Camif Mureşan

IMPERIUL BR/TAN/C

Scurtă istorie

oo

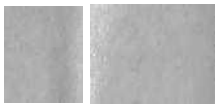

Bucurejfi, 1957

ProxenUrea gr.«ic â. colectă: VAL MUNTEANU

„Nimic, în existenţa timpurie a Britaniei, nu arăta grandoarea pe care era destinată să o atingă". Cu aceste cuvinte, istoricul englez Macaulay [1] îşi exprimă surprinderea reţinută faţă de rapiditatea şi amploarea procesului prin care o mică insulă din vestul continentului european a devenit centrul celui mai mare imperiu pe care 1-a cunoscut istoria.

Macaulay scria acestea cu muk înainte oa Imperiul britanic să fi ajuns la apogeul întinderii sale. După sfîrşitul primului război mondial, cînd survine momentul expansiunii maxime, Imperiul britanic avea o suprafaţă de 36 de milioane de km^2 şi o populaţie de peste 450 de milioane. Ocupa aproape un sfert din suprafaţa uscatului ; a cincea parte din locuitorii de atunci ai globului trăiau în cuprinsul său. Era de şapte ori mai mare decît Imperiul roman în culmea puterii şi de trei ori mai vast decît fuseseră vreodată Imperiul chinez, Califatul arab, statul mongol, sau Imperiul colonial spaniol.

Spre deosebire de celelalte mari imperii din istorie, el s-a întins în toate continentele, mările fiindu-i suportul şi mijlocul de legătură, iar un ocean — cel Indian — Mediterana sa. Cea mai mică suprafaţă o ocupa tocmai în Europa ; posesiunile de peste mări erau de o sută cincizeci de ori mai întinse decfît Anglia (fără Irlanda). „Cea mai ilogică structură creată de oameni, din cîte a văzut istoria"... Sînt englezii înşişi care emit această caracterizare [2].

„Structură ilogică" e un fel de a vorbi, cu vădită intenţie de paradox, uşor maliţios. Un fenomen de proporţiile şi durata Imperiului britanic, acoperind, de la naştere şi pînă la destrămarea lui progresivă, în zilele noastre, aproape patru secole, nu poate fi ilogic, în sens istoric. El îşi are o explicaţie firească,

[1] Thomas Babington Macaulay (1800—1859), cunoscut istoric şi poli tician de orientare liberală.

[2] *The Cambridge History of British Empire,* voi. I, Cambridge, 1929, p. 14 [în continuare, *CHBE].*

ştiinţifică, pentru fiecare moment mai însemnat din cursul apariţiei şi evoluţiei sale. Cunoaşterea legilor dezvoltării sociale şi a condiţiilor istorice în care ele acţionează şi se manifestă în fenomenul dat ;ne conduce ou uşurinţă spre înţelegerea modului cum a apărut Imperiul britanic, cum s-a dezvoltat, s-a menţinut şi cum *a* ajuns ân cele -din urmă în pragul apusului.

Imperiul britanic aparţine epocii moderne, adică orîmduirii capitaliste. Apare o dată cu dezvoltarea puternică a elementelor social-economice ale acesteia, la sfârşitul veacului al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea. Înregistrează un veritabil şoc de dezvoltare în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, când o avalanşă de invenţii tehnice pune bazele capitalismului industrial modern, revoluţionînd producţia. Atinge unul din momentele culminante ale prosperităţii după 1850, în deceniile de aur ale capitalismului bazat ,pe libera concurenţă şi face un nou salt pe calea expansiunii bruşte, în epoca imperialismului. Se clatină şi începe să se destrame din clipa în care capitalismul pierde exclusivitatea dominaţiei mondiale şi sfera sa de influenţă se îngustează tot mai mult, sub presiunea forţelor socialismului şi ia popoarelor trezite la lupta de eliberare.

Paralelismul e revelator pentru a sprijini definirea Imperiului britanic drept un produs specific al capitalismului.

în opoziţie cu aproape toate imperiile din antichitate sau evul mediu, continentale şi omogene în structura lor teritorială, cel britanic este un imperiu *colonial,* dispersat, discontinuu. Fenomenul colonial, ca atare, e anterior capitalismului. L-au cunoscut, **în** formele lor proprii, oraşele greceşti din antichitate, sau cele italiene, în evul mediu. Şi atunci, cu toate diferenţele evidente dintre aceste „colonii" şi cele moderne, expansiunea colonială a apărut aferentă activităţii comercialei ■în pragul epocii moderne, începând cu vremea marilor **descoperiri** geografice, colonialismul se prezintă, de asemenea, ! ; **origine,** ca produs al spiritului şi interesului comercial. Al **unui** comerţ de eu totul alte proporţii, aspiraţii şi perspective, se întemeia pe baza nouă a producţiei de mărfuri **olflate,** pe baza nouă a capitalismului născând.

Se prezintă, în termeni mai precişi, ca produs al epocii acumiil.ii II **primitive** a capitalului, al epocii de acumulare în mîiniL **burgheziei** şi ale unei părţi a nobilimii, **prin jaf** şi violenţă, **însemnate «Mijloace** de producţie şi băneşti.

,1 " II III)!'

Capitalismul, spune Lenin, apare ca rezultat al unei circu-Jaţii de mărfuri foarte dezvoltate, care depăşeşte graniţele unui stat. De aceea nu e de conceput, şi nici nu există, o naţiune capitalistă fără comerţ exterior [1]. Ea are nevoie de o piaţă externă „pentru că producţiei capitaliste îi este *inerentă* tendinţa spre o lărgire *nelimitată,* spre deosebire de toate vechile moduri de producţie, care erau limitate la cadrul unei comunităţi, al unei feude, al unui trib, unui district teritorial sau unui stat. în timp ce în toate vechile regimuri economice producţia era reluată de fiecare dată sub aceeaşi formă şi în aceleaşi proporţii ca înainte, în orînduirea capitalistă această reluare sub aceeaşi formă devine *cu neputinţă,* iar lărgirea *nelimitată,* veşnica mişcare înainte devine o lege a producţiei" [2].

Dezvoltând această constatare, Lenim mai arată că procesul de formare a pieţii pentru capitalism prezintă două aspecte : dezvoltarea capitalismului în adîncime, adică pe un teritoriu dat, determinat şi limitat, şi în lărgime, *adică,* extinderea sferei de dominaţie a capitalismului asupra unor noi teritorii, în parte cu totul neocupate şi în curs ide a fi populate cu colonişti din ţara veche, în parte ocupate de triburi aflate în afara pieţii mondiale şi a .capitalismului mondial. în aceste teritorii se formează coloniile, a căror populaţie e atrasă în circuitul capitalismului mondial. Pentru realizarea iacestui ţel, guvernele burgheze au trimis la moarte sigură regimente de soldaţi în ţări tropicale cu climă insalubră, au irosit milioane din banii strînşi de la popor, au împins populaţia la răscoale desperate şi la moarte prin (înfometare[3].

în cuvintele de imiai sus e cuprinsă, xedusă la esenţă, geneza, raţiunea de existenţă şi istoria creşterii şi descreşterii Imperiului britanic.

---

[1] Vezi V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia,* în *Opere complete,* voi. 3, Editura Politică, Bucureşti, 1961, p. 52.

[2] V. I. Lenin, *Cu privire la caracterizarea romantismului economic,* în *Opere complete,* voi. 2, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 153.

[3] Vezi V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia,* în *Opere complete,* voi. 3, p. 586 ; *încă o dată cu privire la teoria realizării,* în *Opere complete,* voi. 4, Editura Politică, Bucureşti, 1961, pp. 82—83 ; *Războiul din China,* în *Opere complete,* voi. 4, p. 370.

PARTEA I

VECHIUL IMPERIU

ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Comerţul maritim, premisă a expansiunii

Fraza lui Maoaulay, exprimînd certitudinea lipsei iniţiale a unei vocaţii engleze de expansiune, poate fi supusă discuţiei. O cercetare mai atentă isooate la iveală destule premise ale expansiunii, încă în perioada premergătoare marilor descoperiri.

Dacă, de pildă, e adevărat că înfăptuirea unor cuceriri în afară, cu şanse de trăinicie, e condiţionată de consolidarea internă a statului respectiv, atunci Anglia era, la sfîrşitul veacului al XV-lea, una din ţările feudale care se apropiase mult de realizarea acestei condiţii. La 1066, anul cuceririi franco-normande, se puseseră bazele unei monarhii feudale deosebit de puternice şi autoritare. în ciuda unor .ciocniri de interese între marea nobilime şi regalitate, a unor mari răscoale ţărăneşti şi a unui sîngeros război civil între grupuri rivale ale nobililor, monarhia engleză îşi va consolida pais cu pas caracterul său centralizat, evdluînd vizibili, spre sffirşituil seooliului aii XV-lea, către absolutism.

în perioada consolidării monarhiei centralizate, n-au lipsit încercări engleze de expansiune în afară, pe calea armelor. De la sfiîrşitul veacului al Xll-lea a început cucerirea Irlandei, iar secolul al XHI-lea şi îndeosebi cele două următoare sînt străbătute de preocuparea monarhilor englezi pentru posesiunile lor din Franţa. în timpul războiului de o sută de ani (1337—1453), englezii au fost la un moment dat pe punctul de a cuceri şi a supune în întregime această ţară.

La baza secularului conflict iau istat şi motive dinastice, feudale, dar şi interese comerciale : dominaţia asupra Flandrei, cu bogata ei aotiviitaite meşteşugărească şi de negoţ, iimipontul de produse agricole din sud-vestul Franţei, controiiul asupra mărilor „strimte", adiacente Angliei şi indispensabile economiei şi securităţii sale.

Dată fiind poziţia ei insulară, unică pentru statele europene, comerţul maritim a avut de timpuriu un rol de seamă în istoria engleză. Pireooupănile puterii politice de a-1 încuraja sîmt şi elle, îm consecinţă, prezente. Se pronunţă aşa de devreme,

încît anticipează posibilităţile reale ale acestui comerţ. De pildă, la sfîrşitul secolului al XlV-lea, sub regele Richard al II-lea, parlamentul votează un act de navigaţie care obliga pe negustorii englezi să importe şi să exporte numai pe corăbii engleze : măsură prematură, deoarece Anglia, practic, nu poseda încă o marină comercială *, în secolul al XV-lea se reiau, după exemplul oraşelor maritime italiene, al Hansei şi al Spaniei, măsurile pentru a proteja navigaţia şi construcţia de corăbii[2]. în 1485, un nou act rezervă navelor engleze, cu echipaje engleze, (dreptul de a importa vămuirile de Bordeaux şi lemnul colorant de Toulouse. Nici aplicarea acestei prevederi nu s-a dovedit posibilă [3].

în secolul al XVI-lea însă, sub regina Elisabeta, asemenea măsuri, reluate, vor deveni eficiente, fiindcă între timp marina comercială engleză se dezvoltase apreciabil. Prin două legi, din 1559 şi 1563, regina Elisabeta aplică taxe vamale suplimentare corăbiilor străine ce veneau în porturile Angliei, iar cabotajul îl rezervă exclusiv vaselor engleze [4]. Au urmat interdicţia importului vinurilor din Gasiconia |pe corăbii străine şi a peştelui sărat preparat în străinătate, anularea privilegiilor negustorilor hanseatici în Anglia (la 1598), pentru ca la mijlocul veacului al XVII-lea actele de navigaţie ale republicii burgheze să realizeze simbioza deplină între interesele statului şi ale comerţului [5].

Din partea negustorilor englezi, primele semne ale acestui spirit (Oomercial potenţat apar la începutul secolului al XV-lea. La fel şi interesul monarhiei în protejarea comercianţilor ia forme mai concrete. La 6 iunie 1404, regele Hemnic al I\Mea de Lancaster acordă o cartă negustorilor care făceau comerţ în Prusia şi oraşele hanseatice, dînd un imbold tendinţei lor spre asociere şi organizare. în 1408, un act asemănător e acordat celor care făceau comerţ pe coastele 'daneze ale Peninsulei Scandinave.

---

[1] **Albert** Demangeon, *L'Empire Britannique. Etude de geo-*
'■ *coloniale,* Paris, 1923, p. 6. [3] JO5ef Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittel-*
und dcr Neuzeit, voi. II, Miinchen und Berlin, 1929, p. 219. [1] c ni .ingeon, *op. cit., p.* 6.

* Ku1ischer, *op. cit.,* p. 219.

* Demangeon, *op. cit.,* pp. 6—7, 11.

Pe la 1404, negustorii <de postavuri din York, Ipswich, Newcastle, Huli şi Londra pun bazele unei asociaţii, sub numele de „Compania negustorilor aventurieri" — în sensul de întreprinzători, călătorii — ou intenţia ca, spirijiniindu-se reciproc, să se poată emancipa de sub dominaţia comercială a marelui port .flamand Bruges. în 1407, compania dobîndi primul ei privilegiu din partea regelui. Ea fonda comptuare pe ţărmul german, în Ţările de Jos şi în Spania. în 1444 se stajbili la Anvers, deschizînd postavurilor engleze o nouă poarta de pătrundere ipe continent şi idiraid o iloviitură oraşului Bruges *• Privilegiul regal i-afost reînnoit la 1428 şi 1462. Reorganizată, mai puternică, ipe la 1486, compania va primi o cartă ide monopol, la 1564 [2].

„Negustorii aventurieri" au fost, de la început, elementul cel mai mobil şi imai activ al comerţului extern englez. Vînzînd mai ales postavuri, activitatea lor se plasează în perioada în care meşteşugurile textile engleze se dezvoltă mult, apar, sporadic, primele manufacturi, iar Anglia ,se transformă definitiv, 'în veacul al XVI-lea, din exportatoare de lînă brută în exportatoare ide postavuri.

întîlnim şi un interesant ecou politic-literar al acestui impuls comercial. Pe la 1430 sau 1436, în orice caz în vremea regelui Haniric al Vlnlea, iaipare un mic poem politic anonim, atribuit de unii lui Adam de Moleyns, devenit mai tîrziu episcop de Chichester. Se intitula *The Libell of Englishe Policye* (Carte despre politica engleză). Poemul cuprindea unele sfaturi şi păreri cu privire la cea mai bună politică de urmat de către regele Angliei.

Surprind într-însul anumite accente de... naţionalism economic, înţelegerea clar exprimată că poziţia insulară, marea care o «caldă de jur împrejur, sînt garanţia securităţii Angliei ; foante modernă apare şi oonaluziia ilogică — recomandarea de a se urmări dominaţia asupra mărilor învecinate, spre a controla drumurile de comerţ ale hanseaţilor şi italienilor. „Ţine strîns marea, căci ea e zidul Angliei ; şi-atunci şi Anglia va fi

[1] *Ibidem,* p. 10.

--- .,[2] M a u r i c e A s h l e y , *Great Britain to 1688. A Modern History,* Ann Arbor, 1961, pp. 191, 279 ; J a m e s A. W i 11 i a m s o n, *A Short History of British Expansion,* ed. a IlI-a, voi. I, Londra, 1945, pp. 22—23, 25, 30. \

susţinută de mîna Domnului". Iar în alte versuri : „Şi mai cu seama, păstrează cu tărie marea cea îngustă..." (Canalul Mînecii)[1].

Dezvoltarea eomerţudui generează astfel, încă din veacul al XV-lea, sentimentul propriu burgheziei engleze de mai târziu : marea, libertatea de mişcare pe întinsul ei şi stăpînirea asupră-i, privite ca o problemă de interes naţional.

Conturarea unei politici economice tot mai precise din partea iscatului englez merge miînă în mînă cu dezvoltarea producţiei manufacturiere, a elementelor capitalismului în industrie şi agricultură, a comerţului exterior.

Sîntem în veacul al XVI-lea. Alături de vechea Companie a negustorilor aventurieri, iau naştere altele, mai puternice, cu o sferă de activitate mult mai largă decît vastul Europei, datorită, evident, şi lărgirii pieţei mondiale însăşi, ca urmare a descoperirilor geografice.

Erau şi cauze de ordin intern care au stimulat orientarea comerţului englez spre exterior, în forme organizate. Perioada **cuprinsă** între anii 1540 şi 1570, după unele indicii chiar ,pîna prin 1576—1577, a fost o perioadă de depresiune pentru economia engleză. Importul de metale preţioase din Lumea Nouă a început a perturba valoarea monetei şi echilibrul preţurilor. Confiscările de pământuri mănăstireşti, în unrna Reformei anglicane, deschiseseră o întreagă problemă, favorizând destrămarea raporturilor feudale în agricultură şi provocsînd declasarea forţată a unor elemente sociale diverse. Cheltuieli militare şi conflicte cu statele continentale au determinat o carenţă a exporturilor de lînă brută în Ţările de Jos, Germania şi Spania.

Acest climat depresiv, care, întrerupt pentru cîţiva ani, revine între 1586 şi 1603, îndeamnă pe negustorii englezi spre explorarea unor noi posibilităţi de cîştig, în zonele situate în afara occidemiuilui european[2]. Astfel, ffin 1555 se constituie Compania Moscovei, pentru comerţul cu Rusia, pe drumul ma-

[r] ***CHBE,*** I, p. 118; Demangeon, *op. cit.,* p. 6; F r i e d r î c h Bi [e, *Impcrialistische Stromungen in der Englisebcn Literatur,* ed. a Ii-a, I 1.illr-, l'>28, p. 11 şi nota 2.

[1] James A. W i 11 i a m s o n, *The Age of Drakc,* ed. a Ii-a, Londra, **1946,** |>|>. 3—8; Margaret Gay Davies, *The Enţorcement of English Apfirenticeship. Â Study in Applied Mercantilism,* 1563—1642, Cambridgi-Mass., 1956, pp. 121—123.

ritim ce ocolea pe la nord Peninsula Scandinavă. în 1579 Compania Răsăritului, (pentru eom-erţiull ou Marea Baltică. Din 1581 Compania Levantului făcea comerţ pe Marea Mediterană [1]. La 1588 se acordă negustorilor din Exoter *şi* Londra prima cartă de constituire a unei „African Company", pentru comerţul în zona dintre rîurile Senegal şi Gambia, iar an 1592, o a doua cartă extinde această zonă ipînă între gurile rîurilor Nionez *şi* Sienra Leone[2]. în aprilie 1601 pleacă spre Sumatra şi Java primele cinci corăbii ale nou înfiinţatei Companii a Indiilor Orientale, a cărei cartă regală data din 31 decembrie 1600 [3]. Ea avea să devină de departe cea mai puternică dintre campaniile comerciale engleze SQ această epocă a „Vechiului Imperiu", punînd bazele dezvoltării sale în sudul Asiei.

Augmentarea comerţului intern şi imai ales extern ducea la o necesitate sporită de metale preţioase — aur în primul rînd —■ pentru satisfacerea volumului crescînd al circulaţiei monetare.

Pe de altă *parte* se dezvoltă industria manufacturieră, în frunte cu cea de postavuri, care pretindea apărarea ei de concurenţa străină. Producţia textilă manufacturieră şi dezvoltarea oraşelor au exercitat o influenţă dizolvantă asupra relaţiilor feudale în agricultură. Necesitatea de a spori turmele de oi a dus, în veacul al XVT-lea, la transformarea în păşuni a unei părţi idin ogoarele Angliei, la deposedarea ţăranilor de loturile lor de pămînt şi alungarea acestora de pe moşii, pradă pauperisrnului.

Din toate aceste resorturi se profilează în Anglia politica economică denumita ulterior mercantilism, cu un termen de valabilitate general europeană, ca şi fenomenul însuşi pe oare îl designează. Ea constă în tendinţa de a stoca metal preţios în cantităţi cît mai mari, lîncurajînd, în acest scap, exportul produselor manufacturate indigene şi restrîngînd sau prohibind importul celor străine. Era pusă, de asemenea, sub regim de ^restricţie ieşirea din **ţară** a materiilor prime indispensabile

---

[1] J. B. Black, *The Reign of Elizabeth, 1558—1603 [The Oxford History of England,* voi. VIII], Oxford, 1949, pp. 199—200.

[2] D e ni a n g e o n, *pp. cit., p.* 26 ; S f k E n d r e, *Histoire de l'Afrique noire,* voi. I, Budapesta, 1961, p. 129.

[3] S a u 1 R o s e, *Britain and South-East Asia,* Baltimore, [1962], p. 15 ; La w r e n ce Henry Gipson, *The British Empire before the American Revolution,* voi. V, New York, 1942, p. 235.

r

producţiei manufacturiere, dar facilitată, în schimb, intrarea celor străine.

Se *realiza* astfel o balanţă comercială activă, acumularea aurului în ţară, încurajarea industriei şi, indirect, o relativă compensare ia pauperisimului, lărginduise posibilitatea de a da de kiioru şi a alimenta elementele sociale proletarizate. Este .politica pe oare o cultivă conştient şi deschis Burghley, lord trezorier sub regina Elisabeta, de la 1572 *.

La baza mercantilismului stăteau şi considerente de altă natură decît cele strict economice. El corespunde unui efort de „construcţie statală", în sensul înlocuirii economiei subordonate intereselor locale, printr-una integrată într-un sistem unitar, supusă unui control din partea statului şi devenind astfel un factor şi mai activ al desăvînşirii centralizării politice. Promovarea iui a fost 'favorizată jşi de supoziţia ică îm comerţul extern, ceea ce un stat câştigă, altele pierd. Balanţa activă, preconizată de mercantilişti, trebuia, prin urmare, să joace şi rolul de a întări statul propriu, slăbindu-le pe celelalte [2].

Ca un corolar (firesc al unei asemenea politici se înscrie tendinţa de a lărgi teritoriile de sub dependenţa statului, spre a găsi surse de aur, de materii prime şi de alte felurite mărfuri, pentru a evita achiziţionarea lor de la negustorii străini. Statele care, asemenea Angliei, dispuneau de posibilitatea de a-şi asigura această bază mai solidă ipentru ipolitica lor economică au trecut la acţiune. Se naşte colonialismul modern, cu cel mai redutabil reprezentant al său, Imperiul britanic.

E vorba, acum, de forma numită de englezi cu preferinţă „The Oid Emipire" (Vechiul Imperiu), ca/re durează pînă în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Baza lui era comeroiailă ; somiafiura ,sa teritoriallă, extrem de discontinuă şi exclusiv riverană, consta din insule, camptuaire comencJale, uneori cu forturi de protecţie şi colonii înşirate de-a lungul ţărmului atlantic al Americii de Nord, (pe coasta de apus a Africii, în Indiile de Vest (Antile) îşi de Est. In măsura în care acest „Vechi Imperiu" constituia şi o bază a producţiei de mărfuri,

l'.nr.

aceasta era covîrşitor .agrară, furnizată mai ales de plantaţiile de trestie de zahăr, tutun etc. din Antile, lucrate cu sclavi negri. Vechiul Imperiu corespunde iprin urmare epocii aşa-numitei acumulări primitive a capitalului, ale cărei surse importante au fost comerţul, deposedarea ţărănimii de pămînt şi jaful colonial. Ea reprezintă perioada care pregăteşte, care creează condiţiile trecerii capitalismului — al celui englez în primul rînd — în stadiul său industrial modern. O dată eu aceasta, la sfîrşitul veacului ial XVIII4ea, Vechimii Imperiu va fi lînllaouk ou o nouă structură şi formă a colonialismului britanic.

Navigatori şi comercianţi, precursori ai colonizării

Iniţiativa angajării Angliei în marea competiţie a descoperirii de noi jpămînturi îndepărtate, începută în secolul al XV-lea, aparţine portului Bristol, însemnat şi vechi centru comercial şi pescăresc din apusul ţării, ai cărui marinari frecventau de mult ţărmurile Islandei ; pe la 1480—1481, par a fi fost 'întrerpinse, de către negustorii din Bristol, două expediţii nereuşite pentru descoperirea legendarei „insule Brazii", în largul Oceanului Atlantic.

De aci pleacă în luna mai 1497, spre apus, John Cabot, genovez de origine, apoi, succesiv, veneţian şi englez prin adopţiune. La 25 iunie 1497, corabia sa întîlni un ţărm pustiu şi rece, pe care navigatorul îl numi „Terra Prima Vista" (Pămîntul cel dintîi văzut). Era, probabil, insula Newfoundland (Terra Nova), dacă nu chiar peninsula Labrador. In orice caz, la întoarcere, John Caibot a descoperit ■marile bancuri de peşti din vecinătatea Terra Novei şi a 'fost primul european despre care se poate afirma cu certitudine că a văzut ţărmul continentului nord-american *.

[1] Prioritatea sa poate fi pusă Ia îndoială atît în favoarea normanzilor, a căror prezenţă în aceste locuri, în jurul anului 1000, pare să se confirme în ultima vreme tot mai mult, cît şi în aceea a pescarilor bretoni, despre care cîteva mărturii din secolul al XVI-lea spun categoric că navigau în apele Terra Novei în ultima parte a secolului precedent. Nesigură, după unii, probabilă, după alţii, pare atingerea Labradorului de către danezul (sau norvegianul) Skolp, în 1472 sau 1476. Cf. *CHBE,* VI, Cambridge, 1930, p. 17. Marianne M ah n-Lot, *Colomb, Bristol et l'Atlantique Nord,* în „Annales", an. 19 (1964), nr. 3, p. 527. Pentru John Cabot vezi şi I. P. M a g h i d o v i c i, *Istoria descoperirilor geografice,* Bucureşti, 1959, pp. 191—193.

în .amiuil «nmător, el, a plecat lîntr-o nouă expediţie, în aceeaşi direcţie. în cursul ei pare a fi murit, iar comanda ar fi fost preluată de fiul său, Sebastian, care ar ifi înaintat mult spre sud-vest, de-a lungul coastei continentului american. Datele şi rezultatele acestei expediţii sînt însă nesigure, ca şi ale alteia, atribuită tot lui Sebastian Cabot, iprin 1516—1517. Un indiciu despre faptul că acest navigator a jucat itotuşi UQ rol l-ar putea constitui împrejurarea că în 1505 el trăia ila Bristol, cu o pensie de 10 lire sterline anuali, „pentru bunele sale servicii" *.

Călătoria lui John Cabot a atras ipe urmele sale alţi corăbieri din Bristol, finanţaţi de negustorii idin oraş şi beneficiind de patente regale. De la 1501 pînă la 1505 se semnalează călătoriile lui Richard Ward, Thomas Ashehurst, Jolin Thomas, Hugh Elyot şi Robert Thorne, asociaţi cu nişte mici nobili portughezi, interesaţi :în comerţul dintre Bristol şi Lisabona. Ele s-au îndreptat, toate, către *new found lands* (pămînturile nou descoperite), dar n-au avut ca rezultat trimiterea imediată şi cu regularitate a unor flotile pescăreşti lîn apele Terra Novei. Dimpotrivă, ştirile despre asemena călătorii încetează pînă la 1527, oînd un anume John Rut ajunge ipe ţăranul Labradorului, îndreptîndu-se apoi spre sud şi conducînd primul vas englez pe Marea Caraibilor, după care se întoarce în Anglia.

Prima menţiune sigură despre pescarii englezi în jurul Terra Novei apare într-un act parlamentar din 1541, în care insula e numită „Newiliamd" (Ţaira inouă) [2]. De iaci îinainte pescuitul englez lingă Terra Nova devine permanent şi intens. La 1578 pesicuiau în aceste ape 50 de vase engleze. Pe (la 1630, flotila de Terra Nova cuprindea 10 000 de marinari. Traversarea anuală a oceanului şi .pescuitul în acele ape îndepărtate au constituit o excelentă şcoală naturală ipentru marinarii englezi. Flotila de Terra Nova va deveni o pepinieră de echipaje experimentate pentru mairina comercială şi de război [3].

Tradiţia navigaţiei în aceste ape reci a făcut din englezi călătorii cei mai activi în descoperirea ţărmurilor de nord ale

' ' '///:/■', **I,** p. **27. După unele** informaţii, deja în **1512** a intrat în **iciul** Sp.i nici, revenind în Anglia abia în 1548. Prin 1552—1553 e MI asociaţia din care se va forma Compania Moscovei. Cf. Wil- I **i i** i" ■• ii, *A Short. History of British Expansion,* I, pp. 74, 86—87 şi ***Tbt Ige*** *«I Drake,* pp. 14, **18—19.**

///;, ***I,*** **pp. 27—29** ; D e m a **n g e o n,** ***op.*** *cit.,* **p. 20.** ■'

1) <• m a n g e o n, *op. cit.,* pp. 20, 25.

Americii, cu speranţa de a găsi pe acolo o trecătoare spre Pacific. Dacă aceasta ar fi existat, ar fi constituit calea maritimă cea mai scurtă între Europa şi Extremul Orient.

Astfel, la 1576, Martin Frobisher atinge **marea** insulă ce va fi numită, după alt călător de la începutul secolului al XVII-lea, Ţara lui Baiffin. Aici el a văzut pentru întîia dată eschimoşi, al căror tip mongoloid 1-a făcut să creadă că se află în Asia.

între 1585 şi 1587, John Da.vis, în cursul a trei expediţii, continuă explorarea marelui arhipelag din nordul Americii.

Henry Hudson cercetează, în 1609, fluviul care-i poartă numele (la gura căruia se află astăzi oraşul New York), sperînd şi el că a descoperit o trecătoare spre vest. Iar în 1610—1611, urmărind aceeaşi iluzie, descoperă imensul golf din apusul Labradorului, pe ţărmul căruia moare, victimă a răzvrătirii echipajului[1],

Un alt obiectiv urmărit în secolul al XVI-lea de navigatorii englezi, în largul Lumii Noi, a fost comerţul cu coloniile spaniole şi portugheze. în primele, exclusivismul Spaniei le interzicea accesul, pe care englezii şi-l asigurau, totuşi, pe căi ilicite, în schimb, cu Brazilia ise încheagă, între 1530 şi 1545, un comerţ destul de rentabil, dar şi el de scurtă durată. Printre negustorii englezi care practică acest comerţ, primul în ordine cronologică este William Hawkins din Plymouth, al cărui nume e de .reţiinut, mai ales pentru faima pe care şi-o va oîştiga fiul său, John Hawkins.

Acesta din urmă ia debutat ca negustor pe coasta de vest a Africii, regiune în care vasele engleze pătrundeau destul de frecvent cu începere din 1553, în ciuda împotrivirii portughezilor. La 1562, Hawkins, potrivit tradiţiei, ar fi vîndut în Antilele spaniole, la San Domingo, primul transport de 300 de sclavi negri, aduşi din Guineea de un vas englez [2]. O dată cu aceasta, el inaugurează şi trecerea englezilor de la comerţul făcut pe ascuns, prin contrabandă, la acte de violenţă făţişe, în

[1] M a g h i d o v i c i, *op. cit.,* pp. 434—442.

[2] Primii sclayi africani au fost aduşi, în Antile, la 1518, de nişte negustori genovezi. Of. D a n i e l P. M a n n i x—M a l c o l m Cowley, *Black. Cargoes, A History of the Atlantic Slave trade, 1518—1865,* ed. a IlI-a, New York, 1963, pp. VII, 3.

scopuri de jaf, de protejare a comerţului ilicit, contestînd, în ultimă instanţă, monopolul hispano-portughez asupra pămînturilor nou descoperite şi manifestînd pretenţiile Angliei la o parte din bogăţiile oferite de ele.

Hawkins poartă adevărate „războaie private" împotriva flotei <şi porturilor din coloniile spaniole. în 1568, flotila sa fu surprinsă şi zdrobită de spaniolii, ipe cînd debarca o încărcătură în portul San Juan de Ulua, .din Noua Spanie (în America Centrală). Hawkins reuşi să scape din dezastru [1] ; împreună cu el şi un „cola/borator", care va depăşi faima tuturor piraţilor englezi : Franeis Drake.

Cariera aventuroasă a acestuia a cunoscut îşi ea eşecuri, dar şi extraordinare succese. în 1572 nu-i reuşeşte o lovitură contra portului Narnbre de Dios, dar în sahimb capturează o caravană terestră spaniolă care, iprin istmul Panama, aducea aur din Peru [2]. Incursiunile piratereşti ale lui Drake erau finanţate de unii mari negustori şi nobili englezi, ba chiar şi de regina Elisa'beta. Era executantul unui veritabil consorţiu, cu care împărţea beneficiile prăzii.

între 1577 şi 1580, Drake a întreprins cea de-a doua călătorie în jurul lumii, dujpă Magellan. Ocolind pe la sud continentul american, el naviga de-a lungul coastei sale vestice, jefuind corăbiile spaniole întîlnite şi înaintînd spre nord pînă la paralela 48° — pretinde el — afirmaţie rectificată de unii istorici, care consideră că n-a trecut dincolo de paralela 43°.

în golful San Francisco, Drake debarcă şi săvîrşi ceremonialul anexării ţinutului la Anglia, numindu-1 Noul Albion. Era în 1579. Cu trei ani înainte, Frobisher făcuse acelaşi lucru pe tei „ipămînit lîmgheţat" all esohiimoişiiloir [1]. Sânt (primele încercări, fără urmare practică, de a proclama suveranitatea engleză asupra unor teritorii de peste mări. La fel de sterilă a rămas, din acest punct de vedere, *şi* acceptarea protectoratului englez de către sultanul din Ternate (lîngă insula Halmahera, din

---

[1] **Despre** Hawkins, tatăl şi fiul : *CHBE*, I, pp. 33, 47—**49** ; comerţul **englfZ** în Africa occidentală: S *l* k, *op. cit.*, I, pp. 128—**129;** Cari o G 1 **g** 1 i O, *La politica africana dell' Inghilterra* ***net*** *XIX secolo,* Padova, **1950, pp. 1—4.**

[1] **II** a **u s e r**, ***op. cit.,*** **p. 133.**

[1] **11** a **u s c r**, ***op. cit.,*** **p. 134 ; M** a **g h** i **d o v** i **c i**, ***op. cit.,*** **pp. 430-431.**

arhipelagul Molucelor), cu ocazia trecerii lui Drake pe-acolo, către sfârşitul amuiluii 1579 [x].

în septembrie 1580, corabia lui Drake, „Golden Hind" (Căprioara de aur), ancoră în portul Plymouth, după ce străbătuse Oceanul Indian şi dăduse ocol sudului Africii.

Mari onoruri, titlul de cavaler şi reputaţia de erou naţional îl aşteptau lîn ţară pe cel considerat de spanioli drept un primejdios îşi ordinar ipirat; reginei Elisabeta i se ceruse chiar pedepsirea lui şi restituirea prăzilor jefuite.

Acţiunile lui Drake şi ale altor navigatori-piraţi au deplasat conflictul anglo-apaniol din sfera privată în cea statală. Intre Anglia şi Spania a izibucnit în 1587 un război ce va dura pînă în 1604, reaprinzîndunse de mai multe ori, în seoolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. La baza lui stătea rivalitatea comercială şi colonială, dorinţa negustorilor englezi şi a nobilimii legate de interesele acestora de a f rînge monopolul pe care Spania îl pretindea asupra oceanelor, a comerţului, asupra acaparării pămînturilor descoperite recent.

Această pretenţie de monopol primise cea dintîi întemeiere „legală" prin bula „Inter cetera", emisă de papa Alexandru al Vl-lea la 4 mai 1493. Solicitat ca arbitru de părţile interesate, papa atribuise Spaniei dreptul asupra tuturor pămînturilor situate la apus de o linie de demarcaţie trasată la 100 de leghe vest şi sud de insulele Azore şi de Capul Verde, iar Portugaliei asupra celor aflate la răsărit de aceeaşi linie.

Luîind ca bază actuil papal amintit[2], Spania ,şi Portugalia au încheiat la Tordesillas, la 7 iunie 1494, un tratat în care delimitarea sferelor lor de dominaţie era fixată sub forma unei linii drepte, de la nord la sud, trecînd prin punctul situat la 370 de leghe vest de Gapull Verde[3]. Acest iţratat a fost confirmat de papa Iuliu al II-lea, la 24 ianuarie 1506, prin bula „Ea quae", şi completat, în 1529, de tratatul de la Zaragoza, trasînd o nouă linie demarcaţională între sferele dominaţiei celor două ţări, de astă dată în Extremul Orient, la răsărit de arhi-

---

[1] **H a u s e r,** ***op. cit.,*** **p. 134 ; Rene S e d i l l o t ,** *Histoire des colonisations,* Paris, [1958], p. 365.

[2] De fapt, la 25 septembrie 1493, Alexandru al Vl-lca a semnat o a doua bulă, modificînd în favoarea Spaniei prevederile precedentei.

[1] Se presupune că e vorba de leghea romană = 5 920 m, în care caz distanţa respectivă ar fi fost de 2 190 km.

pelagul Molucelor — faimoasele Insule ale Mirodeniilor — care rămîneau în zona portugheză.

Din 1580, Portugalia fiind reunită cu Spania, aceasta din urmă putea invoca monopolul stăpînirii sale asupra tuturor mărilor şi păimînturilor noi. Era o .situaţie cu care nu se putea resemna tînăra şi puternica burghezie comercială ce se ridica în Olanda *şi* în Anglia.

încă din 1561, William Cecil, viitorul lord Burghley, declara iamibasadariuil'ui spanial : „Papa ou are dreptul să împartă lumea, isă dea şi ;să ia ţări după 'bunul săiu plac" *.

Războiul anglo-spaniol 1-a văzut din nou la lucru pe Francis Drake. A prădat cîteva porturi işpaniole din Antile, a atacat chiar coastele Spaniei, scufundînd mai multe vase în portul Câdiz şi capturînd numeroase altele în largul ţărmului portughez. A participat la zdrobirea „Invincibilei Armada", imensa flotă trimisă de Spania împotriva Angliei, în 1588.

în cursul acestui război, înfrîngerile suferite de Spania au marcat începutul (declinului rapid al puterii sale maritime şi al afirmării Angliei ca o mare forţă navală. în următoarea jumătate de secol, singura ţară care o va mai întrece, din acest punct de vedere, va fi Olanda. Seria războaielor comerciale ale Angliei, inaugurate prin cel cu Spania, va continua, în secolele XVII şi XVIII, prin conflictele cu Olanda şi, apoi, cu Franţa.

Primele încercări de a întemeia colonii

Dezvoltarea producţiei manufacturiere şi a comerţului exterior constituia pentru burghezia engleză principalul imbold spre expansiunea colonială. Se adăuga, din partea nobilimii, dorinţa de îmbogăţire îşi de ramediare *a.* gravei probleme sociale ivite în urma exproprierii forţate a ţărănimii.

Dezvoltarea construcţiilor navale şi victoriile împotriva Spaniei ofereau mijlocul direct pentru realizarea expansiunii dorite şi netezeau drumul către acest ţel.

< i>mpaniile comerciale privilegiate au preluat rolul de a .miza acţiunile de colonizare engleze din perioada anteri-<ur.'i revoluţiei burgheze şi, parţial, mult după aceea. în camp-

[1] W i I 1 i *a.* m s o n, *The Age of Drake,* p. 33.

tuarele lor europene şi levantine, ele dobîndiseră, prin privilegiile ■acordate de (puterea politică llooailă, oareoari drepturi de autonomie. Funcţionarii acestor comptuare au fost cei dintîi englezi care, la o scară minimă, au făcut experienţa unui *self-government* (autonomie) într-un teritoriu extra-ibritanic *K*

Companiile comerciale acumulau, prin asooierea de negustori ibogaţi, mijloace materiale importante. încurajarea ocupării unor teritorii şi a întemeierii unor colonii din partea lor reprezenta pentru statul englez o modalitate comodă de profit indirect, fără împărtăşirea nici unui risc. Imperiul colonial britanic a debutat ca întreprindere particulară, cu licenţă regală, uneori obţinută *post factum.*

Secolul al XVI-lea a cunoscut mai întîi un val de colonizare engleză în Irlanda, a cărei cucerire e reluată cu energie sub domnia lui Henric al VlII-lea (1509—1547) şi a Elisabetei.

Clanurile irlandeze au fost deposedate de pămînturi, mai ales în răsăritul şi nordul insulei. Un număr apreciabil de nobili şi feluriţi speculanţi englezi şi scoţieni au intrat în proprietatea acestor pămînturi, pe care au fost colonizaţi şi ţărani săraci din Anglia. E o altă experienţă a cuceririi, exproprierii silnice şi colonizării, 'făcută de clasele dominante engleze în ajunul expansiunii dincolo de mări -.

Nu e de mirare dacă mulţi din oamenii amestecaţi în afacerile cuceririi Irlandei şi ale exproprierilor de acolo vor continua prin a fi promotori ai colonizării transoceanice [3]. Printre aceştia se nuimără şi Humphrey Gilbert, frate vitreg cu Walter Ralegh, celebrul favorit al reginei Elisabeta. încă la 1564 îl aflăm pe Gilbert ca participant la un plan eşuat de colonizare a Floridei, datorat lui John Hawkinis. La fel în 1574, cînd înaintează reginei un memoriu arătând avantajele colonizării în^ emisfera vestică şi posibilitatea descoperirii unei trecători maritime directe spre China. în 1577 face planuri de a înlătura pe pescarii spaniolii din apele Tema Novei [4]. în sfârşit, obţine de la

---

[1] *CHBE,* I, pp. 2—3.

[2] Se admite aproape unanim că Irlanda, prin felul cum a fost cucerită şi regimul la care a fost supusă, poate fi considerată ca prima colonie engleză. Lucrarea de faţă îşi propune însă să se ocupe numai de Imperiul britanic dinafară Europei. De altfel, există deosebiri sensibile între situaţia Irlandei şi a coloniilor de peste mări. Cf. K n o r r, *op. cit.,* p. XIX.

[3] *CHBE,* I, p. 57.

[4] *Ibidem,* pp. 56, 58, 60—61.

regina Elisabeta un privilegiu „pentru descoperirea şi guvernarea **insulei** Newfoundland". Invodînid prioritatea engleză a descoperirii, prin John Cabot, şi drepturile ce decurgeau din ea, Gilbert a proclamat insula posesiune a Angliei şi a aşezat în colţul ei sud-estic vreo 250 ide colonişti (1583). Este cea dintâi colonie britanică de peste mări, dar, după toate aparenţele, şi cea mai efemeră. în acelaşi an, din pricina greutăţilor întîmpinate de proaspeţii colonişti, Gilbert a trebuit să-i evacueze. In drum spre Anglia, el pieri într-o furtună.

La scurtă vreme, iniţiativa sa fu continuată de Walter Ralegh, alt mare pionier al începuturilor colonialismului britanic, în 1584, acesta trimise o expediţie de recunoaştere pe ţărmul Americii de Nord, «rimată î;n 1585 ide a doua, care ajează un număr de 180 de colonişti pe insula Roanoke, în partea sudică a intrării în golful Albemarle, cam la 36° latitudine. Aşezarea primi numele Virginia. Ajunşi curîind în mizerie, coloniştii fură salvaţi în primăvara anului 1586 de apariţia neaşteptată a unei flotile conduse de Drake, la bordul căreia ise rapatriară.

în 1587, încercarea de colonizare patronată de Ralegh fu repetată, *în* aceleaşi locuri. Izbucnind războiul anglo-spaniol, metropola avu alte preocupări decît a soantei acestor colonişti. Lăsaţi fără nici un sprijin, ei pieriră pînă la unul.

Episodul părea că dă o gravă dezminţire speranţelor lui Ralegh, care declarase : „Voi mai trăi atîta, încît să văd cum creşte pe pămîntul ei [al Virginiei] o naţiune engleză" *.

înitre 1594—1597, Ralegh şi alţii au făcut o nouă tentativă nereuişkă în Guyana, cam în zona graniţei actuale dintre aceasta şi Venezuela [2]. Tot în 1597, un grup de adepţi ai sectei browniene [3], persecutate, obţinu permisiunea de a se aşeza în estuarul fluviului Sfântul Laurenţiu, pe ţărmul canadian. Grupul ajunse acolo, îmbarcat pe vasele negustorilor londonezi Charles Leigh şi Abraham van Herwick, dar împotrivirea pescarilor

---

[1] A. L. Rowse, *The Elizabethan Age. The Expansion of Elizabethan* ***EngUnd,*** Londra şi New York, 1955, p. 225.

• James A. Williamson, *English Colonia in Guiana and on the* ***Amazon,*** *1604—1668,* Oxford, 1923, pp. 20—21.

' < **lunoscută** mai tîrziu sub numele de secta sau partida independenţilor ; **lub** conducerea lui Cromwell, ea va juca un rol politic important în revoluţia din 1640—1660.

francezi din partea locului le zădărnici întreprinderea *. Ea merită reţinută, ca prim exemplu al exodului pricinuit ulterior de persecuţii religioase şi, implicit, social-politice.

Ecouri livreşti

Călătoriile, descoperirile şi încercările de colonizare din veacul al XVI-lea, legate, cum erau, de interesele clasei burgheze în ascensiune, cît şi de acelea ale statului absolutist, au stîrnit, firesc, un considerabil răsunet în Anglia ca şi în toată Europa.

El e consemnat în literatura şi publicistica vremii. Pentru a aminti numai exemple de prestigiu, e interesant de arătat că unii autori identifică, adesea cu exagerări <de interpretare, asemenea ecouri în cunoscuta operă *Utopia* a umanistului englez Thomas Morus, apărută la 1516. Intenţia de căpetenie a autorului a fost ;de a zugrăvi tabloul unei societăţi ideale, fără exploatare, fără inegalităţi sociale şi de avere, fără proprietate privată. Idei care îl situează pe Morus printre precursorii, utopici **(cuvânt** de el pus în valoare, cu acest sens), ai socialismului.

Influenţa climatului marilor descoperiri e vădita în plasarea acestei sooietăţi ideale într-o insulă necunoscută şi îndepărtată, despre a cărei existenţă relatează un călător fictiv.

Opera cuprinde şi elemente contradictorii, care s-ar explica prin împletirea în contextul ei a unor reflexe ale politicii lui Henric al VUI-lea în Irlanda, precum şi ale interesului, pe atunci de dată foarte recentă, pentru expansiunea colonială în general. De ipildă, sînt susceptibile de a ne trezi îndoieli unele din motivele — justificate după Morus — pe care legile utopiene le admit .pentru declararea unui război : eîrad sînt lezate interesele comercianţilor utopieni, sau cînd un popor refuză altuia folosirea şi posesiunea unui pămînt de care el nu are nevoie, oi lîll ilasă pustiu *şi* indliuorat, icîtă vreme aii doilea popor ar putea să-şi asigure de pe acel pămînt întreţinerea.

---

[1] *CHBE,* I, p. 74. Acest Charles Leigh va încerca, între 1604 şi 1606, să stabilească o colonie în Guyana. Cf. W i l l i a m s o n , *op. cit.,* p. 32 *şi* urm.

Să fie oare în aceste pasaje „o fuziune fecundă între lumea Iui Platon şi cea a lui Columb şi Cabot" ?[s] Faptul în sine e probabil, dar ţinînd seamă de sensul general umanitar al operei, e în afară de îndoială că ea concepe luarea an posesiune de către un popor a pămîntului de care se poate dispensa un altul, nu ca o justificare a cotropirii şi expansiunii coloniale, ci exclusiv în sensul — e drept, cam naiv-moral — în care o enunţă, adică în scopul realizării unui echilibru echitabil între condiţiile materiale de dezvoltare ale tuturor popoarelor.

De aceea sînt cu atît mai mult de respins interpretările care vor să-1 prezinte pe Morus drept unul din primii care ar fi încercat să reorienteze potlitica engleză de ia problemele europene la cele ale expansiunii transoceanice, ca un prim apologet al unei „Anglii mai mari" [2].

După Morus, aln cartea *The Policy of War* (Poiitaaa războiului), scrisă de unul din promotorii reformei anglicane, Thomas Becon (1512—1587), ne întîmpină expresii izolate, dar puternice, de proslăvire a m'îndriei naţionale, a sentimentului superiorităţii engleze şi de încredere în viitorul de mărire al Angliei. în introducerea lucrării, cu accente patetic-biblice, figurează, de pildă, întrebarea : „Ce regat ipe lume poate fi asemuit cu a/cest Imperiu englez al nostru" ?[3] Noţiunea de „imperiu" intră în circulaţie *&n* literatura, istorică, pentru a designa reaJita,tea politică engleză.

Mai e de menţionat, în această ordine de idei, opera lui Richard Hakluyt, cronicarul, apologetul şi, în parte, inspiratorul negustorilor şi călătorilor englezi.

Făcea parte dintr-o familie amestecată în istoria mai tuturor companiilor comerciale, începînd din 1553. Student la Oxford, pasionat de ceea ce constituia subiectul de senzaţie al secolului — descoperirile geografice —, el e fn corespondenţă cu geografii Ortelius şi Mercator şi prieten intim cu Gilbert şi Raîegh. în 1582 publică în limba engleză *Diverse călătorii privind descoperirea Americii... în primul rînd cele făcute de englezii noştri, apoi de francezi şi bretoni.* în 1583 întreprinde un voiaj de studii în Franţa, spre a se documenta şi asupra

---

' I *IIBE,* **I,** p. 93.

Părerile pe care le combatem, Ja Brie, *op. cit.,* pp. 16—17 si în ***CHBE, l,* pp. 93—95.**

[1] **I** >nj).i **B r i e,** ***op.*** *cit.,* **p. 19.**

expediţiilor spaniole şi portugheze. Pregăteşte astfel marea operă, ce *apare* din 1589, eu titlul : *Principalele călătorii şi descoperiri ale naţiunii engleze, pe mare ţi pe uscat.* Lucrare de proporţii, fundamentală pentru istoria marilor descoperiri, ea a putut fi 'denumită „o epopee în proză a naţiunii **engleze** moderne" [1].

Trăsăturile ce caracterizează condiţiile dezvoltării **Angliei** în epoca modernă, cristalizate în viaţa economică, socială şi politică, prind astfel contur, încă din veacul al XVI-lea, şi în cultura engleză. *Furtuna* lui Shakespeare, cu decorul exotic al acţiunii sale, inspirate din inaiufragîuil **-lui** George Somers în insulele Bermude, mu este şi ea -un semn aii vremii ?

[1] H a u s e r , *op. cit.*, p. 135 ; B r i e , *op. cit.*, pp. 25—26.

CAPITOLUL II

SUB PRIMII STUARŢI

Raporturile dintre stat, burghezia comercială si problema colonială

După încercările din veacul al XVI-lea, în secolul următor Anglia pune bazele propriu-zise ale imperiului ei colonial. Procesul începe isub dinastia Stuart, în perioada premergătoare revoluţiei burgheze (1603—1640).

Mai mult decît în vremea Elisabetei, comerţul exterior şi iniţiativele coloniale au, sub primii Stuarţi, un caracter privat *. Suveranii din dinastia precedentă, Tudor, înţeleseseră folosul pe care statuJ feudalo-aibsoJutist îl putea trage de pe urma dezvoltării producţiei interne si a comerţului peste mări. Ei duseseră o ipolitkă de încurajare a burgheziei şi a noii nobilimi, interesate în producţia şi schim/bul de mărfuri. între politica economică şi politica externă a monarhiei engleze de o parte şi interesele acestor clase de alta, nu existaseră, *în* perioada amintită, divergenţe esenţiale. Dezvoltarea burgheziei şi a elementelor capitalismului se împăca, lîn acea perioadă, cu existenţa statului absolutist.

Regii Stuarţi, Iacob I (1603—1625) şi fiul său Carol I (1625—1649), duc o altă politică. Se sprijină mai mult pe marea nobilime cu tradiţii feudale, neglijează interesele economice ale cflaselar noi, se opun ou hotărâre, ou ihrajtalkate chiiar, aspiraţiilor lor politice, persecutând manifestările opoziţioniste, pe tărîm social-politic şi religios.

Atitudinea dinastiei Stuart se explică prin adîncirea contradicţiilor de clasă în societatea engleză. Ea reflectă reacţionarismul aristocraţiei, accentuat din cauza creşterii forţei economice şi politice a nobilimii noi şi a -burgheziei. Prin întărirea regimului absolutist, prin indiferenţa sau chiar împotrivirea faţă de iniţiativele acestor clase pe tărîm economic, aristocraţia voia să le frîneze ascensiunea, care-i periclita poziţiile dominante **ocupate** de ea în stat.

IV **aceea,** expansiunea comercială şi colonială engleză, începută în secolul precedent cu acordul şi încurajarea monarhiei,

[1] *CHBE, 1,* pp. 155—156.

continuă acum sub semnul unor fricţiuni între promotorii ei şi politica oficială a statului. Cea din urmă se ipune adesea de-a curmezişul intereselor burgheziei şi noii nobilimi. Şi întrucît clasele amintite reprezentau pe atunci elementul nou, progresist, iar dezvoltarea capitalismului ducea spre creşterea forţelor productive, nu e greşit să admitem că, .în acel timp, interesele burgheziei şi ale noii nobilimi se confundau în foarte mare măsură cu interesele naţionale engleze.

La 18 august 1604, Iacob I a încheiat pace cu Spania. După aproape două decenii de lupte, profitabile pentru comerţul, contrabanda şi pirateria engleză *în* coloniile spaniole, tratatul îngăduia acum Angliei comerţul numai în acele regiuni în care acest drept fusese recunoscut de Spania înainte de război. Cu alte cuvinte, accesul Indiilor de Vest era, oficial, interzis şi toate 'luptele, toate vic-tomile, se dovedeau zadarnice [1].

Era o greşeală pe care negustorii nu o vor ierta lui Iacob I. Ea arăta că noul suveran nu-şi întemeiază politica pe realităţi materiale, obiective, ci priveşte relaţiile cu alte state prin prăfuita prismă feudală, a intereselor dinastice sau chiar a arbitrarului personal.

în generali, Stuairţdi aiu văzut iîm comerţ mai «mault o sursă de venituri pentru fiscalitatea regală, dar nu au înţeles să ducă o politică hotărâtă de protejare şi dezvoltare a lui. Au apărat monopolul marilor companii comerciale, frînînd astfel lărgirea participării cercurilor negustoreşti Ia comerţul extern [2]. Avînd reprezentanţi în parlament, aceste cercuri au inspirat opoziţia contra politicii Stuarţilor şi iîn special împotriva monopolurilor comerciale ale marilor companii, deţinătoare ale unor autorizaţii (carte) regale.

Interesele expansioniste ale capitalului comercial englez vizau în acel timp două direcţii principale : spre Indiile de Vest şi spre Indiile Orientale.

Prima direcţie era lUinmănită de comiparaiille oomerciaile mai tinere, reprezentînd păturile negustoreşti ridicate mai recent, mai dornice de îmbogăţire, mai initrepide. Acestor grupuri se alătura, pînă la un punct, şi vechea Companie a negustorilor

---

[1] E. A. K o s m i n s k i—I. A. L e v i ţ k i, *Angliiskaia burjuaznaia revoliuţiia XVII veka,* voi. I, Moscova, 1954, pp. 130—131.

[2] C h r i s t o p h e r Hill, *The Century of Revolution, 1603—1714,* ed. a II-a, Edinburgh, 1962, pp. 37—39.

a vânturi ari. O ipoliţică extannă care s-ar fi conformat acestui ţel ar fi fost în chip necesar antispaniolă si antihabsburgică [1] în general şi, în acelaşi timp, proolandeză.

Cea de-a doua direcţie aparţinea, cum e de aşteptat, „Companiei Indiilor Orientale", adică celui mai puternic grup al marilor negustori londonezi. Urmărind să-şi asigure controlul comerţului cu sudul Asiei şi să ocupe acolo puncte de sprijin, acest grup vedea în olandezi pe cei mai mari rivali. Lui i se alăturau şi negustori mai mărunţi, legaţi de pescuitul în Marea Nordului sau de comerţul de cabotaj pe coastele europene, terenuri de acţiune din care vasele olandeze tindeau a exclude pe cele engleze.

Mai mult indiferentă faţă de Indiile de Vest îşi de sfera dominaţiei spaniole, politica preconizată de Compania Indiilor Orientale era antiolandeză [2].

Sub primii Stuarţi şi pînă spre sfîrşitul . veacului al XVIII-lea precumpăneşte prima din aceste linii posibile ale expansiunii coloniale. Imperiul britanic, la începuturile sale, va privi cu faţa spre vest.

Deja la 1607, scurtă vreme după încheierea păcii cu Spania, guvernul englez trebuia să ***se*** arate concesiv faţă de interesale burgheziei -opoziţioniste, idedlaramd în parlament, prin cancelarul Francis Bacon, celebrul filozof : „Oricine vrea să facă negoţ iîn Indiile de Vest, o va face pe proprioll risc" [s]. Aşadar, statul englez nici nu încurajează, dar nici nu se opune pătrunderii în zona rezervată dominaţiei spaniole. „De facto", el nu recunoştea existenţa unei asemenea zone, aşa cum fusese stabilită de doctrina papală, la sfîrşitul secolului al XV-lea.

Expansiunea în Africa şi în emisfera de vest

Ignorând această doctrină, comercianţii englezi au continuat să caute puncte de sprijin pe coasta apuseană a Africii. în **1616,** i-i întemeiară un fort pe Coasta de Aur. în 1618 luă fiini'ţ.i la Londra „Coimipania aventurierilor cari fac comerţ cu **Guineea** şi Benin", întemeind, în acelaşi an, primul fort în <. MIIIM.I, nu fără conflicte cu portughezii, care, în 1619, ucid

' I l.ibsburgii ocupau tronul Spaniei, din anul 1516.
I I i 1 I, *op. cit., p.* 156. ■' K o s ni i n s k i—L e v i ţ *k* i, *op. cit.,* I, p. 131.

pe ipnimli agenţi ai companiei, veniţi <*îm* regiune V Tjiimiţînd noi expediţii, compania reuși, între 1620 și 1630, să pună în Garribia temeliile unei colonii durabile, mărginită deocamdată la ţinutul de coastă [2].

Marea tentaţie era însă America. Multe broșuri și pamflete făceau propagandă în favoarea colonizării ei, invocînd printre altele și argumentul „suprapopulării" Angliei, ceea ce indica interpretarea dată de burghezie își noua nobilime pauperizării maselor ţărăneşti, rămase /fără prqprietate ,și fără lucru.

Aviînd nevoie de bani (licenţele pentru colonizare se cumpărau) și cedînd totodată presiunii celor interesaţi, regele Iacob I acordă, la 10 aprilie 1606, patente de colonizare pentru două companii comerciale : una cu sediul la Londra, intenţionînd să creeze un stabiliment în Virginia, alta constituită la Plyîmouth, vizînd, în același scop, Noua Anglie, adică ţărmul american situat cam între 42 și 45° latitudine nordică. Patentele acordau, prin urmare, companiilor amintite dreptul de a încerca isă colonizeze ţărmul american între 34 și 45° latitudine, cu condiţia ca aci să nu încalce așezări „aparţinătoare vreunui stat .sau popor creștin" [3]. Această clauză era un refugiu anticipat împotriva protestelor Spaniei, care n-au întîrziat să se producă, răspunzîndu-li-se că întreprinderea are un caracter privat, iar guvernul englez nu-și recunoaşte nici o responsabilitate.

în 1607, corăbiile companiei londoneze aduseră în Virginia primii 106 **colonişti,** care întemeiară orașul Jamestown, pe malul unui rîu numit de ei, ca și orașul, James River, în cinstea regelui Iacob I. De astă dată, sprijinită de compania fondatoare, Virgini.v a prosperat, fiind cea dintâi colonie engleză stabilă pe continentul american. Ca o escală potrivită în drumul spre Virginia, vase engleze acostară în 1610 în insulele Bermudc, numite pe atunci insulele Somers. La 1612 luă fiinţă o campanie care, 'trei 'ani mai itîrziu, începu colonizarea lor [4].

---

[1] *CHBE,* I, p. 139 și 438 ; S I k, *op. **cit.,*** I, pp. 130—131.

[2] S f k, *op. cit.,* I, p. 130; Denungeon, *op. cit.,* p. 32; J. M. Gray, *A History of the Gambia,* Cambridge, 1940, pp. 20—23 ; C h r i s t o p h e r Fyfe, *A History of Sierra Leone,* Oxford, 1962, p. 4.

[3] **Henry** S t e e l e Commager, *Documents of American History,* ed. a Vil-a, voi. I, New York, 1963, pp. 8—10.

[4] *CHBE,* I, pp. 79—80, 85 ; D e m a n g e o n, *op. cit.,* pp. 29, 53—54 ; K o s m i n s k i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, pp. 133—134.

Campania din Plymouth, mai slabă decît cea din Londra sub raportul capitalului de care dispunea, a întreprins în 1607—1608 o încercare de colonizare, nereuşită, după care s-a mărginit la a trimite în continuare, pe coastele Americii de Nord, doar vase de pescuit'.

între timp, febra colonizării engleze cuprinse în aria ei zona Mării Caraibilor. In 1606—1607 avu loc o încercare de a întemeia o aşezare în Santa Lucia (iîn insulele Windward), care fu zădărnicită însă de indigeni. Tot cu un eşec, din aceeaşi cauză, s-a soldat o a doua tentativă, în anul 1609, ceva mai la miazăzi, în insula Grenada [2].

In 1610, pe locul unde Gilfoert făcuse încercarea lui nereuşită, nişte imarinari englezi puseră temeliile oraşului Saint John's, capitala de azi a Newfoundland-ului [3].

îndrăzneala de a păşi pe continentul sud-a/merican înrăutăţi raporturile anglo-spaniole şi duse la răsunătoarea dramă a lui Walter Ralegh. După ce comercianţii englezi reveniră *in* Guyana pe la 1602 şi încercară dhiar să-şi *Fixeze* puncte de sprijin prin 1606—1609 [4], Ralegh organiză în acea regiune o expediţie mai serioasă, în 1617. Denunţat de Spania *qa.* încălcînd drepturile ei, şi deci tratatul din 1604, Ralegh fu dezavuat de laicob I, condamnat la imoarte şi executat în 1618 [5]. A fost un prilej pentru ca mulţi biografi să-1 descrie pe Ralegh în chipul unui idealist careişi risipea averea, spre a înfăptui visul unui imperiu mondial, pentru binele patriei sale şi al genera ţiilor următoare. E o imagine falsă. Acest om, de altfel în drăzneţ şi inteligent, era un asiduu şi rapace afacerist. Coloni zarea era pentru el o speranţă de îmbogăţire [6]. Un exemplar tipic al mentalităţii nobilimii noi. „

' BenurJ Bailyn, *The New-England Merchants in tbe Seventeenth Century, ed.* a **Ii-a,** New York, **1964,** pp. *2*—**5.**

- ***CHBE,*** *1, p.* 87.

;i *lbidem,* p. 90.

' *lbidem,* pp. 86—87 ; Williamson, *English Colonies in Guiana,* pp. **40,** ***42,*** 53 şi urm.

• Kosminsk i—L e v i ţ k i, *op. cit., I,* p. **131** ; H i 11, *op. cit., p.* 40 ; *W* i J 1 i a m s o n, *op. cit., p.* 74 şi urm.

[1] *l d* r i s C o x, *Aufstieg und Niedergang des Britischen Empire,* BcrJin 11962|, p. **19.**

Tot datorită protestelor şi împotrivirii spaniole a fost lichidată şi tentativa de a stalbili o colonie la gurile Amazonului, întreprinsă între 1619 şi 1623 [1].

în anul 1620 se petrecu unul din episoadele cele mai populare din literatura anglo-saxonă cu privire la istoria colonizării britanice. Un grup de disidenţi confesionali, puritani refugiaţi în Olanda, se adresară companiei comerciale din Plymouth, . cerîndu-i să-i transporte peste ocean, unde sperau să poată întemeia noi cămine şi afla o patrie în care să fie la adăpost de persecuţii. Compania le puise la dispoziţie corabia „Mayflower" (Floarea de mai). „Pelerinii de pe Mayflower" debarcară la II noiembrie 1620 lângă Cape Cod (Capul Scrumbiei)[2], în Noua Anglie, unde întemeiară aşezarea New Plymouth. Această colonie deveni un punct de atracţie pentru cei perse cutaţi de regimul absolutist englez, din motive politice sau re ligioase. Ea roi, dînd naştere între 1629 şi 1640 coloniilor Massachusetts, Rhode Island, Connecticut, New Haven [3], care împreună formară coloniile Noii Anglii. Fu întemeiat oraşul Boston, icel mai de seaJmă port al acestui grup de colonii.

în culisele acestei întreprinderi de proporţii au stat tot interesele unor companii comerciale, ca aceea a Massachusetts-ului, protejată de lordul Warwick, unul din işelfii opoziţiei nobiliare împotriva Stuarţilor.

0 acţiune asemănătoare, dar care n-a avut consecinţele **colo** Noii **Anglii,** a întreprins Compania insulei Provi-Ifl■ 11.. ■, 11.1111.11. i In [**630.** Ea **a** încercat să creeze, pe insula Santa (II.IIIM.I **(rclx)tezati** Providence), din faţa coastei America (iiiii.ilc, o **colonie** puritană şi totodată o bază pentru comeriiil i II **coloniile** spaniole. Colonia va fi suprimată de spanioli, în Idll. **Printre** londatorii acestei companii se întîlnesc, de asemenea, o scrie de nume ale viitoarelor figuri proeminente din **revoluţia burgheză** : acelaşi Warwick, apoi lordul Saye **and** Sule, |« «Iun Pym, John Hamipden, Qliver Saimt-Jonn etc.[4].

[1] Ko-.in.,, **ki-Ltviţki,** ***Op.*** *cit.,* **I,** p. 134; Williamson, *«p. cit.,* p. 80.

[2] Descoperit în 1603 de Bartholomew Gosnold. Cf. Maghidovici, *it.,* p. 451.

■' Aceasta din urmă contopită ulterior cu Connecticut. [4] Vincent T. Harlow, *The Founding of the Second British* ***Emfin,*** voi. II, Londra, 1964, pp. 620—621 şi nota 50 ; Hi 11, *op. cit.,* I ; Kosminski—Leviţki, *op. cit.,* voi. I, pp. 135, 138.

Amestecul unor considerente religioase în acţiunea de colonizare — element secundar faţă de interesele comerciale — a dus la iniţiative paralele din partea celorlalţi indezirabili în Anglia — catolicii. în 1632, lordul Baltimore şi, în 1634, sir Edmund Blowden obţinură de la rege patente pentru colonizarea unor regiuni în jurul golfului Chesapeake, cam între 39 şi 40° latitudine. Amlîndoi beneficiarii voiau să dea posibilitate de aşezare aici catolicilor.

Primul puse bazele coloniei Maryland, iar al doilea coloniei Dalia ware *.

Ţănmiui **răsăritean** aii America de Nard vedea astfel răsărind şiragul de colonii care, completate pînă la 1732 la numărul de treisprezece, vor constitui nucleul Statelor Unite ale Americii.

Aceste colonii erau cuprinse între posesiunile spaniole din Florida, la sud, cele franceze din Canada, la nord, şi pămînturile indienilor piei-roşii, către apus.

Conflictul din Europa, dintre Anglia şi Franţa, duse la un atac al coloniştilor din Noua Anglie asupra Canadei şi la ocuparea onaşullui Quebec, îm 1629. îmoheindu-se, în 1632, pacea de da Saiiint^Ganmain^en-'Laye, Quebec, Port-Royal îşi .regiunea înconjurătoare — Acadia — fură restituite Franţei. Este cel dintîi episod colonial al unui război anglo-francez, preludiu al îndelungatei rivalităţi în jurul căreia se va axa nu numai politica celor două ţări, dar şi a întregii Europe occidentale, în tot decursul secolului al XVIII-lea şi pînă la înfrîngerea lui Napoleon, în 1815 [2].

Coloniile din America de Nord reprezintă prototipul categoriei aşa-numitelor *colonii de emigraţie.* Ele se caracterizează prin aşezarea în zona temperată, prin faptul că sînt populate cu emigranţi din metropolă, sau, în genere, cu europeni, prin caracterul complex al economiei lor — jrsiţial agrar, dar evoluînd spre comerţ şi industrie. în această categorie de colonii predomină (dar excepţiile, numeroase şi grave, nu lipsesc) proprietatea agrară mijlocie şi mică, iar mîna de lucru e liberă. Din toate motivele de mai sus, coloniilor de emigraţie le-a fost îngăduit de guvernul englez un regim politic deosebit, avînd

---

[1] Delaware a trecut în 1638 în stăpînirea suedezilor, în 1655 în a **Olandezilor** şi în 1664 a revenit din nou Angliei, fiind organizată în co lonie de sine stătătoare abia în 1702.

[2] Haoser.of *cit., p.* 428 ; *CHBE,* VI, p. 29.

la bază principiul autoadministrării, al dreptului coloniştilor de ansi alege organe reprezentative proprii.

Coloniile de emigraţie deschid, de asemenea, o problemă prezentă de altfel în cadrul întregului fenomen al expansiunii teritoriale extraeuropene : aceea a raporturilor dintre colonizatori şi populaţiile indigene. Chiar atunci cînd aparenţele (şi numai ele...) începuturilor unei colonii sînt „pacifice", ocupaţia europeană generează fatal un conflict. La suprafaţă, el rezultă din opunerea o două societăţi, a două civilizaţii cu nivel **dîfe** rit, avîmd concepţii de existenţă deosebite[1]. La ibază, **conflictul** e ancorat *fim.* crâncena lliuiptă pentru existenţă, generată de expansiunea modului de producţie capkallist, întemeiat pe exploatare, îmboldit de setea profitului. Masa coloniştilor europeni era formată în general din dezrădăcinaţi, *desperados* ruinaţi şi persecutaţi în patrie, căzuţi acum în plasa intereselor unor societăţi comerciale, faţă de care, în postura ide colonişti, isînt iniţial subordonaţi, ca un fel de arendaşi îndatoraţi. Ei nu puteau înţelege că emanciparea economică şi libertatea (politică şi de gîndire ipe care o căutau însemnau (înrobirea şi jefuirea altora, avînd drepturi mai vechi şi tot atît de fireşti la pământ, la existenţă, la libertate.

Situaţia în care se găseau *ii* transforma, obiectiv, pe coloniştii europeni în executanţi nemiloşi ai imperativelor acumulării primitive a capitalului. Conştiinţa le era anesteziată de **prejudecata** comodă a superiorităţii şi a misiunii „civilizatorii", **evEOghelixante,** a creştinilor faţă de „păgînii" rămaşi în întu-• il **iigooiMiţei.**

Acest **complex** de împrejurări a generat cruzimea şi cinismul în **deposedarea,** alungarea şi uciderea indigenilor, acolo unde emigraţia **masivă** din metropolă dispensa pe colonişti de nevoia de braţe de **muncă.**

Conflictul ,s-a adî-ncit pe măsura dezvoltării coloniilor spre interior, depăşind zona iniţială, a ţărmului.

Aşa s-a în timpi at şi cu primii colonişti englezi în America de Nord. Instalarea lor pe **ipămînturile** de vînătoare, pescuit şi păşune ale triburilor de piei roşii a stîrnit fireasca reacţie de apărare a acestora.

---

[1] G e o r g e s Hardy, *La politique coloniale et le partage de la Terre aux XlX-e et XX-e siecles,* Paris, 1937, p. 335 [Col. „L'^volution de l'humanitiP, voi. LXXXVIII].

în 1622, indienii algonquini făcură o încercare de a distruge Virginia, ucigînd, într-un atac general dat prin surprindere, vreo 350 de coloniști. A urmat un război de 12 ani, în cursul căruia superioritatea anmelor de foc şi-a spus, ca totfdeauna în asemenea împrejurări, cuvîntul. Prin pacea din 1634, membrilor triburilor indiene le era interzisă, sub pedeapsa cu moartea, intrarea întro anumită zonă, fixată de coloniști.

între 1642 si 1644, un nou război va avea ca rezultat lărgirea zonei amintite *.

Istoria s-a repetat, în America şi în alte continente, an după an. De la începuturile sale, colonialismul s-a întemeiat pe jefuirea şi exterminarea unor popoare, ba chiar rase întregi. Componentă a acumulării primitive a capitalului, a acelei epoci de paroxism al violenței în urmărirea profitului, istoria sa nu putea fi scrisă decît aşa cum stpune Marx : „cu litere de sînge si de foc" *.

Cele mai importante colonii engleze din emisfera de vest şi din întreg Imperiul britanic au fost, pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea, coloniile din Antile.

De pe la 1605, negustori englezi frecventau insula Barbados. Nu e sigură data la care primii emisari ai colonialismului britanic ar fi început a vizita insula : poate pe la 1620, cînd un [1] ipitan, Simen Cordon, (pretindea -că a găsit-o meloouită, poate **chiar** de pe la 1605. Primii coloniști au rămas însă pe pămîntul ei în mod sigur la 1625, cu ocazia întoarcerii unei corăbii engleze din Brazilia. Doi ani mai .tîrziu, *a* 'început cdlotnizarea sistematică, sulb auspiciile lui sir William Courteen, membru al unei companii comerciale anglo-olanideze, care a organizat o campanie pentru finanţarea acestei acţiuni[s]. A fost una din cele mai mari întreprinderi de la începuturile colonizării britanice, angajînd investiţii de circa 10 000 de lire sterline şi transportul a vreo 1 500 de coloniști, aşezaţi acolo pînă pe la 1628.

Prosperitatea noii aşezări a fost ieşită din comun. Luară fiinţă plantaţii de tutun, iar ceva mai tîrziu de trestie de zahăr,

---

' Ko s m i n s k i—L e vi ț k i, *op. cit.,* I, pp. 135—136.

* K a r 1 Marx, *Capitalul, ed* a IV-a, voi. I, Editura Politică* **Bucuraţi, l%0, p.** 713.

* V i n c e n t T. Harlow, *A Uistory of Baibados, 1625—1685,* Oxford, 1926, pp. 3—6.

la care se vor adăuga întreprinderi pentru prepararea melasei şi romului. Pe la mijlocul secolului, Barbados era vizitat anual de peste o sută de nave comerciale. Prin imigraţie, populaţia insulei ajunse în acelaşi timp să numere 25 000 de locuitori albi şi vreo 35 000 de sclavi negri, aduşi din Africa, pentru a munci pe plantaţii[1].

Barfoados şi celelalte posesiuni din Antile constituie modelul celei de-a doua categorii importante a coloniilor engleze : *coloniile de exploatare.* Termen nu toamai propriu, .deoarece toate coloniile se bazau pe exploatare. în cadrul acestora ea apare însă cu mult mai făţiş.

Ele se caracterizează, în opoziţie cu cele de emigraţie, prin aşezarea lor în zona tropicală, în al cărei climat europenii se acomodau cu greu. In orice caz, nu puteau rezista muncii în asemenea condiţii. De aceea, sau *şi* de aceea, elementul european joacă aci numai rolul <de conducere a procesului de producţie. Munca este prestată de elementul indigen, sau de oameni aduşi cu forţa din regiuni cu climat corespunzător şi transformaţi în sclavi. Predomină marea proprietate (plantaţia), specializată în produse caracteristice zonei calde : trestie de zahăr, tutun, cu timpul cafea, ceai, seminţe oleaginoase etc. Ea imprimă economiei acestor colonii asipectul de monoicultură. Majoritatea populaţiei fiind formată din sclavi, regimul politic e in.ii puţin evoluat ; funcţia sa principală e supravegherea şi ţinerea în supunere cu brutalitate a producătorilor direcţi, reduşi la sclavie. Apar şi în aceste colonii regimuri de autoadministrare, cu pretenţii reprezentative, „democratice". Dar aci ele au mai degrabă semnificaţia unei parodii, fiind limitate exclusiv la minoritatea exploatatoare şi parazitară.

în legătură cu împrejurările întemeierii coloniilor de exploatare din Antilele Mici, mai poate fi subliniat, ca specific, şi faptul că numeroase elemente din aristocraţia engleză au avut un rol important, ca mijlocitoare a obţinerii licenţelor regale, în afacerile companiilor comerciale interesate.

între 1623 şi 1625, un grup de negustori londonezi au fi nanţat colonizarea insulei St. Christopher, situată tot în Anti-

---

[1] Demangeon, *op. cit.*, p. 30; K o s m i n s k i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 134.

lele Mici, dar mai la nord, în arhipelagul numit Leeward *K* între 1628 şi 1633 luară fiinţă colonii în insulele Nevis, Antigua, Baribuda şi Montserrat, în acelaşi arhipelag.

Astfel s-au constituit Indiile de Vest engleze, „cel mai soliei plasament colonial al Londrei şi Bristolului" în următorii o sută cincizeci de ani, pe care istoricul englez J. A. Froude le numea, către sfîrşitul veacului trecut : „Bijuterie preţioasă... leagănul imperiului maritim al Marii Britanii. Acolo Drake şi John Hawkins au captat fluviul de aur care, din Panama, se scurgea în trezoreria de la Madrid... în aceste laşpe, în secolele următoare, Franţa şi Anglia s-au luptat ipentru supremaţia mărilor şi Anglia a câştigat-o" [2]. Ar mai fi putut adăuga că pe comerţul cu sclavi în Indiile de Vest s-au clădit, în secolul al XVIII-lea, în oraşele portuare engleze, averi imense, printre care ale Livenpool-ului ; graţie acestor colonii el a ajuns al doilea port al ţării, după Londra... „Bijuterie preţioasă", care a ucis în chinuri pe cei ce au işlafuit-o...

Englezii în Indiile Orientale

Colonizarea engleză în emisfera răsăriteană *e* cuprinsă în întregime, pînă către finele veacului al XVIII-lea, în istoria celebrei Companii a Indiilor Orientale.

Primele ei corăbii s^au îndreptat către arhipelagul indonezian, un/de ridicară factorii în Acheen (Atjeh, în Sumatra) şi Bantam (lîm Java)[3].

în 1603, corăbiile reveniră în Anglia cu o încărcătură preţioasă de piper şi alte mirodenii. Reuşita dădu imbold organizării unei noi expediţii, în 1604—'1606, care ajunse pînă în insulele Moluce. Expediţia aduse profituri de 500%.

---

[1] **Antilele** Mici sînt ghirlanda de insule, în formă de arc cu conve-xitatt-.i **spre** est, cuprinsă între Porto Rico şi ţărmul Americii de Sud. **Jumătatea** de arc, mergînd de la nord spre sud şi despărţind Oceanul **Atlantic de** Marea Caraibilor, formează grupul Insulelor Vîntului, care «■ împart, la rîndul lor în insulele Leeward, la nord, şi Windward, la **lud, Cealaltă** jumătate a arcului Antilelor Mici, mcrgind de la est spre vest, în l.n.i coastei sud-americane, se cheamă **Insulele** de sub Vînt. I >U|M 1) e m an geon, *op. cit.,* p. 31.

■'S.iniuel Rawson Garciinor, ***History*** *of England from lin-* ***Aectssion*** *of James I to the Outbreak of* ***the*** *Civil War,* voi. II, partea .i II .i, londra, 1884, p. 310.

In 1608, un anume William Hawkins debarcă în India, la Surat, cu o scrisoare a regelui Iacob I către Marele Magul, sprijinind cererea companiei de a i se permite descinderea unei factorii în acel port. Intrigile portughezilor pricinuiră respingerea cererii. Englezii (perseverară. în 1612, vasele lor, în largul aceluiaşi port, fură atacate ide portughezi. După o luptă grea, aceştia sînt înfrânţi. Cum (portughezii dominau de mult mările din jurul Indiei, stafoilinidu-şi o anume reputaţie, populaţia *şi* feudalii locali îi detestau şi, în primul moment, priveau cu simpatie pe oricine le dădea o lovitură. Ajutaţi de aceste circumstanţe, englezii primiră permisiunea de a-şi stabili la Surat comptuarul dorit, de unde, în timp relativ scurt, preluară mari caincităţi de ţesături (indiene, reviîinzîindiHle în Malaezia [1]. în intervalul 1611—1616, ei se stabiliră şi la Masulipatam [2].

în 1615, în scopul promovării intereselor comerciale ale companiei în India, isir Thornas Roe, fost membru proeminent al opoziţiei în parlamentul din 1614, se prezentă la Ajmir, la reşedinţa Marelui Mogul, în ambasadă solemnă. El rămase lîn India pînă în februarie 1619, obţinînd idreptul ide înfiinţare a unor noi factorii[3].

Afacerile companiei se întemeiară tot mai sigur, cu profituri fabuloase. Avînd la înfiinţare un capital de 30 000 de lire isterline, sporit curînd la 72 000, compania se reconstitui în 1617, anume .spre a-şi putea lărgi capitalul de bază. Cu rapiditatea specifică plasamentelor speculative, se oferiră cam o mie de participanţi, care «ubsorisară um totail de 1 500 000 de lire ![4]

Cu toate aceste profituri aipreciabile, compania păşi într-o perioadă de dificultăţi, din cauza politicii monarhiei. Aceasta nu o sprijină împotriva noilor concurenţi, olandezii, şi lasă fără răspuns masacrarea de către ei a membrilor unei factorii a companiei, (la Amiboina (1623) [5]. Din (lipsă, de bani, provenită adesea din neînţelegerile cu parlamentul, care le refuza subsi-

---

[1] D e m a n g c o n, *op. cit.,* pp. 33—34 ; Gardiner, *op. cit.,* voi. II, partea a Ii-a, pp. 310—311 ; Hauser, *op. cit.,* p. 413.

[2] *CHBE,* IV, p. 88 ; Jacques D u p u i s, *Histoire de Vinde et de la civilisation indienne,* Paris, 1963, p. 187.

[3] Gardiner, op. aV.,,11[2], p. 311 ; *CHBE,* IV, p. 80.

[4] B l a c k, *op. cit.,* p. 211 ;vL e o n C a h e n—M a u r i c e B r a u r e, *L'evolution politique de l'Angleterre moderne,* voi. I (1485—1660), Paris, 1960, p. 359.

[8] *CHBE,* I, p. 131; Kosmi n s k i—L e viţki. *op. cit.,* I, p. 141.

diile, regii Stuarţi abuzau de drepturile lor ide acordare a licenţelor comerciale, făeînid cu acestea o veritabilă speculă. Astfel, în 1617, Iacolb I .acordă lui sir James Cunningham o autorizaţie de înfiinţare a unei companii scoţiene a Indiilor Orientale r. Ea nu constitui însă un pericol pentru compania engleză, care în 1631—1632 dobândi noi puncte de sprijin în Orissa, iar în 1639 primi permisiunea de a se stabili la Madras, unde iîn cei doi awi următori fu construit fortul Sf. George. [2] In schimb, în 1635, regele Carol I dădu acesteia o grea lovitură, anulîndu-i monopolul şi acor/dînd o autorizaţie de comerţ cu Indiile Companiei aingkHofaindeze a ilui Couirteen, aceeaşi cate, în deceniul anterior, iniţiase colonizarea în Barbados.

A urmat o concurenţă cruntă, piraterească, între cele două companii ; prestigiul negustorilor englezi în India a avut de suferit, iar comerţul lor cu sudul Asiei a regresat, pînă aproape de ruină. Abia în 1650, în timpul revoluţiei, parlamentul va restabili, indirect, monopolul Companiei Indiilor, anuiînd drepturile concurenţilor ei[3].

Regimul coloniilor şi rezultatele expansiunii coloniale sub primii Stuarţi

Se născuse un imperiu colonial. Deşi minuscul în comparaţie cu gigantul de mai fiîrziu, el ridica deja probleme de organizare «şi administrare.

Indiile Orientale deocamdată nu contau, din acest punct de vedere. Cele cîteva factorii, abia dacă se pot numi colonii ; cel mult un embrion din care acestea se vor dezvolta. Administrarea lor aparţinea Companiei Indiilor îşi se concretiza în dispoziţiile sale către cei cîţiva funcţionari plasaţi în fiecare din aceste ipuncte, avînd atribuţii exclusiv comerciale.

In America şi Antile, condiţiile erau altele. Aci coloniile ocupau o suprafaţă bine definită, în cuprinsul căreia trăia o

[1] K o ■. ni i ii s k i—L e **v** i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 136.

'■' *CHIU',* IV, p. 88 ; D u p u i s, *op. cit.,* p. 187.

[1] *kt\ <• y, op. cit-,* pp. **382**—**383** ; K 6 I m i n s k i—L **c v** i ţ k i, *op.* I, p. 136. De confirmarv.i deplin» ;1 j.r.nii monopol, prin reînnoirea **cartei sale privilegiata de** i.mc (jomw.-ll, (:c>iii|>,uii;i va beneficia abia în. < f. H i 11, *op. cit.,* p. 155.

destul de numeroasă populaţie, formată din indigeni, sclavi negri şi emigranţi englezi. Vreo 80 000 de supuşi ai regelui Angliei au emigrat în emisfera vestică, idin 1618 pînă la izbucnirea războiului civil (1642). în raport cu numărul populaţiei de atunci, este cea mai masivă emigraţie, pînă in veacul al XlX-lea[1].

Emigraţie de oameni „liberi", ou numele, pentru că, de fapt, pe toţi lîi împingea *o* necesitate, o presiune : mizeria, persecuţiile politice şi religioase. Numai o mică parte o formau negustorii, agenţii lor, oamenii bogaţi, în goană după mai mult. Aceştia, de altfel, nu constituiau lotul ide emigranţi definitivi. De obicei, după un stagiu oarecare în afacerile lor de pe plantaţiile din Antile, ei reveneau în metropolă.

Şi într-un caz şi într[j]altul, această emigraţie e fără îndoială în legătură cu o nouă perioadă de depresiune în economia şi mai ales în comerţul exterior al Angliei ; ea caracterizează deceniul 1620—1630. Privind-o prin prisma unei largi generalizări a unor elemente din istoria vestului Europei, ea este considerată, în anumite lucrări, drept un efect îndepărtat al „contracţiunii" puterii engleze în Franţa, în secolul al XV-lea, urmată de o tendinţă de împingere spre vest a frontierelor economice, politice şi demografice ale Angliei. în cadrul acestei mişcări, o primă etapă ar fi fost lărgirea dominaţiei engleze asupra Irlandei, în secolul al XVI-lea [2].

Printre primii emigranţi s-au aflat şi deportaţi albi, dintre femei de moravuri uşoare şi puşcăriaşi, trimişi ca sclavi în Barbados şi chiar în America de Nord, de pildă în Virginia, în 1619—1621. Portul Bristol e foarte activ în aceste deportări [3].

Ele stîrniră proteste, şi din partea coloniştilor, şi a altora, într-o lucrare a sa, Francis Bacon, reflectînd pe marginea acestor metode, le condamnă, oonsiderfndu-le o inutilitate morală, care nu poate **schimba** în bine deprinderile celor pedepsiţi. Dar se ridică şi împotriva **imoralităţii** faptului în sine, de a avea

---

[1] *CHBE,* I, p. 179.

[2] W a] l a c e Notestein, *The English People on the Eve of Colonization, 1603—1630,* New York, [1954], p. 261 ; D. A. Farnie, *The Commercial Empire of the Atlantic, 1607—1783,* în „The Economic History Review", seria a Ii-a, XV (1962), nr. 2, p. 205.

[3] W i l h e l m Nowack, *Australia — continentul contrastelor* [Craiova], f.a., p. 32.

pretenţia să întemeiezi noi aşezări omeneşti, folosind, în acest scop, elemente descompuse *•

Patentele pentru autorizarea colonizărilor erau un drept personal al regelui. De unde pretenţia de a considera puterea sa asupra coloniilor ca exclusivă, parlamentului nerecunoscîndu-i-se nici o competinţă.

Organul care avea în atribuţiile sale problemele coloniale era Consiliul privat al regelui. în timpul lui Iacob I se încercase, doar pentru cîţiva ani, crearea unui consiliu special pentru colonii, inspirat probabil după modelul Consiliului spaniol al Indiilor [2].

Cu aprobarea regelui apar primele carte de organizare a guvernării coloniilor. în 1619, în Virginia s-a întrunit pentru întîia dată o adunare reprezentativă a unei colonii britanice, compusă din 22 de deputaţi, aleşi de proprietarii funciari. Legalitatea adunării a fost confirmată printr-o ordonanţă regală din 24 iulie 1621 [3]. Ea avea dreptul să voteze impozitele şi legile locale. La aplicarea legilor veghea un guvernator, asistat de un consiliu executiv.

Această formă de organizare a puterii politice e prototipul guvernelor îşi strămoşul constituţiilor de mai tîrziu ale tuturor coloniilor engleze cu drept de autoguvernare [4].

Pentru moment, (în Virginia acest drept era destul de restrîns. Practic, legislativa, emanaţie a minorităţii proprietarilor funciari bogaţi, nu avea drept de control asupra executivei. Guvernatorul era un reprezentant al companiei ce patrona colonia, numit iar nu ales, îşi, la rîndu-i, numindu-şi membrii consiliului său executiv.

în 1624, compania Virginiei fu lichidată printr-un act al regelui, iar colonia trecută sub autoritatea directă ia acestuia. Campania se plînse parlamentului, căruia Iacofo I îi. puse în vedere „să nu poarte de grijă" unor asemenea chestiuni. Din acel moment, guvernatorul Virginiei era reprezentantul numit al regelui [s]. •

---

[1] *CHBl-*, I, p. 605.

[3] A. Jierriedale Keith, *Constituţional History of tbe First liutisb* ***Empire,*** Oxford, 1930, pp. 18—19.

[ll] Vcv.i textul la **Commaglr,** *op. cit.,* I, pp. 13—14.

[4] Dcmangcoii, *op. cit.,* p. **159.**

• Kosniinski—L■vifki, *op. cit.,* I, p. **137.**

Distingem, aşadar, sub primii Stuarţi, trei categorii de colonii : cele aparţinătoare unor companii comerciale, cele regale si cele acordate de rege unor nobili, ca un ifel de danie sau favoare painticuilafră (de exemplu colonia Maryland, acordată Lordului Baltimore). Toate aveau la bază o autorizaţie regală de colonizare. într-unele, indiferent de categoria din care făceau parte, guvernarea era lăsată la libera dispoziţie a beneficiarului patentei de colonizare. într-altele, încă puţine în această perioadă, coloniştii obţin de la rege o reglementare „constituţională" a raporturilor dintre ei şi reprezentantul concesionarilor sau proprietarilor coloniei. Acest precedent, oare permite, pentru început, păturii înstărite a coloniştilor să participe la -guvernare, se menţine şi atunci cînd colonia devine regală, dacă regele binevoieşte să admită aceasta.

Dacă expansiunea colonială şi rezultatele ei, destul de însemnate, au fost, sub primii Stuarţi, opera iniţiativei private a capitalului comercial, mînuit de o bună parte a burgheziei, cu sprijinul *şi* chiar cu participarea noii nobilimi, în continuarea veacului al XVII-lea tendinţa va fi, în general, să se transforme coloniile private în colonii dependente direct de coroană, de stat.

Prezentă încă sub primii Stuarţi (cazul Virginiei), această tendinţă se explică prin faptul că multe colonii, prin înseşi condiţiile genezei lor, deveniseră centre de ferventă opoziţie anti regalistă.

Pentru a le putea controla şi a controla simultan si emigraţia — compoziţia ei —, regele Carol I a creat din nou, în aprilie 1634, o instituţie specială de guvernare a coloniilor, sub numirea de „Comisarii generali pentru problemele coloniilor", în frunte cu arhiepiscopul-primat al Angliei, Williaim Laud [1].

Ţelul urmărit *n-a* fost realizat. Monarhia engleză şi organele ei centrale nu dispuneau ide experienţa şi energia necesară pentru a organiza un control efectiv în materie de guvernare colonială. Erau multe şi **mari interesele** potrivnice schiţării unui atare sistem, care ar fi incomodat companiile comerciale şi tpe coloniştii înşişi.

Parcă anume, sfidând tendinţa monarhiei, se iveşte fenomenul creării de colonii fără a avea prealabila autorizaţie regală.

---

[1] Kosminsk i—L e v i ţ k î, *op. cit.,* I, p 140 ; Williamson, *A Short History of British Expansion,* voi. I, p. 161.

Autorii **iar** — coloniştii disidenţi confesionali din Massachusetts, care în 1635 migrează spre sud şi întemeiază Connecticut, iar în 1636 Providence, numită apoi Rhode Island.

în 1639, cei staibiliţi în Connecticut adoptară cea dintâi constituţie elaborată chiar de ei şi aplicată înainte de a fi sancţionată de monarh. Ea prevedea un sistem complet de conducere electivă, trecînd prin urmare şi organele locale ale puterii executive în dependenţa opiniei coloniştilor, a alegerii făcute de ei[1].

Semne noi se iveau astfel în colonii. Şi nu era de mirare. Cînd cei din Connecticut săvîrseau atare act de îndrăzneală, inovator, cu îndepărtate şi profunde consecinţe pentru existenţa tuturor coloniştilor englezi din America de Nord, pe Anglia o despărţea numai un an de izbucnirea revoluţiei burgheze.

---

[1] Allan Nevins şi Henry Steele Commager, *Istoria Statelor Unite,* Bucureşti, [1945], p. 22.

REVOLUŢIA BURGHEZĂ ŞI CO1.ONII1 I O

eră nouă

Revoluţia burgheză izbucnită în Anglia la 1640 a fost unul din marile evenimente ale istoriei universale. Ea a adws la putere clasa burgheză şi a deschis drum liber **capitalismului** într-unui din cele mai puternice state din apusul Europei. Prin aceasta, ea a exercitat o influenţă însemnată în sensul victoriei capitalismului asupra feudalismului pe plan mondial. De aceea, revoluţia burgheză din Anglia e socotită evenimentul cu care începe epoca modernă a istoriei universale, epoca orînduirii capitaliste şi a dominaţiei burgheziei.

Un eveniment de asemenea importanţă, avînd un rol în schimbarea mersului istoriei societăţii pe plan mondial, a adus, cu atît mai mult, transformări adînci în viaţa poporului şi statului englez. Ele se reflectă şi în domeniul politicii coloniale, în care, de asemenea, începe cu .adevărat o eră nouă.

Prin luarea puterii ,politice de către burghezie şi nobilimea nouă, îmburghezită, au dispărut deosebirile anterioare, sensibile în special sub Stuarţi, dintre politica statului şi interesele acestor două clase. în vremea revoluţiei, statul englez s-a transformat în instrumentul realizării fidele a intereselor burgheziei şi nobilimii noi.

Ca atare, statutul coloniilor şi expansiunea colonială au încetat de a mai fi o problemă cu caracter precumpănitor privat. Statul însuşi, statul burghez, va încorpora problema în preocupările sale directe, cu aceeaşi solicitudine cu care ea stătuse înainte în centrul interesului şi atenţiei atîtor întreprinderi ^comerciale particulare.

O torăsătură pregnantă a politicii coloniale a revoluţiei este tendinţa supunerii coloniilor unui strict control politic şi economic din partea guvernului metropolei. în forme încă imperfecte, revoluţia a schiţat totuşi cu mult mai hotărît planul integrării coloniilor într-un sistem economic şi politic unitar, în dependenţa metropolei.

Motivele acestei schimbări de accent erau mai multe. în primul rînd, 'burghezia comercială nu mai avea acum interesul

de a sustrage .coloniile controlului de stat. Statul era acum ea însăşi. Devenea avantajoasă cointeresarea lui în exploatarea, întreţinerea şi apărarea coloniilor, proprietarii sau concesionarii lor fiind uşuraţi de o parte din răspunderi şi cheltuieli, fără ca profiturile să le fie ştirbite.

Era ajpoi la mijloc şi trezirea în colonii a unui spirit de independenţă, manifestat în revendicarea autoguvernării şi, cîteodată, în instaurarea ei din proprie iniţiativă, cum se întâmplase încă pe vremea Stuarţilor. Revoluţia din Anglia, cu gravele ei frămîntări interne, a slăbit în primul moment controlul îşi autoritatea guvernului englez în colonii. Era o circumstanţă de care cel puţin o parte a coloniilor căuta să profite, pentru a dobîndi o mai mare libertate *. în fine, sub revoluţie s-a schimbat compoziţia fluxului de emigranţi. înainte plecau cei ce nu *se* puteau împăca cu monarhia (sau monarhia cu ei). Acum .pleacă cei care se prăbuşesc de la putere, care vor să iscape de socoteala ce se tem că vor trebui s-o dea revoluţiei învingătoare. Aceşti regalişti refugiaţi în colonii sînt tot atîţia duşmani înverşunaţi ai noului regim. Prestigiul numelor nobiliare pe care cei mai mulţi le poartă îi ajută să influenţeze opinia locală, să o asmute împotriva revoluţiei, cultivîndu-i, demagogic, aspiraţiile spre mai maire ilibentate. Pentru rega-' liştii care luptaseră cu atimele împotriva revoluţiei, o eventuală separare de Anglia a coloniei în care se refugiaiseră însemna o garanţie majoră *a* impunităţii lor. însemna o dificultate în plus creată noului regim, o speranţă în plus în posibilitatea restaurării celui vechi, care să ie redea averile şi poziţia socială.

Guvernul revoluţionar, întruchipat mai întîi ide aşa-numitul „Parlament lung", iar apoi de Consiliul .de Stat al republicii engleze, în frunte cu Oliver Cromwell, era firesc să reacţio neze faţă de aceste tendinţe ce se schiţau în colonii, tendinţe care marcau o ameninţare pentru interesele burgheziei comerciaile engJeze.

Astfel, deşi coloniile n-au fost amestecate direct în viitoarea revoluţiei din Anglia, urmările sale snau resimţit şi asupra lor.

între 1640 şi 1642, parlamentul englez s-â ocupat foarte puţin de colonii, fiind absorbit de chestiunile interne. După

' J o h n C. M i i l e r, *Origins of tbc American Revolution,* ed. a Ii-a, Stanford California, [1959], p. 30.

izbucnirea războiului civil însă, cînd ţara s-a divizat în tabere duşmane — una regalistă şi alta parlamentară — interesul conducerii revoluţiei pentru soarta coloniilor începe să crească. Scopul ei era de a combate influenţa regalistă .asupra lor şi a le atrage de partea revoluţiei.

La 10 martie 1643, Caimera Comunelor adoptă legea scutirii de itaxe pentru toate mărfurile exportate din ţară în Noua Anglie şi pentru toate mărfurile acesteia, importate în Anglia. După tergiversări şi amendamente, legea fu adoptată şi de Camera Lorzilor, la 25 noiembrie 1644, dar cu efect retroactiv, de la data cînd fusese votată de Camera Comunelor *.

între timp, în condiţiile carenţei controlului din partea puterii centrale, în colonii apar (primele semne ale veleităţilor de independenţă. Ele privesc în special lărgirea relaţiilor comerciale ale coloniilor, pînă atunci avasim'onopolizate de companiile comerciale engleze şi dirijate mai mult spre Anglia, sau, dacă şi spre alte state, dar în orice caz prin intermediul companiei-patron.

în 1642, colonia Massachusetts ia hotărîrea de a admite în circulaţie moneda olandeză, paralel cu cea engleză. în 1643, Virginia decretează dreptul olandezilor de a face comerţ cu ea. In acelaşi an, coloniile din Noua Anglie, cu de la sine putere, pun bazele unei confederaţii, ceea ce denotă că (libertatea de acţiune pe care coloniile încep să şi-o permită trece din sfera comercială fin cea politică[B]. în octombrie 1644, Massaichusetts încheie o înţelegere cu delegatul guvernatorului francez din Acadia (an Canada de est), reglementând relaţiile între cele două colonii [s].

Intrusiunea olandeză, factorul extern ale cărui interese favorizează această atitudine a coloniilor, ce neliniştea profund parlamentul englez, se observă şi în Antile.

Exact atunci c(md în Anglia izbucnea războiul civil, în Antile începea să ia avlînt cultura trestiei de zahăr, introdusă de olandezi, în căutare de noi terenuri de plantaţie, după ce portughezii le ruinaseră pe cele avute pe ţărmul brazilian.

Acest fapt economic a imprimat definitiv coloniilor din Antile structura socială specifică. Plantaţiile de trestie de za-

[1] Kosminsk i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 468.

[2] Commager, *op. cit.,* voi. I, pp. 26—28.

[3] K o s m i n s k i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* pp. 479—480.

hăr, spre a fi cu adevărat rentabile, trebuiau să aibă o mare suprafaţă. Fiecare din ele se constituie pe oîte cel puţin 500 de acri[1], în vreme loe [plantaţiile de tutun, predominante âaiainte, aveau în medie oîte 20—30 de acri. Coloniile din Antile vor deveni, prin excelenţă, o bază a marii proprietăţi funciare, ceea ce va atnage (după sine avalanşa importului de sdlavi negri [2].

Multe împrejurări pledau, aşadar, după izbucnirea războiului civil, pentru o intervenţie a parlamentului în organizarea coloniilor. La 31 octombrie 1643 fu votată noua lor lege de administrare, subordonîndu-le unei unice comisii parlamentare[3], în fmuintea acesteia fu numit, la 2 (noiembrie, lordul Warwick, vechi pionier al expansiunii engleze dincolo de mări [4]. Misiunea incului organ era să atragă coloniile de partea parlamentului, prin măsuri adecvate, şi totodată să creeze dificultăţi acelora care manifestau simpatii proregaliste.

Atenţia parlamentului pentru colonii fusese stimulată şi de vizita în Anglia a lui Roger Williams, întemeietorul coloniei Providence pe calea „de jos în sus", venit anume ca să pledeze în faţa Camerei Comunelor în favoarea doleanţelor concetăţenilor săi. La 14 martie 1644, recent născuta colonie obţinu o cartă prin care situaţia ei era ireouinosouită şi legalizată [5].

în rîndurile conducătorilor revoluţiei se aflau unii cărora biografia anterioară le justifica interesul şi simpatia pentru colonii. Erau, de pildă, foştii componenţi ai Companiei insulei Providence : Pym, Hampden ş.a. Cel mai tînăr dintre liderii puritani, Henry Vane, fusese emigrant la Boston şi, în 1636, ajunsese în conducerea Massachusetts-ullui [6].

în ianuarie 1647, după încheierea victorioasă a primei faze din războiul civil, icomisia parlamentară pentru colonii elabora proiectul de lege care încuviinţa comerţul liber al coloniilor, cu condiţia de a fi făcut pe corăbii engleze, prevăzînd privilegii şi avantaje pentru comerţul lor cu Anglia. O menţiune specială

---

[1] 1 acru (acre) = 4 047 m^2. »

CHBE, I, p. 210.

[3] K o s n i i s k i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 469.

[4] S a m u c 1 Rawson G a r d i n e r, *tiislory of the Great Civil War,* cd. a II-a, voi. I, Londra, 1888, p. 339.

* *Ibidem,* loc. cit.

' A l f r e d S t e r n, *Geschichte der Revulution in England,* Berlin, 1881, p. 92.

recunoaşte, în condiţii echivalente, şi libertatea comerţului cu salavi[1].

După crearea unui organ unic de **administrare,** revoluţia schiţează prin urmare şi un sistem de otionme **unitare, definind** drepturile comerciale ale coloniilor şi relaţiile lor, **în ţpeţă,** cu Anglia. De reţinut e faptul că legea ia în considerare, ca persoane juridice atrase ân implicaţiile ei, coloniile ca atare, **iar au** companiile comerciale care le înfiinţaseră şi care, măcar **for** mal, imai păstrau drepturile asupra unora din ele. Cu **începere** din 1647, timp de cîţiva ani, se observă în cadrul **revoluţiei** din Anglia o opinie extrem de ostilă împotriva companiilor privilegiate, considerate ca o piedică în calea (dezvoltării libertăţii comerţului. Levellerii, curentul radical reprezentînd mica burghezie, vor fi campionii decişi ai desfiinţării lor [2].

Descifrăm însă şi un revers al medaliei. Promovînd, întrucîtva, interesele coloniilor de emigraţie în faţa fostelor companii exploatatoare, parlamentul englez apără, în privinţa coloniilor de plantaţii (tropicale), interesele marilor plantatori şi ale companiilor legate de aceştia, prin garantarea libertăţii comerţului ou sclavi[3].

Caraicter contradictoriu, aşadar, al politicii coloniale, inerent unei revoluţii burgheze timpurii, în cadrul conducerii căreia au prevalat, în cea mai mare parte a desfăşurării sale, elementele marii burghezii şi ale noii nobilimi, masele populare nefiind încă suficient de organizate şi de mature spre a-i putea imprima un program consecvent democratic.

Politica colonială a republicii şi protectoratului

Anul **1649** a reprezentat momentul culminant al revoluţiei burgheze din Anglia. Unul din puţinele momente în care presiunea qpiniei **maselor** >s-a putut face simţită asupra conducerii revoluţiei, obligîmd-o să detroneze, N;I **judece** îşi să decapiteze pe regele Carol I Stuiart, proclamând republica.

---

[1] K o s m i n s k i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 472.

[2] Hi 11, *op. cit.,* p. 154.

[8] De pildă Compania Guineii începuse deja de pe la 1630 a se „specializa" în acest gen de afacere. Cf. *CHBE,* I, p. 210.

Acest mare act progresist, revoluţionar, a creat şi dificultăţi poporului englez. A îndîrjit activitatea elementelor contrarevoluţionare din interiorul ţării şi din toate posesiunile ei ; sprijinite dinafară de reacţiunea feuidalo-absolutistă şi de intrigile republicii Olandei, rivala eomereiallă a Angliei, ele au încercat, pe diferite cai, să izoleze îşi să submineze noul regim. Sub influenţa lor, coloniile Virginia şi Maryland au refuzat să recunoască republica, iar printre coloniştii din Barba/dos, Antigua şi Bermude au izbucnit răscoale regaliste. Gonfaderaţia Noii Anglii nu" merge acît de departe, dar încheie o înţelegere cu guvernatorul coloniei olandeze Noua Olandă, de la gura fluviului Hudson, exprimînd încă o dată, indirect, rezerva faţă de controlul metropolei asupra coloniilor şi intenţia ide a-işi reglementa singură problemele comerciale [1].

Politica republicii engleze faţă de coloniile sale va fi- dictată, prin urmare, de considerentul imediat ai combaterii regalismului şi al restabilirii autorităţii durabile a metropolei în posesiunile ei transoceanice. La aceasta se adaugă motive mai aidînci : tendinţa burgheziei engleze de a exploata mai eficient coloniile, încadriîndu-le într-un sistem economic închis ; eliminarea concurenţei străine din comerţul colonial, în special a celei o/landeze. într-uin ouvînt, folosinea la maximum a resurselor existente ale coloniilor, pentru dezvoltarea accelerată a i'ionamiei Angliei — manufacturi, comerţ, fonduri băneşti — şi, prin aceasta, a forţei sale politico-militare.

La 13 februarie 1649 fu creat Consiliul de Stat, organul executiv suprem al republicii engleze. Actul de constituire enumera, printre atribuţiile sale, şi aceea ide a întrebuinţa „toate mijloacele şi căile pentru a asigura progresul şi înflorirea comerţului în Anglia, Irlanda şi teritoriile ce le aparţin, cît şi pentru a încuraja bunăstarea tuturor coloniilor şi factoriilor de sub domiimiaţiia (republicii..." [2]. Aceasta lînseirma încetarea atribuţiilor comisiei anterioare pentru colonii, prezidată de londul Warwick.

La I .îngust 1650, parlamentul însărcina o comisie specială să se <H ii, }).- de problemele dezvoltăr4i<omerţului şi meşteşugu- • ilor, trasîndu-i, de fapt, ca sarcină, elaborarea detaliată a unui

---

[1] *CHBE,* I,pp. 211—212.

• L u j o B r e n t a n o , *Eine Geschichte der wirtschaftlkhen Ent-Wtchlung Englands,* voi. I I , **[enft,** 1927, p. 213.

proiect de politică economică mercantilistă. Ii recomandă, printre altele, să studieze posibilitatea reorgaiii/.iirii comerţului exterior ipe baze noi, libere, verificînd privilegiile companiilor comerciale şi anulând orice clauză din cuprinsul lor, „care ar contraveni bunăstării publice". De asemenea, urmau să se examineze măsurile necesare spre o mai bună guvernare ,i **coloniilor** din America *şi* din alte părţi, pentru ca produsele lor să se înmulţească, „ineît aiceste colonii singure să poată aproviziona -republica engleză cu .tot ce are nevoie" *.

în spiritul recomandărilor de mai sus, parlamentul **englez** adoptă ,1a 3 octombrie 1650 primul „Act de navigaţie", prin care interzicea comerţul străinilor cu coloniile engleze.

Act cu o dublă semnificaţie : pe de o parte subordonarea integrală a resurselor coloniilor necesităţilor Angliei şi înlăturarea infiltraţiei olanideze în comerţul cu ele, pe de altă parte o sancţiune, un embargo parţial, ca pedeapsă pentru răzvrătirea unora din colonii. îin mod logic, aplicarea actului trebuia să atragă şi măsuri militare. într-adevăr, o escadră plecată din Anglia la 5 august 1651 a înăbuşit în scurtă vreme revoltele regaliste din Indiile .de Vest şi a readus la supunere, printr-o simplă demonstraţie navală, pe cele din America de Nord.

In acelaşi timp, parlamentul a adoptat, la 9 octombrie 1651, al doilea Act de navigaţie : „Actul pentru sporirea flotei comerciale şi încurajarea navigaţiei naţiunii engleze". în baza lui, cu începere de la 1 decembrie 1651, importul de mărfuri în Anglia lumma să se ifaică, lîn iprimull irînd, pe corăbii engleze [2] ; vasele străine nu puteau aduce decât mănfuri produse în propria lor ţară, plătind o taxă vamală mai ridicată decît corăbiile engleze.

Adoptarea actelor de navigaţie a reprezentat în politica externă engleza victoria intereselor acelei grupări a burgheziei care viza expansiunea capitalului comercial englez pe o arie oît mai întinsă, dominaţia mărilor *şi* acapararea de colonii. Totodată, ea însemna şi „victoria unui nou sens al responsabilităţii guvernamentoile **faţa** de comerţ" [3]. Protecţiomismul şi mercantilismul sînt ridicate, pentru mai bine de un secol şi

---

[1] *Ibidem,* p. 216.

[2] Erau exceptate de la acest regim mărfurile provenite din Levant şi Indiile Orientale.

[3] Hi 11, *op. cit.,?.* 157.

jumătate, la rangul de politică economică oficială a statului englez. Era şi o lovitură în plin împotriva olandezilor, ale căror profituri comerciale irezultau în mare parte din rolul lor de intermediari, de „cărăuşi ai mărilor".

A urmat un război între Anglia şi Olanda, marcat prin victorii navale de ambele părţi, dar balanţa înclinând pînă la urmă în favoarea Angliei.

în cursul războiului, republica engleză **a** mai întîmpinat oarecari dificultăţi cu coloniile din Noua Anglie, mai cu seama Massachusetts, pe care **numai** cu greu le-a putut convinge, **trimiţfad** pe coastele llor o mouă flota, să organizeze un atac împotriva Noii Olan de. Cînid, în fine, totul era pregătit, era prea târziu : ***se*** încheiase [pacea *.

în timpul tratativelor preliminare acestei păci, Cromwell a propus Olandei o noua împărţire a lumii în sfere de influenţă, substituind pe aceea hispano-fportugheză din secolele precedente : Anglia unma să aibă miînă liberă în emisfera de vest, iar Olanda în cea de est, plătind însă o despăgubire Companiei engleze a Imdiilor Orientale, care ar fi trebuit să-fi înceteze **activitatea [2].**

Olanda respinse propunerea. Pacea din 5 aprilie 1654 era bazată pe principiul neamestecului fiecăreia din părţi în comerţul 'ivloiilallite ou coloniile propriii. Ceea ce revenea Ja Teounoaşteir.i din partea Olandei a Actelor de navigaţie.

Puternică naţiune de comercianţi, încă destul de încrezătoare în forţa marinei sale, Olanda prefera să accepte această îlnifrîngere, dacît sa renunţe la principiul libertăţii mărilor, teoretizat da 1609 *&ntr-o* llucraire — *Mare liberum* (Mare liberă) — de către Hugo Grotius, unul din creatorii ştiinţei dreptului internaţional.

Naţiune industrială în dezvoltare, Anglia avea nevoie de protecţioniism, de înlăturarea concurenţei mărfurilor străine ; în consecinţă, *i-w* iii convenit existenţa unor «fere separate di- **influenţă** exclusivă, conform principiului mării închise, cum suna şi titlul unei lucrări scrise în 1615, c^ replică celei a lui (**«rotius, de** englezull Johm Selden [3].

---

[1] **K O** » m i n s k i—L *e* v i ţ k i, *op. cit.* voi. II, p. 49. [8]

Ibidcm, pp. 49—50.

[3] *Marc dausum, vel de dominio marin* (Marca închisă, sau despre **itâpfnirea mării), publicată** î n . i mim.ii în uir

Această dominaţie exclusivă statornicită asupra coloniilor sale, republica burgheză va urmări să o lărgească, prin noi cuceriri. La 25 februarie 1652, parlamentul **însărcina Consiliul** de Stat să cerceteze „care puncte din ţările ***de*** **peste mări** ar irebui ocupate panttiu siguranţa *îşi* foflosiuil republic Li" '.

Ajunsă la putere, era de aşteptat ca burghezia eu revină cu hotărîre la politica ce îi adusese atâtea succese în .1 doua jumătate a veacului al XVI-lea : ostilitatea faţă de **Spa** nia — „doşmaniuJ naturali", cum era ou/mită am Anglia —, ■ încercarea ide a o elimina din **emisfera** vestică.

în 1654, guvernul jproteatoratUilei [2] ceru celui ide ***fia*** Madrid să a/ocepte libertatea comerţului englez în coloniile spaniole, în urma refuzului Spaniei, se ajunse la un război, în cursul căruia o flotă engleză, avîînd îmbarcate *şi* forţe terestre, atacă fără succes insula Espanola (azi Haiti), cucerind, în cele din urmă, Jamaica, idiin grupul Amtilalor Mari (MI mai. 1655) [3].

Pentru îmtîia dată în istoria colonialismului englez, Jamaica a devenit de la început colonie de stat, administrată direct de guvern, prin funcţionarii săi numiţi. Se inaugurează astfel o etapă nouă în metodele coloniale ale Angliei, determinată de noul caracter de clasă al statului, devenit burghez. Asistăm nu numai la naşterea unui nou sens al responsabilităţii guvernamentale faţă de comerţ, ci şi la asumarea unei noi responsabilităţi a statului faţă de posesiunile coloniale. Este elementul de organizare care se va impune definitiv la sfîrşitul secolului al XVIII-Jea şi în secolul al XlX-lea, dînd ansamblului de posesiuni ale Angliei veritaibilul caracter de *imperiu colonial — noul imperiu,* cum îl numesc istoricii englezi.

Un alt război, cu Portugalia, încheiat de asemenea victorios, prin tratatul din 10 iulie 1654, aduse englezilor libertatea comerţului cu coloniile portugheze din Brazilia, India şi Africa de vest, în termeni mai favorabili dedît aceia de care beneficiau negustorii portughezi (înşişi[4].

---

[1] Kosminsk i—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 478.

[2] Noul regim instaurat în Anglia la sfîrşitul anului 1653 ; regim de dictatură militară, rcprezcntînd cu ţii mai multă tărie interesele marii burghezii, el concentra puterea în mîinile lui Oliver Cromwell, care purta titlul de lord-protector.

[3] De fapt, împotrivirea populaţiei din interior a întîrziat cucerirea completă încă vreo doi ani.

* *HUI, op. cit., p.* 158.

Prin succesele politicii sale externe, Anglia a realizat, în vremea republicii şi protectoratului, un pas însemnat către stăpînirea mărilor, o lărgire a sferei de activitate a comerţului, o consolidare a domeniului ei colonial. Toate acestea, înfăptuite paralel ou o cons-ideraihilă sporire a forţei navale * $i în contextul unor victorii militare de prestigiu, au pus bazele transformării Angliei în marea putere din secolele următoare, centru al unui imens imperiu colonial.

Contemporanii evenimentelor au putut avea, din contemplarea lor, presentimentul acestei dezvoltări. în timpul protectoratului, poetul Bdmurtd Waller insera, într-un panegiric închinat lui Cromwel], versurile :

„ *The sea's our own ; and now all naîions greet,*
With bcnding sails, each vessel of our fleet..." [2]

Iar John Mii ton, marele poet al revoluţiei, n-a scăpat, în ciuda convingerilor sale democratice, de tentaţia de a considera, la un moment dat, că Anglia ar putea deveni „o altă Romă a Occidentului, de la Coloanele lui Hercule, pînă la < **h eanul** Indie" [3].

---

[1] Circa 200 de vase de război la sfîrşitul protectoratului (1660), faţă *ia* 41, tn 1648. Cf. Kosminski—L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 476. Marca ne aparţine ; şi-acum toate naţiunile salută, Strîngînd pînzele, fiece vas al flotei noastre... Citat după B r i e, *uf. iii.,* p. 51, nota 2.

[2] *lbidem,* pp. 46—47.

CAPITOLUL IV

DE LA RESTAURAŢIE, LA PACEA DE LA UTRECHT (1713)

La 1660, în Anglia a fost restaurată dinastia Stuart, în persoana lui Carol al II-laa, fiul regelui decaipitat de revoluţii" în 1649. Revenirea la regimul monarhic a fost rezultatul **unui** compromis politic între marea burghezie şi noua nobilime, de o parte, şi vechea nobilime, de altă parte. Primele două clase, căutînd să păstreze numai pentru ele rezultatele revoluţiei, s-au izolat de masele populare, s-au simţit ameninţate de o nouă izîbucnire revoluţionară, din partea acestora. Regimul de dictatură militară al protectoratului nu s-a dovedit destul de eficient pentru a ţine masele în supunere. Moartea lui Cromwell a lipsit acest regim de o personalitate excepţională, de singura, de fapt, care se bucura ide o autoritate necontestată. In această situaţie, marea burghezie şi nobilimea raliată revoluţiei au recurs la o alianţă, pe bază de compromis, cu clasa pe care o răsturnaseră de la putere şi cu reprezentanta acesteia, monarhia. Le-au readus la putere, punîndu-le condiţia prescrierii culpei tuturor celor care luptaseră împotriva regalităţii şi a respectării transferurilor de proprietate pe care le săvîrşise revoluţia. Regimul Restauraţiei, acceptînd aceste condiţii, reprezenta numai o victorie parţială ă reacţiunii feuidalo^absolutiste. El trebuia să ţină seaima de transformările economioo-sociale (petrecute sub revoluţie, devenite realităţi de neînlăturat în viaţa Angliei.

Mercantilism şi colonialism sub Restauraţie

Una din noile realităţi implantate de revoluţie în viaţa societăţii şi a statului englez era politica economică sintetizată în actele de navigaţie, politica ce oîştiga teren în mai toate ţările europene : mercantilismul.

Regimul Restauraţiei a fost obligat de împrejurările interne şi externe să respecte şi chiar să dezvolte acest sistem, prin noi legi, care întăreau şi lărgeau prevederile actelor de navigaţie.

Din punctul de vedere al burgheziei, Restauraţia a fost un compromis, dar nu o înifrîngere. Cel puţin în comerţul exterior şi în expansiunea colonială, interesele burgheziei s-au putut afirma nestjînjenite. între 1660 şi 1688 tonajul marinei comerciale engleze a crescut cu peste 60%. Valoarea exporturilor se triplează, iar a importurilor sporeşte cu aproape 40%. Dacă în prima decaidă a Restauraţiei volumul comerţului colonial reprezenta 1/10 din totalul comerţului exterior britanic, la sfârşitul secolului el reprezenta 1/7 din total *.

Mercantilismul concepea coloniile ca un factor al realizării balanţei comerciale active. Existenţa lor trebuia să favorizeze importul, fără a se face apel la străini, precum şi exportul produselor metropolei la preţuri convenabile, pe o piaţă unde, coinicurcnţa fiind *ipso facto* exclusă, se puteau plasa mai uşor **toate** iii.ii Iniile pe care industria engleză avea interes să le vîndă în afara ţării.

Din **cauza** aceasta, în a doua jumătate a veacului al XVIÎ-IITI va continua preocuparea integrării coloniilor într-un si'.him economic închis, dirijat de metropolă.

Crearea unui sistem cuprinzător de reglementare a comerţului colonial este faptul central în istoria Imperiului britanic, în **qpoca** Restauraţiei. Operă a parlamentului, ea marchează în hişi timp statornicirea definitivă a atribuţiilor sale de a **legifera** în materie colonială[2]. Astfel, în anul 1660, un nou Act de navigaţie, supranumit „Magna Charta a comerţului englez", instituie dreptul de depozit al Angliei pentru o serie de produse importate din colonii, ca de pildă zahăr, tutun, bumbac, indigo, demn coiloiramt. Aceste mărfuri puteau fi reexportate numai după ce fuseseră aduse în porturile engleze. în 1663, o altă lege supune dreptului de depozit al metropolei şi mărfurile europene destinate coloniilor sale. Zece ani mai tîrziu a fost **promulgai** .işa-numitul „Plantations Duties Act" (Actul de **tarare pentru** plantaţii), prin care se stabilea un tarif vamal **unitar** în , tidrul comerţului ~dintte$_t$ coloniile engleze. Pînă **atunci,** tarifele erau fixate de colonia importatoare.

---

[1] George Louis 1} c c r, *The Old Colonial System,* partea I, 88, voi. I, New . 13—15.

[a] *Ibidtm,* p. 224.

Aceste trei acte au fost caracterizate drept „coloana vertebrală a vechiului sistem colonial britanic" [1].

Efortului de integrare a relaţiilor comerciale dintre metropolă şi colonii, i-au corespuns şi încercările repetate ale regimului Restaurației de a crea un organ specializat în dirija acestor relaţii. E un plam paralel cu primul, pe care se mani festă continuitatea între politica burgheziei engleze din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu aceea din vremea revoluţiei. Intre 1660 şi 1665 a funcţionat, pe lingă Consiliul privii al regelui, un „Consiliu pentru plantaţiile externe". El a fost reorganizat, de mai multe ori, fără a reuşi însă să devină un organ eficient şi cu autoritate [2].

în 1696 se creează Departamentul Comerţului şi Plantaţiilor (Board of Trade and Plantations), cu misiunea, printre altele, de a cerceta şi aplica formele de comerţ cele miai avantajoase pentru stat. înfiinţarea acestui organ central a însemnat un moment hotărîtor în procesul de încadrare a coloniilor în schema definită a polkiciii economice mercantiliste a statului [3].

Din aceleaşi motive, generate ide principiile mercantiliste, atenţia metropolei a continuat a fi absorbită cu precădere de coloniile tropicale, de plantaţii, cărora le atribuia cea mai mare valoare. Mercantiliştii vedeau în plantaţii categoria de colonii producătoare de articole ce nu se găseau în Anglia, şi totodată inoaipabile să producă mănfurile specifice industriei şi agriculturii engleze. Asemenea colonii realizau deci la maximum posibilitatea unui comerţ care să promoveze balanţa activă a metropolei. Pentru a-1 consolida, Anglia a recurs la interzicerea introducerii în colonii a unor culturi sau a înfiinţării unor manufacturi identice cu ale metropolei, şi, ca atare, concurente. Ceea ce e mai interesant, pentru consecvenţa aplicării sistemului, e faptul că în acelaşi timp în Anglia a fost interzisă bunăoară cultivarea tutunului, spre a MÎigUPa plantaţiilor de peste mări acest monopol şi a întări astfel caracterul „compensator" a! economiei metropolei cu a coiloniiillor tropicale [4].

---

[1] Mii Ier, *op. cit.*, pp. 5—6; Schuyler, *op. cit.*, pp. 18—23; Henri Grimal, *Histoire du Commonwealth Britannique*, ed. a Ii-a, Paris, 1965, p. 20.

[2] Beer, *op. cit.*, pp. 232—234, 239—240, 243, 247, 254—258.

[3] *CHBE*, I, p. 568.

[4] *Ibidem*, I, pp. 570—571.

în opoziţie, coloniile de emigraţie, din aceeaşi logică interna a sistemului, sînt neglijate şi chiar, oarecum, persecutate. Mercantilismul nu se potrivea cu caracterul dezvoltării economice a acestor colonii. Măsunile dictate de el, avantajoase pentru plantatorii din Indiile de Vest, nu erau convenabile unei părţi a coloniştilor din America de Nord. Le păreau şicanatoare, nedrepte. Este genmenele conflictului care va duce, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, nu numai la pierderea acestor colonii, dar şi la obligativitatea — dictată şi de alte cauze — a reconsiderării întregii politici coloniale engleze.

„Operă a agricultorilor şi 'meseriaşilor" [1], aşezate MI zona temperată, coloniile din America de Nord, îndeosebi cele din Noua Anglie, produceau aproape aceleaşi mărfuri ca şi metropola. Tindeau spre o dezvoltare comercială şi manufacturioră. îin peinspcotivă, apăreau mai degnabă canouirente pentru Anglia. în 1671, un om de stat englez spunea următoarele, despre Noua Anglie : „în douăzeci de ani, aceşti colonişti vor fi bogaţi, puternici, şi nu se vor sinchisi de dependenţa lor de bătnîma Anglie. Vor voi să prelucreze singuri produsele lor şi să le excludă pe ale noastre, să lupte contra noastră pe pieţele străine. îşi vor însuşi comerţul cu Indiile de Vest şi întreg beneficiul de pe Uirma acestor colonii [2]. Iar un mare comerciant mjţlez, .Josiah Ghild, constatînid faptul, declara la sfîrşitul secolului al XVII-lea că „Noua Anglie este colonia cea mai păgubitoare pentru acest regat) [s]. Cam Irn aceiaşi ani, economistul şi statisticianul William Petty împărtăşea prejudecata care a dominat opinia publică engleză pînă la finele veacului al XVIII-'lea : că, în urma războiului civil şi a emigraţiei, Anglia ar fi rămas suibpopulată. în consecinţă, el socotea potrivit, printre altele, isă se recomande coloniştilor din Noua Anglie întoarcerea în vechea patrie [4].

în 1699, Board of Trade recomandă Caimerei Comunelor intnr/uorca expartulkid lâmii şi aii (produselor manufaccuirate de lîn.i dm colonii, pentru a ruina întreprinderile locale, „prejuclu iu.isc acestui regat" [&]. \ ,

---

[1] H a r d y, *op. cit.,* p, 35.
* G r i m a 1, *op. cit.,* p. 22, nota 1.
[8] *CHBE,* I, p. 572.
* *Ibidem,* p. *iU*
* G r i m a 1, *op. cit.,* p. 22.

Temerile guvernanţilor englezi nu erau neîntemeiate. Pe la 1677, comericianţii din Noua Anglie jucau un rol precumpănitor în sdhimbul ide mărfuri cu Antilele, extinzîndu-şi, în acelaşi timp, şi relaţiile cu Terra Nova. Un întins negoţ de contrabandă, eludlînd prevederile actelor de navigaţie, era practicat de aceiaşi comercianţi cu porturile franceze, aducînd pienderi aniuaile însemnate vămilor britanice *K*

Coloniile din emisfera vestică sub Restauraţie

Cadrul economic schiţat e unul din factorii care trebuie avuţi îm vedere, pentru înţelegerea raporturilor dintre metropolă şi colonii, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în interiorul acestui imperiu care continuă a privi „cu faţa spre vest".

Un al doilea factor explicativ rezidă în circumstanţele politice generate de revoluţie şi apoi de restauraţie. între 1640 şi 1660, contactul coloniştilor emigranţi cu Anglia a slăbit. Emigraţia însăşi a scăzut considerabil, nuimericeşte, în comparaţie cu puternicul exod de sub primii Stuarţi. Divergenţele de partidă, ivite sub revoluţie, lăsaseră urme în sentimentele coloniştilor faţă de Anglia. Restauraţia nu era regimul apt să regenereze coeziunea zdruncinată. în măsura în care continuatorii dinastiei Situart se arătau concesivi, pe plan economic, faţă de revendicăriile burgheziei, politica mercantilistă nu era, după cum s-a subliniat, o formulă prea fericită pentru interesele Noii Anglii j. Iar (în măsura, destul de gravă, în care Restauraţia nu învăţase din lecţia revoluţiei şi căuta să revină, pe plan politic, la regimul absolutist, această tendinţă irita, la fel ca în Anglia, spiritul libertar şi democratic, accentuat în rândurile unei părţi a coloniştilor. Cu atît mai mult cu cît, sub Restauraţie, emigraţia şi-a regăsit, din motive lesne de înţeles, coloritul ei social iniţial, dat de elementele din clasele inferioare, exploatate [2].

Cu toate acestea, lărgirea domeniului colonial englez în America de Nord a continuat. în parte, ca rezultat al intereselor aristocraţiei din Anglia, combinate cu ale plantatorilor din Virginia şi Barbados. Ele au dus la constituirea unei asociaţii

[1] B a i l y n, *op. cit.,* pp. 129—130, 143—149, 153—157. * *CHBE,* I, p. 239.

care a obţinut o cauă regală şi a finanţat în 1663 întemeierea coloniei numite Carolina, în cinstea lui Carol al II-lea. Situată pe coasta Atlanticului, la sud de Viriginia, în noua colonie vor predomina culturile şi sistemul de plantaţii. De către aceeaşi asociaţie a fost iniţiată, tot atunci, oolonizarea insulelor Bahamia. Printre cei interesaţi în afacere se numărau generalul Monk, devenit duce de Albemarle, principalull lau'tor al readucerii lui Carol al II-lea pe tron, şi lordul Shaftesbury, unul din fondatorii, peste <oîţiva ani, ai partidului whig, partid al marii burghezii şi nobilimii legate economiceşte de ea, reprezentînid opoziţia moderată faţă ide regimul Restauraţiei. Inspiratorul întreprinderii era lordul Clarenidon, pe atunci principalul ministru şi consilier al regelui *.

în alte cazuri, a oontinuat „roirea" vechilor colonii, cum se imtiîimipda'se şi înainte de 1640. Aşa ,a luat fiinţă New Jepsey, confirmată de rege în 1664 [2].

Inevitabila *şi* (permanenta .rivalitate anglo-olamdeză de duipă promulgarea actelor de navigaţie a dezlănţuit un nou război, între 1665 şi 1667, dar efectiv început din 1664, prin ciocniri armate între comercianţii celor două ţari, pe coastele Africii[3]. El a prilejuit coroanei engleze, cu concursul coloniştilor din Noua Anglie, cucerirea, în sfînşit, a mult doritei colonii, Noua Olandă.

Faptul s-a întîmfplat la 30 august 1664, cînd guvernatorul olandez din Noul Amsterdam, capitala coloniei, s-a predat în faţa coloniştilor din Noua Anglie şi a unei mici flote engleze, comandate de colonelul (sau căpitanul) Richard Nicolls [4].

Regele acordă această colonie fratelui său, ducele de York. Oraşului Noul Amsterdam i se **schimbi** numele în New York. Toată coasta Atlanticului, din Canada pîna în Florida, devenea astfel engleză.

Războiul aduse în schimb prejudicii coloniilor din Antile. O flotă olandeză, condusă de celebrul amiral De Ruyter, atacă

[1] *<:HBE,l,p.24S,*

[2] *Ibidem,* p. 253.

[3] A. de Saint-Leger — **Philippe** Sagnac, *La, prepon-'iice frangaise. Louis XIV (1661—1775*j, **Parii,** 1935, p. 97 [Col. **.Peuples** ot civilisations", voi. X].

[4] C. H. Wilson, *Who captu>, Amsterdam?* în „English Historical Review", 1957, nr. 284, p. 471 [în continuare »EHR"].

Barbadois, în 1665, bornbardîwd coastele şi **aducând** pagube navelor din apele insulei.

Francezii, care se alăturaseră olandezilor **la** începutul anului 1666, ocupară St. Christopher, Antigua şi **Montserrat**[1].

Pacea încheiată cu ambii inamici la Breda, la 31 iulie **1667,** restitui Angliei ultimele trei insule, în schimbul cîtorva puncte din Acadia (Canada de est), ocupate de englezi pe la 1654. Anglia păstra de asemenea Noua Olandă, devenită New York, retrocedând olandezilor Surinaim (Guyana olandeză), ocupat il<-englezii din Barbados în 1651 [2].

Un alt tratat, „pentru aplanarea diferendelor, **înlăturarea** pirateriei şi statornicirea păcii în America", încheiat în 1670 la Madrid, aduse Angliei recunoaşterea oficială din partea Spaniei a stăpînirii asupra insulei Jamaica [3].

în anul 1681, pentru achitarea unor obligaţii ale coroanei faţă de familia amiralului Perin, care condusese flota engleză în expediţia de cucerire a Jamaicii, regele Carol al II-lea acordă fiului acestuia, William Pann, o cartă de posesiune asupra unui teritoriu la sud-vest de New York, cu dreptul de a-1 coloniza. William Penn era simpatizant al sectei quakerilor, care, ca toate sectele religioase disidente *(dissenters),* nu era de loc privită cu ochi buni de cercurile guvernamentale şi ale bisericii anglicane. Penn oferi quakerilor posibilitatea de a se strămuta peste ocean. Ei întameiară colonia Pennsylvania ,şi capitala acesteia, Philadelphia (oraşul iubirii frăţeşti). Diin extremita-tea ei sudică se va despărţi, în 1702, colonia Delaware [4].

Cu mult mai lia nord, se pun în această perioadă bazele timide ale unei alte zone de expansiune engleză. în anul 1667 s-a întemeiat, de către prinţul Rupert, vărul regelui, fost comandant al cavaleriei regale,în războiul civil, Compania Golfului Hudson, pentru comerţul cu blănuri din nordul canadian. O primă expediţie sub auspiciile ei, condusă în 1668 de Zachary Gillam, avu ca rezultat ridicarea fortului Charles, la gura rduljuâ **botezat** Rujperit, care isc varsă în Golful Hudson, aproape de extremitatea sudică a acestuia. în 1670, compania obţinu un brevet regal pentru comerţul cu blănuri în regiunea

[1] *CHBE, l,* p. 242 ; W i 11 i a m s o n, *A Sbort History of British Expansion,* I, pp. 266—269.

[2] *CHBE,* I, pp. 231, 242, 252 ; S t. L e g e r—S a g n a c, *op. cit.,* p. 105.

[3] *CHBE,* I, pp. 246, 330.

* *Ibidem,* pp. 254—255.

situată la vest de o linie care unea aproximativ fortul Charles cu Laicul Superior. Rînă la 1688, agenţii companiei întemeiara pe malul golfului vreo şapte fortWHfactorii, printre care Moose (azi Moosonee), Albany, Prinice of Wiales etc

Activitatea acestor negustori de blănuri era privită cu suspiciune şi chiar ostilitate de francezii, stăpîni pe Canada, mai precis pe valea fluviului Sf. Laurenţiu şi pe regiunea de la răsărit de aceasta, ;pîna la coasta Atlanticului. Au izbucnit şi unele conflicte, înlăturate abia în 1713, prin pacea de la Utracht, aînid Franţa a recunoscut aceste posesiuni engleze, o comisie mixtă urmînd a stabili o linie de demarcaţie între ele şi Canada franceză.

Negustorii companiei au făcut puţine 'încercări de a pătrunde spre interior. Activitatea lor s-a mărginit la zona apropiată ţărmului. O încercare ide explorare (în adâncime a acestor pămiînturi mecunoscute, păiduroase şi cu climă foarte rigidă, întrqpninsă ide un anume Henry Kelsey între 1690 îşi 1692, nu avu consecinţe practice *K*

Probleme de guvernare a coloniilor din emisfera de vest

După aranjamentul din 1670 cu Spania, englezii au acţioii.M în Marea Caraibilor ca într-o *mare liberum,* dezvoltînd coloniile lor ide (plantaţii, comerţul cu ele şi cu coloniile spaniole.

însemnătatea pe care [politica mercantilistă o acorda plantaţiilor tropicale a intensificat şi preocuparea Angliei pentru guvernarea lor. Aceeaşi preocupare era impusă şi de creşterea populaţiei acestora. Jamaica ajunge în 1698 la 50 000 de locuitori, emigranţi albi şi sclavi negri, depăşind Barbados ca importanţă economică ~. Vreme ide aiinci ani după ocuparea e:, insula a **fost** supusă regimului de guvernare imiditară. Din 1661 se instaurează conducerea administrativă civilă, reprezentată de un guvernator şi consiliul său. în 1663 se acordă plantatorilor albi dreptul de a-şi alege reprezentanţi într-o adunare iJiiiv.i, cu competenţă, evident, locală -şl limitată. Din 1664

[1] IViinu începuturile Companiei Golfului Hudson : J. B. Tyrrell, ***Documtnts*** *relating to the Eeariy History of Hudson Bay,* Toronto, 1931 ; < *IIIU.*. I, p. 545 ; VI, p. 398 ; Maghidovici, op. *cit.,* pp. 555—556 ; Marcel Giraud, *Histoim du Canada,* Paris, 1946, p. 35.

[1] Dcmangeon, *op. cit.,* p. 30 ; *CHBE, l,* p. 330.

se perfectează sistemul mixt, în vigoare şi în unulte colonii din America de Nord, al guvernării prin conlucrarea dintre puterea executivă numită de la centru şi cea legislativă, aleasă de pătura subţire a bogătaşilor locali.

în 1677, în urma manifestării din partea adunărilor **cttorva** colonii a unor prea (întinse veleităţi de autoritate, guvernul englez încercă să (răpească acestora — nu numai îm Jamaica, dar şi în Virginia — orice drept (de iniţiativă şi deliberare ***ta*** problemele financiare ale coloniei. Plantatorii din Jamaica se opuseră cu hotărâre şi, în 1680, (guvernul englez trebui să cedeze, încurajaţi de acest succes, piaraitatoirii vor accentua tot mai mult asupra competenţei şi prerogativelor adunării lor. în 1700, după alte deosebiri de vederi între ei şi guvernul din Londra în chestiunea 'finanţelor insdlei, pretinseră pe faţă că, pentru Jamaica, adunarea locaiă era echivalentul parlamentului din Londra, pentru Anglia [1].

în Virginia, Carolina şi Massachusetts izbucniră adevărate tulburări de protest împotriva pretenţiei parlamentului englez de a legifera în colonii, fără a cunoaşte condiţiile din cadrul acestora şi neglijînd drepturile atribuite propriilor lor adunăoni[2].

■ Drept urmare, Massachusetts îşi văzu abolită constituţia, în 1684, suferind cîţiva ani o serioasă ştirbire a autoguvernării sale. în 1686—1687, coloniile Noii Anglii au fost reunite, **temporar,** într-un „dominion", spre a le putea controla anal uşor, din punct de vedere administrativ [3]. Coroana numi ea **bisaşi** pe **guvernatorii** din coloniile dependente direct de ea, fără **a** m.ii **ţin«** '.(Mină, ca pînă atunci, de preferinţele exprimate de **colonişti** în favoarea vreunei persoane. în coloniile **aparţinătoare** unor proprietari — ca Maryland sau Pennsylvania — prerogativele acestora fură suspendate temporar. Insulele Bermmle Reveniră colonie a coroanei în 1684, fiind dizol-

---

[1] *CHBE,* I, pp. 406—407 ; St. *l.i* g e r—S a g n a c, *op. cit.*, p. 394.

[2] Răscoala din **Virginia,** din 1675—1676, condusă de Nathaniel Bacon» a fost declanşată şi din cauza prăbuşirii preţului tutunului, fapt care a ruinat numeroşi fermieri. Ea a fost prima răscoală ţărănească în coloniile engleze din America. Cf. P i e r r e Chaunu, *L'Amerique et Ies Ameriques,* [Paris], 1964, pp. 142—144, 154—155 ; B e e r, *op. cit.,* II, pp. 137—139.

[3] B e e r, *op. cit.,* II, pp. 331—337.

vata Compania Insulelor Somers, care le administrase pînă atunci[1],

Aceste fricţiuni erau, cum s-a mai arătat, ecoul incongruenţei dintre concepţia colonială a mercantilismului şi interesele coloniştilor. Ultimii nu puteau accepta isuibordonarea şi dirijarea lor completă, şi economică şi politică, din partea metropolei. Tendinţele potenţate de absolutism ale lui Carol al II-lea, spre sfîrşitul domniei, şi ale fratelui şi urmaşului său Iacob al II-lea (1685—1688) au coincis în chip nefericit cu interesele egoiste ale marii burghezii comerciale în problemele raporturilor cu coloniile, agravlnd opoziţia pe care aceste tendinţe o stârneau în rândurile coloniştilor.

Lucrurile n-au evoluat mai dramatic, deoarece în 1688 Iacob al II-lea a fost detronat prin lovitura de stat — numita de englezi „revoluţia glorioasă" — care a adus în fruntea ţarii dinastia de Orania şi a consolidat bazele regimului constituţional din Anglia. Puterea monarhului a fost definitiv îngrădită, prerogativele parlamentului recunoscute şi întărite, marea burghezie şi aristocraţia funciară şi-au **împărţit** rolurile conducerii politice, în cadrul unui nou compromis de idasă, mai **cuprinzător** şi mult mai durabil deoît cel din 1660.

Noul regim de după 1688 a căutat să aplaneze conflictele **incipiente** ou coloniile nord-americane. în 1691, coloniilor Mas*m* IHINOMJS şi New York ile-a-u fost acordate din nou constatu-Viile. Pretutindeni se căuta o normalizare, prin recunoaşterea, legală sau măcar tacită, a drepturilor de autoguvernare câştigate de colonişti pînă atunci [2].

Cu toate acestea, disputa nu era încheiată. Cedînd, din motive de oportunitate, guvernanţii englezi rămîneau convinşi de necesitatea controlului economic şi politic mai striîns asupra coloniilor. John Locke, filozoful, teoreticianul principiilor după care s-au condus autorii schimbării de regim din 1688, evita să extindă şi la colonii concluziile oonstituţionaliste ale eseurilor sale asupra iguvernării, înclinând spre concepţia, curentă în An-, **glia,** că în colonii trdbuie să se facă simţită-autoritatea regală [3]. **tnfiinţarea** Departamentului Comerţului şi Plantaţiilor ur- KM mai acum, semnTal tfaptului că nimic esenţial nu se

[1] ***CHBE,*** **[, p.** 247, 406; **St. L e g e r—S a g n a c,** ***op. cit.,*** **p,** 395.
• ***CHBE,*** **I, p.** 405 **; S t. I, & в e r—S a R M a c,** ***op. cit.,*** **p.** 395. [:l] **St. L** ***6*** **g e r—S a g n a c,** ***op. cit.,*** **p. 395.**

schimbase în concepţia 'colonialismului britanic, derivată dintr-un mercantilism tot mai consecvent.

Ca probleme de guvernare în emisfera vestica, mai e de **semnalat** că, la 1671, insulele Leeward (St. Christophcr, Ne- •tic.), **ou** fost separate administrativ de Barbados. La 1682 se I **leu o încărcare** de *a* lle federaliza, creWknse, pe Mngă organele ■ li conducere ale fiecăreia, un „Consiliu şi Adunare general **inutilelor",** instituţie care s-a întrunit cu intermitenţe **pînă li 1711,** cînd **ţi-a** suspendat activitatea pentru mai bine de **0f>1 zeci** de ani, cedînd particularismului local, rezervat faţă ile federalizare [1].

încercarea aceasta e de reţinut, fiindcă în viitor asemenea manevre de grupare şi regrupare administrativă a unor colonii vor întîlni destul de frecvent, în general în intenţia guvernului britanic de a-<şi simplifica şi întări controlul politic asupr.i lor.

Africa

Caracteristicile dezvoltării şi politicii economice engleze în a doua jumătate a secolului al XVII-lea au atras mai mult docît înainte coastele Africii în sfera de activitate a comercianţilor englezi[2]. Creşterea plantaţiilor din Antile isporea mereu Ic a li vi (pentru acestea. Competiţia anglo-olandeză se **ducea fn tanidînţs** de penetraţie a Angliei şi îin această zonă de acţiune i nv.ilei sale. Reluarea insistentă a afacerilor din partea **GotnpfUliei** Indiilor Orientale mărea utilitatea coastelor africane, pontru cecalele ce le puteau oferi comerţului cu Orientul îndepărtat. în 1659, compania ocupă, în acest scop, insula Sfîinta Elena ', **desigur** fără ca nimeni să-şi fi putut închipui că tocmai aceaistii **Ittîncă** pierdută în mijlocul Atlanticului va deveni 'dîndva unul din numele cele mai celebre între toate posesiunile Angliei.

---

[1] *CHBE,* **I,** pp. **407—409.**

[2] Prin 1640—1641, englezii au făcut o tentativă de a se aşeza în Madagascar, dar, izbucnind războiul civil, coloniştii debarcaţi au rămas fără nici un sprijin din ţară, şi, în cîţiva ani, au pierit cu toţii. S f k, *op. cit.,* I, p. 189.

[3] *CHBE,* I, p. 265 ; insula fusese declarată posesiune a companiei încă în 1651, dar ocupată efectiv numai în 1659. Cf. Giglio, *op. cit.,* p. 9.

Intensificarea comerţului englez în Africa e marcată de apariţia unor companii tot mai numeroase şi mai puternice, consacrate acestui scop.

In 1660 ia fiinţă Compania aventurierilor regali în Africa ; actul care confirma constituirea o autoriza să caute şi să importe aur şi fildeș, de la Capul Blanco pînă la Capul Bunei Speranţe. Privilegiul era valabil... 1 000 de ani ! In 1663, reorganizîndu-ise, ea iprimi o nouă cartă, extinzlnidu-i zona de acţiune spre nord, pînă în Maroc, şi acordîndu-i monopolul comerţului cu negri'.

Compania laceasta a avut rolul iprincipal în aspectul african al conflictului anglo-olandez dintre 1664—1667. Membrii ei au fost acei negustori care au lînceput hărţuielile cu olandezii, încă înainte ca între cele 'două ţări sa existe oficial starea de boi. **Aproape** oa pe vremea incursiunilor 'lui Hawkins şi **Drake** în **dauna** Spaniei, fură întreprinse şi acum raiduri de **pradă,** ni i ontra factoriilor olandeze. De altfel, nici negustorii **olandezi** nu erau mai pacifici ; cu aceleaşi imetode, căutau sa i iiinli.il.i **avansarea** temuţilor concurenţi. Ei ocupară la un montcni **dat** lortul englez de la Gape-Goast, atrăgînid ca repre-- ilii, în **februarie** 1664, expediţia unei flote conduse de ducele .!■■ York. Aceasta recuceri fortul, ocu<pă ibaza olandeza de la < **rorea** $i distruse mai imulte factorii, pîna pe Coasta de Aur[2].

în 1667, cu ocazia unor tratative de pace cu Spania, guvernul **englea** căută să obţină pentru Compania africană monopolul ooimerţuiliui cu isdlavii (în coloniile spaniole din America[3]. Spania se qpuse acestei cereri, asupra căreia englezii vor continua să insiste, reuşind să şi-o impună abia în 1713.

Războiul cu Olanda a provocat companiei pagube atît de însemnate, îradît, practic, ea s-a destrămat, iar membrii ei n-au mai făcut, cu începere din 1668, decît comerţ individual.

La sfîrşitul anului 1671, printr-o fructuoasă operaţie de subscricir, **sprijinită** de contribuţia personală a ducelui de York, i pi i mul ni Rupert şi a membrilor cabinetului, s-au pus bazele n i" i noi Companii, care a oibţinut capta regală de constituire li " 'picmbrie 4472. Această Companie 'regailă lafricană a

---

» ***CHBE,*** **I, p.** 440.

• **S i . 1** ***i*** **g ei Si g n i e, ■»/' ,1 HI.' ', 1937, nr. 2H4, |. ' / / ; / . i, ,. ui**

p ***97*** **| < 11 W i I so n,** ***op. cit.,***

ci;

Angliei avea privilegii similare cu ale **predecesoarei** sale, tot pe o mie de ani[1]. Chiar dacă n-a onorat acest credit, noua companie a fost cea mai puternică şi mai de **lunga[1] duratX** printre organizaţiile comerciale engleze aictivînd în Africa. E de **remarcat** totodată (faptul că provenienţa capitalului ei indică 0 participaţie mult mai largă a marii negustorimi, în **raport** cu aristocraţia. E o companie mai burgheză decît cele cm- au precadat-o [2]. Ea poseda forturile din Gambia şi de pe **Coi** de Aur (Cape Coast Gastle), împreună cu alte şase factorii fortificate. Perioada sa de maximă prosperitate se plase.t/.i !n primii ani de existenţă (pînă prin 1678—1680) şi s-a **întemeiat** pe vînzarea ide sclavii negri (circa 100 000 între 1672 şi 1713) în Indiile Apusene. în /deceniul 1680—1690, compania a făcut in vestiţii prea imari în mijloace de transport şi, în acelaşi timp,

icordat credite însemnate plantatorilor din Indiile de Vest. Operaţiile acestea, rău inspirate, au pus-o în dificultate, înce- **tinindu-i** canisidenalbM ruiajuil capitalului şi obil-iigînd-o să recurgă l.i **împrumuturi.** Lovitura de stat din 1688 o privează de înalta **protecţie** politică [3]. După un sfert ide veac de activitate, steaua «.■i începu s.i apună. La 1698 pierdu monopolul comerţului african. **Acesta** fu îngăduit tuturor comercianţilor englezi, cu condiţia de a plăti companiei o taxă de 10% după valoarea măr- 1 urilor, 'drept acoperire a cheltuielilor sale de întreţinere a for-
iuriiloj şi hun oriilor, pe care le foloseau de-acum şi ceilalţi ne- **suttori.** < II **acest** nou statut, ea lîncezi pînă la 1750, cînd fu lichidaţii şi **tnlocuitS** cu alită companie [4].

Compania Indiilor Orientale

Ca şi în perioada anterioară revoluţiei, expansiunea colo niala **eogktl** in India rămlîne pe mai departe opera acestei puternice companii comerciale. Restabilită în toate drepturile sale de Cramwrll, |,i 1657, i ilresează după criza prin

[1] K. G. Da v ies, *The Royal African Company,* Londra, 1957, pp. 57—63, 97.
[2] *Ibidetn,* p. 64.
[3] *Ibidem,* pp. 75—79 şi 299.
[4] *CHBE,* I, pp. 441—442, 447, 450; Sfk, *op. cit.,* I, p. 131. între 1709 şi 1712, guvernul a intervenit în lichidarea datoriilor companiei, reuşind s-o salveze de la faliment. Cf. D a v i e s, *op. cit.,* pp. 90—96.

care trecuse în ultimii ani ai domniei lui Carol I și în vremea revoluţiei, ajungînd, cum se exprimă Maoaulay, „la o prosperitate cum ilumea nu tnai cunoscuse alta". Activitatea comercială, bazată pe numeroase procedee ilicite *în* dauna indienilor și stiîimindu-ie indignarea, a fost reluată cu vigoare, în cpimptuairelle de ia Sunat, Madras, Masulipatom își Viiishakliapatam. între 1660 şi 1683, valoarea importului anual din India crescu vertignos, de la 8 000 la 300 000 de lire sterline. în 1676, compania acordă fiecărui acţionar o bonificaţie egală cu valoarea partioipaţiei sade, iar asupra capitalkilui astfell dublat, un dividand ide 2O°/o jpe timp de **cinci** ani ! * La profiturile din comerţul interoceanic, din India în Europa și invers, compania adaugă și **pe** cele rc/iiliiie din dezvoltarea comerţului de coastă, în Asia

'ni **est,** >pc ©arabii construite în India[2]. Din 1662, englezii **benefii iară de un** nou punct de sprijin pe coasta de vest a Inilui : **Bombay** :[1], „o insuliţă infectă", pe care portughezii o **făcură cadou** Jui Carol al II-lea, la căsătoria sa cu o prinţesă **din** portugheză. în 1668, Bombay fu cedat de coii.i ((inipaniei Indiilor[4]. Orașul ce s-a dezvoltat aci a deil(nu după multă vreme cel mai de seamă centru al comei (ulmi și influenţei engleze în India apuseană.

Intre 1687 și 1690, compania se găsi în război cu Marele Moiţu] Aurangzeb. Motivul erau rapturile săvîrsite de agenţii în special de cînd fusese numit „căpitan general și amiral al Cxropaniei Indiilor", în acele părţi, Jofon Child. Nababul **din** Bengali, iadiignat, făcu apel la sprijinul Marelui Magul. Compania fu lînfrîntă, trebui să plătească o mare despăgubire indienilor îşi sa revoce pe Child. în schimb, i se recunoscură toate comptuarele deţinute pînă atunci, la care se adaugă continuarea permisiunii de a ise stabili pe un mic teritoriu în delta Gangelui.

Englezii își făcuseră apariţia pe coasta Bengalului pe la **[633,** i,, 1650—1651 s-au stabilit la Hugli, în delta Gangelui, **tar** în **anii următori** şi-au extins punctele de sprijin atft pe

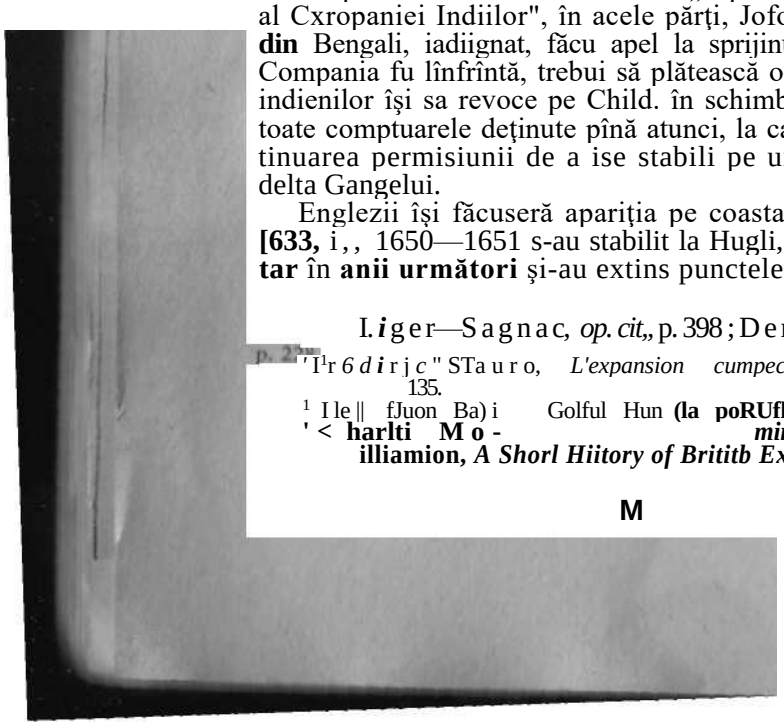

I. *i*ger—Sagnac, *op. cit,,* p. 398 ; Dem**an**g**c**on, *op, cit-,* p. 2[illegible]

'I[1]r 6 *d i* r j *c* " STauro, *L'expansion cumpecnne (1600—1870),* 135.

[1] I le || fJuon Ba) i Golful Hun **(la poRUfh(Ci).**

' < **harlti Mo-** ***miniumti,*** Paris, 1957, **illiamion,** ***A Shorl Hiitory of Brititb ExpaHsion,*** I, p. 305.

M

coastă, cît şi în interiorul provinciei, de **pildJ** Ia Patna, oraş renumit pentru comerţul cu mătase, **salpetru ş**\ opiu.

Teritoriul pe care li s-a permis din imn ..> **se** aşeze, după încheierea păcii cu Aurangzeb, cuprindea, **printre altele,** satul Kalchata. în apropierea lui, compania obţinu, l,i **1696,** dreptul de a construi un fort, numit Fort William, iar în 169X **ea** cumpără în proprietate deplină acest mic teritoriu. Aci se v,i **dea** voita CaJioutta, cal mai mare oraş al Indiei *.

Rivalitatea comercială alimenta un veritabil şi apro.i|>< continuu război, declarat şi nadeclarat, între **Compania en** gleză şi cea olandeză a Indiilor. între 1664 şi 1683, olan îi alungară pe englezi din comptuarele ce le aveau în arhipel.i gul malaez. Nu-i putură însă împiedica să se aşeze şi să practice comerţ clandestin în insula Timor, în Ternate şi la Benkoelen, iîn insula Sumatra [2]. Nereuşite iau fost, în schimb, tentativele de a înfiinţa, pe da începutul secolului ai XVIII-lea, c oimptuare pe insuliţele Gjouşan, aproape de vărsarea fluviului l.mi/î **(China),** Con Dao, în largul coaistei de sud a Oonchin-i Imul **jj** la Bandjarmasin, în Borneo. De asemenea, rămase în-, Ins .ii. **esul** englezilor în Japonia, în baza edictului shogunului lyiiiiniMi, din 1638 [3].

I Mi unul deceniu al veacului al XVII-lea se deschidea peniiu < Onipania Indiilor sub auspicii promiţătoare. Lovitura de si.ii **din** *K>HH* părea s-o favorizeze, ifacilitîndu-i folosirea forţei vile (Ir . oiupiTo a guvernului, forţă despre care Marx spune i.i „în m.iir **timpurile** şi în toate ţările a unit capitalul liberal şi **dinastiile liberale",** fiind „principala forţă motrice a mo**narhiej eonitituţionale,** îngerul păzitor al lui Wilhelm [1] III i

în-i. ., compania a obţinut de la noul regim, în 1693, :artă **pe** 21 <Je ani, plătind pentru aceasta ca mită unor

[1] *CHBE.* IV, p, 108; Laurence Henry Gipson, *The British Empire belim- the American Revolution,* voi. VIII, New York, 1954, pp. 109—110 ; M i i li .. <■ I E ii w ***t*** *t* 'II ■■. *The Battle of Plassey and the nquest of* ***Btngtl,*** I on.li.i, **1963,** pp. 17—19.

[2] S t. *Li* ge r- ' 400.

[3] P i e r r e M u r e i , /, < ***tripondirance*** *anglaise, 1715—1763,* Paris, 1937, p. 345 [Col. „Peuples et civilis.itions", voi. XI].

[4] K a r l Marx, *Compania Indiilor Orientate, istoria //' rezultatele activităţii ei,* în K a r 1 Mar x—F r i e d r i c h Engels, *Opere,* voi. 9, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 157. Wilhelm al III-lea de Orania (1688—1702) este regele adus la tronul Angliei de lovitura de stat din 1688.

persoane influente o sumă ide circa 90 000 de lire ster/line, din care 5 000 de lire ducelui de Leeds, însuşi regele fiind învinovăţit că ar fi primit 10 000 de lire [1].

S-ar putea ridica întrebarea dacă termenul de „capital liberal" nu este prematur folosit de Marx, pentru Compania Indiilor Orientale, la sfîrşitul veacului al XVTI-lea. Folosirea termenului e justă, după cum rezultă din explicaţia deosebit de clară dată tot de Marx, cu privire la trăsăturile specifice ale activităţii companiei în acest secol.

La începuturile sale, fîn ultimii ani de domnie ai reginei Elisabeta, pentru a se crea companiei posibilitatea unui comerţ rentabil cu India, i s-a permis să exporte acolo anual argint, aur şi monede străine în sumă de 30 000 de lire sterline, ceea ce constituia o derogare flagrantă de la concepţia economică a

■ini, **obsedată** de ideea opririi oricărei hemoragii de metale i acumulării acestora în ţară, .prin toate mijloacele.

Cei interesaţi în afacerile companiei demonstrau însă că **majoritatea** mărfurilor aduse din India se reexportau la preţuri de rîicva ori superioare celor de achiziţie. în consecinţă, ■oi **tarea** de metale preţioase în India, pentru a facilita **achiziţiile,** era din belşug compensată pentru Anglia, direct pro-Mi mal cu volumul comerţului respectiv. Aşadar, conchide cu **Fineţe** Marx, „monopolizatorii din India au fost primii propo-\.nimiciri ai liberului-scbimb în Anglia" [2].

Faptul, prin însuşi caracterul său de excepţie în acea vreme, **era** de natură să suscite nemulţumiri. Anglia păşea în stadiul culminant al dezvoltării «ale mamufaicnuiriere, precedîod trecerea spre revoluţia industrială. Produsele manufacturilor textile engleze nu se puteau compara sub raportul calităţii cu cele indiene, datorită neîntrecutei virtuozităţi manuale a torcătorilor şi ţesătorilor indieni. Nu rezistau nici concurenţei cu preţurile relativ scăzute ale acestor produse textile, care se datorau atît cruntei **exploatări** feudale la care erau supuşi meşteşugarii din

---

[1] K.1 i I M.1 r x, *Compania Indiilor Orientale, istoria si rezultatele* în Karl Marx — Friedrich Engels, *Opere** 157 j i ii c ra, *Bill-ul cu privire la India,* îr Karl Marx — **Friedrich Engels,** *Opere,* voi. 12, Editur.i Politica, Bucureşti,

irl Mai în *Opere,* voi. 9,

ap |6i **161**

India, cît şi practicilor ilicite prin care i **ompamia** îşi făcea achi-**ziţiile.**

In condiţiile creşterii apreciabile a **importurilor indiene,** se schiţează în Anglia un conflict de interese **între capitalul** comercial, reprezentat de Compania Indiilor, şi capitalul **manufacturier,** cel din urmă considerîndu-se ameninţat cu **ruina,** prin prosperarea afacerilor celui dintîi. în 1697 a apărut o **luci** ce îşi propunea să demonstreze, încă din titlu, *Incompatibili tatea dintre industria Angliei şi a, Indiei.*

Reţinem deocamdată faptul că acest conflict s-a **num** printre stimulatorii introducerii unor perfecţionări tehnice în industria textilă engleză, contribuind la geneza procesului revoluţiei industriale *.

în mod direct, el a creat greutăţi Companiei Indiilor. Proprietarii de manufacturi au putut influenţa parlamentul, penii n ca acesta să prevadă, în jurul anului 1700, primele inter- «In iii ile importării ,şi vînzării în ţară a anumitor categorii de iis.ituri din India, Pensia şi China. Trebuie observat însă

itemenea măsuri, repetate în toată prima jumătate a veacului al XVIII-lea, n-au atins esenţial profiturile companiei. Aşa cum s-a arătat, o mare parte din aceste mărfuri erau de altfel **iiduoc** în Anglia raumai pentru a fi ireexjportate pe continent[2].

I **dificultăţi** mai serioase a pricinuit însă companiei sciziunea *în* 1698, şi for/marea noii Companii Engleze a Indiilor Oiuiii.ilc, .linuri de cea veche, numită oficial Compania lon-**done** i iun. l 702 îşi 1709, criza a fost înlăturată, prin împă-**area oslod douî** ;;rupuri comerciale rivale, constituindu-se **Compania Unită** a Indiilor Orientale, care şi-a reluat «poziţia **monoţpolMtl** în **comerţul** englez cu Asia de sud, pe baza unui capital fi im.II puternic. De acum începe adevărata activitate a **companiei,** < .i „instituţie naţională", având sancţiunea parlamentului, în **deceniile** următoare, ea va deveni unul din cei mai mari creditori ai statului *.

---

[1] Paul **MtntOUX,** ***La rivolution*** *industrielle au XVIIIe siecle,* **Paris,** 1959, p. l'»s | **193** [n • **dit** in I **M a r x,** ***Compania Indiilor Orientale,***

[2] K a r f în *Opere,* voi. 9, p. 161.

[3] *Ibidem,* p. 156; *CHBE,* I, p. 264 ; L u c y S. Sutherland. ***The*** *East India Company in Eighteentb-Century Politics,* Oxford, 1952, (). 6; W i l l i a m R o b e r t **S c o t t,** *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-Stock Companies to 1720,* voi. I, Cam-bridge, 1910, **pp.** 368—379.

Războiul de succesiune la tronul Spaniei şi **tratatul** de **la Utrecht (1713)**

în 1700 muri ultimul reprezentant al dinastiei de Habsburg pe tronul Spaniei.

în temeiul legăturilor de rudenie cu familia defunctă, succesiunea fu revendicată de ramura austriacă a Habsburgilor şi de dinastia franceză de Bourbon, fiecare prezentînd cîte un candidat. Nobilimea spaniolă alese ca rege pe Filip de Anjou, nepotul lui Ludovic al XlV-lea, regele Franţei. Se contura astfel posibilitatea unei uniuni franco-spaniole, reprezentînd şi o puternică forţă continentală, dar şi una maritimă şi colonială, îndeosebi ultimul motiv a determinat Anglia să se alăture coaliţiei **europene** care, în 'frunte cu Habsburgii austrieci, refuză -.1 ni iiini.i-, ,i situaţia creată, declarînd război Franţei şi Spaniei.

Am.muntelc desfăşurării acestui lung conflict interesează i **puţin decît** sensul, rezultatele imediate şi urmările sale.

boiul de succesiune la tronul Spaniei marchează, pe plan **internaţional,** imomentul în care seculara rivalitate franco4iabs**burgică** pentru hegemonia continentală încetează de a mai **Forma axa** principală a relaţiilor dintre statele Europei apuln locul ei apare pe primul plan rivalitatea anglo-fran< De **la** succesiunea spaniolă pînă la căderea lui Napoleon [■mie istoricul englez Seeley — Franţa şi Anglia au purtat un nou război de o sută de ani, pentru Lumea Nouă şi stăpînirea mărilor *.

La încheierea păcii, în oraşul olandez Utrecht, la 11 aprilie 1713, ambele tabere erau epuizate. Anglia şi aliaţii ei recunoscură ipe **Filip** de Anjou ca rege în Spania, dar sub rezerva ca între **Franţa** şi Spania să fie exclusă pentru totdeauna o **uniune politică.**

l'i **anta** i rebui să cedeze Angliei Acadia şi insula Terra Nova (Newl.înntlI.iiKl), francezilor permiţîindu-li-se în continuare să i în largul insulei şi să usuce peştele, pe o anumită **port.....i i i** o.istei.

I '• li **Spania,** Anglia obţinu Gibraltarul şi insula Minorca, ■Im <. iul Med.iUT.mei. l'rim ro■convrnţie **aparte, semnată la**

I lup I Dl m i *tp, < ti* , p, 16

13 iulie acelaşi an, Aoglia imai dobîndi un drept urmărit de decenii de negustorii săi : monopolul **comerţului** cu sclavi în coloniile spaniole, aşa-numitul drept de ***asiento,*** pe timp de 30 de ani. Anglia se angaja să livreze, în acest **interval de** timp, cîte 4 800 de negri anual, toate porturile Americii spaniole fiindu-i accesibile în acest scop. Monopolul dobîndit fu concesionat de guvern Companiei Mării Sudului, înfiinţată îm 1711 '. Asiento-uil permitea, în fapt, *§i* vânzarea altor mărfuri [2].

Tratatul de la Utrecht reprezintă aşadar victoria **completă** şi instaurarea dominaţiei capitalului comercial englez ti fera de vest, la capătul unui efort de aproximativ un **secol** şi jumătate. Operaţiunile sale au intrat, în această zonă, din faza ilicită în cea legală, contractuală [3].

Asiento-ul a condiţionat, după cum se va vedea, o întărire a coloniilor de plantaţii din Antile şi dintr-o parte a Americii de Nord, bazate pe munca sclavilor.

Anţ'Ju a renunţat la asiento prin tratatul din 1750, contra II i u i compensaţii de 100 000 de lire sterline din partea Spaniei, pentru despăgubirea companiilor comerciale care îl aveau con-

on.it. Spania a semnat în continuare un tratat comercial **obişnuit,** care garanta pe imai departe largi drepturi comercian- **filoi englezi** ân coloniile sale. [4] Dar răstimpul asiento-iului a fost **ierni pentru** ea la mijlocul secolului al XVIII-lea primul li II i i) **Imperiu** britanic, cel all plantaţiilor, să-'şi atingă **apogeu! producţiei** şi rentabilităţii[5].

' J oh n G. S p c r l i n g , *The South-Sea Company. An Historical Essay ,mJ BlWographical Finding List,* Boston, 1962, pp. 14—16. *Asiento,* contract, concesiune (arendare) de impozite.

« *CHIUI,* I, p. 334.

:l ***lUdtm,*** **p.** 331.

[4] M u r c t, *op. cit.,* p. 447.

• **Hanrl** l ' r u n s c h w i g , *La politique coloniale de L'Angleterrt du XVllfc' **siicll** iil.i veille de la guerre de 1914,* în „Revue Historique", an. 85 **(1961), tom** « «'.XXVI, p. 441.

CAPITOLUL V

PUNEREA BAZELOR MARELUI IMPERIU

Pînă în pragul secolului al XVTII-lea, imperiul colonial al Angliei era încă destul de puţin întins, atît în comparaţie **cu** al altor ţări — Spania, Olanda — dît mai ales faţă de dezvoltarea ;sa ulterioară. Abia isecolul al XVIII-lea reprezintă perioada în care Anglia a^ază, prin cuceriri, temeliile celei mai mari puteri coloniale din istorie. Este şi epoca în care, mai ales spre sfîrşitul ei, se produc adlînci transformări **în** viaţa Imperiului **britanic,** pe planul structurii sale economice şi politice.

Comerţul cu sclavi

I)up.i încheierea tratatului ide la Utrecht, dreptul de asiento **fu concesionat** Companiei Mării Sudului. Aceasta încheie, la Iu i, .ÎMI contract cu Compania regaJlă africană, în baza că-I I I I I ni imoştea ultimei dreptul de monopol al prinderii negriei- **coastele** Africii, cu condiţia de **a** livra la timp cantităţile **contractate de** marfă umană. Compania Mării Sudului îşi re- • transportul şi desfacerea.

Intre cei doi cinici asociaţi surveniră curând neînţelegeri. Mortalitatea negrilor prinşi era extrem de ridicată, încă pe **drumul** din interior pînă la coastă, din cauza brutalităţii de neînchipuit cu care îi tratau escortele. Pe ide altă parte, plantatorii spanioli erau foarte exigenţi iîn privinţa calităţii sclavilor livraţi, iceea ce atrăgea diupă sine aceeaşi exigenţă din partea Companiei Marii Sudului, faţă de asociata sa. Compania africasă se **plînse** i ă trebuie să prindă totdeauna un număr dublu ***de*** **negri, pentru** a-işi .acoperi îndatoririle contractuale.

Ii **protestele** sale, în anul 1721 convenţia anterioară fu re- **ensul** că la prinderea negrilor se obligau, cu o cotă **de** i **îte o treime,** ambele companii, iar a treia parte din număr rul **total ii negrilor prevăzuţi** în contracte avea să se **achizi-** (ioiic/o <1c l.i diferite .îlte companii, s.m chiar **de la particulari, cărora li** se **permite*i»i ista Africii *.**

(*mu.* **i,,,,,..** ***m***

Comerţul cu sclavi, care luă asttel în **tecoJul** al XVIII-lea un avînt extraordinar, deveni una din **pietrele** <1e temelie ale comerţului, colonialismului şi, într-un ***tea», chifti ale*** industriei engleze. între 1680 şi 1786, coloniile **engleze** «Im Indiile de Vest şi America de Nord au importat 2 130 000 de sclavi negri[1]. Ce a însemnat această ciforă, tradusă în **profil** din preţul de 10—15 ori mai mare cu care se vindea un sd.iv în coloniile din America, faţă de preţul cu care era **cumpăni** în Africa, de ila negustorii miusuilimami sau căipeteinii **lood** Cheltuielile de transport erau reduse la minimum, sclavii **fiind** înghesuiţi în corăbii în condiţii îngrozitoare.

Pe aceste profituri s-a ridicat după 1730 — aşa cum s-a mai arătat — oraşul Liverpool, ca al doilea port al Angliei, după Londra. în perioada de maximă intensitate a comerţului cu sclavi negri, portul Liverpool participa cu peste jumătate din numărul total al vaselor engleze angajate în această mîrşavă afacere, întrecînd cu mult Londra şi Bristol. între 1783 şi 1793, corăbiile sale au transportat spre America 303 737 sclavi, în valoare de 15 186 850 de lire sterline [3].

Enormele acumulări de capitaluri lichide în Lanoashire [4] se datorează în mare iparte comerţului cu negri practicat de Liverpool. Industria de prelucrare a bumbacului, bazată pe tehnica modernă, de fabrică, al cărei centru a devenit această regiune la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, s-a întemeiat pe investiţii de capital provcnii din acest comerţ.

El devine ipivotul comerţului englez în emisfera de vest şi un element <U coeziune economică a imperiului. în această perioadă se **încetăţeneşte** sistemul britanic al aşa-ziselor drumuri de comerţ triunghiulare sau chiar în formă de pătrat. Aceasta însemna **organizarea,** în condiţiile concrete de atunci, a unui comerţ **maritim** cu maximum de eficienţă şi profit. Din Anglia, o corabie **pleca pe coasta** de vest a Africii, ducînd produse manufacturate, pe *i* **are** le **plasa** în **schimbul** unui număr de sclavi negri. De aci, **ea crampona marfa vie** în Antile, unde era vîndută cu acele **cfytiguri fabuloase,** din care se puteau cumpăra

---

[1] S *i* k, *op. cit.,* I, p. 114 ; C o x, *op. cit.,* p. 15.
[2] S î k, *op. cit.,* I, loc. cit.
[3] D e m a n g e o n, *op. cit,* p. 32.
[4] Comitat în vestul Angliei, cu centrul la Manchester şi avînd ca port principal Liverpool.

produse coloniale, încărcând vasul pînă la refuz, pentru a reveni astfel în Anglia, ide unde circuitul se relua. Uneori în acest traseu se intercala o a patra escala : produsele din Antile erau vîndute în Noua Anglie sau Terra Nova, de unde corabia revenea în Anglia cu o încărcătură de cherestea sau peşte uscat *K* Sclavii negri — forţa de muncă în colonii, din Barbados pîna în Virginia ; vânzarea lor — izvor de fabuloase profituri pentru negustorii englezi şi factor regulator al unei mari părţi din circulaţia comercială a imperiului ; profiturile realizate — investite ulterior în maşini, în transformarea bazei tehnice a industriei engleze.

Ce argumente ar mai fi de adăugat, pentru a demonstra ni.isura *în* care Vechiul Imperiu britanic, în parte şi cel nou urmat, a fost clădit pe sclavaj, acest sistem atingîndu-şi ipogeul, diip.i constatarea specialiştilor, pe la mijlocul, secolului .iJ XVIII Jc-a?

Prosperii ta tea ■datorita sclavajului aruncase în letargie seniiiidlc de lumatikadbsm, ideţiteptând în schimb voci care merii *tţâni* ila a proslăvi groaznicul comerţ. Era vremea cînd oţii puteau ifi auziţi, ca acel presbiter aii unei biserici din NfW[|>i«nt (in America de Nord), muilţumimd lui Dumnezeu în duminică ide idupă 'sosirea unui 'nou vas cu sclavi, pentru încă un transport *de* fiinţe cufundate ,îin beznă a fost adus JIU r-o ţară -unde se pot bucura de aWăţătuira Evangheliei" [2]. Aceleaşi interese ale marilor comercianţi şi plantatori îl făceau pe lordul Nortlh, unul din cunoscuţii oameni politici englezi de pe la 1770—1780, să constate „cu regret" (?) că „va fi imposibil a se aboli comerţul cu sclavi, deoarece el a devenit într-o anumită măsură necesar aproape fiecărei naţiuni europene..." [3].

Marele si vânt negru William Du Bois aprecia, într-un arinol din 1915, că sclavajul a costat civilizaţia africană 100 'de milioane de victime. „Şi totuşi — scria el — oamenii se întreabS în prezent care pot ifi cauzele ce au dus; începînd din Uiull 1600, *la* stagnarea culturii în această regiune !" [4]

---

[1] Di mtngeon. *op. cit.,* p. 15; Mauro, *op. cit.,* pp, 155—157. AlpEteus W. Hunton, *Destinele Africii,* Bucureşti, 1960, *f* |J

• R f «in a 1.1 CoupUnd, *The British Ant'fSlavcry Move ti,* i II i,l .... In, | *rx, i* \. p

[1] 11 II II i o II, ../'. *cit.,* p 15

Unii, mai puţini la început, apoi, **treptat,** tot mai mulţi, şi-au pus însă de pe atunci întrebări cu pi **ivire ta** soarta negrilor, încă din veacul al XVII-lea au apărui **ţi proteste.** Quakerii şi, în genere, sectele ■nonconforimiste [1] anglc/r .iu I»«M cele dintîi comunităţi care au repudiat, din principiu, **sclavajul.** în perioada 1670—1690, dînd quakerii formulează **primele ini runi**ări la adresa comerţului cu sclavi, ei reprezentau **foxtnu** i nică, mistică, în oare degenerase spiritul de revoltă **socială** .ii unor elemente populare — mici meseriaşi, fermieri — **drept** consecinţă a înăbuşirii luptei lor de către burghezie şi **nobili** mea îmburghezită, în ultimii ani ai revoluţiei engleze şi în perioada Restauraţiei.

Filozoful Locke, exprima în primul său Tratat despre guvernare, apărut în 1689, rezerve foarte diplomatice faţă de sclavaj, oonsiderîndu-1 o stare omenească aşa de total opusă temperamentului generos al naţiunii engleze, îneît „e greu de crezut că un «englez» şi, mai mult decît atît, un «gentleman», ar fi capabil să pledeze foi favoarea sa" [2].

Locke era, pe tărâm (politic, reprezentantul compromisului burghezo-aristocratic pe care se baza regimul instaurat în Anglia după lovitura de stat din 1688. Cuvintele sale, foarte precaute de altfel, anticipează, în problema sclavajului, atitudinea filozofiei veacului al XVIII-lea, de condamnare a acestui fenomen social de pe poziţii limitate.

Incluzînid fenomenul colonial, cu ororile sale din perioada umulării primitive a capitalului, în perspectiva generală a acului al XVIII-lea, acest veac ne apare violent contradicriu. IEI este, incontestabil, „veacul luminilor", al ideilor prestitoare de profunde prefaceri sociale, de ascuţită critică din partea **burgheziei** înaintate 'împotriva regimurilor feudalo-absolutistc. **Polemica** politioo-socială a veacului, susţinută de intelectualitatea burgheză, se plasa însă, formal, pe o poziţie rationalist-nui.il II i, ce transpunea contradicţiile concret istorice dintre vechi **fi** nou, dintre feudalitate şi burghezie, în planul valorilor **morale eterne,** imipunîndu-se faţă de corespondentele lor antinomice. „I u i n i n i ş t i i" reprezentau burghezia, cu

[1] Puritanismul^ s-a fragmentat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi mai tîrziu, în numeroase secte, cărora li se dădea această denumire globală.

[2] După C o u p l a n d, *op. cit.,* p. 41.

concepţiile ei idespre societatea viitoare, modelate conform intereselor sale, în luptă cu feudalismul în destrămare. Dar ei vedeau această luptă în perspectiva abstractă şi absolutizantă **a** triumfului Raţiunii *şi* Adevărului asupra dogmatismului şi ignoranţei, a Binelui asupra răului, a Justiţiei asupra nedreptăţii, a Frumosului asupra barbarei lipse de gust.

Cu toate aceste limite, cu toată greşeala de a reduce evul mediu şi feudalismul la un fel ide „accident milenar" în dezvoltarea firească a societăţii, luminiştii sînt autorii unei ideologii, ai unei întregi literaturi filozofico-politice de o netăgăduită valoare progresistă.

Din ipuinotull de vedere care ne priveşte aci, ei sîint oamenii din rîndul cărora s-au ridicat, în secolul al XVTII-lea, glasuri de protest mai hotărîte şi mai de prestigiu, împotriva colonialismului şi *A* metodelor sale, âmpotniva sclavajului în primul rînd. Dreptul la dominaţie asupra popoarelor de altă rasă *pe* **care *şi* I au arogat** albii a fost condamnat de Diderot, ilustrul **reprezentant** al enciclopediştilor francezi[1].

Enciclopedia (însăşi exprimă în unele articole ale sale con**ringerea** că, mai devreme sau mai tîrziu, coloniile se vor elibera.

*) **vehementă** stigmatizare a sistemului colonial e cuprinsă i **abatelui** Raynal, intitulată *Istoria filozofică şi poli-in **,I .1 comerţului** şi aşezărilor europene în cele două Indii.* Ea a **CUno* ui** un mare număr de ediţii şi o largă **circulaţie*.**

In **Anglia,** Jonathan Swift — „inventatorul ironiei", cum I .1 **numit** Taine — lîrasoria ila sfârşitul celebrei sade cărţi *Călătoriile lui Gulliver,* apărută în 1726, o pagină care ar putea fi semnată şi în zilele noastre de orice om cu vederi înaintate, condamnînd colonialismul :

„Să ne închipuim următoarele — scrie Swift. Nişte piraţi sînt aruncaţi **ide** furtună în locuri necunoscute ; în cele din unmă, **un marinar,** cocoţat iîn vîrfuil catargului, descoperă pămînt ; **piraţii** debarcă pe ţărm cu gîndul de a prăda şi jefui ; **aici ei fntîlnesc** un popor paşnic, care-i întîmpină cu multa **bunăvoinţă** ; piraţii dau ţării un nume nou, în numele regelui juni **stăpfnire** ipe acest pământj ridică o seîndură putreda sau o **piatră care** ..i unintească iinarele eveniment, **omoarâ** i **îteva** zeci

[1] II i r d v, *op* i i i i .■ i, ../■ ' ! > i . M i u' o, "/■ *cit.,* p. 195.

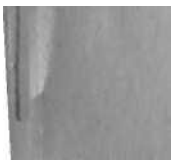

de băştinaşi, iau cu ei cîţiva, ca să-i **arate** în **dreapta** şi în stînga, iar apoi se întorc acasă, unde li **se iârtî toate** nelegiuirile făptuite. Şi astfel începe o nouă dominaţie **de** <li<-|>i divin. Cu primul prilej, sînt trimise acolo corăbii, băştinaşii sîni **alungaţi** sau nimiciţi, căpeteniile lor sînt supuse la cazne **efl** lS ilrstăinuiască locul unde se găseşte aur, toate crimele şi **nelegiuirile** sînt îngăduite, în vreme ce pămîntul e stropit cu sîngele loi torilor ; iar această tnîrşară hoardă de măcelari, folosita îmi **o** prea sfîntă expediţie, se numeşte o *colonie modernă,* **întemeiaţi** pentru a converti şi civiliza un popor idolatru şi barbar".

Swift continuă, ridicînd ironia la culmile fineţei : „Mărturisesc însă că această descriere nu are nici în clin, nici în mînecă cu poporul britanic, care poate fi dat pildă lumii întregi pentru înţelepciunea, spiritul de dreptate şi grija deosebită de care dă dovadă (în întemeierea coloniilor ; pentru daniile generoase, pe care le face întru răspîndirea religiei şi a învăţăturii; pentru strădaniile depuse în alegerea preoţilor evlavioşi şi destoinici care să propovăduiască creştinismul ; pentru grija de a trimite din patria mumă în provinciile noi cît mai mulţi oameni cumpătaţi şi cinstiţi ; pentru /felul nepărtinitor în care împarte dreptatea, numind în administraţia civilă din toate coloniile funcţionarii cei mai destoinici, cu desăvârşire străini de orice fel de corupţie, şi, ca o încoronare a tuturor acestora, trimiţînd pe cei mai pricepuţi şi virtuoşi guvernatori, al căror unic ţel este fericirea poporului pe care-1 cîrmuiesc şi cinstirea regelui, stăpânii lor.

Cum însă băştinaşii ţărilor zugrăvite de mine nu par de fel să dorească a fi cuceriţi şi înrobiţi, ucişi sau alungaţi de colonişti, şi fiindcă ţările lor nici nu abundă în aur, argint, zahăr sau tutun, mi-am îngăduit să cred că nu sînt vrednice să ne deştepte interesul sau să ne stîrnească zelul şi vitejia noastră" '.

Virulenţa acestui fals elogiu al colonialismului englez e subliniată prin faptul ca în anii de elaborare a *Călătoriilor lui Gulliver* (cu **începere** di' **prin** 1714), viaţa publică în Anglia a înregistrat răsunătoare scandaluri de fraudă şi corupţie din partea unor mari companii comerciale interesate în afaceri coloniale, ca de pildă a „Campaniei Sudului".

---

[1] Jonathan Swift, *Călătoriile lui Gulliver,* trad. de Leon D. Levitchi, Bucureşti, 1956, pp. 312—313.

Cucerirea Canadei

Perioada ide apogeu a coloniilor de plantaţii şi a comerţului cu sclavi a coincis, un timp, cu o relativă acalmie a expansionismului britanic, pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea. Acalmie în vremea căreia se acumulau capitaluri, creştea producţia manufacturieră, comerţul maritim se lărgea, totul indicînd pregătirea pentru un nou salt înainte. în mentalitatea marii burghezii engleze, reprezentată de partidul whig, succesele comerţului şi exploatării coloniale întăreau convingerea că „viitorul Angliei" rezidă în promovarea intereselor sale economice dincolo de mări. în 1740, James Thomson compune versurile : „Rule Britannia, rule on the waves..." (Stăpîneşte Britanie, stă**ctfneşte** peste valuri...), oare vor deveni imnul naţional şi simbolul imperialismului englez. Un cîntec anonim de pe la mijlocul **secolului** numea corăibiile : *„The wooden walls of England"* (/iiluriile de llemn ale Angliei)[1].

Războaiele „comerciale", pentru expansiune colonială, **avfnd** ca **principal** inamic Franţa, fură reluate de burghezia i l.i o scară şi imai largă. Marea lor imiză au fost Canada >i **India,** cucerite în timpul războiului de şapte ani (1756-1763). **Numele** Canada, de origine indiană, provine, probabil, de i re si un mic teritoriu din valea inferioară a fluviului SI. I **aiuronţiu** [8]. S-ar iputea isă fii însemnat, în limba triburilor **indiene** ilocallnice, .chiar „aşezare", în genere[3].

Explorată mai întîi de navigatorul şi corsarul francez Jac-Cartier, între 1534 îşi 1542, valea Sf. Laurenţiu a devenit colonie franceză, sub imunele de Noua Finanţa [4]. Pînă la 1663 a aparţinut unei companii comerciale, iar de atunci a devenit colonie a coroanei. în preajma anului 1760, populaţia ei de emigranţi 'francezi se ridica ila 60—65 000 de locuitori[5].

Quebec, pe afluind cel mai mare oraş al coloniei, avea între 5 000 şi 7 000 de locuitori. în ansamblu, Noua Franţă fusese **destul de neglijată** de metropola ei. Regimul feudal-absoluti

---

Brii

>/>. *cit.,* **pp. 71—73.** *1* n i i ii **Z i e n e n ,** *Canaâianism. Zur Genesis der Kanadischen*

„Historische Zeitschrift", 1934, voi. 150, caietul 3, **p.** 500.

t g h i d o v i c i, ***op.*** *cit.,* **p.** 323.

[1] **Organizarea ei dawazi de p< li tncaputul Heolului** .ii XVII-lea. In **1608** in pus **bazele oi noului** ' jui **I"** i ***HBE,*** **VI, p.** 147.

din Franţa, dominat de interesele şi **mentalitatea aristocraţiei,** n-a ştiut pune în suficientă valoare resursc-l. n **estej** ^iri, întrevăzute un moment de Colbert, remarcabilul **ministru** de finanţe al regelui Ludovic al XlV-lea. O personalitate **de inteligenţa** lui Voltaire vorbea în derîdere de Canada, de cei „cîţiv.i siîn-jeni de zăpadă" pe care Franţa îi poseda acolo [1].

Ciocnirile anglo^franceze pentru Canada începuseră **mai** demult. în 1713, englezii, prin pacea de la Utredht, făcu prima breşă în aceste colonii, luînd Franţei Terra Nova şi **Aca** dia, a cărei parte de răsărit a fost botezată Noua Scoţie.

Pacea de la Utrecht a restabilit, de asemenea, un echilibru o delimitare iîntre zonele de interes ale marilor companii pentru comerţul cu blănuri, care activau în interiorul Canadei, la nord *şi* nord-vest de marile lacuri : Compania engleză a Golfului Hudson şi companiile franceze, avînd sediul la Montreal şi în alte localităţi. Pînă la 1713, francezii au dominat ipe concurenţii lor englezi în acest comerţ şi, în genere, în acţiunile de pătrundere în interiorul continentului [2].

îsn timpul irăzboiuliui de succesiune lla -tronul Austriei (1740—1748), coloniştii din Massachusetts capturară marele fort francez Louisbourg, în 1745, care fu însă restituit la încheierea păcii de la Aachen, în 1748 [3].

Compromis provizoriu. în 1749, ca o contrapondere a Lou ■iăbaurgului, ooiloniştii din Noua Scoţie (înfiinţară oraşul Halifax, punct de plecare al unor noi hărţuieli cu francezii, ale căro r colonii erau situate mai (în interiorul continentului. O fa- co rdare diplomatică anglo-franceză a fost urmarea acestor in Lcursiuni ; în ianuarie 1751 se încheie un fel de armistiţiu între colonişti, diferendele de hotar ce prilejuiseră ciocnirile urmînd a fi rezolvate pe calea tratativelor, de guvernele engjlez şi france/. '.

---

[1] C h r i s t o p h c r L l o y d, *The Cap ture of Qttebec,* Londra [1959], p. 37.

[2] W. L. Morton, *Manitoba. A History,* [Toronto], 1957, pp. 18—21. De altfel, chiar **succesele Iniţiala ale** Companiei Golfului Hudson s-au datorat atragerii de partea ei a unor iscusiţi agenţi francezi. Cf. H a r o l d A. I n n i s, *The Fur Tra.de in Canada. An Introduction to Canadian Economic History,* ed. a Ii-a [Toronto], 1956, p. 49.

[3]. *CHBE,* I, p. 375. Louisbourg se află pe insula Cap Breton, lîngă Noua Scoţie.

[4] M u r e t, *op. cit.,* p. **443.**

Coloniştii englezi de ipe coasta Atlanticului, din Noua Anglie, Penmsylvania îşi Virginia, alimentau aceste incidente, ei fiind dornici să se extindă spre apus, în dauna posesiunilor franceze. în vederea pregătirii acestei expansiuni, a întăririi coloniilor pentru lupta cu francezii, avu loc, la Congresul de la Albany, în iunie 1754, prima încercare de federalizare a lor, încurajată şi ide Anglia, dar momentan nereuşită, din cauza precumpănirii sentimentelor iparticulariiste şi a intereselor locale în rîndurile a numeroşi delegaţi la congres *.

Chiar în timpul cînd aveau loc lucrările Congresului de la Albany, se desfăşurau, în valea fluviului Ohio, aproape de Fortul Duquesne, ciocniri între coloniştii englezi şi francezi, prin oare a încăput, neoficial, războiul colonial purtat de Anglia *Şi* Franţa iplînă flin 1763. Un detaşament al coloniştilor englezi, comandat de George Washington, a fost obligat să capiiuli/c iîn primele zile ale lunii iulie.

în 1755, incidentele reîncepură, cu vădite intenţii provocatoare «lin ■pointea Anigliei şi a coloniilor sale. La uin an după i **apitularea** lui Washington, aproape în aceleaşi locuri, englezii **lUteriră** o altă înfrînigere, cu mult mai grea deoît precedenta. < .inel,!Iul Braddock, trimis în sprijinul coloniştilor, în fruntea **unui detaşament** ide itnupe alle metropolei, aşi pierdu viaţa cu i.i ocazie [2].

Flota engleză captură vase franceze ipe coasta Newfoundl.ind-ului, ceea ce duse la ruperea relaţiilor diplomatice între rele două ţări. Un atac fu declanşat de coloniştii din Noua Scoţie asupra Acadiei de vest, franceze, ocupînd-o şi ailuingînd în masă pe coloniştii francezi de aci.

A fost cea mai mare dispersiune forţată de populaţie europeană în istoria Lumii Noi. Acadienii au fost transportaţi în cele 13 colonii de pe coasta Atlanticului ; unii au ajuns în Angilda, iar o mică pamte au irauşit să se repatrieze în Franţa. înşişi **istorii** M **englezi** şi americani condamnă unanim şi cu severitate inuman [3].

in noiembrie 1755 surveni ordinul guvernului englez de captură a tuturor vaselor franceze, unmat de un ultimatum

Mui. pp -III

p ' Oipi o *a* '0—31,

***Ikidtm,* pp ■ 39—41, 94—96.**

kidt

francez, respins, şi de declararea **oficiali » ştirii de** război, la 10 ianuarie 1756 *.

Tot în aceşti ani, 1754—1755, Anchany I **[endl** v **fScu,** pentru Coimpania Golfului Hudson, a doua **încercare <!'■ explorare** a interiorului Canadei centrale, după cea a lui ***Ktltey,*** <lin 1690—1692 [2].

început sub auspicii destul de sumbre — în mai 1756 **en** glezii pierdură insula Minorca, din Mediterană, pentru cuc In tras la răspundere, condamnat şi executat amiralul Byng — i boiul intră lîntr-o fază favorabilă Angliei cu începere din 1758.

Conştiente de cartea pe care o jucau — consolidarea **domi** naţiei mărilor, cucerirea unui mare imperiu colonial şi înfrângerea Franţei, ultimul concurent redutabil din această perioadă — clasele dominante engleze au făcut un efort financiar excepţional pentru a obţine victoria. El este ilustrat mai cu seamă de construcţiile navale, desfăşurate într-un asemenea ritm, înoît între 1758 şi 1761 flota de război britanică **fi-a** sporit efectivele de la 136 la 350 de vase [3].

0 parte de contribuţie la succesele Angliei a avut şi energia extraordinară a marelui lider whig, William Pitt-senior, primul ministru din acest timp. In istoriografia britanică numele lui este asociat cu victoriile care pun bazele „marelui imperiu".

în 1758, englezii cuceriră Louisbourg şi Fort-Duquesne, acestuia din urmă schimbîndu-i numele în Pittsburgh[4]. Dar anul 1759 le aduse cele mai mari succese. într-o scrisoare către Pitt, cineva îl numea *„The greatest year England ever saw"* (Cel mai măreţ an pe care Anglia 1-a văzut vreodată). Armata şi flota engleză de sub conducerea generalului Wolfe cuceriră, la 18 septembrie 1759, oraşul Quebec, capitala Noii Franţe, după un asediu memorabil, la sfîrşitul căruia, în lupta decisivă de pe „Colinele lui Abraham", îşi pierdură viaţa şi Wolfe, şi Montcalm, guvornatoruil generali francez [5].

---

[1] Mu ret, *op. cit.,* pp. 464-^466; Zichen, *op. cit.,* p. 519.

[2] *CHBE,* VI, p. *V)'>* ; Giriud, *op. cit., o.* 35.

[3] Trebuie s.i ***te*** |n!i **lesuna, î" aceste** cilrc, şi de vasele capturate şi reechipate în serviciul **marinei engleze.** Totuşi, efortul construcţiilor rămîne însemnat ; de pildă, între mijlocul anului 1758 şi începutul celui următor au fost lansate 40 de vase noi. Cf. Gipson, *op. cit.,* VIII, pp. 3-4.

[4] Muret, *op. cit.,* pp. 506—507.

[5] *Ibidem,* p. 514; Gipson, *op. cit.,* VII, pp. 416—425; L 1 oyd, *op. cit.,* pp. 115—117 şi urm.

Pe o fregată idim filată care asedia Quebac^ul se afla, ca timonier, şi James Cook, viitorul renumit explorator al Oceaniei [1].

Aproape un an mai tîrziu, la 8 septembrie 1760, englezii cuceriră şi Montreal, terminând în scurtă vreme ocuparea posesiunilor continentale franceze din Canada îşi valea Ohio [2]. Tratatul de pace de la Paris, semnat la 10 februarie 1763, le-a con-, firmat posesiunea acestor cuceriri, care sporeau considerabil suprafaţa domeniului colonial britanic în America de Nord [s].

Un ultim protest împotriva noii situaţii veni din partea marii confederaţii de triburi indiene din valea superioară a fluviului Sf. Laurenţiu, închegată sub conducerea viteazului şef Pontiac. Această confederaţie de triburi dezlănţui o răscoală

Leralâ contra ocupanţilor englezi, în martie 1763. Eu fu ÎMIMIII.I, după iluipte grele, care .au durat ipîmă în septembrie 1764 *.

începutul cuceririi interiorului Indiei

Timp de trei decenii după tratatul de la Utrecht, stăpînirea în India n-a înregistrat modificări teritoriale. I ii 1717, Compania Indiilor dbţinu din partea Marelui Mode la Delhi un privilegiu comercial care o scutea de plata v.iIIulor interne, în Bengal[5]. Din cauza slabei autorităţi a puterii centrale [6], ipriviilegiiull rămase fără valoare (practică, pînă cînd campania nu a dus tratative în acest sens şi cu feudalii hinduşi din Bengali[7]. Ea a căutat să se alieze cu aceştia, împotriva puternicei uniuni de principate a maraţilor, formată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea în centrul şi vestul poniimsiiiilei indiene, uniiune ostila carrapanaei, aimeninţînd mai

---

' ***CHBE,*** VI, p. 144; M a g h i d o v i c i , *op. cit.*, p. 597.

:' M II r c t, *op. cit.*, p. 524.

' A . I . I T I I S h o r t t — Arthur G. Doughty, *Documents* ***conctrnant*** *l'histoire constitutionnelle du Canada, 1759)—1791,* Ottawa, **1911,** |M. .:; 69.

[1] I *li IU'*. I, pp. 638—639; G i p s o n, *op. cit-*, IX, pp. 96—126.

■ i d v 11 >l e s, //"■ *Ituttlc of Plassey...*, p. 21.

[1] **Dttpl** "">.ntc.i lui Ain.in|',/<-b (1707), **[ntperiul** Marilor Moguli se Ima, pradi anarhiei feudali

' **M II i <■ i,** ***op, i a.*****, p. H4.**

ales Bombay-ul, iar în 1741—1742 **Madi as ji (lalcutta.** Maraţii aveau *§i* o fliotă, ou care făceau piraterii

Privilegiul de monopol al companiei a fost reînnoit în 1730, fără modificări, în ciuda unor atacuri violente **dezlănţuite** cu această ocazie împotriva ei de opoziţia parlamentar.i. Reînnoirea privilegiului, ca şi atacurile opoziţiei, compania şi **le cîştigase** datorită sprijinului financiar acordat de ea guvernării **lui** Robert Walpole (1721—1742), unul dintre foarte abilii **lideri** whigi din această perioadă, dar aspru criticat pentru **corupţia** prin care se imenţinea la putere. Banii folosiţi de Walpole **pen** tru a-i cumpăra pe deputaţi şi a-şi asigura astifel **majoritatea** parlamentară necesară au provenit, nu o dată, din fondurile companiei. La fel, ea a contribuit cu sprijinul său financiar la lichidarea scandalului izbucnit în unma falimentului fraudulos al Companiei Mării Sudului (1719) şi la redresarea ifinanciară a acesteia, în care erau, de asemenea, interesaţi membri influenţi ai partidului whig [2].

între 1726 şi 1736, campania duse tratative cu China, fără a reuişi nici acum să-şi stabilească la Amoy şi Ningpo comptuarele pe care le dorea [3].

în toată iprima jumătate a secolului al XVIII-lea, relaţiile comerciale idintre Anglia şi India au avut un caracter unilate ral, prima fiind importatoare, iar a idoua exportatoare. Rezul tatul era un flux accentuat de metal preţios din Anglia spre Asia, stîrnind alanmă în cercurile financiare londoneze şi ata curi la adresa Companiei Indiilor. Se poate considera că ten dinţele a de a realiza cuceriri în interiorul Indiei au fost generate d« interesul de a-şi procura mărfuri prin contribuţie forţată, deci Iară a mai fi nevoie să le plătească, sau de a ob ţine, pe aceeaşi cale, mijloace băneşti care să fie folosite pentru achiziţia **mărfurilor** orientale. Cucerirea Indiei se integrează într-un efort **de** echilibrare a balanţei britanice de plăţi, prin transformai **onomiei** de circulaţie" care a caracterizat pînă atunci activii ai e.i Companiei Indiilor, întro economie (pre ipriiu-zis „codani a Iii" [4].

[1] *Ibidem,* p. 344.
[2] *Ibidem,* loc. cit.
[3] *Ibidem,* p. 345.
[4] *Ibidem,* pp. 140—141 ; Harlow, *The Foundmq of the Second* Br *tish Empire,* I, pp. 62—63.

Aceleaşi tendinţe se profilează în activitatea Companiei franceze a Indiilor Orientale, fondată în 1664. Guvernatorul posesiunilor acesteia din India, Dupleix, a fost, de fapt, cel dintîi care a încercat să realizeze extinderea administraţiei sale în interior, pentru a adăuga astfel la veniturile comerciale pe acelea provenite din impozite[1]. De aci a pornit agravarea bruscă a relaţiilor anglo-franceze în India. între cele două companii rivale au început ilupte care au durat, cu întreruperi, aproape două decernii. Ele erau alimentate şi de situaţia din Europa, unde se desfăşura laşa-muimitul război de **succesiune** la tronul Austriei (1740—1748), în cadrul căruia cele două ţări se aflau în tabere opuse.

Ostilităţile din Europa au dat ocazie lui Dupleix să ocupe oraşul Mulras, în 1745. Francezii cerură guvernatorului **englez** al companiei achitarea sumei de 420 000 de lire sterline, pentru a-1 restitui. Deşi compania a achitat suma, Dupleix refuză retrocedarea Madrasului, pe motiv că termenii condicilor de răscumpărare a oraşului fuseseră stabiliţi fără consul-

(II ,u est episod au început războaiele din Carnaţie, pentru **dominaţia** isupra acestei regiuni din sud-estul peninsulei indi-

, oare s-au prelungit şi în intervalul de pace dintre Anglia >i **Franţa** (1748—1756), **ca** o afacere particulară a Companiei **[ndiilor.**

I .i încheierea păcii de la Aachen (1748), Anglia restitui **Franţei** Louisbourg şi insula Cap Breton, în Canada, primind în schimb Madrasul. Dufpleix nu se (grăbi 'însă cu executarea acestei clauze a 'trasatului, astfel că flota engleză putu reintra în posesiunea oraşului abia la 1 septembrie 1749 [3].

în anii următori, Dupleix duse o politică activă ide extindere a influenţei franceze în Deccan şi Carnaţie, amesteeîndu-se în **rivalităţile** dintre principii indieni. Compania engleză căută din **răsputeri** să-i contracareze acţiunile, prin aceleaşi metode.

(lonflictul pentru Carnaţie se ascuţi din nou, în 1751—52. **El determini** v.uvernele Angliei şi Franţei la noi tratative, în-I" li Î6 **decembrie** 1754 prin aşa-zisul „tratat al lui Gode-

' I ' *op ai* i' 200.
//•■/. I. p. ' M ii i i i,
i./' , *ii* . |i ISO.

heu" [1], care **a** ânîseminat um succes **pentru englezi.** Franţa rechemă)pe Duipleix şi renunţă la [politica ai nv.i, **de expansiune,** a ■acestuia în India [2].

Atitudinea conciliatoare a Franţei venea **prea** lîr/.iu. In iulie 1754, alegerile parlamentare din Anglia **diduseră 1 ÎŞtig de** cauză grupării agresiv-expansioniste a \partidului **whig,** în frunte cu Pitt-senior.

Izbucnirea războiului de şapte ani a (permis Companiei In diilor să-'şi realizeze ţelul eliminării influenţei franceze ţi al lărgirii teritoriale a posesiunilor sale, spre interior.

Robert Clive, cel mai energic, dar şi unul din cei mai necinstiţi funcţionari superiori ai companiei — comandantul forţelor ei militare — şi-a cîştigat renumele de „cuceritor al Indiei".

Nababul din Bengal, aliat cu francezii, ocupă Calcutta în iunie 1756. Clive o recuceri în februarie 1757, iar în martie 1757 ocupă Chandernagor, posesiune franceză în delta Gangelui. La 23 iunie acelaşi an, el obţinu o mare şi nesperată victorie asupra trupelor franceze şi ale nababului din Bengal, la Plassey. Această bătălie a deschis englezilor stăpînirea Bengalului. Centrul de -greutate al iluipteilor se deplasă din inou îm Carnaţie. Guvernatorul francez Lally-Tolendal asedie Madrasul, dar fără succes (inoiemibrie 1758—februarie 1759), ceea ce consolida situaţia englezilor şi în această parte. Ei trecură la ofensivă şi, la începutul anului 1761, cuceriră Pondichery, cel mai important punct de sprijin al francezilor, ia sud de Madras [3].

---

[1] După **numele** delegatului principal francez.

[2] Mu r e t, *op. cit.,* pp. 450—451, 453—454, 460, 463. Compania lndiilor şi-a **concentrat** iot mai mult atenţia asupra expansiunii în Bengal şi sudul Indiei. In **ichimb,** în 1755, ea abandonează ultima sa factoric din Sind, zona **vinarii fluviului** Indus în Marea Arabiei, unde începuse activitatea sa, **iniinte cu** mi **secol şi jumltate.** R. A. Huttenback, *The French Thrcu* ***to Indii and British Rtlations*** *with Sind,* în „EHR", 1961, nr. 301, p. 590.

[3] Edwardes, *op. cil.,* p.issini. ; G i p s **o** n, *op. cit.,* VIII, pp. 168—171. E de reţinut că **Francezul** Anquctil-Duperron (1731—1805), care s-a aflat între 1755 şi 1761 în India, ,i **gftlit** ocazia, în timpul acestor ani tulburi, de a colecţiona numeroase manuscrise indiene. Aducîndu-le în Europa şi publicîndu-le, cu începere din 1771, el şi-a cîştigat un mare merit în dezvăluirea comorilor gîndirii şi literaturii vechi indiene. Cf. Dupuis, *op. cit.,* pp. 227—228.

Ca şi în Canada, partida era jucată. încheierea războiului de şapte ani îşi tratatul de la Paris au însemnat sfîrşitul oricăror veleităţi de expansiune franceză în India, reducerea definitivă a posesiunilor Franţei la oîteva oraşe ide pe coastă şi mină liberă pentru Compania Indiilor Orientale pentru a se extinde în interior. Speculînd împrejurarea că unii feudali indieni sprijiniseră pe francezi, compania a acaparat provinciile Bengal, Bihar şi Orissa [1]. Ea era acum stăpînă, de fapt, pe toată coasta apuseană a golfului Bengal.

„Evenimentele din timpul războiului de şapte ani — scrie Marx — au transformat Compania Indiilor Orientale dintr-c putere comercială într-una militară şi teritorială. Atunci s-au pus bazele actualului Imperiu britanic în Orient[2]. Aceeaşi părere o împărtăşesc şi istoricii mai noi. „De acum înainte, Imperiul **britanic** este constituit şi Londra e capitala sa... O eră nouă **se deschide,** pentru lumea anglo-saxonă" [3].

l ,a această victorie din India a contribuit şi dezbinarea **dintre** feudalii indieni, care le-a irosit forţele în lupte fratricide, Făcîndu-i incapabili de împotrivire, sau mînîndu-i pe drumul **pai** n. iiii cu cotropitorii. La începutul anului 1761, confedera-1,1 i iii.u.ită, care în 1758—1759 obţinuse mari victorii în nordul [ndiei, instituind controlul ei chiar asupra Marelui Mogul, a

i /Jilirobită de iafgairai, iîn ilupta ide la Fanipat[4]. „Puterea sul'irin.i ,i Marelui Mogul — scrie tot Marx zugrăvind această

litate — a fost înfrîntă de viceregii săi. Puterea viceregilor a fost înfrîntă de rnaraţi. Puterea rnaraţilor a fost înfrîntă de afgani şi, în timp ce lupta tuturor împotriva tuturor era în toi, britanicul năvăli în ţară şi avu posibilitatea să-i subjuge pe toţi" [5].

' **In delta** Gangelui şi la vest de aceasta. I i r I Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9,

I' 1. i 1 i **p p e** S **a** g n a c, *La fin de l'ancien regime et la revolutior, ,,,,,.* (//6J—775.9;, Paris, 1941, p. 39 [Col. „Peuples et' civilis **tion ■'** «rol. **XII].**

' **Dup ui s,** ***op. cit.,*** **p. 207 ; Gipson, op.** ***cit.,*** **IX, pp. 293—294 ;** I i i i < li **l** n d, *Ilistory of* ***Freedam*** *Mavcmcnt in India,* voi. I [Delhi, **1961 |, pp. 59—62.**

i r I Mirj, ***Rezultatele viitoar* ale st&ptmrii britanice*** *în India,* **in i)/■< "-. voi *'), p. 230.***

Organizarea şi dezvoltarea noilor colonii. **Canada**

Guvernarea Canadei şi dezvoltarea sa **interni, după** cucerirea ei de către englezi, a ridicat o delicată problem.i **pentru** dministraţia britanică. Pentru întîia dată ea trebui.i izeze o colonie în care populaţia era formată **în mare parte** in emigranţi europeni, însă de altă naţionalitate **decîl** gleză. Din această cauză, autorităţile britanice au fost **obli** gate să recurgă la metode mai suple de introducere a **noilor** egi şi instituţii.

Proclamaţia regală din 7 octombrie 1763, prin care s-au bazele regimului britanic în Canada, manifestă un spirit e moderaţie faţă de coloniştii francezi. La fel şi instrucţiunile către iguvernatorii provinciilor, recamandînd, de pildă, asigurarea (libertăţii **cultului** romano-catolic *.

Pînă în august 1764, Canada rămase sub regimul administraţiei militare, împărţită iîm itred regiuni : Quebec, Trois-Rieres şi Montreal. .în fruntea dor fură numiţi ofiţeri aleşi cu grijă reputaţi ca persoane ou tact, buni cunoscătorii ai limbii franceze. în sensul acesta s-ia iremarcat îm mod deosebit guvernatorul provinciei Quebec, James Mimray, care, după desfiinţarea regimului **militar,** şi-a continuat exercitarea atribuţiilor, fiind designat ca guvernator civil. Atît el, cît şi lunmaşul său, Guy Canleton, au procedat cu precauţii pentru susceptibilitatea canadienilor francezi faţă de introducerea legilor engleze -. Aceasta nemulţumi pe cei dintîi emigranţi englezi, vreo 400 de familii de comercianţi venite mai ales din coloniile Noii Anglii şi aşezate ila **Quebec** şi Montreal. Nu se .ajunse însă deocamdată la o fricţiune politică propriu-zisă, din cauza numărului mic al noilor veniţi, **ce** Ie infirma pretenţiile ca legislaţia să se modeleze după vedenie şi interesele lor, ale „vechilor supuşi", iar nu după ale zdrobitoarei majorităţi ale „noilor supuşi" — francocanadienii [3].

---

[1] Shortt-Doughty, *op. cit.,* pp. 95—99; W. P. M. Kennedy, *Documents of the Canadian Constitution, 1759—1915,* Toronto, 1918, pp. 31—32.

[2] Giraud, *op. cit.,* pp. 40—43.

[3] *Ibidem,* p. 41 ; *CHBE,* VI, p. 151.

„Quebec Act"

în 1774, guvernul englez opta fățiș pentru menajarea noilor suipuiși. Eil emise așa-mumitul „Quebec Act", prin care se reintroducea [legislația civilă franceză, se inumea (pe lingă guvernator un consiliu de 17 pînă la 23 de membri dintre notabilii coloniei, se garanta libertatea cultului catolic și, în fine — prevederea cea mai efemeră — se confirma alipirea la Canada a teritoriului situat între Alleghany și Mississippi, la nord de afluentjull acestuia, Qhio [1]. Labradorul, (pînă atenei dependent de Newifaundland (Terra Nova), fiu de asemenea itrecut sub administrația Canadei [2].

Quebec Act ;a conurjibuit imiuilt tla precipitarea izbucnirii războiului de eliberare al celor 13 colonii engleze de pe coasta Atlanticului, de mai multă vreme nemulțumite de politica metropolei, iar acum indignate și mai mult de favoarea teritoriala aoordaită Ganadei[3], care de răpea posibilitatea expansiunii spre apus.

in * Iniinb, Quebec Act a atenuat molt regretele canadienilor francezi și i-a adus la mai bune sentimente față de Anglia. 1 i izbucnirea războiului între Anglia și cele 13 colonii de oastă, s-a putut astfel vedea spectacolul ciudat al celor mai hi coloniști englezi luptînd împotriva patriei lor de origine, in vi dine ce coloniștii francezi, supuși ai Angliei numai de cîțiva .un, s-au ferit de a-i leza interesele. Ale ei, dar și ale lor... în ni dobândirii independenței *tuturor* coloniilor din America de Nord, canadienii francezi — mai puțini de 100 000 — ar fi fost rqpede dizolvați în masa celor 1 500 000 de englezi de pe coasta Atlanticului. Dimpotrivă, rămîriînd sub stăpînirea Angliei — singură, sau, î-n orice caz, *ki* calitate de colonie separată — aveau șansa de a se păstra ca individualitate etnică, întrucât lucrul pe care l-ar fi dorit cu adevărat — revenirea li Franța nu se profila ca posibil, franco-canadienii au ales, din soluțiile ce le rămîneau, pe cea mai puțin rea : loialitatea fdță *de* Anglia. Dar fără entuziasm.

[1] Qarecum provizoriu, această alipire fusMe ..... iţatl deja prin proclâmații regali din 7 octombrie 176T.

//•'/. VI, p. **145.**

i bona M 11i i . i provim ia Quebei

>M

Războiul american de **independenţi şi urmările** sale **pentru Canada**

în noiembrie 1775, revoluţionarii americani **ocupări Mont**reail, dar eşuară în faţa Queibec-oiikiii, după un **asediu care** a durat din decembrie 1775 pînă în mai 1776. In iunie an, ei trebuiră să evacueze definitiv întreaga Canada. **Neutra** litatea foarte corectă observată cu acest prilej de popula 1,1.1 franceză a şi satisfăcut, dar a şi indispus uşor pe englezi, (iu vernatorul Carleton declara : „iNu ai nimic de temut din **partea** lor, în perioade de linişte, şi nimic de aşteptat, în clipe de nenorocire" [1].

Independenţa dobândită de cele 13 colonii americane avu adînci consecinţe pentru viaţa internă a Canadei. Elementele filo-engleze din aceste colonii, aşa-numiţii „loialişti", neacceptînd să trăiască în noua republică burgheză independentă, Statele Unite ale Americii, se strămutară în masă în Canada. Vreo 35 000 de asemenea „loialişti" se aşezară în Noua Scoţie, iar alţi vreo 20 000, în valea superioară a fluviului Sf. Laurenţiu şi pe ţărmul nordic al lacului Ontario. Marea lor majoritate provenea din Noua Anglie şi New York [2].

Această imigraţie masivă aprqpia dintr-o dată de echilibru raportul numeric dintre francezi şi englezi, în Canada. Ea ridica noi probleme în guvernarea coloniei. Anglia nu mai putea **ignora revendicările** acestei puternice **minorităţi.** Quebec Act, care **pornea de** la realitatea anterioară, a zdrobitoarei majorităţi **franceze** a populaţiei, nu mai putea fi aplicat fără a nemulţumi pe noii veniţi, nici revocat fără a indigna pe vechii colonişti francezi. Se inaugura astfel chestiunea spinoasă a dualităţii etnico **lingvistice** a Canadei, care nu s-a stins nici în /.ilele noastre. l:..i .1 < omportat, din capul locului, aspecte şi mai complexe, dai Imul cS .ilături de francezii, de o structură socială şi ocup.nn KI.HIV **omogene** — în majoritate proprietari funciari şi **fermieri, ultimii** Iu- mu 1 proprietari, fie arendaşi — veniţi prezentau o **structură** compozită, ca ocupaţii, stra-

---

[1] Giraud, *op. cit., p.* 46.

[2] *Ibidem,* p. 49 ; *CHBE,* VI, pp. 189, 191. Prin pacea cu Anglia, S.U.A. a dobîndit teritoriul dintre marile lacuri, munţi Alleghany *şi* Iluviile Ohio şi Mississippi, pe care Quebec Act îl confirmase Canadei.

tiificare socială, oscilaţii de vederi politice. La toate acestea se adăuga şi apartenenţa for confesională protestantă [1].

Noua stare de fapt, ivită în viaţa societăţii canadiene, .permitea guvernului englez să prevadă, ţinînd seama şi de tradiţiile istorice diverse, chiar ostile, ale celor două comunităţi, că va **fi** foarte greu să rezolve problema guvernării Canadei, atît prin (f avorizarea netă a uneia din ele, cît şi printr-o soluţie mixtă, printr-o legislaţie de compromis, deoarece într-un timp scurt era imposibil să se aştepte o amalgamare şi o sudare suficientă a f ranco-canadienilor şi a englezilor.

Cheia problemei ise afla îin (încercarea ide a **satisface** în cît mai mare măsură susceptibilităţile şi interesele (tuturor gnupurilor 'sociale, etnice îşi (religioase. Iar aceasta se putea irealiza, pentru o durată oarecare ide timp, numai prin organizarea **Canadei** în mai multe 'colonii separate, delimitate ipe cît po**sibil dupS** .1 luctura locală a (populaţiei.'

în aceasta a constat esenţa politicii britanice în Canada după 1783, anul semnării păcii cu fostele sale colonii de pe i d.i.'.i.i AiI.unicului.

l i n început în această direcţie fusese făcut. Din 1758, în p l i n i.i/.boi cu francezii, colonia Noua Scoţie, cea mai **ameninţaţi de** vecinătatea acestora, primise un statut de autori nare incipientă, cu un guvernator şi consiliu numiţi, şi o **udunare** legislativă aleasă. Aceasta din urmă a devenit un corp **tul** de popular, întrucît dreptul de a alege nu era îngrădit i l c cens, nici de deosebirile confesionale. Dar aleşii nu puteau fi decît (protestanţi[2]. Influenţa adunării era 'însă (puternic îngrădită de dreptul de veto al guvernatorului şi de caracterul oligarhic al consiliului, compus din membri numiţi la recomandarea (Sa, teoretic pe timp limitat, dar practic pe viaţă. Consiliul nu avea el însuşi atribuţii executive, dar forma curtea supremii **de** apel a coloniei. La 1787, în Noua Scoţie s-a **înfiinţai Iprimul** episcopat anglican din America de Nord, al i . I I m i mul,ir ora niembru din oficiu în consiliul guverraatoruilui[3].

In **L784,** spre a da isatisfaoţie loialiştilor nou veniţi, s-a lupă un model de organizare asemănător cu al Noii

• II d(op. *cit.,* p. 47,—
* W. L M D i i ' *Extcutivi in the Brkis,* ■*pire,*
EHR", t9i I, p **147**
pp. Ui, **447.**

Scoţii, colonia Noul Brunswick, situata **la apus de** prima, mai aproape de estuarul Sf. Laurenţiu.

Insula Cap Breton, la extremitatea nord-esticn .1 Noii Scoţii, rămase cu o administraţie aparte, avînd numai un **viceguvema-** şi un consiliu. în aceeaşi situaţie era, din 1769, şi **intuia** în- :inată cu ea la apus, St. Jean, rebotezată după 1784 **Prinţul** uard [1]. Newifoundland era deocamdată o simplă **pescărie, nu** o colonie cu instituţiile corespunzătoare şi permanente *,

„Canada Act"

în fine, lîn 1791, organizarea fu completată prin „Canada Act", ce împărţea teritoriul văii Sf. Laurenţiu în două provincii : Canada de Sus, în jurul lacului Ontario, şi Canada de Jos, către estuarul filwiulkii. împărţirea a fost motivată de Pitt-junior, primul ministru al Angliei (din 1783), prin dorinţa iguvernului ide a asigura fiecărei naţiuni „o mare majoritate îm partea sa, deşi nu se poate aştepta trasarea unei linii de separaţie perfecte" [3]. Reşedinţa guvernatorului general[4] era la Quebec ; a guver.natarullui Canaidei .de Sus la Newark, iar din, 1797 la York (azi Toronto), oraş înfiinţat cu trei ani înainte de imigranţii din S.U.A. [5].

Ambelor provincii li se acordară instituţiile politice de acum **coniacrate,** guvernator îşi consiliu numiţi[6], adunare legislativă aleasă, pe baza unui cens electoral de 40 ide şilingi venit anual **la** ţară îşi 5 isilingi, la oraş. Canada de Jos păstra legile franceze, **iar** în cea de Sus s-a introdus legislaţia britanică[7].

[1] După du. .Ic de Kcnt, tatăl viitoarei regine Victoria, care a îndeplinit în accţn .mi luncţia de comandant militar britanic la Quebec şi Halifax. Cf. Z i e h c n, *op. cit.,* p. 519. *CHBE,* II, Cambridge, 1940, ş p. **9**

19 9.- Pentru **orgUUMIII** Coloniilor < 1111 estul Canadei. cf. W. L. trton, op. *cit.,* pp. 445—446 şi G i r a u d, *op. cit.,* p. 50. [3] *CHBE,* II, p. 20. [4] Primul a fost acelaşi Guy Carleton, devenit Lord Dorchester. Cf.

G i r a u d, op. *cit.,* p. 50 ; *CHBE,* VI, p. 201.

[5] G i r a u d, *op. cit.,* p. 52 ; Z i e h e n, *op. cit.,* p. 520.

[6] Membrii săi erau numiţi, sau ereditari, în cazul în care regele- r fi creat şi din aceştia. *CHBE,* II, p. 20.

dem, II, p. 20 ; G i r a u d, *op. cit.,* pp. 53—54

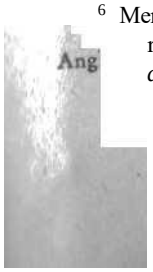

di f W L

„Canada Act" din 1791 n-a izvorît exclusiv din interesul şi abilitatea guvernului britanic în a găsi formula cea mai convenabilă, momentan, pentru asigurarea dominaţiei sale în colonie. El ţinea seamă şi de atracţia pe care ar fi putut-o exercita asupra franco-canadienilor libertăţile acordate progresiv coloniilor sale de Franţa revaluţiianiară *. Era, de altfel, o precauţie oarecum exagerată. Catalioiismiull influent din Canada a contribuit la cultivarea unor sentimente ostile faţă de revoluţia franceză, laică şi ateistă. La Quebec se vor celebra tedeumuri pentru victoria navală engleză de la Abukir (1798), iar în martie 1806 — pe temeiul unei ştiri false — pentru zdrobirea şi prinderea lui Napoleon la Austerlitz (? ?). Totuşi, izolat, su'lr/.istaiu între elementele franceze mai itiadicade, rqprezeratate în ipecial de pătura comercială, simpatii pentru cauza revoluţionară, încă în vremea războiului revoluţionar de independenţa' .ii coloniilor americane, comerciantul franco-canadian bughenoi l'ierre du Calvet întreţinuse o corespondenţă secretă « i i llcnjatnin Franklin. Se cunoaşte şi un imemoriu din martie 1805, ai cărui autori revendicau anexarea Canadei de către

| inînd seamă de împrejurările generale — revoluţia ameri- t .i 11.i şi cea franceză — am putea fi tentaţi a interpreta actul i instituţional din 1791 drept o manifestare de liberalism, în spiritul preconizat încă de pe atunci de liderul whig Fox : „Sînt convins — declara acesta — că singurul mijloc de a păstra, cu avantaj pentru noi, coloniile îndepărtate, este a le permite să se guverneze singure".

în realitate însă, actul din 1791 nu fondează încă un regim parlamentar în Canada. Guvernanţii englezi au avut în vedere, introdudîndii-1, mai degrabă o consolidare a autorităţii, o efi- i icni.i administraţie, decît o „liberalizare" a ei. Cu sau fără voia .IIIIIM ilor lui, actul menţionat a marcat totuşi o etapă spre 0 in.II ni IIc Libertate internă în viaţa politică a Canadei[3].

II, p. 20.

hi II, w .//., pp. 505—506.

' |, i II | , I I i . ■ *IIIIIDII de l'Empire Bri-*

, . ,,|. i Parii, i'MO, pp. 41—43.

în perioada cristalizării noii organizări .1 < **lana'dei** s-au făcut progrese îm explorarea ţinuturilor sale **încă aaounosoute.** între 1770 şi 1772, un agent al Comipaniei Golfului Iiudson, Samuel Hearne, a descoperit şi urmat cursul rîului **Coppermine,** până la vărsarea lui în 'Oceanul îngheţat ide Nord, cu cari' pi 1 lej e probabil să fi atins şi Marele Lac al Sclavilor '. Călătoi **iei** salle i-au urmat altele, dintre care mai importante au **Fosi** cele dintre 1789—1793, ale lui Alexander Mackenzie, **detcope** ritorul marelui fluviu care îi poartă numele, al Marelui **Lac** al Urşilor şi primul care a traversat, şi încă în dublu sens, norduJ canadian, de la golful Hudson da Pacific [2].

Explorarea vestului şi nordului canadian is-a desfăşurat în contextul concurenţei dintre companiile 'pentru comerţul cu blănuri. Istoricul economist canadian Harold A. Innis a formulat, de .altfel, o teorie a dezvoltării economiei Canadei, după caire ea ar fi trecut prin patru faze succesive, fiecare determinată de un produs de bază. Pînă îm prima jumătate a secolului al XlX-lea acest produs ar fi fost blănurile, urmate apoi de lemnul de construcţie, grînele şi, în fine, în epoca noastră, mineralele. Vînătoarea şi comerţul cu blănuri .111 clctcnminat extinderea treptată a colonizării spre interior, loniuniiii, prin influenţă, toate aspectele dezvoltării econo-■<>ciale şi politico-teritoriale ale Canadei, în prima fază istorică a existenţei sale [3].

Cea mu **activă** în comerţul cu blănuri a fost, la **sfîrşitul** secolului ,il XVIII-lea, Compania de Nord-Vast, înfiinţată pe la 1779, ilr 1111 grup de comercianţi de origine scoţiană, din Mo **Creai, Printre** membrii ei se număra şi Alexander Mackenzie.

în anul 1789, nişte negustori englezi, stabiliţi în Nootka Sound, pe insul.l Vancouver, de lîngă coasta canadiană a Pa-

Innis, *The Fur l'rade in Cana/la,* pp. 149—151. [2] *CHBE,* VI, p. 399 ; M .. r. Ii i ti o v ic 1, *op. cit.,* pp. 559—563.

Innis, *op. cit.,* pp. 383—402 ; Idem, *Essays in Canadian Economic History,* Toronto, 1956, pp. 3—17 et passim.

' Stewart W. Wallace, *Documents relating to the Nortb-West Company,* Toronto, 1934, pp. 5—6, 62—66, 70—71 et passim ; John S. Galbraith, *The Hudson'% Bay Company as an Imperial Factor, 1821—1869,* Berkeley şi Los Angeles, 1957, p. 431, nota 1.

cificului, fură alungaţi .de autorităţile spaniole, care pretindeau suveranitatea asupra ţărmului vestic al America, pînă la 60° latitudine nord. Conflictul diplomatic la care acest incident a dat loc s-a aplanat *(in* anul următor, cînd Spania a cedat, promiţînd /plata unor reparaţii şi recunoscând drepturile comercianţilor englezi în acea regiune *.

între 1797 şi 1811, Canada de sud-vest a fost explorată de David Thompson, un agent-acfoizitor de blănuri al Companiei de Nord-Vest, care a descoperit cunsul superior al rîului Columbia. La vărsarea acestuia în Pacific se afla factoria de blănuri americană Astoria [2], care, îm timpul războiului anglo-american dintre 1812—1814, a fost cedată de proprietarii ei Companiei de Nord-Vest. La sfîrşitul ostilităţilor, ea a fost însă restituită americanilor [3].

Asemenea călătorii în interese comerciale sau de explorare, . precum şi aşezările izolate împinse către Extremul Nord şi ■Oceanul Pacific n-au avut o valoare politică imediată. Dar ele au marcat începutul constituirii marii Canade de mai tîrziu, *„a mari ad mare" *.*

Guvernarea Indiei

Evenimentele din India în timpul războiului de şaipte ani, II ui i tarea considerabilă a posesiunilor teritoriale ale Corn-I i,i II ici Indiilor, au adus după isine o consolidare economică a acesteia. Acţiunile sale au crescut la 263 de lire sterline bucata, iar dividendele plătite de ea se stabiliră la 12,5% [5]. Cifra sa de aifaceri însuma la 1772 între 2 şi 3 milioane de lire sterline anual. în acelaşi an, flota ei totaliza 61 680 de tone. Pe prosperitatea Companiei Indiilor s-a clădit puterea financiară a City-ului londonez, la fel cum Liverpool s-a ridicat ipe comer ţul cu sclavi negri [6]. ■ .

///(/, II, pp. 29—30; James A. Wil li am s on, *Cook and* //>< < i/[1]"";: *of the Pacific,* ed. a Ii-a, Londra, 1948, pp. 219—220.

Mtghiadovici, *op. cit.,* pp. 695—697.

[1] i *HBE,* VI, p. 413.

' .. I ii li **mare** pînă Ia nun", <lrvîYi **dt *uMxi*** i •iitului canadian. ti I M ,i r x, *Compania Imlnlo, **QritnttU,*** în *Opere,* voi. 9,

• D l ni •' n)■, ■ i> n, *Op, **Cit.,*** p. 34.

istă prosperitate stîrnea acum, **dupâ** expresia lui **Mane,** in ■ Iu „miniştrilor concurenţi îşi a naţiunii concurente". „Se **arăt.*** . .1 posesiunile teritoriale ale companie rl cucerite in iiuiorul flotei şi al armatei **britanice** şi **că** *n'h* supus hi nu poate deţine, independent de **coroana, ranitiitHI** asupra vreunui teritoriu. Miniştrii şi poporul din vroi no **fţi** cereau partea lor din «minunatele comori» pe **după** ■ • se credea pe atunci, pusese mina compania, în **urma** ultim, i ■: cuceriri" [1].

: istă atmosferă contribuia şi comportarea **funcţionari** îmbogăţiţi ai companiei, întorşi în Anglia şi sfidînd înalta ■ ' cu ostentaţia luxului lor.

Guvernul englez şi politicienii influenţi, în tendinţa de a «organiza guvernarea Indiei pentru a împărţi cu compania exploatarea ţării, **{începură** a vorbi de „dificultăţile", de „pericolul" nuli u l i i **inui** imperiu aşa de întins[2]. Se auziră şi critici Li **adresa metodelor** necinstite de exploatare şi îmbogăţire în I I K I M, I lor.ice Walpole [s] spunea : „Sîntem spanioli, în seten **noastră** *de* ,inr, şi olandezi, în «delicateţea» cu care-1 cîştigăm" *. Ai rl. ,i ■ interesate, iar nu compasiunea pen- i i . i poporului indian, nici simţămîntul justiţiei, au stat ■ in.it iniiliix - p e care parlamentul englez le-a **tentai în anii următori** unor înalţi funcţionari ai companiei, **uzîndu** i d pe căi necinstite.

Compan at faza incipientă a crizei raporturilor i II..... i u l i ;uvernul englez, angajîndu-se, în 1767, 400 000 de lire sterline, pentru a evita i ui **puţi** r i i li I l.itive în afacerile sale. A fost un aran- ! **Joi** ani, prelungit apoi (pînă în 1772 [5].

In In.li avea deci mină liberă. Primele sale ■ *a* teritoriilor cucerite au fost un

. pp. 157—158.

II lui Edmund Burke (1728—1797), scriitor mti alej pentru implacabila sa dușmănie față S a |ţ n « c, *op. cit.,* p. 110. Posesiunile com- iiului <-lc șapte ani, aveau cam 30 de mi-

[1] ..... **i" i i.**

i literat (1717—1797), fiul mai mic al lui Robert unul ministru dintre anii 1721—1742. i a c, *op. cit.,* p. 110.

.i r 1 Mari, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, B h e r l a n d, *op. cit.,* p. 174 ; *CHBE,* IV, p. 184.

exemplu teribil ide speculă şi jaf. A obligat pe nababul din Bengal să plătească mari subsidii pentru întreţinerea trupelor companiei. I-a dictat acceptarea unor taxe vaimale minime. La protestele sale, fu depus şi înlocuit. Deoarece nababul din Aud * îl sprijinea, trupele cocrapaindei ˙M atacară şi pe acesta (1764), cucerimdu-i domeniul şi o jparte din India nordică [2].

Clive

In 1765, guvernator şi comandant general în Bengal fu numit Robert Clive. El a înlăturat la început unele nereguli fiscale ale administraţiei, dar ulterior a comis personal mari abuzuri. De asemenea, considerînd necesară concentrarea forţelor companiei împotriva unui eventual pericol din ipartea i *i*\\lor, *a* renunţat la cele mai recente cuceriri (Aud) şi a limitat dominaţia engleză la Bengal, Bihar şi Orissa.

Clive a recurs în aceste teritorii la sistemul unei duble adiţii. La o împărţire a ei între organele feudale indiene ile companiei. Metoda se dovedea comodă, sub rezerva uperii marilor feudali indieni, a împărţirii rezultatelor excitării poporului într-o proporţie care să-i satisfacă şi pe aceştia. Era şi necesară, dat fiind numărul redus de cadre ad-11 istrative de care dispunea compania, în raport eu întinde-

şi marele număr al populaţiei domeniului său. însuşi Clive a recunoscut că scopull central a)l sistemului era mascarea suveranităţii companiei [3].

Organele administrative ale feudalilor indieni ipăstrau în competenţa lor justiţia criminală şi finanţele, ipercepînid şi administrînd veniturile fiscului, din care achitau cheltuielile publice, inclusiv obligaţiile impuse de companie, şi sumele datorate suveranului forimal — Marele Mogull de ila Delihi [4].

---

[1] Principat indian» la nord de cursul mijlociu al Gangelui.

[2] Sapnac, *op. cit.,* p. 110.

[3] Eric Scokes, *The English Utilitarians and India,* Lon **1959, p.** I.

[4] **E** de reţinut acest artificiu abil al colonialismului englez în India. l'în.i la 1827, Anglia a recunoscut suveranii.iu .i **Formali** a Marelui Mogul de la Delhi asupra Indiei, compania prctinzînd cS ar exercita în teritoriile cucerite numai administrarea lor, în numele acestuia, „respectîndu-i" drepturile şi „apărîndu-i-le", faţă de feudalii locali.

Agenţii companiei exercitau controlul **asupra** tezaurului fiecărui stăpînitor indian în iparte —de **fapt, al principelui** său — şi justiţia civilă.

Pentru a-şi asigura rulajul acestui **mecanism mixi de** exploatare şi administrare, compania iplătea nababului din **Bengal** şi Marelui Mogul o sumă anuală fixă *,

Metodele lui Clive au fost socotite de **conducerea comp** ca moderate *şi* insuficiente, reproşîndu-i-se îndeosebi **faptul** n-a căutat să instaureze suveranitatea engleză deplină în D toriile recent ocupate. Clive se retrase din postul său, **i** bruarie 1767. întors în Anglia, el a fost atacat violent bogăţiile acumulate. A fost însă reabilitat, în ciuda evidenţelor, în 1773, cînd ancheta împotriva s$_a$ şi-a încheiat constatările cu aprecierea că „a adus mari şi meritorii servicii ţării" şi că „deşi a luat bani, n-a făcut nimic ce să poată păta integritatea sa personaJă" (?) [2].

Plecarea lui Clive a fost semnalul dezlănţuirii jafului şi **upţiei** celei ;mai deşănţate. Specula cu orez făcută de funcţionarii companiei, în frunte cu guvernatorul general, a contribuit la izbucnirea foametei îngrozitoare din Bengal, în 1769—1770, în cursul căreia a pierit o treime din populaţie. |rl **uirea** Bengalului şi foametea din 1770 au contribuit — spune | iu-.ili.ii l.i'l Nehru — ila revoluţia industrială din Anglia[3].

■>>|uiiiia insistă progresiv pentru întărirea controlului ei Din 1772, agenţi (fisca/li englezi suprave-'pozitelor şi revizuirea quinquenală a veni-în vederea irecailcuilării impozitului[4].

Al>ii "I ii' si iiufaloase, haosul şi foametea din Bengal, du lii, iu-i**u** ividie, semnalată deja, **a** oamenilor de stat **en**- i **formidabilele** afaceri ale companiei, au redeschis

---

' Fi retie ; de fapt, compania, pe măsura consolidării puterii i, Nababul din Bcni;.il primea iniţial 93 lakhs de i.ipii, i M. i.ir peste 3 am npăratul" de la Delhi 26 **l«khl** *I* **Itkti** 100000 'iOOOO de lire sterline, la cursul de la mijii llui ii XIX-lcn .1 Marx, *Anexarea Audului,* în ***Optrt,*** **ral.** ' Politici, Bucureşti, 1962, p. 475 şi nota ; S a gn a c, *op. cit.,* p. M I

[2] Sagriac, *op. cit.,* p. 112. Un an mai tîrziu, deprimat şi simlimlu-sc totuşi compromis, Clive s-a sinucis.

" J a w a h a r î a l Nehru, *Descoperirea Indiei,* Bucureşti, 1956,

[4] S a g n a c, *op. cit.,* loc. cit.

lupta opoziţiei parlamentare împotriva ei, mascată adesea- sub fraze umanitare. E denunţată zgomotos „domnia nababilor", cum erau numiţi înalţii funcţionari englezi din Bengal. Pitt-senior declara că : „inimile şi bunele sentimente ale poporului din Bengal sînt Angliei de mai mare valoare decît toate profiturile unor monopoluri ruinătoare şi odioase" ; şi că singurul mijloc adecvat pentru a îndrepta lucrurile ar fi să se ia o parte din veniturile teritoriale încasate de Compania Indiilor, contrar cartei sale, ceea ce ar contribui şi la realizarea situaţiei finanţelor engleze [1].

Legea din 1773

urmare a acestei noi campanii, s-a ajuns la un compro-
i „Legea cu privire la o mai bună administrare a
airilor Companiei Indiilor Orientale" (pe scurt, în engleză,
„Regulating Act") din 1773. Prin această lege a început pro-
: i controlului de stat în treburile companiei. [1]
compromisului a constituit-o renunţarea vistieriei !a
contribuţia anuală vărsată de companie şi acordarea larea
acesteia a unui împrumut de 1 400 000 de lire ster-cu
dobîndă de 4°/o.
în schimb, compania a acceptat condiţiile actului din 1773,
nţînid la unele atribute ale suveranităţii sale.
Legea amintită reprezenta, în fond, noua cartă acordată
de parlament Companiei Indiilor, valabilă pînă la 1 mar
tie 1814. Ea dădea pentru întîia dată parlamentului dreptul
de a numi ipe guvernatorul general al posesiunilor companiei
în India, precum şi ipe cei patru membri ai consiliului său. Nu
mirea era ipe cinci ani, putînd fi destituiţi înainte de termen
numai de către rege, la propunerea consiliului directorilor com
paniei. *M'U*
(nnsiliul directorilor, organul executiv suprem al compa
nii i Ins la cel mult şase membri. El era ales de consiliul
ionarilor. Era obligat să prezinte, la cerere, miniştrilor re-
ită corespondenţa sa civilă şi militară.

[1] *CHBE,* II . oc. cit.; Harlow, *The British Etnptre,* I I . p, 43.

Consiliul acţionarilor — **echivalentul** unui **parlament** al acestui „stat în stat" care devenise format într-un organ oligarhic, prin **acei** puteau participa cu drept de vot deliberaţi\ nu de acţiuni în valoare de ceLpuţin 1 000 de lire sn

La Calcutta s-a înfiinţat un tribunal suprem blemele Indiei, format dintr-un judecător principal ţi trei j u decători adjuncţi, numiţi şi ei de coroană *.

Tot atunci s-a confirmat împărţirea administrativ,i si uni lor indiene în trei *prezidenţii* — Bengal, Bomb.i dras — guvernatorul din Bengal, ou reşedinţa la i fiind ridicat la rangul de guvernator general, deci cu autoritate şi asupra celorlalte două prezidenţii. întîiul guvernator general, î.n temeiul noii legi, a fost numit Warren Hastings.

Din considerente politice, întrucât în acel moment (regele George al III-,lea, cu sprijinul unei păirţi a torylor, instaurase un guvenn personal, partidul whig a combătut această lege. Whigii invocau faptul că originalul cartei companiei nu se referă decît la drepturi comerciale şi de loc ila direţpturi de stă- înire teritorială : în consecinţă, (prelungirea cartei, fie şi cu modificările aduse, era aelegală [2]. Interesele angajate în elaborarea actului din partea ambelor părţi vizate direct — stat şi companie — erau mult prea puternice pentru a ţine seama de aitare obiecţii formale.

„India Bill" (1784)

îm timpul 'războiului de independenţă *aii* coloniilor ameri cane, ia care Franţa şi Spania au participat împotriva Angliei. upania lud iilor a ocupat, în 1778, Pondichery şi Chander- îagor (care **mai** fuseseră cucerite în timpul războiului de şapte ii, dar re icheiarea păicii din 1763), iar în 1780 llababad şi Gwalior[3]. Francezii încercară să se alieze cu airaţii[4] şi ou 1 1.11<I■ ■ i Mi, MI Iu nul din Maisuir, un stat din

[1] Karl Marx, *Bill-ul cu privire la India,* în *Opere,* voi. 12, p. 527 şi nota 400 ; S a g n a c, *op. cit.,* p. 114.

[2] S a g n a c, *op. cit.,* p. 114.

[3] *Ibidem,* p. 351.

[4] Un emisar francez e trimis în acest scop la Poona, la răsărit de Bombay, în 1777. *Ibidem,* loc. cit.

sudul Indiei. O escadră condusă de vestitul amiral Suffren apăru pe coastele Indiei, ,pentru a sprijini luptele duse de garnizoanele franceze de sub auftoritatea guvernatorului Bussy, în ailianţă ou unii principi indieni.

Anii 1780—1781 au marcat cea mai gravă criza prin care a trecut dominaţia engleza în India, în primele decenii după cucerire. Hastings a reuşit 'însă să încheie un tratat separat cu maraţii răsculaţi. Haider Aii a murit în 1782. In Franţa nu se aveau ştiri precise despre situaţia din India, astfel ca prin tratatul de pace de la Versailles, din 1783, ea a renunţat cu oarecare uşurinţă Ia exploatarea succeselor obţinute lî<n alianţă cu indienii şi la încercarea de a-şi restabili influenţa anterioară *.

După încetarea ostilităţilor anglo-franceze (1783), com pania ire încheie pace cu principii indieni, prin tratatul *ae* la ^l e (ân martie 1784), negociat iou Tippu Sahib, Lirmişiil Iui Maider Aii [2].

în mai 1784, după un nou război cu Olanda, Anglia o oW.[1] râdeze portul Neigapatam, în [i]suidul Indiei, şi să-i libertatea navigaţiei în apele Jndiilor Orienta/le olan-

le acestea nu puteau ascunde racilele administrării Indici, neasanate nici după aplicarea (legii din 1773. Deşi erau ite exitorcăriile săvfrşite de ea în Imdia şi profiturile ac-M.xrilor săi, totuşi compania soilicită din nou parlamentului HO ajutor financiar. Faptul a indignat pe mulţi parlamentari fi le-a prilejuit reluarea criticilor la adresa companiei. -Din nou s-au pus în discuţie planuri pentru o reformă imai profundă a sistemului de organizare a acestor icolonii. Mai multe guverne din timpul aşa-zisului regim personal al lui George al III-lea (pînă la 1782) propuseră diverse proiecte ide reformă. Cel. al lui Fox, liderul aripii mai înaintate a partidullui whig, preconiza,-în 1783, punerea administraţiei Indiei sub controlul complet al parlamentului englez, prin intermediul a şapte comisari lumini de acesta, desfiinţîndu-se consiliul directorilor şi coiiNilm! a* in marilor companiei. Votat de Camera Comunelor, proiectul! fu respins de Camera Lorzilor, la îndemnul /direct

[1] D upu i l, *op. cit*,, pp. 209—210.
, p. 370.

[1] **11 i T I o n ,** ***Tht Fotindini*** <>/ *tbe Second British Empire,* voi. I, pp. **106,** 136—137, **144, 392** ; <*HA.* **ti**

al lui George al III-lea, „regele imbecil" i mm îl numeşte Marx. Respingerea proiectului a servit iun răsturnarea cabinetului Fox şi venirea la putere > \ lor tineri", cu liderul ei, William Pkt-junior, ca prim i (în decembrie 1783) ».

Declarând că India formează „obiectul celei mai în consideraţii din partea guvernului" [2], Pitt propuse treacă prin ambele camere, cu toată opoziţia whigilor, „In BilI-ul" din 1784, ceea ce a constituit pentru el un rn succes personal.

„India BilJ" lăsa neatinsă structura organizării comp») dar consilii-uil directorilor trecea îin subordonarea unui consiliu de control format din şase tnemibri : un secretar de stat, cancelarul eşichierului şi patru „consilieri privaţi", numiţi de rege. Consiliud de control avea dreptul să verifice „toate actele, operaţiile şi afacerile care într-o măsură sau alta ,privesc administraţia civilă şi militară a teritoriilor şi posesiunilor Companiei Indiilor Orientale, precum şi veniturile adiuse de ele" [3].

Legea lui Pitt din 1784 a pus, prin urmare, problema Indiei, în mod destul de hotărît, ca problemă de stat. Ea a istituit sistemul dualităţii, al împărţirii puterii între statul englez şi Compania Indiilor. Ultima servea, de fapt, ca paravan celui dintîi. Pierzînd coloniile americane, Anglia acordă mai mare atenţie Indiei, voind să-şi creeze în altă parte ni nun- imperiu colonial. „India Bill" e un indicativ al cestei **tendinţe.**

Pe fondul pasiunilor suscitate de dezbaterea legii, s-a in- iini.i'....ător proces Iui Warren Ha/stings, fostu/l guveritor-general, acuzat de grave nereguli în administrarea J.n-I'111 . n u ,s-a amestecat" ,în iproblemă, afectând a o con-iera de natură şi de competenţă judiciară, deci oepermiţîncl lesteoul au/verji'Uilui. Eira unul din „sloganurile" cabinetului iu : a combaţi iiipţia, a restabili şi respecta cu strictete rarturilc constituţionale dintre puterile separate ale statului.

---

[1] **K** a **r 1 Marx,** ***Compania Indiilor*** *Orientale,* în *Opere,* voi. 9, 158 ; S a g n a c, ***op.*** *cit.,* p. **417.**

[2] *CHBE,* II, p. 5.

[3] K a r l Marx, *op. cit.,* loc cit.; S a g n **a** c, *op. cit.,* p. 418.

[4] Spre a cita numai un singur exemplu : în 1775, Hastings a executat rajahul Nand Kumar, care îndrăznise să se plîngă împotriva abuzurilor sale. *CHBE,* IV, p. 235.

Avmd sprijinul personal aii regelui, Hastings a tărăgănat procesul deschis în 1788 în faţa Camerei Lorzilor, obţinând în cele din urmă, la 1795, achitarea deplină, ceea ce l-a costat însă cheltuirea a aproape întregii averi strîmse de el în India. „Cheltuieli de judecată", constând mai ales în oferte de mită. Absolvit de învinuiri, nici uin motiv „legal" nu s-a opus faptului ca la moartea sa (în 1818), Hastings, princi^pajluil răspunzător de foametea din Bengali, să fie înmormântat Ia Westminster, în galeria „marilor oameni" ai Angliei. Unul din ultimii „eroi" ai acumulării primitive a capitalului, pe care s-a construit edificiul puterii mondiale engleze.

încercări de lărgire a expansiunii în Asia şi Africa

în afara Indiei, spaţiul asiatic a reţinut destul de puţin interesul comercianţilor şi colonialiştilor britanici, în intervalul dintre tratatul de la Ucrecht îşi izbucnirea războaielor ou Franţa **revoluţionară.** S-au repetat, fără succes, tentativele de stabilire în Borneo (1760—1765), Cochinchina (1779), Celebes un.itra (la Padang)[1]. în 1786, pe ţărmul vestic al peninsulei **Malaoca,** fu întemeiat comptuarul de la Penang, cu permi-**lea** Mi'Itanuilui Jocall [2]. în 1792 fură ocupate'insulele Anda-ne, în sud-estul GoJifului Bengali. Misiunea Macartney, tri-i în 1792—1793 la Pekin spre a negocia aprobarea cortului englez în China, se întoarse fără a fi dobândit vreun rezultat[3]. Rămâne totuşi de notat fajptul că în 1784, desigur în primul rînd sub impresia dezbaterii legii Indiei, La Londra a luat fiinţă o „Societate asiatică", trădîmd preocuparea orescîndă a anumitor cercuri pentru problemele Orientului [4].

---

[1] Brunschwig, *La politique coloniale...,* în „Revue Historique", an. **85 (1961),** tom CCXXVI, p. 443. Aceste eşecuri au fost compensate însă prin libertatea comerţului în Indiile olandeze, obţinută la 1784. Vezi 102. Cf. şi H a r l o w, *op. cit.,* I, pp. 73—80.

' **V j n c e n t** H a r l o w — F r e d e r i c k M a d d e n, *British Co-'rvclopments, 1774—1834. Select Documents,* Oxford, 1953, f. Kennedy, *"A History of Malaya,* Londra, 1962, - *77.*

l u *a* I. Ii w i ;■„ *op. cit., p.* 445 ; *CHBE,* II, p. 15 si 19 ; H a r-I o « M ,i d 'I *t* n, *op. cit.,* pp. 48—52. ' (***HBE,*** I I , p. 14.

Nici în Africa expansiunea englr. **iregistrează** vreun progres spectaculos. Din 1660, **printre aii** sista una şi în Sierra Leone, la care Compania **regali africană** renunţă în 1728, în favoarea unor negustori **privaţi. Lfl** « fu cumpărată de Compania golfului St. **George, fondaţi de un** grup de iliberali-fiîantropi englezi, ca de pikl.i Willi.un Wiilberforce[1], adversari ai sclavajului. Compania .1 **înch** în 1787—1788, două tratate de concesiune ou **şefii tribul** locale. îmtîiul transport de colonişti, debarcat în **mai** I se compunea din 340 de foşti sclavi megri şi vreo 60 ii albe, dqportate pentru diverse delicte. Climatul, **insuficienţa** mijloacelor de subzistenţă asigurate iniţial de companie şi tilitatea unora din şefii de triburi din împrejurimi au pricinuit, pînă la 1790, moartea 'sau risipirea atsît a primilor colonişti, cît şi a transportului următor, din 1788. Parlamentul se asocie atunci iniţiativei private, acordând companiei o cartă, în iulie 1791, şi reorganizînd-o, sub numele de Compania Sierra Leone. Garanţia parlamentului atrase, prin subscripţii, un capital mai însemnat (circa 240 000 de lire steîiline), care îngădui a se pune bazele urnei colonii durabile. în 1791 s-a întemeiat prima aşezare ipropriu-zisă, formată tot din sclavi eliberaţi[2]. Din 1792, reşedinţa noii colonii deveni oraşul Freetown (oraşul liber), întemeiat de iun mou transport de 1 131 de foşti sclavi. Aproape distrusă în 1794 de un raid francez, zguduită în 1796 şi 1800 de revolte, de altfel repede şi brutal suprimate, ale coloniştilor împotriva exploatării din partea Companiei, Sierra Leone fu recunoscută, la 1800, oficial, drept colonie separată şi transformata ila 1807 î:n colonie a coroanei, după ce, ou cîţiva ani înainte, în cuprinsul ei fuseseră colonizaţi încă vreo 1 800 de negri **din Jamaica** — aişa-zişii marooni — deportaţi ca pedeapsă pentru **o** răscoală [3].

Tot pe **coasta de** apus a Africii (în Senegal), în vremea războiului **de şapte** ani, **englezii** ocupaseră în 1758 St. Louis şi Gorea — **posesiunii Franceze[4]. La** încheierea păcii restituiră

[1] Om politic (1759—1833), **Mail li lui** Pitt-junior, cunoscut prin lupta sa consecventă pentru **abolim n Itvâiului.**

[2] Fyfe, *op. cit.,* pp. 20—27; G i g 1 **i** o, *op. cit.,* pp. 31—32.

[3] Sik, *op. cit.,* I, pp. 133, 214—215 ; H a r d y, *op. cit.,* p. 187.

[4] Ultima, la început portugheză, apoi olandeză (de prin 1626), fusese cucerită de francezi la 1677.

Gorea, iar în 1779 pierdură şi St. Louis, cedînidu-1 definitiv Franţei în 1783. în schimb aceasta renunţă la orice pretenţii asupra posesiunilor engleze din Gambia, care la 1807 vor deveni şi ele o colonie a coroanei, anexată ia Sierra Leone *.

în secolul all XVTII-lea a început şi explorarea de către europeni a Africii interioare. Englezii au fost printre pionerii ei. Bînă la 1732 ei au terminat explorarea şi cartografierea văii râului Gambia, pătrunzînd 'în interiorul continentului vreo 1 000 de kilometri[2]. între 1768 şi 1772, ipe urmele unor înaintaşi francezi de da sfârşitul şacalului al XVII-lea, medicul şi lingvistul scoţian James Bruee ***a*** făout, din **însărcinarea** guvernului englez, o ilungă călătorie în Etiopia. El a descoperit izvorul Nilului Albastru (/pe care 1-a considerat drept izvor principail al marelui fluviu), daschizînd astfel pasionantele dispute şi călătorii pentru rezolvarea „enigmei" izvoarelor Nilului.

Cartea publicată de el mult timp după întoarcere, în 1788, sub titlul *Călătorii pentru descoperirea Nilului* (în 5 volume), a fost prima descriere mai mult mai puţin exactă a interiorului Afii ntene. Ea s-a bucurat repede ide notorietate europr.in.i, **fiind** tradusă la 1790 în limba franceză, apoi şi în ,ill‹ı!

I **Jesigur nu** întâmplător, tot la 1788 a luat fiinţă la Londra **„Asociaţia** pentru promovarea descoperirii părţilor interioare ale Africii", care a avut rolul principal în promovarea călătoriilor de explorare îin vastul **continentului** negru, pînă pe la 1805. Ea afişa scopuri umanitare, printre altele abolirea sclavajului, precum şi interese pur ştiinţifice, dar îndărătul acestora sînt de admis şi motive de ordin comercial şi strategic [4].

Un episod izolat : insulele Falkland

Pierdute în sudul Oceanului Atlantic, la vreo 500 de kilometri **spire** răsărit de intrarea în strâmtoarea Magellan, aceste **insule pai** i fi fost cunoscute de (mult de pescarii francezi (bre-

I k, *op. cit.*, I, pp. 131, 216 ; *CHBE*, I, p. 454.
■ I <> v i e i, *op. cit.*, p. 549.
■ I,, <>/>. *cit*,, I, p. 167 ; M a g h i d o v i c i, op. cit., pp
[1] **M » g h i d o v i c f ,** ***op,*** *ni-*, ***p,*** *7Q(<* ; A. A d u B o a n e n, *Britain, Sahara and* ***the Wftttrn*** *'H61,* Oxford, 1964, pp. 1—2.

tom) din St. Malo, care le-au numit **Malouinei** ', **Pe *îs* jfîraitul** veacului al XVI-'lea fuseseră văzute şi de **iu.....>rlbiei**; **Wl|** dar abia după un secol, la 1690, a **debarcai temporal acolo** primul englez, John Strâng, care a dat **numele de I .îl 1. land** i **a** naiului dintre partea de est şi cea de vest a **arhipelagului.** Iu ianuarie 1766, englezii se stabiliră în insulele de apus **bot** diude West Falkland [2]. Francezii, care aveau în **arhipelag,** 'Ini 1764, o aşezare de 'franco^canadieni emigraţi, numii.! St. Louis, o cedară spaniolilor, care îi schimbară numele în **Poffi** Soledad. Noii posesori nici nu aflaseră de existenţa unui **stabi** liment englez prin partea locului, de unde rezuiltarâ mai multe incidente, culminând cu capitularea -şi luairea în prizonierat a micii comunităţi de cetăţeni britanici, de către o expediţie spaniolă trimisă din Buenos Aires (1770). S-a iscat pe această temă o ceantă diplomatică întire Londra şi Madrid, Spania fiind încurajată să reziste de către (ministrul francez, Choisaul, duşman declarat al englezilor — „tiranii mărilor", oum îi numea el — obsedat de pregătirea unei revanşe pentru înfrîngerile din războiul de şajpte ani. Choiseul însă a fost demis de rege în decembrie 1770. Rămasă fără sprijin din partea Franţei, Spania a cedat, la începutul anului 1771, în faţa pretenţiilor Angliei, restituindu-i insulele Falklamd de vest şi plătind reparaţii. Colonia engleză, restabilită, va fi abandonată în *1774,* Anglia menţinîndu-şi ,însă pretenţiile de suveranitate [3]. Domi-ia na asuipra arhipelagului va fi şi în viitor un prilej de inci-cu dente Spania şi cu succesoarea ei, Argentina.

Orizonturi noi: Oceania şi Australia

I.'înă în secolul ,il XVIII-lea, englezii n-au pătruns decît spo -adie în dumu\i nr.ul.iră a Oceaimuilui Pacific. Nici n-au participat la febra **căutării acelui pretupus** continent sudic necunoscut („Terra Australi- I i"), **a** cărui enigmă a fost

[1] Prezenţa pescarilor bretoni în arhipelag este însă sigur dovedită numai din 1701.

[2] Autorul acestei întreprinderi a fost navigatorul John Byron, buni cul marelui poet Byron. ■

[3] *CHBE,* I, pp. 698—702 ; Harlow, *The Founding...,* I, pp. 27—32.

rezolvată de navigatorii olandezi, în prima jumătate a veacului al XVII-lea.

în cursul unor călătorii din 1688 şi 1700, unul din ultimii celebri **piraţi** englezi, William Dampier, a atins ţărmul de nord-vast şi de vest al Australiei'.

Prin al şaptelea deceniu al secolului al XVIII-lea au făcut cîteva călătorii în sudul şi vestul **Pacificului** englezii John Byron, Samuel Wallis şi Phillip Carteret.

Oceania a cunoscut în veacul al XVIII-lea pe cel mai mare explorator al ei, James Cook. Prima sa călătorie, începută în 1768 din însărcinarea amiralităţii britanice, avea ca scop oficial observarea trecerii planetei Venus în dreptul discului solar. Pentru unmarirca acestui interesant şi rar fenomen astronomic, i ibă loc la 3 iunie 1769, au fost alese .insulele Tahiti, din **Pai** ii u ni de Sud.

După îndeplinirea în bune condiţii a scopului principal al misiunii **sale,** Cook şi-a continuat călătoria, atingînd la 8 oc**tombrie** 1769 litoralul răsăritean al insulei de nord a Noii /.cel.nule. Ţărmul vestic al acesteia fusese explorat, încă în Id42—1643, de navigatorul olandez Abel Tasman, fapt de

e Cook s-a convins, după ce a cercetat în amănunţime, pînă Inşi tul lunii martie 1770, ambele insule din care e formată Noua Zeelandă.

Peste cîteva săptămâni, Cook a atins şi a explorat ţărmul de răsărit al Australiei, descoperind printre altele, cam da 34° latitudine sudică, un golf minunat pentru ancorare, pe care 1-a numit Botamy Bay (Golful Botanic, din cauza florei abundente de pe maikiri).

în a doua sa călătorie, din 1772—1775, Cook a descoperit numeroase noi arhipelaguri din Pacificul de Sud şi de Vest şi a navigat ipînă la 71°10' latitudine sudică, oprindu-se în faţa marii **fcâriere** de gheaţă a continentului antarctic, a cărui exis**tenţS** ol a întrevăzut-o pentru întîia dată, dar fără a-1 atinge. Bl i **omnpletat** aceste descoperiri în cursul celei de-a treia **călătorii,** între 1776 şi 1779. Instrucţiunile secrete primite de

---

I .i g h i d o y i c i, op. *cit.,* **p.** 586. **Dampier** este navigatorul care în i **insula Juan Fernande -,■! i readus,** în patrie pe rnarinanil **Alexandci Selkirh | acesta futtie păi liii acolo, ca** pedeapsă, de căpi**tanul corăbiei laie insulă vreo** cinci ani. Cazul **.i servit ca ins] Daniel Defoe",** pentru *Robinson*

el cu această ocazie îi recomandau **să** îneci **ăsi,** pe la nordul continentului american, o **trecătoare** «lin **Pacific** spre Atlantic ; de asemenea, să anexeze, cu **consimţâmîntul in** nilor, orice teritorii mtîlniite, caire pîmă **atunci** nu **fuieierS luate** în posesiune de altă putere europeană [1].

Spre îndeplinirea acestor instrucţiuni, **Cook .1 wribătut din** nou Pacificul de Sud **fi,** de astă dată, şi cel de **Nond, pfnS** l.i strîmtoarea Behring. întors î,n arhipelagul Hawai, < **o** murit aci, la 14 februarie 1779, într-o ciocnire -cu **Wştin**

în 1791 şi 1792, un participant la ultimele două **expediţii** ale lui Cook, George Vancouver, a formulat **primele** engleze asupra Australiei de Vest, iar apoi a explorat în **amS** nunţime şi a cartografiat litoralul apusean a'l Canadei, **pînS** în Alaska, faptă în amintirea căreia o insulă destul de mare din faţa coastei canadiene, situată cam la 50° latitudine nordică, a primit numele său [3].

Pe pămînturile explorate de Cook a luat fiinţă una dintre cele mai mari colonii ale Angliei. Iniţial, mobiluil creării ei a fost diferit de al altora. Anglia a avut, în tot timpul marilor prefaceri economice şi sociaile reprezen/tînd trecerea spre capitalism şi consolidarea acestui nou mod de producţie, un mare număr de oameni împinşi în mizerie, dezrădăcinaţi, siliţi să vagabondeze, să cerşească şi, în cele din urmă, chiar să fure.

Urmărindu-i cu asprime, justiţia de clasă engleză le aplica cele mai grave pedepse, îmcă din secolul aii XVI-tlea, cînd alungarea ţăranilor de pe moşii aruncase pe drumuri primul contingent masiv de asemenea nenorociţi. Din veacul al XVII-lea, întemeiindu-sc coloniile, o parte a „delicvenţilor" de această tegoric **erau** condamnaţi la deportare, completînd astfel rnîna !e lucru deficientă pe plantaţiile tropicale.

între 1717 şt 1776 au fost transportaţi spre America 50 000 de **condamnaţi. Independenţa** coloniilor american a blocat această **supapă. După** 1782 s-au adunat astfel în închisorile engleze vreo 100 000 **de condamnaţi,** obligînd guvernul să începrnidă cercei. 1.11 penii 1 **altui** loc de deportare.

[1] Harlow — Madden, *op. cit.,* pp. 3—4.

[2] Despre Cook, Maghidovici, *op. cit.,* pp. 596—623 şi *Călă toriile căpitanului Cook,* Bucureşti, 1959, passim.

[3] Maghidovici, *op. cit.,* p. 626.

Josapfo Banks, un fost participant la călătoriile lui Cook -şi viitor fondator al „Societăţii africane", propuse ţăirmul de sud-est al Australiei (pe atunci continentul australian se chema încă Noua Glanidă). Lordul Sydney, secretarul de stat cu problemele interne şi coloniale în guvernul tânărului Pitt, acceptă sugestia, prin 1785—1786.

Şi astfel s-a organizat „prima flotă", care a pus temeliile colonizării engleze în Australia. Sub comanda căpitanului Arthur Phffliip, ea părăsi Portsmouth ia 13 mai 1787. Se compunea din 2 vase de război şi 9 de comerţ, transportând 717 bărbaţi şi 188 de femei, din care 13 aveau cu ele şi copiii. Cu toţii, condamnaţi ila deportare.

Pe drum, flota poposi la Rio de Janeird şi ila De Kaap [1], în colonia olandeză de la Capul Bunei Speranţe, unde îmbarcă Un niumar de animale, destinate noii aşezări.

La 18 ianuarie 1788, mica flotă ancoră în Botany Bay, ilar ml decise să nu rămînă acolo, ci să debarce puţin mai la nord, în puinctull numit de Cook Port Jackson, căruia Philliip, în onoarea amintitului secretar de stat, îi va schimba denumirea în Sydney. Debarcarea avu loc la 26 ianuarie 1788 — ziua fde naştere a Australiei — cînd Philliip a proclamat şi 11 ea în (posesiune a teritoriului, în mumele regelui Angliei[2]. 1 *a* îi ii eput, acest teritoriu s-a numit New South-Wales (Noua • falie de Sud). în 1814, exploratorul Fliniders, care alături de **Bus** a completat cercetarea părţii sudice a noului continent,

>ropus oa numele acestuia să fie schimbat din Noua Olandă în Australia. Autorităţile din New South-Wales au adoptat propunerea în 1816, iar oficiul colonial englez abia în 1849.

Condiţiile de viaţă din noua colonie au fost, în primii ani, îngrozitoare : aşa cum era de aşteptat în cazul unei colonii-penitenciar, izolate la atât de mare distanţă.

în 1791 sosi „flota a doua", compusă dintr-o corabie încărcată oflSi<a!liimente şi alte 10 de transport, care aduceau încă 1 695 de bărbaţi şi 68 de femei. Pe la 1800 fură deportaţi nu-I.urmaţi politici irlandezi, participanţi la o recentă i dată, colonia număra 3 780 de locuitori, din

[1] Aii Capetown.

[1] *CHBE,* **Vlh, pp.** 63—66; **Marjori<■ Bltnard,** *A History* *ustralia,* [Sydney, **1962], pp.** 37—SI|< MII i I, r**k,** *A History* o/ *Australia,* voi. I, Melbourne, I 1962], pp 69

care 3 140 erau deportaţi. **Indignaţi** di ii ce li se aplica, identic cu al condamnaţilor **pentru de drept** comun, irlandezii organizară o rebeliune în **colonie,** *l.* 1804. Evident, fără şanse; ea nu făcu decît să **jporesucî numim]** celor duşi în colonia disciplinară anexă, pe **care,** «Im **pi** multelor delicte din New South Wailes, englezii **o înfiinţa** seră la 1803 în Ţara Van Diernen (azi insula **Tasmani** sudul Australiei) '.

Deportările au continuat în Australia de Est şi Sud **pîn3** prin 1848, în Tasmania pînă la 1853, iar în **Australia** <l< pînă la 1868. în total, Australia a primit 138 000 de **ora** Supravieţuitorii ultimilor deportaţi, în număr de 9, **au** graţiaţi de regele Eduard aii Vll-lea, în 1906.

Deportaţii, după un termen oarecare fixat prin sentinţă — mulţi chiar din clipa debarcării — aveau libertatea de a se mişca şi a practica o ocupiaţie — meseriaşi, fermieri — fără a pleca însă din interiorul unor limite teritoriale stabilite. Unii totuşi au evadat, au păoruns în interior şi, cîţi n-au pierit, au reuşit să-şi cîştige existenţa desţelenind şi oukivînd pământuri pustii, sau luate cu forţa de la băştinaşi [3].

Ei reprezintă, aşadar, un element înisemnat la baza populaţiei australiene. Dintre lunmaşii lor, după una saiu mai multe generaţii, s-au ridicat mari fermieri, comercianţi, industriaşi şi bancheri. Nu e de mirare dacă pînă tîirziu,' în veacul al XlX-lea, în „înalta societaite" australiană se considera o penibilă -lipsă **de** tact a întreba pe ciraeva despre antecedentele familiei...

Unii istorici englezi afirmă că „perioada războaielor na- **leoniene'fi** a crizelor economice care au urmat este cel mai tunecat **capitol** din toată istoria clasai muncitoare engleze". itfel, la **contingencull** celor deportaţi prin forţa justiţiei se vor dăuga, în **prima** jumătate a secolului al XlX-lea, emigranţii strînşi *de* mii/rne [4].

[1] Clark, op. **cir.,** p. 183.

[2] Hardy, *op. cit.*, p. 304.

[3] Este începutul sporadic al aşezării în interior, pionieratul, „squatterismul" australian.

[1] Brian Fitzpatrick, *British Imperialism and Australia, 1783—1833. An Economic History of Australia,* Londra, [1939], p. 47, citind pe G. D. H. Cole, *A Short History of the Working Class Movement, 1789—1925,* Londra, 1925.

Istoria „antică* a coloniei New Sauth Wales a imai fost marcată, în primul deceniu al secolului al XlX^lea, de un incident dramatic. Spre a pune cumva capăt atmosferei şi moravurilor din colonie, jafurilor şi crimelor alimentate de contrabanda ou rom, făcută de înşişi funcţionarii şi ofiţerii însărcinaţi icu menţinerea ordinii, fu numit In 1805 ca guvernator un om reputat pentru energia sa : Bligh, fastul căpitan al vasului „Bounty" [1]. Bl încercă să restabilească ordinea, sa suprime comerţul cu rom, dar ofiţerii se răsculată împotriva sa, ţinîndu-1 prizonier timp de peste un an (1808—1809) şi determinând înlocuirea lui[2].

Abia guvernatorul Macquarie (1809—1821) a reuşit să pună bazele ordinii şi chiar ale prosperităţii, dar prin alte metode. El a sprijinit pe deţinuţii eliberaţi, a căutat cu ajutorul acestora să creeze în colonie un allt spirit, a inaugurat lucrări publice, ca de pildă reconstruirea portului şi oraşului Sydney, a încurajat dezvoltarea creşterii oilor, a producţiei de lînă şi prekii rărea ei.

Ap.n iţia acestei bogăţii naţionale a Australiei aparţine deja De faze a dezvoltării coloniei. In acelaşi fel, adică prei hiderea unor noi şi largi perspective de dezvoltare, MC fi notată descoperirea, în 1813, a trecătorii peste Alpii Aii'.u.iilioni, către roditoarele şi întinsele oîmpii din interior. Ua^fdrum către aceste regiuni, construit pînă în 1815, a înintt o facilitare pentru emigraţia liberă, o încurajare pentru colonizarea de fermieri, determiinînd o apreciabilă transformare socială [3].

---

[1] Răscoala marinarilor de pe vasul „Bounty" împotriva asprimii comandantului lor este un episod celebru, petrecut la 1789. O parte din marinarii răsculaţi, pentru a scăpa de pedeapsa ce-i aştepta, au preferat să debarce pe insula Pitcairn din Pacific, rămînînd acolo definitiv. „Colonia" **lor** n i lost descoperită decît în 1808. *Ci.* H a r t l e y C. Grat-ta II, /7-r *Southwest Pacific to 1900,* Ann Arbor, [1963], p. 183.

[1] ***CHBE,*** VII,, p. 102; B a r n a r d , *op. cit.,* pp. 93—98.

' ***CHBE,*** **VIh, p.** 110.

INDIILE DE VEST ŞI AMERICA

Perspectivele Imperiului britanic se proiectau în XVIII-dea pe o scenă mondială, în India se dezvolta bogată colonie a Angliei. în Australia apăirea germeni nou domeniu, întins aproape cît Europa.

în acelaşi timp, în emisfera de vest, englezii ocupau **Cam** în schimb, ei pierdeau coloniile de pe coasta Atlanticului, iar cele din Antile încetează de a mai fi plasamentul colonial rentabil prin excelenţă al capitalului comercial englez.

O profundă transformare se produce în structura de ansamblu a imperiului. El nu va mai privi „ou faţa sţpre vest", către coloniile de pilantaţii din Antile, zdruncinate de o criză de **conjunctură** defavorabilă produselor lor, nici către recent dobîndita Canada, încă neoferind prea mari speranţe de ordin economic. Pierzînd şi cele 13 colonii din America de Nord, imperiul nu mai are în Atlantic axa lui economică. El se va întoarce „cu faţa spre est". Viitorul său pilon va fi India. Pentru a-şi asigura drumul către el, va cuceri în scurtă vreme sudul Africii. Australia va completa acest gigantic triunghi de posesiuni. Oceanul Indian devine o Mediterană britanică, zăvorită către răsărit de avampostull de la Singapur.

Această modificare a centrului său de greutate nu se datorează **numai circumstanţelor** politice. Ea este manifestarea, mai degrabă, a unor schimbări în adînciime, în structura economică a Angliei, care dictează, în fonid, şi direcţiile expansiunii ei coloniale şi caracterul acesteia.

La sfîrşitul **veacului** ii **XVIII-dea,** Imperiul britanic intră, aşadar, din toate **puncte]** într-o nouă fază de dezltare : Noul Imperiu — „The New Empire". Dar înainte de a zugrăvi naşterea lui, să vedem cum se atrofiază şi cade treptat crusta devenită prea strimtă, în interiorul căreia se dezvoltase Vechiull Imperiu, bazat pe plantaţii şi sclavaj.

Pînă către mijlocul secolului al XVIII[l]lea, aceste colonii au cunoscut deceniile lor de aur. Este apogeul prosperităţii plantaţiilor. După 1750, deşi nu toţi istoricii au fost de această părere *, are -loc fenomenul „'reconsiderării valorii" lor, în raport cu a coloniilor continentale din emisfera vestică [2].

Cum e normal, factori economici au intrat în acest calcul modificat. Zahărul produs în Antile suferea o scădere a preţurilor, datorită concurenţei plantaţiilor franceze învecinate, care erau susţinute cu multă largheţe din partea corăbiilor şi porturilor olandeze. Dez voii tarea plantaţiilor în coloniile sudice de pe coasta Atlanticului, în America, a fost, de asemenea, un **flemeni defavorabil** Antilelor[3].

Dar nu numai atît. Antilele aveau o redusă populaţie albă, un procent relativ scăzut de oameni cu un nivel de trai care .1 li **permită** să şi cumpere mărfuri din Anglia, nu numai să \îinl.i. Marca majoritate a populaţiei Antilelor engleze o for-11 sclavii negri[4].

în acelaşi timp, coloniile continentale ajunseseră la peste ■00 000 de locuitori, din care mai bine de trei sferturi erau nani liberi. Prin urmare, **Antalele** nu puteau constitui nici **pe** departe o piaţă de desfacere atît de largă ca America de Nord, cu cele 13 colonii ale sale. Faptul nu prezenta importanţă, atîta vreme cît producţia manufacturieră engleză nu atinsese nivelul care să-i impună largi şi permanente debuşeuri peste hotare. Dar va deveni decisiv în era „revoluţiei industriale" [5].

---

[1] I'i **pilda** |. A. Froude şi după el A. Demangeon afirmă că şi după pierderea coloniilor americane Antilele au rămas cel mai solid plasament iigeon, *op. cit., p.* 31.

HBE, I, p. 588.

1.... **1736** }i 1784 exportul de rom şi zahăr din Barbados a scăn. *CHBE,* I, pp. 378—379.

' in It.irbados erau, în 1712, 12 528 de **albi** }\ 41970 de negri; în H9 .ill>i ţi circa 70 000 <\r **negri,** tn Jamaica, la 1764, erau 26 000 **de tlbi** si 140 000 **de negri, Ci *CHBE,* I, p.** 380. ***HBE,*** **\, p,** 589.

f

_ în deceniile dintre pacea de ila **Uita** ani, Antilele au constituit cea mai **abundenţi sursS de** ţie a comerţului englez. în cuprinsul lor **predomina 0 cu** intensivă, practicată pe plantaţiile de tutun, inuli zahăr[1], prin exploatarea momcii sclavilor. Insulele **Bermude** şi Bahama dispuneau de păduri (esenţe tropicale), ip vorabile creşterii animalelor şi culturi alimentare, **fiind** puţin dezvoltate economiceşte.

Proprietarii plantaţiilor se îmbogăţiseră. Erau coiului de mari case de comerţ şi armatori de vase. Trăiau în **metro** pală, iar plantaţiile le erau conduse de administratori.

Pentru a-şi spori oît mai mult oîştigurile, plantatorii din Antile eludau legile mercantiliste ale metrqpolei, întreţinînd un comerţ activ cu America de Nord şi Antilele franceze. Asociaţi la afacerile companiilor importatoare de sclavi negri, ei profitau din plin de tratatul de asiento, pentru ca, sub scutul clauzelor sale, să-şi plaseze în coloniile spaniole mărfurile pro duse pe plantaţiile lor. în acest vîrtej de comerţ şi afaceri, în floreau contrabanda şi pirateria. Prima deveni o adevărată „întreprindere naţionailă" pentru comercianţii şi plantatorii englezi. Insulele Bahama erau vestite cuiburi de piraţi. în 1718 trebuiră organizate împotriva dor două expediţii. Guvernarea de două decenii a lui Walpole (1721—1742) nu întreprinse nimic serios împotriva acestor nereguli, pentru a nu provoca tulbur. olonii şi dezbateri neplăcute în parlament, unde atît majoritatea, cît şi opoziţia aveau legături cu cercurile de afaceri care stăteau iîn cullisale fcufiuror imalversaţiilor[2]. De-parte de n interveni, guvernul englez a ajuns chiar să **încurajeze** eastă **„domnie** .i filibustierilor" [3].

în 1733, votînd aşa-numitul Act al melasei, parlamentul i căutat s.i A utilelor monopolul aprovizionării cu za-hăr a caloriiu1e unericane, puinînd taxe suplimentare pe

[1] în a doua jumătate a secolului se va introduce şi bumbacul. Pri-mul transport de bumbac **„sea-island" e** adus din Bahama pe la 1787. Cf. G e o r g e s L e f e b v r c , *Napoleon,* Paris, 1935, p. 49 _tions , voi. AIV |.

[2] M u r e t, *op. cit.,* pp. 366—368, 376.

Termenul provine probabil din expresia olandeză „Vry buiter" at, corsar.

[Col. „Peuples et civilisations", voi. XIVI.

zahărul, melasa şi romul importate în aceste colonii din plantaţii meeingleze *. Măsura poate fi interpretată ţşi ca luraul din primele indicii ale sfârşitului prosperităţii, resimţit de plantatori sub forma unui deranjament al balanţei schimburilor cu coloniile nord-americane, provenit, evident, din creşterea capacităţii productive a acestora [2].

în 1766 s-a introdus, prin derogare aparentă de la principiul actelor de navigaţie, legea de creare a unor „porturi libere" în Amtilele engleze. Ele erau destinate, ide fapt, să faciliteze contrabanda cu coloniile spaniole şi franceze. în aceste ponturi puteau veni vase străine, aducînd mărfuri care să nu concureze cu produsele coloniilor şi să exporte de acolo articole provenite idin Anglia. Era, sub o mască liberala, o abilă stratagemă mercantilistă, atrăgîmd şi corăbiile ţărilor străine în serviciul comerţului britanic [3].

în organizarea lor internă, Bermudele, Jamaica, Barbados şi **coloniile** din insulele Leeward (dispuneau de instituţiile obiş nuite : **guvernator** şi consiliu executiv, designaţi de rege, şi **adui** 'i-ezentînd populaţia liberă a coloniilor — alese în **gem** i censul unui f reeholder [4] englez, avînid cel puţin 40 **de** şiJin^i venit anual.

In Jamaica se desfăşoară un lung confliat, cu faze mai .i' **ute sau** mai latente[5], între adunare şi guvernul englez. Penii n a afirma prerogativele sale, adunarea din Jamaica a refuzat, în 1722, să voteze o contribuţie permanentă a locuitorilor itru întreţinerea funcţionarilor civili şi a trupelor iregale din <ilă. Supusă unor presiuni energice, ea a acceptat în cele din urmă, în 1729, să voteze suma 'de 8 000 de lire ster/line anual, dar numai **cu** condiţia **recunoaşterii** din partea guvernului englez a tuturor legilor proprii alle insulei[6].

[1] *CHBE,* **I,** pp. 381 şi 584.

[2] Richard Pares, *War and Trade in the West Indies, 1739—1763,* Oxford, 1936, pp. 79—81.

ipson, *op. cit.,* **IX,** p. 249 şi nota 46; *ci.* şi Franjois **Crouiet,** Recenzie la lucrarea : Frances Armytage, *The Free in the British West Indies. A Study in Commercial Policy,* ***1822,*** londra, 1953, în „Revue Historique", an. 85 (1961), tom i < **XVI,** p. **485.**

Iran liber. [1'] **Primele** faze în 1677—1680 şi 1700. Vezi mai sus, p. 63.

HBE, I, p. 378 ; în aceeaşi lucrare, la p. 433, pentru sfîrşitul con-Hi.mini , **indicai anul 1728. Ct, pentru •■)\ problemi,** dar mai în ii -,i ui.ii..,- ii un, -,i Muret, ▮ **i67.**

. Jamaica a fost şi teatrul altor **tulburări, mai profunde.** Aici a izbucnit cu deosebită putere ura **sclavilor** i priţi împotriva plantatorilor. Un şir **întreg** <lc **Iu] irne,** cunoscute sub numele de răscoalele **raaroonilo** socială a insulei, în secolul al XVIII-lea. Maroom descendenţii din sclavii spaniolilor. După **cucerii** maroonii, scăpând de pe [plantaţiile proprietarilor **spaniol** înşişi alungaţi, s-au (refugiat în Munţii Albaştri, **din interii** insulei. Un timp oarecare, englezii nu **i-au** urmărit. Ei **du** acolo o viaţă mizeră, semisălbatică, dar liberă. Sclavi fu de pe plantaţii veneau an de an să le îngroaşe rîndurile. **Mai** ales din acest motiv, iplantatorii englezi au început atacuri împotriva lor. Sub conducerea negrului Gudjoe, maroonii s-au dovedit capabili de o rezistenţă neaşteptată, destul de organizată, între 1731 şi 1734, englezii aduseră împotriva lor trupe din Gihraltar. Acestea nu reuşiră să-i înfrîngă, nefiind antrenate pentru războiul dus într-un climat şi pe un teren foarte dificil. Fură aduşi atunci indieni de pe coasta Mosquitos (în America Centrală), formând din aceştia detaşamente cu care să poată răspunde tacticii de hărţuială şi abilităţii extraordinare a maroonilor în a folosi ascunzişurile din munţi şi păduri. Aşezările **lor** fură incendiate şi distruse fără milă, pentru a-i reduce la predare prin foame şi epuizare. în 1738, Cudjoe acceptă un tratat cu englezii, punînd capăt pentru un timp acestei lupte desperate şi inegale. El se învoi ca maroomi să locuiască în „rezervaţii", să se supună legilor insulei, să colaboreze **contra** eventualelor invazii străine şi să nu mai dea adăpost **sclavilor** fugiţi. în schimbul acestora, englezii trebui ră să le **garanteze** libertatea, ceea ce însemna aproape o **victo** o primă victorie în lupta sclavilor negri din colonii împotriva plantatorilor. Nerespectarea de către englezi a convenţiei a dus ila **izbucnirea** şi a altor răscoale. Ultima, teribilă, în 1795, fu urmată de **deportarea** în masă **a** maroomlor pe coasta de vest a Africii [1].

Un remarcabil exemplu de dragoste de libertate şi dîrzenie, din partea unei comunităţi **restrînse** de negri, descendenţi din sclavi — a acelor negri pe care secole întregi colonialiştii i-au prezentat ca primitivi, sălbatici, incapabili de o viaţă şi civi-

[1] *CHBE,* I, p. 383.

I'izaţie proprie, insensibilii la orice fel de valori umane şi, ca atare, foarte resemnaţi şi la locul lor în starea de robie. Episodul imaroomilar, ca ,şi întreaga istorie a popoarelor negre dezmint aceste calomnii[J].

Ocuparea coastei Mosquitos. Războiul de şapte ani

Savurînd prosperitatea coloniilor din Antile şi beneficiind de posibilităţi largi de comerţ, licit şi de contrabandă, în colo niile spaniole şi franceze, englezii n-au întreprins, pînă la războiul de şapte ani, decât o singură acţiune de 'lărgire a pose siunilor lor în aceste părţi. Ea a fost, de fapt, opera colonişti lor din Jamaica. Spaniolii acordaseră acestora permisiunea de .1 desi lude pe coasta Mosquitos[2] nişte exploatări de copaci din car- âgeau coloranţi. De la 1720 pînă la 1740 coloniştii din Jamaica întameiară aci mai multe factorii, pentru tăierea ii lemnului. Observînd că aşezările acesitea şi.com-■mtul ocupanţilor lor depăşesc prevederile permisiunii ordate iniţial, că englezii tind să-şi creeze aşezări manente, spaniolii îi somară să le evacueze şi, în faţa refu- II lor, distruseră de cîteva ori factoriile. Dar ele se refăcură Alţi colonişti veniră, pătrunseră tot mai mult Sipre in- ior, se aliară cu indienii mosquitos, revendicînd asupră-le ;in fel de protectorat. Pe coasită luară fiinţă plantaţii de cacao, indigo, trestie de zahăr, tutun. Pe la 1740 aceste aşezări făceau comerţ în valoare de 25 000 de lire sterline anuail îşi 12 vase le asigurau legăturile cu Kingston (în Jamaica) şi chiar cu New York.

în 1743, guvernatorul Trelawney din Jamaica ceru guver nului din Londra să-1 sprijine în organizarea coastei Mos- i|nii "olonie engleză. Guvernul nu voi să se compromită ofii ial dai încuraja pe guvernator la acţiune pe cont propriu. Tu-],iv, in idică atunci forturi pe coasta Mosquitos şi notif

[1] In iccolul anterior, ia 1649 şi 1675, ca *şi* mai lîr/.iu, se semnarăscoale sau'incerciri de <<< Barbadoii plantatorii trăind înti o continui teamă. Cf. Harlow, *A History of Barbados,* ir 03 125—327.

ord estul statului Niciiugua de azi.

guvernatorilor spanioli din America Centrala instaurarea protectoratului britanic asupra regiunii[1].

Războiul de şapte ani a permis Angliei ui ei irea i elei mai mari părţi a posesiunilor'«franceze din Aotilale Mici. Dintre acestea însă, Ja încheierea păcii, ea a lăsat Franţei pi importante (San Domingo, Guadelupa, Marţii Lucia) pentru a nu prejudicia, prin includerea lor la Effljperiul britanic, interesele plantatorilor din coloniile engleze tnti vechi[2]. Restituind Havana (în Cuba) şi Manila (în Fi! ocupate temporar în 1762, Anglia obţinu peninsula FI deţinută pînă atunci de spanioli [3].

COLONIILE NORD-AMERICANE

în secolul al XVIII-lea, coloniile de pe coasta răsăriteană a Americii de Nord ajung ia o însemnată dezvoltare economică şi demografică. Economia lor, cum s-a mai arătat, are un caracter mult mai complex deok a altora, întrunind cultura cerealieră şi cea de plantaţii, exploatarea lemnului, meşteşuguri variate, ou tendinţe de trecere a industriei către stadiul manufacturier, începuturi de minerit, construcţii navale şi un comerţ intens. în preajma anului 1770, ele numărau aproxiativ 2 000 000 de locuitori. Dintre aceştia, sclavii negri, mai •eu de evaluat exaot, depăşeau în orice caz cifra de 300 000. umai îui !.;■ 1744 şi 1758, valoarea exportului de produse engleze în aceste colonii a crescut de la 640 000 la 1 832 000 de lire sterline[4]. Instituţiile lor politice proprii erau cole mai vechi şi mai bine consolidate. Şi pe lingă toate acestea, ele au fost, în secolul al XVIII-lea, teatrul unuia din evenimentele mari şi bogate în urmări, din istoria Imperiului britanic şi a

[1] Mure t, ***op.*** *cit.,* pp. 378—379, **445;** P a r e s , *op. cit.,* pp. 100—104 şi 540—**5!** I i **stare de lucruri a** durat pînă în 1786, cînd Anglia a încheiat cu Spania **o convenţie, evacuînd** coasta Mosquitos şi obţiid în schimb confirmarea **drepturilor ei de** comerţ în golful Honduras, unde se va dezvolta colonia 1 loinlin.isul britanic. Cf. *CHBE,* II, p. 10.

[2] *CHBE,* I, p. 591.

[3] Iar în Marea Mediterană păstră Minorca, pierdută la începutul războiului.

[4] *CHBE,* I, p. 535.

lumii întregi : războiul ior de independenţă, care a fost totodată şi o revoluţie burgheză victorioasă, **ere itoare** a unui nou stat — Statele Unite ale Americii.

Din 1732, numărul dor s-a completat **la** 13. Acestea erau, de la nord spre sud : New Hampshire, Massachusetts, Rhode Island, Conneotiicut, New York, New Jersey, Pennsylvania, Maryland, Delaware, Virginia, Carolina de Nord, Carolina de Sud şi Georgia.

Dezvoltarea celor 13 colonii, pînă la războiul de şapte ani

Acestea ocupau o fîşie de coastă lungă de vreo 2 000 de kilometri, de lla hotarul cu Noua Scoţie, la nord, pînă la cel cu Florida spaniolă, la sud. în interior, se întindeau pînă la Munţii Alleghany. Toate dispuneau de instituţiile caracteristice coloniilor din emisfera de vqst, în cadrul cărora guvernatorul şi consiliul său reprezentau coroana, iar adunările — interesele **iilor** liberi şi proprietari. La mijlocul veacului al XVIII **lea** mai persistau doar două colonii cu cartă — Conţinut şi Rhode Island, avînd cea mai avansată autonomie **mai** democratice instituţii politice între toate — şi trei **colonii** aparţinătoare unor proprietari: Pennsydvania, Mary-Inul şi Delaware.

în coloniile regale, guvernul britanic manifestă tendinţa de uniformizare a instituţiilor lor, care *se* izbeşte de particularismul local al coloniştilor. Un spirit conservator îngust în aparenţă, în irealitate o manifestare **a** vigilenţei ior faţă de orice modificări politice iniţiate de la centru, care le-ar fi putut ştirbi libertăţile cîşitigate.

Am amintit mai înainte[1] de existenţa unui genmene de conflict între guvernatori şi adunările reprezentative. Ultimele, avînd în genere recunoscut şi dreptul de a controla finanţele **coloniei,** inclusiv salariile guvernatorului şi funcţionarilor re**posedă** o armă politică de care se vor folosi, la fel ca **odinioară** Camera Comunelor din Anglia, pentru a-şi face restc drepturile din ipartea coroanei[2].

[1] **Vezi'p. 63.**

[2] L Morton, *op.* «l, n, „IIIK" **1963, nr.** 308, p. 438 ; MUI '■■■I.<'i|....., "/' ***dl*** IX, **pp.** 16—17.

Din punct de vedere economic (şi , **unzător,** social), cele 13 colonii se puteau împărţi **în mai multe Bone, In** sud (în Georgia şi cele două Caroline) se **întîlnea, din toate pune** tele de vedere, o situaţie asemănătoare cu **a plantaţiile» tro** picale. Un regim de mare proprietate **lucrată de idavi** fn beneficiul unei veritabile aristocraţii **funciare. Pred** monoculturile pe regiuni întinse : tutun, orez, **indiei** determină o dependenţă strînsă a acestor colonii **de importul** şi exportul, în şi din Anglia, sau din coloniile **situate mai** la nord.

Orezul fusese adus din Madagascar, în 1696. Cinci de ani mai tîrziu, Carolina de Sud exporta circa 90 000 de hectolitri, iar în 1761 aproape 150 000. Indigoul, **introdus** abia în 1743, se cultivă, de asemenea, cu mare succes. în numai cinci ani el depăşeşte, în exportul Carolinei de Sud, valoarea orezului [1].

Virginia şi Maryland aveau şi plantaţii cu caracter comercial (şi sclavagist), dar produceau şi cereale pentru consumul local. Asemănătoare ca structură socială cu primele, ele erau ceva mai autarhice din punct de vedere economic. Tutunul era principala lor bogăţie. De la 20 000 de livre (aproxiativ 9 000 de kg) exportate în 1617, Virginia ajunge să porte în 1754 o cantitate de aproape 21 000 de tone, iar ipreună cu Marydand peste 32 000 de tone [2].

Pennsylvania şi Delaware produceau în special cereale, destinate consumului intern, cît şi exportului, mai mult în ntile şi America spaniolă decît în Anglia. Cu ele intrăm în ona „coloniilor de mijloc", şi ca aşezare geografică şi ca ructură cconomico-socială. Marea proprietate se împletea cu ermieratul, cu proprietatea parcelară.

New York şi New Jersey sînt coloniile tipice de zonă şi structură **intermediară,** „de mijloc". Dezvoltarea lor e covîrşitor comercialii, **maritimă.** Un început de industrie textila le schiţează premisele independenţei economice faţă de importurile din metropolă fi de activitatea comercială a celorlalte colonii, cărora **le** serve.m **ca intermediare.**

în sfîrşit, Noua Anglie, cu cele patru colonii, în ordinea importanţei economice: Massachusetts, Connecticut, Rhode

[1] G i p s o n, *op. cit.,* II, pp. 131—135 ; Mauro, *op. cit., p.* 158.

[2] G i p s o n, *op. cit.,* II, pp. 75, 86.

Island şi New Hampshire. Solul mediocru permitea cultivarea cerealelor pentru consumul intern. Circumstanţă care, alături de condiţiile istorico-sociale ale creării lor, nu favorizase dezvoltarea marii proprietăţi. Predomină cea parcelară, a proprietarilor rurali mici şi mijlocii. Se dezvoltă şi aci o industrie textilă, dar nu de mare însemnătate, cum nici începuturile metalurgiei fierului — de pe la 1640—1650 — nu sînt prea spectaculoase. Pescuitul şi peştele sărat, lemnul şi construcţia de corăbii sînt elementele care le angrenează însă puternic în circuitul comercial al Angliei, ba chiar tind să le elibereze din cadrul său, permiţîndu-le comerţul cu Antilele şi coloniile spaniole, contra mărfurilor de origine tropicală : melasă (din care prepară *-ram),* **ingrediente,** coloranţi vegetali etc.[1].

începînd cu anii 1726—1730, coloniile nord-americane au depăşit Indiile de Vest, sub raportul valorii mărfurilor importate din metropolă.

în 1771, Noua Anglie trimitea în larg o flotă de peste 1 000 **de** vase de pescuit, iar Massachusetts exporta circa 12 000 ilc tone de peşte uscat.

Construcţia de corăbii luase un avînt deosebit, datorită **abundenţei** lemnului. Preţul unui vas construit în Noua Angiie la jumătate faţă de cel de pe şantierele metropolei.

i ce explică faptul că în 1775 o treime din vasele engleze ri.ni construite în Noua Anglie.

Cît priveşte dezvoltarea industriei spirtoaselor, şi mai ales **ritmul** ei, e suficient să amintim că în 1769 prin portul Boston s-a importat din Indiile de Vest (fără Jamaica) o cantitate de melasă de trei ori mai mare decît importaseră toate coloniile nord-americane, cu 40 de ani înainte. Scăzuse în schimb la o cantitate relativ neînsemnată (circa 320 000 de litri), cantitatea de rom importată la Boston din aceleaşi colonii. Massachusetts exporta însă, pe la 1750, vreo nouă milioane de **litri de băuturi** spirtoase [2].

In consecinţă, Noua Anglie, alături şi chiar înainte de New Ynrk, **e** sediul celei mai dezvoltate burghezii comerciale

' Mu **ret,** *op. cit.,* pp. 355—356.

n, *op, cit.,* X, pp. 15—19; R i c h a r d P a r e s, *Yankees l'f Trade between North-America and the West Indies before* ***tbt*** ***Revoltttion,*** **Cambridge Mus., 1956, pp,** 93—94; F a r n i e, **op. *cit,,*** în ,,'l'ln- **Economii Histon** R.i » Il-a, XV (1962)

a coloniilor, al celei relativ mai complet **susţinute** în **comerţ** de o producţie proprie.

într-o descriere a coloniilor din America l.i 1 on dra în 1757 şi cunoscînd, în douăzeci de ani, **şase ediţii, autoi** ii (unul dintre ei pare a fi Edmund Burke) spun ui cuvinte despre Noua Anglie: „Nici una din **coloniile** ni nu se poate compara cu ea, în privinţa desimii **populaţiei, l** numărului de oraşe mari, comerciale, şi a mainiufiacturiJ* care acestea le posedă... Cele mai populate şi mai **înfloritoare** regiuni din metropolă cu greu ar putea lăsa o mai buna im presie" *.

Conflictul cu metropola

trăsăturile specifice ale dezvoltării acestor colonii, enumerate pînă acum, rezidă motivele profunde şi totodată fireşti ale conflictului cu Anglia, mai exact spus cu politica ei de atunci, care le va împinge pe calea războiului cu metropola şi a proclamării independenţei.

Am văzut deja : o burghezie mult mai puternică decît în alte colonii, sub raport economic şi numeric. O populaţie formată în mare majoritate din emigranţi europeni, cu bine implantate tradiţii de viaţă socială şi politică, în care vibrează un ferment protestatar de extracţie puritană, cu amintiri din exodul silit în faţa persecuţiilor absolutismului, ale anglicanismului, în **faţa** a tot ce reprezentase „oficialitatea" statului ;lez.

Tot atîte.t **elemente** care făceau pe coloniştii americani trem de **sensibili** la încercările de atingere a libertăţilor lor la fel de receptivi la ideea de a le lărgi şi mai mult. O populaţie numeroasă, în cadrul căreia fermierii sînt pre-între existenţa marii proprietăţi, în jumătatea de sud a oniilor, şi **reducerei** |>.nnînturilor cultivabile de calitate, teritoriul destul de **restitui,** de înghesuit, dintre coastă şi Munţii Alleghany.

Dincolo de Alleghany erau coloniile franceze. Fermierii ericani au încercat să pătrundă spre vest, împinşi de nevoie,

---

După G i p s o n, *op. cit.,* III, p. 3.

practicând „squatterismuil" [x]. Francezii şi indienii le deveneau astfel duşmanii naturali. Dacă pe indieni îi puteau alunga sau extermina, pe primii nu-i puteau învinge «.lecît cu ajutorul statului englez. Tentaţia colonizării vestului, determinată de diferenţierea socială, de înmulţirea numărului imigranţilor, de lipsa de pămînt şi barată de obstacolul francez, a fost unul din elementele de **fidelitate** — din interes — a coloniştilor americani faţă de Anglia. După războiul de şapte ani, cînd obstacolul s-a prăbuşit[2], iar Anglia, prin proclamaţia regală din 7 octombrie 1763 şi apoi, definitiv, prin Quabec Act, a atribuit vestul Alleghanilor Canadei, şi nu celor 13 colonii, acest element de fidelitate s-a transformat într-unui de duşmănie.

Dezvoltarea economică multilaterală a coloniilor nu se pu- **con< ilia** cu politica mercantilistă a Angliei. Mai ales eolo- **niile din** centru şi nord, a căror dezvoltare industrială **inci- pienţi** neliniştea totuşi metropola, resimţeau lipsa libertăţii lui cu toate ţările. între 1706 şi 1722, parlamentul **din** Londra pune piedici comerţului lor cu Spania, Portugalia, **Noua** l-'ranţă, coloniile engleze din Antile şi chiar cu coloniile **americane** din sud. în 1733, Actul melasei, cu taxele sale pro- **hibitive** pe melasa franceză de import din Antile, lovi greu în interesele comercianţilor din Boston şi Newport. Din 14 000 **de** butoaie de melasă importate anual numai de colonia Rhode **[glamd,** 11 500 proveneau **din** Antilale franceze şi spaniole[3]. Pe la 1750, parlamentul interzise în colonii întreprinderile de prelucrare (laminare) a fierului ; fierul brut, adus din co-

---

[1] Luarea în posesiune, din proprie iniţiativă, a unei parcele de pământ. **Fenomen** progresist — ca operă a micilor fermieri şi, în general, a unor **elemente !O(** iale împinse la aceasta de exploatare şi lipsuri — atunci cînd LU IM **Jtăpînire** terenuri nelocuite. Squatterismul are ca rezultat extinde- **iltemului** nucii proprietăţi agrare, dezvoltarea capitalismului în agricul- **turl** isa „cale americană". Dar, deoarece în majoritatea cazurilor ncuparea unor terenuri locuite, fenomenul are şi un revers ' ,iieste cazuri, cei mai mulţi dintre squatteri au ignorat drept u l **vechilor** posesori afpământurilor ocupate — populaţiile indigene — pe !■ iu **deposedat,** alungîndu-le şi, uneori, exterminîndu-le. Fenomenul nu .....M **pentru** America de Nord. Poate fi întîlnit în Australia şi, ni **proporţii diferite,** în **toate** c o l o n i i l e **eu le emigraţie".**

Francezii au pierdui tn aceit conflict coloniile lor din Canada şi de

*** N e v i n s—C o m m a g c r,** ***op, cit.,*** **p. 68.**

Ionii, era îngăduit să se vîndă în Angli i numai la Londra şi pe o rază de 10 mile în jur '.

Pînă la războiul de şapte ani, toai mai mult pe hîrtie. Ele avură numai darul **sS transforme** în contrabandă o parte a comerţului, fără ca **autorităţile li** intervină prea insistent. Şi astfel, nu se ajunse încă li un **conflict** deschis între interesele metropolei şi ale coloniştiloi. „neglijenţă salutară" era tolerată de guvern din i nătăţii domeniului colonial francez. Temîndu-se de Frai nu voia, în caz de război, să aibă în coloniile sale nemulţumiţi [2],

Războiul de şapte ani a schimbat totul. Cucerirea colonii lor franceze din America de Nord înlătura acest motiv menajamente din partea Angliei faţă de colonişti.

Datoria publică a Angliei se ridicase la dublu faţă de perioada dinaintea războiului. In aceste condiţii, cancelarul eşichierului, Grenville, constată deschis ceea ce ştia de mult toată lumea: imensitatea contrabandei din colonii, estimată la o valoare -de vreo 700 000 de lire sterline anual [3]. Ceaiul, zahărul, vinul, fructele şi melasa consumate de ele erau procurate , în proporţie de 9/10 pe această cale. Vămile coloniilor încasau, ca taxe de import, 2 000 de lire sterline anual, în vreme ce cheltuiala de întreţinere a serviciilor vamale se ridica la 7 000 de lire pe an.

De altfel, guvernul englez nu putea uşor uita, în această privinţă, ceea ce Pitt-senior aflase, denunţase şi suprimase cu severitate : că, în timpul războiului de şapte ani, coloniştii nu se **sfiiseră** > aprovizioneze copios pe francezii din forturile **canadiene** }i de pe Ohio. Şi că, tot ei, aprovizionînd armata engleză, o făcuseră fixînd furniturilor preţuri competitive cu cele oferite, la contrabanda, de comandanţii desperaţi ai forturilor franci • i>»late sau încercuite[4].

Sistemul de taxe şi prohibiţii comerciale, avantajos metropolei, dar nu şi coloniilor, începu acum a fi aplicat cu strictеţe. Autorul principal al elaborării acestui nou sistem a fost lordul Halifax, prezent în mai toate ministerele dintre

---

[1] *CHBE,* I, p. 587.
[2] M u r e t, *op. cit.,* pp. 356—357.
[3] M i 11 e r, *op. cit.,* p. 83.
[4] *CHBE,* I, pp. 639, 644.

1748—1765, cu responsabilitatea dezvoltării teritoriilor de poşte mări[1]. Măsurile preconizate de **Halifax** reprezentam şi o necesitate economică, dar ele marchcaz.i, de asemenea, pentru burghezia engleză, şi apariţia **unei „euforii** de .autoritate". încrezătoare în răsunătoarele ei succese militare, aceasta şi-a întărit convingerea în posibilitatea realizării unei unităţi totale a imiperiudiui, ,pe calea subordonării sale faţă de Anglia [2]. Deşi războiul se terminase, în colonii fu menţinută o armată de 10 000 de oameni, ce urma să fie întreţinută pe cheltuiala ilar [3].

în 1764, după încheierea păcii cu Franţa, se emise o nouă versiune a Actului melasei, prin care taxa de import asupra acestui articol fu scăzută la jumătate, dublîndu-se în schimb taxa ila măirfurile aduse din Angllia [4]. Coloniştii privirá reducerea ca insuficientă, iar sporul ca nedrept.

în februarie 1765, Camera Comunelor vota, iar în martie ■Mină *Stamp Act-ul* (Legea timbrului), care intră în vigoare **de** la 1 noiembrie acelaşi an. Legea prevedea că toate actele şi tranzacţiile încheiate în colonii vor trebui redactate pe liînie specială, timbrată, pusă în vînzare în acest scop prin oficii sau concesionari guvernamentali. Stamp Act a instituit **cel** «lintîi impozit intern al coloniilor, fără consultarea adună-**rilor** lor, ici numai iprin autoritatea parlaimentuiliui britanic[5].

Indispuşi de aceste măsuri, coloniştii protestară. Din sfera **ciocnirii** de interese economice, conflictul se deplasă în cea politică. Nu mai era incriminat de colonişti numai cuantumul taxelor, ci ilegalitatea lor, în sine, ca unele ce nu fuseseră aprobate de adunările coloniilor. Erau reafirmate vehement drepturile acestora în materie financiară şi contestate, în acelaşi timp, cele ale parlamentului englez, în care coloniştii nu aveau reprezentanţi.

în septembrie 1765, adunarea reprezentativă a coloniei Rimele **[sland** declara, pe marginea Stamp Act-ului : „...locui-

' ***Ibidem,*** p. 634. Dar Pitt-senior este şi el responsabil, prin ordinele de înăsprirea controlului asupra coloniilor. Cf. Gipson, ., p. 111 si nota 1. -
■ .ic, *op. cit.*, pp. 85, 92. .
I, p. 639.

[1] N , v i n s—C o **m m** a g **e** r, *op.* ■ s — *9* ; *CHBE,* I, p. 69 j *CHBE,* I, p. 644.
< / / / / , I, p. 646 i S a g n a . 92—93.

torii acestei colonii nu sînt obligaţi sa **dea ascultare** nici nuci legi sau ordonanţe care le impune o taxi ..... **Tnă,** ttl **afara** acelora votate de Adunarea Generală propru

O înfruntare de interese contradictorii, în **care** Anglia arunca în cumpănă drepturile sale suverane, iar coloni pundeau citind înseşi legile britanice, care enunţ.i nci piui că nimeni nu poate fi impus fără propriul său **consim** ţămînt, prin mandatarii săi, aleşi.

Polemica se ascuţi pătimaş, actualizînd ranchiune vechi ;.i crezute uitate. Miniştrilor englezi care îşi exprimau **regretul** pentru „nerecunoştinţa" coloniştilor faţă de ţara cart- le .1 creat condiţiile dezvoltării libere şi înfloritoare, un apărător al cauzei americane le strigă în parlament : „Vorbiţi de copii crescuţi prin grija voastră ? Opresiunea voastră i-a aşezat şi crescut în America... Hrăniţi prin indulgenţa voastră ? S-au hrănit datorită neglijenţei voastre !..." [2].

Dezbaterile angajate în parlamentul din Londra în jurul rezistenţei coloniştilor la taxare luară o turnură răsunătoare, oîmd ibăfcfîirnul ^Pitt îmbrăţişa cauza americană [3], declarând că dreptul la autoimpunere este o condiţie esenţială a libertăţii. Şi el perora, pe această temă, în ianuarie 1766 : „Mă bucur că America ne-a rezistat! Dacă în trei milioane de oameni sentimentul libertăţii ar muri, înelt ei să se supună de bună voie \stia air deveni uneltele cele mai potrivite pentru **a** .fanma (în siakvi pe toţi !..." [4].

Dezbaterea s-a încheiat cu o victorie a coloniştilor : în martie 1766 Stamp Act a fost abrogat, dar în acelaşi timp, printr-un „Declaratory Bill" (lege declaratorie), parlamentul londonez **reafirmi** principiul dreptului său de a legifera în aru'Ceiproil>k^nw privind coloniile[8].

---

[1] G i p s o n , *Op. **cit.,*** X, pp. 299—300.

[2] *CHBE,* I, p. 646.

[3] Se trece ele obiivi r.mi iqu-dc pc-sn- l.ipiul că atitudinea generoasă a lui Pitt era dictată şi de interese de partid. Guvernanţii de atunci erau oa menii care-1 răsturnaseră de la putere în 1761, împiedicîndu-1 să guste, doi ani mai tîrziu, triumful final al victoriilor dobîndite în vremea cabinetului prezidat de el, în războiul de şapte ani.

[4] *CHBE,* I, p. 659.

[5] *lbidem,* I, p. 660 ; S a g n a c, *op. cit.,* p. 93 ; C om m a g e r, *Documents...,* I, pp. 60—61.

în temeiul acesta, a fost promulgat în 1767 noul tarif vamal Townshend (după numele ministrului care-1 propusese), instituind taxe vamale pe ceai, hîrtie, sticlă şi vopsele pentru zugravi[1].

Coloniile răspunseră prin boicotarea acestor mărfuri, mişcare iniţiată la Boston, în martie 1768, şi adoptată în decursul celor doi ani următori de toate coloniile. în unele din ele, importurile engleze au scăzut în acest timp la jumătate, ceea ce a silit guvernul englez să cedeze încă o dată, abrogînd între 15 martie şi 12 aprilie 1770 toate taxele Townshend, cu excepţia celei asupra ceaiului, menţinută ca afirmare a principiului de drept din „Declaratory Bill" [2].

Dar şi coloniştii s-au încăpăţînat, tot simbolic, spre a **apăra, la** rindul lor, principiul dreptului la autoimpunere, al **ilegalităţii** impunerii fără reprezentare.

(îmi un transport englezesc de ceai sosi în portul Boston, **la [6 decembrie** 1773, un grup de colonişti, travestiţi în inii i urcat pe bordul vaselor ,şi le-au golit <îm mare încăr-

■ a — 343 de lăzi ou ceai[3].

Războiul de independenţă al **coloniilor americane**

„Partida de ceai" de la Boston, cum e numit incidentul, era jucată. O dată cu ea şi soarta raporturilor dintre Anglia şi cele 13 colonii.

Guvernul din Londra se decise să acţioneze energic. La 31 martie 1774 el decretă închiderea portului Boston pentru orice fel de comerţ, pînă la achitarea ceaiului distrus şi pînă la prezentarea unor garanţii suficiente că pe viitor taxele vani, i.K- ■,(■ vor achita în mod regulat[4].

în Massachusetts au fost trimise trupe de întărire, iar eoni, i ud. i ut ui militar englez a fost autorizat să le încartiruiască

F • v i n s—C o m m a g c r, *op. cit.*, p. *77.* • *CHHi:,* 1, p. 669.

ura intra în vigoare

L. ..... 1/74.

în casele cetăţenilor. Statutul coloniei .1 fost modificat, anulînJu-se o parte din libertăţile politi. re le i uprindea.

în sfârşit, Quebec Act, din «mai 1774, indirectă da adresa tuturor coloniilor.

Măsurile acestea au adus Angliei cea mai g ilere suferită pe plan colonia!, pînă în epoca de destrămare B Im riului, de după al doilea război mondial.

Ele au galvanizat spiritul de rezistenţă şi de unitate ii coloniştilor, i-au determinat să se organizeze, să pună mîn arme şi să înceapă războiul lor de eliberare şi independenţă.

In parlamentul britanic, Burke afirma, la 22 martie I că „...în politică mărinimia este nu rareori cea mai profin înţelepciune şi un mare imperiu nu se împacă cu minţile .mărginite" [1].

Din 1775 au început luptele. Iniţial, defavorabile coloniştilor, Dar la 4 iulie 1776, Congresul reprezentanţilor celor li colonii, întrunit la Philadelphia, adoptă „Declaraţia de Independenţă", act solemn ce marca apariţia unei noi republici bu ndependente pe harta lumii şi al cărui pre- IIHIHII constituie una din paginile strălucite ale gîndirii po lii, i ite din veacul al XVIII-lea. Din 1777, balanţa for| chimbă echilibrul. O armată engleză fu constrînsă itoga (17 octombrie 1777). La 6 februarie i.t după puţin timp de Spania, încheie o 'IM in, i .II lînăra republică, intrînd în război împotriva An gliei i trirniţtnd peste ocean un corp expediţionar. Flota făcută după dezastrele din războiul de şapte ani, înfrunt! > II succes pe cea engleză, în Antile, pe coastele Africii şi Indiei.

După mai multa înfrîngeri, ultima şi cea mai puternică uniată englezi de pe teritoriul coloniilor, încercuită la Yorktowin, a capitul ii i de I[1]' octombrie 1781. E data care înseamnă sf$r$ituJ reaJ aJ ostilităţilor, deoarece Anglia nu mai dispunea peste ocean de forţe terestre suficiente, iar pe de altă parte se convinsese de inevitabilitatea înfrîngerii. Renunţînd !.i alte eforturi militare, ea deschise tratative de pace.

---

[1] După B e r n a r d Donoughue, *British Politics and the American Revolution, The Path to War, 1773—1775,* Londra, 1964, p. 260.

Prin tratatul de la Versailles, din 1783, Anglia recunoscu independenţa celor 13 colonii. Le cedă şi teritoriul dintre Alleghany, Mississippi şi marile lacuri, garantînd, împreună cu Spania [1], libertatea navigaţiei pe fluviu. Pierdea în favoarea Spaniei Florida şi Minorea, iar Franţei îi restituia o parte a cuceririlor făcute în dauna ei în războiul de şapte ani : insulele St. Pierre şi Miquelon — la sud de Terra Nova, Santa Lucia şi Tobago — în Antile [2].

---

[1] Franţa stăpînea în America de Nord, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, imensa colonie Louisiana, de la Alleghany pînă la Munţii Stîncoşi. în 1763 ea cedă Angliei partea de la est de Mississippi, iar cea de la vest de fluviu o dădu Spaniei, drept compensaţie pentru că aceasta cedase Angliei Florida. în 1783 Spania a reprimit Florida, iar ca urmare, în 1800, prin tratatul de la San Ildefonso, Napoleon a silit-o să restituie ţei I «Hir.i.ina de vest, pe care el o va vinde în 1803 Statelor Unite. '/>'/, I, p. 781. Santa Lucia, restituită în 1763, fusese ocupată din **nou ni i *778.***

RĂZBOIUL CU FRANŢA REVOI.UŢrONAKA ŞI CU IMPERIUL NAPOLEONTAN

Anglia suferise o grea înfrîngere în 1783. Dar nu de na tură să-i zdruncine puterea mondială, nici să-i opreasi raţiile îşi posibilităţile de a continua expansiunea. Pierd coloniilor americane era compensată ide impetuoasa dezvolt industriei sale. Fiind prima ţară în care s-a petrecut „revo i industrială" — trecerea de ia manufactuiră la producţia i in ionul imaşinilor — Anglia realizase, da sfîrşitul secolului VII] ilea, o distanţă *şi* mai mare între potenţialul ei indult i tflJ ' i al al oricărei alte ţări din (lume. în vreme ce Franţa, uoare la 1783, ise .zbătea îm dificultăţi financiare, la care din plin agravarea deficitului ei bugetar 'din cauza războiului, Anglia învinsă, era mai puternică din **pun»** i *di* ■• edere economic deciît înainte de război şi pornea la .1 pieţelor lumii întregi, ou noua armă pe care o ţinea ioturile ieftine ale produselor sale industriale. **Dupfi** i;izboiul de şapte ani, comerţul englez a progresat decît cel fraricez, iar după pierderea coloniilor csul economic al Angliei s-a accelerat, în loc .i ■.. . i . I . i '.

• abil deci faptul că înfrîngerea din 1783 n-a între finul b) **Anglia** un climat durabil şi general de pesimism, ci **dimpotrivă.** < .iivcrnarea lui Pitt-junior este semnalul unui nou reviriment aJ politii ii de dominaţie mondială.

Poeoul WIIII.MII BJake punea în gura unui personaj al dramei sale *luluard al III-lea,* apărută în chiar anul fatidic, 1783, aceste cuvinte despre viitorul Angliei :

„Fiii noştri vor stăpîni imperiul mărilor.
Aripile lor puternice se vor întinde de la răsărit la apus.

---

[1] Franjois Crouzet, *Angleterre et France au XVIII[1] siecle. Essai d'analyse comparee de dettx croissances economiques,* în „Annales", .in. 21 (1966), nr. 2, pp. 264 şi 285.

Cuibul lor e pe mare, iar ei se vor roti
*Ca vulturii, după pradă" *.*

Mai precaut, dar încrezător totuşi, un literat dublat de un politician, Horace Walpole, nota peste cîţiva ani, la 1791, într-una din scrisorile sale : „Această mică Britanie, numită de obicei Marea Britanie, vrea să dicteze la Petersburg şi în Bengal şi să acopere Constantinopolul sub aripile sale, care se întind de la Polul Nord ipînă în Extremuil Orient ! Suit adânc îngrijorat de asta şi sper că nu ne vom dovedi o cioară care pretinde să se împodobească ou penele vuitorilor imperiali" [2].

Cu o tenacitate implacabilă şi cu o forţă mult mai mare decît a Franţei de după 1763, Anglia pregătea, la rîndul ei, nu numai o simplă revanşă, ci încheierea definitivă a „celui de-al doilea război de o sută de ani" cu rivala ei.

Izbucnirea revoluţiei iîn Franţa a însemnat pentru burghezia engleză una din cele mai grave primejdii în calea intereselor sale. O Franţă burgheză, în care forţele de producţie, neîncătuşate de relaţii feudale, se puteau dezvolta liber, avea să devină pentru Anglia un concurent mult mai puternic decît **rfanţa** feudalo-absolutistă.

Zugrăvind motivele angajării Angliei în acest lung con-**flict,** Engels scria : „...Războiul a fost început de aristocraţia înspăimîntată şi susţinut de plutocraţie, deoarece amîndouă au găsit în el o sursă inepuizabilă de profituri prin împrumuturile repetate şi prin creşterea datoriei publice, prin posibili- 43* * tatea de a pătrunde pe pieţele Americii de Sud pentru a le inunda cu produsele lor industriale şi de a cuceri acele colonii franceze, spaniole şi olandeze pe care le considerau cele mai indicate pentru a-şi umple buzunarele ; ele au căutat să instau-dominaţia absolută a Britaniei asupra mărilor, ca să poată ' 1 oiinerpul oricărei alte naţiuni a cărei concurenţă ar .putea fi o piedica în calea îmbogăţirii lor; în sfîrşit, ele au căutat confirme dreptul la realizarea unor profituri enorme,

[1] *„Our sons shall rule the empire of the sea.*
Thtir mighty wings shall stretch from cast to west. 1 nest is in the sea, but they shall roam cagles for the prey". Citat ciupi Brie, *op. cit.,* p. 79. [1] I lupi ' *HBE,* II, p. 13.

aprovizionînd pieţele europene în pofida listcmului continental al lui Napoleon" *.

După ruperea, de fapt, dacă nu **oficial, l re]** iţiiloi diplomatice în decembrie 1792[2], Anglia **declară** rS boi Franţei revoluţionare la 1 februarie 1793. „Cel mai primejd în care am fost vreodată angajaţi — spune.i fcdmund Bu şi care se anunţă a fi îndelungat" [3].

Războiul în Indiile de Vest şi America

Un factor esenţial a pledat însă de la început pentru nuarea previziunii sumbre a lui Burke : superioritatea navalS a Angliei. La adăpostul mării şi al „zidurilor de lemn" — i răbiile — Anglia s-a dovedit inexpugnabilă. Marile sale resurse productive, interne şi coloniale, au scutit-o de primejdia epuizării prin înfometare, iar forţa ei financiară a fost capabilă să închege noi şi noi coaliţii de state continentale, îngenunchind, în cele din urmă, Franţa.

Superioritatea flotei a permis Angliei să întreprindă, metodic, acapararea posesiunilor coloniale ale Franţei şi ale aliaţilor acesteia. în Indiile de Vest e cucerită la 1793 insula Tobago, iar în 1794 Martinica, Santa Lucia şi Guadelupa.

Ultima fu pierdută din nou în iulie 1794, cînd o mica escadră franceză apărută în apele insulei reuşi să încurajeze pe negri şi pe mulatri — Franţa revoluţionară decretase libertatea sclavilor din coloniile sale — la o revoltă împotriva englezilor.

Purtarea neomenoasă a englezilor în Santa Lucia dezlănţui şi aci o răscoală republicană, obligîndu-i să evacueze insula, în 1795.

---

[1] F r i e d r i c h E n g e l s , *Situaţia din Germania, Scrisoarea a Ii-a,* în K a r 1 Mar *x—V* r i e d r i c h E n g e l s , *Opere,* voi. 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, pp. 599—600.

[2] Această acţiune a fost săvîrsită de Pitt-junior printr-o stranie misivă către trimisul francez la Londra, Chauvelin : „Sînt obligat a vă ruga să-mi permiteţi să evit onoarea de a vă vedea". Cf. L a v i s s e—R a m b a u d, *Histoire generale du IV<? siecle a nos jours,* ed. a Ii-a, voi. VIII, Paris, f.a., p. 249.

[3] *CHBE,* II, p. 35.

în San Domingo, englezii ocupară cîteva puncte, dar nu reuşiră a completa cucerirea. De altfel, din iulie 1795 pînă în ianuarie 1796, atenţia lor în Indiile de Vest a fost absorbită de noua mare răscoală a maroonilor în Jamaica, încurajată tot de măsurile liberale ale Franţei în coloniile ei[1]. Ştiri despre ele pătrunseseră şi în coloniile engleze, chiar în rîndurile sclavilor.

Superiorităţii navale a Angliei i se ridica în faţă voinţa de libertate a celor exploataţi. Cuceririle ei erau ameninţate de virusul revoluţionar.

Eforturile Angliei însă n-au slăbit. în 1796, flota sa recuceri Santa Lucia, St. Vincent şi Grenada [2]. în acelaşi an, profitînd de faptul că Olanda fusese ocupată de francezi în 1795, englezii puseră stăpînire pe Guyana olandeză. La 17 februarie 1797 ei debarcară prin surprindere în Trinidad, colonie a Spaniei, care intrase în război contra Angliei în 1796. în Trinidad, englezii *în* frîinseră rezistenţa populaţiei de culoare şi oferiră **proprietarilor** de plantaţii spanioli asemenea avantaje comerciale, încît aceştia, în 1801, în preajma încheierii păcii,

i i i toate demersurile pentru ca insula să nu fie restituită **Spaniei,** ceea ce s-a şi întîmplat[3].

Cu ocazia încheierii păcii de la Amiens (25 martie 1802) **fntre** Anglia şi Franţa (unde între timp se instaurase consula- i u l **lui** Napoleon Bonaparte), englezii renunţară la aceste cu-

I).ir războiul reîncepu după un an şi Anglia trebui să ia totul de la început. O făcu, cu toată conştiinciozitatea. în 1803 ocupă iarăşi Tobago şi Santa Lucia. între 1803 şi 1806, Guyana olandeză (Surinam). în 1806, o escadră comandată de comodorul Popham încercă o debarcare în coloniile spaniole Buenos Aires şj Montevideo, dar fu respinsă.

Intervenţia britanică în coloniile spaniole din America de Sud ,i reprezentat probabil, în planurile lui Pitt-junior, primul **ministru** de atunci, o alternativă precaută, un fel de compen-

. II, pp. 45—51. **Foati** în
insulele Windward. 7,7 .11,
pp. 64—67.

pţia Trinidadului fi a insulei Malta, din Marea Mediterană, n ui ni.i ocupată în 1800 ji păstrată, **în ciuda acordului de la**

Ai

saţie anticipată pentru **eventualitatea** ii **politicii** continentale britanice, a coaliţiilor **antinapoleonienc, pe care** Pitt le susţinuse pînă atunci cu consecvenţii [1]

în 1807 veni rîndul insulei **Curacao, din grupul Insulelor** de sub Vînt, şi al Antilelor daneze, St. **Thom** i **Ea Cruz,** la răsărit de Porto Rico.

împrejurarea că aproape întreaga **Europă** pînirea lui Napoleon, sau fusese obligată să i se iliezi de minune intereselor colonialiste engleze. în felul **acesta,** nu numai posesiunile franceze, ci şi cele ale altor ţări, puteau li considerate drept teritorii aparţinînd adversarilor **Angliei**

Stăpînă complet pe mări după victoria navală de la Ti l falgar asupra flotei franceze (21 octombrie 1805), Anglii se ofereau spre cucerire comodă şi cu suficientă acopei legală coloniile tuturor tărilor europene.

Aşa a fost ocupată în 1807 insula Madera, apoi şi alte colonii portugheze.

în 1808 îi căzură în mîini, tot în Antile, insulele Măria Galanta şi Desirade. Peste un an, Guyana franceză şi Martinica. Tot atunci, colonia spaniolă Buenos Aires, rămasă practic fără legătură cu metropola sa, ocupată de Napoleon, deschise englezilor porţile comerţului ei. în scurt timp, Brazilia, portugheză, imită acest exemplu. Deschiderea legăturilor comerciale cu Anglia şi cu alte ţări se dovedi avantajoasă pentru coloniile spaniole. Veniturile vamale ale Buenos Aires-ului crescuni dintr-o dată de două ori şi jumătate. Burghezia şi plantatorii spanioli traseră concluziile cuvenite. în cîţiva ani, tot imperiul colonial spaniol din America Latină era în plină mişcare revoluţionară pentru dobîndirea independenţei. O serie de ţări noi se înscriu pe harta lumii.

în împrejurările speciale ale „blocadei continentale", cînd Europa era tăiată de orice legături cu ţinuturile de peste mări — Anglia rămînînd singură, datorită flotei sale, în relaţii cu acestea — „preţurile ieftine" ale produselor engleze au contribuit, nu în mică măsură, la doborîrea „zidului*chinezesc" al monopolului colonial spaniol în America Centrală şi de Sud.

[1] W i 11 i a m W. Kaufmann, *British Polky and the Independence of Latin America, 1804—1828,* New Haven, 1951, p. 5.

Porturile libere din Antilele engleze au atins apogeul activităţii lor între 1808 şi 1814, facilitînd pătrunderea mărfurilor din Anglia în coloniile spaniole[1].

în 1810, tot în grupul Anţilelor Mici, Anglia ocupă Guadelupa, St. Martin, St. Eustatius şi Saba [2].

După această dată, cel puţin în Indiile de Vest, campaniile navale engleze se potolesc. Se instaurează o acalmie, întrucît Anglia terminase de cucerit tot ce o interesase în aceste regiuni.

în Asia

în teritoriile ocupate de Compania Indiilor mai demult, guvernatorul general, lordul Carnwiallis[3], a promulgat 'în 1793 legea „Cu privire la zamindaratul permanent". în baza ei, a fost întocmit şi aplicat „Regulamentul funciar al Bengalului", prin care englezii au pus în India bazele dezvoltării unui sistem de- marc proprietate funciară de tip european. Zamin**darii erau** un fel de arendaşi generali ai impozitelor ; în schim**bul** nuci sume de bani, ei răspundeau de strîngerea lor pe un .mumii teritoriu.

i şi regulamentul de mai sus i-au declarat pe zamin- < li ii proprietari ai teritoriului de care răspundeau pînă atunci **pe plan** fiscal. Aceşti moşieri, nou creaţi, erau obligaţi să plă- uvernului un impozit agricol, proporţional cu proprietăţile Iar[4].

Tot prin efectele legii şi regulamentului din 1793, ţăranii de pe aceste proprietăţi, pînă atunci supuşi fiscului, fură consideraţi de acum înainte arendaşi cu titlu precar, cu contract oricînd reziliabil, obligaţi la rentă după bunul plac al zamin-

---

' F r a n c o i s C r o u z e t , *op. cit.,* în „Revue Historique", an. 85 **(1961),** i.nn. CCXXVI, p. 485.

nu toate cuceririle de după pacea de la Amiens, *CHBE,* II, pp, H i ! UN, ; I, e f e b vre, *op. cit.,* pp. 314—318.

[1] **Roitul** romandant al armatei din America de Nord, care a capitulat **.....** în 1781.

[1] i.....II constă deosebirea dintre zamindar şi o altă formă de i i f l . u i I r i u l . i l ă , *djaghir.* Beneficiarii acesteia plăteau ca impozit o ililorent de întinderea domeniului. **Diaghirul** era rSspîndit ude rămase sub suvi **principilor** indieni. **Cf. Du^ p u i . p.** 243.

darului şi putînd fi oricînd înlocuiţi <lr mea parcelei lor de pămînt.

Aceste măsuri au avut consecinţe sociale complexe. Ai. posedat dintr-o dată pe ţăranii din **prezidenţia de** drepturile lor ereditare asupra pămîntului, **operînd** " **rai** dizolvare a raporturilor de obşte şi a celor **feudale,** t**radii** nale. Beneficiarii lor au fost atraşi la complicitate **cu oi upai** englezi. Măsurile luate au determinat structura **viitoare** a i prietăţii funciare în Bengal, creînd o mare propriei.iic de- **tip** european şi clasa socială corespunzătoare. Acest **sistem** această clasă erau însă numai o caricatură a **landlordismului** englez, după care au fost inspirate. Caracterul de parodic al sistemului reiese din faptul că, în timp ce pentru orice mo european impozitul funciar reprezenta numai o **cotă-parte,** mult inferioară sumei totale a venitului, zamindarul era obligat a plăti guvernului, cu titlu de impozit agricol, pînă la nouă zecimi din venitul moşiei *.

Cuceririle engleze în India între 1793 şi 1815 nu se datorează, direct, decît în mică parte războiului cu Franţa. Unele au o legătură tangenţială cu acesta, el servindu-le ca un fel de pretext, dar în cea mai mare măsură reprezintă simpla tendinţă a Angliei de a-şi consolida şi lărgi domeniul colonial **dobîndit** în 1763.

Ocuparea puţinelor puncte de sprijin franceze de pe coastele Indiei a fost o problemă simplă şi secundară.

Campania lui Napoleon în Egipt, planul său de a efectua un marş spre India, la caire să atragă şi Rusia ţarului Pavel I, intenţia Franţei de a se alia ou Tippu Sahdb, sultanul din Maisur, vechiul *ş* îmdîrjitul duşman al englezilor, toate acestea au stârnit o nelinişte oarecare la Londra, iservind Angliei ca pretext pentru **lirgirea** cuceririlor.

---

[1] Problema zamindaratului : K a r 1 Marx, *Problema războiului. Activitatea parlamentară. India,* în *Opere,* voi. 9, p. 227 ; I d e m *[Proclamaţia lui Canning şi problema proprietăţii funciare în India],* în *Opere,* voi. 12, p. 487 şi nota 389; Nehru, *op. cit.,* p. 415 şi nota 1 ; M o-r a z e, *op. cit.,* p. 188. E de observat însă că, treptat, instituţia zaminda-ratului s-a consolidat, apropiindu-se de aceea a landlordismului. La începutul secolului al XX-lea, zamindarii achitau fiscului 3 750 000 de lire sterline, ipe cînd rentele încasate de ei se ridicau la 13 000 000 de lire. Cf. Harlow, *The Founding of the Second British Erhpire,* II, p. 221.

în 1799, .trupele Campaniei Indiilor cuceniră şi transformară îm stat vasail principatul Maisur. Tippu Sahib muri cu acest prilej.

După războiul din 1799 a luat o mare extindere aşa-numkul sistem al subsidiilor (sau al tratatelor de subsidiere), potrivit căruia principii indieni erau obligaţi ,să întreţină ori să subvenţioneze trupele engleze staţionate pe teritoriul lor, sau să acorde împrumuturi oneroase companiei. Nerespectarea acestor angajamente atrăgea după sine conifiscarea posesiunilor principilor. Tratatele de subsidiere erau astfel concepute, încât prin interpreitarea diferită a clauzelor lor să se poată oricmd avea **un** izvor nesfârşit de pretexte pentru noi anexiuni[1].

După anexarea Maisurului, guvernatorul general Richard Wellesley [2] lărgi şi mai mult sfera protectoratului «englez asupra princi/patelor indiene. Ţinînd seama de posibilitatea, oricît de îndepărtată ca realizare practică, a unui atac francez ţi rus în direcţia Indiei, dinspre vest şi nord, Wellesley puse MI li **supraveghere** frontiera Pendjabului (în nordul peninsulei I mli.i) şi t **rimise** un agent al companiei într-o misiune la Karaci, în Siml (l.i gura Jndusuiku), cu scopul mărturisit de a obţine **permisiunea înfiinţării** unei factorii, dar, în fond, pentru a i ţelului politic şi militar, de supraveghere a acestei porţi **Lndia**[3].

în **1**800 **a** fost instituit protectoratul asupra statelor nizamul'iM de Haiderabaid, obligîndu-1 să şi cedeze cîteva teritorii. In 1801, folosind posibilităţile oferite de clauzeile întocmite cu abilitate în cadrul tratatelor de subsidiere, Wellesley a anexat o parte din principatul Aud [4]. în 1803, în urma unui nou război, maraţii fura siliţi să recunoască protectoratul Companiei Indiilor [5].

După pacea $i alianţa de la Tilsit, încheiate în 1807 de Napoleon cu ţarul Alexandru I, reveniră temerile în faţa even-

---

[1] .i r 1 M a r x, *Compania Indiilor Orientale, în Opere,* voi. 9, şi nota 139.

Fratele lui Arthur Wellesley, duce de Wellington, învingătorul lui uli "ii l.i Waterloo. ' I < v ,■ l> v r e, *op. cit., p.* 52 ; Huttenbach, *op. cit., în* „EHR", 11, p. **591.**

'i i i I M a r x, *Anexarea Audului,* în *Opere,* voi. 12, pp. 474—475. I .1 i n i, *Rezultatele viitoare ale stâ'pînirii britanice în India,* în I '/■< ■ **voi.** 9, |'. 230, nota 205 ; D u p u i s, *op. cit.,* pp. 213—214.

tualităţii unei acţiuni combinate I u n i Indiei, pe care cei doi monarhi au discutat-o **mai** p **larg *h* întrevederea** lor din anul următor, la Erfurt, în **septembrie** oi **tombrie** 1X08.

Guvernatorul general, lordul **Minto, trimise *iOTO** diat o nouă misiune „comercială" în **Sind, reluind reJaţiile** — întrerupte spre sfîrşitul anului 1800 — ou în 1809 ise **încheie** un acord cu Rânjit **Singfa, suveranul** din Pandjaib [2].

Se schiţează astfel, ca un preludiu îndepărtat, Jiniaiim politicii engleze în India, în veacul al **XlX-lea : asigura** dominaţiei, prin lărgirea continuă a frontierelor, **către** po tot mai favorabile pentru prevenirea şi respingerea uin> tuale atacuri dinafară. Este ţelul pe care îl va **defini** p şaptezeci de ani, Disraeli, cînd va voi să stabilească „fron rele ştiinţifice" ale Indiei.

tn 1813, la termenul de reînnoire a cartei sale, Compania **Indiilor** trebuii să accepte o .altă reducere importantă a ve chilor privi/legii. Era şi o urmare a faptului că apărarea unui domeniu atît de întins o făcea să fie tot mai avizată la **sprijinul** statului englez, dar şi un semn al wemii, al schimbă rilor economice, al dezvoltării puternice a industriei şi comer ţului, **a linei** burghezii ce nu mai tolerează restricţii tradiţio nal' **iude** libertatea deplină în afaceri.

(:<>i111< inici Indiilor i se desfiinţa în acest an monopolul ei **comer<** i.il ; ea nu-1 mai păstră decît asupra ceaiului şi comerţului cu **China.** Pentru toate celelalte mărfuri, comerţul cu India devenea, **cu** unele condiţii, deschis oricui[3].

In restul Asiei, deci în afara Indiei, cele mai remarcabile succese ale **expansiunii** engleze sânt reprezentate de cucerirea coloniilor **olandeze.** CeyJonud fu ocupat la începutul anului 1796 şi **trecut** su'b controlul coroanei britanice în 1801 [4].

---

[1] Huttenback, *op. cit.,* în **„EHR", 1961,** nr. 301, pp. 594—599.

[2] Lefebvre, *op. cit.,* p. **315.**

[s] KarI Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, p. 162 ; Idem, *Bill-ul cu privire la India,* în *Opere,* voi. 12, p. 528 ; *CHBE,* II, p. 288 ; Georges Weill, *L'eveil des nationalites et le mouvement liberal (1815—1848),* Paris, 1930, pp. 473—474 [Col. „Peuples et civilisations", voi. XV].

[4] *CHBE,* II, pp. 59—60, *77.*

în 1810, englezii puseră stăpânire pe Moluce şi organizară o expediţie în Java, pe care o cuceriră în septembrie 1811. Ei creară aai un guvernămîmt, subordonat prezidenţiei Bengalului, încredinţat unui administrator priceput în problemele ţărilor tropicale, ca unul ce fusese şi explorator, Stamford Raffles. El organiză în Java un regim de stat, înlăturând administraţia Companiei olandeze a Imdiiilor Orientale *.

Deoarece fusese alungată din Macao, punct comercial portughez pe coastele Chinei de sud, o escadră engleză a 'încercat în anuil 1808 să ocupe Canton (Guancijou), dar a fost «respinsă de apărarea violentă a chinezilor [a].

Orientul Apropiat a intrat şi el în această perioadă în sfera atenţiei imediate a intereselor engleze. Privirile Angliei au fost atrase asupră-i de expediţia lui Napoleon în Egipt şi de prezenţa armatei sale acolo. Egiptul fu recucerit în 1801 de către **trupele** turceşti şi engleze şi readus sub vasalitatea Imperiu Im **otoman.** Cu această ocazie se semnalează un element nou şi de viitor în campaniile coloniale britanice : prezenţa unor detaşamente de trupe indiene în armata care a colaborar la <» uiparen Egiptului[3].

Toi în 1801, căpitanul John Makolm fu itrimis de guver-, **natorul** general din India, Wellesley, într-o misiune la Teheran l'agdad, pentru a combate activitatea agenţilor francezi şi **pregătirea** unui eventual marş al armatei franceze (Spre India [4]. **Maloolm** obţinu, în acelaşi an, **un** tratat cu Persia, deschizînd **Angliei** comerţul pe coastele Golfului Persic.

în Marea Roşie, englezii ocupaseră în 1798 insula Perim, care controlează .strâmtoarea Bab el Mandeb, şi vor încerca, de asemenea, să obţină 'monopolul de export al cafelei arabe[5].

în 1808, în timpul celei de-a doua alarme stîrnite de planurile lui Napoleon în legătură cu India, Mailcolm fu trimis din nou (în Persia, dar nu reuşi să obţină autorizaţia de a merge la **Teheran.** în schimb, la sfîrşkul anuilui 1808, un nou trimis, 1 **[arford** Jones, fu bine primit şi încheie în martie 1809 un alt

HBE, II, p. 106; Haidy, *op. cit.,* p. 299; Brunschwig, in „Kcvue Historiqu<?", an. 85 (1961), tom. CCXXVI, p. 446.

■ e, *op. cit.,* p. 191. *iltF.,* II, pp. 75—76. * ***Ibidem,*** **p. 73.** [1] **I t f** ***i*** **b v** ***t*** **e, op. cit., p. 52.**

tratat, care va fi completat **ulterior, în 1814** ' **Era momentul** în care Napoleon trimisese, la rîndml **său,** în i Gardane, în speranţa că-1 va deten **şahul F*tn** invadeze India[2]. Englezii răspunseră prin **misiunii) diploma** tice amintite şi prin încheierea unui **tratai di** Afganistanul. Totodată ei dasfăşurară intrigi, pentru a iiuitJ facţiuni rivale în Persia şi Irak şi a împiedici **astfel eventuala** folosire a acestor ţări de căitre Napoleon ca puncte de ct;\p3 şi chiar ca aliate în proiectatul marş spre India [:1].

Stăpînîrea drumului spre Indii : Africa

Cînd armatele franceze ocupară Olanda, la începutul a nu lui 1795, stadhouiderul, refugiat în Anglia, ordonă tuturor coloniilor olandeze să admită debarcarea corăbiilor şi garnizoanelor 'engleze, spre a le proteja contra Franţei. în acelaşi timp, Compania olandeză a Irudiilor Orientale ordonă vaselor sale să părăsească porturile engleze şi să intre pretutindeni în relaţii amicale cu francezii. împrejurarea, în sine, nu are caracter de excepţie. în perioada expansiunii Imperiului napoleonian se mai întâlnesc exemple de asemenea împărţire a opiniei ţărilor ocupate sau atrase în orbita influenţei franceze, în partide ostile şi favorabile Franţei. în privinţa atitudinii Companiei olandeze a Indiilor, a acestei grupări comerciale oligarhice, se poate preciza doar că nu era vorba de o simpatie principială pentru Franţa şi regimul ei, cît de oistiilitatea faţă de concurenţa engleză, de o parte, şi de temerea faţă de represaliile guvernului francez, de altă parte.

în iunie^septembrie 1795, o escadră engleză încercă să debarce în Colonia Capului, dar fu ţinută în şah de forţele locale, fidele **Companiei** olandeze a Indiilor, care administra colonia. La 14 septembrie însă, garnizoana olandeză făcu act de supunere. Capitularea fusese determinată şi de izbucnirea unei insurecţii a coloniştilor împotriva administraţiei compa-

---

[1] Lefebvre, p. 320 ; Esmael Doulatshahi, *Le conflit an-glo-persan â propos de Herat (1828—1857),* Paris, 1959, pp. 3—5.

[2] Friedrich Engels, *Afganistanul,* în Kar 1 Mar x-Friedrich Engels, *Opere,* voi. 14, Editura Politică, Bucureşti, 1963, p. 87.

[3] *Ibidem,* pp. 86—87 ; Lefebvre, *op. cit.,* p. 320.

niei, declarând-o decăzuta din drepturi şi instituind consilii şi adunări provinciale şi „naţionale", din reprezentanţi ai burghezilor şi fermierilor locali[1]. Ecouri ale revoluţiei franceze, în Africa de Sud !...

Cu prilejul păcii de la Amiens, Colonia Capului, la fel cu alte achiziţii engleze anterioare, a fost restituită vechiului posesor. Dar după reluarea războiului cu Napoleon, englezii o ocupară din nou, în ianuarie 1806 [2], inistaurînld administraţia lor şi căutând a se acomoda intereselor coloniştilor olandezi (buri), clasa dominantă în colonie. De pildă, între 1809 şi 1812 englezii au obligat pe membrii triburilor nomade sau seminomade din cuprinsul coloniei (hotentoţii) să alba un domiciliu stabil, fapt care a înlesnit fermierilor buri transformarea acestora în sclavi sau şerbi[3].

Asigurarea controlului asupra drumului maritim spre Indiile **Orientale** i-a determinat pe englezi să ocupe şi alte puncte de sprijin, în jurul Africii ; acestea, împreună cu Capul Bunei **Speranţe,** aveau sa constituie preţioase escale pentru vasele II le şi de război.

încă din timpul conflictului anglo-olandez din 1781, conducerea Companiei Imdiilor afirma, într-o scrisoare adresată unui secretar de stat englez : „apare de la sine înţeles şi dincolo **de orice** îndoială ca puterea care deţine Capul Bunei Speranţe i **heia** [drumului] către şi dinspre India. într-adevar, **trebuie** să considerăm Capul Bunei Speranţe ca Gibraltarul Indici" [4]. în acelaşi ae (1781), o escadră engleză întreprinsese asupra Coloniei Capului o acţiune milita-ră, rămasă fără rezultat [5].

Interesant e faptul că Napoleon, preocupat mereu de aventura auceririi Indiilor, pare a fi visat şi posibilitatea realizării unei atare întreprinderi pe calea mării. în 1804, în proiectele şi ordinale sale împărţite flotei, se găseşte şi indicaţia de a se cuc ori umuil din .aceste puncte de escală : insula Sfinta Eilena... °

HBE, II, pp. 57—59 ; S *i* k, *op. cit,,* p. 183. I I ■"■ l i v r e , *op. cit!, p.* 315 ; *CHBE,* VIII, pp. 172—174, 184—

' **Buri** li a r d B r e n t j e s , *Vraltes Junges Afrika,* Berlin, 1963, p ■' I I I a r 1 o w—M a d d e n, *op. cit.,* pp. 599—602. ' 1 I ,i 11 o w—M a d d e n, *op. cit., p.* 6. ***HBE,*** VIII, p. 168.

" ***//•/,/.»;.*** **II, p. 97.**

Englezii, din partea lor, **cuceriră în i ista de** vest a Africii, Gorea, iar în 1809 Saint **Lou** LO, **tu** sudul Oceanului Indian, ocupară î'le de **Franc*** [1] l i Mum. i u), cu portul ei excelent, île de Bourbon **(azi RAunion), buula** I driguez şi, mai la nord de acestea, **arhipelagu] Seychclili** Erau ultimele colonii franceze care cădeau **îm mîinile Anglii**

Pacea cu Franţa şi aliaţii ei

La 6 aprilie 1814, după completa sa **infnîngexe şi** iuti ■ trupelor aliate în Paris, Napoleon a abdicat, retrăgîndu-sc insula Elba. întreg sistemul .politic european creat de el prăbuşit. în ziua de 30 mai 1814, la Paris, aliaţii au **înche** cu Franţa (unde revenise la tron dinastia de Bourbon) un tratat de pace, urmat de o convenţie ansglo-olandeză la Londra, la 13 august acelaşi an.

Faptul că în intervalul martie-iunie 1815 Napoleon a revenit la putere, pentru „cele 100 de zile" şi că războiul Angliei şi aliaţilor ei împotriva sa a fost reluat, nu tprezintă însemnătate din punctul de vedere al modului în care, după mai bine de două decenii de încleştare reciprocă, au fost rezolvate problemele **coloniale,** şi în special pretenţiile colonialiste ale Angliei, înfirnigerea de la Watefloo (18 iunie 1815) a pus repede capăt **acestei** a doua domnii a lui Napoleon, aducînd cu sine noua sa abdicare şi exilul definitiv pe insula Sfînta Elena. Congresul de 'la Viena (1814—1815) a confirmat victoria Angliei şi acapararea, din partea ei, a unor noi posesiuni coloniale.

Prin **convenţia** cu Olanda, Angliei i se recunoscu stăpînkea asupra Coloniei Capului, contra unei indemnizaţii de două milioane de lire istorline[3]. Dobândi apoi două itraimi din Guyana, restul (Surinam) rămânând olandez. Mai anexă cîteva

[1] *CHBE, p.* 106; L e f e b v r e , op. *cit.,* pp. 315—316.

[2] H a r d y, *op. cit.,* p. 43.

[3] Anexiunea engleză n-a fost pe placul coloniştilor buri; în 1815 ei au dezlănţuit o revoltă, înăbuşită şi încheiată cu spînzurarea în împreju rări dramatice, a şase conducători : la prima tentativă, spînzurătorile im provizate s-au rupt, condamnaţii scăpînd cu viaţă. O veche tradiţie, invo cată imediat de asistenţă, cerea, într-un asemenea caz, iertarea condamna-

insuliţe *111* AntLle, o parte din Sumatra, coasta de nord-vest a insulei Bonneo (Kalimantan), peninsula Malacca şi Ceylon. Toate celelalte colonii olandeze ocupate în timpul războiului au fost restituite vechiului posesor. Pentru cale cedate, Olanda primi de la Anglia o indemnizaţie totală de cinci milioane de lire sterline (inclusiv cele două milioane pentru Colonia Capului).

Danemarcii, Anglia i-a restituit toate coloniile (de altfel de mică importanţă), cu excepţia insulei Helgoland, din largul estuarului Elbei.

Dintre posesiunile franceze, Anglia a reţinut : Tobago şi Santa I ucia în AntLle, insulele Mauriciu, Rodriguez şi Seychelles în Oceanul Indian. Primi, de asemenea, din partea Spaniei, confirmarea stăpânirii asupra Trinidadului, iar în Marea Mediterană reţinu Malta şi protectoratul asupra Insulelor Ionice, la apus de Grecia *.

Pentru a avea un tablou final al configuraţiei Imperiului britanic după victoria asupra lui Napoleon, trebuie să mai 11 unele rectificări şi aranjamente ulterioare, pe mar-itatalor idin 1814—1815.

In 1816, englezii anexară în Atlanticul de Sud insulele As-
şi Tristan da Cunha, de unde puteau supraveghea
nta Elena[2].

La 30 ianuarie 1819 ei cumpărară de la sultanul din Jo-**hore** (iîn sudul peninsulei Malacca) insula Simgapur, destinată, după expresia lui Stamford Raffles, „să devină în -răsărit, ceea

Malta este în apus" [3], adică un punct strategic (dar şi comercial) de maximă importanţă pentru Imperiul britanic din Orientul îndepărtat.

ţilor. Englezii însă au rămas neînduplecaţi şi au repetat pe loc execuţia. Cf. S *[* k, *op. cit.,* I, p. 239 ; *CHBE,* VIII, pp. 214—215. Lucrarea britanică atribuie episodului o cauză minoră, nu una politică.

[1] **Pentru** întreaga problemă a tratatelor din 1814—1815 (clauzele lor coloniale) : *CHBE,* II, pp. 123—127; Hardy, *op. cit.,* pp. 43—44, 20S,

IN 1834 insula Sfînta Elena va fi trecută de sub administraţia Com-
Indiilor Orientale sub aceea a coroanei engleze. *CHBE,* II, p. 576.
insulelor ^scension şi Tristan da Cunha, cf. *Ibidem,* p. 128.
HBE, II, p. 600. Tratatul era nelegal. Olandezii au susţinut, şi
I i **fost** dovedit ulterier, *ci* nu adevăratul sultan, ci un frate al său
ni II i moscut ad-hoc de Raffles, ;i senin.n **acest** tratat. Cf. *Ibidem,*
i şi K e n n e d y, *History of Malaya,* pp. 92—94.

în 1824, printr-un tratat, I m şi Palembang, în Sumatra, cedând în sohimb i.ibiliini tele care le mai avea în Malacca, I i contra instalării englezilor ila Singapur '.

Cifric, rezultatul victoriei Angliei boaiele ou Franţa revoluţionară şi cu Na în faptul că la 1792 Anglia avea 26 de colonii, iai in I număruil lor se ridica la 43 [2].

Dar, ceea ce era mai important, ea îşi consolid.i nirea, de acum necontestată, asupra mărilor. îşi «.Ir i• pieţe de desfacere. îşi întărise dominaţia în Indii $i în i Oceanului Indian, pînă pe coastele Africii de Sud, .ivîiul un sdlid control această zonă a lumii, devenită primord pentru interesele colonialismului englez. Eliminase din corn petiţia pentru stăpânirea mărilor şi coloniilor pe cel mai puternic adversar : Franţa. Sfârşitul războaielor dintre 1793— 1815 a aduis deci Imperiului britanic succese hotăotoare, dublate de o sensibilă transformare a structurii sale interne şi de o excepţională întărire a bazei lui economice.

---

[1] *Ibidcm,* pp. 603—604 ; H a r d y, *op. cit.,* pp. 299—300 ; K e n-*n e* d y, *op. cit.,* pp. 98—99.

[2] *CHBE,* II, p. 128.

CAPITOLUL VUT

DE LA „VECHIUL" LA „NOUL" IMPERIU

Istoriografia Imperiului britanic admite, în general, că în perioada dintre sfârşitul războiului de independenţă al coloniilor americane şi încheierea războaielor cu Napoleon are loc transformarea lui profundă, trecerea de la „Vechiul" la „Noul" Imperiu.

Problema a fost şi rămîne încă în discuţie, aducîndu-i-se completări şi emiţîndu-se multe puncte de vedere interesante. Ele tind să demonstreze că această perioadă de trecere a avut limite ceva mai largi. Se accentuează, pe de o parte, faptul că războiul de independenţă al coloniilor americane n-a determinat o schimbare relativ bruscă în structura Imperiului britanic, n-a îngropat cu totul elementele sale vechi, nici n-a l.i iveală altele, complet noi. De pildă, pe plan politic, revoluţia americană n-a dus la o subită convertire a guvertţilor englezi în favoarea unor mai largi libertăţi pentru colonişti, ci, dimpotrivă, la o accentuare temporară a strinţei controlului exercitat de metropolă [1]. Concluziile „lecţ,ic-i americane" pe acest plan au fost trase de Anglia şi apli- (.MC în practică abia începând cu anul 1840, în uînma unor noi experienţe periculoase pentru coeziunea imperiului[2].

Şi pe tărîm economic există părerea că modificări decisive în structura imperiului, în sensul deplasării hotărîite a axei sale comerciale în spre Oceanul Indian şi Pacific, au survenit abia după 1832 [3]. Se recunoaşte, pe de altă pairte, că ideile de bază ale noii structuri economico^politice a imperiului erau prezente înainte de apariţia cărţii lui Adam Smith (1776).

---

norr, *op. cit.,* p. 212. < li C v a
11 i e r, *op. cit.,* I, p. 29.

[1] Bl " i i s c h w i g , *op. cit.,* în „Revue Historique", an. 85 (1961), XXVI, p. 442. Aceeaşi părere, cu privire Ia prelungirea metodelor mi n u . i i l i ir in sistemul colonial britanic, metode care „au dispărut, gradat, I.....lecenii de după războaiele napoleoniene", la K e n n e t h Ro- -1; r e d e r i c k M a d d e n, *Essay in Imperial Government, pre- 'l.irgery Perham,* Oxford, **1963,** pp. **23—24, 43.**

Un foarte serios cercetător al **problomi** i, \ ini i **ni** 1 Lir.low, consideră că nu numai ideile, ci înseşi **condiţiili materiale** au dus la tramsfarmarea imperiului **npu!** războiului de şapte ani. Cuceririle **săvJrţite atunci,** turile dezvoltării industriale, supariorkai< au constituit baza căutării de noi pieţe, în **spi** itul Asiei. Imperiul axat pe comerţul oriental — qpuiu' el **s-ar** fi realizat şi fără divorţul anglo-american din 1783, oi iglnili fiind anterioare[1]. Deşi n-a fost singurul factor **care** i m i ' ţat această evoluţie, independenţa americană a avut tom rol de netăgăduit — recunoaşte acelaşi autor, într-o **altă** Iu crare. Ea a modificat circumstanţele „comerţului triungl itul practicat de Anglia în Atlantic, cu Indiile de Vest şi **coloniile** din America de Nord. Canada, pe atunci încă foarte **puţin** dezvoltată, nu putea constitui unul din cei trei piloni ai acestui comerţ. Relaţiile comerciale cu S.U.A. trebuiau menţinute, în caz contrar dezechilibrul economiei britanice ar fi fost mult prea greu. Dar faptul că S.U.A. erau acum un stat liber făcea **imposibilă** aplicarea pe mai departe a normelor mercantiliste în reglementarea comerţului transatlantic. Anglia a trebuit să admită un comerţ fără restricţii cu S.U.A., ceea ce a reprezentat o breşă în sistemul închis al comerţului ei exterior. Creşterea volumului schimburilor, în aceste noi condiţii, a con-• firmat anacronismul vechiului mercanitilism rigid şi optimismul cu care unii, ca Adam Smith, priviseră comerţul liber [2]. Ezi-tînd destul de multă vreme îîn recunoaşterea acestui adevăr, cercurile **de** afaceri engleze au pus un accent sporit pe expansiunea în Oceanul Indian, mai ales în India, în care vedeau o sursă permanentă de produse necesare metropolei, exploatabile în spiritul vechiului „pact colonial" mercantilist.

Toate **aceste** discuţii, angajate în istoriografia Imperiului britanic, nu infirmă limitele anilor 1783—1815, pe care le considerăm ca **mai potrivite** pentru a fixa perioada de trecere de la Vechiul la Noul **Imperiu.** Ele vădesc doar faptul, indiscutabil, că orice proces istoric are origini mai îndepărtate şi consecinţe prelungite dincolo de perioada în care el se manifestă cu deplină intensitate.

[1] Harlow, *The Founding of the Second British Empire,* I, pp. 3—5, I, pp. 1-3.

[2] Idem, *The Historian and the British Colonial History,* Oxford, 1951, pp. 17—18.

Vechiul Imperiu a fost cel bazat în primul rînd pe posesiunile tropicale, pe sistemul plantaţiilor lucrate ou sclavi, alături de care s-au ridicat *şi* coloniile de pe coasta răsăriteană a Americii de Nord, întemeiate şi populate de britanici, dar în parte avînd şi ele caracterul de plantaţii. Economia şi întreaga lui administrare erau dirijate în funcţie de concepţia mercantrlistă, care preconiza un „despotism comercial" din partea metropolei asupra coloniilor. E vorba aci în special de raporturile cu coloniile de emigraţie. Faţă de celelalte, mercantilismul apărea în forma unui jaf abuziv, facilitat de monopolurile comerciale ale unor companii, ducînd la înrobirea şi chiar exterminarea unor populaţii indigene. Se relevă astfel corespondenţa dintre geneza şi raţiunea de a fi a Vechiului Imperiu, cu perioada acumulării primitive a capitalului.

Apogeul Vechiului Imperiu a fost atins, am văzut, la mijlocul secolului al XVIII-<lea.

E cert că revoluţia americană, interpretată îndeobşte pe noi în Anglia ca o consecinţă a unor greşeli, a unei politici injuste :i metropolei faţă de colonii, a constituit un puternic nmliil de reconsiderare din partea burgheziei engleze a prinilor şi metodelor sale colonialiste.

După cum e tot atât de cert că în explicarea procesului trebuie avuta în vedere o cauză mai profundă : revoluţia industrială, transformarea Angliei în cea mai mare putere industrială a lumii.

Criticile care se aduc, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, vechilor metode colonialiste britanice vizează şi greşelile politice, dar şi insuficienţa, caracterul lor necorespunzător cu noile realităţi economice ale Angliei.

Adaim Smith, în celebra sa (lucrare *Avuţia naţiunilor*[1] a criticat practicarea faţă de colonii a unei politici pur comerciale, faptul că Anglia n-a văzut cum coloniştii înşişi, prin punerea în valoare a resurselor locale, sporesc patrimoniul naţional, indiferent de natura acestor produse, indiferent dacă ele i nevoile de consum ale metropolei, sau, dimpotrivă, îi iză producţia. Aceasta cu condiţia de a se renunţa la in idirile comerciale, la mercantilismul îngust, la „poli-ili l > h ,mi", cum o numeşte Smith, şi a permite o largă

[1] (I. recenta traducere complet! în limba româna : Editura Academiei, I. 1962 ; voi. II, 1965, passim

circulaţie a mărfurilor, un schi ml) lib ile. „Am creat un mare imperiu — spunea Smitli f&ră aii soop decît a creşte o naţiune de clienţi".

Blamul asupra mercantilismului, aruncai de \dam Smith, era expresia noului raport de forţe economice dintri şi restul lumii. Din faza de dezvoltare, i gleză era Mică subordonată oareoum comerţului[1], revoluţia industrială determină relativ brusc o covârşitoare ii a capitalului industrial faţă de cel comercial.

Vechiul Imperiu căuta în colonii surse de produse di con suin şi de materii prime. Noua economie engleză, ,t ei nismului şi a formidabilei creşteri a producţiei industi caută cu febrilitate debuşeuri. Masarea produselor devin problemă vitală, fără rezolvarea căreia importul de mai prime iişi pierde sensul, sufocă economia, duce la crize. In Io unui curent comercial al cărui debit major şi sens principal era dinspre colonii către metropolă, se impunea acum stabilirea unui circuit dublu, în ambele sensuri.

Această necesitate era determinată, sub ailt aspect, şi de consecinţele sociale ale revoluţiei industriale şi agrare. Prin victoria inaşinisimukii şi a macii proprietăţi agrare capitaliste se completa în ritm accelerau procesul ruinării ţărănimii şi a meseriaşilor, proletarizarea unor mase tot mai importante ale populaţiei. Acest proces rămâne propriu capitalismului, în cadrull căruia domnia liberei concurenţe alimentează mereu fluctuaţiile şi diferenţierea socială. Pînă şi belşugul duce la crize, la şomaj, ila perioade de creştere a mizeriei maselor. Din nudul celor ruinaţi ori ameninţaţi cu ruina, din rîndurile lucrătorilor industriali şi aigricoli prost plătiţi sau rămaşi fără lucru vor recruta mase de emigranţi, de astă dată de ordinul milio nalor şi zecilor de milioane, care în secolul al XlX-lea vor căuta alte condiţii de trai, mergînd să îngroaşe rîndurile | pulaţiei din colonii. Coloniile de emigraţie vor prevala în cadrul Noului Imperiu, faţă de cele de plantaţii. Ele vor o! în mai largă măsură, datorită creşterii demografice şi dezvoltării lor economice, debuşeurile potrivite pentru industria din metropola, contribuind şi prin aceasta la crearea condiţiilor

[1] Revoluţia industrială începe într-o branşă-fiică a comerţului colonial : prelucrarea bumbacului !

iii

necesare stabilirii acelui dublu circuit comercial, despre care s-a vorbit mai sus.

Mergînd mai departe în această analiză, vom observa că, în Noul Imperiu, intensificarea complexă a raporturilor comerciale metropolă-colonii va fi însoţită şi de „liberalizarea" lor progresivă, de eliminarea exclusivismului mercantilist, a opreliştilor în cădea schimburilor coloniilor cu ake ţări.

Gum se explică acest lucru ? Oare concurenţa comercială a altor ţări pe piaţa colonială engleză nu prejudiciază interesele industriei şi comerţului Angliei ? Pentru a lămuri faptele dît mai concis şi mai intuitiv, vom spune că liberalizarea relaţiilor comerciale ale coloniilor a însemnat, din partea Angliei, generozitatea celui mai puternic, a aceluia care ştie că o concesie nu-i poate aduce nici o pierdere.

Anglia veacului al XlX-lea a fost, până după 1870, „atelierul **kumii".** Nici o ţară de pe glob, nici mai multe la uin loc, nu se **puteau** compara cu potenţialul industrial englez. în condiţiile **unei** asemenea diferenţe de nivel al dezvoltării indus-bera concurenţă era un joc cu câştigătorul dinainte cu-**nos** m învinge cel mai tare, cel care poate vinde mai mult, **mai** de calitate, mai ieftin, mai repede.

i **telozia** cu care Anglia, cu începere din veacul al XVTI-lea, ise coloniile de penetraţia comercială străină nu-şi mai istul. Chiar şi fără măsurile protecţioniste sau prohi- **ive** cunoscute, Anglia putea doborî orice concurent, pe orice piaţă a lumii.

Liberalizarea comerţului coloniilor nu prezenta deci riscuri, dar atrăgea în schimb avantaje. Lăsînd altor ţări posibilitatea de a întreţine -relaţii libere, la tarife vamale scăzute (sau chiar complet abrogate), cu ea sau cu imperiul ei, Anglia avea dreptul să pretindă acestor ţari un tratament reciproc. Adică libertatea pătrunderii mărfurilor engleze pe teritoriul lor, în coloniile lor, îin zonele lor de influenţă. Ea îşi deschidea astfel alte **şi alte pieţe** de desfacere, mergîind spre cucerirea economică ,i **lumii fni regi.**

i n u n d 'Sensul noţiunii de „Noul Imperiu" sau de **„Al doilea** imiporiu", constatăm că el reprezintă acea fază de

: Imperiului britanic, lîm care (pritnci|pada sa bază ■ >1111. .i este industria, iar nu comerţul ; în care baza sa iri.ulă, mult lărgită, e diseminată **pe** nm spaţiu mondial, ni i u l de gravitate îm Oce.unul **[indian, iar** nu în Antile ;

în care predomină, ca valoare şi Imp oloniile <.K- emigraţie, din zonele temperate, iar **nu** i **iţii, din** zonele tropicale; în care predomină **relaţii!** ducţie, relaţiile de muncă salariată, **iar ou cale precapitali** de salavie sau serbie[1] ; în care libera **concurenţi ii Lot ui** n cantilismului, protecţionist şi prohibiţionisi.

Ca un corolar al celor de mai sus, deci nu nuni ii extrasă din greşelile comise faţă de coloniile amei drul „Noului Imperiu" se va impune, ca principiu şi mi I a organizării sale politice, sistemul auitoguveni.ini coloniiiloi dotarea lor cu instituţii legislative aviîmd o competenţă de largă şi cu organe executive proprii, responsabile în faţa adunărilor reprezentative ale coloniştilor.

O dată cu aceasta, coloniile vor asuma şi răspunderea pen tru rezolvarea propriilor lor probleme economice, aa şi aceea a securităţii lor interne şi externe, eu sarcinile financi.i bugetare, care incumbă acestor răspunderi[2]. întreţinerea şi apărarea imperiului va deveni astfel mai puţin costisitoare pentru Anglia. Noul Imperiu reprezintă, în ultimă instanţă, şi o formulă care permite Angliei să tragă mai multe foloase de pe urma coloniilor, cu mai puţine cheltuieli.

Dacă apogeul Vechiului Imperiu se situează pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, Noul Imperiu îşi găseşte expresia definitivă pe lla mijlocul celui de-ail XlX-dea, atingîndu-şi apogeul în cele două decenii următoare.

începuturile conştiente ale acestei noi orientări în politica britanică faţă de colonii se atribuie, îndeobşte, lui William Pitt-junior. însăşi venirea la putere a cabinetului său, în 1783, a însemnat sfîrşkul ultimei tentative de guvernare personală a unui rege englez — George al III-lea. De la cabinetul lui Pitt, relaţiile Marii Britanii cu imperiul de peste mări vor fi determinate de un minister responsabil în faţa parlamentului[3].

Abstracţie făcînd de „India Bill" din 1784, prin care Pitit a trasat calea autorităţii şi responsabilităţii guvernului şi par-

---

[1] India rămînc însă, multă vreme, principala excepţie de la regulă ; relaţiile capitaliste şi precapitaliste se împletesc aci puternic, în tot timpul veacului al XlX-lea, fără ca acest caracter să dispară nici în veacul nostru.

[2] Bineînţeles, aceste răspunderi, şi mai ales cea a apărării militare, nu erau exclusiv în sarcina coloniilor. Anglia continuă să contribuie într-o mă sură la ele şi e gata oricînd să intervină, la nevoie, cu armata şi flota sa.

[3] *CHBE,* II, p. 5.

lamemtului britanic faţă de colonii, de „Canada Act" din 1791, care va fi un punct de sprijin pentru dezvoltarea unui constituţionalism colonial englez, în timpul primei sale perioade de guvernare preocuparea directă pentru colonii apare şi în terminologia ministerială 'britanică. La 17 martie 1801 s[j]a reorganizat „Colonial Office", Departamentul Coloniilor, fiind pus saib conducerea unui „secretar de stat pentru problemele războiului şi coloniilor" *.

„We prefer commerce to domination" [2] — preferăm comerţul în iloiciuil dominaţiei. Aceste cuvinte, pronunţate de un politician englez whig (lordul Shelburne), în anul venirii la putere a lui Pitt (1783), deşi sînt departe de a corespunde realităţii şi par destinate mai degrabă să o mascheze, reprezintă „lecţia americană" învăţată de burghezia engleză. Me-morizînd-o şi căutând să o aplice, Anglia va porni la restructurarea imperiului.

• olonial Office", Ministerul Coloniilor, se va despărţi de „War Of-Ministcrul de Război, în 1854. După 1858 se va crea şi un „India i >lh'.' , Departamentul Indiei, separat de „Colonial Office", care se ocupa I u n i e cu restul imperiului. Cf. Georg'e Bennett, *L'Empire Bri*-în *L'Europe du XIXe et du XXe siecle (1870—1914)*, voi. II, K-a, Milano, [1962], *p.* 1079; *CHBE, IU,* Cambridge, 1959, II, 729. • Brunschwig, *op. cit.*, p. 444

PARTEA A II .1

NOUL IMPERIU

CAPITOLUL I

ÎN CĂUTAREA FORMEI (1815 [I

După victoria asupra lui Napoleon, de-a lungul VC.K u l m .i i XlX-iea, motivele care împinseseră Anglia la expansiuni lonială subzistă cu toată vigoarea. Desăvârşirea revoluţiei in dustriale, marcată prin momentul în care, ,după 1850, maţi nile înseşi încap a fi construite cu ajutorul maşinilor, impune Angliei necesitatea unei cantităţi cresciînde de materii prim., a unei clientele tot mai numeroase, a unui teritoriu tot mai întins pentru emigranţi '.

Expansiunea continuă prin urmare în veacul al XIX cu aceleaşi metode, comportînd în majoritatea cazurilor agresiunea directă, războaiele. Se poate remarca însă o deosebire desitul de sensibila între războaiele colonialiste engleze din acest secol şi cele din epocile precedente. înainte, colonialismul englez îşi croise drum într-o teribilă rivalitate cu alte puteri : Spania, Olanda, Franţa. Rînd pe rînd, ele au fost scoase din competiţie, în perioada dintre sfârşitul „Invincibilei Armada" (1588) şi prăbuşirea Imperiului napoleonian (1815). Dintre celelalte mari puiteri învingătoare asupra lui Napoleon, Rusia îşi concentrează eforturile, în secolul al XlX-laa, spre Asia centrală şi Extremul Orient, în spaţii care se întindeau pînă în vecinătatea celor vizate de Anglia, dar fără să le încalce. Prusia şi Austria nu erau capabile de un efort colonialist.

Pînă spre sfîrşitu! secolului al XIX-tlea, cînd intrarea capitalismului în faza imiperiallismului va arunca marile puteri în febra reîmpărţirii lumii, expansiunea colonială engleză se va desfăşura fără a întîmpina altă împotrivire decît a populafilor indigene, pe care superioritatea mijloacelor sale militare va îngădui să o înfrângă relativ uşor. Timp de mai multe acenii, Marea Brkanie via fi liberă să aJeagă unde, cînd şi dacă să întreprindă un act de expansiune [2].

O altă trăsătură specifică a expansiunii coloniale engleze în perioada 1815—1850 este relativa sa „moderaţie", o oare-

[1] Hardy, *op. cit.,* p. 70.

[2] *CHBE,* II, p. VIII.

care rezervă **a** burgheziei britanice faţă de noi cuceriri şi chiar faţă de păstrarea imperiului colonial, faţă de utilitatea sa. Atitudinea aceasta deriva din convertirea burgheziei engleze de ila idogma mercantilistă Ja cea a iliberului-schimb, considerat acum drept panaceu universal pentru dobindirea prosperităţii. Introducerea ilibeimfoi-schimb în economia engleză a început, ca efort conştient, pe **ila** 1820, ileguidu-se de numele lui William Huskisson, ministrul comerţului din acea perioadă. El a **făcut** primele reduceri şi unificări de taxe vamale, cunoscută fiind mai cu seamă atenuarea restricţiilor importului de igrîme, (prevăzute de „Legea cerealelor" [1]. De asemenea, a permis, pe bază de reciprocitate, accesul corăbiilor străine în porturile coloniilor britanice. Măsurile lui Huskisson „au transformat imperiul monopolist, înitr-umul preferenţial". Ele răspundeau unor cereri repetate ale cercurilor comerciale lon**doneze,** sprijinite de partidul whig, pentru o reformă a sistemului de reglementare a comerţului exterior englez. Asemenea **reformă era** .considerată necesară, pentru a combate consecinţele **depresiunii** economice oare se **instalase** curîind după în-i războaielor napoleoniene. **Din** 1840 începe reducerea 1*1* »r 'de import pe produsele străine -.

Ezitările guvernanţilor englezi în problema expansiunii **coloniale** s-au putut datora însă şi situaţiei bugetare. Războaiele **napoleoniene** făcuseră să crească datoria publică de la 250 la **peste 850** de milioane lire sterline. Pentru acoperirea ei se impunea o politică de economii, urmărită mai cu seamă după 1830, cînd whigii au preluat puterea politică. Reprezentanţi ai burgheziei industriale şi comerciale, aceştia se opuneau sporirii impozitelor asupra producţiei sau venitului, preferind economiile bugetare şi preconizând, în consecinţă, abţinerea de la războaie şi cuceriri coloniale **costisitoare.** Dar aceasta nu înseamna că cele două partide — cît şi clasele dominante engleze — nu erau tentate de anexiuni care promiteau a fi ren**tabile** pentru industria şi comerţul Angliei. De aci caracterul

[1] Această lege, votată curînd după victoria asupra lui Napoleon, reiuni K scle marilor proprietari funciari. Ea interzicea importul de grîne ni'li.i. atunci cînd preţul lor pe piaţa internă scădea SUD 80 de şilingi qUiirtcrul, Huskisson a **redus acea»t5 prevedere ta** Mima de 66 de şilingi, liuy1er, *op. cit.,* pp. 97—99 ; Knorr, *op. cit.,* p. 317 ; Grii' I. *op **cit.,*** p. 38.

oscilator al politicii coloniale britanice, în **cele trei patru** decenii de după victoria asupra lui Napoleon '.

Liberalismul economic se impune o d a t a **cu abolirea legii cerealelor,** cu abrogarea actelor de navigav 1853, **a** celui dintîi buget bazat pe principiile l. n **ilitării** li m.i ximum a circulaţiei mărfurilor, prin reducerea taxc-lm iar din 1860 chiar prin ştergerea tarifelor **diferenţiate,** renţiale şi egalizarea taxelor la care erau .supuse **importul** coloniale şi cele străine [3].

Noul Imperiu este aşadar „în căutarea" fonmuilei proprii **a** vieţii sale economice, pînă pe la 1850 ; o va găsi în liberul schimb' şi va deveni „Imperiul liberal" dintre 1850 şi 1874.

Comerţul liber, intensificarea circulaţiei mărfurilor, bazată, de fapt, pe creşterea producţiei în urma revoluţiei industriale, valul de prosperitate care i-a urmat au îndemnat burghezia engleză să reflecteze din nou asupra „lecţiei americane" : să cîntărească sacrificiile enorme impuse de ambiţiile coloniale, disproporţia dintre aceste ambiţii şi rezultatele lor practice.

Ce sens mai avea să cucereşti *şi* să păstrezi iun 'imperiu colonial, încărcîndu-ite cu toate cheltuielile militare şi administrative, atunci cîind nu sistemele economico-ipolitice închise, ci, tocmai dimpotrivă, libertatea relaţiilor economice între toate ţările se dovedea formula cea mai avantajoasă pentru interesele britanice ?

„în epoca celei mai mari înfloriri a liberei concurenţe în Anglia — scrie Lenin —, între anii 1840 şi 1870, conducătorii politici **burghezi** ai acestei ţări erau *împotriva* politicii colonialiste, **considerînd** eliberarea coloniilor, despărţirea lor corn-, pletă ide Angilia ca un lucru (inevitabil şi folositor..." [4].

Desigur, această concepţie derivată din noile condiţii ale economiei liberale n-a evoluait brusc şi n^a dus la consecinţa radicală a renunţării la imperiul colonial. Dar ea a dus la o lărgire a **sistemului** autoguvernării cdloniilor, la acordarea dreptului de a-şi alege guverne responsabile în faţa propriilor

---

[1] J o h n S. G a l b r a i t h , *Reluctant Empire. Britisb Policy on the South-African Frontier, 1834—1854,* Berkeley şi Los Angeles, 1963. pp. 26—27, 64—66.

[2] în anii 1846—1849.

[3] *CHBE,* II, pp. 409—410.

[4] V. I. L e n i n , *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului,* în *Opere complete,* voi. 27, Editura Politică, Bucureşti, 1964, p. 382.

lor instituţii legislative, trecînd astfel în sarcina coloniştilor înşişi sarcinile financiare ale administraţiei. Aplicată la început coloniilor de emigraţie, această formulă politică va da, treptat, o nouă structură Imperiului britanic, pregătind trecerea viitoare spre „Commonwealth", spre ceea ce burghezia engleză se va flata să numească „asocierea" coloniilor într-o „comunitate de naţiuni libere".

„Coloniile — spunea Richard Cobden, unul din liderii dociurmei liberalismului alasic, aşa-zis «maniohesteriain» — nu trebuie luate în considerare dacît pentru mişcarea comerciala pe care ele o prilejuiesc". Prin urmare, spunea tot el, „să se dea coloniilor autonomie şi, în acelaşi timp, să se pună în sarcina lor cheltuielile de guverinăm'înt" [1]. Pînă şi conservatorul Disraeli va declara *in* 1852 : „Coloniile sînt nişte pietre de moară pe grumazul nostru" [2].

Un grup ide politicieni liberali, în frunte cu lordul John Russell, va fonda „Societatea pemtru reforma colonială", ou •: H 11 de a promova noua concepţie a autoguvernării depline luniilor.

Un alt lider manchesterian, John Bright, considera că „va li II zi fericită aceea în care Anglia nu va mai posada nici un ■ i ile pămînt pe solul asiatic" [3]. Iar istoricul Macaulay ia, în acelaşi spirit: „Poate India, instruită de Europa, va **reclama** în viitor instituţiile europene. Qriicînd se va înitîtnpla **laata,** va fi cea mai glorioasă zi din istoria noastră" [4]. Nu numai desţpre India, dar despre toate coloniile se exprimă în Anglia convingerea că „dobîndirea autoguvernării este tendinţa şi necesitatea lor naturală, curentul normal al istoriei coloniale" [5].

Un timp oarecare, această availanşă de declaraţii generoase parc a-şi avea corespondentul în realitate. Ambiţiile coloniale par stinse. Anglia respinge unele anexiuni ce i se oferă. E **dezavuat** un comandant de navă care, la cererea unor miocupase Tahiti ; în 1834 se -enunţa la anexarea ţării cafrilor, din Africa de Sud ; tot acolo, în 1852 şi 1854, e re-

---

I I .i i (1 *y*, *op. cit.*, p. 54.
L e n i n, *op. cit.*, p. 382. I > | in

(., p. 5». ,
III, p. 1.
.i ii g e o n, op. *cit.*, p, 170. I I .i i
.1 v, *op. cit.*, p. 55. / , I I , p. 678

cunoscută independenţa noilor **republici bure TransvaaJ şi Orange** ; sîmt evacuate chiar unele **punci ate în Sumatra** (1824), Bender Bushir iîn **Gol'fui] Pmu (1857),** mărunte [1].

Acordarea autoguvernării ia proporţii **în ritm foarte** ra **pid după** 1840, an în care Canada înceţpc **prima I noului** sistem.

I **fii** alt factor nou în existenţa Imperiului **britani***

■ ii perioadă este apariţia şi dezvoltarea **proletariatului in dtutriaJ** modern. Prezenţa sa va deveni un element de o **pon** ■ li n- excepţională în imperialism, cînid şi în colonii se va li **COrutiituit** o industrie proprie, generînd o burghezie **naţională m** proletariat numeros. Acest fapt va ridica pe o **treaptă i i lupta** *lc eliberare de sub dependenţa colonială. în **prima** Ce **a** secolului al XlX-ilea, singură metropola avea un numeros şi organizat. Deşi, pană aproape de zilele **noastre, exploatarea** coloniilor a permis burgheziei engleze să **jure linei** mici părţi a muncitorimii un nivel de viaţă mai **ridicaţi Mrlgînd-o** politiceşte îin orbita ei, totuşi, în linii m.ii i. i **LMI muncitoare** britanică a idenitifiaat în mod just co-ininuii.iie.i **dintre** interesele ei de clasa şi cele ale luptei po- **poaroloi asuprite** din colonii.

I | IS-I(>, în ziarul „Northern Star", mişcarea chartistă — **ire** politică organizată a munoitorimii din Anglia **litreaga** lume — publica o declaraţie, în care se puteau **ita uimitoarele rînduri** privitoare la colonialismul britanic: „Nn **exiltl** nu i un petic de pămînt, atît în Britania cît şi în **colonii, pi care tu,** clasă muncitoare, să-l poţi numi proprietatea i.i... l'j **tăi,** vor lua pămîntul, vor ocupa toate func- \v\\i : .1 militare, în noile colonii, iar ţie îţi va ră- inîne sii t,i ■ ele în bătălii şi să primeşti o plată pentru cucerirea ,şi păstrarea celor cucerite. Cei ca>re populează de fapt pămîntul ţi îl lucrează sînt posesorii legitimi ai acestui pămînt şi ei trebuie **să** aibă libertatea deplină de ansi alege propria IOT 'formă de guvernare 'şi propriile lor instituţii" [2].

---

[1] H a r d y, op. *cit.,* p. 55 ; Charles H. P o u t h a s, *Democraţiei et capitalisme, 1848—1860,* ed. a II-a, Paris, 1948, p. 389 [Col. „Peuples et civilisations", voi. XVI].

[2] După Palme R. Dutt, *Criza Imperiului britanic,* Bucureşti, 1951, p. 158.

Iar poetul Ernest Jones, membru activ al aripii de stînga a chartismului, scria în 1851 despre Anglia : „In coloniile sale soarele nu apune niciodată, dar nici sângele nu se usucă vreodată" [1].

Problema abolirii sclavajului

"ni

în prima jumătate ia veacului al XlX-lea, Anglia a fiinţat sclavajul în coloniile sale. Mişcarea engleză în favoarea abolirii sclavajului a fost generaită, în primul rînd, de conştiinţa faptului că existenţa marilor plantaţii, lucrate masiv prin muncă forţată, frîina dezvoltarea pieţei coloniale pentru desfacerea produselor manufacturaite engleze. Pe măsură ce industria lua un avînt tot mai mare, generalizarea raporturiilor de muncă salariată se impunea, în toată sfera dominaţiei politice engleze, atît ca premisă a unei superioare rentabilităţi a muncii în colonii, cît şi ca modalitate de lărgire a pieţei **pentru** metropolă.

începuturile mişcării abolişioniste engleze coincid cu avîntul revoluţiei industriale. Decizia judiciară din aşa^numka .1 facere Somerset[2] — care spunea că orice sclav venit pe teritoriul Angiliei devine liber — şi o propunere în parlament

privire la lichidarea comerţului ou sclavi (1776) sînt primele ei semne. Acestea au fost urmate curînd de campania susţinută împotriva comerţului cu sclavi, dusă de gruparea „filantropilor", amici ai lui Pitrt-junior, în frunte cu Wilberforce. în 1787, ei pun bazele „Societăţii pentru abolirea comerţului cu sclavi". Propun parlamentului o lege „pentru uşurarea suferinţelor negrilor în timpul transportului". în 1789, wilberforce pronunţă în parlament un elocvent discurs contra comerţului cu sclavi. Tot el susţine şi proiectul înfiinţării unei colonii populate ou sclavi eliberaţi, proiect din care se va'naşte i oloni.i Sierra Leone.

< II toate că însuşi Pitt, ca şi principalii lideri whigi — l'ox, lUirke — împărtăşea acest punct de vedere, în Anglia

o x, *op, cit., p.* 118.
1772, un tribunal en:;i u, cu motivarea citată în text, liber-
".... M l.iv adus în Angli.i Iu. C o u p 1 a n d, *The Britisb*
• *v Movcment,* pp, 54—56.

mercantilistă ele rămîneau simple i îţi, atîta timp cît împotriva lor erau coalizate inten ele puternice ale plantatorilor şi cercurilor burghezi ml ou Aiiiti-folc şi ooastele Africii[1]. „Filantropici" Im Wilbcirfurcc i se **apunea** argumentul zdrobitor al ruinării **imad iloniilor** taţii, în cazul desfiinţării sclavajului. Ai **fi foii** M-nea, interesele unei părţi **însemnate** i armato i iimcrciale [s].

ivajul devine tema înfruntării între v a l i i şi imn m ,i economico-socială a Imperiului britanic : ml ochiului capital comerciali şi cele ale noului i **apitaJ** I, între concepţia ce rezerva coloniilor rolul <l<- fui Ic materii prime şi produse alimentare şi aceea cai le, în primul rînd, debuşeuri pentru industria metropolei, ol varea problemei sclavajului nu depindea de imbolduri M 11,1 a>re, ci de raportul -de forţe dintre aceste două tendinţe. I >in olipa în care balanţa a început să încline rapid în avanta-■ clei de-a doua, sclavajul a fost abolit, ca expresie a unor interese economice determinate ale burgheziei industriale ioze.

La aceasta s^a adăugat însă şi un alt factor important : **potrivirea** negrilor, revoltele lor tot mai ample, ipe măsura l dezvoltării sistemului plantaţiilor şi a concentrării unui mare număr de sdlavi. Semnalate încă din secolul i **lea,** revoltele negrilor străbat întreaga istorie a colo- **plantaţii. în** perioada de care ne ocupăm, Jamaica, la Barbados, la 1804, au fost teatrul unor aseme- dc eliberare. Ultima, cu caracter general, a fost ■ isacrarea a peste 1 000 de negri [3].

In I I. I .....i . i ((iuyana britanică), între 15 mai 1823 şi 16îii.n iu | semnalează o revoltă la care parti. 13 000 **d** *i.* Alţi 50 000 se vor răsoula în Jamaica, în iamjuarie **1832**

în 1807, |ui 1.111n■ 11111.1 **britanic** adoptase legea de interzicere a comerţului cu n *u,.i\r* **teritoriile** de sub dependenţă engleză în general şi **penti** u n . i v c l i - **engleze** în special.

---

[1] S a g n a c, *op. cit., p.* 419.
[2] C o u p l a n d, *op. cit.,* pp. 36—37.
[8] Harl ow, *A History of Barbados,* p. 327 şi nota 4. [4] Coupland, *op. cit.,* pp. 127—128, 136.

Măsura era incompletă şi **semnifica** începuturile unui compromis, tipic în cad>rul burgheziei engleze, între plantatori şi comercianţii cointeresaţi de ei, pe de o parte, şi industriaşi împreună cu restul burgheziei comerciale, pe de âiltă parte. Iruterzieîndu-se comerţul cu sclavi, dar nefiind abolit sclavajul însuşi, însemna că Anglia transforma doar un comerţ legal întrunui ilegal, că rezolva chestiunea formal, pe plan juridic (dar şi pe acest plan, numai la suprafaţă, în aspectul ei derivat), lăsînd-o neatinsă, în fond. Era mai degrabă un avertisment, un preaviz cu scadenţă foarte îndepărtată, dat plantatorilor, pentru a avea tot timpul să-şi ia precauţiile necesare, **să-fi** lichideze fără pierderi vechiul sistem de organizare a .plantaţiilor.

Abia în 1833, legea Stamiey a suprimat sclavajul în toate coloniile engleze. Dar, pe lîngă faptul că legea s-a -aplicat treptat în .diverse colonii, între 1834 şi 1839, prevederile sale, examinate în detaliu, relevă că ea a avut mai cunînd rolul de a salva pe proprietarii de sclavi, de a-i ajuta să-şi transforme metodele de exploatare, sau să-şi plaseze capitalurile în alte sectoare productive.

Legea obliga pe sclavii eliberaţi să continue a consacra **vechilor** stăpîni, vreme de cîţiva ani, cea mai mare parte a timpului lor de muncă, iîn calitate de „ucenici" [1]. Proprietarilor li s-a acordat ca despăgubire suma de 20 de milioane lire **line,** care întrecea valoarea totală a sclavilor eliberaţi[2].

Im felul acesta, legea din 1833 ar fi permis plantatorilor să continue producţia pe baze capitaliste propriu-zise. Daca după 1833 coloniile de plantaţii au decăzut, faptul nu se datorează legii desfiinţării sclavajului, ci conjuncturii create de liber-schimbism, care a dispensat Anglia de o parte a importurilor idin Antile, deschizîndu-i alte surse, mai avantajoase.

Coloniile din Antile au prosperat în cadrul specific oferit de sistemul economic închis, de protecţionismul mercantilist. Prosperitatea lor a încetat o dată cu perimarea acestui sistem, dovedindu-şi astfel caracterul din totdeauna întrucâtva artificial, funcţionarea lui fiind asigurată, în parte, prin legile

---

[1] Ucenicul, după cum se ştie, muncea în primul rînd contra locuinţă >i In,in.i. A'.imilarea „libertului" cu ucenicul şi obligaţia de a munci în continuare pentru fostul stăpîn arată clar limitele acestei legi, care, momentan, i> .i II Imului nici ea situaţia de fapt a sclavilor.

• i I a r d y, *op. cit.,* p. 47.

jliei şi prin forţa marinei sale, care %. ;-.li< i l.i aplicarea ora.

I)c altfel, comerţul cu sclavi practii.it Llii ii **tn teritorii** de influenţa engleză, sau chiar de v **iun** eme oît sclavajul a pansistait în **partea de md** i fnite ale Americii. Abia la 7 aprilie 1862, **după izfa.....** l ... i l n i civil din Statele Unite, s-a încheiat între Angli Uniunea statelor de nord, prezidată ide Lincoln, o co uliire a comerţului cu sclavi, care **prevedea dreptul** i al celor două părţi de a percheziţiona **vasele** ulităţile de tragere la răspundere penală a **echipajeloi** inovate. Marx a apreciat pozitiv această **convenţie,** rînd că „a dat o lovitură de moarte comerţului MI

INDIA

Compania Indiilor

ii procesului general de reconsiderare a structurii i l u i, pe calea noului echilibru aştaptait din partea libe- I I I iDiiomic, cea mai importantă instituţie supra-■ Iiiului sistem mercantilist, Compania Indiilor, ...iele decenii de decdin.

tn **1813,** monopolul ei comercial fusese foarte mult limi- n i r i I lirarea termenului de reînnoire a cartei lonopol nu numai că a fost complet desfiinţat, dar " p u n i Lndiiilor, [prim statutul prevăzut în cairta reînnoită i II -n i -. i p i l. i **pe** Mică douăzeci de iani, îşi pierdea pînă şi ml ei **de instituţie** comercială, îi era interzisă orice ac tivitate **de** *i* trebuia să-şi lichideze toate stocurile de mărfuri. **Comp .....**d i **6-a** atribuit în continuare sarcina tic administrări- .i **Indiei, ca un** Iul **de** mandatair aii coroanei britanice. în **consecinţă,** a **fo»t** întărit consiliul de control creat de legea lui Pitt din 1784 şi lărgite prerogativele sale.

---

[1] Karl Marx, O *convenţie împotriva comerţului cu sclavi,* în Karl Marx — F r i e d r i c h E n g e l s, *Opere,* voi. 15, Editura Politică, Bucureşti, 1963, pp. 524—526.

Compania nu mai avea dreptul de a initerzice supuşilor britanici işederea în India. întrudît, pînă la 1833, dividendele acţionarilor erau plătite din veniturile comerciale, acum suprimate, noua cartă, precum şi un act parlamentar adiţional, au dat companiei dreptul de a plăti aceste dividende din impozitele percepute de ea în India, în baza atribuţiilor sale administrative. Capitalul social al companiei a fost dublat, nominal, de la 6 la 12 milioane lire sterline, iar dividendul redus de la 10 la 5%. Ceea ce însemna că interesele fiecărui acţionar în pante nu erau cu nimic atinse, doar că dividendele încasate proveneau acum direct din exploatarea fiscală a poporului indian, iar nu indirect, prin comerţ. „în felul acesta, spune Marx, datoria Companiei Indiilor Orientale s-a transformat, cu ajutorul unei scamatorii parlamentare, într-o datorie a poporului indian" [1].

în 1853, carta companiei a fost reînnoită pentru ultima dată, dar fără precizarea duratei. Ea putea fi, deci, revocată oricând. Controlul guvernamental asupra administraţiei Indiei a fost lărgit şi mai mult, schimbîndu-se compoziţia consiliului di rectorilor companiei şi redueîndu-i-se prerogativele. Puterea vă şi jurisdicţională în India a fost atribuită exclusiv

iirnatorului general. Pentru a fi ajutat în exercitarea acestor largi prerogative, s-a creat pe Imgă el un consiliu legislativ, numit. Funcţionarii administrativi aveau să ocupe de acum îi i, linte posturile pe bază de concurs[2].

Legea din 1853 a redus aproape cu totul rolul Companiei Indiilor, prevestind apropiata ei desfiinţare. Rostul ei încetase, o dată ou ultimele războaie de cucerire, oare, pe la mijlocul secolului al XlX-lea, aduseseră întreaga Indie sub controlul Angliei. „Guvernul britanic, scria Marx, a purtat timp de două secole o serie de războaie, eamuflîmdu-se sub numele companiei, pînă ,dînd, în cele din urmă, a atins hotarele naturale ale

---

[1] K a r 1 Marx, *Apropiatul împrumut indian,* în Karl Marx-**Friedrich** Engels, *Opere,* voi. 12, p. 381 ; *Compania Indiilor Orientale, \u Opere,* voi. 9, p. 162; *Guvernarea^ Indiei,* în *Opere,* voi. 9, pp. **189** 19 Iî de notat că această lege, ca şi aceea de desfiinţare a sclav.înliii, **era** opera whigilor, a liberalilor, cum se vor numi ei de acum **înainte** . ei **se** întăriseră pe plan politic în urma adoptării reformei parla-**menl** •<■ din 1832, care desfiinţase o sumă de mici feude electorale **tle** al partidului tory ţi lărgise reprezentarea oraşelor în parlament. Poutha s, *op. cit.,* p. 314.

Indiei. înţelegem acum de ce, în i
ie a fost încurajată de toate partidi i ' inclu-
Ic care hotărîseră să asurzeasi
i ipocrită, după ce Imperiul britanii din I
rotunjit graniţele. Ele trebuiau mai întîi
pentru a o putea transforma tr-un obi
filantropiei lor sîcîkoare" [2].

Comerţul între Anglia şi India

Studierea raporturilor comerciale dintre Anglii ,,i [adia in i) importanţă multiplă. Ea dezvăluie un aspect deosebii de i n i v al mecanismului exploatării Indiei, devenită nai preţioasă a coroanei britanice". Explică în bună 11saşi istoria Companiei Indiilor în aceste ultime tentă. Ajută la înţelegerea evoluţiei structurii ■ Indiei supuse de englezi şi, în fine, la întrevederea H11..1 i Im i .iu/ele declanşării marii răscoale din 1857, cel mai nnpJu |i IM. 11 dramatic episod al luptei de eliberare a poporu lui HMIi..... veacul al XlX-dea. Comerţul cu India este noua tobrală a Imperiului britanic, preluând, în veacul ului central pe care în secolele precedente M avu-i îmi cu Antileile.

i suferă o profundă transformare, cantitativă şi de icn . 'I Itoricî «evoluţiei industriale engleze. Pînă în primele lot olului al XIX-iea, India era, în raport cu Ainglia, i ţar2 i |..... i i u . n e , şi încă, în mare proporţie, exportatoare de produ* mi v jugărefti, textile sau alte articole[3]. în 1814, ■ o i m l ii [i iftturi de bumbac din India depăşea, cantitativ, cu 50"/o, ! OK aloxaişi produse din Anglia îin India [4].

---

[1] De pildă, • hIIr Ltgsi din 1853 a fost votată de principalele fracţiuni ale partiatloi Liberal |i coniervatOf, împotrivă fiind liberalii man-**chejterieni** şi **grupării coniervatoart .i lui Diiralilî.** Cf. Karl Marx, *Guvernarea Indici,* în (***)pjrt,*** voi. '>, p. 187.

[2] K a r l Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, p. 160.

[3] Aici se au în vedere numai raporturile comerciale normale, nu afluxul de produse indiene în Anglia, izvorît din jaful direct, din felurite impuneri stoarse prin constrîngere.

[4] T a r a Chand, *op. cit.,* p. 378.

Din 1822, pe piaţa indiană au pătruns produsele industriei moderne de bumbac engleze. în scurtă vrame, India a devenit o ţară importatoare de produse manufacturate britanice. în contextul desfiinţării monopolului comerciali al companiei şi instaurării regimului libertăţii comerţului cu India, prin legile din 1813 şi 1833, volumul schimburilor anglo-indiene a crescut în proporţii fabuloase.

în 1780, valoarea produselor engleze exportate în India reprezenta (inclusiv aurul şi argintul) aproximativ 400 000 de lire sterline. în 1850, valoarea acestui export se ridica la circa 8 000 000 de lire, din oare articolele de bumbac însumau 5 220 000 lire, adică un sfert din exportul de bumbac aii An-, gliei şi o optime din exportul ei total. în 1837, ţesăturile engleze, inexistente înainte cu două decenii ,pe piaţa indiană, o invadau acum ou o cantitate de 64 000 000 de iarzi[1]. „Pe măsură ce industria bumbacului, observă Marx, devenea o ramură de importanţă vitală pentru întreg edificiul social al Marii Britanii, Indiile Orientale deveneau o piaţă de importanţă vitală pentru 'industria bumbacului din Marea Britanie" [2].

In **acelaşi** timp, de pildă între 1814 şi 1835, importurile **de** textile indiene în Anglia au scăzut de patru ori. Efectele sociale ale acestei răsturnări totale a sensului circuitului comercial anglo-indian au fost din cele mai grave.

Meşteşugurile indiene au fost ruinate complet, în cîteva **decenii.** Oraşe întregi cunosc un proces de (decădere. Dacca[3], de exemplu, avînd la sfârşitul secolului al XVIII-<lea 150 000 de locuitori îşi un excepţional irenume pentru măiestria ţesătorilor ei, ajunge pînă pe la 1840 la vreo 20 000 de locuitori, iar meseriile aproape nu se mai practicau. India a fost împiedicată a se dezvolta armonic în economia ei. Perspectivele industriale, întemeiate pe solide tradiţii, i-au fost retezate. Concurenţa indusitiriei engleze a fixat pentru multă vreme caracterul agrar al Indiei, care a mers agraviîndu^se : dacă pe la 1850 în agricultură erau ocupaţi 55% din locuitorii marii pcsninsule, în ajunul celui de-al doilea război mondial pro**porţia lor** crescuse lla 74% [4]. Dată (fiind slaba dezvoltare, în

[1] 1 iard = 91,4 cm.

• K a r l Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, p, ti

delta Gangelui (Pakistanul de Est). [4]

N e li r u, *op. cit.,* p. 328.

iubiţi, a forţelor de producţie ^i **fenomenul suprapopulării** ■ iii<>r regiuni, această ruină a i in.vni- itiaistrofice, asemănătoare eu a .unKM **de foamete, »Pă-** uI era înălbit de oasele ţesătorilor **utfl li 1834** ! **dul** Benirinck, guvernatorul general al Indici.

întreg procesul n-a fost o simplă urm **prin** nţă a unei industrii cu o bază **tehnică inf<** lui i unuia ajunse la un grad înalt de m i ieftinătate a produselor ei. Dominaţia politii .1 accelerat efectele liberei concurenţe — **„liberă" numai** Ic, fiindcă ţesăturile de bumbac manufactura ic în **Indii** ui în Anglia o vamă de 30% „ad valorem", **pe loi** le era fixată în India o taxă de intrare <l<- nu "(i '. Industria engleză a (bumbacului, sprijinită pe i .....viul debuşeu care era India, s-a născut şi s-a **dezvoltat** rificarea industriei indiene. Dacă India ar fi fost in- lulntitii, oa şi-ar fi putut salva industria de la pieire, prin i act lioniste.

ii cu India a cunoscut însă curînd o serie de difi- IV măsură ce industria Angliei devenea tot mai de- ■ i ilc piaţa Indiei, industriaşii englezi şi-au dat seama ■.11>iIiitrttea de a inunda la infinit o ţară cu produsele aceasta să aibă de oferit îin schimb alte produse. I>ui|u ..... .vrea industriei indiene s-au înregistrat momente de desfacere a piroduseloir textile engleze în India, din . .i Miipr.ipirodiincţiei relative de mărfuri pentru această piaţă mi|>lii în 1845). Faptul era determinat de slaba putere de i mu, i maselor indiene. în vreme ce, de pildă, în ludul' •>i . klontale şi America Latină, ţări de asemenea cu un i/nt, valoarea anuală a consumului de mărfuri i|> *Ac* Jocuitor era între 5 şi 14 şilingi, în India valonei IM am **consum** era de numai 9 penioe [2]. între 1846 şi 1850, **comerţd Ajigliei** cu India a scăzut, şi la export şi la import, cu 3—7B/«.

Industriaşii **englezi, vărînd îmceputuJ** acestui regres comercial, au pledat pentru **remedierea lui prin** măsuri de dezvoltare a forţelor de producţie în **India,** care să ridice capacitatea de

---

[1] *CHBE*, II, p. 289.

* în sistemul monetar englez, actualmente pe punctul de a fi înlocuit cu cel zecimal, 1 liră sterlină = 20 şilingi ; 1 şiling = 12 pence.

consum şi de plată din partea acesteia. Obiectivul lor direot era creşterea producţiei de bumbac. Dar atît acest plan, cît şi alte investiţii în India s-au lovit de impedimente din partea administraţiei companiei, apărînd interesele rutinare ale vechii oligarhii comerciale. „India, constată Marx, a ajuns o arenă de luptă între capitalul industrial, de o parte, şi plutocratic şi oligarhie, de cealaltă parte. Conştienţi de influenţa lor crescândă în Ainglia, fabricanţii cer acum suprimarea acestor forţe, ostile lor, în India, distrugerea întregului aparat vechi de guvernare a Indiei şi lichidarea definitivă a Companiei Indiilor Orientale" [1]. Acesta era fondul împrejurărilor în care s-a votat în 1853 ultima prelungire a cartei companiei, stabilindu-se o serie de condiţii în care, îtatr-adevăr, ea „nu mai fiinţează decîit cu numele şi numai în măsura în oare este tolerată" [2].

Un autor recent constată că, deşi confuză la suprafaţă, politica britanică în India s-a mişcait constant în direcţia impusă de dezvoltarea economiei engleze. Revoluţia industrială şi răsturnarea provocată de ea în balanţa comercială dintre Anglia şi India au determinat o schimbare a scopului dominaţiei **britanice** : în loc de a-şi propune doar asigurarea venitului pe urma unei avalanşe de impozite, puterea engleză va **urmări,** în prima jumătate a secolului al XIX4ea, crearea condiţiilor necesare pentru cucerirea vastei pieţe indiene de către industria britanică. De aci un nou reviriment agresiv şi expan**oare** s-a soldat cu completa cucerire a Indiei, de aci **masiva** acţiune de „asimilare", prin introducerea forţată a legilor, instituţiilor şi normelor de viaţă ale societăţii occidentale, întreprinsă sub stindardul „liberalismului" şi al „misiunii civilizatoare" a Angliei, căreia Macaulay **i-a** dat o abilă şi chiar patetică motivare, într-un faimos discurs rostit în Camera Comunelor, la 10 iulie 1833 [3].

Comerţul anglo-indiam a suferit fluctuaţii şi privit sub aspectul mijloacelor de plăţi pe care el le reclama. Pînă la 1825, mijlocul legal de plată în India era aurul. în acest an s-a adoptat o lege care fixa argintul drept etalon exclusiv. Totuşi, dat

---

•i r l Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, a. IM

m, Guvernarea Indiei, în *Opere,* voi. 9, p. 190. t o i e s, *op. cit.,* p. XIII; George Bcnnett, *The Concept* »/ *Empin Burke to Attltt, 1774—1947,* Londra, [1953], pp. 71—75.

fiind că pe piaţa mondială cursul .un u l m **faţă** **dl** al .umilitului, compania a **continua! pi chiti** *a p* ie aurul ca mijloc de plată, pinii **după** i rea zăcămintelor aurifere din **California** perspectiva devalorizării aurului, iapi **oare** a <l< ti raninat să revină brusc la etalonul argint. **Cursul argintului bl India** era mai ridicat decît în alte ţări, **el fiind, aici, mijloi** li ii de plată. Aceasta i-a făcut pe comercianţii **en**

st metal îm scopuri speculative, realizînd **totod** ture a posibilităţilor de cumpărare pe piaţa **indiană.** *Nu*-in.II din portul Southampton s-a exportat în India, îl

argint în valoare de 21000 000 de lire sterline, în .ii i i ure o cantitate foante mare a mai fost exponat.i **difl** ftllr i •■ >i i ni i '.

Efectele sociale ale comerţului englez. Proprietatea funciară

Pînl Ifl începutul veacului al XlX-lea, cu toate schimbă- **rile** politiei prin care a trecut în milenara ei istorie, relaţiile din India au rămas relativ stabile. Unitatea de bază indiene o formau comunităţile familiale, unităţi ,.i puteau satisface singure cerinţele, datorită i. i' 11111 lor a industriei casnice — torsul şi ţesutul ni.inn.il ....odele manuale de cultivare a pămîntului. **„Războiul** iu.iiiii.il de ţesut şi roata de tors — spune Marx —, unei armate uriaşe de torcători şi ţesători, iruicturii societăţii indiene" [2].

---

comerţului anglo-indian, la: Karl Marx şi Friedrich **Engfll,** *A treia cronică internaţională,* în *Opere,* voi. 7, Editura Politi I'>60, p. 461 ; Karl Marx, *Pauperismul ji* ***libertatea*** *comerţului.* ***Crix»*** *comercială în perspectivă,* în *Opere,* voi. 8, **Editura** Politica, **Bui uri** |«i "">0, PP- 395—396 ; *Stăpînirea britanică în In-*

în *Opere,* voi. 9, p. 138 ; ***Compania Iltdiilor*** *Orientale,* în *Opere,* voi. *9,* **pp,** 162—164 ; *[Criza financiară din Europa. — Din istoria circulaţiei I;inilor],* în *Opere,* voi. 12, p. 71 ; D e m a n g e o n, *op. cit.,* pp. 13, 230—231 ; N e h r u, *op. cit.,* pp. 327—328 ; J a c q u e s Arnault, ***Proctsul*** *colonialismului,* Bucureşti, 1960, p. 73 (citînd pe H. H. Wil- «o n, *Story of British Industry).*

• K a r l Marx, *Stăpînirea britanică în India,* în *Opere,* voi. 9, B 138.

Nimicirea, prin concurenţa industriei engleze, a industriei indiene de tip casnic, manual, a distrus legătura tradiţională dintre agricultură şi producţia meşteşugărească, ducînd la destrămarea şi dispariţia acestor vechi relaţii sociale de tip comunitar, cu .excepţia anumitor regiuni (în sudul peninsulei şi în nord, în Kaşmir), unde agricultura bazată pe irigaţii, în funcţie de periodicitatea musonilor şi de debitul nurilor himalayene, a impus menţinerea comunităţilor săteşti.

Destrămarea comunităţii familiale hinduse a însemnat cea maii mare şi singura revoluţie socială prin care a trecut Asia, pînă la mijlocul veacului al XlX-lea. „Provocând o revoluţie socială în Hisndustan, Anglia a fost călăuzită de cele mai josnice scopuri şi a dat dovadă de obtuzitate în maniera în care şi le-a realizat. Dar nu aceasta importă. Problema este de a şti dacă omenirea îşi poate îndeplini menirea fără o revoluţionare fundamentală a condiţiilor sociale din Asia. Dacă nu, atunci, cu toate crimele pe care le-a săvîrşit, Anglia a fost unealta inconştientă a istoriei, atunci cînd a provocat această revoluţie" [1].

Destrămarea vechilor relaţii sociale a fost grăbită de asemenea prin \reformele engleze pe tărâmul dreptului de proprietate, cum fusese aceea de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, prin care s-au pus bazele marii proprietăţi funciare a zamindariioE, în Bengal. Către mijlocul secolului aii XlX-lea, aceasta era deja într-un declin accentuat. Negustori speculanţi, favorizaţi de Compania Indiilor, puseseră mâna pe o bună parte a moşiilor din Bengal, exploatîndu-le prin intermediul unui soi dejnari arendaşi ereditari, creaţi de ei, numiţi patnidari şi subpafinidari. Asupra ţăranului indian apăsa deci o nouă ierarhie socială, în ale cărei elemente de legătură se împleteau puternic rămăşiţele feudale cu metodele de exploatare capitalistă.

în prezidenţiile Bombay şi Madras, deci în vestul şi sudul peninsulei, administraţia companiei a încurajat dezvoltarea altui-tip de proprietate. Edificată asupra insuficienţelor sistemului marii proprietăţi (zamiinida>rat)ul) din Bengal, atît în prirînţl .r, II MI rării strângerii impozitelor cât şi a dezvoltării producţiei agricole, compania a cedat sugestiilor unor funcţionari indieni mai clarvăzători, care au sfătuit-o să favorizeze soarta mu ului cultivator — *rayat-ul* — mai apt a deveni proprie-

[1] ***thiitm,*** **p. 141.**

tar şi mai cointeresat în producţie. **Dupii** sie două prezidenţii amintite a început a se **de .....nitul** sistem *rayatwari;* ©1 consta în declararea **t&rwuluii CI proprietar al lotului** pe care-l muncea şi **răspunzând personal de umpoziiDul funciar** după proprietatea sa [1].

Zamindarii şi rayatwarii, mari **proprietari** (ori independenţi, au format două **clase de** i **în** mijlocul unei societăţi pînă atunci **organizate** pe I **mu** uitare sau ierarhic-icondiţionate. Este rezultatul **marii** Iuţii agrare" petrecuse în India în secolul al XIX-K i

Şi sistemul rayatwari, introdus nu în **interesul ţăranului** ci doar ca formulă mai eficientă în strângerea i n i, **degenertat** repede. Pe de o parte, rayaţii înşişi **au ajum** (■Xiplio;iiteze pe cultivatorii fără pământ şi fără nici **un dd**

moscut prin lege. Pe de altă pante, impozitele **plătite de** i i, toarte ridicate şi recalculate des în funcţie de **recolti. mulau** în fapt poziţia sa legală de mic proprietar, făcîndu-il un **detontor,** în stare de semişerbie, faţă de administraţia com- I >.1111< -l Dacă zamindairatul a fost o parodie a laindlordismului « i ■;. I < sistemul rayatwari a fosit — o spune to,t Marx — **o parod** istamuiui francez de propriecate ţărănească. La rîn-■ I i i l său, chiar un politician englez era obligat să recunoască, pe l.i mijlocul veacului trecut, că, sub administraţia engleză, i lonne de proprietate funciară existente în India —

■ nul. I I . IMiJ, rayaitwari *şi* comunităţile săteşti — au devenit t"i atiîve.i lonme de exploatare fiscală în folosul oompaaiei [2].

Administraţia Indiei

Structura sclavagistă sau feudală despotică a statelor asia tice a ***WXpmtW*** **din** cele mai vechi timpuri activităţii admi nistrative II numai trei preocupări: finanţele, adică

---

[1] *CHBE,* IV, pp. 470, 478. Introducerea sistemului începe de prin 1812—1819.

* Despre proprietatea funciarS *şl* revoluţia agrară în India : K a r l Marx, *Reformele lui Charles Wood în Indiile Orientale,* în *Opere,* voi. 9, p. 132 ; *Stăpînirea britanică în India,* în *Opere,* voi. 9, pp. **138**—**141** ; *India,* în *Opere,* voi. 9, pp. 227—228 ; */Proclamaţia lui Canning si problema proprietăţii funciare în India],* în *Opere,* voi. 12, pp. 486—488 ; M o r a z e, *op. cit.,* pp. 188—189.

departamentul specializat în exploatarea propriului popor; războiul, departamentul însărcinat cu jefuirea altor popoare, şi lucrările publice, activitate indispensabilă pentru civilizaţiile asiatice, a căror agricultură din bazinul marilor râuri pretindea amenajări pentru irigaţii pe scară întinsă, realizabile numai prin coordonarea lor de către stat.

Englezii, consecvenţi cu metoda substituirii administraţiei lor în formele calei vechi, au preluat preocuparea pentru finanţe şi război, dar au neglijat lucrările publice, fapit care a dus — după ruina meşteşugurilor — şi la o degradare a agriculturii.

Din venitul total net pe care administraţia companiei îl realiza în India, ea cheltuia peste 80% pentru întreţinerea armatei şi a funcţionarilor, pentru plata dividendelor acţionarilor şi a dobînzilor datoriei publice. In schimb, din acest venit, cifrat pe la 1850 în jurul sumei de 20 milioane de lire sterline, enau afectate lucrărilor publice în medie cam 1—2%. în unii **ani,** dividendele acţionarilor erau de patru ori mai mari dci îi **suma** destinată efectuării unor lucrări publice.

(u o asemenea administraţie, care „a cultivat despotismul **european** pe terenul celui asiatic", fiind preocupată numai de area stoarcerii bogăţiilor Indiei şi de asigurarea aces-i'i.i, e explicabil faptul că bugetul guvernului Indiei prezintă un **deficit** anuail cronic, iar datoria publică, grevînd poporul mdian, a crescut între 1805 şi 1850 de la 25 la 47 milioane ilc lire sterline [x].

Exploatarea fiscală *se* baza în primul rînd pe impozitul funciar, reprezentînd 3/5 din totalul venitului net al guvernului Indiei. Opiul şi sarea erau apoi, în ordine, impozitele cele mai productive, aducînd, împreună cu pământul, 85% din încasări. Cu toate că suma nominală a impozitelor revenea, pe cap de locuitor, la mai puţin decît în ţările europene, ea era suficient de mare pentru a constitui o dificultate, în condiţiile nivelului de viaţă extrem de scăzut al poporului indian. De altIcil, în afara impozitelor propriu-zise, el era exploatat

---

.i r 1 M a r x, ***Stăpînirea britanică în India,*** **în** ***Opere,*** **voi. 9, pp I 16 I 18 .** ***Reformele lui Charles Wood în Indiile Orientale,*** **în** ***Opere,*** **vnl i |i, 134 ;** ***Compania Indiilor Orientale,*** **în** ***Opere,*** **voi. 9, p. 164 ;** ***Indit,*** **In** *< >l>cre,* **voi. 9, p. 226** ; ***[Veniturile englezilor din India],*** **în** ***Optrt,*** **rol I.[1], pp. 283—286;** ***[Impozitele din India],*** **în** ***Opere,*** **voi. 12,** PP. 5

printr-o sumă de metode indirecte, cura era de pildă mono polul companiei asupra sării şi specula l difi riţi i la vînzarea ei, care făcea ca indianul să plăiti ilocuri a articol de 30—36 de ori mai scump dedft în A

Administrarea Indiei păstra ficţiunea recunoajti rii IUI taţii eminente a urmaşului Marilor Moguli, ou reşedinţa la Deliii. Din 1835, în Bengal acest artificiu a încetai mia guvernînd provincia în chip suveran[2]. Pe o treaptă imediat inferioară, englezii au păstrat suveranitatea principâloi indieni asupra statelor lor, căutînd chiar să-i atragă, -să l.u.i din <•> nu element de sprijin al dominaţiei străine în India, în mare parte le-a reuşit.

Pe la mijlocul secolului trecut, statale principilor va Angliei prin 'intermediul companiei 'Cuprindeau un teritoriu de I S'OO 000 km^2, cu o populaţie de aproximativ 53 000 000 d locuitori. Pentru a asigura permanenţa dominaţiei principi- >i -,i totodată colaborarea cu aceştia, care îi scutea de o obligaţii administrative, englezii au îngăduit, de pe l.i începutul secolului aii XlX-lea, desemnarea unui moşteni-ioi prin adopţiune, în statele a căror dinastie locală era pe cale i M- viimge[8]. De asemenea, multor (principi li se plăteau iloi ate din veniturile realizate în India. Ele se ridicau, Li aproape 2,5 milioane lire sterline. în schimb, [>i trebuiau să plătească un tribut, reprezentat fie ‹ı ı ı i numerar, fie de întreţinerea trupelor engleze, fie, i >, i rea şi întreţinerea unor detaşamente militare propria, puie la dispoziţia englezilor. Ei nu aveau dreptul la ■ n 11..I,J ».11.111 f statului lor, la relaţii diplomatice de sine stătă toare ţi nu puteau rezolva conflictele cu alte state fără a face ape] l.i mii i i arbitrajul guvernatorului general englez. K.I|XH-IIII ile bl HMidice cu Compania Indiilor erau nuanţate

[1] Kar1A' *Hrformele lui Charles Wood în Indiile Orientale,* tn *Opere,* rol. 9. p 134 | *India,* în *Opere,* voi. 9, pp. 226—229; *{Impozitele în India], n* <»/"". voi. 12, pp. 517—521.

• Pouthas, *op. cit.,* p. 311. In 1827, compania proclamase încetarea calităţii ei de *vicar* a **Marelui** Mogul. G. Mondaini, *La colonisation anglaise,* II, Paris, 1920, p. 24.

[3] De fapt, în acest caz, surveneau trei alternative : unor principate ilifptul de succesiune prin adopţie le era recunoscut integral, altora sub i vă, iar altora le era refuzat, ceea ce putea implica anexarea lor, la **Itincerea** dinastiei, cum s-a întîmplat de pildă cu statul Nagpur, în 1853. i f, I' outhas, *op. cit.,* p. 312.

prin clauzele diverselor tratate îin temeiul cărora intraseră fie în „alianţă", fie sub protectoratul britanic.

Din jurul anilor 1820—1830, (lărgirea continuă a posesiunilor engleze administrate direct ide Compania Indiilor a pus problema necesităţii ide a antrena şi pe indigeni în administraţia publică. Um 'guvernator provincial englez exprima, în legătură cu aceasta, părerea că : „Indigenii sînt, în general, mai buni contabili, mai (răbdători, mai muncitori, mai bine informaţi despre starea ţării, moravurile şi obiceiurile locuitorilor" *.

Rezultă, aşadar, ide ia bun iînceput, că numai interesele administraţiei engleze au determinat promovarea indienilor în funcţii publice, deocamdată numai în cele inferioare. Dar, fie şi în aceste limite, apelul **la** funcţionari indieni deschidea o altă problemă : crearea uiruui -sistem de iinvăţănrînt modern, o dată cu alte reforme mai mărunte, în spirit european, care contraveneau pentru prima oară principiului adoptat tacit de dominaţia engleză în India — menţinerea poporului în înapoiere **culturali,** sub pretextul respectului pentru **tradiţiile şi instituţiile sade religioase.**

Deşi, încă multă vreme după adoptarea acestei noi linii, ie engleze infiuente continuau să afirme că educarea **indienilor** va duce la ruina politică a Angliei, necesitatea prac- I M . I ;,i a spus cuvîntul. Din 1818 apare la Calcutta, în limba liv.i, primul ziar indian. Istoricul Macaulay, la un moment «l.ii **membru** al consiliului iguvernatonului general al Indiei, a întocmit un raport în care susţinea cu ardoare înfiinţarea unor colegii de tip european pentru indieni. „Susţinem cu banii publici — scria el, referindu-se la vechiul sistem şcolar din India — doctrine medicale pe care le-ar ridiculiza potcovarii noştri ; o astronomie care ar face să izbucnească în rîs o şcoală engleză pentru fetiţe ; o istorie plină de regi înalţi de trei sute de picioare şi de domnii de câte 3 000 de ani; o geografie făcută din mări de melasă şi de unt" [2].

K.iportul său, din perioada guvernării lordului Bentinck (I 828—1835), şi el uin adept aii reformelor pentru India, a avut t.i uz II,h. H introducerea limbii engleze în şcolile indigene, **la 1835,** i.ir ulterior înfiinţarea de şcoli europene, mai întîi de

I > I ni i ii g con, *op. cit.,* p. 233.

< ■ (o r g e s W c i 11, *L'iveil da nationalitts et le mouvement —1848),* p. 474.

câtire misionari, iar cu timpul **chiar d** in. începînd ou anul 1834, numărul cărţilor **ei .....în trece** de mii de ori pe al celor **arabe ii santi** i iti ' ..... ■ poet **de** limbă bengali, Sudan Batta, **debut*** din Byran şi scrie o epopee după **(modelul] *llittdti*** ' i n i i <- 1855 şi 1857 se va ajunge la fondarea um iloi **din (** cutta, Bombay şi Madras.

S-a ivit în această perioadă, în **intelectualitatea** inul um curent care preconiza emanciparea poporului pun **uimi** larea culturii occidentale. Promotorul său a fost **Ram Mohan** Roy (1772—1833). Mişcarea iniţiată de el are **meritul dfl** fi ridicat împotriva imobilismului social şi intelectual, **de** Fa< tură feudală, permanentizat de spiritul religios **fcrtgu»t-con** vator [2]. Ea nu a reprezentat însă calea cea mai justă a **dezvol** tării unor concepţii noi în societatea indiană, coaniportîinl j i de abandonare a tradiţiilor sănătoase ale culturii proprii, in condiţiile efortului britanic ide a crea o pătură funcţionărească indiană, auxiliară a sistemului de menţinere a dominaţiei engleze, um asemenea curent putea deveni, la rîndu-i, un mijloc **de abatere a** poporului de ila idealul irecîştigării independenţei, <lc l.i lupta împotriva asupririi străine.

Tot în perioada deceniilor aii treilea — al şaselea din veacul **CKCUt** .a abolit pedeapsa cu biciuirea, s-a suprimat, sub **pe deapsa** ou moartea, arderea văduvelor pe rugul soţului de- Iiiii. orice sacrificii umane, în igeneral ; s-a ordonat tri- 1HIH.II.IOI „I **mu** mai recunoască starea de sclav (în 1843)[3] şi MI **drepturile** de proprietate persoana care abjura roii; **;enă** (îm 1850) ; **in** 1855 s-a admis remariajul **vă-** duvdoi -

Darii» **atunci** rămânea în vigoare — şi a rămas pînă aproape de zilele **noastre** — legea după care un indian putea fi aruncat şi ţinut în **închisoare** fără judecată, lege care supunea populaţia Indiei unui statut permanent de stare de asediu.

Începuturile unei politici de **reforme** culturale au pus la dispoziţia englezilor, treptat, **cadrele necesare** pentru funcţionărimea inferioară, recrutată dintre indieni. în secolul al

[1] Pouthas,o?. *cit.,* p. 312.
[2] D u p u i s, *op. cit.,* pp. 252—256.
[3] *lbidem,* p. 259.

XX-4ea ele vor atinge (în **administraţie,** poliţie, căi ferate, poştă, telegraf etc.) numărul de 10 000 000 şi chiar mai mult, ceea ce nu trebuie să impresioneze, ţinând scamă de uriaşa populaţie a Indiei.

Aceste reforme au atras după ele şi începuturile unei mişcări naţionale indiene, de emancipare culturală şi economică, de ameliorare a situaţiei Indiei de sub dominaţia engleză. Pornită de cercuri restrînse ale burgheziei din marile oraşe, ea reprezintă punctele de plecare ale unei linii reformiste, cel puţin momentan, în lupta indienilor împotriva stăpînirii Angliei. Nu era singura formă de luptă, în aceşti ani premergători marii răscoale din 1857. Ea marchează însă un moment ce nu poate fi neglijat : intrarea burgheziei indiene în arena luptei politice, legale, organizate.

în 1851, la Calcutta, un grup de persoane, indieni dintre elementele înstărite ale oraşului, au pus bazele „Asociaţiei ie", militînd pentru ameliorarea condiţiei indieni lor i reforme administrative, în scopul realizării unei Lri mai raţionale şi eficiente. Aceleaşi obiective, precum

!clniiterea indienilor în funcţii publice mai numeroase şi unţarea câte unei universităţi în fiecare rezidenţă, erau urmă-de asociaţia similară, fondată la Bombay în 1852. Acti-.icestora era sprijinită şi de cercurile reformiste din Anglia, grupate din 1853 în „Societatea pentru reforme în India" (printre membrii săi numărîndu-se liderul liberal mancheste-rian John Bright). Se mai poate remarca şi faptul că la 1855 **s-a** înfiinţat prima firmă comerciala indiană în Anglia. Unul dintre societari, Dadabhai Naoroji, debutase pe plan politic participînd la înfiinţarea asociaţiei anglo-indiene din Bombay şi venise apoi în Anglia anume pentru a lucra în interesul emancipării Indiei, stabilindu-şi legături printre oamenii de afaceri **din** industria bumbacului[1].

' Mary Cumpston, *Some early Indian Naţionalist* and their ihc British Parliament, 1851—1906,* în „EHR", 1961, nr. 299, **pentru** administraţia Indiei în această perioadă: Karl Marx, ***Problma*** *Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, pp. 210—212; Weill, «'/' ■" pp. 473—474; Pouthas, *op. cit.,* pp. 313—314; Deman-, pp. 233—235 ; Nchru, *op. cit.,* pp. 348—350.

Cucerirea completă a Indici, **pînS** l.i IS50

Pînă la mijlocul secolului al XIX i ii rea completă a Indiei de către englezi. Ea **a** d# ui timp sub forma războaielor de cucerire în **direcţii** fi lor naturale[1] — lanţul Himalaya, fluviul **[ndut MU prin** felurite eonstrîngeri şi tratative, avîaid ca rezultat **alipi** noi state indiene la domeniul britanic. Pe **prima** făşuirat o vastă acţiune de „încercuire" a statelor **indieni** noi posesiuni engleze, bastioane de apărare de-a **Lungul fron** tierelor naturale. Pînă şi înspre mare, statale din **[india** excepţia a două — Sind şi Gudjarat — erau **înconjurate de** teritorii aflate sub control britanic direct. Calea a **doua** .1 fost folosită cu precădere pentru ca, exploatând clauzele **anumitor** tratate, sau dificultăţile financiare ale unor principi, să în poreze teritoriul diferitelor state în domeniul britanic, 01 i le aducă într-o dependenţă mai strânsă faţă de acesta.

Pirin ad doilea deceniu al secolului al XlX-lea, guvernatorul **general,** lordul Moira, mai tîrziu marchiz de Hastings, a **în-**i HI iile de munteni din Nepal, încheind cu ele un tratat **de subordonare,** însă >respectîndu-le independenţa. între 1817 51 IS23, printr-o ailtă victorie, urmată de tratate cu principii , i dominaţia engleză în Radjputana şi impuse suze-1 .mu.IH-.I Angliei asupra ultimelor stătuleţe ale principilor ma-**raţi,** im ir **I** «30 şi 1843, intervenţia în mai multe principate v.is.ilc (Maisur, Gwalior) le aduse pe acestea sub un şi mai strâns. în 1843 a ifost cotropit Sindul, iar în **1845** —1846, printr-o campanie .înnpotariva războinicului po,po: **al** il.lnlor, a fost ocupat şi anexat Pendjabul, în **nordul Indiei, pînî La** Irontiera cu Afganistanul. în 1848, sikhii răsculai.i, **dai după** un an au fost înfrânţi şi Pendjabul subjugat dcliiniiv. **Principatele** Nagpur, Berar şi Aud fură xate în 1853—1856, luîndu-se ca pretext dificultăţi oreate de succesiunea **principatelor** sau de **proasta** administraţie internă

[1] înţelegem aci, şi **pretutindeni** cînd vorbim de India, frontierele naturale geografice ale „subcontinentului indian", care au corespuns cu limitele dominaţiei britanice. Aceste frontiere nu sînt identice cu cele politice, care au rezultat ulterior, prin constituirea statelor independente, India şi Pakistanul. în acelaşi sens, pur geografic, folosim şi numele de India.

a acestora. Ultimele cuceriri engleze în India, de după anexarea Sindului, totalizau 432 000 km-, cu aproape 8 600 000 de locuitori, „...începînd din 1849, spune Marx, fiinţează marele imperiu anglo-indian unitar" [1].

ALTE CUCERIRI ÎN ASIA

Războaiele cu Afganistanul şi Persia

în parte, expansiunea britanică îm Asia pîmă pe la mijlocul secolului al XlX-lea a fost dictată ide considerentul strategic al protejării graniţelor Indiei. Deşi relativ bine consolidate după cucerirea Sindului şi Pendjiabului, punctul lor nevralgic xămînea nord-vestul, unde Anglia continua a se teme de o posibilă invazie, în eventualitatea unui război cu Rusia.

în cadrul intrigilor reciproce anglo-rase pentru influenţă, **Londra** şi Petarsburgul s-^au amestecat iîn succesiunea la tronul ,i au încheiat, în 1834, un acord garantiind indepen-**denţa** acestei ţări[2]. Compromis diplomatic prin care Anglia . se asigure împotriva transfonmăriii Persiei într-o bază. **de** acţiune în direcţia Indiei. îm anul următor, 1835, manevra Iu **reluată** în Afganistan, prin trimiterea căpitanului Alexan-**der** Bunnes ca ambasador la şahul Dost Mohamed, pentru a-i **projpune** o .alianţă, însă fără ca Anglia să ofere vreuin angajament precis[3]. în 1837, izbucnind un conflict între afgani şi persani, ultimii asediară oraşul Herat, important nod rutier între Asia centrală, Persia şi India. Sub presiunea evenimentelor. Afganistanul a acceptat propunerile de alianţă ale unor emisari truşi.

Englezii îl rechemară atunci pe Burnes de la Kabul, pregătiră detronarea lui Dost Mohamed prin pretendentul Shujah

---

ir] Marx, *Compania Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. *9,* p. **[60;** *Problema Indiilor Orientale,* în *Opere,* voi. 9, pp. 209—210; fi Ml .</■ *cit.,* pp. 472—473; Pouţhas, *op. cit.,* pp. 311—313; **Dem** n, *op. cit.,* p. 43 ; Dupuis, *op. cit.,* pp. 234—238.

Doulatshahi, *op. cit.,* pp. 15, 18.

\. r.i i.i după ce în 1834 sprijinise un atac armat împotriva lui **Don Mohamed,** din **partea pretendentului** la tron Shujah, care însă *x* i .-n ii m i' **otativa** sa. *CHBE,* II, p. 573.

şi trimiseră pe de altă parte un corp **u** îm Golful Persie, obligîindu-l pe şahul Iranului ..i ridi ni Herat^ului şi să semneze, **la** Teheran, un tr.iut **comercial de avan** tajos pentru el, care întărea **influenţa engl** ,< îm Pi i La '. în 1839, în cadrul aceluiaşi obiectiv strategic -frontierei de nord *şi* vest a Indiei — Angli,i **ini heie un** comercial cu imamul de Mascat, obligă pe emirul **Sandului li** < cedeze Karaoi şi ocupă prin luptă cu sultanul local **portul** Aii. n. din sudul Arabiei. în 1840 fu impusă şefilor **somali, di** coasta africană a Golfului Aden, obligaţia de a nu închei.i l tate cu alte puteri, fără a informa în prealabil **autorităţile vn** gleze[2]. Marea Arabiei, care scaldă coasta de vest **a Indiei,** înconjura astfel de baze britanice.

Cea mai importantă operaţie îm cadrul acestui plan trebuia să fie supunerea Afganistanului, împotriva căruia englezii începuseră în februarie 1839 o campanie militară. In august, ei ocupară Kabul şi instalară pe tron pe pretendentul Shujah, sub supravegherea unui agent (britanic. în octombrie 1840, **$ahul** Dost Mohamed s-a predat englezilor, care l-au internat îm India.

■|VNÎIHI şi mai departe firele dominaţiei în Orientul Apropiat, **Anglia** se amestecă în 1840 în conflictul dintre Turcia şi **Egipt, CX upă** insullele Bahsrein din Golful Persie şi, ajutînd di- i III ti, sili Egiptul să capituleze. E unul din episoadele ÞKi i iontale în veacul al XlX-lea. Drept urmare **a ajutorului i< ordat,** Anglia dobîmdi de la Imperiul otoman, în 1841, **anţia** îm **kiderii** strîmtarilor Bosfor şi Diardanele pentru vasele **de răaboi ale** tuturor ţărilor, anulîmd astfel favoarea obţinută de Kii.i.i **ou** qpt ani înainte[3], de a avea, în caz de nevoie, liberă **trei ere** pentru vasele sale, spre Mediterana.

In scurt **timp** însă, planurile engleze în Afganistan primiră o puternică **lovitură.** La 2 noiembrie 1841 izbucni o răscoală generală a tribun loi **afgane,** care se sfîrşi cu un veritabil de-

---

[1] Doulatshahi, *op. cit.,* pp. 37—40.

[!] Thomas E. Marston, *Britain's Imperial Role in the Red Sea Arect, 1800—1878,* Hamdcn Conn., [1961], pp. 62—73. In 1855 va fi din nou ocupată insuliţa Perim, din smmtoarea Bab el Mandeb. Cf. Demangeon, *op. cit.,* p. 44. Alte lucrări (Hardy, *op. cit.,* p. 232) ■Jau data 1858.

[3] Prin tratatul ruso-turc de la Unkiar-Skelessî (1833).

zastru britanic. Armata engleză *de* ocupaţie trebui să capituleze, la 1 ianuarie 1842, plătind o despăgubire de peste 200 000 de lire steuline şefilor afgani .şi obligindu-se să se retragă din ţară, după ce predase aproape toată artileria şi muniţia, în retragere, această armată de 4 500 de ostaşi şi vreo 12 000 de oameni, personal auxiliar, a fost complet nimicită de frig, de foame şi de tir alierii triburilor afgane, a căror ură faţă de invadatori şefii lor nu reuşiră să o potolească, spre a-i face să respecte obligaţia de a îngădui retragerea nestingheritä a englezilor. Un singur om, un medic, reuşi să scape, întocmai ca în legendele antice despre asemenea dezastre, ajungînd în India şi relatând cele întîmplate.

Sub presiunea campaniei de aţîţare a opiniei publice, organizată de cercurile conducătoare engleze, guverna torul general al Indiei, lordul Ellenborough, întreprinse în august 1842 o nouă expediţie împotriva Afganistanului, pentru salvarea, chipurile, a „onoarei naţionale şi a prestigiului armatei britanice". în septembrie 1842, Kabulul fu cucerit din nou, dar englezii dată deciși să nu mai rişte cele întîmplate în anul pi,,, **dent. în** octombrie ei se retraseră, eliberară pe Dost Mo-**named** *şi* îi îngăduiră revenirea la tron (Shujah fusese asasinat **BJ timpul** răscoalei naţionale afgane), recunosoînd astfel inde-

idenţa Afganistanului. Neputînd ocupa această ţară, ca aco-

• frontierei de nord a Indiei Anglia anexă, în 1843, l

Conflictele dintre Persia şi Afganistan au servit *şi* mai tîrziu Angliei ca pretext de intervenţie în Orientul Mijlociu. în 1856, cînd persanii au atacat iarăşi Heratul, englezii le-au declarat război, au ocupat **insula** Charak, din nordul Golfului Persie, au debarcat ila Beinder Bushir şi au înfrînt cu uşurinţă rezistenţa larmatei şahului.

Tratatul ide pace, semnat la 4 martie 1857 ila Paris, impunea Porsiei evacuarea zonei Herat în timp de trei luni de la **ratificare şi** promitea, cu această condiţie, evacuarea trupelor **britanii** e **din** toate posesiunile Persiei[2].

' **Priedrich** E n g e 1 s, *Afganistanul,* în K a r 1 Mar x-F r i e - d r i c h E ngcls, *Opere,* voi. 14, Editura Politicii Bucureşti, 1963, pp. W c i l l , *op. cit.,* pp. 472—473; *CHBE,* II, pp. 573—575. **Doulktthahi,** *op. cit.,* pp. 145—148, 155—162, 191.

în amîndouă războaiele eu **Persia** ui folosit şi trupe indiene. Faptul în sine, ca si ootitribuţiili **suplimentare** percepute au stîunit nemulţumiri în [ndi*

Frontiera de est a Indiei: Birmuni.i

Dacă războaiele de la frontiera de **nord-vest** i **Indi** cal puţin scopul logic al consolidării apărării **posesiuniloi** gleze din această parte, războaiele purtate împouiv.i **Birmi** niei nu se pretează la aceeaşi justificare. Dinspre **răsărit, [ndia** nu era ameninţată de pericolul nici unei invazii. **Bengalul** despărţit de Birmania printr-o regiune muntoasă, gr< bilă trupelor, iar pe mare superioritatea britanică era **atîi dl** copleşitoare, încît ar fi fost cu totul ridicolă presupui io Birmaiiia ar fi putut întreprinde ceva contra Indiei, pe **ace** cale. „Din toate expediţiile militare britanice în Orient — scrie Marx referindu-se la al doilea război — mici una n-a fost întreprinsă pe motive mai puţin întemeiate oa aceea din Birmania" -.

Primul război, din 1824—1826, s-a soldat cu anexarea provinciilor Assam, Arrakan şi Tenasserim, irnpumîndu-se Birmaniei, prim tratatul de **la** Yandabo, din 24 februarie 1826, şi o contribuţie de război de 1 milion de lire sterline [3]. în schimb, războiul a mărit ou 13 milioane 'de lire datoria publică a Indiei, **pe** soi oi cil.i căreia a fost el purtat[4].

în 1852, sub pretextul lezării drepturilor unor comercianţi englezi, .i **început** al doilea irăzboi. Pacea încheiată în iunie 1853 ,i **adus** Angliei provincia birmană de coastă Pegu şi portul K.nii'oon ». Golful Bengal, la fal cu Marea Arabiei, devenea um **LAC britanic.**

---

[1] K a r 1 M a r x , *[Războiul anglo-persanj',* în *Opere,* voi. 12, pp. 72—73 ; F r i c d r i c h I i n g e l s , *Persia fi China,* în *Opere,* voi. 12, p. 214 K a r l M a r x , *Tratatul cu Persia,* în *Opere,* voi 12, pp. 229—232.

[2] Karl Marx, *Războiul din Birmania,* în *Opere,* voi. 9, p. 214. 'F r i e d r i c h E n g e l s , *Birmania,* în *Opere,* voi. 14, p. 304 şi nota 275 ; *CHBE,* IV, p. 559 ; J o h n *V.* C a d y, *A History of Modern Burma,* Ithaca (New York), [1958], pp. 67—68, 73—74.

[4] K a r 1 M a r x, *op. cit.,* pp. 214—215.

[5] Demangeon, *op. cit.,* p. 42. Vezi şi Karl Marx, *Situaţia pe continent si în Anglia,* în *Opere,* voi. 9, p. 302 ; *CHBE,* IV, p. 561 ; C a d y, *op. cit.,* pp. 67, 87—89.

Expansiunea engleză, date fiind convenţiile anterioare cu Olanda, m^a mai vizat aproape de loc zona Insulimdei, a acestor Indii insulare dki sud^estu'l Asiei. Totuşi ea a înregistrat în 1841 un mic succes interesant. Un anume James Brooke a abţinut de ia sultanul de Brunei (în nordul insulei Borneo) o concesiune cu drepturi suverane asupra părţii de sud a provinciei Sarawak. El a devenit astfel întemeietorul dinastiei „rajahilor albi" din Sarawak, ce s-au arătat destul de refractari pătrunderii influenţei companiilor capitaliste străine. După ce, în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, au acceptat protectoratul britanic, „rajahii albi", îin persoana lui Charles Vyner Brooke, strănepotul întemeietorului dinastiei, vor ceda Angliei principatul lor, în 1946 [1].

In 1846, englezii anexară insula Labuan, de lîngă coasta de nord a insulei Bonneo. în felul acesta s-au pus bazele stăpînirii britanice într-o parte a marii insule, stăpînire completată către sfârşitul secoluikji al XIX-4ea [2].

Războaiele opiumului

Dezvoltarea vertiginoasă a industriei atrăsese de mai demult atenţia negustorilor englezi asupra debuşeului excepţioii.iI reprezentat de China, cu populaţia sa imensă. încercările de -i obţine însă din partea împăratului Chinei autorizaţia de a .pătrunde ou mărfurile lor în Imperiul Ceresc se izbiseră de .un invariabil refuz. Cea dintâi interesată în comerţul cu China era, evident, Compania Indiilor. Pe măsură ce dominaţia ei în India se lărgea şi se consolida, pe măsură ce teritoriul tot mai vast stăpînit acolo oferea mai multe resurse, interesul companiei pentru piaţa chineză creştea. Ceea ce ea n-a reuşit să facă pe calea ilegală, a autorizaţiei oficiale din partea statului chinez, a început a practica ilicit.

De pe la 1773, compania *a* încercat să introducă opiu de **oontrabandă** în China prin apropierea portului Macao, conpe portughezi, aproape singurii care se ocupau pînă

' U i II n s c h w i g, *Colonisation britannique. Ocean Paciţique et < i, r.iti* ***Indien,*** în „Revuc Historique", **an.** 85 **(1961), tom. CCXXV,** if,5 **; H a r d y, *op. cit.*, p. 300.**

[1] **H a r d y *op. cit., p.*** 300.

atunci cu vînzarea acestui articol, în Clintii Iţi dcitul <le mo deste.[1] Primele încercări n-au porta aviM [j] ii 1794 însă, 'contrabanda s-a intensificat, de
ton. Ea a luat proporţii, încît după doi ani guvernul im rial a introdus pedeapsa bătăii cu nuiele pentru diştii ahinezi de opiu şi expunerea lor In public, CU un **jug** dl lemn în jurul gîtului.

Compania, din partea ei, a lărgit producţia opiului în India şi la 1798 şi-a instituit monopolul asupra vîn/.irn IUL Spre a nu se compromite, compania a interzis, de faranâ, selor sale contrabanda în China, dar în acelaşi timp înch contracte cu vase particulare, care se obligau să introduci în China stupefiantul produs şi iiumizat ide companie.

Cantitatea de opiu strecurată în Imperiul Ceresc ;i cretcui în 1800 de zece ori 'faţă de 1773, ilar în 1824 de şaizeci de <>t i. Toate pedepsele guvernului chinez asupra supuşilor săi, to.m-protestele faţă de activitatea negustoriilor străini au irămas fără efect. De la 1824—1837, cantitatea opiului de contrabandă crescu în continuare, de încă trei ori. Alarma guvernului chinez faţă de acest comerţ era provocată mai ales de scurgerea 'necontrolată a argintului din ţară, care începuse a dezorganiza vistieria şi circulaţia monetară. Unul din înalţii demnitari chinezi, arătînd considerabilele venituri pe care statul i li încasat din taxele vamale după comerţul cu opiu, **propuse** legalizarea lui. Propunerea fu respinsă, pe conside-îcniiiil i .II .icterului dăunător al acestui stupefiant. Chinezii se de iiei i ..i păşească energic la suprimarea contrabandei şi, în 1 K3*>, nu < omisar imperial sosit la Canton reuşi să confişte şi sa iii .i i II;,.I o mare cantitate de lăzi de opiu, pricinuind o pierdere unorciainţilor englezi.

Acest im iden.1 sorvi guvernului Angliei ca pretext pentru a dezlănţui împotriva Chinei primul iră2iboi al opiului. Campania decisiv.i ie desfâţură în anii 1841—1842, terminindu-se cu 'înfrângerea chinezilor şi semnarea tratatului de la Nankin, la 29 august 1842. Prin acest prim tratat inegal impus de o putere europeană Chinei, Anglia îşi însuşi insula Hong Kong, dobîndi libertatea comerţului prin cinci porturi chineze cu o taxă vamală de cel mult 5% „ad valorem", impuse o despă-

[1] Cam 12 000 kg anual, cantitate admisă de chinezi la import. în scopuri medicinale.

gubire de război şi aşa-zisa **„clauză** a naţiunii celei mai favorizate" *.

După semnarea **tratatului** de la Nankin, piaţa chineză a fost asaltată cu mărfuri englezeşti. Volumul comerţului cu China a crescut, valoric, cu peste 75% în 1845, faţă de **1836,** ajungîndu-se repede la suprasaturarea relativă a pieţei chineze şi la o stagnare, sau chiar regres al exporturilor. Pe de altă parte, perturbaţiiile financiare provocate în China de lipsa tot mai acută a argintului, folosit pentru plata (mărfurilor străine, precum şi ruinarea meşteşugarilor chinezi, prin concurenţa **textilelor** engleze şi ale altor ţări[2] au dat loc la .tulburări sociale care au culminat cu marea răscoală a taipinilor [3], dintre 1850—1864.

în timpul acestei răscoale, care a paralizat în mare măsură autoritatea guvernului imperial din Pekin, englezii au declanşat al doilea război al opiului (1856—1858), la capătul **căruia** atît Anglia, cît şi Eranţa, Rusia şi Statele Unite au **încheiat** l,i Tieintsin noi acorduri, obligînd China să le des- ■iu- porturi, să admită la Pekin reprezentanţe diplo- in.iini- pormanente şi sa permită străinilor liberă circulaţie **prin** fără şi dreptul de navigaţie pe căile fluviale chineze[4].

In 1859—1860, al treilea război, purtat împreună cu **Franţa** — în cursul căruia a fost ocupat Pekinul şi jefuit l'il.iinl de vară -imperial, una din capodoperele arhitecturii **chineze,** adăpostind comori de artă — a lărgit şi mai mult posibilităţile comerţului pe baze inegale cu China. în schimb, englezii au sprijinit guvernul imperial în acţiunea de înăbuşire a răscoalei taipinilor. în perioada următoare, penetraţia străină în China şi împărţirea ei în zone de influenţă *se* vor baza tot mai mult pe conlucrarea cu clasa dominantă şi guvernul imperial chinez. Acestea, incapabile a-şi menţine puterea, în

---

[1] Ceea ce înseamnă că orice avantaj ar fi acordat China în viitor, **prinţr** ■> **convenţie,** altei ţări, de el aveau să beneficieze automat şi supnjii l>i II. **....**i

iţele Unite, Olanda, Franţa şi Rusia au impus şi ele Chinei, în i ratate comerciale asemănătoare cu cel de ia Nankin. i Pin Tien Kuo = Regatul Ceresc al Marii Păci. Aşa au numit **icefti răsculaţi** statul întemeiat de ei, cu centrul Ia Nankin.

[4] In **euriul** acestui război, spre **deoiebire** de cel din 1839—1842, icnţa chim > **a** avut un mai accentuat caracter popular. Cf. F r i e - **dr** i **c** h E **n** **e** 1 s, *Persia }i China,* în *Opere,* voi. 12, pp. 216—217.

condiţiile creşterii nemulţumirilor popul ţârii de apoiere a Chinei, care se răsfAngeau Lbii Lunea apa-tului de stat, vor încerca, pentru irijinul puterilor străine, prin concesii dui li rea economică şi politică a ţării *K*

EMISFERA DE VEST

America Latină şi Indiile Apusene

Marele eveniment politic ce caracterizează istoria sferei de vest în prima jumătate a veacului al XIX-4ea a Foii eliberarea coloniilor spaniole şi portugheze, constituirea ilistate independente în întreaga Americă Latină. Prăbuşi, completă a colonialismului hispano-portughez în această parte a lumii a prilejuit Angliei o lărgire a debuşeurilor sale comerciale pe piaţa noilor state independente. Acesta a fost şi motivul pentru care Anglia a acordat sprijin diplomatic mişcării de eliberare din America Latină, opunîindu^se proiectelor de intervenţie contrarevoluţionară ale Spaniei şi marilor puteri reacţionare, grupate în aşa-inumita Sfîntă Alianţă. Ailin îiul li cunoştinţa Camerei Comunelor, în ianuarie 1825,

■ n'uşteren oficială din partea guvernului ibritanic a Mexi-cului, Columbiei şi Argentinei, ministrul de externe George Canming dei Iară cu emfază : „Am chemat la existenţă Lumea Nouă, pentru a restabili echilibrul celei Vechi" [2].

---

[1] K a r l Mar x-F r i e d r i c l i E n g e l s, *Prima cronică internaţională,* în *Opere,* voi. 7, p. 239 ; K a r 1 M a r x, *Revoluţia din China si din Europa,* în *Opere,* voi. 9, pp. 102—105; F r i e d r i c h E n g e l s, *[Noua expediţie a englezilor în China],* în *Opere,* voi. 12, pp. 175—180 ; **PriedrichEn.gffs,** P« ***liă si China,*** în *Opere,* voi. 12, pp. 216—217 ; Karl Marx, *Istoria comerţului cu opiu,* în *Opere,* voi. 12, pp. 553— 560 ; Karl Marx, *[Tratatul anglo-chinezj,* în *Opere,* voi. 12, pp. 568— 570 şi 587 ; K a r l Marx, *Noul război cu China,* în *Opere,* voi. 13, Kditura Politică, Bucureşti, 1962, pp. 547—548.

[8] W e i 1 1, *op. cit.,* p. 73 ; vezi şi K a u f ni a n n, *op. cit.,* pp. 77—78 ; C. K. Webster, *Britain and the Independence of Latin America, 1812—1830. Selected Documents from the Foreign Office Archives,* voi. I. < Kford, 1938, pp. 3—23.

Independenţa fostelor coloniii **spaniole** şi portugheze, libertatea comerţului cu inoile state, au **desfiinţat** dintr-o dată comerţul de contrabandă ce înflorase iîn Antilele engleze, atîta vreme cît America Latină era supusă monopolului comercial hispano-portughez. Drept urmare, în 1822 fu abolit, ca inutil, statutul porturilor „libere" din Antile [1].

împrejurările acestea au mai adăugat un motiv la decadenţa accentuată a coloniilor engleze din Antile. Ele devin posesiuni de importanţă secundară, din cauza acaparării de către Anglia a altor colonii, cu perspective infinit mai largi de dezvoltare economică. Sînt grav 'lovite de scăderea continuă a preţului zahărului pe piaţa mondială, afectat de creşterea producţiei de zahăr din sfeclă, ce îşi crease o bază în Europa, în timpul blocadei continentale napoleoniene. Scăderea preţului zahărului a fost marcată de o criză extrem de severă, în anii 1830—1831. Importurile de zahăr din Indiile de Vest au scăzut considerabil după 1830, mai ales în anii 1842—1845 [2]. Aşannumkul „Sugar Duties Act" (Legea taxelor **asupra** zahărului) a stabilit tarife egale ide import între zalunil .idus în Anglia din Cuba sau Brazilia şi cel din Indiile • l<- **Vest.** Legea a precipitat declinul plantaţiilor, obligînd pe **proprietari** la încercări de ireconversiune a acestora spre noi ii uluiri : cafea, cacao, bumbac[3]. A survenit, în aceeaşi **perioada,** legea de aboilire a (sclavajului în coloniile engleze, . .MC, deşi alcătuită cu toate menajamentele posibile pentru **marii** plantatori, a pricinuit totuşi anumite dificultăţi economice, în anii ide tranziţie spre statornicirea relaţiilor de muncă salariată.

Desfiinţarea sclavajului s-a aplicat în Indiile Occidentale cu data de 1 august 1834 ; conform prevederilor legii, foştii sclavi au fost trecuţi în statutul aşa-zisului sistem de „ucenicie" *(apprenticeship).* Timp de 6 ani după eliberare [4], sclavii ocupaţi în agricultură erau obligaţi să presteze foştilor stăpîiii 45 de ore de muncă pe săptămână, numai pentru mîncare,

---

[1] **Francois** Crouzet, Recenzie la lucrarea: Frances Arin (i ■ ; ■', *The Free Port System in the British West Indies,* în „Revue I**[ist.....**inc", an. 85 (1961), tom. CCXXVI, p. 485.

< *Ulii ,* II, p. 483 et passim.

i i in a 1, *op. cit.,* p. 58.

' IVntru sclavii din alte munci dccît agricultura termenul era de I nu

îmbrăcăminte, casă îşi asistenţă mali» .il.i ' In **rostui]** timpufcii, erau liberi să se angajeze ca salariaţi[2]. r\vi **Ui dreptuil** să-şi scurteze perioada de „ucenicie", dacă plît iu untioipal o lumă fixată ca răscumpărare a libertăţii eoni plen-. **Refu** ui | celor 45 de ore de muncă gratuită îi **ficea pasibili de pe** deapsa cu biciuirea, pronunţată însă de ma im <le proprietari.

Poate cel mai important rol al sistemului fost de a ajuta pe plantatori să fixeze salarii cît **mai** care, prin uzanţă, timp de 4—6 ani, aveau să imn diţie. Intr-adevăir, cîtă vreme ei aveau asigurat acul minimum de 45 ore muncă gratuită săptămânal, îşi puteau perrniti ofere salarii foarte scăzute. în Jamaica, plantatorii au < < < negrilor 1 şiling, pînă la 1 şiling si 8 pence pe zi, j><- cînd negrii cereau de la 3 şilingi şi 6 pence, pînă la 4 şiling 6 pence pe zi. Refuzul lor de a lucra a făcut ca salariili se stabilească între 1 îşiling şi 8 pence — 2 şilingi şi 6 pipe ai, plată mult inferioară celei a oricărui muncitor alb, fără a mai vodbi de salariile din metropolă [3].

Un alt mijloc de presiune asupra foştilor sclavi şi totodată de exploatare a lor pînă aproape de limită a 'fost dispoziţia ca ei să mai poată dispune de casa ,pe care o ocupau timp de trei luni după eliberarea lor completă, sau cel mult pînă la 1 iunie 1839, wn caz de boală sau infirmitate. După expira termenului, plantatorii pretinseră negrilor chirie pentru **îină** la 5 şilingi săptămîmal, atunci cînd salariul lor, pe acee.işi **durată,** de timp, se iridica în genere la 11 şilingi şi 8 ponce. In caz de neplata a chiriei, negrul cu familia sa puteau li **evacuaţi** cu forţa.

în B.UIKKIOS, spre deos'ebire ide Jamaica, plantatorii n-au pretins **aceastâ** chirie foştilor sclavi. în schimb, au introdus sistemul amenzilor pentru lipsa sau întârzierea de la lucru [4].

Din punct **de vedere** politic, posesiuiruile noi, dobindite în vremea războaielor 'napoleoniene şi confirmate de tratatele

---

[1] Cu privire la promptitudinea şi eficienţa acestei „asistenţe medicale" din partea plantatorilor pentru foştii lor sclavi, nădăjduim că cititorul nu-şi va face iluzii...

• De regulă, ei munceau tot la stăpînul căruia ti prestau cele 45 de ore, nai că primeau salariu pentru orele in plus.

» *CHBE,* II, pp. 498—499.

nbidem, pp. 501—502.

din 1814—1815, aveau un **regim mai** puţin evoluat decît cele vechi, în sensul că puterea ora concentrată în întregime în mâinile guvemator.u'hn şi consiliului său. Numai insula "Iobage, căreia i se acordase deja în 1768 dreptul la o adunare reprezentativă aleasă, dar în 1783 fusese cedată Franţei, a obţinut, după 1815, un statut politic intern asemănător cu al vechilor colonii.

în 1832, insulele Leeward (Antigua, Dominica, Montserrat, Barbuda, St. Ghristopher, Nevis) şi insulele Virgine au fost integrate într-o federaţie, în frunte cu un guvernator general, avînd reşedinţa în Antigua.

La fel s^a procedat un an mai tîrziu cu insulele Windward (Barbados, Grenada, St. Vincent, Tobago). Reşedinţa guvernatorului general se afla în Bairbados '.

Cu privire la America Centrală, unde singura posesiune engleză era micul Honduras britanic, Anglia a încheiat la 19 aprilie 1850 cu Statele Unite aşannumitul tratat Clayton-BulwiT[2], prin care .ambele părţi se obligau să nu colonizeze > nu încerce a exercita vreo dominaţie de orice fel asupra **teritoriu** din această zonă[3]. Deoarece Anglia şi-a ţinut stăpînirea foi Hondurasul britanic, Statele Unite au jinit în schimb, la 1855, venirea la putere în Nicaragua ■ ontuirierului de origine americană, Wa'lken Ambele ţări i acuzat atunci reciproc de încălcarea tratatului Clayton-IVulwcr, iar Anglia a recurs ohiar la o demonstraţie navală pe coastele Americii Centrale. Incidentul s-a aplanat însă în octombrie 1856, printr-o convenţie care declara neutralitatea coastei Mosquitos şi a zonei maritime adiacente.

în America de Sud, după începuturile promiţătoare ale relaţiilor dintre Marea Britanie şi .noile state libere, a intervenit o perioadă de răcire a .raporturilor cu Argentina. Mai întîi, din pricina insulelor Failkland. Pe la 1774, englezii evacuaseră complet arhipelagul, dar fără a renunţa la pretenţiile de posesiune formală asupra lui. Coloniştii spanioli fură eva-**'H!i,i** .i ci, în 1811, din ordinul juntei revoluţionare de la **Montevideo.** între 1820 şi 1828, Argentina căuta să-şi stabi-

[1] ' '***HBE,*** II, pp. **474, 489.**

'I.IMDI) era secretarul de stat al S.U.A., iar Bulwer, ministrul **englei la** Washington.

I (///;/ . **II, p.** 540.

lească suveranitatea asupra insulelor. Ne n **de** limbă spaniolă se aşezară aci. Anglia **proti cele din** urmă, profitînd de um incident argentino-amri li reahemarea guvernatorului argentinian, **reocupi arhipelagul,** în decembrie 1832 — ianuarie 1833. Fu rîmlul **Argentinei** înainteze proteste, dar .guvernul britanic nu **le a&du OUfl,** în 1841, un act al -parlamentului autoriză **deportarea de W na|i** în arhipelag [1].

Noi **incidente** surveniră în legătură CU refuzul **guvernului** argentinian de a permite vaselor străine navigaţia **pe fluviul** Parana. în 1845, Anglia şi Franţa instituiră o **blocadă navală** comună asupra Buenos Aires-ului, obligînd astfel **Argentina** să semneze în 1852 un tratat prin care se **reglementa** [1] fluviu tuturor corăbiilor.

Canada

Blocada continentală, decretată de Napoleon în 1806, **a** creat dificultăţi, cu începere de pe la 1808, satisfacerii nevoilor britanice de lemn de construcţie, care se procura din ţările limitrofe Mării Baltice. Cererile engleze s^au îndreptat atunci către Canada, determinînd un considerabil avînt al. industriei forestiere, pe baza căruia colonia a păşit într-o perioadă ide prosperitate economică [2].

Colonie tipică de emigraţie, Canada cunoaşte un spor continuu de populaţie, pe această cale. De la cei 60—65 000 de râncezi care trecuseră în 1763 sub dominaţia Angliei, s-a ins la o populaţie de 240 000 de locuitori (britanici şi fran-:ezi) k 1801, la 500 000 în 1815 şi la 1 843 000 în 1851. recuimpăinitoare **era** emigraţia engleză şi îndeosebi scoţiană •'. a transformat considerabil caracterul etnic al Canadei, făcând din francezi o (minoritate şi rulkînd mult însemn ă-

---

[1] *Ibidem,* II, pp. 544—546.

[2] John Bartlet Brebncr, *North Atlantic Triangle. The Interplay of Canada, the United States and Great Britain,* ed. a IV-a, New Haven, [1949], p. 81; Mary Quayle Innis, *An Economic History of Canada,* ed. a IlI-a, Toronto, [1954], pp. 112—113.

[3] Demangeon, *op. cit.,* p. 65; Claude Fohlen, *L'Amerique anglo-saxonne de 1815 â nos jours,* Paris, 1965, p. 71.

tatea Canadei de Sus, care, de la 80 000 de locuitori în 1815, ajunge (la 455 000 în 1841 *K*

Noua situaţie avea să ridice din nou problema reorganizării politice a Canadei, separată în două provincii diverse din punct de vedere etnic, prin legea din 1791. Această reorganizare va fi însă şi rezultatul evoluţiei politice interne a celor două provincii. Efectul emigraţiei s^a resimţit, în prima jumătate **a** veacului al XlX-lea, mu atît în planul contrastului etnic-maţional anglo-f.raneez, cît în cel social-politic, înăuntrul fiecăreia din cele două provincii. Alături de pătura dominantă, care, în baza actului constituţional din 1791, deţinea puterea atk la Toronto cît şi ila Quebec, s-au format grupări de opoziţie, reprezentând păturile burgheze nemulţumite de caracterul prea îngust al instituţiilor reprezentative, în locul opoziţiei naţionale dintre francezi şi englezii, rod al luptelor din secolele XVII—XVIII, apare în avanscenă — fără a o acoperi însă pe prima — opoziţia soci.ii **polii** ii a dintre conservatori şi liberali.

In Canada de Sus, viaţa politică era dirijată de o grupare **«taică,** reprezentând mai ales înalta funcţionăirime şi ini i, i de episcopul anglican John Strachan. Adversarii **o ironizau** cu denumirea de „Family Compact" [2]. Ea a con-Mi mit nucleul partidului tory (conservator) din Canada de '«ir,. Opoziţia, reprezentând restul burgheziei şi denumită **părea** „malcontenţilor" (nemulţumiţilor), cuprindea în **mare** majoritate emigranţi de dată mai recentă, mulţi de origine americană. Ea va evolua repede spre constituirea unui „partid al (reformelor", de inspiraţie combinată whig (liberală) engleză şi democratică americană. Liderul partidului a fost William Lyon Mackenzie, împărtăşind convingeri republicane şi preconizând, în numele aderenţilor săi, introducerea unui guvern responsabil şi a tuturor instituţiilor parlamentare engleze.

In Canada de Jos, nuanţele politice se complicau prin **împletirea** contradicţiilor sociale şi naţionale. Gruparea con- **atoare,** care acaparase conducerea politică, era poreclită II i **„Scotch** party", fiindcă era formată din negustorime bo- ■ în mare parte de origine scoţiană, aliată cu proprietarii

» *CHBE,* VI, p. 251.

Mc familie, clici.

funciari (mulţi din ei nobili) şi **vîrfui** imii **de** origine franceză.

Opoziţia, aşa-numitul partid *duna* i aci interesele majorităţii burgheziei, mai ;i Li **prin** Oi păţii şi franceze prin origine, a adoptat o **linie liberali, pro** gresistă, îmbibată însă ou o puternică und.i *Ar* **naţionalism** francez şi clericalism catolic. Şef aii partidului .l **devenit, dupS** 1815, Louis-Joseph Papineau (1786—1871). **Revendicarei** I u n damantală a acestei grupări era dreptul de **control** ii **adu** nării asupra organelor executive, cu alte cuvinte **acelftfi prin** cipiu al guvernului responsabil în faţa parlamonuili. anima şi pe liberalii lui W. L. Maokenzie, în Canada **de Su** Pe nesimţite, conturarea unor perechi de partide **poli** adverse a dus la sprijinirea reciprocă a conservatorilor şi li ralilor din ambele (provincii, pregătind .astfel apropierea **din** ele şi semnificând atenuarea exclusivismului naţional **engle** francez, care siugerase guvernului britanic soluţia administrativă din 1791. Din „englezi" şi „francezi", cu tradiţiile şi duşmăniile lor, realităţile politico-sooiale, creatoare de noi comunităţi de interese, fac să apară „canadienii"...

Apropierile şi paralelismele fundamentale în evoluţia politică a celor două provincii se profilează mai ales de pe la 1820, cînd Canada de Sus, printr-o emendare constituţio-n,i lă, obţine o adunare aleasă pe o bază mai largă, devenind ''■1 urai reprezentativă decît era, de pildă, Camera Comu-; 1 Anglia[2]. Faptul atrase după sine o întărire a opo-**liţiei** în < ,iM.ula de Sus şi o încurajare a ei în Canada de Jos. unul 1 mi un- intern instituit prin actul din 1791 este tot u i. ii **frecvent** criticat, în ambele provincii, începînd cam cu ii **1829.** în acest an, cercurile engleze din Canada de Jos nu înaintat un proiect de uniune a celor două provincii, **oom** bătut imodi.ii **ae Papineau,** prin proteste adresate miniştrilor britanici, din ionul cărora reiese sensibilizarea sentimentului naţianal-particul;vrist al firanco-canadionilor. Proiectul a fost respins, muilţumit.i **alianţei** dintre **opoziţia** liberală a ambelor provincii. Eşecul acestui proiect, **lansai prematur,** a determinat probabil şi opinia unui comitet al Camerei Comunelor, însăr-

[1] Formarea partidelor politîce în cele două Canade : *CHBE,* VI, pp. 207—209, 236 et passim ; G i r a u d, *op. cit.,* pp. 56—64.

[2] G i r a u d, *op. cit.,* p. 60.

cinat să ancheteze situaţia, internă din Canada, în 1828. Comitetul a recomandat să nu se insiste, pentru moment, în direcţia unirii celor două provincii[1]. Modul în care cercurile liberale din Canada **ridicau** problema unor organe executive responsabile la faţa adunărilor locale conţinea germenele unei formule noi de conciliere a unităţii imperiului cu autoguvernarea coloniilor [2].

în ambele provincii, intensificarea acţiunilor opoziţiei îndeamnă puterea executivă la felurite acte arbitrare împotriva adunării reprezentative. Ele duseră la izbucnirea unor tulburări **ia** Montreal, în 1832, soldate cu morţi şi răniţi. în 1834, Papineau redacta programul partidului canadian, denumit „Cele 92 de rezoluţii", ale cărui puncte esenţiale erau : recunoaşterea drepturilor adunării de a controla actele de guvernămînt şi finanţele şi crearea unui consiliu «legislativ eligibil[s]. Rrin întreg conţinutul său, acest program releva în Papineau **un** discipol moderat al revoluţiei franceze, un admirator al **oon*tfltuţiei** americane şi al celei franceze din 1791. Lansate

nanifest, într-o campanie populară, „Cele 92 de rezoluţii" nu i unirii. 87 000 de semnături de adeziune.

Ldei asemănătoare, dar cu o mai pregnantă nuanţă republicana, care a făcut-o să fie calificată drept o nouă „Declaraţie de independenţă", cuprindea „Declaraţia reformatorilor **din** Toronto", redactată de W. L. Mackenzie.

în Canada de Jos, tulburările ce avuseseră loc şi lansarea celor „92 de rezoluţii" au determinat guvernul britanic să trimită a comisie de anchetă, al cărei raport conchise împotriva oricărei reforme politice esenţiale.

Drept urmare, guvernul din Londra respinse revendicările formulate de Papineau şi ameninţă eu suspendarea regimului reprezentativ, în cazul că opoziţia nu s-ar fi liniştit. De un tratament asemănător avu parte şi opoziţia liberală din cealaltă proviimcie [4].

---

[1] IUrlaw—Madden, *op. cit.,* pp. 227—232, 234—236; Hans •; i *i* I *l'wbleme der Britiscben Reichpolitik in Kanada : die Rebellion* ***ton*** *18* ■/, Marburg, 1960, p. 19.

" **Mor** ton, op. *cit.,* în „EHR", 1963, nr. 308, pp. 456—457.

' W I'. M. Kennedy, *Documents of the Canadian Constitntion,* 66 >88.

///(/:, VI, pp. 245, 264—268; Gir aud, *op. cit.,* pp. 65—66.

La tulburările politice, şi avînd fără **Jmdoială** un rol în agravarea lor, se adăugau contradicţiile **dintre** cultivatorii rurali şi proprietarii funciari francezi, care-şi menţinuseră, cu îngăduinţa regimului britanic, senioriile de tipul veacului al XVII-ilea. Categoriile Turale erau atinse de fluctuaţia preţurilor şi de criza producţiei de grîu, care se datorau sistemului seniorial şi tehnicilor agricole înapoiate pe care el le conserva. Burghezia franco-canadiană, avînd unele interese comune cu proprietarii funciari, a căutat să dirijeze nemulţumirile ţăraniilor pe un făgaş politic îşi naţional[1].

Răscoala din 1837 şi actul de uniune din 1840

în noienibrie-deeembrie 1837, contradicţiile politico-sociale din Canada, generate de problema responsabilităţii guvernamentale, atinseră punctul culminant. în ambele provim ii izbucniră răscoale, conduse de partidele de opoziţie. Mai gravă a fost cea din Canada de Jos. Englezii au reuşit să facă faţă situaţiei, prin forţa armelor. Atît Mackenzie, cît şi Papiineau, după înfrîngerea insurecţiilor, s-au refugiat în Statele Unite. In Canada s-a reintrodus regimul militar, cu suspendarea statutului constituţional.

O nouă misiune specială de anchetare a stărilor de lucruri din colonie a fost încredinţată lordului Durham (mai-noiembrie 1838). El ajunse ia concluzia că cea mai bună soluţionare a crizei ar fi introducerea guvernului responsabil. în acelaşi timp, ipropuse unificarea celor (două provincii. în felul acesta, elementul **englez** ar fi contrabalansat, în cadrul unui parlament unic, separatismul francez din Quebec. Rebeliunile din 1837, deşi înfrînte, şi-au făcut astfel efectul. Ele au contribuit la introducerea guverniului iresponsabil în Canada[2].

---

[1] F o h 1 e n, op. *cit.,* pp. 71, 82, 171—173.

[2] A r t h u r R. M. Lower, *Canada. Natlon and Neighbour,* Toronto, 1952, p. 17. Raportul lui Durham, publicat de Reginald Coupland, *The Durham Report,* ed. a II-a, Oxford, [1946], cu aprecieri foarte elogioase la adresa lui: „Magna Charta celui de-al doilea imperiu britanic" (p. XLVI). Cf. însă şi pp. 150, 158, 161, unde textul însuşi al raportului relevă limpede intenţiile de a-i deznaţionaliza pe franco-canadieni.

Raportul lui Durham a fost violent criticat de unii membri ai parlamentului britanic, iar autorul **acuzat** de complicitate cu „rebelii" canadieni. în cele din urmă, Actul de uniune a Canadei, promulgat ila 23 iunie **1840**[1]**,** a luat totuşi ca bază recomandările sale. Unificând cele doua provincii, el acorda Canadei uo parlament cu toate drepturile obişnuite ale unei astfel de instituţii, format dintr-o adunare aleasă pe patru ani şi un consiliu legislativ numit de puterea executivă. Guvernul avea să fie răspunzător în faţa parlamentului.

Aplicarea actului a început din august 1840, sub guvernatorul general, lord Sydenham. Francezii din Canada de Jos au arătat multă reticenţă faţă ide unificare. După recenta înfrîngere a răscoalei din **1837** nu aveau însă nici o posibilitate de rezistenţă. De aceea, ei au adoptat linia strângerii legăturilor cu liberalii din Canada de Sus, ceilalţi înfrînţi ai răscoalei, constituind împreună un puternic partid liberal. Pe o astfel de bază, francezii sperau ca, folosind libertăţile parla**mentare** acordate de actul din 1840, să poara preîntâmpina oi it **e tendinţă** de asimilare a lor din punct de vedere naţional.

[1] dintîi parlament unic al Canadei s-a întrunit în iunie i I, la Kingston, noua capitală, aleasă tocmai pentru a evita optibilităţile care s-ar ifi putut ivi, în cazul opţiunii pentru Toronto sau Quebec [2].

Dacă guvernul britanic a fost destul de expeditiv în aplica uniunii, nu acelaşi lucru se poate spune despre aplicarea principiului responsabilităţii guvernamentale în faţa parlamentului. Timp de vreo cinci ani, metropola a ezitat. Trebuie avut în vedere şi faptul că între 1841 şi 1846 la putere se afla partidul conservator, pe cîtă vreme raportul Durham şi Actul de uniune fuseseră opera liberalilor. Atît guvernatorul Sydenham, cît şi unuil din urmaşii săi, Charles Metcalfe, interpretau actul din 1840 în sensul că primul ministru al oricărui guvern avea să fie însuşi guvernatorul general. Liberalii susţineau însă că acesta reprezintă coroana britanică, prin urmare **îi revine** acelaşi rol : „domneşte, dar nu guvernează". Echipa

---

[1] **Textul** la W. P. M. K e n nedy, *op. cit.,* pp. 536—550.

[8] In 1849 se va ajunge însă, provizoriu, la altă formulă de compromr. : **lesiuni** parlamcnr.irc .liicrn.uivr, de iîrc 4 ani, la Toronto şi **Quefoei** , pîn.i la alegerea definitivă a **anei capitale** potrivite. Cf. *CHBE,* VI, p. 345.

guvernamentală, în frunte cu primul ministru, **trebuie** să fie o emainaţie a parlamentului, Tepre/onimJ p i n u l u i **majoritar.**

în 1846, liberalii, reveniţi la **putere** iu **trecut** prin Camera Comunelor decizia de a (.nudei un guvern format din oameni care să se **bueui** parlamentului.

Numirea guvernatorului lord Elgin, i Im **Ourhwn,** a coincis aproape cu o victorie electorală a **liberalii©!** dieni (în 1847). La 11 martie 1848, Elgin a **încredinţai li** taior lor, Robert Baldwin şi Lafontaine, farm ilui Din acest moment, după cum apreciază un istoric **canadian,** s-a instituit în Canada o formă de responsabilitate mini riială mai completă chiar decît în Marea Britanic[1]. **Prin** cele dintâi măsuri ale noului guvern s-a înscris ■■lege.i **acordării** de indemnizaţii pentru pierderile de proprietăţi în **timpul** rebeliunii din 1837. Ea a stârnit unele tulburări şi proti la Montreal, în primăvara anului 1849 [2]. Sub un guvern aceeaşi nuanţă, dar prezidat din 1851 de doi şefi mai **tineri,** Hincks şi Monin, a fost totuşi votată legea care acorda amnistie „rebelilor" din 1837 şi indemnizaţii victimelor răscoalei. A fost autorizată folosirea limbii franceze în parlament. Actul din 1840 era aplicat astfel pentru prima oară, ân spiritul său adevărat.

Din 1848, Canada a cunoscut un regim parlamentar-constituţiona'l, întru totul asemănător cu al oricăirui alt stat **burghez îlnaintat.** Fizionomia sa va fi completată în deceniile **nitoare** punnr^o serie de reforme, dintre care prima, în i3 n i l nsului electoral [3] — semnifică de pe acum r.iiin.i iii imctivă ce apare în cadrul Imperiului britanic : < olani iile «.'are dobândesc guvern responsabil şi deplină autoguvetin.wc u n i i ni vor devansa metropola în domeniul reformelor politice şi soiiile, îşi vor constitui un regim cu nuanţe mai democratice ilcrîi .ii Angliei. Fapt de altfel normal, dacă ne gîndim că în colonii nu exista nici pe departe o clasă socială

[1] L o w e r, *op. cit.,* p. 17.

[2] *W.* P. M. Kennedy, *op. cit.,* pp. 579—583 ; A r t h u r Ber- i i i-(1 a 1 e Keith, *Selected Speeches and Documents...,* I, p. 186.

[a] G i r a u d, *op. cit.,* pp. 66—73 ; Z i e h e n, *op. cit.,* pp. 506, 521 ; I I i r d y, *op. cit.,* pp. 316—317 ; W e i 11, *op. cit.,* p. 476 ; P o u t h a s. *op. cit.,* p. 345.

cu tradiţii aristocratice şi cu forţă economică de talia celei din Anglia, care a constituit, de la compromisul din 1688 şi până astăzi, un permanent element temporizator al democratizării vieţii politice engleze, fie şi îm accepţiunea burgheză a cuvântului. în anul 1854 a fost desfiinţat prin lege regimul proprietăţii senioriale în Canada de Jos[1], ceea ce a dat o lovitură decisivă influenţei marilor proprietari funciari, rămăşiţe ale feudalismului de import francez.

Alte provincii canadiene

Actul din 1840 pentru Canada propriu-zisă a atras după sine concesii similare făcute de Anglia şi celorlalte colonii ale sale din America de Nord. La începutul anului 1848 se acordă guvern responsabil Noii Scoţii şi Noului Brunswick, iar ân 1851 **insulei** Prinţul Eduard[2]. Newfoundland (Terra Nova) primise statutul de colonie, cu guvernator şi adunare aleasă, în I K32 ", an după care a urmat o perioadă de frământări inie inc, **mergînd** şi aci pînă la mici revolte, pricinuite de anta-

IIIIU] dintre minoritatea protestantă, conservatoare, care

■ mai mare influenţă în consiliul guvernatorului, şi majoi **iuţea** catolică, cu vederi mai liberale. în 1855, ân ciuda opo**liţiei** conservatorilor, se introduse şi ân Newfoundland gu-

; nul responsabil[4].

în centrul Canadei, aproape de limita teritoriilor concesion.ue Companiei Golfului Hudson, lordul Selkirk luă ân anul 1812 iniţiativa înfiinţării unei colonii agricole scoţiene. Cu sprijinul său bănesc, se achiziţionară cam 116 000 de acri pe Red River (Râul Roşu), punîndu-se bazele unei mici aşezări, numite Assiniboia. Compania de blanuri a Nord-Vestului voi să distrugă aşezarea, dar Selkirk interveni pe lângă autorităţi

---

[1] Foh1en, *op. cit.*, p. 89; Guy Fregault—Marcei Trudei, *Histoire du Canada par Ies textes,* voi. I, Montreal şi Paris, 1963, p. 242 244.

HBE, VI, pp. 357—360; Pouthas, *op. cit.*, p. 347; J. Bart-Ict Hirli IIrr—Donaid C. Masters, *Canada. A Modern History.* Ann **Arbor,** 1960, pp. 179, 201—202.

' (***'HBE,*** VI, p. 429.

[4] *Ibidem ;* Pouthas, *op. cit.,* p. 347 ; Brebner—Masters, <*/■ II/. p, 164.

şi, cu sprijinul acestora, agenţii comp,..... Im > **liliţi, In 1817,** să înceteze hărţuiala lor împotriv.: **[jca** aşezare a devenit un focar de atracţie în colo a centrului Canadei. Ea a format nucleul statului Manitob -mai tîrziu, parte componentă a federaţiei i sun i'dui n

Pe coasta Pacificului, Compania golfului Hudson rid în 1843, ipe insula Vanicouver, if ortul Viei insula îi fu în (întregime concesionată, lîin .mul **1849. A foţi ■>** achiziţie de care compania >nu s-a putut bucur, i mu Ii ;.\ Ii loarea ei. Coloniştii de pe Vancouver, explorî.nd şi (li continental, au descoperit acolo cărbuni, în 1851. Du lovitura cea mare a venit lîn 1858—1859, cînd s-a descoperii **tui** rîul Erazer şi la locul numit Gariboo. A urmat **obiţ ... [tu** vertiginosul „Goldrush" — năvala după aur — ou rapid,i i graţie a tot soiul de oameni şi cu intervenţia guvernulu i care a silit compania să cedeze în 1858 drepturile ei asupri zonei, constituită îin colonie a coroanei, sub numele de Columbia britanică, avînd la început capitala în orăşelul New West-aninster [2].

OCEANIA

Australia

Evoluţii Australiei *wn* prima jumătate a secolului al XIX-lea adme **vag aminte** de aceea a Canadei. Poate mai mult pe **baza** eoiiuini.i .i f.aptului că ambele erau, prin excelenţă, colonii de **emigraţie.** Australia a cunoscut şi ea, în acest timp, 0 creştere **apreciabilă A** populaţiei, coloniile din cuprinsul ei s-au întins de la un ocean la altul, pe un teritoriu vast cît un **continent,** iar spre sfârşitul perioadei i a **ridicat** problema do-1ı ı ı i lor cu instituţii politico roprezeiii.it ive.

La 1821 ea avea, împreună cu Ţara Van Diemen (Tasma-**nia),** cam 24 000 de locuitori, din care aproape 20 000 erau

[1] W. L. Moiton, *Manitoba...,* pp. 45—61.

[1] ***CHBE,*** VI, **p. 419** ; G i **r** a u **d,** *op. cit.,* pp. 89, 100.

deportaţi. La 1848, populaţia sa crescuse la peste 330 000, numărul imigranţilor de bunăvoie întrecînd pe al ocnaşilor [1].

Din „colonia-mamă", Noua Galie de Sud, a pornit iniţiativa primei aşezări de colonişti-ocnaşi în Ţara Van Diemen [2], la 1803. Aceasta din urmă, avînd pe la mijlocul veacului trecut vreo 70 000 de locuitori şi cea mai mare densitate a populaţiei, părea a fi destinată celui mai sigur _ viitor [3]. La 1835, unuil din guvernatorii ei, King, a sprijinit înfiinţarea oraşului Port Phillip, azi Melbourne, pe coasta de sud a Australiei. De la 1825, Ţara Van. Diemen va avea o administraţie separată de Noua Galie de Sud [4].

La 1824, guvernatorul DairBng, din Noua Galie de Sud, extinse zona posesiunilor engleze de la 135 la 129° longitudine estică. La 1829, căpitanul Freemantle luă în posesiune, în numele Angliei, coasta de vest, declarată în acelaşi am colonie aparte, sub numele de Australia occidentală. La 1834, pe ţărmul de răsărit al Marelui golf australian, aproape de vări fluviului Murray, se puseră bazele coloniei Australia meridională şi reşedinţei sale, oraşul Adelaida. în sfîrşit, la

■ 1, districtul Poart Phillip, de la extremitatea sudică a Australiei, se desprinse din Noua Galie, iformînd colonia Victoria, î.ir la nord de Noua Galie, pe ţărmul nord-estic al continentului, se constitui, în 1859, colonia Queensland, unde aşezările datau de pe la 1824 [5]. în jurul anului 1860 fură întreprinse şi călătorii de explorare a interiorului, inclusiv traversarea lui de ila sud La nord, relevîodu-se prezenţa unor imense întinderi de deserturi[6].

Pînă la mijlocul veacului, resursele coloniilor australiene erau aproape exclusiv agricole. Ele au început a fi puse cu adevărat în valoare de pe la 1820, o dată cu impulsurile imigraţiei de oameni liberi. Creşterea oilor şi producţia de lînă au devenit în acest timp avuţia naţională a Australiei.

---

* K a r 1 Mar x-F r i e d r i c h Engels, *A treia cronică internaţionalâ,* în Opere, voi. 7, p. 474; Nowack, op. *cit.*, p. 53 ; *CHBE,* VII,, p. 115.

' I >>11 1X53 se va numi oficial Tasmania.

' I" o u i l i a s, op. *cit.,* **p.** 347.

' **B** i i n ard, *op. cit.,* p. **184** ; **Clark,** ***op. cit.,*** **I, p. 183.**

r' **II .1** i ii a **r d,** ***op.*** *cit.,* **p.** 190.

• **Nowack,** ***op.*** *cit.,* **pp. 63—65 j D c m** a n **g e o** n **,** ***op.*** *cit.,* **p. 72.**

Primele pături de lînă ţesute pe păru ilian **au** ieşit din mîinile unor femei deportate, **deţinui din** Paramatta, în anul 1801. în anii I **794** i John'Mac Arthur, aduse primele **tran** i..... **nos** în Australia. Condiţiile naturale 'de a« nale pentru creşterea lor. La 1800, lîn Australi puţin de 2 000 de oi. Peste douăzeci **de** 300 000, iar la 1860 în jur de 20 de mailio

La 17 august 1821 avu loc la Londra **prima** torva duzini de baloturi de âînă australian.i. 1 v **atun** tul (producţiei a crescut încontinuu[1]. în 1822, ca un întrezăririi perspectivelor ce se deschideau vieţii **economi'** s-a înfiinţat „Societatea australiană de agricultura" ' I valoarea lînii australiene este oficial recunoscută ; tnti an port al Camerei Lorzilor asupra comerţului britanii ■ constată că lîna australiană a prilejuit confecţion.i i ai bune postavuri produse vreodată în Anglia. în <J>> de ani, între 1830 şi 1850, importul de lînă din **Australia** îu Anglia a crescut de la 900 000 la 17 500 000 kg. în Noua Galie de Sud numărul oilor creşte între 1828—1850 de la 536 000 la 6 784 000. Spre sfîrşitul acestei perioade, valoarea portului coloniilor australiene începe a depăşi pe aceea a portului[s]. Perioada pastorală a istoriei australiene a dat loc tor afaceri extraordinare. Proprietarii de oi devin regii zilei, furie a squatterismului a cuprins coloniile după 1824—1825, ud .i IOM explorat în întregime bazinul roditor al fluviilor ,i I **(aorliing.** Administraţia a căutat, la început, să pună ii.iv.ilci spre interior a coloniştilor liberi. **Regulamentele de luan Io** posesiune a pămînturilor sporesc de patru mi preţul **de icbîziţie,** între 1831 şi 1840. Cu toate aceste;' priciiiuiii.i **de OOnjumctura** lînii a învins opreliştile. între **1856** şi 1840, **iquatteriamuil** a fost reglementat şi recunoscut oficial. Unul din guvernatorii Noii Galii constata că nici toate armatele Angliei n-ar fi capabile să mai pună stavilă procesului şi să **întoarcă turmele de** oi **de pe pSaninturile** pe care se răspândiseră [4].

[1] Datorită producţiei australiene, Anglia s-a putut dispensa, către 1860, de a importa lînă străină.

[8] F i t z p a t r i c k, *op. cit.*, p. 294 ; B a r n a r d, *op. cit.*, p. 135. » *CHBE,* VIIj, pp. 156, 169, 179, 184—186. [4] *Ibidem,* pp. 188—195, 203—205.

Lăsat liber şi reglementat prin lege, squatterismul a creat însă o altă gravă problemă agrară : extrema concentrare a proprietăţii funciare formată din păşuni şi frînarea dezvoltării culturilor cerealiere. La 1845, în Noua Galie de Sud, patru mari squatteri ajunseseră să posede 8 milioane de acri (3,2 milioane ha) ; în Victoria, la 1851, din totalul de 36 milioane de acri al terenurilor cultivaibile 640 de squatteri deţineau 29 de milioane (11,6 milioane ha). Faţă de aceste imense întinderi de păşune, agricultura se practica pe o scară relativ redusă. Pe la 1850 erau cultivate abia vreo 200 000 de hectare [1].

Aceste fenomene de ordin economic-social au avut repercusiuni pe plan politic. începuturile unei „democratizări" a inscituţiilloir din colonii, marcate prin actele din 1823 şi 1828, care limitau prerogativele guvernatorului şi îl obligau să-şi numească un consiliu legislativ[2], fie şi cu atribuţii reduse, au fost compromise în faşă. Dezvoltarea marii proprietăţi ducea în realitate la coneentrairea puterii în mîinile unei oligarhii de ni.ni proprietari funciari, alături de care, în oraşe, începe a se ridii .i o pătură comercială *şi* bancară. Abia în cursul unei noi transformări adinei în viaţa economică şi în structura socială

Australiei, între 1852 şi 1855, parlamentul englez ratifică

■ "încerca guvernelor responsabile; guvernatorul fiecărei oolonii păstra însă dreptul de veto asupra actelor guvernelor

iilunărilor legislative[3]. Această concesie politică era numai nu început. Ea venea îndată după sistarea deportărilor de oc-JI.IŞ'I şi după descoperirea aurului în Australia, eveniment cu adinei consecinţe, care se vor reflecta în evoluţia destul de rapidă a sistemului politic australian spre sokaţii democratice mai radicale.

Noua Zeelandă

După recunoaşterea amănunţită a ţărmurilor sale de către Jamos Gook, în timpul primei călătorii, Noua Zeelandă a fost frecventată multă vreme numai de pescuitorii de balene

---

' l'rmangeon, *op. cit.,* p. 133 ; Nowack, *op. cit.,* pp. 132—133. ■Glltttin, *op. cit.,* pp. 124—125; Williamson, *A Short Histot* i , II, p. 91; Ch ev tu **ier,** *op. cit.,* I, pp. 84—86.

I" •■ Iliias, *op. cit.,* pp. 347—348.

şi de diverşi aventurieri. Oficial IM **h ifla lub dependenţa** guvernatorului Noii Galii de Sud, *d* **n fel** dl administrative permanente nu îl **reprezentau [n cel lari** insule, asupra cărora suveranitatea ibi ;i ra **maj** muli <liordinul unei pretenţii teoretice. La sfîrşitull .inului i stabilit, pe iinsula de nord, o mică **aşezare de** m s-au adăugat, mai ales prin 1824—1827, **alte cîteva,** i însă din colonişti obişnuiţi. La 1839 pe insula **de** noul ie **afl** iu vreo 1 100 de europeni[1]. Propuneri pentru **înfiinţarea „ofi** cială" a unei colonii militare, făcute între 1823 şi **1826,** n fost luate în considerare de către guvernul britanic [2]. Abia **din** 1832 figurează în Noua Zeelandă un irezident **englezi**

în cadrul problemei tot mai vaste a **emigraţiei b** care a luat proporţii în veacul al XlX-lea în urma ei sociale ale dezvoltării capitalismului (proletarizarea), **cît** >i l încurajării punerii în valoare a resurselor din colonii, în **scopul** lărgirii debuşeurilor şi schimburilor comerciale atît de necesare producţiei britanice, a apărut un curent care susţinea sprijinirea şi organizarea emigraţiei.

Noua Zeelandă a fost printre teritoriile care .au atras atenţia în acest sens. La 1837 s^a format „New Zealand Colonization Associatioin", iar ila 1839 „New Zealand Company". Iniţiatorul» lor principal a fost Wakefield, teoreticianul colonizării organizate şi finanţate.

Cu **încuviinţarea** guvernului şi înarmată în 1840 cu o cârtii .i **parlamentului,** Compania Noii Zeelande intră în trat.nivr **cu** '.rlu i ii In irilor maori — cum se numeau indigenii — şi încline li 6 februarie 1841 tratatul de la Waitangi, prin care **aceştia recunoscură,** fără a-şi da bine seama ce fac, suveranitatea **engleză.** în mai 1841 luarea în posesiune în numele coroanei **britanice** Iu proclamată oficial, iar din noiembrie acelaşi an **Noua ZeeJamdă** se constitui în colonie aparte [3].

Compania transportă emigranţi şi achiziţiona pământuri pentru ei, dar cu metode care provocrtiră revolta triburilor maori, conduse de şefii Rauparaha şi Hone Heke [4]. Unii emi-

---

Harrison M. Wright, *New-Zealand, 1769—1840,*pp. 22—36. Cf. Harlow-Madden, *op. cit.,* pp. 446—447 şi 519—521.

Wright, *op. cit.,* p. 187 ; *CHBE,* VII2, p. 80 ; Keith Sinr, *A History of New Zealand,* ed. a II-a, Londra, [1960], pp. 69—70.

, 1.

Vechile tradiţii păstrate de maori cu privire la originea lor vorI» . de o imigrare, probabil din insulele Pacificului, a unor triburi care

granţi, con&iderîndu-se înşelaţi tl<- companie, se revoltară şi ei. După lupte care au durat pînă prin 1845—1846, guvernatorul Fitz Roy şi, după el, George Grcy, reuşiră să înăbuşe răscoala băştinaşilor.

La 1846 s-a schiţat o primă organizare de instituţii reprezentative.

După revenirea la putere a partidului liberal, primul-nii-nistru John Russeld acceptă o acţiune extrem de oneroasă pentru guvern, în favoarea Companiei Noii Zeelande. Cumpără de la şefii maori insula de sud, concesionînd-o companiei. Statul a cheltuit cu această ocazie 145 000 de lire sterline, din care n-a recuperat decît 52 000. în anul 1851, compania fu suprimată, cu o indemnizaţie pentru acţionari, iar Noua Zeelandă deveni colonie a coroanei. I se acordă în 1853 o constituţie, prevăzînd autonomia administrativă şi instituţii reprezentative, după tipul obişnuit al coloniilor de stat, pentru irc **din** cele 6 provincii ale sale [1].

Insulele Pacificului

în raport cu interesul manifestat de Anglia în explorarea **Pacificului** în anii călătoriilor lui Cook, acest spaţiu geografic **a** fost oarecum neglijat de expansiunea colonială britanică, în 1 M una jumătate a veacului al XlX-lea.

între 1797 şi 1840, misionari englezi (şi americani) s-au stabilit în Tahiti, insulele Cook, Samoa, Tonga, Fiji, arhipelagul Marchizelor *şi* Hawaii. Cu toate îndemnurile acestora, Anglia s-a abţinut, în genere, de la anexiuni. O tentativă de ocupare a arhipelagului Hawaii, în 1843, a fost zădărnicită de americani. Un episod de oarecare ecou s-a petrecut în Tahiti,

---

ar fi descoperit întîmplător aceste pămînturi, numindu-le, poetic, *Aotearoa,* adică «Ţara norului lung şi alb", probabil după panaşul de fum **al vreunuia** din numeroşii vulcani aflaţi acolo. înainte de maori, cam de prin ■ I u l al X-lea al erei noastre, Noua Zeelandă pare a fi fost locuită de **alt! populaţie,** tot de origine polineziană. Maorii reprezintă cea mai **ludicJ societate** umană agricolă, identificată istoriceşte, în timpurile pre-**columbicnc.** Cf. Keith S i n c l a i r, *op. cit.,* pp. 13—28.

' 1 I it r d y, op. *cit.,* pp. 306—307 ; P o ut h a s, *op. cit.,* pp. 349—350 ; ***CHBE,*** VIL, pp. 94—97; Henri Brunschwig, *Colonisation l'iii.niiii'iii,'. Ocean Pacifique et Ocian Indien,* în „Revue Historique", ■ *'«* ■ **93 (1961),** tom. CCXXV, pp. **461—462.**

unde misionarul englez Pritchaml, **nuli ui în 1837,** dobîndise influenţă pe lîngă regina in.li;-.■ « < l[1] gaţia sa, regina expulza la un moment **dai din Tahiti pi tni** sionarii francezi.

în 1842, Franţa anexă insulele **Mai** Pomare o obligă să accepte **protectoratul!** I Pritchard, sprijinit şi pe protestele oficiale **britani** actului Franţei, făcu tot posibilul ca re protectoratului ce-i fusese impus. O **escadră fraro** in dată de amiralul Dupetit-Thouars, operă o **debarcare, dep** pe regină şi proclamă anexarea arhipelagului. Pritchard i să provoace o răscoală indigenă, după eşecul rapid ii citi fu expulzat. întors la Londra, în 1844, fu primii cu **dcstuliJ** vîlvă, oreîndu-se în jurul său atmosfera unui fel de **„mart** Un an mai tîrziu, el fu .numit consul în Samoa.

în 1847, priintr-o declaraţie comună anglo-franeeză, sein nată la Londra, cele 'două ţări schiţară un fel de primă împărţire a Pacificului în zone de influenţă : Franţa recunoscu dominaţia engleză în Noua Zeelandă, iar Anglia pe a Franţei insulele Marchize, precum şi protectoratul acesteia asupra irhipelagului Tahiti[1].

AFRICA

Nici pe continentul african, progresele colonialismului bri- ic n-^au fost deosebite, pînă la jumătatea secolului ra trecut. la mijloc şi o rezervă faţă de tipul coloniilor tropicale, al căror cvasifaliment părea a se anunţa prin decadenţa Anti-lelor. Nici bogăţiile Africii nu erau încă tan îndeajuns cunoscute. Explorarea interiorului ci făcuse paşi F destul de puţini. Călătoriile lui Mungo-Park pe fluviul Niger, în 1795—1797 şi 1805—1806, reprezintă începutul explorării sistematice a Africii occidentale, regiune care, pînă la mijlocul secolului, va fi relativ mai binecunoscută. în Africa de Sud îşi începe activitatea, la 1841, celebrul explorator David Livingstone; **cele** mai însemnate .rezultate ale călătoriilor sale în această

[1] H a r d *y, op. cit.,* pp. 309—310 ; G r a 11 a n, *op. cit.,* pp. 212—220.

zonă, el Je va obţine însă după 1850. Tot numai după această dată va face progrese mai mari şi cunoaşterea Africii ecuatoriale, în cadrul încercărilor de a descoperi izvorul Nilului şi, ulterior, de a explora bazinul celuilalt mare curs de apă, fluviul Congo.

Africa de **Sud**

După instaurarea definitiva a suveranităţii engleze asupra Coloniei Capului, cea dintîi problemă pe care a atacat-o noua administraţie a fost aceea a încurajării imigraţiei. Colonia era destul de slab populată. Intre limitele teritoriale asupra cărora se extinsese dominaţia Companiei olandeze a Indiilor, se aflau la 1815 ca-m 90 000 de locuitori, din care vreo 10 000 de europeni — coloniști olandezi ('buri). Aceştia erau, în covîrşitoare proporţie, fermieri *,

încă din 1814, la Londra se [deschiseră Jiste de subscripţii, **pentru** a subvenţiona emigraţia britanică în Colonia Capului. Iniţiativa n-a avut la început succes. S-au făcut apeluri şi pentru atragerea de coloniști germani, rămase cu acelaşi **llab** ocou [2].

Pe la *1*820 se produce prima emigrare mai importantă de coloniști englezi, în număr de vreo 5 000. Majoritatea lor s-au aşezat Ja răsărit de Capetowm, ifundînd oraşul Port Elizabeth. O caracteristică a compoziţiei acestui grup de emigranţi, ce se va menţine şi pentru. emigraţia britanică ulterioară, este slaba prezenţa a elementului rural. în Africa de Sud englezii au „exportat", ca material uman, muncitori, tehnicieni, comercianţi, funcţionari, dar nu vor reuşi niciodată să creeze o pătură masivă de fermieri, ca în Canada, Australia sau Noua Zeelandă. Elementul britanic va ajunge să domine viaţa urbană — comerţul, industria, băncile — cel olandez rămînînd precumpănitor *în* agricultură. Dar europenii, englezi şi buri împreună, vor constitui totdeauna o minoritate faţă de masa populaţiei indigene[3].

[1] W <• i 1 I, *op. cit., p. 476.*

• *CUM-*, Vrii, pp. 234-235; Ha rl o w-M a d d *e n, op. cit.,* pp. 466 i ʳf,, 513, documente despre emigraţia între 1817 si 1823.

■[1] 1) <• MI ;i n g e o n, *op. cit.,* pp. 68—69 ; H a r a y, *op. cit.,* pp. 208—20V.

Consolidarea dominaţiei -britani lului pentru colonizare s-a făcut in primul n.J m **dauna acestei** populaţii indigene. *în* ianuarie—febru.inr **1812,** ***vtto*** 20 000 de cafri[1],au fost afangaţi dincolo de lioi.uri.-< **ojoniei • opului** Io 1819, guvematoruil Somersct — **personaj n» tiutit,** îmbogăţit, în timpul exercitării funcţiei **sale, prin mano]** frauduloase — a silit triburile cafre să se retragă m.ii ilcj" de Jinia impusă cu şapte ani (înainte, formîndu **onl** „neutră" între ele şi Colonia Capului. Această zon.i va a fi ocupată de englezi de la 1825, iar la 1829 se v.i **pr<x lâJHI** suveranitatea (britanică asupra ei [2].

O altă problemă dificilă a administraţiei britanice fn ■ lonia Capului -a fost aceea a raporturilor cu burai. **Se reodil** i experienţa complicată ce avusese Joc în Canada : **confrun** tarea dintre englezi şi o populaţie europeană, care se **simţei** împinsă pe planul al doilea, (în urma cuceririi britanice. **Aici** însă, confruntarea avea loc în prezenţa urnei populaţii indigene mult mai numeroase. Raporturile dintre tauri şi aceste triburi erau altele decît cele dintre francezi şi indienii din Canada. Burii înrobiseră şi exploatau ca sdavi la fermele lor numeroşi indigenii. Englezii au avut, prin urmare, şi au folosit posibilitatea de a specula contradicţiile dintre buri şi indigeni, în interesul expansiunii şi consolidării dominaţiei lor. Pe de altă parte, Olanda nu reprezenta pentru (buri, după 1815, sprijinul virtual din partea unei mari puteri, cum rămăsese Franţa după 1763, pentru canadienii francezi.

Din toate aceste motive, administraţia britanică a procedat faţă de buri cu mult mai puţine menajamente decît faţă de francezii din Canada. La .rînduil lor, şi burii s-au dovedit ou mult mai intratabili. Rezistenţa lor încăpăţînată împotriva dominaţiei engleze va avea un caracter permanent *şi* grav contradictoriu : apărarea propriei libertăţi, care însemna în acelaşi timp apărarea „dreptului" de a aservi şi exploata fără milă masa indigenă. Deşi, în fond, englezii urmăreau aproprierea aceluiaşi „drept", poziţia de clasă şi mentalitatea ob-

[1] Denumire generică, şi ca atare nu exactă, dată de europeni popu laţiilor indigene din Africa de Sud. Chiar *şi* pentru singurul trib de „cafri", de Ja care numele a fost extins nejustificat asupra mai multora, denumirea sa mai corectă pare a fi „cosa" sau „xosa".

[2] *CHBE,* VIII, pp. 206—210; Gfglio, *op. cit.,* pp. 67—69.

tuză a fermierilor buri le-a **permis** în **repetate** rânduri celor dintîi să se erijeze în „apărători" ai **populaţiei** indigene, atingîmdu-și astfel mai cu ușurință ţelurile lor de dominaţie.

Sub stăpânirea britanică, mai mult decât sub vechiul regim, abuziv și el, al Companiei olandeze a Indiilor, burii au fost la început înlăturaţi din administraţia coloniei. în 1825 s-a înfiinţat pe dîngă guvernator un consiliu consultativ, format însă numai din 'funcţionari[1]. Tot în 1825 se introduse în circulaţie moneda engleză, ceea ce a **ruinat** pe numeroşi fermieri buri. în același an s-a introdus engleza ca limbă oficială, în administraţie, justiţie, școli ; jurnalele editate de coloniști au fost suprimate.

Ordonanţele din (iulie 1828 și ianuarie 1829 au abrogat „codul hotentot". S-a interzis, prin urmare, constrângerea acestei populaţii la muncă și i s-a permis din nou deplasarea dintr-un loc într-altul. Măsura, ilustrând felul în care colonialiștii britanici -au știut adesea folosi contradicţiile dintre **populaţiile** supuse, lipsea pe fermierii buri de o parte din mîna ucru ieftină, exploatată de ei pînă atunci[2]. liini.i încăpură pe da 1830 o largă mișcare pentru a dobândi it!H,ii reprezentative și libertăţi politice. în 1832 se produ-i și câteva revolte locale. Poate și sub impresia lor, englezii lărgit 'Consiliul consultativ al guvernatorului, adăugându-i ,i cinci membri din afara administraţiei, dar și aceștia nuni ni. Totodată s-a organizat puterea judiciară, separată de cea executivă, guvernatorul fiind însă instanţa de apel[3].

A venit apoi anul 1834 : abolirea sclavajului în coloniile britanice. în Afyrica de Sud ea s-a aplicat cu data de 1 decembrie [4]. Fermierii buri, proprietari de sclavi, au fost loviţi direct. Diar, pe dîngă faptul în sine[5],, ceea ce na indignat a fost înșelarea lor de către guvernul englez, în privinţa despăgubirilor promise : de la 3 milioane de lire sterline, ele au

---

[1] *CHBE,* VIII, p. 359 ; G i g 1 i o, *op. cit.,* p. 73. în 1827, consiliul va fi completat cu 2 membri ce nu făceau parte din organele admi-
inM i .uivr

///>'/•, VIII, pp. 290—291 ; Giglio, *op. cit.,* p. 79. ' <

///(/•, VIII, p. 360 ; G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. 74, 81.

II i i es, *op. cit.,* p. 294.

" Nu extrem de grav, deoarece sclavii au fost eliberaţi cu condiţia **da ,l** nu **nomadiza",** cu alte cuvinte de a ramîne la locul de muncă l. < I. *Ibidem,* loc. cit.

fost reduse da 1,25 milioane. Num.nul . .Ionic, eliberaţi ou acest prilej, a fost de *a>]* 00'.

Din cauza abolirii codului hotentoi •■' a sclavajului, I i-au decis la o acţiune singulară în istoria i.....lei iui popor. Au început marele lor exod *(grund trek)* d est. Vreo 10 000 de familii, încăreînd pe cîniţ* tOfti I mobilă, au părăsit Colonia Capului, trecînd dincolo Orange şi Vaal. Burii învinseră triburile maxabele din şi, în iunie 1837, la locul numit de ei Winburg (oraşul \ riei), adoptară constituţia noului lor stat. Şi-au ales condu cător pe Pieter Retief, iar după ce acesta a fost ucis în 18 în cursul unor tratative cu zuluşii, pe Andries PITU>I Lut,

în frunte cu .noul lor şef, burii învinseră pe zuluţ pară teritoriul *şi* încercară să constituie acolo republica I IM ti, a cărei stăpînire le-a fost însă imediat contestată de engli care voiau să-i izoleze pe buri de legătura directă cu oceanul, După lupte cu Pretorius, Colonia Capului a anexat Natalul, în 1843 [2].

între timp, în 1834—1835, guvernatorul d'Urban atacase triburile cafre de vest, confiscindu-le pămînturile pe care le foloseau, anume pentru a-i sili pe indigeni, rămaşi fără mijloace de existenţă, să se angajeze la lucru în colonie. E drept că guvernul englez a dezavuat acţiunea lui d'Urban, restituind cafrilor, în 1836, întreg teritoriul de la răsărit de Fish River, dar consecinţele ei asupra indigenilor n-au putut fi şterse atît de uşor. în acest veritabil masacru, ei pierduseră de la 2 000 la 4 000 de oameni şi 30 000 de vite [3].

Triburile din Africa de Sud erau ceva mai evoluate decît altele, din cuprinsul „Africii Negre". Dacă unele au ajuns si practice nomadismul pur, *şi* primele observaţii ştiinţifice asupra lor au consemnat acest fapt, el era numai urmarea împingerii lor de către buri, englezi, sau alte triburi indigene, în terenuri mizerabile, ce nu le permiteau alt mod de viaţă.

în general, pentru majoritatea acestei populaţii, se admite că ar fi migrat în Africa de Sud din regiunea marilor lacuri

---

[1] G a 1 b r a i t h, *Reluctant Empire. British Policy on the South African FrUntier, 1834—1854,* p. 34.

[2] *Ibidem,* pp. 194—195 şi nota 60.

[3] Sf k, *op. cit.,* pp. 239—241, 245 ; Hardy, *op. cit.,* pp. 209—210 ; W e i l l, *op. cit.,* p. 477; G a l b r a i t h, *op. cit.,* pp. 112—113, 123—135.

est-africane. O ipoteză mai **recen** a larg acceptată, înclina însă a-i fixa teritoriul **origina.]** în Nigeria şi Camerun[1]. Cea mai mare parte a criblurilor sud-afirieane — zuluşi, matabeli, cafri, basutos, deşi **fuociarcnente** pastorale, cunoşteau şi cultivarea pământului. în cazul cel mai rău, 'ele practicau un fel de seminomadism, dictat de necesităţile creşterii animalelor. Acest mod de viaţă le permitea să-şi păstreze coeziunea şi să creeze, mai ades la nevoie, confederaţii de triburi care se apropiau de organizarea şi forţa onor veritabile state. Diferenţierea lor după tmodul de viaţă — nomad sau sedentar — era deci minimă. De aceea şi conflictele ântre triburi cu nivel diferit de dezvoltare economico-socială, obişnuite în alte părţi ale Africii şi servind admirabil interesele intervenţiei Angliei sau altor state, îm Africa de Sud nu s-au prea înregistrat. Aşa se explică faptul că, fără *a* fi fost gailvanizate de forţa de atracţie a unei religii ca islamul, de pildă, triburile indigene din aceasta zona a continentului negru au putut forma în calea albiilor iun ibloc durabil de rezistenţă *.

du N.ttal, englezii instaurară o administraţie mixtă, exer-I.I direct de şefii de triburi zuluşi, controlaţi de funcţio-n.it i britanici, în frunte cu un secretar special al guvernatorului **din** Capetown. Buni stabiliţi în Natal preferară să emise la confraţii lor de dincolo de Vaal şi Orange. în schimb, **prin** acest regim administrativ ales cu iscusinţă, englezii au atras în Natal un mare număr de indigeni, islăbindu-i implicit pe buri, prin lipsirea lor de mîmă de lucru. La 1855, în Natal mai erau abia 6 600 de albi, în vreme ce numărul indigenilor crescuse la vreo 150 000. Un an mai tîrziu, provincia fu separată de Colonia Capului şi declarată colonie de sine stătătoare, cu un guvernator şi un consiliu legislativ ales. Sistemul autorităţii locale cointrolate â şefilor de triburi a rămas pe mai departe în vigoare [3].

în 1846 a izbucnit iun nou (război mntre englezi şi cafri *. înviugîndu-i, guvernatorul din Capetown, Harry Smith, fonda în **decembrie** 1847, între Colonia Capului şi teritoriul burilor,

---

'Galbraith, *op, cit., p.* 45 şi nota 34. II i
idy, *op. cit.,* p. 207.

[1] l'iiuthas, *op. cit., p.* 350.

[4] Numit „războiul securii", ilup.'i incidentul circ 1-a declanşat. Un **Cifru tUlHC** H uzat că ar fi furat <> **ncun** l în timp ce era dus la închi-**tot»,** u s.lii au atacat escorta şi l-au eliberat. Cf. Gig 1 io, *op. cit.,* p. 90.

„Cafreria britanică", adică oin mic stat **indigen** sub control englez. Ca şi în cazul Natalukd, scopul » **niţiattve** era de a-i izola pe buri, de a le larea greutăţi prin atragerea indigenilor şi incitarea lor icontara huriilor şi de a extinde **dominaţia** britanică spre interior.

în februarie 1848, burii, sub conducerea lui Pretorius, atacară pe englezi, pentru a-i sili să renunţe la înaintarea spre nord. Ei fură aninaţi la Bloomplaats, la 29 august 1848, şi respinşi dincolo de Vaal. Pe teritoriul cucerit, Har-ry Smith organiză o colonie : „Orange River Sovereignty". Aceasta atrase însă în 1850—1851 o nouă şi igravă revoltă indigenă, pricinuind înfrîngeri şi pierderi serioase britanicilor. „Ultimele fapte eroice ale forţelor armate engleze — scrie Engels — n-au fost prea strălucite. în Ţara Capului, cafrii au înregistrat continue victorii..." [1].

Guvernul Liberal din Anglia, în faţa acestei situaţii **difi** cile, a dezavuat acţiunea lui Smith, care se dovedea atît i1> costisitoare, şi a hotărît să aplaneze 'conflictul cu burii. 1 ..i 17 ianuarie 1852 a fost semnată convenţia de la Sand River, prin care Anglia recunoştea independenţa Transvaalului. Spre a lichida şi războiul cu triburile indigene, la 14 martie 1852 englezii evacuară „Orange River Sovereignty", iar prin convenţia cu burii, încheiată la Bloemfontein, la 23 februarie 1854, ei -recunoscuseră statul liber Orange, care se organiză în formă de republică.

în felul acesta, profitmd în parte de lupta dusă de indigeni pentru a-şi apăra libertatea, şi-au cucerit burii independenţa. Statele lor, Transvaal şi Orange, au format la 1858 o federaţie, al cărei preşedinte a fost ales Martin Vessels Pretorius, fiul lui Andries[2].

Colonia Capului, la extinderea căreia englezii au renunţat pentru ckva timp, a înregistrat pînă pe la mijlocul secolului o dezvoltare economică foarte moderată. Valoarea ei era apreciată de englezi mai .mult din punct de vedere strategic şi ca escală în drumul spre India. Ea n>u se compara, pînă către 1870, cu focarele ide viaţă din Canada sau Australia. Imigraţia s-a menţinut în limite modeste. Populaţia, apreciată la

[1] Friedrich Engels, *Anqlia,* în *Opere,* voi. 8, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 218 ; Galbraith, *op. cit.,* pp. 251—253.

[2] Sik, *op. cit.,* I, p. 242; Hardy, *op. cit.,* pp. 210—211; Pouthas, *op, cit.,* pp. 350—351 ; B r en t j e s, op. *cit.,* p. 295.

120 000 de locuitori în 1822, creşte pînă la 225 000, în 1853 *K* Exceptând mici exploatări de aramă, începute însă mai mult după 1850, agricultura — culturile de zonă temperată şi creşterea animalelor — era singura resursă a coloniei. Creşterea oilor a făcut şi aici progrese, deşi nu atît de mari ca în Australia.

în deceniile al cincilea şi al şaselea, creşterea oilor intră într-o perioadă de avînt. Pe la 1861—1862, numărul oilor depăşea 8 milioane, iar exporturile de lînă se ridicau la 9—11 000 tone anual[2]. Pe la 1845, exportul de lînă brută acoperea o treime din comerţul coloniei, pentru a creşte la jumătate în 1850 şi la două treimi în 1855.

Consecventă cu politica sa generală de a aplica o nouă formă de guvernare imperiului colonial, Anglia a acordat coloniei, la 11 martie 1853, o constituţie, organizînd un parlament compus din două camere,, alese pe baza votului censitar. Formal, în exercitarea dreptului de vot nu se prevedea nici o restricţie pentru populaţia de culoare. în fapt, censul electoral <> **punea** în netă inferioritate faţă de albi — englezi sau olanei ivernatorul păstra toată puterea executivă.

intîiul parlament al coloniei, întrunit la 30 iunie 1854, a ut imediat lărgirea constituţiei şi a sistemului autogunarii, prin trecerea puterii executive în atribuţiile unui minister iresponsabil. Revendicarea n-a fost însă aceptată decît în 1872[3]. Chiar în această formă incompletă, începuturile autoguvernării Coloniei Capului au marcat din partea guvernului britanic un pas către concilierea eu elementul olandez, care era masiv reprezentat în parlament. Constituirea statelor bure independente obliga pe englezi la această politică, de teama forţei de atracţie pe care independenţa bură ar fi putut-o exercita asupra olandezilor din Colonia Capului.

Africa occidentală şi ecuatorială

111 Africa occidentală englezii aveau în stăpînirea lor Gambia — unde a fost întemeiat, în 1816, oraşul Bathurst —, **Sierxa I eone** şi eîteva puncte de sprijin pe Coasta de Aur. în

[1] ***CHBE*, VIII, pp. 227, 378.**
>*idtm*, pp. 769—771. [a] P o u t li a s, *op. cit.*, pp. 351—352.

1821, aceste colonii au fost reunite «lin **p** lmi-nistrativ, avînd centrul în Sierra **Leotv** **I numele de** .„Colonia aglomeraţiilor din **Africa occidental.!'** **In** i Gambia redeveni o colonie de sine **mai** veche dintre toate)[1], iar la 1850, aîml toriile daneze de pe Coasta de Aur, **şi aceasu** fu **oi** în colonie aparte [2].

Penetraţia engleză spre interior a fosi **tnultS** vilită şi chiar dominaţia britanică asupra **coastei a fosi** timp în primejdie de puternicul şi **războinicul popoi tşanti** După un război greu şi cu mari pierderi, **englezii au** învingă pe aşanti la Dodowa, în august 1826, şi **au** in, **hei** li în 1831 cu regele lor, Kwaku Dua, un tratat prin **care** I cunoşteau independenţa, cu condiţia **să** renunţe la **incursiunii** asupra litoralului[3].

în timpul conflictului, ân 1827, guvernul britanic **a** ho evacuarea forturilor de pe Coasta de Aur. **Comercianţii b** resaţi în această zonă se opuseră şi obţinură permisiunea nun ţinerii forturilor, sub administraţia unui comitet privat, pe timp de 15 ani. în 1843, coroana britanică îşi reluă dreptu-rile asupra lor [4].

Expansiunea engleză pe ţărmurile Golfului Guineii a avut ca obiectiv principal, în prima jumătate a secolului al XlX-lea, delta fluviului Niger. Pretextul stabilirii de aşezări britanice în această zonă a fost prohibirea negoţului cu sclavi. în 1827, **la** ordinul guvernului englez, căpitanul Fitz-William Owen ocupă în acest scop insula Femando Poo. După ce o cumpăraseră de la portughezi în 1778, spaniolii o abamln nară, practic, pe ila anul 1800. în 1843, spaniolii **revendi** cară din nou drepturile asupra ei şi o reocupară. Printr-un 'ratat, încheiat la 6 martie 1843, Anglia recunoscu Spaniei isula Fermando Poo şi posesiunea micii colonii de pe coastă, lio Muni (Guineea spaniolă). Coloniştii englezi din Sierra ie au fost aceia care au insistat **ca Femaindo** Poo să fie re-

---

[1] Gtay, *op. cit.,* pp. 323, 378.
[2] G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. 44, 302.
[3] S i k, *op. cit.,* I, p. 216 ; H a r d y, *op. cit.,* p. 190 ; *CHBE,* II, pp. 586, 649—654, 667 ; H a r 1 o w—M adden, *op. cit.,* pp. 501—502 ; F y f e, op. *cit.,* p. 152 şi urm.
[4] G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. 42—44.

trocedată Spaniei şi, astfel, **navele engleze** să continue a frecventa porturile coloniei.

La 1832, englezii îtitcreprinseră în delta Nigerului o expediţie împotriva negustorilor de sclavi, dar ea se sfîrşi dezastruos[1]. Atunci, Anglia institui blocada deltei fluviului, reuşind să suprime comerţuil cu **sclavi,** către 1840. Totodată, englezii începură a dezvolta pe „Coasta Sclavilor", cum era ea numită de obicei, comerţul ou fructe şi seminţe oleaginoase [2].

Negustorul Beecroft, numit în 1849 consul pentru zona golfurilor Benin şi Biafra, practică amestecul sistematic în treburile indigene, stabilind în fapt, dacă nu în drept, influenţa engleză în delta Nigerului şi pregătind astfel ocuparea regiunii, care se dovedea tot mai valoroasă sub raport comercial, în decembrie 1851, englezii ajuingînd în conflict cu triburile indigene ioruba, bombardară oraşul Lagos, voind să-I ocupe. Ei m-au putut însă supune pe băştinaşi, trebuind să se mulţumească cu venirea la putere în partea locului a unui şef II liniat ide sentimente mai favorabile dor. „...Pe Coasta Scla-\ ilor — scrie Engels despre acest eveniment — încercările de ■ Irli.in **are** ale englezilor, îo ciuda tunurilor şi a tacticii lor **europene,** au fost energic respinse de către negrii neînarmaţi, care .iu dat inamicului o lovitură (bine simţită" [3].

în Africa ecuatorială de vest, căpitanul englez James King-**ttan** Tuckey înainta în 1816 pe fluviul Congo în amonte, pîifiă la 277 de kilometri de la vărsare. Expediţia lui suferi grele pierderi din cauza febrei tropicale şi rămase fără urmări pentru colonizarea britanică.

în 1840—1842 fură (întreprinse mici expediţii în Camerun, iar ân 1843 s-au stabilit acolo misionari ce părăsiseră insula Fernando Poo, iîm urma .retrocedării ei către Spania [4]. Nu s-a ridicat însă din partea Angliei nici o pretenţie de anexiune.

' O n w u k a C. Dike, *Trade and Politics in the Niger Delta? 1830— /SUS,* Oxford, 1956, p. 63.

:' ***Ibidtm.*** pp. 57, 97, 128. Uleiul de palmier, care se producea aici din **abundenţă,** devenise foarte căutat ca lubrifiant.

[1] li î n l r i c h Engels, *Anglia,* în *Opere,* voi. 8, pp. 218—219 j Cf I I ■■ ii i i B r u n s c h w i g , *l.'Afrit/uc* ***britarmiaHt,*** în „Rcvue HistO-**riqu*",** ..... «I (1957), tom. CCXVIIf, p. 93.

'. **Sik,** <•/>. *cit.,* I, pp. 233—235.

Pe coasta răsăriteană a Africii, e
tanică se află de asemenea, pînă pe la INSO, îmi . > l , , ,!, „ ,\
mie. Este lipsită de consecinţe prezcni,.i **un<M Cri** în Etiopia, la 1805 şi 1809. In 1822 s-a **încfoeiai** cu sultaniui idiin Zanzibar, pentru ca acesta să i niilor comerţul ou sclavi[1]. Prin 1822—1823, căpitanul (I negociază din proprie iniţiativă instaurarea **protectoratului bl** i tanic la Mombassa, pe care o şi ocupă în 1824, **dai guvernul** din Londra renunţă la acest avantaj, temîndu-se de **oomplii aţii** cu imamul din Mascat, de pe ţărmul Golfului Persic, **sub** N zeranitatea căruia se afla această zonă de coastă a Al i u ii oi i. n tale. La fel renunţă la aplicarea luinui tratat încheiat în **182** t <l<-acelaşi Owen, cu privire la stăpînirea ţărmului sudic al * ■"! fului Delagoa [2].

Anglia insistă mai mult asupra apărării intereselor sale comerciale, prin intermediul cărora exercită o influenţă politică, necomplicată cu anexiuni teritoriale. Din 1841 se stabileşte în Zanzibar un consul general britanic, a cărui prezenţă se face treptat simţită după 1844, cînd Zanzibarul se emancipează de sub autoritatea imamului de Mascat. Creşte, în aceeaşi perioadă, şi influenţa britanică în Egipt[3].

în Oceanul Indian, în dreptul coastei Madagascarului şi Africii de sud-est, Anglia dob'îndise la 1815 o importantă colonie de plantaţii : insula Maiuriciu, una din marile producătoare de trestie de zahăr. Şi aci is-a resimţit criza zahărului **de** plantaţie, care avansează treptat în secolul al **XlX-Jet.** Nu însă în proporţiile din Antile. Faptul că, din 1825, zahărului din Mauriciu i s-au fixat taxe de import în Anglia, la paritate cu acelea impuse pe zahărul din Antile, a susţinut considerabil producţia. Mauriciu se afla în circuitul principal al comerţului britanic din prima jumătate a secolului al XIX4ea : drumul spre Indii. Exporturile de zahăr din **insulă îm** metropolă au

[1] G i g 1 i o, *op. cit.,* p. 48.

[2] Coupland, *East Africa and its Invaders, from the Earliest Times to the Death of Seyyid Said in 1856,* Oxford, [1961], pp. 228—229, 235, 242, 268—271.

[3] *CHBE,* II, pp. 576, 586 ; H a r d y, *op. cit.,* pp. 229—230 ; S i k, *op. cit.,* I, pp. 265, 276.

crescut, între 1829 şi 1845, ou peste 25°/o, pe cînd cele din Antile au scăzut cu aproximativ 30% *.

Desfiinţarea sclavajului, aplicată în insulă cu data de 1 august 1835, a atras -după sine eliberarea a circa 60 000 de sclavi. Deoarece plantatorii erau în majoritate francezi, ca şi populaţia aşezărilor urbane, administraţia engleză, pentru a disloca această preponderenţă a elementului francez, a permis strămutarea la oraşe a foştilor sclavi. Exodul de pe plantaţii, ca şi decimarea indigenilor de epidemii *(&n* 1856 nu mai trăiau decît 41 000 de foşti .sclavi sau descendenţi ai lor), a provocat o lipsă aoută de mînă de lucru. Guvernul britanic a permis, după abolirea sclavajului, imigrarea de lucrători din India.

Ea s-a (desfăşurat în asemenea proporţii, încît în 1856, la o populaţie totală de 229 000 de locuitori, numărul indienilor şi al foştilor sclavi se ridica deja la 134 000.

Tot datorită covîrşitoarei majorităţi franceze a clasei dominante locale, englezii au evitat de a acorda insulei drepturi politice. Abia îin anul 1850 s-a creat o adunare reprezentativă, dar numai pentru oraşul St. Lauis [2].

---

[1] G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. 51—52.

• *CHBE,* II, p. 488 ; Pouthas, *op. cit.,* pp. 340—341.

CAPITOLUL II

IMPERIUL LIBERAL (1850—I

Sfertul de secol cuprins între abrogarea actelor <!<• i u < ţie (1849) şi venirea la putere a cabinetului conservator pr< dat de Disraeli (1874) reprezintă fin istoria Angliei **scurţi** | M - rioadă ide apogeu a capitalismului bazat pe libera co.ni Supremaţia economică mondială a Marii Britanii este toare. Ea îşi merită acum pe deplin calificarea de „ţara > transformă naţiuni întregi ân muncitorii ei salariaţi, care cuprinde în braţele ei uriaşe lumea întreagă..." *.

Cu bugetul prezentat de iministrul de finanţe William < **riad** stone în anul 1853, începe cu adevărat era liberului^schiml) în relaţiile economice ale Angliei cu străinătatea şi cu **propriile** sale colonii. Mărfurile metropolei nu mai sînt impuse fa un tratament de favoare pe piaţa coloniilor. Din anul 1859, coloniile dotate cu autoguvernare dispun în politica vamală de o libertate ce le permite chiar instituirea de tarife protecţioniste contra produselor engleze [2].

Adoptarea liberului^scnimb obligă la reconsiderarea doctrinei şi politicii coloniale ; fenomen ce se cristalizează în colonii în sistemul autoguvernării prin ministere responsabile faţă de organele lor legislative alese. Triumfînd pentru întîia dată în Canada, între 1840 şi 1848, el se extinde în majoritatea coloniilor de emigraţie (cele din Australia şi Colonia Capului), pînă la 1874. în general, sistemul politic adoptat de acestea imită servil formele şi tradiţiile parlamentare britanice. Nu lipsesc însă — şi Londra nu se opune — influenţe americane (în Canada), precum şi devansări *In* direcţie radicală, în raport cu sistemul politic ai metropolei (în Australia). Semnificativă pentru spiritul „.liberal" este şi îndelungata tolerare a unei mari varietăţi de coduri şi jurisprudenţe în cadrul imperiului. Alături de dreptul englez, predominant, se îmtîlneşte ila Quebec

[1] K a r l Marx, *Mişcarea revoluţionară,* în *Opere,* voi. 6, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 163.

[2] F r a n c o i s C r o u z e t , *Commerce et empire...,* în „Annales", an. 19 (1964), nr. 2, p. 281.

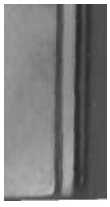

jurisprudenţa franceză ibazată pe „La coutume de Paris", anterioară* revoluţiei burgheze ; îm insula Mauriciu, codul lui Napoleon ; dreptul olandez în Guyana, Colonia Capului, Natal, Ceylon ; dreptul spaniol îm Trinidad şi cel sicilian în Malta [1].

în problema expansiunii se discern semnele depăşirii „crizei de conştiinţă" din prima jumătate a secolului, relativa moderaţie care făcuse guvernul britanic să renunţe la unele anexiuni, iar pe diferiţi doctrinari şi politicieni să considere că zilele irnipariuilui sînt numărate, din clipa acordării dreptului coloniilor de a se guverna singure, prin ministere responsabile.

Experienţa arăta burgheziei engleze că forţa economică şi comerţul ei tentacular ianiulează iperfect tendinţele centrifugale, ale căror latenţe erau suspectate îin culisele ministerelor responsabile, 'revendicate de colonii. Perioadei liberalismului clasic, marcând o excepţională expansiune industrială şi comercială, i-a corespuns şi o reluare a expansiunii politice, coloniale. Exponentul ei a fost liderul liberali Palmerston, care s-a inspirat • l i n tradiţia lui 'GromweM şi Pitt, imprimind politicii externe

Ir/e o atitudine îndrăzneaţă, agresivă, în care se presimt **rur*** *le* imperialismului colonial de ila sfârşitul veacului. Pal**merston** recomanda colaboratorilor săi : „Să nu lăsaţi niciodată ■ l i n **mină** fie şi numai un ac cu gămălie asupra căruia aveţi \ nun drept şi credeţi că-1 puteţi păstra ; si, chiar dacă socotiţi că, în ultimă instanţă, va trebui **să-J** pierdeţi, faceţi **toate** dificultăţile posibile înainte ide a-1 abandona, lăsînd sa se creadă că mai degrabă veţi susţine un război, decît să-1 părăsiţi [2].

Această atitudine — ale cărei manifestări îndepărtate se pot întrezări în unele acte izolate ale parlamentului, începînd de ipxin 1843 [3] — nu este încă împărtăşită unanim de clasele dominante engleze. Dimpotrivă, între 1862 şi 1869, pornind de la considerentul reducerii cheltuielilor administrative şi militare în colonii, Partidul iliberal (dar şi unii lideri conserva-

---

[1] I > *v* m a n g e o n, *op. cit., p.* 163. *

După H a r d ***y, op.*** *cit.,* ***p. 72.***

" **Afâ-numitele** „Foreign Jurisdiction Acts" (Actele de jurisdicţie , adoptate în acest an, autorizau pe guvernatorii coloniilor afri-i măsuri judiciare dincolo de hotarele aflate sub suveranitate bri-**tanicl,** sub pretextul urmăririi delicvenţilor refugiaţi acolo. Cf. Giglio, ***op.*** *cit.,* **p. 38.**

tori, ca însumi Benjamin Disraeli) pre i ices-
tor cheltuieli în sarcina unora dini
în relaţiile dintre acestea şi metropola. I ultimi manifest bine conturată de „indiferentism" faţă de colonii, In |">I" engleză din secolul al XlX-lea [x].

Comerţul — sistemul circulator al imperiului

„înviorarea comercială care a urmat după criza din 1H47 — scrie Engeils — a marcat începutul unei noi epoci Lnctufl triale. Abrogarea legilor cerealelor şi celelalte reforme financiare care i-au urmat în mod necesar au dat industrie merţului Angliei întreaga libertate de acţiune doriţii. Scurt timp după aceea a urmat descoperirea terenurilor auri leu- din California şî Australia. Pieţele coloniale şi-au dezvoltat într-o măsură din ce în ce mai mare capacitatea de absorbţie pentru produsele industriale engleze" [2].

Expansiunea economică engleză în perioada liber-sohimbismului clasic poate fi ilustrată prin oîteva date asupra industriei şi comerţului în deceniul 1850—1860. în acest interval, producţia de huilă a atins 81 de milioane tone anual, ceea ce echivala cu întreaga producţie mondială din 1850. Producţia de fontă a crescut în zece ani de 2,6 ori. Valoarea exporturilor de bumbac se ridică de la 35 la 52 de milioame lire sterline pe an, reprezehtîind 38% din totalul mondial. Toate acestea, în ciuda faptului că sistemul capitalist ifusese zdruncinat în 1857 *de* o nouă şi puternică criză economică, din care însă economia britanică s-a recules cu repeziciune. •

Marina comercială engleză şi-a sporit în zece ani capacitatea cu 68%, ajunigî'nd să însumeze jumătate din întreaga flotă comercială a Europei. în 1847, îm porturile Angliei au intrat sau au ieşit vase cu un itonaj de circa 4 milioane tone. în 1860, singură Londra depăşeşte 3 milioane [s].

---

[1] S c h u y 1 e r, *op. cit.,* pp. 227, 232, 245, 263 ; Bennett, *Concept of Empire,* pp. 228—229.

[2] F r i e d r i c h E n g e l s, *Prefaţă la ediţia germană din 1892 a „Situaţiei clasei muncitoare din Anglia",* în *Opere,* voi. 2. E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 667.

[3] P o u t h a s, *op. cit.,* pp. 391—392.

Exportul britanic totaliza îm 1853 valoarea de aproape 99 .de milioane lire sterline, din care o treime era îndreptată către posesiunile britanice, iar restul spre alte ţări. în 1870, valoarea exportului a crescut la 200 de milioane lire, din care *însă.* numai 26% mergeau în colonii. E adevărat, acest procent însemna o creştere absolută a exportului în colonii de la 33 la 52 de milioane lire, adică cu 57,5% [1]. Se poate, aşadar, conchide că într-adevăr capacitatea de absorbţie a pieţelor coloniale a crescut, dasr cu observaţia că, paralel, a crescut şi mai mult cererea de produse britanice pe pieţele străine. Scăderea relativă a ponderii imperiului îin ansamblul comerţului englez este de asemenea efectul instituirii libertăţii complete a comerţului cu toate ţările, inclusiv pentru coloniile înseşi. Un oarecare rol au jucat, în acest sens, şi începuturile protecţionismului vamal instituit în urnele colonii faţă de importurile de produse industriale engleze [2]. Ceea ce trebuie să atragă atenţia nu este însă scăderea în sine, cît faptul că ea, după adoptarea integrală a liberului-schimb, este destul de redusă, neafectînd **esenţial** structura relaţiilor comerciale dintre metropolă şi iml'criu. Faptul constituie o probă a imensei superiorităţi indusii iile a Angliei faţă de colonii, cît şi considerabilul ei avans I.H'i de alte ţări, care nu o pot concura pe pieţele ei tradiţionale [3].

Nu numai capacitatea de absorbţie a coloniilor creşte, dar şi resursele lor productive, capacitatea lor de a aproviziona metropola. Dacă perioada pîină la 1849 s-a caracterizat, de pildă, prin luarea cu asalt de către industria engleză a pieţelor asiatice (India, China), după această dată pieţele respective dau semne de saturare, cresdînd în schimb importurile Angliei din această zonă geografică[4]. Războiul civil din Statele Unite, dintre 1861—1865, şi criza de aprovizionare a industriei engleze cu bumbac american — urmare inevitabilă a acestui război — au determinat Anglia la o încurajare a cultivării bumbacului în coloniile sale, prilej binevenit de altfel pentru

---

[1] K a r l Marx, *Comerţul exterior al Angliei,* în *Opere,* voi. 10, KditurT. Politică, Bucureşti, 1961, p. 530 ; *CHBE,* II, p. 779.

[1] *Idem, Despre criza de bumbac,* în *Opere,* voi. 15, Editura Politică, **Bui ureiti,** 1963, p. 482.

[1] C **r** o u z e t, *op. cit.,* în „Annales", an. 19 (1964), nr. 2. p. 284.

[1] K .1 r I Marx, *Din istoria circulaţiei banilor,* în *Opere,* voi. 12, pp. *(,H*—70.

o tentativă de frîngere a cvasimonopolului pe uele Unite ajunseseră să-1 deţină în producţia .....idi»l3 materii prime. în numai doi ani, product in de bviffltMU I bl a crescut de trei ori. Se făcură plantaţii şi în Australi* dl ..... I est. în general, nevoia de a «pari eapacii.iiil* prodiui coloniilor şi a facilita transporturile a dus la o *i* L**Ifl** vestiţiilor engleze de capital în India, Canada, Australi», ca şi în alte ţări[1].

Analizînd mai îndeaproape legăturile comerciale ale An gliei cu coloniile în deceniul 1850—1860, se constată că, difl exportul spre imperiu, 42% consta în ţesături de bumbac, iar textilele îin genere formau 64°/o. Articolele metalice **re]** tau 16%, iar restul erau alte produse. La importul din **impi** riu, cel mai ridicat procent îl dădea lemnul (19%), urmai diat de zahăr (18%), apoi lînă (13%), indigo (5%) fi cafea (4%). Lemnul se importa în cea mai mare parte dim Canada, zahărul din Antile şi insula Mauriciu, indigoul din India, cafeaua din Ceyilon, iar lîina din Australia, Noua Zeelandă şi Colonia Capului. în exportul acestor colonii, cantitatea de lîna crescuse fulgerător, după 1820. Ea acoperea 82% din exportul Australiei *şi* Noii Zeelande (la 1854) şi 72% din cel al Coloniei Capului şi Natalului.

în ansamblul schimburilor dintre Anglia şi imperiu (import-export împreună), India ocupa locul cel mai însemnat (34%), urmată de Australia (22%), Canada (13%), Antilele engleze (12%). Restul îl forma comerţul cu Africa, în primul rînd cea de sud, îşi cu alte colonii, care, luate fiecare în parte, dădeau un procent insignifiant în comparaţie cu iprimele -.

Dezvoltarea volumului comerţului în perioada „imperiului liberal" a atras după sine şi necesitatea dezvoltării corespun-

---

[1] Henri Hauier—Jean Maurain—Pierre Benaerts, *Du liberalisme â l'impirialisme (1860—1878),* Paris, 1939, pp. 384—385 [Col. „Peuples et civilisations", voi. XVII] ; Pouthas, *op. cit.,* p. 393.

[2] Crouzet, op. *cit.,* în „Annalcs", an. 19 (1964), nr. 2, pp. 282—283. Pentru comparaţie a se vedea dinamica exporturilor engleze între 1814 şi 1849, la George W. F. Hallgarten, *Imperialismtts vor 1914,* ed. a Ii-a, voi. I, Miinchen, 1963, pp. 59—60, în care impresio nează în primul rînd curba constant ascendentă a exporturilor spre Asia (o creştere valorică de peste 4,5 ori), dar şi spre Africa (însă numai după 1825). La 1849, cele din urmă reprezentau între 20 şi 25% faţă de valoarea exporturilor în Asia.

zătoare a capitalului bancar, datorită rolului acestuia în domeniul creditului şi al mijlocirii iplăţilor. între 1856 şi 1858 s-a introdus în Anglia o nouă legislaţie bancară, acordînd maximum de facilităţi pentru constituirea de societăţi bancare anonime. Rezultatul acestor măsuri a fost o veritabilă erupţie a capitalului bancar britanic. De la 1856 la 1863, valoarea capitalurilor jplasate în societăţi anonime a crescut de 2,5 ori, iar concentrarea lor a făcut asemenea progrese, încît la 1861 un muimăr de 48 de bănci posedau un capital egal cu al tuturor băncilor engleze de dinaintea legilor din 1856—1858,.

După 1860, între băncile britanice erau 27 de societăţi mari, cu peste 1 000 de sucursale în imperiu, specializate în operaţii diverse, legate de colonii. Mai erau 22 de bănci străine, mai mult sau mai puţin controlate ide capitalul englez şi avînd oficii la Londra, de asemenea interesate în economia imperiului. în fine, 23 de bănci ou sediul în colonii sau chiar în străinătate, fără oficii la Londra, completau această gigantică reţea bancară imperiailă [1].

Una dintre cele mai vechi era „Bank of New South Wales", **fondată** încă pe vremea guvernatorului Macquarie (la 1817), < II sediul la Syidney. Tot interesate în afacerile cu Australia in.ii erau : „Bank of Australasia" (fondată în 1835), „Bank of South-Australia" (1835), „Union Bank of Australia" (1837)[2]. La 1850 erau în total 7 bănci specializate MI operaţiile de credit şi comerciale cu Australia. Ele au luat un avânt formidabil după 1851, anul descoperirii aurului în colonia Victoria, din sudul continentului australian. Prin intermediul lor s-a trimis în Anglia aurul descoperit şi extras.

Pentru India a luat fiinţă în 1851 „Oriental Banking Corporation" (cu un sediu important da Bombay, dar avînd sucursale şi în Africa de Sud, Mauriciu, Melbourne şi Sydney) ; în 1853 „Bank of India, Australia and China" şi „Bank of Asia", iar ceva mai tîirziu „Mercantile Bank of India, London and China".

Orientate spre creditul şi schimburile cu Canada erau „Bank of British North America", ifondată în 1836 şi „Biank of British Columbia", lîn 1858, anul începuturilor exploatării zăcămintelor aurifere din Columbia britanică. La 1822 se în-

---

[1] **Pouth as,** ***op. cit.,*** **pp. 390—391.** [2] **II .i i II .i r d,** ***op. cit.,*** **p. 374 şi urm.**

temeiase „Bank of Montreal", în rnn timpuriu al evoluţiei raporturilor economice dinu. < mi.li .1 Sutele Unite, ea era cu capital american.

Rolul acestor bănci în relaţiile ou **imperiul era, dupS cum** am mai subliniat, mai rnuilt al acordării **de credit*** şi comerciale sau aii transferurilor de bani, în **cadrul K** linului rilor de mărfuri. Ele mu practicau aproape **de** loc **investiţii** capital. Pe la 1850, capitalul englez din **străinătate, de lltft!** redus, se afla investit în Europa, în proporţie **de peşti d** treimi. După 1875 cresc în ritm irapid investiţiile **de** 1 **ipital** peste -hotare, cu precădere în colonii, astfel că la 1913 **ctpitl** Iul britanic investit în Europa va reprezenta numai 5°/o **faţî dl** cel din colonii sau alte ţări extraeuropene [i].

Emigraţia

Mijlocul veacului al XlX-lea e un moment de cotitură decisivă în cadrul fenomenului emigraţiei britanice. El ia proporţii fără precedent, devine o problemă naţională. Consolidează dominaţia engleză în multe colonii, le extinde teritoriul, le exploatează mai complet diversele bogăţii, exercitînd totodată şi o profundă -influenţă în sensul accelerării evoluţiei lor social-politi-ce şi, prin aceasta, a raporturilor politice în interiorul imperiului.

Lenin nota retrospectiv, pe la sfîrşitul secolului trecut, deci la o dată cînd emigraţia atinsese unul din punctele sale culminante, că măsura în care scăderea relativă a populaţiei agricole **europene** se tr-ainsfo-nmă îşi în scădere absolută, depinde imult de dezvoltarea coloniilor capitaliste. „în colonii... există ip.unîiiiiiii disponibile, pe care coloniştii noi le ocuipă fie cu totul fără plată, fie plătind un preţ derizoriu, şi încă pământuri virgini-, .1 (aror -rodnicie reduce ila minimum cheltuielile de producţie" [2].

De origine covî-rşitor murală, această emigraţie a dezvoltat şi în colonii agricultura, sistemul **fermelor.** Dar -nu exclusiv, deoarece nu sînt rare cazurile î-n care emigrantul european ru-

[1] *CHBE,* II, pp. 780—787.

[2] V. I. Lenin, *Capitalismul în agricultură,* în *Opere complete,* voi. 4, Editura Politică, Bucureşti, 1961, p. 139, 144.

ral îşi schimbă ocupaţia o dată cu strămutarea şi se angajează în transporturi sau în industrie.

între 1815 şi 1872, din Marea Britanie au emigrat în total peste 7,5 milioane oameni. Cam 1 milion pînă la 1840, iar 6,5 milioane după această data. Un procent foarte însemnat al acestui exod l-au absorbit însă Statele Unite, cu circa 4 milioane de imigranţi britanici. în coloniile engleze, cei mai mulţi se îndreaptă între 1840 şi 1872 spre Canada şi Australia (cîte 1 milion)[1].

Cauzele fundamentale ale emigrării irămîn aceleaşi ; pauperizarea păturilor inferioare aile populaţiei, ca urmare a dezvoltării capitalismului. îndeo-sebi după 1870, concurenţa pra^-duselor agricole din ţările dezvoltate (recent — Statele Unite, Argentina, Rusia, o parte a coloniilor britanice — a determinat o îndelungată criză agrară în Europa, scăderea preţurilor la -grîne, a salariilor !în agricultură.

Pe rondul acestei realităţi sociale s-au produs unele momente de „explozie" a emigraţiei, pricinuite de descoperirea noilor zăcăminte aurifere din California (1848), Australia (IS51), Columbia britanică (1858), Noua Zeelanda (1861) sau di ani anti fere (Africa de Sud, 1870). Cazul cel mai semnificativ, ilustrând un asemenea moment îm cadrul Imperiului britani ic, este al Australiei, care între 1851 şi 1861 primeşte 508 802 emigranţi englezi.

Emigraţia este în Anglia nu numai complet liberă, dar de pe da 1840 ohiar încurajată şi facilitată. Se creează un birou al emigraţiei [2], serviciu public destinat să coordoneze operativitatea serviciilor navale, dirijîirud pe emigranţi în aşa fel ca să asigure tuturor vaselor un număr suficient de pasageri. Creşte numărul societăţilor particulare — unele sub firmă filantropică sau religioasă — care sprijină pe emigranţi, specializate fiind în recrutarea lor pentru diverse colonii : Canada, Australia, Noua Zeelandă etc.

Resorturile acestui interes al statului şi ale preocupărilor „filantropice" private — uneori (patronate de înşişi membrii familiei regale — le descoperim cu 'uşurinţă în nevoia de braţe

---

[1] *CHBE,* II, p. 443. De notat că Australia primise pînă la 1840 numai vreo 58 000 de emigranţi „liberi".

» E r i c A. W a 1 k e r, *The Britisb Empire. Its Structure and Spirit,* •d .i II 1, Oxford, 1944, pp. 52—53.

de muncă în colonii, pentru mai efn i cît şi în faptul că emigraţia constituia O **mct<** re-zolvării gravei probleme a **pauperizării nele** cercuri de afaceri reprezenta chiar o **iursS** di tn d< ceniul 1850—1860, în care Anglia şi-a **trimil *d'vcu* olo dl** "■ MI aproape 2,5 milioane de oameni, a scăzut ou **iprotpa** 700 000 numărul celor asistaţi din fondurile publice ţi .m **rtaltl** cânte majoritatea locurilor din casele de munci i ►entnu tn 1854 erau ocupate cu transportul de emigranţi 250 d< ■ -ale marinei comerciale engleze [2].

Emigraţia e facilitată după 1850 şi de dezvoltarea **miiloa** celor de comunicaţie. Este perioada în care forţa aburului revoluţionează transporturile navale. Se introduc **primele** i i regulate de pasageri între Anglia şi cele mai îndepărt ţuri ale lumii. Călătoriile devin mai rapide şi mai **comodi** Coloniştii nu mai sânt mişte izolaţi, care trebuie să aştq>t<- i **u** anii sosirea unui vas din patrie. Căile ferate, a căror construcţie în colonii începe tot acum, completează această perfecţionare a transporturilor, iar cablurile telegrafice transoceanice (între 1850 şi 1870 spre Canada şi India) transmit instantaneu veştile şi contribuie la crearea unui climat mai familiar emigranţilor, în noua lor patrie [3].

Fiind în primul rând opera cultivatorilor rurali, pentru emigraţia din a doua jumătate a veacului al XlX-lea prezintă o importanţă aparte regimul proprietăţii agrare din colonii. El se conturează în două tipuri fundamentale : cel australian şi cel canadian. Sistemul australian se baza pe vînzarea pămîntului în loturi mari şi la un preţ (ridicat, ceea ce a avut drept consecinţă dezvoltarea marii proprietăţi. Fondurile obţinute prin vînzarea păimîinturilor erau întrebuinţate pentru încurajarea emigrării, care trebuia să furnizeze, prin emigranţii săraci, lucrătorii agricoli necesari marilor proprietăţi.

Sistemul canadian, influenţat de metodele guvernului Statelor Unite, preconiza vînzarea pămînturilor la preţuri scăzute

---

[1] Pe cîtă vreme din Anglia **propriu-zisă emigrează** abia l,16°/o din populaţie, din Irlanda asuprită şi bîntuită de mizerie şi foamete pleacă 14,43°/o din locuitori. Cf. P o u t h a s, *op. cit.*, pp. 264—265.

[2] D e m a n g e o n, *op. cit.*, pp. 55—60 ; P o u t h a s, *op. cit.*, pp. 260—268.

[3] Demangeon, *op. cit.*, pp. 85—87.

şi iîn rate. în Canada, preţul unui acru ajunge la numai 4 şilingi, adică ide cel puţin cinci ori mai scăzut decît în Australia. După 1872 s-a introdus chiar concesionarea gratuită de loturi din pămiînturile publice. Rezultatele acestei politici au fost un curent mai susţinut de emigraţie ispre Canada şi o structură mai democratică a proprietăţii agrare, cu dezvoltarea fermelor individuale [1].

Emigraţia masivă din veacul aii XlX-lea a dat o lovitură nimicitoare populaţiilor indigene. In pragul secolului nostru, în Canada mai trăiau vreo 100 000 de indieni, în Australia vreo 70—80 000 de băştinaşi (cei mai mulţi în nord şi vest, în est şi sud abia dacă rămîn 2—3 000), în Noua Zeelandă vreo 40—50 000 de maori. Indigenii din Tasmania au dispărut până la 1863, afară de o singură femeie. Scheletul acestei ultime supravieţuitoare a rasei tasmaniene e păstrat din 1876 în muzeul din Habart, capitala insulei[2].

După abolirea sclavajului, pentru suplinirea mîinii de lucru a negrilor de pe plantaţii a fost încurajată emigrarea în diferite colonii a lucrătorilor indieni. Ea a început în 1847 în insula M.uiriciu, în 1844—1845 în Indiile Occidentale, către 1860 în Alrica de Sud, în 1880 în insulele din Pacific.

Fenomenuil emigraţiei indiene a fost mult mai puternic decft s-ar crede. în Indiile de Vest au emigrat, numai între 1850 ji 1870, aproximativ 100 000 de indieni ; lîn Guyana britanică 128 000, iar în Mauriciu cam 90 000. între cele două războaie mondiale, în Mauriciu trăiau 158 000 de indieni, în Guyana britanică 150 000 (jumătate din populaţie), în Trinidad 130 000, în Africa de Sud 150 000, în insulele Fiji 60 000 [s].

Antecedentele marii răscoale indiene din 1857—1858

Răscoala poporului indian din anii 1857—1858 a fost cel mai însemnat episod al luptei de eliberare de sub colonialismul britanic, pînă la intrarea acestei ilupte în faza sa decisivă, victorioasă, după al doilea război mondial.

---

[1] M **o n** d **a i n** i, *op. **cit.,*** I, pp. **205**—**206.**
* **Dcmangeon,** *op. **cit.,*** p. **128** ; **Nowack,** *op. **cit.,*** pp. 78—79. [1] Dcmangeon, ***op. cit.,*** **pp. 126—127 ; P o u t h a s,** ***op.*** *cit.,* **p. 269 ; *CHBE,* II, pp. 715—721.**

Stabilirea şi enumerarea cauzeloi i, în fond, a face procesul întregii dominaţii brii.in>■ tm 11■ < 11.■ icea dată, cu toate metodele sale. A fost unul din **m<** **tu care** contradicţiile -dintre cuceritori şi **sup** exploatare şi asuprire sistematica, .ni violentă.

Masele populare sufereau de pe urma **ruin** rilor săteşti, a fluctuaţiilor recoltei — în condiţiile culturi înapoiate, care ruina şi mica proprietate agrară —, pe urma cămătăriei şi îndeosebi a fiscalităţii şi a metod < ei. O anchetă întreprinsă de guvernul britanic, după izbucnii i răscoalei, a înregistrat dovezi de netăgăduit ale frecvenţei întrebuinţării torturilor, spre a-i sili pe ţărani să-şi achite obligaţiile [1].

începuturile construirii căilor ferate[2] au **provocat fi** nemulţumiri, în urma confiscărilor şi răscumpărărilor siliţi terenuri[3]. O criză economică acută a afectat piaţa indi ■*m* în 1855 [4].

Aceste motive de ordin material au incitat populaţia la **o** interpretare duşmănoasă faţă de britanici a tuturor măsurilor luate **de** ei. Tendinţele de reforme în spirit modern erau privite ca un preludiu al creştinării forţate a întregii ţări. în 1850, britanicii au emis legea care garanta libertatea convertirii la **Itânism, cu** dreptul, pentru cel în cauză, de a intra în pro- **prîotttte** separată asupra unei părţi din averea familiei. Aceasta, **potrivii normelor** tradiţionale hinduse, era indiviză[5]. Prin **formele** în spirit european, englezii au procedat prea i.ut, **ignofînd,** cu orgolioasă superioritate, tra- diţiile .uliu. ei societăţi cu o oultură diferită de cea eu- **ropi** **deplin** conştientă şi ataşată de valorile şi **posibi- lităţile** i ii **de** dezvoltare. La cauzale de natură mate- rial, i **de** nemulţumiri, s-a adăugat astfel şi un cli-

---

[1] K a r! I */ Ancheta în legătură cu torturile din India],* în *Opere,* voi. 12, pp. 270—275.

[1] La acea d.it.i sîm în construcţie liniile : Calcutta-Agra-Delhi, Hombay-Agra şi Bombay-M.idr.is, legînd între ele cele trei prezidenţii.

[3] K a r l Marx, *Construirea de căi ferate în India,* în *Opere,* voi. 9, p. 340.

[4] I d e m, *Veşti din Indiile Orientale,* în *Opere,* voi. 11, Editura **Politici,** Bucureşti, 1961, p. 75.

[5] D u p u i s, *op. cit.,* p. 264.

mat psihologic ostil în rmchn aliene. Şcolile şi oficiile locale de educaţie erau **numite** „birouri ale diavolului". Gresarea cartuşelor ide armă i me de vacă sau de porc apare deodată ca sacrilegiu în ochii soldaţilor indieni, de religie hindusă sau musulmană *.

După încheierea aproape completă a cuceririi Indiei pînă la hotarele ei naturale, englezii au adoptat o atitudine mai dură faţă de principii indieni, pe a căror colaborare se bazaseră pînă atunci. La aceasta au contribuit şi dificultăţile financiare ale Companiei Indiilor, pe care ea a căutat să le remedieze confiscînd unele din domeniile principilor. Intre 1848 şi 1854, Anglia a anexat posesiunile a mai bine de 12 principi indieni, un teritoriu cu o suprafaţă totală de peste 200 000 km^2, cu o populaţie între 4 şi 5 milioane de oameni. Anexarea principatului Aud, în 1856, şi refuzul guvernatorului (general, lordul Dalhousie, ide a recunoaşte la Khanipur succesiunea prin adopţiune a prinţului Nana Sahib au înrăutăţit şi mai mult raporturile dintre englezi şi feudalii indieni.

Tot din cauza dificultăţilor financiare ale companiei s-au . comisii de revizuire a proprietăţilor scutite de irnpo-

I funciar (inamdar). O parte din aceste proprietăţi aparţi- persoanelor particulare, altă parte instituţiilor religioase. erifioarea unor asemenea tradiţionale şi importante pri- . ilr;;ii, spre a nu mai vorbi de nerecunoaşterea lor, a ifost de **naturi** si contribuie .la impopularitatea engleză în «faldurile i dominante hinduse [2].

Nemulţumirea generală s-a putut manifesta mai curînd în unităţile de armată indigenă — regimentele de şipai — recrutate şi întreţinuite de companie, sub comanda unor ofiţeri englezi, încă în vremea războiului cu sikhii, unele regimente au avut o semnificativă atitudine şovăitoare. în timpul războiului Grimeii, folosirea de trupe hinduse de către englezi n^a fost bine privită. în India se spera într-o înfrîngere britanică. Războiul cu Persia, care a urmat în 1856—1857, a indignat pe musulmani.

---

[1] I' o u th as, *op. cit.,* pp. 314—315.

i **r** 1 Marx, *Răscoala din armata indiană,* în *Opere,* voi. 12, pp. 233—234 ; *Problema indiană, în Opere,* voi. 12, pp. 247—248 ; *Audului,* în *Opere,* **voi.** 12, pp. 474—479 ; Pouthas, *op. cit.,* p. **315** ' **irca 20** 000 **de asemenea** proprietăţi au fost confiscate. Cf. Du- • *t.,* p. 263.

mata de şipai, creată de engUv i în **(oloiul loi** mizată şi înarmată **moderai** >\> n u l i ui li acea dată. Controlul **anglc** iloi dislocarea de unităţi întregi şi ilr nu

ic; ţipai s-au îndreptat deci **speranţei* cerouriloi** îse, care au organizat **mişcarea.** 1 nplâ insurecţie militară, ci a devenit o < liberare a poporului indian, i .1 Iost precedată nemijlocit de o răsco.il.i în ' . şi de alta în Haiderabad, ia 1855 [1]. **Profeţii** mise din sat în sat, prevesteau sfîrşitul domi din ele afirma că la împlinirea a <> **iut3** d de la Plassey (din 1757), pui ulm şi [2].

Desfăşurarea răscoalei

isc au izbucnit la 22 ianuarie 1857, cînd, .ui fost incendiate nişte cantonamente militare. irtie s-au produs tulburări în două regimente lii'iiijţal. în luna aprilie ele au continuat, extin- < (..uvgelui, la Allahabad, Agra, Ambala, pînă [1] i în garnizoanele din prezidenţiile Bom- [1] ciitrul principal al răscoalei a rămas însă jelui. „Actuala .răscoală — scrie Marx — in un u **totali** specific şi ameninţător. A fost pentru ÎMII ..... cînd regimentele de şipai au ucis pe ofiţerii lor "I musulmanii şi hinduşii, uitînd de aversiunea **lor** <>triva stăpînilor ilor comuni... Pentru **na oară** okid răscoala nu s-a limitat doar la cîteva locali- **tlţi >i etnd,** în **ifiîrţit,** .răscoala din anmata anglo-indiană a II niniifestaTea nemulţumiriii generale a marilor po- isiatice faţă de dominaţia engleză, deoarece răscoala

[1] < *HBE,* V, p. 35.

• l ' u u t h a s , *op. cit.,* pp. 314—315 ; Edwardes, *The Battle of iy,..,* p. 5.

armatei bengaleze era, fără îndoială, strîns ilegată de războaiele din Persia şi China" *.

La începutul lunii mai, răscoala izbucni la Lucknow, ca pitala Audului, şi se extinse ou repeziciune în regimentele • 3, 11 şi 20 de indigeni, din garnizoana Meerut. Aceste regimente puseră stăpînire ipe oraş, apoi se îndreptară spre Deliii, ocupîndu-1 la 11 mai şi proclamînd restaurarea puterii împăratului Bahadur, ultimul reprezentant al dinastiei Marilor Moguli. Garnizoana din Deliii, alcătuită din trei regimente de infanterie şi o companie de artilerie indigene, s-a alăturat răsculaţilor. Pîmă la sfîrşitul lunii imai, toată valea Gangelui, din Pendjab pînă la Caloutta, era în plină revoltă şi aproape în întregime sub controlul răsculaţilor. La Lucknow, englezii din oraş, soldaţi şi civili, în număr de vreo 700, sînt asediaţi în clădirea rezidenţei. La Khampur, în ziua de 4 iunie, răsculaţii proclamară rajah pe Nana Sahib.

Englezii declarară starea de asediu în toate regiunile răsculate, Luînd măsuri de urgenţă pentru a trimite trupe în di-ţia I)elhi. Fură suspendate îmbarcările unor unităţi din Ceylon pentru China şi se expediară în India trupe din Anglia. ' pele engleze asediară oraşul Delhi, căzut în mîinile răs-i nlaţilor. Aceştia însă rezistară eroic pînă la 14 septembrie, ui oraşul a fost luat cu asalt şi complet cucerit la 20 sepicinbrie, după lupte de stradă.

în cursul verii, mai izbucniră tulburări izolate în Pendjab, la Peshawar şi Firozpur, precum şi în prezidenţia Bombay, la Aurangabad, în rîndul cavaleriei nizamiului de Haiderabad. Semne de nesupunere dădură regimentul indigen din Kolhapur (tot în prezidenţia Bombay) şi armata principelui marat Holkar.

în valea Gangelui se desfăş-urară lupte puternice la Agra şi la Khanpur. Nana Saihib fu iînfrînt de trupele generalului Havelock, iar Khanpur, recucerit de englezi la 16 iulie. Represaliile teribile au fost dezlănţuite asupra populaţiei.

în scrisorile trimise din zona răscoalei de funcţionari şi ofiţeri englezi se putea citi : „Avem drept de viaţă şi de moarte **anjpra** imaigoniloT şi vă asigurăm că sîntem necruţători"... „Nu trece o zi în care să nu spîmzurăm 10—15 oameni"... „Pe indi-

---

' K a rl M a r x, *Răscoala din armata indiană,* în *Opere,* voi. 12, p. 234.

II nulecăm sumar, fără să mi , şi
om oacheş care -ne cade în ml n sau îl
i" '. [1] M puternice întăriri
sosite din -
, armata engleză, condusa de -.< nei iJul < olui (in
campania de readuci
'i i'.nl Lucknow fu despresu.r.ii şi civilii n
ncintarie. După lupte grele lîngă EChanpui
'■ icmbrie, Campbell îmfirî.nse trupe
ii lui Naina Sahib, Taintia Topi, umil din eroii ,i
liberare a poporului indian.
uarie-martie 1858, armata engleză reouceri defui
nul Aud şi capitala sa, Lucknow, dedîindu Sfi la p
i represalii, vreme de 12 zile. „Pr. ului
ISS8 — scria Bngels — va rămtfne o [1]1 II
ii mata britanică" [2].
ni, rc.i Luckmowului (19 martie 1858), ră ii forma
luptelor de guerilla. Detaşamente mai li'
răsculaţi au fost împrăştiate la Bareilly, la n
nord-vest de Lucknow, şi Gwalior, unde la i
Inşi înfrânt decisiv Tantia Topi. Nana Sahib s-a ni
munţi, dispărînd pentru totdeauna în junglele i
init'U Topi a 'fost prins, osîndit la moarte de o li
,I executat ,1a 18 aprilie 1859. Peste 2 000 de eeaşi
soartă. Un martor ocular la execuţii „(ei supuşi
supliciului au murit aproape toţi i indiferenţă pe
care indienii o ştiu atît de bine
rţii [3].
ii ileours lent. Spre toamna anului 1858 or-
ibilită în .regiunea Delhi. Oficial, englezii au
Iun .II II, li, MIM completă a stării de asediu şi pacea în
ij'.i pi -l■ iii■.'iil.i nminai la 9 iulie 1859 [4].

» **K t r I Mll** , **Mii** *o,,la din India,* în *Opere,* voi. 12, pp. 289—290.
I l, *[Amănunte cu privire la asaltul Luckno*-p. **470.**

[1] M i c li .n- 1 I .1 >■ ir d • l, *Battles of the Indian Mutiny,* Londra, **1963],** i> **194** | **Dup**i **ii,** ***op cit., o.*** 270.

* K a i I M a r x, *Răscoala din armata indiană,* în *Opere,* voi. 12, 234—236 ; *Răscoala din India,* pp. 241—244, 264—265, 276—281, -290, 296—300, 304—313 ; *Ştiri din India,* pp. 250—252 ; *Situaţia* 01 ***mali*** *a răscoalei din India,* pp. 253—255 ; *[Situaţia politică din Europa],* **pp 266—268;** F r i e ' d r i c h E n g e l s, *[Cucerirea oraşului Delhi],* îa

înfrângerea marii răscoale **naţionale de** eliberare a po porului indian, din anii 1857— 1858, **s-a** datorat faptului că ea, deşi a cuprins teritorii **foa** ;i şi a antrenat în luptă naţionalităţi şi clase sociale **diverse,** n **a** reuşit totuşi să realizeze o coeziune suficientă a acestora împotriva duşmanului imediat, colonialismul britanic. Muilţi principi au rămas pasivi, ori au ajutat pe englezi. în alte părţi, tunde feudalii indieni se angajaseră de partea răscoalei, populaţia **a** rămas pasivă, din ură de clasă. Unele trupe indigene din slujba englezilor, ca -gurkhaşii din Nepal, sau chiar sikhii, au rămas mai mult sau mai puţin fidele acestora şi au colaborat la înfrângerea răscoalei. Colonialismului englez i-<a reuşit deci încă o dată să exploateze contradicţiile sociale şi naţionale din sînul popoarelor Indiei.

Mai mult însă decît aricind înainte, .indienii au făcut în 1857 un mare pas înainte spre realizarea unităţii în lupta contra jugului străin. Răscoala din 1857—1858 este unul din glorioase episoade ale istoriei lor.

Urmările imediate ale răscoalei

„Dacă în timpul expediţiei ei în India, întreprinsă în **numele** civilizaţiei şi al umanităţii, soldăţimea dezlănţuită a putut jefui numai bunurile mobile ale indigenilor, în schimb, guvernul britanic, care vine în urma ei, îi despoaie şi de brinurile imobile. Se face caz de faptul că prima revoluţie franceză a confiscat pămînturile nobilimii şi ale bisericii ! Se face caz de faptul că Ludovic-Napoleon **a** conifiscat proprietăţile dinastiei de Orleans ! Dar iată că vine lordul Canning, un nobil britanic cu vorbe mieroase, cu maniere şi sentimente alese, şi confiscă din ordinul şefului său suprem, vicontele Palmerston, ipămiînturile unui întreg popor, fiecare petic, fie-

---

Operc, voi. 12, p. 335 ; *Despresurarea Lucknowului,* pp. 372—379 ; *Infrîn**gere» lui** Windham,* pp. 385—389 ; *Cucerirea Lucknowului,* pp. 442—446 ; *(**Amănunte cu** privire la asaltul Lucknowului],* pp. 469—472 ; *{Răscoala Jiu **Jndia],*** pp. 494, 580 ; *[Armata engleză în India],* pp. 496—498 ; *Ar-wui.i **indiana,*** pp. 523—525 ; Pouthas, *op, cit.,* pp. 315—317; Nehru, H6, 359—360.

i'.ilniă şi fiecare acru de , ce
■ un di mile pătrate" [1].
uit de de mai sus ale lui Km
IM din) martie 1858 a lordului < sui rul
ii .vi Indiei, prin care dreptul de proprietate asupra p
în principatul Aud era con In
erniului britanic, acesta urmînd ,i l.i>
plac. Măsura era motivată prin sprijinul dai i ;i
udaţi de către locuitori, care, în felul ■ u i vinovaţi de
o crimă gravă şi şi-au ati
itată" '-'. II i Im (,111 niinig a stimat controverse
în Anglia, I
| onsiiliului de control al Indiilor, lordul Ellenbo nu
o depeşă din 19 aprilie 1858, a combătut pro - i n
numi că, dintro singură trăsătură de
,u întreg teritoriul unui regat aproape cît li
urca unui întreg ipqpor" [3].
i l'ost, în genere, atitudinea partidului conscr-
i >«*iulii îjusă au sprijinit pe Canning, motivîndu-şi
nu aceea că majoritatea proprietăţilor confiscate
111 un dărilor îşi talukdarilor — marii moşieri —
M ■ la răscoală ; anularea dreptului lor de pro-
liidca perspectiva unei reforme agrare în Aud,
proprietăţi ţărăneşti[4]. Ultimul punct de ve-
măsura lui Canning a rămas în vigoare, fără
' h de O reformă a proprietăţii (ci dimpotrivă),
l..i,l.il III, ni H)irough a itrebuit să demisioneze[5].
indiană a dat o grea lovitură dominaţiei bri Im pum i de
vedere financiar. Cheltuielile milita i s-au ridicat la
aproximativ 10 rnilk>> <lr In, .i, ih.i,, I', o•lima
echivalentă au pus mîna răsculaţii,

' F r i e d r i c h E n g e l s *[Amănunte cu privire la asaltul Luckno-Uiuluij,* în I 170—471.

[1] După K .*i* r I Mas, *Anexarea Audului,* în *Opere,* voi. 12, ,,,,. 473—474.

• *lbidem,* p. 474.

[4] K a r l Marx *[Proclamaţia lui Canning si problema proprietăţii iunciare în India],* în *Opere,* voi. 12, p. 488.

• Idem, *Anexarea Audului,* nota 390. în 1859, un cabinet conserva-ilc scurtă durată, al lordului Derby, a făcut loc guvernului liberal al im I' iltncrston.

în zona controlată timp de cîtr\,i **tuni** de ei. Din aceeaşi regiune, neîneasarea impozitelor ,1 .nins .administraţiei britanice o pagubă de alte 5 milioane de Înv.

Compania Xndiilor a încercat în primele luni^ale anului 1858 să lanseze pe piaţa inidiană un împrumut, pînă la concurenţa sumei de 8—10 milioane de lire, pentru a face faţă agravării catastrofale a deficitului ei. împrumutul s-a soldat însă cu un eşec total. Indienii n-au vrut să înţeleagă „toată splendoarea unui plan menit mu numai să restaureze dominaţia engleză pe seama capitalului indian, ci, în acelaşi timp, pe o cale indirectă, să facă accesibilă comerţului britanic avuţia indigenilor" *.

Reorganizarea administrării Indiei se impunea, aşadar, ca o necesitate nu numai politică, ci şi financiară.

„Legea pentru mai buna guvernare a Indiei" (1858)

Proiectul de lege pentru reorganizarea administraţiei In-**itat** de Disraeli[2] în martie 1858, a fost adoptat de **parlament** în iulie şi promulgat la 2 august. India devenea ,\ coroanei ; Compania Indiilor se desfiinţa, plătin-dii se acţionarilor o despăgubire de 3 milioane de lire. în ni Consiliului de control şi al preşedintelui său, s-a creat i de ministru, cu titlul ide secretar de stat pentru India, asistat de un Consiliu al Indiei, compus din 15 membri : 8 numiţi de coroană, iar 7 aleşi dintre vechii directori ai companiei, de către foştii ilor colegi[3]. Toţi membrii trebuiau să fi îndeplinit în India un stagiu de serviciu de cel puţin 10 ani. în India, guvernatorul general primeşte titlul de vicerege, Canning fiind confirmat pe mai departe în demnitatea sa, sub noua ei titulatură. Ultimul împărat de la Delhi, Bahadur al II-lea, acuzat de complicitate cu răsculaţii, a fost deportat

---

[1] K a r 1 M a r x, *Apropiatul împrumut indian,* în *Opere,* voi. 12, l>l> **180** 383; vezi şi *Răscoala din India,* p. 244 (tot despre urmările **financiare ale** răscoalei, la **Bombay).**

[r] **[mpiratorul** şi veritabilul autor al proiectului c r i însi lordul Ellenborou(;li, fostul preşedinte al Consiliului **de COBtroi** al Indiei, cf. **I',, 11 1 I, .1 1, ../'. *cit.,* p. 317.**

1 |)NI **1869** vor fi cu toţii **numiţi Of COroanL** Cf. Hauser-**M a u 1 .1 1 n i'. (11 a e r t s, *op. cit., p.* 106.**

i. , u n au mai
oon, în Birimania, unde va li n u n i
limănui să ocupe tronul M.uiloi
i fiind suspendată. De altfrl principi
nilia imperială fuseseră masacraţi in o
ilui 1 tel Iii, în septembrie 1857.
859 şi 1862, drept consecinţă ;\ legii din ' iu i
fost reorganizată administrat,].i celo
Pe lîngă guvernatorii din Bombay şi M.uI rîte un
consiliu legislativ, format dimtr un n u n nembri
numiţi de guvernator, printre care şi cîţi ' "impotenţa
legislativă a consiliilor privea prezidenţia hiiwl
.limitară de dreptul de veto al guvernato ii şi al
secretarului de stat pentru I n . Ii i le l.i Caloutta avea pe
lîngă sine, din **1861,** compus din 5 membri, printre
cin- un i financiar şi un militar. Consiliul executiv n
aproape ca un veritabil cabinet ministerial, număr de
10—12 membri numiţi de vicerege, un consiliu
legislativ pe întreaga Indie, ini-[1] o viceregele, iar
coroana britanică dreptul
i 'K- vedere administrativ, în subordinele directe
erau cîţiva înalţi funcţionari, în special II
bîntuite de marea răscoală : un locote-ii ii
iKuxl-vestului, cu reşedinţa la Agra ; un Ij.iN un înallt
comisar în Aud şi unul în Pro-

■ i paraturi funcţionăreşti-administrath
se organizează definitiv, în 1861, servi
li i.li ..... i, . i i ,!.■ stat, aşa^numitul „Civil Service", cu
i»'»ı''iıi› buite, ocupate pe bază de examen, de
u i n l i . i engleze. în teorie, regulamentul
■ Ir **organizare I** kllui Civil preconiza recrutarea de
Iun **indigeni,** mai **ales** pentru funcţiile kife-
rloaf«, In i" nsă, acest serviciu a devenit curînd o plat-
loim.i pontru imemibrii familiilor înstărite din Anglia, care
i . lanseze îm cariera politică şi să cîştige experienţă
I m u n 11 uivă. Instituţie închisă, cu pretenţii aristocrati'ce, ai

[1] **Duputl.** op. *cit.,* pp. 288—289; R e g i n a l d Coupland, ***tndiâtl*** *Problem,* ed. a IlI-a, Oxford [1943], pp. 21—22.

cărei membri tratau ipe indieni cu **aroganţă** şi trăiau. In fiecare localitate, izolaţi în **societatea** lor **restrânsă,** „Civil Service" a ajuns unul din organele cele mai detestate de populaţie, în 1870, din 332 de candidaţi la posturi, numai 7 erau indieni, iar din aceştia numai unul a reuşit la examen.

S-a întreprins şi o reorganizare a forţelor militare, determinată ;nu numai de experienţa răscoalei din 1857, ci şi de aşa-zisa *white mutiny* — răzmeriţa albă — care a urmat anexării Indiei la domeniile coroanei. Nu a 'fost vorba de o răzmeriţă propriu-zisă, ci de faptul că vreo 10 000 din cei 15 000 de ofiţeri şi soldaţi europeni, angajaţi **permanenţi** ai companiei, şi-au cerut licenţierea, de teamă ca nu cumva, trecînd în subordinele Ministerului de Război britanic, să fie trimişi în Europa sau alte colonii, ceea ce nu le-ar fi convenit, întrucik erau stabiliţi în India cu intenţii definitive ; mulţi se căsătoriseră cu indiene şi dobândiseră o stare materială rmilţumitoare.

Pentru a-i reţine în serviciul militar activ, guvernul bri- i.iim ,i trebuit să le acorde garanţii şi avantaje. Era nevoie **de fostele** cadre militare ale companiei, deoarece, tot sub **ctnul** marii răscoale, se luase hotărârea sporirii efectivelor **militare** din India şi păstrarea proporţiei de aproximativ 1 /3 între trupele europene şi cele indigene. Forţele armate din India, după răscoală, vor număra 65 000 de britanici şi **140** 000 de indigeni, mai ales sikhi şi gurkhas.

în justiţie, s-a promulgat în 1859 un cod de procedură civilă, iar în 1861 un cod penal, însoţit de un cod de procedură în cauze criminale[1]. Ele desfiinţau şi înlocuiau toată vechea legislaţie, cu excepţia normelor de reglementare a relaţiilor familiale hinduse şi musulmane. Ulterior, datorită dezvoltării comerţului şi pătrunderii relaţiilor capitaliste de sahimb pînă în păturile inferioare ale populaţiei, au trebuit introduse progresiv noi dispoziţii ilegale, privind reglementarea datoriilor, urmărirea debitorilor etc.

1 K-zvoltarea învăţământului a făcut progrese mai ales în **Bengal,** prin lărgirea reţelei de şcoli medii în limbile indigene şi de şcoli cu limba de predare mixtă (maternă — engleză). A rămas însă pe mai departe grav deficitar învăţământul **elementar.**

[1] M i> n i! a i n i, *op. cit.,* II, p. 91.

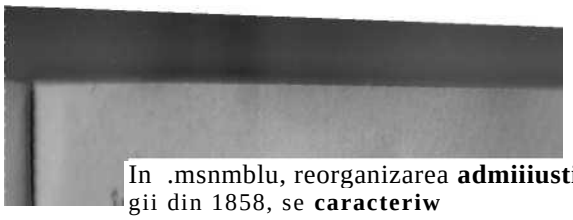

In .msnmblu, reorganizarea **admiiiustiAiii** **Indiei, prin** şi gii din 1858, se **caracteriw** i cen-
;n SCOpul Consolidării iloinIIi.u 'ulm Ini -
l VM luderfca Carnalului **Suez în i** **11irea**
Im telegrafice[1], sGurtând **liniile de comun** **du**
insmitere a informaţiilor şi **dispo** **ijutn**
.vceastă încercare de întărire- **a**

l'roblemc economice în India, după 1858

I[1'"] puiuţ tic vedere economic, lichidarea **administraţiei** i Imliiilor şi instaurarea celei de stat **n-a reuşii** *nu* < îiii.lătuire dificultăţile economice şi **Fina**

lini

Ii i■■ ie **1859,** un an după eşecul **edificatoi**
'in indian" încercat de companie, în **Camera I**
prezentată legea care autoriza guvernul
■ II împrumut de 7 milioane lire sterline,
i cheltuielilor excepţionale ale administraţiei
Indii iptăimîni, lordul Derby declară în parla-
i avea nevoie de încă un împrumut de 5 mi-
.uimiînd şi în aoest caz neaooperite alte diverse
ulrniinistraţie, cifrate la cel puţin* 2 mi-

">(i **şi 1859,** inclusiv îm cei doi ani ai marii răs-
ntanice au crescut de la aproximativ

i pun în funcţiune cablul: Londra—Istanbul—Bagdad—
.mini şi Eufratului) — Karaci ; la 1869 a doua **linie,**
pin, **ma,** Caucaz, Teheran, Bender-Bushir, apoi prin **cablu**
ubmarili •■ i. Ambele legături erau neconvenabile, întrucît
iul otoman sau rus. De aceea, imediat după inaugu-
i.IIf-.i liritanie a instalat şi pus în funcţiune (în
i **cablul Londra Lisabona**—Gibraltar—Malta—Alexandria—Port
A,In, **Bombay, Din 1898** va instala cablul submarin direct Lon-
dri Gibraltar, diip«m!ndu ie de Lisabona, unicul punct de pe traseu
,., ill.it **iub control britanii Cf.** Dcmangeon, *op. cit.,* p. 86.

I. i r 1 M a r x, *Bill-ul cu privire la India,* în *Opere,* voi. 12, '27—528 ; P o u t h a s, op. *cit.,* pp. 317—318 ; H a u s e r-M aurain-
i c r t s, *op. cit.,* pp. 105—107.

[1] K. a r 1 Marx, *Puternica dezorganizare a finanţelor Indiei,* în ■ , voi. 13, Editura Politică, Bucureşti, 1962, p. 321.

4,6 milioane lire, la aproape 10 **milioane lire.** Sporul era însă artificial şi înşelător. El s-.i **datorai** în **parte** necesităţilor efectivelor militare engleze, **în parte dezorga.niza.rii** de aprovizionare pricinuite temporar de **răscoală,** ca*e a obligat chiar pe indieni, în special pătura **avută, să** cumpere ceva mai mult, în perioada restabilirii echilibrului economic.

în 1860 şi 1861 au reapărut însă fenomenele de suprasaturare a pieţei indiene şi scăderea exporturilor britanice. Pe primele cinci luni ale anului 1860 scăderea globală era aproape de 1 milion de lire, faţă de iperioada corespunzătoare a anului precedent, mai accentuată fiind la ţesături şi fire de bumbac. Se observă în schimb o creştere a exportului de articole necesare construcţiei ide căi ferate — şine, tablă de fier, maşini cu aburi. Englezii au intensificat, de la 1861, construcţia de căi ferate, dat **fiind** că războiul civil din Statele Unite obliga industria textilă britanică să recurgă la bumbacul cultivat în India, iar acesta, la rîmdul său, ireclama mijloace de transport adecvate către **marile** porturi[1].

In **legătură** cu dezvoltarea căilor ferate, în 1860 s-au des**fiinţai taxele** vamale pe maşinile importate în India[2].

Noti.i administraţie engleză n-a reuşit să combată efectele **unităţilor** naturale care ameninţau agricultura Indiei şi se **Iau** cu ani de foamete şi epidemii. Pînă la începutul secolului **al** XX-lea, în India n-a existat un departament al agriculturii, continuîndu-se neglijarea acestui sector esenţial al ■nomiei[3]. Din 1858 pînă xn 1860 regimul ploilor a fost neregulat şi deficitar în regiunile de mord-vest. In 1866—1867, în Orissa, după o secetă de toamnă, au venit mari inundaţii, care au izolat provincia. Recolta era compromisă, iar transporturi de alimente din alte regiuni nu se puteau face. Rezuiltatuil a fost ivirea unei zone de foamete, de la vest de Calcutta pînă la Madras, în cuprinsul căreia a pierit un sfert din populaţie. în 1868 foametea bîntui în nord-vest, în Pendjab şi Radjputana ; au murit 1 milion de locuitori, din

---

[1] k a r 1 M a r *x, Comerţul britanic,* în *Opere,* voi. 13, pp. 518—520 ; *Comerţul britanic,* în *Opere,* voi. 15, pp. 79—80 şi 166—170 ; *Comerţul britanic cu bumbac,* în *Opere,* voi. 15, pp. 327—328 ; cf. şi *Criza din Anglia,* în *Opere,* voi. 15, pp. 362—365.

* N f l i r u , *op. cit.,* p. 367.

» *Ibidem,* p. 367.

lipsurilor sau a bolilor c.uv *iv* i I U« tvil **hol<**
Im 1870, o nouă foamete >i **ill million da OMXMoi**
■ îimpia Gangelui. în 1874 I i l r **foamete** pn>
l'i h . u . în 1877, în Bengal, numărul **morţiloi pi**
li li ridicai la mai multe milioane. **Cadavre ziceau** p<
niui i n . n c oraş, ca Haiderabad, în vreme **ce in porturi**
i i ncHiiburată încăircarea vaselor cu orez şi **grîu** peni iu
■i n i s i i de ancheta fură trimise din Londra, sub **ptt**
indignării şi emoţiei populare din întreaga lume. In
le, lordul Lawrence, inaugura lucrările unui vast
iţii, insuficient totuşi şi avainsînd prea încet[1].
i' I. **cînd** s-a înfiinţat la Bombay prima **întreprio**
i II.i pentru prelucrarea 'bumbacului, şi pînă la 1870,
IM I M I I M IM construit 18 fabrki de textile, din **care 13 I'O**
1 I'.IMHII,I\'. Deşi timide, aceste începuturi **ale ifl**
i i l e moderne în India au diminuat întrucîtv.
Ic l>umbac din Anglia. Existenţa întreprin-
..> multor .vicisitudini, deoarece după 1865,
^^^BN războiul civil, Statele Unite au fost din nou în
Angliei cantităţi masive de bumbac. în
ui'lu'.i i uşii englezi nu mai erau atît de avizaţi la
i ezitau asupra soartei filaturilor şi ţesăto-
I MIII.I '.

Probleme sociale după marea răscoală

I iptul i i u p u i e i principiilor şi moşierilor indieni pa>ru-
.coală îi făcuse pe englezi să se gîndească
tu rănii acestora, a desfiinţării puterii lor
|X»li l'up.i înăbuşirea răscoalei însă, politica
i cu tocul pe altă linie. Ea a pornit
II societatea indiană a unor grupuri
liceşte şi legate de dominaţia brita-
i. De **aceea fcdmimUtraţia engleză** a dus o politică de apro-
re faţă de **principi *ţi* moşieri,** iertîndu-i pe cei mai mulţi
'ipu participarea la Tăscoală şi reinstalîndu-i în drepturi,

[1] I I . i II s c r - M a u r a i n - B e n a e r t s, *op. cit.,* p. 107 ; M o r a z £,
r ■ 337. u s e r - M a u r a i n - B e n a e r t s, *op. cit., p.* 108.

în schimbul promisiunii de **loialitate.** Regimul de stat, introdus în India în 1858, a marcat începutul unei perioade de reacţiune, **ta** favoarea marii proprietăţi[1]. Cercurile superioare ale administraţiei britanice considerau marea proprietate indiană nu numai o bază mai certă de sprijin pentru dominaţia engleză, dar şi o forma mai potrivită de înlesnire a investiţiilor iîn plantaţii de ceai sau indigo şi, în general, de ridicare a agriculturii indiene la un nivel competitiv cu cel din ţările 'mai avansate [2].

în acelaşi timp, regimul britanic >şi-a accentuat politica de dezbinare a «unor grupuri sociale, politice sau 'religioase din India, afectînid intenţia menţinerii echilibrului între ele. El va încuraja mereu tendinţele scizioniste din sîniul acestor grupuri, pentru a împiedica pe viitor -procesul care se schiţase spontan, şi pentru scurt timp, în cadrul marii răscoale : înţelegerea **din** partea acestor grupuri sociale diverse a interesului lor comun de înlăturare a dominaţiei străine.

Englezii au căutat să consolideze în unele părţi ale Indiei i proprietarilor agrari mici :şi mijlocii. Ei creau prin o bază a contradicţiilor dintre moşieri, micii proprie- 1,111, constituiţi pe loturi deţinute înainte cu titlu precar din lumiîntul moşierilor, şi ţăranii fără pământ.

Astfel, în 1859, un act emis în prezidenţia Bengal a acordat statutul de proprietari cultivatorilor rurali care deţineau o posesiune veche de 12 ani.

In 1868, un act de reglementare a proprietăţii funciare în Pendjab a convertit de asemenea o iserie de drepturi cuuumiaire în drepturi legale de proprietate. Faptul însă a înrăutăţit pe viitor soarta categoriilor de idetentori neîncadraţi în prevederile actului, fixîndu-i definitiv în categoria celor fără drept de proprietate [3].

Metodele de guvernare inaugurate prim actul din 1858 şi reformele care i-au urmat au fost supuse unor critici şi combătute atît din ipartea unor elemente britanice mai lucide şi

[1] Ntliru, *op. cit.,* pp. 362—363 ; G. R. G. Hambly, *Richard* ***Timpii und*** *tbe Punjab Yenancy Act of 1868,* în **,EHR",** 1%4, nr. 310,

K. G. Hambl y, *op. cit.,* p. 65.

' 1 **It *H*** 'ia se v.i $i **lîinţi nevoit** in v i i noi reglementări, în 1887. Cf. Hambly, *op, cit.„* pp. 61—65.

înaintate în concepţii, cît şi din i] ei burghezii
n dezvoltare.
i înalţi funcţionari din **India iu npotriva**
inului birocratic al guvernmlni d
i/.ă după 1858. Ei parecan.iy.au, i ;ulmi
' i n i mai adecvată, revitalizarca **guverneloc la** ■ p i n i
dementelor hinduse, arătîmd că **numai astfel**
britanică se va putea acomoda diversităţii i ile,
etnice, .religioase şi de altă matură, din numc-
tradiţii deosebite, existente în India[1]. iii politice
anglo-indiene, fondate după 1850, şi-au v itatea, o
dată cu trecerea Indiei sub admi-■ t. în 1859,
Dadabhai Naoroji, unul din liderii npanie în
favoarea recrutării cît mai larţ;i indiene pentru
Serviciul Civil.
■i alt reprezentant al burgheziei indii
ic lire, Naoroji a fondat „Asociaţia indiană din
în 1866 sub denumirea de „Asociaţia Indiilor
i- ni 1,11,1,1 lucra asiiduu pentru ikiformarea parla-
IUHIIII englez asupra problemei indiene. în
ui ,il asociaţiei, Naoroji pleacă în 1868 în
i filiale şi a colecta fonduri *de* spriji
ni, în 1869, la Bombay, Naoroji a enunţat
,il programului mişcării dobindirea de insti-
pontru India. Activitatea lui Naoroji a
Itarea fin continuare a sentimentului na-
iaţii politice ale buirgheziei au luat fiinţă,
i ii La Cakutta, Madras şi alte oraşe.
l'iuih MU englezi ai acestei activităţi se nun
rînduri liderul liberal manchesterian **John**
I'IM'JII M it OU severitate indiferenţa opiniei publice
iliin **A n - l i** i i .1 i iii problema indiană şi a cerut în parlament
i **rcfori** Mm India să fie orientate spre descentra-
11 rea unui regim de autoguvernare.
■ulm .11.M n **grupului parlamentar** irlandez, Erank Hugh
O'DonntU ;i Chirl« S. Parnell, au manifestat de asemenea

[1] M a l c o l m Mac Rae, *Sir Charles Trevelyan's Indian Letters,* in „UHR", 1962, nr. 305, pp. 708—710.

interes pentru problema **indiană,** I Li **îffid** i ■ ■ > iaţk între soarta irlandezilor şi indienilor. în 1878, **unele personalităţi** indiene proeminente au făcut **irlandezilor** interesanta propunere ca aceştia **să** aleagă cîţiva indieni ca deputaţi. Cei aleşi şi-ar fi luat angajamentul de a sprijini cauza irlandeză în parlamentul din Londra, având deopotrivă prilejul să şi-o apere şi pe a lor. Parnell s-a opus însă planului, considerînd că problema indiană e prea puţin cunoscută în Irlanda, aşa îmdît prezentarea de candidaţi indieni ipentru locuri de deputat în cîteva circumscripţii electorale ar fi putut risca un eşec [1].

Analizînd perspeotivele stăpînirii britanice în India, cu cîţiva ani înainte de schimbările survenite în perioada 1858— 1862, Karl Marx făcea unele constatări şi previziuni perfect valabile pentru epoca de după .răscoală, ca şi pentru întreaga evoluţie ulterioară a acestei stăpîniri. El arăta că dominaţia engleză a distrus civilizaţia indiană, nimicind comunităţile indigene, stîrpind industria autohtonă şi „mivelînd tot ce era **mireţ** ji superior fin societatea indiană". Paginile istoriei stă-pîniiiii britanice în India, continuă Marx, abia dacă oglindesc i, în afară de această distrugere ; activitatea ei construc-este abia vizibilă printre imarmanele ide iruine. Ea ora totuşi începută. Fiecare act întreprins de britanici în scopul întăririi dominaţiei lor cuprindea în germene un ele-jiiciat potenţial de renaştere a Indiei însăşi, de dezvoltare a unui tor potrivnic stăpânirii engleze. „în tendinţa lor de a crea în India o reţea de căi ferate, spune Marx, magnaţii industriali englezi sînt călăuziţi exclusiv de dorinţa de a ieftini transportarea 'bumbacului şi a altor materii prime de care au nevoie fabricile lor. Dar din moment ce introduci maşina ca mijloc de locomoţie într-o ţară care posedă fier şi cărbune, n-o mai poţi împiedica pe aceasta din urmă să producă ea însăşi astfel de maşini... Căile ferate vor deveni în India adevăratul precursor al industriei moderne".

Căile ferate şi industria modernă în perspectivă vor crea noi necesităţi de schimb, vor dezvolta forţele de producţie în cadrul comunităţilor săteşti, vor accentua descompunerea

[1] M .i i• y C u m p s t o n, *op. cit.,* „I I IR", 1961, nr. 299, pp. 280—283.

diviziunii ereditare a muncii **pe** **emcia** existenţa
indiene, „acest obstacol **p** ului
I **ndiei** $1 a creşterii puterii ei".
înfăptuirea unităţii politice **a Indi**
mai departe Marx, constituie o ,
• ,i politică a acestei ţări. **Dezvoltări l«**
administrative şi culturale pi- **care bi**
le promoveze, (în interesul lor, **au** fa **tparitia**
unei intelectualităţi **indiene,** iar în mîin .1 liberă va
deveni un factor de **reconstrucţie hinduse.** însăşi
armata indigenă, odios **instrumi**
iTe Anglia — profitînd de **contradicţiile**
IndiiJ •!(■ lipsa de orientare politică şi conştiinţă **naţionali**
mente hinduse şi musulmane — căuta să **(ini**
poporul indian ou ajutorul ipropriilor **iţio**
•nu «n element potenţial al viitoarei elib
prin forţe proprii.
est tablou cu perspective multiple, **Marx în**
tarea că, în ultimă instanţă, tot ceea ce bur-
hf/i .1 li nevoită să înfăptuiască în India nu va
"i populare nici libertate, nici vreo îmbunătăţire
i si.!naţiei Jor sociale, fiindcă şi una şi alta de-
de dezvoltarea forţelor de producţie, ci şi de
■ n stăpînire de către popor.. „Populaţia Indiei nu
.<■ -roadele coacerii elementelor noii societăţi,
născute în ţara ei de burghezia engleză, atîta
c,\ Britamie înseşi clasele guvernante de azi nu
te de către proletariatul industrial,
iun IIIonii lîinşişi inu vor fi devenit destul de
u i scutura o dată pentru totdeauna jugwl **englez.**
In **OI** hidea (profetic Marx — putem avea t<
■ nmiin.-i . i. iun im viitor mai mult sau mai puţin **înde**
i unei renaşteri **a** acestei ţări mari si
imn nctluli locuitori, chiar cînd aparţin cla-
selor celor ni.ii de jos, Mint, după **expresia** prinţului Saltîkov,
«plus fins et pius .idmi ■•"'.

[1] Karl Marx, *Rezultatele viitoare ale stăpînirii britanice în India,* în *Opere,* voi. 9, pp. 231—235. Textul în limba franceză : „mai fini şi mai îndemînatici decît italienii".

Alte evenimente asiatice

Politica britanică în India şi în întreaga Asie de sud s-a axat cîtăva vreme în jurul marilor probleme ridicate de iniţiativa franceză a construirii Canalului Suez. La început, Anglia a privit proiectul cu ostilitate, Palmerston fiind adversarul său ireductibil, convins că Imperiul britanic este confruntat de un diabolic plan francez de a-1 tăia în două şi că o nouă şi complicată problemă a strîmtorilor se va reedita pe coastele Egiptului, din clipa inaugurării canalului. Din punct de vedere strategic, se constata la Londra că un canal la Suez, sub dominaţia Franţei, va face imposibilă viitoarea neutralitate a Egiptului şi că o flotă franceză va putea ajunge în apele Indiei în cinci săptămîni, pe cînd flota engleză va avea nevoie de zece.

Prin ambasada ei de la Constantinopol, Anglia a exercitat continue presiuni asupra sultanului, suzeranul Egiptului, pentru a face greutăţi lucrărilor canalului. în 1864 reuşi să obţină de la marele vizir um ordin de oprire a lucrărilor, sub ii umanitar că ele erau executate prin corvezi şi în extrem de nesănătoase. Epidemia de holeră care în 1865 printre cei 20 000 de lucrători ai canalului i; în sprijinul acestui punct de vedere. Ministrul egiptean l'ar-ipaşa propuse restrângerea dimensiunilor lucrării şi re-. numărului muncitorilor la 6 000.

Fu rîndul Franţei la o energică reacţie diplomatică pe iîin'jţă Poarta otomană, obţinând la 19 martie 1866 firmanul prin care se acorda Egiptului o largă autonomie internă şi externă, precum şi titlul de kediv (suveran, ân limba persană) pentru cânmuitorul său, **Isrna.il.** Momentul intervenţiei lui Napoleon al III-lea în favoarea Egiptului fusese propice, deoarece trupele egiptene dăduseră un substanţial ajutor Porţii otomane, pentru reprimarea uaiei răscoale greceşti din .insula Creta. După acest eveniment şi după moartea lui Palmerston (1865), atitudinea Angliei faţă de construirea canalului se schimbă mult. Urmaşul lui Palmerston la conducerea politicii externe, lordul Clarendon, se dovedi curînd foarte tratabil, deoarece comercianţii şi industriaşii englezi începeau să descopere **avantajele** economice ale canalului, în ipoteza că s-ar fi reuşii **garantarea** neutralităţii sale. „Nici o naţiune — de-

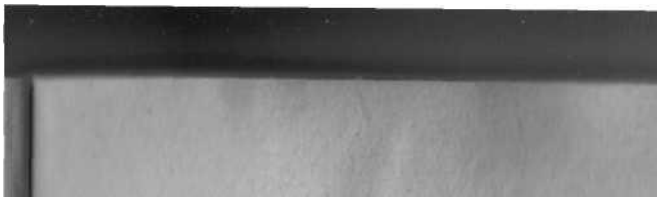

uni ak politician englez,)1 oul nu *Vi*
/ i n i nuri mai mari decît a noasn
naiul avea să scurteze drumul **maritim 1 ondi** i
-20 000, la mai puţin **de** 12 000 **de kUomttri,** i « l
o economie de timp cuc, **la nivelul! trwdiu** ' ilc
atunci, atingea 50—67 **de zile** >i **o econo** insport de
32%.
.... i într-o nouă valoare avanpostul **englez dl** ' I
uni şi Australia, recent păşită pe calea pr<
iioasei creşteri a emigraţiei **angl<**
l>m considerente, cercurile **condu***
au tras concluzia că Sue/.ul **Vfl** li un
ni întăririi centralizării imperiului
or deveni un punct centrul d ii
Primul vas britanic trecut prin canal i niil>i ic I
S69, în cadrul ceremoniilor de inau aii cablu
submarin ce se instala între **Lond** u l i u atorul
lucrărilor canalului, francezul Fer-i fi felicitat la
sfârşit de Clarendon şi de-• mia cu „Star of India"
(Steaua Indiei) *. H .i cu consolidarea apărării
frontierelor Indiei, ■ între 1863 şi 1869
expediţii în micul lihiutan şi continuară politica
de amestec în după moartea emirului Dost
Mohamed i lupte interne între cei 16 fii ai săi,
aproape

In la tron, unii căutînd sprijinul rusesc, alţii *pe* n 1869, viceregele Indiei, lordul Mayo, avu *i* mvul emir, reuşind să întărească infku-i

in i **de** sud a continentului asiatic, **Anglia**
scai **ile** sale de la Singapur, de pe ţărmul
■. ■ **ii.iı - . ıil « - i** M ı I . M . ı ',i **de la Penaaig de** sub administraţia gu-
. in . i i n î n i n l i i i **Indiei, reuinindu-le»™ aceea a** Departamentului
Smniiilor. **I²..ipi**u.l n, n V i i **începutul** -urnei acţiuni de con-

[1] H a u s c r-Maur ain-Be n ae r t s, op. *cit.,* pp. 117—120. Ca o nu., izolată, în oarecare legîtură cu conjunctura creată în Medite- **rŞlăriteană** de construirea Canalului Suez, semnalăm faptul că în I Sf.4 Anglia a cedat Greciei protectoratul asupra insulelor Ionice. • I < ///(/■., I I, p. 588.
I *HBE,* II, p. 108 ; D e m a n g e o n, *op. cit.,* p. 42.

solidare şi lărgire a acestor „Straits Settlements" [Aşezări ale strîmtorilor]. Noua colonie a coroanei fu reorganizata in interior după modelul clasic. In 1871 fu negociat cu olandezii aşa-zisul „tratat al Sumatrei", lăsîndu-k mină libera m insulă * şi obţinînd, prin compensaţie, cedarea de către Olanda a oomptuanilui ei de la Axim, pe Coasta de Aur, în Afnca. în 1874, prin tratatul de la Pamgkor, încheiat cu sultanul de Perak, începu penetraţia engleză în interiorul peninsulei Ma-Lacca. După ce, între 1875 şi 1877, amestecul fără tact al unui rezident englez în treburile interne ale sultanatului Perak provocă o revoltă, înăbuşită cu trupe din India şi Hong Kong, .se ajunse în fapt la stabilirea unui protectorat britanic în Malaya [2].

Canada

în 1851, Canada avea 1843 000 de locuitori. în 1871, i se dublase aproape, ajungând la 3 635 000 [3]. Cu ,,,,', i.i creştere apreciabilă, teritoriul actual al Canadei isc încă în faza de maximă intensificare a imigraţiei. I (împotrivă, fenomenul e relativ slab, 'inferior ca medie anuală 1 ului său dinainte de 1850.

Din punct de vedere economic, după unificarea Canadei şi instituirea guvernului responsabil, se înregistrează o dezvoltare mai ales a agriculturii şi transporturilor. Faptul se datora şi abolirii ultimelor resturi ale legislaţiei restrictive britanice la comerţul cu grîne şi la relaţiile economice ale coloniilor cu ţările străine. A mai intrat în combinaţie şi conjunctura creată

---

[1] în speţă, era vorba de lichidarea puterii sultanului de Atjeh, în nord-vestul Sumatrei, vechi protejat al englezilor ; olandezii, în urma tratatului menţionat, au întreprins această acţiune, în 1873.

- K c n n e d y , *A History of Malaya,* pp. 157, 163—186; H e n r i B r u n s c h w i g , *Colonisation britannique. Ocean Pacifique et Ocean Indien,* în „Revue Historique", an. 85 (1961), tom. CCXXV, p. 467 ; .le **icelaşi** *Les formes et Ies methodes de la colonisation des Etats ,HX,* în *L'Europe du XlX-e et du XXe siecle (1870—1914),* sul. i .-•!. lui Max B e l o f f , Pietre Renonvin, F r a n z **S c h n a b f l** vi **F r a n c o** V **a** 1 s e c c h i, Milano, 1962, p. 1046 ; cf. ia lui D. G. E. H a l i , la cartea lui N i c h o l as T a r l i n g , ***Brititb*** *1','h,* i *m* ***tht*** *Malay Peninsula and* ***ArehiplUgO,*** *1824—1871,* Oxford, **1957, tn** JUR". 1962, nr. 305, p. **797.**

[1] De m a n K **e** c n, *tip. **cit.,*** p. 65.

boiul Crimeii, care a avânt..... nuda, prin furnituri
TI.uite către Anglia.

Se organizează creditul baiu rate,
K amenajează căi de transport fluviale i ■ liber-
navigaţiei pe fluviul Sf. Laurenţiu i i, pe bază de
reciprocitate, raporturile s imal ttii Unite, în
cadrul unui tratai

li IX octombrie 1854, iar de Statele Unite la
Rezultatul a fost creşterea exporturilor d
Statele Unite, de la 2 334 000 twsheli '
100 busheliîm 1860 -.

' ii lomică din 1857, atingînd mai întîi Si
i răsfrîtlt imediat şi în Canada, zdruncinlnd atmo h
i>ptimiism şi prosperitate în care debut l ,' măsurile
liberale în materie economi' unitid şi incidentul privitor
,1a refuzul Anglii

ijj.i cu 5O[ft]/o la garantarea unui împrumut
i itnstrucţiii de căi ferate, guvernul canadian Institui
[1] iin.ilo protecţioniste, atingînd şi mărfurile
iK'trojpodă'[1]. Departamentul ooloniajl 'din Londra
energic. Ministrul canadian Hincks răs-
I dreptul Canadei de a se conduce în confor-
aje şi tariful protecţionist rămase în

i . l>i.iiilni civil din Statele Unite duse la o
Cea *şi* Canada, dată fiind politica britanică,
lui Lincoln şi înclinată spre Sudul scla-
luiiiibac în ianuarie 1865, guvernul ame-
i II 11.11111 comercial cu Canada [4].

Federalizarea Canadei

i i'porturiloi ou Statele Unite, după o perioadă
.il'il■ i şi politică a Canadei către
• I M i.n in.....ilăbire ■' marelui partid liberal

■ In 1 '• mlsurl de capacitate egali cu 36,349 litri în Anglia şi
litri în S u.A. i *mu,* vi, pp. 380 ji m
B Keith, *Selected Speeches and Documents,* II, pp. 58—83.
[1] < *IIHI.,* VI, p. 392.

canadian[1] şi un prilej de **areoi tre** a (partidului conservator. El vine la putere, în **frunte cu** un lider remarcabil, John Macdonald. Partidul **conservator şi-a** creat o bază politică solidă în burghezia canadiană, militînd pentru o potenţare a naţionalismului economic şi politic al Canadei, pentru oprirea procesului de atracţie spre Statele Unite, dar fără a recădea într-o dependenţă mai strînsă faţă de Anglia. într-un euvînt, conservatorii lui Maodonald au afirmat pe plan politic „personalitatea" aparte a Canadei, ceea ce constituia deja o realitate economică, era convenabilă burgheziei şi flata întrueîtva şi pe alegătorul de rîind. Conservatorii au dominat scena politică a Canadei până la 1896.

Slăbirea liberalilor şi revenirea la putere a conservatorilor s-a datorat şi unor cauze interne specifice. Prin actul de unificare din 1840 se fixase un număr egal de deputaţi în parlament, pentru fosta Canada de Sus şi de Jos. Acest lucru avantaja iniţial Canada de Sus, engleză, mai slab populată. Dar în cei douăzeci de ani următori proporţia s-a inversat şi **principiu]** reprezentării ân proporţie egală s-a întors împo- i n v . i englezilor. Partidul liberal s-a pronunţat pentru abro-i lui, dar conservatorii, sprijiniţi masiv de francezi şi de rul catolic, s-au opus. Vechea tensiune dintre cele două nente etnice ameninţa să reînvie, concretizindu-se în pro-te de nouă separare a celor doua provincii. Conservatorii ui lansat atunci soluţia federalizării, după model american, OU **un** guvern central şi guverne provinciale, acestea din urmă N.ilvgardînd interesele regionale, fără a dăuna însă realizării urnei largi uniuni politice, suficient de elastice pentru a nu infirma particularismul provinciilor.

Federalizarea, deci un pas înainte spre unitatea de stat, era necesară întăririi economice, politice şi militare a Canadei, din cauza vecinătăţii absorbante a Statelor Unite şi a faptului că tocmai aoum (în 1862), Camera Comunelor din Londra hotărâse reducerea cheltuielilor pentru apărarea coloniilor şi a numărului trupelor destinate acestui scop, enunţând prin-

[1] Acesta, în 1856, introdusese electivitatea consiliului legislativ, ai **elrui membri** frâu pînă atunci numiţi, la propunerea guvernatorului, de **coroana.** A fost o reformă destul de importanta, pe linia liberalizării in inmulor politice ale Canadei. Cf. G **i** r a u d, *op. cit.,* p. 56; Hardy» <>*l*>. **cit.,** p. 317 ; Pou th a s, *op. cit.,* p. 346.

'i,l că : „acele colonii care se **buGU** .mto-**amare** trebuie să deţină **reiponsabilitati ■ principali în jura** propria lor ordine $i **seourita** um ia lor apărare externă" [i].

I i,l«-l H! schimb adoptat de **Anglia îm comerţul** i (imada de avantaje pe piaţa bri protecţionismuil vamail aii Statelor **LJffl iltc** ult.iţi. De aici necesitatea unei **accelerări** şi **l&rgiri** I nhurilor pe piaţa internă a Canadei, **element** II.I/.I tendinţelor de realizare a unei unităţi **politice CU** I ie şi în cadrul unui stat federal -'.

omplexă situaţie, reprezentanţii **cercuiriloi** licne s-au întrunit în octombrie 1864 în , oi n U i , liotărîmd să iprqpună guvernului **brii** Ici-ilizării ("naiadei. O conferinţă în acest sens ou r< AmgJiei, ţinută la Londra în decembrie *X* < > < >, *t* rd, uirmat de votarea de către parlamentul bri-irtie 1867, a lui „British North America Act", .le federaţiei canadiene.

.cp,II, iu- s-au încheiat ipriin aderarea coloniilor Noul Brunswick la formula politică a federa-mlitia să iii se constriuiască o linie fenată care ^ă le marilor lacuri [3].

Ii Nori II America Act" [4] iprevedea instituirea, sub icntă a guvernatorului general, a unei puteri i şi înainte, dintr-un minister responsabil, majorităţii parlamentare, >şi un parlament compus - aleasă prin vot censitar, numărul deputa-*in* finul proporţional cu populaţia — şi un senat, cu membri în număr fix pentru fiecare provincie, indi-MI populaţiei respective.

. i. i!..n..**I. puterii** federale, centrale, intrau în primul mul .ip- ..... **măitftră,** viaţa economică, imigraţia, coloni-**!.- de ordin extern,** în general.

Provinciile Iţi ptotarau o legialaitură şi instituţii politice **locale** cu campemm.i **Limitată** de aceea a instituţiilor federale.

---

[1] < ///(/:, III, Cambridge, **1959, p. 20.**

[1] M.iurice **Lamontagne,** ***Le federalisme*** *canadien. Evolution* ■ *mes,* Qu^bec, 1954, j>p. 9—10. I **inii** va fi terminată in 1876. 'W. P. M. K**e**nnedy, *Documems...,* pp. 665—683.

Pentru a exprima cît mai **îndeaproape** ideea de „suveranitate subordonată", care definea poziţia federaţiei canadiene în cadrul Imperiului britanic, în raporturile saile cu metropola, noul edificiu politic a adoptat denumirea de „Dominionul Canadei" ».

Capitala sa a fost stabilită în orăşelul Ottawa (numit pe atunci şi Bytown), care fusese ales în această calitate încă din 1858, spre a pune capăt geloziei dintre oraşele Quebec şi Toronto. în 1868 s-a terminat construcţia clădirii parlamentului din Ottawa, toate instituţiile politice federale statornicindu-se aci definitiv.

Format la început din provinciile Qntario (fosta Canada de Sus), Quebec (fosta Canada de Jos), Noua Scoţie şi Noul Brunswick, dominionul Canadei se extinse repede.

In 1869 fu negociata, contra unei indemnizaţii, cedarea de către Compania Golfului Hudson a întregului teritoriu pe i .'v<\i concesionat, lîn centrul şi vestul canadian. **tinderea** administraţiei canadiene în aceste părţi începu, **altele,** cu unele lucrări cadastrale. Etle oemiulţai-. măştii din zona centrală, departe la vest de marile l.ii ui i, care se temeau să nu fie spoliaţi de păminturile lor, în i.il de terenurile de vînătoare. Izbucni o răscoală, sub con-**oucerea** lui Louis-David Riel, la 2 noiembrie 1869. Acesta, la S **decembrie,** proclamă un guvern provizoriu, întrucît — spunea el — Campania Golfului Hudson „a abandonat" poporul din partea (locului, dîndu-1 ipe mâna unei jputeri „străine". Interpretată de unii drept o recrudescenţă a luptei pentru libertate a franco-canadienilor, 'mişcarea llui Riel n-a avut în realitate alt substrat decît cel aimintit. Deşi **înfrânţi** (Riel s-a refugiat în S.U.A.), răsculaţii obţinură din partea guvernului de la Ottawa dreptul de *a* se constitui întro nouă provincie[2], care la

---

[1] După un text din psalmul 72 : *„He shall have dominion from sea to sca"* „Şi să aibă el stăpînire, de la mare pînă la Mare". Ultimele **Cuvinte** — în limba latină *„a mari ad mare*° — formează deviza statului **canadian** Toi acum s-a adoptat şi imnul naţional al Canadei, *The Maple Lltj* (l i mi .i de paltin), precum şi binecunoscuta emblemă, aceeaşi frunză **de paltin** Zi eh en, *op. cit.,* p. 524.

' 11,. i .ivînd **autoguvernare locali, nn deottbire di** „teritorii", care **erau** administrate direct di- **funcţionari ai** guvernului federal. In situaţie **de .teritoriu"** a **rimai pini** astăzi cea mai marc parte a nordului Canadei, **dincolo** de ceri **ui** polar.

iulie 1870 fu primită în **dominion, tub numele de Manitoba** '.

in 1871 a aderat Ja federaţia **canadiană** < **olwnbia bdta** i, pumnul condiţia construirii **un** *d* \t* ***Vin*** **pînă** la marile Jacuri din **ast.** A i . **imadian Pa** K.nlw.iy", terminată în **1&86,** .1 **format nu numai** ira unităţii canadiene", dar şi **o cale ferată* de im] conomică** şi strategică pentru **întreg Imperiul brii** 1 **ipleta** primul şi cel mai scurt sistem **de traosporl con IU, m** iritim şi feroviar, de la est spre vest, din **Anglia** ipm >i India.

In inul 1873 aderă la federaţie şi insula Prinţul **Eduard** 1 însă, cu toate tratativele duse între lNf.l MI dominion şi a .rămas **colonie separai** ■ 1870, guvernul britanic decise **rei** tu **lui.....** ale din Canada, cu singura excepţie a **garmi** ni Nalifax. Măsura s-a pus în aplicare în

I, JDIID Macdonald însuşi, în calitate de prim- 1 li un ni ionului [3], a încheiat la Washington un nou **normalizînd** raporturile dintre cele după donunţarea primului acord comercial 1 re şi atentate provocate de asociaţia iilor, cu sediul în Statele Unite[4].

ite **ale** istoriei sale ainterioare, Canada s către o schimbare în organizarea ■1 'britanice, venind în întîmpinarea efor-

d y, *op. cit.,* pp. 689—693; despre răscoal.i *Manitoba,* pp. 123—144; F o h 1 e n, *op. cit.,* 19 iunie IS71, parlamentul din Londra, prin- A.i", acordă parlamentului canadian ■ li , incii în cadrul confederaţiei şi a le dota ... u < i ■■ 1 ' **i i - (I v, ('/'■ *cit., p.* 694.** 11 iu .1 HI ISH7; motivul principal era refuzul • ■11.li 11.1 **puii dt Terra** Nova: preluarea integrală 11.. ml fedi-i.il 1 d..... 1 sale publice. *CHBE,* VI, pp. 437 şi 477. MMiil.itn, în **illblidiar, UD** amănunt interesant : unul din principalii .... **politici** ai lui John Macdonald a fost George Etienne Cartier, iare, din Jacques Cartier, exploratorul francez al Canadei 1 1 . 1 '.42. Cf. Z i **e** h **e** n, *op. cit.,* p. 509.

■ ***f*..... todele** arătate, fenianii credeau că vor putea constrînge gulirii mic **ii acorde** independenţă Irlandei.

tu'kii Angliei de a adapta **pei** -<■ organizare la noile realităţi din imperiu. Cuvîntul „dominion", utilizat pentru întâia dată într-o accepţie politică definită în cazul Canadei, va dobîndi o însemnătate fundamentală în structura Imperiului britanic, iîn veacul al XX-lea [1].

Indiile Occidentale şi America Centrală

Pe măsura scăderii importanţei lor economice, coloniile din Indiile Occidentale ocupă un loc din ce în ce mai redus în preocupările Angliei.

Zahărul din trestie, principalul produs al acestor colonii, îşi continuă declinul pe piaţa mondială, luat cu asalt de zahărul din sfeclă. Intre 1859 şi 1861, izahărul din trestie reprezenta 78°/o din producţia mondială. Intre 1868 şi 1870, **numai** 66%[2].

In perioada cuprinsă între anii 1848 şi 1870, în „colo-l /.iharului" predomină un sistem de exploatare de **tranziţie** spre relaţiile capitaliste. Este aşa^numitul *„metayage",* **taică** aii muncii „lîn parte", sau „pe din două". în cadrul său, **proprietarul** plantaţiei dădea pământul, trestia care se planta iji mijloacele de transport. Lucrătorul executa munca de cultivare a pămîntului, de preparare şi de transportare a zahărului. Zahărul produs se împărţea apoi în mod egal între lucrător şi proprietar, ultimului irevenindu4 şi reziduurile de la preparare, ceea ce însemna mult, căci ele ise puteau folosi la prepararea romuilui.

Metayage-ul n-a permis progrese în metodele de cultivare şi în sporirea productivităţii trestiei de zahăr.

El a fost părăsit lîn favoarea muncii salariate, cu excepţia insulei Tobago, unde a dat anumite rezultate, care au determinat prelungirea sistemului aci, pînă pe la 1886 [3].

---

[1] Pentru constituirea dominionului Canada ; *CHBE,* III, pp. 20— 21 ; VI, pp. 271, 437, 477 ; D eman g eon, *op. cit.,* pp. 65, 70—72, 164 ; **Ziehen,** *op. cit.,* pp. 509, 524; Hardy, *op. cit.,* pp. 317—319; **Pouthas,** *op. cit.,* pp. 345—347; H a u s e r-M a u r a i n-B e i s, *op. cit.,* pp. 88—91 ; G i r a u d, *op. cit.,* pp. 75, 80—81, 101—106.

I ///</:, II, p. 729. [1]

Ibulem, pp. 723—725.

Evenimentul social cel mai do **set..... petrccui** în **acest** in ii **de** timp în Indiiile **Occidentale** i i-.... rilor 'Im Jamaica, izbucnită la **11 octombrie** ' **au foii** multiple. Preţul alimentelor **era** I u n i e **ridicat, în urma boiului** civil din Statele Unite, <!c unde in ip i Impozitele erau foarte grele. Salariile pe pi.muţii **se plăteau** cu întîrziere, iar reclamaţiile lucrătorilor **te judecau** unitoj tic către magistraţii locali, ei înşişi **plantatori, ta** ir, negrii doreau să obţină pămînt, cu atît mai muli **edeau** că pe plantaţii o parte rămînea necultivat.

coala propriu-zisă a fost înăbuşită de trupe în cîteva iii în lupte căzînd, de ambele părţi, vreo 28 de morţi. Rc-i însă a fost mult mai sîngeroasă. Au fost **spînzu-■** de negri şi un foarte mare număr, printre '<'lipsiţi cu biciuirea. Peste 1 000 de case **ale negriloi** listi use*.

i din Jamaica a avut consecinţe pe planul oi i mai multor colonii din Indiile Occident, lic a fost silit să ia în considerare situaţia din în care o oligarhie de rasă albă exercita domi- unei considerabile majorităţi a populaţiei l •! i vată. de drepturi şi ţinută în înapoiere cultu- uil.i itn complicaţiile ce puteau rezulta din egois- .1. scrupule a unei asemenea oligarhii, Anglia s-a I I I H . I , în interesul ei, să abroge vechile consti- I ni unor astfel de colonii autoguvernarea. în ■ "iistituţie a fost abolită la 11 iunie 1866, iurtă vreme de altele, similare, în Bar- Ik-rmude. Toate aceste posesiuni au re- **rimil** de **guvernare** de odinioară al coloniilor co- ;i;itor şi o cameră reprezentativă, dar ni aleasă, ceea ce aducea instituţiile de •spective sub o mai directă autoritate iII11IM IIIII.IIIU -i împiedica, în oarecare măsură, abu- **urili oligarhiei dominante** locale faţă **de** masa populaţiei de

• 11 It >. III

I >< ■ i l i l c l , . i n i o j ' i n (i n.nr i în această categorie de colonii uncie.i un formalism revoltător, denunţat ca atare de înşişi

///.'/. II, pp. 735—736.
IM'-736—737.

istoricii englezi. în 1864, **în Jamai** I 903 alegători, la o populaţie de 450 000 de oameni. în 1848, în Hondurasul britanic erau 59 de alegători. S-a ivit aci, datorită ingerinţelor negustorilor de lemn de mahon **din** Londra, situaţia ridicolă în care consiliul legislativ al **coloniei** avea 64 de membri, aleşi de... 59 de alegători !... O reformă din 1853 a curmat această absurditate, instituind un consiliu legislativ din numai 17 membri **Aleşi** şi 4 numiţi[1], ceea ce însă nu altera cu nimic fondul problemei, caracterul net oligarhic al unei guvernări cu pretenţii „democratice", „reprezentative" şi „elective".

Izbucnirea războiului civil din Statele Unite a îndemnat guvernul liberal britanic al lui Palmerston la a se angaja iniţial într-o politică de intervenţie în Mexic, alături de Franţa şi Spania, cu scopul de a răsturna guvernul republican şi progresist condus de marele patriot Benito Juarez şi a transforma Mexicul într-o monarhie înfeudată marilor puteri europene, al cărei teritoriu să poată servi drept bază de sprijinire a statelor sclavagiste rebele din sudul Statelor Unite

Ii 31 octombrie 1861, Anglia, Franţa şi Spania au înii li«ui un tratat în vederea unei intervenţii comune în Mexic. **Din** spirit de opoziţie şi simplă rivalitate de partid, con-\ atorii, prin Disraeli, au interpelat vehement guvernul, ce-Hiitlu-i explicaţii asupra motivelor care au determinat Anglia „să dea prima lovitură independenţei mexicane". Explicaţiile ipocrite ale lui Palmerston, care pretindea ca în Mexic există un partid favorabil regimului monarhic şi că Anglia vrea doar să se instituie în Mexic. „o formă de guvernămînt cu care guvernele altor ţări să poată trata", n-au reuşit să convingă. Opoziţia conservatoare, ca şi divergenţe survenite între cei trei parteneri au determinat Anglia şi Spania să renunţe, în aprilie 1862, la intervenţia în Mexic, lăsînd Franţa să continue singură acţiunea în favoarea instaurării pe tron a arhiducelui Maximilian de Habsburg, pe care lupta dîrză a poporului imexican o va face să eşueze complet, în 1867 -.

---

[1] *Ibidem,* pp. 740—741.

.1 r 1 M a r x, *Intervenţia din Mexic,* în *Opere,* voi. 15, pp. 375— **179** pi 180—387; *Dezbaterile parlamentare cu privire la adresa de ras~* ***puni l, i mesajul*** *tronului,* în *Opere,* voi. 15, pp. 487—**491** ; *Harababura din <)pere,* voi. 15, pp. 492—497.

• loua jumătate a secolului :\\ XI **continentul** african, sub auspiciile unei tot **mai intrau explo** ■ MI i **Interiorului** său. Sînt anii rezolvării **milen** rclor Nilului, prin descoperirea şi recim (.n ....III.M **marelui** lac Victoria Nyanza, de către **expediţiile lui Burton şi** Spcke, în 1857 — 1858, Speke şi Gram în **1860.** i ani mai tîrziu, Baker descoperă alt lac înscmii.u **al** •in. II **ecuatoriale,** Albert Nyanza. Sînt apoi anii celor **mai** iliîtorii ale lui David Livingstone în Africa de Sud iiii. Strădaniile sale au făcut cunoscute lumii ba 11 II viului Zambezi şi impresionanta cascadă

In **urile** Nyassa (1861), Tanganik;i şi B *7*— 1868), cursul superior al fluviului **Congo.** Ma **toi nu** -i **mai** putut verifica această ultimă **descope** Lsit de ziaristul american Stanley pe ţărmul la-**refuzat** să se întoarcă în Europa (1871— i continuat călătoria pentru a se convinge dacă intă într-adevăr cursul superior al Con-**drum,** I iMiijţstone a murit (1 mai 1873). Negrii « cai iv.in.i, iisplătindu-i cu un mişcător devo-■ pe ..in[1] Livingstone ile-o arătase totdeauna, ipul **pe t&rgi,** cile de 1 500 km, pînă la Ocea-* lost transportat în Anglia şi înmor->li il.i Westminster.

Livingstone a fost un ex- i *t* ,i savant, şi ca om.' O pildă de e **la** care se adaugă dragostea şi **înţelegerea** ifricane, notă care îi fixează un **loc** miie marii călători ai veacului al XlX-lea.

[1] >i" '' «* » **foit** continuată prin traversarea Africii ecua- Mii. tli li **011 ipre vest,** de către ofiţerul englez Verney **'—1875)** ţi **de** explorarea întregului curs al > (1874—1877). Dar Stanley ..... **foii** omul blînd şi **dezinteresat,** savantul pasionat şi **ur care fusese Livingstone.** Călătoriile sale au servit !>".i intereselor marilor puteri de a-şi împărţi interiorul ■i..... in **generali** asemenea călătorii părăsesc tot mai mult ■.ului ştiinţific, pentru a coborî în cea politică, a ,'. i■ -111111 nemijlocite a expansiunii coloniale.

Dintre posesiunile engleze pe continentul african se conturează din ce în ce mai mult importanţa acelora din Africa de Sud. Creşte valoarea lor economică. în cadrul Imperiului britanic, între 1850 şi 1864 exporturile Coloniei Capului s-au mărit de 4 ori, iar ale Natalului de 12 ori. între 1859 şi 1864, englezii au construit, de la Carpetown spre interior, cea dintîi cale ferată, pe o lungime de 72 de km[1]. în 1872, în Colonia Capului s-a instituit primul guvern responsabil în faţa adunării legislative locale.

Pe la 1867 se descoperiră zăcămintele de diamante de pe teritoriul tribului hai-hoi (griqua), ia frontiera statului liber Orange. Englezii incitară imediat triburile indigene împotriva burilor, conflictul fiind apoi supus arbitrajului guvernatorului din Natal, care rezolvă diferendul în favoarea indigenilor. De la aceştia, Anglia obţinu imediat o cesiune **teritorială** (Griqualandul de vest), la 31 octombrie 1871[2], iestul terenului diamantifer îl achiziţiona de la statul **Orange** pentru suma de 90 000 de lire sterline. Tranzacţia, .ubitoare pentru buri, provocă frămîntări printre aceştia şi i agerea preşedintelui Martin Pretorius, reputat ca moderat şi filoenglez (1872).

Tot pe calea speculării contradicţiilor dintre buri şi in digeni, englezii se amestecară în conflictul dintre aceştia şi tribul basuto. Opunîndu-se încercării burilor de a ocupa Basutoland, englezii proclamară mai întîi protectoratul lor asupra acestui teritoriu (1868), iar în 1871 îl anexară Co loniei Caipului[3]. în cadrul acestui conflict, şi aii altora pre cedente, s-a făcut 'remarcată capacitatea diplomatică a şefului basuto Moskeu (sau Moshesh), supranumit „Bismarck-ul african".

TM

---

[1] S i k, *op. cit.,* I, p. 254 ; *CHBE,* VIII, p. 451.

[8] La începutul anului 1871 se descoperise o foarte bogată mină de **diamante,** pe pămîntul unui fermier bur numit De Beer, iar la 15 iurie, i'' I i i ui, s-a deschis mina şi mai productivă de la Colesberg Kopje, unde **dezvoltat** localitatea numită de englezi Kimberley, după numele se- II i n u l u i de stat la Departamentul Coloniilor, între 1870 şi 1874. Cf. **Mo nd t i n i ,** I, pp. 392—393; G i g l i o , *op. cit.,* p. 119.

î k, *op. cit.,* I, pp. 243—244 ; Demangcon, *op. cit.,* pp. 73—74 ; II ,. , <l v, *op. cit.,* pp. 211—212 ; *CHBE,* III, pp. 38—39 şi VIII, p. 424.

In 1.1 porturile cu indigenii, enj'Jc ui <!<■ întîmpinat 11 **continuare** rezistenţa îndîrjită a **cafrilor, in faţa** încer- **Irilor** de **a** agrava exploatarea loi **ipi** în în ic libertatea. în anii 1856—**1857,** în **cadrul unei ttoi** Ic răscoală, repede înăbuşită, **tribul cafriloi** i **trSii** i ibilă tragedie, izvorîtă din intenţia de .1 **fi manifesta** intenţie ansă -greşit orientată. Un **„pn p&rui** 1 convins isănşi ucidă îm masă **vitele, spunindiu** le "I această jertfă, spiritele strămoşilor le **voi** împotriva cotropitorilor. Nu se poate spune l mobilul acestui sacrificiu colectiv. S-ar putea bănui unor zvonuri deformate despre recentul murii, cafrii să se fi temut de o rechiziţie a ani- >ir, în felul acesta, să împiedice luarea **loi** IM pi este însă că, în urma uciderii **vitelor,** mijloace ide existenţă şi au p In şase ilumi, numănul lor 37 000[1]. Cei rămaşi, pradă mizeriei **ea** 1 violenţe, au fost alungaţi de englezi în cursul unui al şaselea război cu cafrii -'. 1.ilară în teritoriul ce fusese locuit de)0 de colonişti germani, fermieri, o parte din in .111n.ua britanică în timpul războiului Cri-l.i 1857, a început imigrarea de lucrători inii nor contracte cu autorităţile din insula Mau-

Mi ii .1 orientală şi occidentală

' .1I.1, expansiunea britanică se menţine în în funcţie de consolidarea dominaţiei mai mult pentru drumul către India. Inii 1 vernatorul Indiei se amestecă în .... flictul < imtre imamul de Mascat şi sultanul 1 ■, dădu în 1861 o decizie de airbi- lli **inului** *de* /anziibar, resipingînid pretenţiile ilui **de** M **alei.** După aceasta, Marea Bri-

1 p. **245** ; B r e n **t** j e s, *op. **cit.,*** p. 295 ; Pouthas, ***HBE,*** **VIU,** pp. **403—404.** l i " , *op. **cit.,*** p. **106.** 11 ha », *op. **cit.,*** pp. **350**—**351.**

tanie determină Franţa, ik 10 nun ie 1862, să semneze o declaraţie comună ide ireouinoaşten.- a independenţei Zanzibarului[J]. în iunma acestui ,act, inifilutoţa engleză în Zanzibar a crescut mult, consulii britamici devenind în scurt timp consilieri, ba chiar veritabili prim-miniştri ai sultanului local. Dini 1873, acorduri între Anglia şi sultan permiseră concroiuil tot mai riguros al acesteia în Zanzihar, âmtruck sultanul se angajase a conlucra ila stîrpirea comerţului cu sclavi în teritoriile supuse lui[a].

Pe aceeaşi cale, prin oameni „de încredere" strecuraţi în graţiile unor suverani locali, englezii şi-au întins influenţa şi în alte regiuni. Din 1865, Samuel Baker, descoperitorul Iacului Albert, figurează în postul de guvernator al Sudanului ecuatorial, în numele kedivului Egiptului [3].

Alţi doi englezi, Bell şi Plowden (ultimul fusese numit consul în Abisinia, la 1848), intră în bune relaţii cu un aventurier pe nume Teodoros, pe care-1 ajută să ajungă negus (împărat) al Etiopiei[4]. Episodul e desigur în legătură cu acţiunile Angliei din aceşti ani de a-şi întări poziţiile pe ţăr~ tnurile Coifului Aden, poziţii ce se anunţau extrem de im-

* mii- pentru drumul maritim sipre India în urma începerii lucrărilor Canalului Suez. Teodoros nu s-a dovadit însă

LI. în Etiopia a izbucnit o mişcare contra europenilor din tară, condusă de însuşi negusul. Aceasta a prilejuit o intervenţie militară britanică. Expediţia, condusă de Robert Napier, a asediat şi ucis pe Teodoros în localitatea Magdala (1868), fără a fi urmată însă de o declaraţie de anexiune a ţării [5].

Încercarea Angliei de a reactualiza pretenţiile sale asupra ţărmului de sud al Golfului Delagoa — la care ea renunţase,

---

[1] K c n n e t h Ingham, *A History of East Africa,* New York, 1962, pp. 80—83.

[2] S î k, *op. cit:,* pp. 266—267 ; H a r d y, *op. cit.,* p. 230 ; *CHBE,* II, pp. 586—587; *CHBE,* III, pp. 36 şi 69 ; R. C o u p l a n d, *The Exphitation of East Africa, 1856—1890,* Londra, [1939], pp. 212—213.

[8] S î k, *op. cit.,* I, p. 272.

[4] H a r d y, *op. cit.,* p. 230 ; vezi, cu titlu de curiozitate şi interes.ini.i ipoteză a lui Ion Gnica, în *Scrisorile* sale, după care acest Teodoros u li Iost originar din România...

[5] H a r 5 y, *op. cit.,* p. 230 ; H a u s e r-M a u r a i n-B e n a e r t s, *op.* 123 ; Marston, *op. cit.,* foarte pe larg, pp. 270—356 ; G i g 1 i o, *Op, Cit.,* pp. 438—440.

.....i uiioaşterea aşa-zisului tratat .ii Im (**>wen** din 1823 — i **deichis** în 1861 un conflict **cu** Portugalia El s-a în- ii **abia** în iulie 1875, cînd **ari.....**"I **pn edintelui** re- Lkii franceze, Mae^Mahon, a **atribuit** **riu** Por-

tn Alrica occidentală, atenţia **principală** l **Angliei** e **In-** li.i'iiii către bazinul inferior al Nigerului, **zonS tfl care,** i" li 1X54, ea intensifică încercările de penetrai în 1857, englezul Mac Gregor Laird obţinu **o** ic de **la** guvern, pentru exploatarea comercială a Ni- ului. II .i înfiinţat în acest scop o companie de navigaţie factorii la confluenţa dintre Niger şi Benue. In nl> pretextul necesităţii unei intervenţii în vederea li- 'iiuTţiiikii cu sclavi, Anglia impuse şefilor localnici ■ **ii-.ii**U-i i>i portului Lagos, ou împrejuiiiirniiile -. Noua **Muiir** Ui declarată colonie a coroanei, sui>venţion..ii.i **de** li 'iiiluri votate de Camera Comunelor.

LecMic, Gambia, Coasta ide Aur *şi* La uli numele de Coloniile unificate din **Africa** ■ ii i Soluţie de scurtă durată însă. După ce, în 1871, i'ii.nr ultimele puncte deţinute de olandezi pe ilc \in ,iceasta colonie, împreună cu Lagosul, au ni, in 1874 sub o administraţie aparte de a res-oi i ulmule engleze.

n ni fost, probabil, în legătură şi cu dificul- l>îuiiii britanice de împotrivirea populaţiei ui I <SV,'> —1870, a izbucnit o mişcare de . iluliii **de trib** Ja Ja, cu care englezii au tre- i MiHisc'înclu-i autoritatea locală, în ciuda i.<Nta le făcea comerţului lor. Neîmblîn- • iiilui aşanti, cu care britanicii au tre- boaie în 1853, 1862—1863 şi unul IK74[3].

. III, p. 51; Haus er-Maurain-

I)11 I I/(.; Adu Boahen, *op. cit., p.* 219. *IUI* II ir **'•86, 671—672 ; [II,** pp, 35 **şi** 43; **S i k,** *op. cit.,* i !1R ; Rou **thai**, Ol W3 ; H. Bruns eh wig, *L'Afri-* <»ţ în „Rcyue Historique", an. 81 (1957), tom. CCXVIII, li O, *op. cit.,* pp. 294 }i 302; Dike, *op. cit.,* pp. 187— *cit.,* p. 343 j Gray, *op. cit.,* p. 433.

Printr-un schimb de forturi (l'ortendinck, englez, contra Albreda, francez), s-au tranşat în 1857 ultimele diferende în legătură cu delimitarea posesiunilor engleze din Gambia, faţă de cale franceze din Senegal '.

Tot în această perioadă, în preajma anului 1860, Anglia s-a amestecat discret în diferendele dintre Spania şi Maroc, oferind uiltiirn:uikii un ajutor financiar şi dobîcndind în schimb anumite avantaje economice [2].

Aur în Australia

între 1850 şi 1874, dar cu deosebire în primul deceniu al intervalului, numele Australiei a fost sinonim cu aur. Descoperirea, mai bine zis divulgarea existenţei unor asemenea zăcăminte şi punerea lor în exploatare au marcat o profundă transformare economică, demografică şi socială, cu urmări complexe, în toate domeniile vieţii coloniilor australiene.

Existenţa aurului fusese semnalată mai întîi la 1823, dar ţinută în secret de autorităţi, de teama repercusiunilor pe ar fi avut o asemenea ştire asupra unei [populaţii for-iii.iic în majoritate din ocnaşi[3]. După exemplul Californiei, «lin 1848, prezenţa zăcămintelor n-a mai fost considerată o ii limitate şi în 1851 s-a răspîndit ştirea despre existenţa lor, în Noua Galie şi Victoria, în districtele Bathurst şi Ballarat. **Efectul** imediat a fost o explozie fără precedent a imigraţiei. Australia a fost luată cu asalt de aventurieri de pretutindeni. In zece ani, populaţia ei s-a triplat, ajungînd la circa 1 200 000 de locuitori. Numai statul Victoria a trecut de la 76 000, la 542 000 de locuitori !

Oraşul Meîbourne a trăit cîţiva ani vîrtejul ameţitor al averilor dobîndite şi cheltuite peste noapte. Salariile funcţionarilor au trebuit dublate, spre a-i reţine să nu plece cu toţii spre cîmpurile aurifere. La un moment dat toată poliţia de-

---

[1] S i k, *op. cit.*, I, p. 217; Pouthas, *op. cit.*, p. 343.

[1] K a r 1 Marx, *Dezbaterile parlamentare cu privire la adresa de **răţpuns** la mesajul tronului*, în *Opere*, voi. 15, p. 490.

" I xploratorul polonez Strzelecki, primul care, în 1839, a făcut o **descoperire** certă, şi a relatat-o guvernatorului Noii Galii de Sud, a fost «le **uemenea** rugat de acesta să păstreze secretul. B a r n a r d, *op. cit.*,, p. **249** ; *CHBE*, Vili, pp. 243—244.

!

rcrtase, ircbuind înlocuită cu ocnaşi **care tni** i -Mîrşiseră pedeapsa. Climatul moral creat, **[ţiva ani,** de i i i **ti** m.isă eterogenă, minată **deopotrivă** **'l<- spectrul** mi- i de perspectiva îmbogăţirii fabuloase şi **rapide! i Fosi** îngrozitor ca acela încercat de colonie în **epoca** deportări de ocnaşi. Avalanşa umană a provocat **^HktfA** li scumpirea alimentelor, deschizînd porţile speculei, lolnsitc dc firmele comerciale de import. ■ nliur.i, deşi relativ restrînsă ca suprafaţă, e lovită .1 mîinii de lucru. Toată lumea nu visa decît ' A apărut în mod imperios necesitatea unor luna i ales în transporturi, spre a face faţă creş-l'opulaţiei, a circulaţiei oamenilor şi mărfurilor. ■ **833** i- a construit prima cale ferată, de 14 km, **exti** ><■ o lungime de 320 km. Din 1856, două cum le navigaţie instituie curse regulate de vapoare pion şi Sydney.

II.IKM vertiginoasă atrasă de descoperirea aurului, i posibilităţilor de investiţii, a volumului circu- Hiiluri şi de sporul populaţiei a fost urmată de ■ unor noi probleme sociale şi politice.

Ie aur erau nemulţumiţi de taxele ridicate pre- ii ii iritaţi pentru licenţa de exploatare a terenurilor Haşură ce febra aurului atrăgea un număr tot ranţi, posibilităţile de cîştig scădeau, prin ■ di a zăcămintelor aluvionare, iar aceste taxe în ce mai grele.

I> mbrie 1854, în tabăra de la Eureka, **lîngă** 'II" **bucnit** o revoltă a căutătorilor de aur, cerînd nml.n iţelor de exploatare. Ea a fost înăbuşită cu 'I II u,ii.-loi Întregul stat Victoria a fost însă cuprins de in. n\ii.lmim 1,1 iii, noii veniţi cerînd nu numai reducerea .....iiil.m-.i laxelor, dar şi reducerea censului de alegător •■nun <.iînri.i deputaţilor, aşadar drepturi politice, spre a •Iiici .ivea cuvînt în fixarea impozitelor şi taxelor.

presiunea lor, preţul licenţei de exploatare a fost **(iui** li I liriî pe an, iar emigranţilor li s-au acordat drepturi Votul universal a fost adoptat în Australia me-

■*'Hl*t* (engl.) = bulgăre de aur. 259

ridiomală în 1855, în Victoria în 1857, în Noua Galie în 1858. în aceiaşi ani, votul a devenit secret[1].

Cam din preajma anului 1856, ciclonul aurifer începe a se linişti. Aurul aluvionar se epuizează, iar cel de adîncime reclamă, pentru exploatare, capitaluri mari de investiţii în mijloace tehnice, precum şi cadre specializate.

Cîmpurile aurifere sînt părăsite treptat de furnicarul uman care le scormonise doar cu unelte manuale. Unii căutători s-au îmbogăţit, dar cei mai mulţi au plecat de pe scena efemeră a aventurii lor tot atît de săraci ca şi înainte. Aceştia iSiau stabilit definitiv în Australia, ca lucrători la oraşe şi mai ales la ţară. Agricultura australiană se reculege astfel din criza de mînă de lucru. Suprafaţa terenurilor cultivate se dublează, atingînd cam 1 milion de acri, pe la 1860.

Deceniul 1850—1860 reprezintă o cotitură în viaţa economică a Australiei. El marchează sfîrşitul „perioadei pastorale". Deşi creşterea oilor rămîne o ocupaţie principală, ea nu nui are aceeaşi pondere copleşitoare. Sporul brusc al populaţiei a obligat pe agricultorii australieni să acorde mai multă atenţie cultivării cerealelor şi creşterii vitelor. Agricul-înr.i dobîndeşte astfel, treptat, un caracter mai echilibrat. Pe «Ic altă parte, mineritul completează şi el această fizionomie in.ii armonică a economiei australiene. Descoperirea aurului a pus în evidenţă resursele potenţiale ale subsolului şi astfel, cercetările geologice continuînd, au dus în 1861 la descoperirea unor zăcăminte de aramă la Moonta, în Australia de Sud [2].

Repusă pe linia de plutire prin refluxul armatei falimentare a celor cărora aurul nu le adusese decît decepţii, agricultura australiană n-a înregistrat, pe planul structurii proprietăţii funciare, transformările adînci determinate în alte sectoare ale vieţii de valul uriaş al imigraţiei. în primul moment, foştii aurari erau mulţumiţi să poată găsi de lucru spre a-şi asigura existenţa. Dar în scurt timp a început o veritabilă agitaţie agrară, mai întîi în Noua Galie de Sud, apoi în Victoria şi în alte colonii. Masele sărace pretindeau drep-

HBE, Vili, pp. 256~i259. [1] ***Ibidem,*** **pp. 259—260 ;**
G r a 11 .i n, ***op.*** *cit.,* **p. 278.**

ml de acces liber la pămînturilc publice Sub presiunea tei mişcări, politica agrara neloi australiene a put a-şi schimba întrucîtva sensul, **defi,** prin legile pe le-au adoptat, marea propriei **iquatteruor** — inuin-sdc păşuni pentru turmele de oi (20 de milioan* de ta 1860 şi vor fi 64 de miilio.inc în 1880) — n-a fost i îm discuţie, oi consolidată pentru un timp. în 1861, in NOII.I (Jalie de Sud guvernul a introdus legea de vînzare i i'.uimiturilor libere în parcele de la 40 la 320 de acri, din ii **căror** preţ emigrantul trebuia să achite un sfert la intra- i«'.i în posesiune, iar restul în rate. I se punea însă condiţia i păstra posesiunea parcelei cel puţin 3 ani neîntrerupţi, nmp se obliga să aducă pămîntului ameliorări şi in- ii(ii în valoare de minimum 1 liră sterlină pe acru. O il.n.i s-a adoptat în 1862 în statul Victoria, ci de mai sus a favorizat numai achiziţiile specula I dezvoltarea agriculturii şi a păturii micilor **fel** oamenii lor de paie, squatterii au profitat **de** 'cntru a acapara noi terenuri. în următorii do> mi numărul micilor fermieri a crescut abia cu ■ II suprafaţa pămîntului cultivat din colonie s-a numai 420 000 de acri, deşi în acelaşi interval de ' în Noua Galie 39 de milioane acri de

Icl'ici aurului s-a răsfrînt şi asupra afacerilor in 1860, ştirile sosite din Australia în Anglia faţă de relativa suprasaturare a pieţei iu iti.ii I u ri engleze, care pricinuise, cu începere • An de criză economică generală — un numii r ilc falimente printre firmele comerciale de MI la Sydney, cît şi în alte mari oraşe. inc economică (în comparaţie cu avîntul i a adus la ordinea zilei studierea unor in.il.i a coloniilor, ceea ce a atras, dis- nn,]>li< aţii politice între guvernele statelor

ll, .i . i l lm ■

.....**ferinţa intercolonială,** ţinută la Melbourne în iunie

'Q(**a cerut «probarea {pentru** introducerea unor tarife va-

i d i ■ n i, ***op. cit.,*** **I, pp. 311—315. 261**

male preferenţiale în comerţul dini re coloniile australiene. Anglia a respins sugestia, ca fiind contrară Actului de .Guvernare a Coloniilor, emis în 1850, dar şi din pricina tendinţelor de autarhie economică pe care ea le schiţa. La o nouă conferinţă, în septembrie 1871, coloniile repetară cererea şi pretinseră „să înceteze definitiv şi complet interferenţa imperială în legislaţia fiscală intercolonială". Premierul statului Victoria, Charles Găvan Duffy, declară că cetăţenii coloniilor „sînt sătui a fi trataţi ca persoane cărora nu li se acordă încrederea de a-şi aranja propriile afaceri după placul lor".

Australia — „cea mai engleză dintre coloniile britanice de emigraţie" — începe astfel sa-şi reclame tot mai mult dreptul de a ;se guverna în conformitate cu interesele proprii, limitînd amestecul metropolei. Atitudine favorizată şi de faptul că, în 1865, în urma unei crize constituţionale în Australia de Sud, parlamentul englez, votînd „Actul de validitate a legilor coloniale", reafirmase recunoaşterea **competenţei** organelor legislative ale tuturor coloniilor în **problemele** care le priveau[1].

„Deceniul aurului", dintre 1851—1861, a constituit **perioada** de dură experienţă, în care s-au amalgamat într-o nouă sinteză caracterele economice, sociale şi politice ale statului şi naţiunii australiene moderne. Contactul uman dintre tipuri diverse, realizat în proporţii de masă şi relativ brusc, a generat, pe plan psihic, tipul definitiv al australianului mediu de astăzi, pe care un bun cunoscător al problemelor coloniale contemporane (H. Brunschwig) îl defineşte ca „frust, descurcăreţ, taciturn, harnic la nevoie şi beţiv la ocazie, cartofor, grobian, dispreţuind parcimonia burgheză, gata de aventură, ospitalier şi prieten de caracter, frondeur faţă de autoritatea publică şi instituţiile sale".

Avansul pe care formele democratice ale parlamentarismului burghez din Australia îl vor lua, către sfîrşitul vea-

[1] Georgc Bennett, *L'Empire Britanniquc,* în *L'Europe du XIXe et du XXe siecle (1870—1914),* sub red. luiMax Beloff, Pierre Renouvin, Franz Schnabel si Franco Valsecchi, Milano, [1962], p. 1079.

• u l m .ii XlX-lea, față de întreg **Imperiul britanic,** inclusiv **metropola,** se explică în mare parte **prin «crizfl da cn**
■ !■ ■ I u i ș i t - i de goana după aur[1].

Noua Zeelandă și insulele Pacificului

Aimil, pămîntul pentru emigranți și relațiile cu indi-
i..... precum și raporturile cu metropola, constituie cele
i i . , probleme de reținut în dezvoltarea Noii Zeelande, între
i 1874. Aurul s-a descoperit mai întîi pe insula de
• Orago, în 1861. Apoi și pe insula de nord, nu de-
\uckland[2]. Afluxul imigranților, dată fiind și **bo**
■ redusă a zăcămintelor, n-a fost de **proporțiile**
Australia și n-a provocat transformări atît **dfl**
i înregistrat, în schimb, în districtul Otago, o miș-
u .l separatistă[3]. Problema agrară implică în mai
mi decît în Australia pe aceea a raporturilor cu
in.ion', populație mai densă și mai dezvoltată decît
iiistralieni. Recensămîntul din 1858 a arătat că
II II depășiseră, /numeric, pe maori[4]. Acapararea pă-
uestora era reclamată de coloniști cu tot mai
ir i de scrupule. Revoltele locale ale indigenilor
in.....m pretext pentru a le confisca pămînturile.
i l urmat un fel de ligă împotriva deposedării lor,
■ i ulrul căreia s-a schițat pentru întîia dată și ten-
ire a triburilor [5].
n| la **1862,** în temeiul acordurilor încheiate cu **jefii**
. guvernul englez păstră privilegiul cumpărării pămîn-

[1] I .i i I Mari, *Știri din Australia,* în *Opere,* voi. 11, Editura
i, IWieurești, 1961, pp. 115—117; *Comerțul britanic,* în *Opere,*
81 ; *CHBE,* III, pp. 32—33 ; D e m a n g c o n, *op. cit.,* pp. 58—
<.H. 72—73, 133—135; Nowack, *op. cit.,* pp. 125, 132—133,
P o u **t** h a i, *op. cit.,* pp. 348—349 ;H. Brunschwig, *Co-*
■*i hiiiunnique. Ocean Paciţique et Ocian Indien,* în „Revue Histo-
1961), tom CCXXV, pp. 458—459. i c
k, *op. cit.,* pp. 301—302.
VII,, p. 107 ; S i n c 1 a i r, *op. cit.,* p. 104.
[1] ***IHdtm,*** **p.** 130. Erau 61199, față de 56 049. După răscoalele
'Im IM0—1861, 1863—1864 și 1866—1872, maorii nu vor mai
■ I *tbidem.p.* 143.
« //■ *hm,* r 132.

turilor de la indigeni. Renunţînd la el, dădu curs liber speculei de terenuri şi spolierii maorilor. O revoltă teribilă a acestora fu cu greu înăbuşită în 1866, fără a se lua nici o măsură de curmare a abuzurilor. Noua Zeelandă deveni, la fel cu Australia, o ţară a marii proprietăţi agrare. La 1868 aproape întreg pămîntul era în manile a 5% din populaţia albă — „squatterii", marii crescători de vite [1].

Printr-o pasă dificilă, în parte izvorîtă din conflictele cu maorii, trecură la un moment dat şi raporturile Noii Zeelande cu metropola. în conformitate cu metodele partidului liberal, de a reduce la minimum cheltuielile metropolei faţă de colonii, lăsînd povara aceasta în seama guvernelor lor, Anglia reduse în 1867 trupele sale din Noua Zeelandă la efectivul unui batalion. Era curînd după înăbuşirea, nu definitivă, a tulburărilor maorilor. Acestea reîncepură în 1868, ceea ce determină guvern/ui neozeelandez să ceară rămînerea ipe loc şi întărirea effectivelor imilitaire britanice. Gunul din Londra refuză, arăttînd că neplăcerile coloniei pro-

i«au din nemulţumirea justificată a indigenilor faţă de **Ipolierea** pământurilor lor şi din neglijenţa guvernului docal în

i părea unor suficiente forţe armate proprii.

Pe aceleaşi motive, adică invocînd responsabilitatea exclusivă a guvernului coloniei pentru dificultăţile momentului, Londra refuză şi acordarea unui împrumut.

Presa neozeelandeză, regizată de interesele burgheziei şi squatterilor, se indignă de atitudinea metropolei şi începu a vorbi de o cerere către S.U.A., invitîndu-le să ia în posesiune arhipelagul.

La Londra poziţia Departamentului Coloniilor fu aspru criticată în diferite cercuri, mai ales ale opoziţiei conservatoare, acuzînd-o că ea duce la destrămarea imperiului şi lansînd ideea convocării unei conferinţe a reprezentanţilor coloniilor cu autoguvernare.

Departamentul Coloniilor, condus de lordul Granville, reuşi să respingă ultima propunere, găsind sprijin chiar la guvernele vizate, care se temeau că o asemenea conferinţă ar putea avea ca rezultat întărirea amestecului metropolei în **afacerile** interne ale coloniilor.

[1] N (i w a c k, *op. cit.,* p **[99** | l ' o u t h a s , *op. cit.,* p. 350; h i, *ap **cit.,** p.* 196 ; *CHBE,* VII,, p. 130.

în schimb, guvernul englez cctlii în **chestiunea împrumutului** solicitat de Noua ZeelandS, **recomandînd acordarea lumei** de 1 milion de lire sterline, **„pentru sprijinire!.....i-**1,1.nici şi a lucrărilor publice"[1].

Momentul critic al raporturilor Angliei cu îndepărtata • colonie de la antipozi a fost astfel depăşit.

în Pacific, evenimentul de oarecare răsunet a fost anexarea .iinisuMar Fijii, îm 1874, act în faţa -căruia Gladstone ie cîţiva ani, în ciuda vehementei presiuni a conservai"iilor şi a lui Disraeli personal, care consacrase problemei, '2, o pante a unui celebru discurs, proclamlînd făţiş nece-- .i intanisificării expansiunii coloniale [2].

IBl . III, pp. 24—26.
•*Uni,* pp. 34 şi 45; Hardy, *op. cit.,* p. 311. Istoricul ■ U\rg la G r a t t a n , *op. cit.,* pp. 461—476.

PARTEA A IM

IMPERIUL IMPERIALIST

CAPITOLUL I

SPRE ÎNCHEIEREA ÎMPĂRŢIRII LUMII (1874—1895)

Ultimele decenii ale veacului al XlX-lea marchează in-i relativ bruscă a politicii colonialiste a marilor puteri într-o fază de intensă virulenţă. Pînă la sfîrşitul secolului aproape întreaga lume va fi împărţită între aceste mari **puttri,** fie sub forma dominaţiei politice directe, fie sub urci a zonelor de influenţă economică şi politică, adică a **dominaţiei** mascate. La 1878 teritoriul african era în posesiunea unor pu 11 .line în proporţie de aproximativ lO°/o ; Polinezia, ceva ni.ii **puţin** de 50%, iar Asia cam jumătate. Peste un sfert de Africa era ocupată în proporţie de 9O°/o, Polinezia i 56% *K*

Ateste cifre pun în evidenţă şocul expansionist în poli- ţii i **marilor** puteri, avînd ca obiectiv principal Africa. Impe- i ml britanic are partea sa importantă de contribuţie ila această **curii** Colonială. La începutul perioadei el avea o întindere <•'• milioane de kilometri pătraţi; la sfîrşitul ei, atin- **milioane** de kilometri pătraţi.

Num.ii între 1884 şi 1900, Anglia a acaparat teritorii în **luprâfaţS** de aproape 9,5 milioane de kilometri pătraţi, cu **0 populaţie** de 57 000 000 de locuitori[2].

I **o** adîncă schimbare de concepţii şi metode în cadrul • ■ i n Cobre colonialiste. Nu mai sînt ocupate doar ţinuturi ■ **muie,** ci se pătrunde adînc în interiorul continentelor. Nu ■ **acaparează** puncte care prezintă un interes econo- **iau** strategic vizibil, direct, ci şi teritorii aparent fără **valoare,** numai în speranţa că în viitor s-ar putea ivi acolo

---

' M . i u r i c e Baumont, *L'essor industriei et l'imperialisme co-../ (IH7S—1904),* Paris, 1937, p. 56 [Col. „Peuples et civilisations", **ti]**

I L • n **i** n, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismu-' >pere complete,* voi. 27, Editura Politică, Bucureşti, 1964, >82.

bogăţii exploatabile şi numai pentru ca aceste teritorii să nu ajungă în mîna unui stat concurent. Fiindcă o altă trăsătură a expansiunii coloniale de la sfîrşitul secolului al XIX-lea este caracterul ei competitiv. Anglia nu mai dictează pe scena acestei expansiuni, secondată de la distanţă de Franţa. Noi ţări, puternice sau mai slabe, emit pretenţii coloniale : Germania, Japonia, Statele Unite, Italia. O ascuţită rivalitate între acestea şi ţările cu o mai veche tradiţie în materie transformă orice punct al globului în obiect de dispută, de conflict, în focar de război ce ameninţă să incendieze lumea. Problemele coloniale sînt în centrul politicii internaţionale. Se naşte o „chestiune africană", de aceeaşi acuitate şi insistentă prezenţă, ca odinioară „chestiunea orientală" *K*

Expansiunea colonială de la finele secolului al XlX-lea, prin însăşi amploarea pe care i-o dau cercurile interesate, prin propaganda pe care i-o fac, e în mult mai largă măsură în atenţia opiniei publice, în sînul căreia deşteaptă ecouri ni.ii I.irgi şi mai contradictorii. în toate statele capitaliste

Iczvoltaseră forţe social-politice, în frunte cu clasa mun-i iioare şi cu partidele ei, care condamnă cu putere colonialismul. Guvernelor buirgheze şi cercurilor ide afaceri care le împing înainte, li se opune mişcarea socialistă, urmata şi de \ alte grupări de opinie, mai ales dintr-un anumit mediu intelectual, care denunţă imperialismul colonial, interesele înguste ale marelui capital şi demonstrează că acestea împing popoarele la războaie pentru scopuri străine şi nedemne de j ele, la oprimarea unor rase pretins inferioare, în numele unor principii fals umanitare, a unei inexistente misiuni „providenţiale", „civilizatorii", proclamate cu ipocrizie de clasele dominante şi guvernele marilor puteri.

Această luptă anticolonialistă a socialiştilor, a clasei muncitoare şi a altor elemente înaintate îşi găseşte ancore în conturarea din ce în ce mai definită a unei mişcări de rezistenţa" şi de eliberare în rîndul popoarelor subjugate sau ameninţate cu subjugarea.

---

[1] B a u m o n t, *op. cit.,* p. 57.

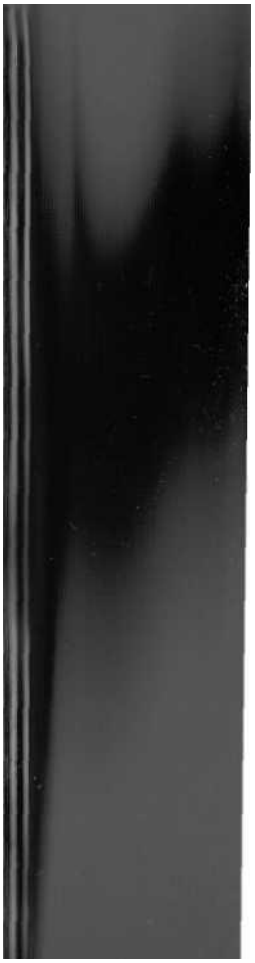

Concepţii colonialiste **britanice** în pragul trecerii spre **Imperialism**

Pînă către 1870, clasele **dominante** <lm M.m-.i Uritanie, influenţate de doctrina liberală, afectează i **coniidera** imperiul colonial englez drept o structură politică **tranzitorie,** mergînd, într-un termen mai apropiat sau mai îndepărtat, latre dezintegrare, prin independenţa coloniilor. Perspectiva nu era judecată drept **o** catastrofă, ci ca un fapt normal. Destrămarea legăturilor politice cu coloniile n-avea să prezinte mare însemnătate, cîtă vreme acestea aveau să continue a rămîne parteneri ai schimburilor comerciale. Iar superioritatea capacităţii productive a Angliei prezenta o gat.inţie pe timp nedeterminat a permanenţei acestor legături comerciale.

In preajma anului 1870, această concepţie **„liniştita*"** loc alteia, preconizînd menţinerea imperiului, **întărirea** ■..murilor sale ou imetropdla şi expansiunea sa. Ca formă, ■ i încearcă să acrediteze o potenţare a unui naţionalism I uitanic, în care integrează întreg imperiul, considerat ca o **ml |**

[nipirată, în planul superficial al filiaţiei ideilor, din **open** filozofului idealist Thomas Carlyle[1], noua concepţie linv i i i zgomotos prin cartea ilui Cbanles Dilke, *Greater* ***Uri tain,*** apărută în 1868 [2]. Autorul, îm verstă doar de 25 de un, **figurînd** pînă atunci ca un radical, dezvoltă ideea unui **Imperiu** britanic mondial, unitar, încoronînd lumea moi ouim Imperiul iroman o încoronase pe cea antică. El exaltă sentimente ultranaţionaliste: „grandoarea rasei britanice", care a cuprins deja globul şi e destinată să-1 "inpic într-o zi în întregime; nimic nu o poate opri ca în mul 1970 să ajungă la 300 de milioane de suflete; „alte **popoare** vor fi atunci (pigmei pe lingă un asemenea popor" [3].

---

[1] **„Cel** căruia cerul îi îngăduie să ia în stăpînire, acela are şi drep- I **ii** o facă". „Cucerirea, rod al nedreptăţii şi forţei, se dovedeşte, în riruitindeni, ca drept". Citat **după** Hardy, *op. cit.,* p. 78 şi ■•*[>. cit.,* p. 104.

[1] (Mai Marca Britanie) ; o **a** doua ediţie, sub **titlul** *Problems of Hritain* (Probleme ale Mai Marii Britanii), va apare în 1890. I li r i c , op. *cit.,* pp. 153—159; Hardy, *op. cit.,* p. 78; Bau-<<*p. cit.,* p. 207.

Un alt reprezentant de ; u al acestor idei a fost istoricul John Robert Seeley. In cursurile ţinute la Cambridge în 1881—1882, pe **baza** cărora el publică, în 1883, cartea *The Expansion of England,* combate liberalismul manchesterian, moderaţia sa în problema colonială, perspectivele lui „înguste", obsedate de punctul de vedere al Angliei propriu-zise, insulare, acea „Little England" (Mica Anglie), ideal al burghezului mijlociu. Seeley afirmă că englezii trebuie să considere imperiul în ansamblu şi să numească acest ansamblu Anglia. „Trebuie să încetăm a crede că emigranţii care pleacă în colonii părăsesc Anglia, sau sînt pierduţi pentru ea. Trebuie să încetăm a crede că istoria Angliei este istoria parlamentului de la Westminster". Expansiunea indefinită, consideră Seeley, este (principala raţiune de a fi a poporului englez [1].

Aceleaşi tonuri apologetice răsună şi în cartea *Oceana or England and her Colonies*[2], datorata tot unui cunoscut istoric, James Anthony Froude, şi apărută în 1885. Ea insistă asupra faptului că, alături de cea veche, au apărut în **lume** alte Anglii, în care rasa engleză prosperă, păstrîndu-şi liin(.i şi calităţile. Aceste Anglii trebuie să constituie o uni-'ii<-, mi „imperiu oceanic" sau o „confederaţie imperială", **consfinţind** astfel „vitejia anglo-saxonă", care le-a creat şi]'■ .i ;npărat de toate 'primejdiile [3].

Naţionalismul britanic imperiafet îşi va găsi apoi o expresie largă în opera literară a cunoscutului scriitor Rudyard Kipling (1865—1936), axată pe aceleaşi premise.

Naţioniailismiuil exacerbat este (propagat de felurite instituţii create ila inspiraţia şi cu sprijinul cercurilor interesate ale marii burghezii. O „Coloniali Society", datînd din 1868 şi reorganizată ulterior sulb mumele de „Royal Colonial Institute", îşi propune „a spori şi răspîndi cunoştinţele idespre coloniile, dependenţele .şi posesiiuiniiile noastre, precum şi despre imperiul nostru din India, şi de a garanta o uniune permanentă între patria-mamă şi diferitele părţi ale imperiului". O „Imperial Federation League" [4], creată în

---

'Brie, *op. cit.,* pp. 160—163 ; Hardy, *op. cit.,* p. 78.

• Oceana, sau Anglia şi coloniile sale.

ie, *op. cit.,* p. 166; Demangeon, *op. cit.,* p. 172; **Har** dy, *op. cit.,* p. 78.

* **Liga** pentru federaţia imperială.

1884, are ca scop studierea apln [rii principiului federativ în relaţiile dintre Anglia şi **coloniili**

Pînă şi anumite instituţii **ştiinţifice, fondaţi acum,** înscriu în planurile lor de cercetare **aceleaşi obiective ile Itudierii** „intereselor comune" tuturor membridoi **imperiului** '-

în arena deschisă a politicii, **concepţia unităţii imperiului ţi** a expansiunii sale indefinite c **întruchipată** do liderul conservator Benjamin Disraeli (1804—1881). El a sintetizat .ispiraţiile marii burghezii engleze spre dominaţia mondială, traducîndu-le cu abilitate într-un fel de „religie naţională, i **are** eîştigă[2] masele prin amploarea ipoetieă a dogmelor sale, prin coloritul ei oriental, prin cultul energiei. Disraeli a inventat cadrul extraeuropean în care coloniile îşi vor găsi **loc,** fără a fi micşorate, ...a lansat strigătul de raliere, a pronunţat cuvântul evocator : Imperiu" [3].

Momentul din care Disraeli devine campionul **imp lismului** britanic şi autorul „reorganizării imperiului" iclcr.it discursul programatic rostit de el, în numele p u n **dului** conservator, la Crystal Palace din Londra, la 24 **iunie I** 872. Acuzînd pe liberali şi pe Gladstone că au încercat să **dezintegreze** Imperiul britanic, Disraeli afirma că această • •rcare a eşuat, datorită simpatiilor coloniilor pentru i-mamă. „Ele au decis că imperiul nu va fi distrus ; şi, **dupX** părerea mea, nici un ministru din această ţară nu-şi **e** datoria, atunci cînd nu ia în considerare orice posibilitate de a reconstrui cît mai mult imperiul nostru colonial, **răspunzînd** acestor simpatii îndepărtate, care pot deveni **sur»a** unei incalculabile puteri şi fericiri pentru această **[■4,**

Cauzele avîntului expansiunii după 1870

O atare schimbare de optică în atitudinea claselor domin.mir **engleze** faţă de problemele coloniale nu putea fi II **rezultatul** unor schimbări în condiţiile obiective ale

[1] **Demangeon,** ***op. cit.,*** **pp. 172—173. • Recte :** „înşală". — ***N. A.*** [1] **După H a r d y,** ***op. cit.,*** **p. 73.**

[4] ***CHBE,*** **III, p. 41** ; B e n n e t t , *The Concept of Empire,* **pp. -.9.**

poziţiei şi existenţei Angliei în lume, în raport cu alte puteri şi cu propriile sale posesiuni. Aceste schimbări se descifrează cu uşurinţă, pornind metodic, de la cercetarea condiţiilor economice.

în cele trei decenii de la sfîrşitul secolului al XlX-lea, Anglia şi-a pierdut poziţia ei economică preponderentă în lume. Nu numai că diferenţa de nivel dintre capacitatea sa industrială şi aceea a altor state a scăzut brusc, dar Anglia a fost ajunsă din urmă şi întrecută de Statele Unite ale Americii şi de Germania, sub raportul volumului producţiei. Mitul eternei superiorităţii economice a Angliei, care să o situeze deasupra oricărei concurenţe şi să-i garanteze, prin permanenţa legăturilor comerciale, stabilitatea edificiului politic mondial clădit în aproape trei secole de cuceriri^ s-a spulberat dintr-o dată. în acelaşi timp, a început să se zdruncine şi încrederea în dogma liberei concurenţe, armă care se întoarce acum împotriva Angliei, mînuită de adversari mai puternici.

Libertatea economică a coloniilor, posibilitatea pe care **ele o** aveau, în urma dobîndirii autoguvernării, de a întreţin, **relaţii** comerciale cu orice ţară, ameninţa să devină im un factor de grabnică destrămare a imperiului şi, prin

ista, de ruină a economiei engleze — întemeiată în mare **parte** pe resursele şi debuşeurile coloniale.

Concepţia unităţii imperiale şi a expansiunii sale la dimensiuni cît mai largi a fost soluţia pe care marea burghezie **engleză** a întrevăzut-o pentru salvgardarea intereselor sale. Concurat pe pieţele „neutre" ale lumii, capitalul britanic îşi propune să se retranşeze pe pieţele 'dominate politiceşte de Anglia. Nici vorbă nu mai poate fi de acceptarea senină a destrămării imperiului. Acesta devine o condiţie vitală de existenţă. Sub o altă rezervă însă : ca el să nu poată constitui un teren de penetraţie uşoară pentru mărfurile străine, ci să fie rezervat tot imai mult intereselor capitalului englez. O comisie de anchetă formata în 1885, pentru a cerceta cauzole recesiunii comerţului 'britanic, înregistrează plîngerea marilor industriaşi din Birmingham şi Sheffield împotriva protecţionismului Germaniei şi Statelor Unite şi a faptului **ca mărfurile** acestor ţări caută să concureze pînă şi pe piaţa **metropolei** engleze. Ei propuneau, ca unic remediu spre a

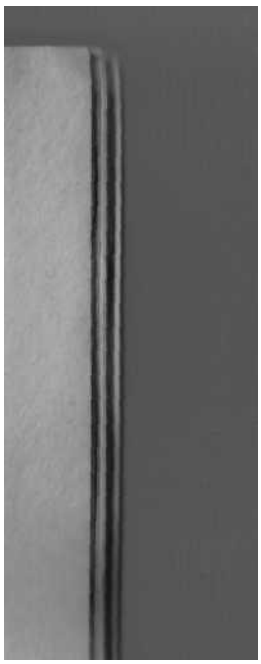

putea înfrînge această conc m o **uniuni ială.** cu coloniile, asemănătoare cu „Zolh :rein ui iu ihiar o federaţie politică, permiţînd ui i pieţei metropolei şi a coloniilor sale[1]. '< **himbis-**mului, va reînvia doctrina proi^ **ului,** la **scara** întregului imperiu. Cu alte cuvinte, o parte a marii **burghezii** engleze va preconiza transformarea imperiului într-un sistem economic închis, eliminînd mărfurile străine sau punîndu-le piedici şi lăsînd în schimb liberă circulaţia produselor britanice[2], De aci derivă, la rîndu-i, ideea unei mai strînse unităţi politice, ca şi vehemenţa expansionismului : cu cît mai întins va fi imperiul în noua sa structură integrată, cu atît mai largă va fi piaţa britanică, aria de respirai sursa de profituri şi de forţă a capitalului englez.

Este concepţia care va încerca să se impună cu di bire în anii de după 1895 şi al cărei exponent va fi Jo: Chamberlain.

Realizarea noii formule întîlnea însă în cale inter. burgheziei din coloniile de emigraţie, dotate cu autoguver-

•; ca nu accepta fără condiţii revenirea coloniilor respective la rolul de anexe economice ale metropolei, nici în-

lirea drepturilor şi libertăţilor sale politice.

Au survenit şi factori politici internii, britanici, care au ţinut în şah ofensiva protecţionistă. în special exista temerea, împărtăşită de cercuri de opinie destul de largi, că prorec-

i i . mul va atrage după sine o creştere a preţurilor la multe articole de larg consum pe care Anglia le importa din •ifara imperiului.

Intre integrare şi separare se va insinua formula conciliatoare a federaţiei imperiale, a unei asociaţii de state considerate libere.

încă înainte de 1867, John Macdonald, primul ministru **anadian,** vedea în Imperiul britanic în viitor : „o alianţă ■■■■ •-.ile şi autonome, legate împreună printr-un suveran comun". Iar ministrul australian **Henry** Parkes încerca să nprindă aspiraţiile contradictorii ale burgheziei engleze din «olonii în formula: „Cu cît mai largi frînghiile, cu atît mai

[1] C h e v a 11 i e r, *op. cit.*, I, pp. 201—202.

[1] Nu CU totul fără temei, s-au făcut apropieri între această politică i vechiului mercantilism. Cf. H a 11 g a r t e n, op. *cit.*, I, p. 67.

strînsă uniunea" [1]. Neozeelandez ml **Julius** Vagei a redactat în 1885 un memorandum în favoarea federalizării imperiului [2].

De ce burgheziile coloniale de factură britanică se opresc din mersul către independenţa deplină şi preferă o soluţie de compromis care le menţine în imperiu, prelungind unitatea acestuia şi, în aparenţă, chiar întărind-o ?

Nu se pot trece cu vederea, ca una din cauze, şi sentimentele de solidaritate, întemeiate pe limbă, pe tradiţii, ale acestor comunităţi engleze create dincolo de mări. Ele se întăresc, după 1870, datorită unei noi „unde de şoc" a emigraţiei britanice, generate de accentuarea şomajului industrial, de caracterul tot mai grav şi mai de durată al crizelor economice ciclice, de criza agrară ce afectează Europa, timp de două decenii, în urma concurenţei grînelor de import, americane şi ruseşti. între 1871 şi 1915 au emigrat din Anglia 8,1 milioane de oameni, din care 5,7 milioane emi-niţi definitivi. Numai Canada a primit în acest interval

oape 1 800 000 de imigranţi englezi, din care 633 000 mul 1900 [s].

l'ir în afară de acest factor, împrejurările de la sfîrşitul iculul al XlX-lea au dus şi la crearea altei baze de **legă-turi)** de comunitate de interese între burghezia britanică i ropolitană şi colonială.

Concurenţa furibundă de pe piaţa mondială, în epoca formării monopolurilor, tendinţa de a-şi doborî adversarul prin preţuri scăzute, pentru a rămîne apoi stăpîn pe piaţă, goana după profituri mai mari, toate acestea grefate pe fondul creşterii continue a producţiei şi a capitalurilor disponibile, au sporit în proporţii uriaşe exportul de capital în ţările ■înapoiate, dependente şi coloniale. „Imperialismul... înseamnă, printre altele, *export de capital.* Producţia capitalistă se -introduce în colonii din ce în ce mai accentuat" [4].

---

[1] *CHBE,* **III,** p. 4.

[1] A B. Kcith, *Selected Speeches and Documents...,* II, pp. 197—207. v i i-r Lannes, *L'expansion demographique,* în *VEurope du XIX' vt du XX' siecle (1870—1914),* sub red. lui Mai Beloff, **Pierri Renouvin, rrinz** Schnabel şi Franco Valii i, Milano, [1962], pp. 883—884.

[4] **V. 1. Lenin,** *Bilanţul discuţiei asupra autodeterminării,* în *Opere* <<»"/ 10, **Editura** Politică, **Bucureşti,** 1964, p. 35.

în colonii, mîna de lucru **era** n iile prime din abundenţă, adeseori din **zlciminte iflati abia la** înce putul exploatării, deci necesitîiul **cheltuieli di (ie** mai reduse. Apropierea uzinelor **prelucrâtoari** de ma terii prime scădea cheltuielile de transport şi **totul ie** solda cu preţuri de cost mai reduse, cu şanse mai **mari** de victorie asupra concurenţei, conjugate cu profituri sporite.

Investiţiile engleze de capital în străinătate ating 1,3 miliarde lire sterline în 1885, cresc la 1,7 miliarde în 1893 şi la aproape 4 miliarde *$sa* 1914, din care jumătate în colonii *K*

Un sector important al investiţiilor l-au constituit căile ferate. în 1870 se aflau în posesiunile britanice căi ferate în lungime de 13 600 km, pentru ca după un sfert de veac, la 1895, lungimea lor să ajungă la aproape 85 000 km [2].

Alte sectoare ale economiei coloniilor care atrag **capita** luri engleze sînt mineritul, irigaţiile (baraje moderne- în fo losul agriculturii) şi, într-o măsură mai redusă, industria pi lucrătoare. Abia după 1904 se înregistrează investiţii şi **ta ramuri** concurente ale industriei din metropolă[3].

Investiţiile de capital britanic atrag în sfera lor de influenţă cercuri mai largi ale burgheziei din colonii, le cointeresează mai îndeaproape şi rodează astfel circulaţia ideii de federalizare, ca formă de menţinere a unităţii imperiului. Dar investiţiile de capital, dezvoltînd în colonii industria şi transporturile moderne, au favorizat şi dezvoltarea proletariatului industriali. Însuşi acest fapt de capitală importanţă exercită o influenţă asupra atitudinii burgheziei coloniale faţă de metropolă : o face să dorească sprijinul Angliei, să considere unitatea imperială o unitate a clasei dominante, favorabilă apărării poziţiilor ei.

Mai trebuie ţinut seamă şi de faptul că burghezia colonială, întărită economiceşte şi satisfăcută pe tărîmul drepturilor sale politice, realizate prin regimul autoguvernării, manifestă oarecare veleităţi expansioniste proprii (de exemplu **Australia,** în zona înconjurătoare a Pacificului). în sprijinul acestor tendinţe, ea nu are nimic împotriva unui ajutor din

---

[1] *CHBE,* III, p. 195 ; Demangeon, *op. cit.,* p. 104. • *CHBE,* III, p. 199.

[2] Bennett, *L'Empire Britannique,* în *UEuroţe du XIX' et du XX' li,* p. 1058.

partea imperiului, n-o deranjează **cu** nimic o intervenţie a flotei engleze. Dimpotrivă, **retragerea garnizoanelor** britanice şi lăsarea sarcinilor militare exclusiv în seama coloniilor — acţiune întreprinsă de guvernul Gladstone între 1868 şi 1874 — **e** deplînsă ca prematură şi comentată prin aluzii la retragerea legiunilor romane din Britannia, pranergînd prăbuşirii Imperiului roman de apus[1].

în sfîrşit, ca un ultim element care nu generează, dar înlesneşte acreditarea ideii unităţii imperiale, e de menţionat continua perfecţionare a transporturilor şi comunicaţiilor. Ea desăvârşeşte acum legarea tuturor părţilor imperiului printr-o reţea continuă de cabluri submarine, de linii de navigaţie dotate cu vase cu aburi, coordonate cu căi ferate continentale. Phileas Fogg, eroul lui Jules Verne din *Ocolul Pămîntului în 80 de zile,* e un englez şi efectuează călătoria sa — imaginară, dar perfect realizabilă — în cea mai mare parte prin intermediul mijloacelor de comunicaţie ale Imperiului britanic. Telegrafia fără fir şi transporturile aeriene vor avea, în secolul al XX-lea, ultimul cuvînt.

India şi „neotorysmul" **lui Disraeli**

Expansionismul agresiv şi reconstrucţia imperiului sub 1111ii 1 unităţii sale — noua linie imprimată colonialismului **britanic** de Disraeli — şi-au avut un teren de încercare în India. Este posesiunea căreia guvernanţii englezi de după 1874 îi acordă în continuare o importanţă deosebită. In funcţie de evoluţia evenimentelor în India se orientează numeroase acţiuni ale politicii externe britanice, pe o arie geografică mai largă decît sudul Asiei.

Cu populaţia sa, evaluată la 230—240 milioane de oameni, India reprezenta un imens debuşeu al industriei Angliei, un furnizor de bumbac, de ceai şi numeroase alte mărfuri, deci un indispensabil „partener" comercial ; iar după 1870, şi un vast teren **de** investiţii, un debuşeu şi pentru exportul de capital.

Atenţia acordată Indiei de noul curs al politicii engleze s-a concretizat în „Bill-ul cu privire la titlurile regale", pro-

• *nctt, op. cit.,* p. 1052.

pus de guvernul conservator şi vm.ii **di parlament** în 1876. El căuta să dea o bază juridică **integrării mai** urnise a Indiei în sistemul colonial britanic, **introducînd un** clement de drept şi tradiţie istorică în relaţiile de supuneri' **dintre feudalii** hinduşi şi coroana engleză. Titlul imperial al Marilor **Moguli,** suspendat în urma răscoalei din 1857—1858, era restaurat în persoana reginei Victoria, care devenea împărăteasă a Indiilor, sub ficţiunea preluării titlului şi autorităţii vechilor suverani de ila Delhi. Viceregele Indiei era locţiitor al împărătesei de la Londra.

Această schimbare a formei legăturilor de dependenţă politică a Indiei faţă de Marea Britanie a fost proclamată oficial la 1 ianuarie 1877, în cadrul unor fastuoase ceremonii, la Delhi[1].

Guvernul britanic a insistat în continuare într-o politici de mai largă solicitudine aparentă faţă de India, pe plan economic, în anii de secetă şi foamete 1876—1878 s-au alocat pentru populaţia sinistrată vreo 14 milioane de lire sterline, desfăşurîndu-se în acelaşi timp o campanie pentru colectarea de ajutoare din întreg imperiul [2].

„Codul foametei", adoptat în 1883, prevedea alocarea sumei de 1,5 milioane lire sterline anual, pentru ajutoare celor sinistraţi şi pentru îmbunătăţirea mijloacelor de comunicaţii. Măsurile luate n-au putut înlătura repetarea acestei calamităţi, dar i-au atenuat efectele [3].

Deschiderea Canalului Suez a favorizat întrucîtva dezvoltarea economică a Indiei. Circulaţia comercială s-a intensificat, sprijinită şi de masivele construcţii de căi ferate. Din anii 1875—1880 face paşi mai hotărîţi înainte industria **textilă** modernă, de bumbac şi iută. La 1881 apare primul act **de** reglementare a muncii femeilor şi copiilor în fabricile din Imlia[4]. Continuă marile lucrări de irigaţie, determinate de interesul Angliei în ameliorarea agriculturii indiene, spre a-i \rrvi ca sursă de aprovizionare cu cereale[s].

' I l a u s e r - M a u r a i n - B e n a e r t s , *op. cit.,* p. **234.** '
ll'idem, loc. cit.
i 1 I i a m s o n, *A Short History...,* **voi. II, pp. 272—273. I** *Ibnlnn,* p. 274. " **Dtmangeon,** ***op.*** *cit.,* **p. 231 ; B a u m o n t,** ***op.*** *cit.,* **p.** 212.

Şi în domeniul politic-administrativ sau cultural se manifestă aceeaşi intenţie a Angliei de **a** afişa mai mult interes faţă de India, în speranţa de a evita nemulţumirile populaţiei şi redeschiderea „problemei indiene", atît de violent pusă, la un moment dat, de marea răscoală din 1857. Guvernarea lordului Ripon (1883—1884) se remarcă prin această ostentativă „bunăvoinţă" faţă de elementul autohton, eăutînd a-1 .predispune în favoarea (regimului britanic prin unele concesii politice, limitate însă la pătura conducătoare indiană. Prin atitudinea sa, care n-a fost agreată de Londra, nici de cercurile britanice din India, fiind judecată prea „liberală", lordul Ripon a ifost printre foarte puţinii, dacă mu chiar singurul vicerege care s-a bucurat de simpatii în rîndurile poporului indian [1]. în spiritul politicii sale, prin-tr-un act din 1892 a fost extinsă puterea consiliilor legislative de pe lîngă vicerege şi s-a acordat un spaţiu mai larg principiului electiv în ocuparea locurilor din consiliile pro-. **Prin** acestea, ca şi prin alte măsuri mai mărunte,

ira bunăvoinţa guvernanţilor englezi în a atrage mai umil elementele indiene în administraţie[2].

Adîncirea contradicţiilor anglo-indiene şi dezvoltarea unei mişcări organizate de eliberare

Calculele guvernului britanic erau greşite, ca unele ce ignorau anumite date esenţiale ale problemei. Preocuparea ceva mai accentuată pentru ridicarea economică a Indiei, investiţiile de capital, dezvoltarea unei industrii autohtone moderne, toate acestea fie întăreau burghezia indiană, fie o luminau mai deplin asupra perspectivelor sale de dezvoltare, în cazul în care bogăţiile interne şi valorificarea lor i-ar fi aparţinut ei, iar nu ocupanţilor englezi. Atragerea elementelor hinduse An administraţie a răspândit un timp un oarecare climat de satisfacţie şi lealitate, dar totodată a pus burghezia indiană în mai largă cunoştinţă de cauză cu structura infimii, cu funcţia şi metodele spoliatoare ale administraţiei

---

' I» u p u i s, *op. Cit.,* pp. 290 şi 300.

Ii ;i u in o n t, *op. cit., p.* 212; D u p u i s, *op. cit., p.* 289, C h e-v i I I i c i, *op. cit.,* I, p. 296 şi urm.

britanice. Promovarea învăţămînuilui .1 **oftrii aceleiaşi bur ghezii,** an după an, cadre tot mai nuni- ....n cu solidă şi variată pregătire **profesională, >u larg orironl inte** lectual şi superioară experienţă de viaţă, avînd **prilejul** di-a-şi crea relaţii şi cîştiga simpatii trainice în mediul intelectual şi politic internaţional.

Integrarea Indiei în sistemul imperial conceput de Disraeli şi noua linie a politicii engleze faţă de ea au contribuit — acesta fiind cel mai important efect ai lor în perspectiva istorică — la deşteptarea şi întărirea unei mişcări organizate de emancipare naţională a poporului indian, mişcare condusă de burghezia autohtonă, de elementele ei înaintate. Lupta Indiei pentru libertate a intrat, după 1870, în faza s.i modernă, sub raportul principiilor, programului, formelor **de** organizare şi metodelor de acţiune.

Se înmulţesc asociaţiile politice ale burgheziei **indiene.** Din 1876, aşa-numita „Asociaţie indiană", înfiinţată în **de** ceniul precedent, militează pentru introducerea în India a unui regim de autoguvernare constituţională, de tipul Canadei sau Australiei. Continuînd lupta pentru un obiectiv înscris în programul ei de la început, asociaţia a desfăşurat în 1878—1879 agitaţii în toată ţara împotriva piedicilor puse indienilor la accesul în funcţiile publice. Aceste piedici apăreau an de an mai nejustificate. între 1857 şi 1885, la universităţile din India au fost înscrişi peste 48 000 de studenţi. Existau, aşadar, cadre capabile să facă faţă, din toate punctele de vedere, exigenţelor examenului de primire în funcţii.

în 1883 se fondează „Asociaţia pentru reforma constituţională" şi „Uniunea naţională indiană". Scopurile lor erau leaşi, diferind întrucîtva numai forma în care erau urmă-**rfte.** Prima îşi propunea să constituie o asociaţie unică, avînd un consiliu general central şi ramificaţii în întreaga ţară, **pttCUZn** şi un aşa-zis comitet de informare, la Londra. Cea dl i doua, preconizînd de asemenea propăşirea politică a li« prin dobîndirea unui regim constituţional, încerca să c un fond naţional pentru sprijinirea acestui ţel. Tot în 1883, vechiul militant naţionalist Naoroji a în-/i.irul „Voice of India", a cărui activitate a fost

ci.11

imediat salutată cu simpatie de Hyndman şi de alţi socialişti englezi ai vremii.

îin sfârşit, >î;n 1885 s-au pus bazele unui organ consultativ anual al liderilor diverselor asociaţii şi comunităţi indiene. Acesta a fost „Congresul naţional indian", din care s-a dezvoltat cel mai puternic partid politic al burgheziei hinduse, pînă în zilele noastre [1].

Format în majoritate din avocaţi cu educaţie engleză, Congresul a fost iniţial loialist, mărginindu-se să revendice autoguvernarea şi statutul de dominion. Dar destul de curînd el a primit o infuzie de radicalism din partea tineretului proaspăt ieşit din universităţi şi lansat în lupta politică. Dotaţi cu o pregătire intelectuală egală cu a oricărui englez cultivat, aceşti tineri, mulţi reveniţi din universităţi britanice, resimţeau cu şi mai multă umilinţă şi indignare discrimină'riile felurite la care îi supunea „ipiînă şi cel mai asiatic dintre gentlemeni".

Congresul naţional indian a evoluat spre un naţionalism **intransigent,** aripa lui radicală îmbrăţişînd lozinca: „India **indienilor",** adică independenţa totală.

Guvernanţii englezi, ca o primă contramanevră la această **dezvoltare** rapidă a mişcării naţionale indiene, răspunseră **prin** încurajarea constituirii unei mişcări separate a musulmanilor (care formau o treime din populaţie), alimentînd o atmosferă de neîncredere şi dezbinare între aceştia şi hinduşi. Vechile prejudecăţi religioase au servit Angliei pentru a frîna, timp de decenii, sudarea mişcării de eliberare naţională a Indiei. Cxt de interesate erau avansurile pe care oficialităţile încep a le face musulmanilor, rezultă şi din expresia folosită de un funcţionar englez, că „un colegiu musulman fondat valorează cît patru corpuri de ainmata" [2].

Controverse economice

Pe măsura dezvoltării mişcării naţionale indiene, conducătorii ci au lansat critici şi împotriva consecinţelor economice ale dominaţiei engleze. Ei arătau că negoţul britanic a

[1] M .L . y Cum ps ton, *op. cit.,* „EHR", pp. 284—291. B i " m o n t, *op. cit.,* pp. 212—213.

însemnat fundamentarea dominaţiei Angliei în India ; că tot timpul interesele comerciale engk-/< pri il.-ui faţh de nevoile poporului indian, situaţie în care nu p u n i **fi vorbfl de** o reală dezvoltare a economiei ţării, nici di ■ **creştere a** standardului de viaţă al poporului'.

Paralel cu asemenea îndreptăţite observaţii, *;* au **ridicat** şi din partea burgheziei industriale engleze, de pe poziţii şi din interese opuse, obiecţii împotriva modalităţilor acestui comerţ. Dezvoltarea industriei textile moderne în India a neliniştit Lancashire-ul. Ea venea tocmai în anii în care industria britanică începea să resimtă necesitatea păstrării şi chiar lărgirii pieţei indiene pentru plasarea produselor sale. De aceea, sub influenţa cercurilor industriale engleze, la 1877 au fost suprimate taxele de import în India la o serie întreagă de produse manufacturate de largă circulaţie[2]. Măsura lovea în tînăra industrie indiană. Ea confirmă, printre atîtea . cumstanţe, cît de justificate erau criticile burgheziei indii la adresa comerţului britanic, arătate mai sus.

în anul 1894, deficitul financiar al Indiei a silit pe \ regii Lansdowne, apoi Elgin, să propună guvernului din Londra acceptarea unor taxe de import de 5% la numeroase produse manufacturate engleze, printre care şi cele de bumbac. Protestele vehemente ale unor delegaţii de industriaşi din I incashire au determinat guvernul englez şi au silit pe cel ilin Delhi să excepteze produsele de bumbac de la noile taxe vamale. Dezbaterile care au continuat cam un an, trecînd şi l>rin Camera Comunelor, au ajuns în martie 1895 la soluţia ■ le compromis a acceptării de către Anglia a taxei de 5°/o **pentru** intrarea produselor sale în India, inclusiv bumbacul, ip'icîndu-se însă o taxă compensatorie şi la vînzarea produ-< lor manufacturate indiene, pentru ca acestea să nu fie prea Hidrant avantajate de noul tarif vamal.

Compromisul a durat puţin, fiindcă guvernul conservator al lui Salisbury, care a urmat în 1895 celui liberal prezidat Roseberry, a reluat întreaga problemă. Industriaşii englezi uideau că (reglementarea din martie 1895 era protecţio-"I.I.I pentru industria indiană şi dezavantajoasă pentru cea

[1] **I' Htrnettv,** *The Indian Cotton Duties Controversy, 1894—* ,EHR", 1962, nr. 305, p. 684. [1] I' o m a n g e o n, *op. cit.,* p. 231.

britanică. în cele din urmă, în *H'X<*, **guvernul** s-a oprit asupra fixării unei taxe de 3V2^{0}/!) **pe toate ţesăturile** de bumbac vîndute în India, fie că erau importate, fie că erau produse în fabricile indiene[1]. Controversa s-a încheiat pentru moment, ea rămînînd semnificativă din două puncte de vedere : faptul că în cadrul ei s-a putut schiţa, la un moment dat, o opoziţie comună, anglo-indină — deşi de pe platforme şi din interese opuse — împotriva politicii comerciale a metropolei, şi dezvăluirea perseverenţei guvernului britanic în **a** apăra interesele industriei proprii pe piaţa indiană, în pofida tuturor simulacrelor de încurajare a economiei Indiei.

Problema **frontierelor Indiei**: **Afganistanul**

în preajma anului 1870, teama de o posibilă invazie asupra teritoriului Indiei dinspre nord îşi găseşte o justificare mai concretă decît înainte. Avansarea Rusiei ţariste în Asia **centrală,** proclamarea anexiunii sau a protectoratului rus lai N.mi.irkand, Buhara (1868) şi Hiva (1873) ridicau dintr-o chestiunea controlului asupra Afganistanului, ca esenţială pentru siguranţa frontierelor Indiei. Anglia încerca să scă modalitatea de a-şi menţine influenţa în această ţară, intervenind în repetate rînduri cu oferte de mediere în divergenţele afgano-persane. Emirul de la Kabul, Shere Aii, nemulţumit însă de arbitrajele engleze, a refuzat consecvent stabilirea unui agent rezidenţial britanic în Afganistan, înclinînd progresiv spre Rusia. în iunie 1878, el primi cu onoruri, la Kabul, misiunea rusă condusă de Stoletov.

Englezii începuseră încă din anul precedent, fără declaraţie de război, ocuparea unor puncte care să le consolideze controlul asupra trecătorilor din munţii de la frontieră, precum şi mici expediţii represive contra umor triburi nesupuse din acea regiune.

După misiunea Stoletov, evidenta predispoziţie filorusă **a** emirului decise guvernul englez la o acţiune făţişă. **Lai** 21 septembrie 1878, Anglia atacă Afganistanul, după ce cu|

[1] I[1]. M a r n e 11 y, *op. cit.,* în „EHR", 1962, nr. 305, pp. 684—687.

puţin timp înainte o misiune **britanici trimiil d jele** Indiei, lordul Lytton[1], fusese arcsi.u.i **de afgani la intrarea** pe teritoriul lor.

Campania, condusă de generalul Roberts, a **înregistrat** iniţial un succes rapid şi complet. Emirul, înfrînt, s-a refugiat în Turkestanul rusesc. în mai 1879 s-a încheiat pacea de la Gandamak, cu fiul şi urmaşul său, Iakub-han. O misiune permanentă engleză e admisă la Kabul. Anglia ocupă şi anexează posesiunilor sale din India Belucistanul, la vest de cursul inferior al Indusului, pînă la frontiera persană.

Ca şi odinioară, în războiul din 1839—1842, o revoltă populară afgană repuse totul în cumpănă. în septembrie 1879, misiunea britanică de la Kabul fu masacrată. O lună mai tîrziu, Roberts reocupă oraşul Kabul, dar insurecţia genei iii îl sili să se retragă, garnizoanele britanice din diferite puncte ale ţării trebuind să reziste, în încercuire, asediului din partea răsculaţilor.

în 1880, Roberts reuşi să degajeze garnizoana care apărn punctul de cel mai mare interes strategic pentru englezi, Kandahar. înfrînse apoi insurecţia afgană, instalînd la putere pe un nepot al fostului emir, Abd-ur-Rahman. Obligaţi însă pentru a doua oară să ia aminte la lecţia afgană, la riscurile pe care le prezenta ocuparea permanentă a unei ţări cu o populaţie atît de ostilă, de dîrză şi dornică de libertate, englezii au evacuat Afganistanul. Tratatul de la Gandamak asigurase Angliei posesiunea defileurilor de pe cursul nordic al Indusului, iar în cadrul conferinţei de la Zimma (august 1880), noul emir a fost convins să accepte un subsidiu anual (pe care-1 va primi pînă în 1901), garantîndu-i-se tronul şi hotarele contra oricărei agresiuni neprovocate.

Campania încheiată în 1880 a dus la stabilirea a ceea ce I lisraeli (din 1876 lord Beaconsfield) numea „frontirele ştiinţifice" ale Indiei: împingerea lor în defileuri greu de trecut, l'>rrificate de englezi. Disraeli însă căzuse de la putere, în **porte** tocmai din cauza dificultăţilor din această campanie. I le s-au resimţit asupra finanţelor britanice şi, pe această , au slăbit expansionismul războinic al conservatorilor.

[1] Airsta fusese trimis în India cu instrucţiuni speciale de a veghea înaintării ruse în Asia centrală. Cf. D a s g u p t a , *op. cit., (A.*

în completarea „frontierelor **ştiinţifice",** Anglia şi-a impus definitiv protectoratul asupra micilor state Bhutan, Șikhim şi Nepal (în 1890), de-a lungul frontierei cu Tibetul, iar în 1895 a ocupat Chitral, la extremitatea de nord a Indiei. O rectificare a tratatului de frontieră cu Afganistanul, în 1893, i-a asigurat controlul asupra importantei trecători Haiber. în 1901 se va crea în aceste părţi „The North-West Frontier Province", sub regim special de ocupaţie şi administraţie militară *.

La 'răsărit de India, englezii au **întreţinut,** pînă la 1878, relaţii corecte, dar nicidecum cordiale, cu Birmania, căreia îi răpiseră, la 1852, partea de sud a teritoriului. După 1880 însă, temîndu-se de creşterea influenţei franceze în această zonă, Anglia a folosit ca pretext dificultăţile întîmpinate de o societate comercială britanică în Birmania, pentru a ocupa în întregime această ţara, în noiembrie 1885, şi a proclama anexarea ei, la 26 februarie 1886. După cîteva luni, englezii trebuit să facă faţă unei răscoale generale a poporului l.inni.in, pe oare n-au putut-o înăbuşi decît după vreo patru .un

In restul Asiei, sau în vecinătatea imediată a continentului, britanicii şi-au întărit dominaţia, formînd, sub controlul , o federaţie a statelor malaeze (1895). în 1881, o companie comercială, numită „British North Borneo Company", a ocupat partea de nord a marii insule Borneo (Kalimantan),] cu sultanatul de Brunei, regiune asupra căreia, în 1888, a fost proclamat protectoratul britanic[3].

Africa : ocuparea Egiptului

Problema Egiptului provine din aceea a Canalului Suez. Iar aceasta, la rîndul ei, se leagă de a Indiei, de drumul spre Indii şi de întreg ansamblul Imperiului britanic, a cărui

[1] Problema Afganistanului în 1878—1880 : *CHBE,* III, pp. 100—106, 123; Dcmangeon, *op. cit.*, pp. 42 şi 46; Hauser-Maurain-**Benfterts,** *op. cit.*, p. 235; Hardy, *op. cit.*, p. 278; B a u mont, «/> *ni* , pp. 62, 73, 111 ; D a s g u t a, *op. cit.*, p. 88 şi urm.

• J o h n F. C a ci y, *A History of Modern Burma,* pp. 104, 113—114, IK. M'), |2l, 129—130.

[1] l > < - MI .i n g e o n , *op. cit.*, p. 45; Bau mont. *op. cit.*, pp. 111 11'

axă economică şi strategică devii..... M **Londra—Gibraltar**—Malta—Suez—Aden—**Bomba)** j **dney.**

Curînd după inaugurarea **canalului,** p u n i **cincimi** din iraficul său era reprezentat de **vase lub pavilion** I n i i . mic. Interesul Angliei pentru zona **canalului p pentru Egipt,** pe teritoriul căruia se afla **această zon enorm.** „An-^lo-Egyptian Bank", fundată în 1864, joacă după 1870 un rol considerabil în afacerile economice egiptene.

Cheltuielile exagerate şi împrumuturile în străinătate ale kedivului Ismail, care ambiţiona, reuşind în parte, să modernizeze ţara sa, sub toate aspectele, aiu adus finanţele Egiptului într-o stare vecină cu falimentul. Kedivul oferi la un moment dat, constrîns de dificultăţi, vînzarea unui mare număr de acţiuni ale canalului, intrînd în acest scop în tratative cu un i;rup financiar francez. Disraeli, sesizînd momentul, dădu ceea ce însuşi a considerat una din loviturile de **maestru** i l < - i .irierci sale : fără a mai consulta în prealabil **parlamentul,** contractă **un** împrumut de la banca Rotschild şi **cumpăra,** la sfîrşitul lui noiembrie» 1875, un număr de 176 602 acţiuni Suez **ale** lui Ismail. Guvernul britanic dobîndea astfel con-i **rolul** asupra canalului şi devenea principalul interesat în ' i n . nude şi politica egipteană. între decembrie 1875 şi fe-**hruarie** 1876, o misiune engleză cercetă starea financiară a [I] **giptului,** conchizînd, în raportul ei, că numai experţii bri-i.iniei ar putea pune ordine în haosul constatat. în februarie guvernul englez, prin ambasadorul său la Paris, propuse celui francez constituirea unei comisii mixte anglo-**ramceze,** pentru a exercita o supraveghere asupra finanţelor **egiptene.** O lună mai tîrziu, un funcţionar englez era trimis în Egipt, spre a se ocupa de reorganizarea Ministerului **de** linanţe[1]. în acelaşi an s-a creat la Cairo „Comisia pentru ■ l.itoria publică internaţională", organ de control în numele Ileditorilor Egiptului, în cadrul căruia Anglia şi Franţa aveau **rolul** principal, nu fără intenţii din partea lui Disraeli de i $i elimina partenerul din acest condominium financiar.

Aceste măsuri au liniştit pentru moment pe creanţierii ke-**divului,** amînînd, dar nu înlăturînd, primejdia unei bancrute

---

' | ■• .i n Bouvicr, *Les **intirlts** financiers et la question d'Egypte, ' 1876,* în „Revue Historique", an. 84 (1960), tom. CCXXIV, 81, 86—88.

a statului egiptean. între timp, **în 1878,** Disraeli intervenise bătăios, cu demonstraţii navale, **pentru** a împiedica marşul armatei ţariste spre Constantinopol şi Strîmtori, iar tratatul cu Turcia, din 4 iunie, aducînd Angliei insula Cipru, îi consolida talasocraţia Mediteranei orientale, acoperind, dinspre nord, eventuala apărare a Canalului Suez [1].

în aprilie 1879, kedivul Ismail făcu o încercare de a se debarasa de controlul european asupra finanţelor sale. Intervenind imediat la Poartă, care era suzeranul formal al Egiptului, Anglia şi Franţa provocară abdicarea silită a lui Ismail şi înlocuirea lui cu fiul său, Tewfik, personaj complet inert în faţa spectacolului instaurării de fapt a dominaţiei străine în ţară. Totodată, îin Egipt s-a instituit şi un control politic dual, anglo-francez, prin intrarea în guvern a cîte unui reprezentant din partea celor două state. Trei sferturi din ce merţiuil egiptean era, în 1880, în mîna angknfrâncezilor [2].

în Egipt izbucni însă o revoltă cu caracter naţional, anti-european şi antiotoman, în frunte cu colonelul Ahmed Arabi, **fellan** de origine ; punând imîna ipe putere, înconjurat de simpatia populaţiei, Arabi convocă o nouă adunare reprezentativă, îşi proclamă deschis intenţia de a înlătura tutela **iinS** şi controlul anglo-francez asupra finanţelor ţării.

Guvernul francez Gambetta-Freycinet luă iniţiativa interM nţiei europene contra mişcării de apărare a libertăţii naţion.ile din Egipt, trimiţînd kedivului, în ianuarie 1882, o notă de protest, în care acuza de „anarhie" noul regim al lui Arabi. Guvernul englez al lui Gladstone s-a arătat mai ezitant. El ar fi preferat ca înăbuşirea mişcării din Egipt să o

---

[1] Hauser-Maurain-Benaerţs, *op. cit.*, p. 284. E unul din momentele de paroxism ale şovinismului britanic, ale acelui „jingoism" (nume care provine dintr-un cuplet ce se cînta atunci la Londra) îndemnînd la război cu Rusia : „We don't want to fight ; / But, by Jingo ! if we do, / We've got trie ships, / We've got trie men, / We've got tne monei too". [„Nu dorim să ne batem ; / Dar, pe Jingo ! dacă o facem, / Avem co- i răbii, / Avem oameni ; / Şi avem şi bani"]. Disraeli sugerase încă din 1847, într-o lucrare literară, posibilitatea anexării Ciprului. Cf. C. M. W o o d- ; h o u s e, *Britain and the Middk-tast,* Geneve — Paris, 1959, p. 25. Jingo este numele unei împărătese legendare a Japoniei, din secolul III e. n., care ar fi întreprins o agresiune contra Coreii. Numele ei a fost introdus **H pare** fără prea multă logică, în acest cuplet.

[1] Bouvier, *op. cit.,* p. 75, nota 4. Aproape două treimi reveneau **Angliei.**

de reforme; se utiliza în ace Iministraţiei britanice în India, în cei don ..... di ini **precedenţi.**

Prima preocupare a fost restabilirea fin Datoria statului egiptean se cifra la apn> 100 **milioane de lire** line. Acoperirea scadenţelor şi anuităţilor lor **absorbi doul treimi din** bugetul Egiptului, pe anul 1883. **Administraţiei** leze, în primii cinci ani, îi rămîneau disponibile pentru cheltuieli curente abia 3 milioane de lire anual. Pînă la 1888, Anglia a luptat împotriva bancrutei Egiptului, adică, în **fond,** pentru apărarea intereselor marelui capital străin — în **primul** rînd al ei propriu — care acordase credite fostului liv. în 1885 se negocie la Londra o modificare a obligaţiilor financiare ce decurgeau pentru Egipt din vechile **con tracte** de împrumut; în felul acesta fu evitat falimentul, cărui perspectivă fusese agravată de britanici, prin **chel tu** uliii- campaniei militare nereuşite din Sudan, între 188' 1885. Pînă la 1893, administraţia britanică a reuşit să dude datorii peste 40% din bugetul egiptean.

Guvernarea engleză în Egipt, după cucerire, e legată în **mare** măsură de numele lui Evelyn Baring, devenit lord Cro- **mei** Fost controlor al datoriei publice sub kedivul Ismail şi **membru** în guvernul indian, însărcinat cu problemele finan- **re** (între 1880 şi 1883), el a fost numit consul general[1] ni Egipt, îndeplinind funcţiile de fapt ale unui guvernator, **pin*** în anul 1907.

Păstrînd aparenţele constituţionalismului, guvernare;! gleză **a** desfiinţat Consiliul notabililor, creat de Ismail în 1866, ca formă a puterii legislative, înlocuindu-1 prin aşa-**numitul** Consiliu legislativ egiptean, avînd şi el un rol pur **omultativ.** Schimbarea numelui instituţiei ce trebuia să re-**prezinte** puterea legislativă n-a avut, în fond, alt rost decît la **de** a da ocazie la schimbarea compoziţiei sale. Vechiul ■ **onsiliu** al notabililor dobîndise în timpul mişcării lui Arabi ■ **putere** reală, devenind unul din centrele revoluţiei naţio- **naU.** Noul Consiliu legislativ întrunea persoane resemnate în **faţa** dominaţiei străine.

[1] uli,..... , denumirea oficiala a acestui titlu a fost de: „înalt comi- inii tn Egipt".

S-au creat în Egipt şi consilii **provinciale,** alese pe bază de cens ridicat, avînd şi ele num.ii **rol** consultativ în problemele de interes public ale **provinciei.** Indiferenţa cu care erau privite de populaţie, caracterul lor reprezentativ foarte limitat au făcut ca ele să nu prea aibă un rol efectiv.

Englezii au simplificat legislaţia juridică şi procedura judiciară, înainte foarte complicată, a Egiptului. între 1883 şi 1889, ei au încercat o uniformizare a justiţiei, pe baza codului lui Napoleon, rămas aci în vigoare, în linii mari, din perioada scurtei ocupaţii franceze, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. între 1890 şi 1895, administraţia britanică a revenit însă, prin reforme parţiale, spre o descentralizare a justiţiei. în acelaşi timp, ea a asumat un control tot mat strîns asupra forţelor poliţieneşti locale.

Reformele engleze în Egipt au avut în general un caracter **limitat** şi moderat. în învăţământ, ocupaţia britanică a însemnat la început un regres, ea micşorînd numărul şcolilor

L| **elevilor,** prin impunerea unor taxe şcolare ce restrîngeau **posibilii iţea** instrucţiunii la categoriile avute. Cromer per-

11 s-a opus înfiinţării unei **universităţi,** pe motiv că **Egiptul** nu atinsese încă suficientă maturitate politico-socială, Ixntru ca cetăţenii săi să poată profita de libertatea calificării academice.

Ceea ce a constituit bilanţul acestei administraţii, în prima sa perioadă, a fost efortul de a redresa finanţele Egiptului — înregistrînd o reuşită parţială — în interesul creditorilor străini, în mare parte chiar al capitalului englez, şi crearea unor instituţii care să mascheze iabil, dar să şi permită, consolidarea efectivă a unei dominaţii de durată.

Din punctul de vedere al poporului egiptean, a rămas oarecum pozitivă doar iniţiativa de reducere a impozitelor după 1888 şi o tendinţă de încurajare a posesiunii ţărăneşti. Ambele considerate de guvernanţii englezi, în temeiul experinţei acumulate în special în India, drept „panaceul favorabil oricărei dominaţii străine". Aşadar, efectuate numai cu scopul de i preveni moitiulţumirile şi a-şi întări stăpînirea.

Pe plan economic ar mai fi de remarcat că ocupaţia engleză a accentuat, cum era de aşteptat, aservirea Egiptului

capitalurilor străine. Au fost i I.IIiii **li' vamale** şi încurajate investiţiile de **capitaluri** .ilr in,ml.11 . în primul rînd ale celor britanice '.

Rezistenţa Sudanului : M.ilnli

Securitatea Suezului se putea realiza prin stăpînin.i **Egiptului,** iar aceasta, la rîndu-i, era consolidată prin dominaţia asupra Sudanului oriental, a văii Nilului, care, în plus, extindea şi posibilităţile de control şi de apărare a drumului marii im de-a lungul Mării Roşii. E unul din motivele amestecului britanic în Sudan, la care se adaugă şi tendinţa cralâ de penetraţie adîncă în Africa, în perspectiva îndep.ntată a creării unui domeniu colonial cît mai **omogen** <Iu■ punct de vedere teritorial, din nordul pînă în sudul **conţi** nintiilui.

Penetraţia engleză în Sudan începe îndată după **expedi** ţiile geografice care au descoperit izvoarele Nilului. Ba folosit de interesele expansioniste ale Egiptului în **acetitl** > i. Agenţi britanici, intraţi în slujba guvernului egiptean, .in avui un rol activ în supunerea populaţiei sudaneze auto- [ţii kedivului, folosind ca pretext lupta împotriva trafi- i nnilor de sclavi.

însărcinat să conducă o expediţie pînă la Gondokoro, <>ape de izvorul Nilului, unul din aceşti agenţi, Samuel **Baker,** a proclamat anexarea întregului Sudan ia Egipt (1869—1871), rămînînd guvernator al regiunii văii superi- **e** a Nilului. El dispunea însă de forţe insuficiente **pentru** .i se putea face ascultat de feudalii locali, legaţi prin **interese** • le negustorii de sclavi. De pe la 1873, Anglia pune la dispoziţia kedivului pe Gordon, unul din cei mai capabili **agenţi** II ei. Acesta organizează întărirea controlului militar alEgip mini în Sudan, ridicînd forturi, studiind dispunerea de gariii/o.ine şi încereînd a stabili raporturi de bună vecinătate i II Mtesa, regele Ugandei, statul indigen de pe ţărmul de

[1] Vezi, pentru întreaga problemă a administraţiei engleze îrr Egipt : i t L. Tignor, *The „Indianization" of the Egyptian Admi-* ■■•*ii inulcr Brithh Rule,* în „The American Historical Review", 1963, ' I **XVIII,** nr. 3, pp. 636—661.

nord şi vest al lacului Victoria. **Din rordon** e numit guvernator general al Sudanului **egiptean ţi toi** de pe atunci întreprinde el primele tatonări în **vederea pătrunderii** britanice într-o altă ţară africană, Kenya, **la risărit** de lacul Victoria.

Pe cursul superior al Nilului, în **regiunea** Bahr el Ghazal, Gordon înfrînse trupele sudaneze care, sub conducerea feudalului local Soliman ibn Zubair (1877—1879) şi a generalului său Rabeh, duceau un război defensiv de eliberare. După capitularea acestora, ei au fost asasinaţi[1]. Tot în 1879 a fost înfrîntă o altă răscoală la vest de Nil, în regiunea Darfur, condusă de asemenea de un feudal local, „sultanul" Harun.

Aceste revolte n-au reuşit, în bună măsură datorită contradicţiilor sociale dintre elementele lor conducătoare — feudali şi negustori — de o parte, şi masa populaţiei, de altă parte. Ele dovedeau totuşi existenţa unui puternic spirit de rezistenţă împotriva dominaţiei străine care apărea întruchipată în acel moment în penetraţia egipteană.

în 1881 izbucni marea mişcare de eliberare condusă de **Mohamed** ben Ahmed, cunoscut sub numele de Mahdi, nli" i **„profetul".** Revolta sa a avut un caracter mai profund **mai** complex decît cele precedente. în condiţiile unei so**tăţi** mai evoluate, ea ar fi putut întruni elementele unei mr.i.iri sociale şi naţionale, urmărind deopotrivă ameliorarea Mţiei maselor, suprimarea abuzurilor şi despotismului clasei dominante şi independenţa statului.

Ţinând seama însă de faza de dezvoltare a societăţii sudaneze de atunci, în cadrul căreia se împleteau puternic, pe un fond feudal incomplet evoluat, elemente diverse ale orînduirilor prefeudale — sclavagiste, tribalice — mişcarea lui Mahdi îmbină vag aspiraţiile sociale şi politice arătate mai sus, formulîndu-le în limbajul religios al reîntoarcerii la un islamism originar, egalitar şi reanimat de fanatismul primitiv, care prin formula „războiului sfînt" împotriva „necredincioşilor" servea cauzei mobilizării maselor la lupta contra dominaţiei străine.

---

[1] P. M. H o 11, *A Modern* ***History*** *of tbe Sudan,* Londra, [1961], pp, M> 70.

Gordon însuşi şi-a notat **în jurnalul llu »Nu cwd** că e vorba aci de fanatism ordinar. **E mai degrabii** vorba de probleme de proprietate şi seamănă **mai curind cu un comunism,** proclamat sub stindardul **reliţiei"** '.

Mahdi se trăgea dintr-o familie modestă, **ca fiu** ii **unui** dulgher din Dongola, pe cursul mijlociu al Nilului. Crescut un sever spirit religios islamic, el deveni predicator, iulicîndu-se contra abuzurilor sociale şi imoralităţii. în predi**cile** sale lansă atacuri împotriva clericilor musulmani, care se i r/bunară, condamnîndu-l la penitenţe umilitoare. Acestea **făcură** şi mai mult din el un revoltat, imprimară doctrinei sale caracterul radical, fanatic şi (mesianic. Popularitatea sa u'cscîndă în rîndul maselor îi dădu posibilitatea **dezlănţuirii** nurii revolte din 1881.

în august 1881, trupele egiptene trimise împotrivă le ufcriră o primă înfrîngere din partea mahdiştilor, a **căroi** armată fusese organizată de Abdullah ibn Mohamcd, **prcx la** i ioailif (locţiitor) al lui Mahdi. Alte victorii ale răsculaţilor, în decembrie 1881 şi iunie 1882, completară eliberarea ţării în cea mai mare parte, reducînd dominaţia egipteană l.i cîtcva localităţi, ale căror garnizoane mai rezistau, încercuite, în toamna anului 1883, trupele egiptene pătrunseră HI Sudan, sub comanda englezului Hicks, dar suferiră o în-I rîmgere completă, în luna noiembrie[2]. Gotrdon, trimis sub pretext de „anchetă" şi „mediaţie", în realitate pentru a organiza rezistenţa garnizoanelor şi a pactiza cu feudalii locali, urmărind subminarea mahdismului, fu încercuit şi asediat la Khartum.

Spre a exagera pericolul mahdist şi a justifica astfel nun ţinerea controlului asupra Egiptului, Anglia lăsă asediul să dureze, popularizîndu-l şi făcînd din Gordon un erou. O pediţie de ajutor fu trimisă abia în decembrie 1884. Ea sosi prea tîrziu. La 26 ianuarie 1885 Khartum căzu, luat cu asalt I'• mahdişti, iar Gordon fu ucis.

Din ordinul lui Mahdi, pe malul opus al Nilului, lîngă **K hartum,** începu construirea oraşului Omdurman, noua capi- i.il.i **a** statului sudanez, mahdist. în iunie 1885 „profetul"

---

[1] Sfk, ***op.*** *cit.,* **I, p.** 362.

[•] **P. M. Hoit,** *The Mahdist State in the Sudan, 1881—1898,* Ox- (..i,l, **1958, p. 65.**

muri, fiind înmormîntat la **Omdurman, Mausoleul' ridicat** deasupra mormîntului său este astăzi un **lăi** a; «Ic veneraţie pentru poporul sudanez, care, după **dobîndirea** independenţei, cinsteşte în Mahdi pe una din cele mai **mari** personalităţi ale istoriei sale.

Statul mahdist şi-a continuat existenţa, sub califul Abdullah. Acesta însă a căzut sub influenţa feudalilor şi negustorilor «de sclavi ; mişcarea largă căreia Sudanul i-a datorat cucerirea independenţei şi-a pierdut deci repede coloritul social iniţial, prin abandonarea, de către elementele conducătoare, a principiilor şi practicilor sale originare. Aceasta a contribuit la slăbirea şi prăbuşirea statului mahdist, sub loviturile englezilor, în 1898 [1].

Africa orientală

intr-o cuvîntare din 1889, lordul Salisbury, şeful partidului **conservator** după moartea lui Disraeli, spunea: „Africa libiectuil care preocupă Foreign Office-ul mai mult decît **Orii tre altul".** Nici liberalii nu erau de altă părere. In 1892, **Utl politician** liberal scria lui Roseberry, urmaşul lui Glad- ,Vom încerca oare să creăm o altă Indie în Africa"?[2]

După cum a reieşit şi din unele cifre citate la începutul acestei a treia părţi a lucrării de faţă, în Africa s-a manifestat într-adevăr, în plenitudinea ei, furia expansionistă a marilor puteri, în faza de trecere spre imperialism şi în epoca imperialismului propriu-zis.

Expansiunea engleză în Africa după 1870 apare, în faza ei iniţială, ca operă privată a unor mari companii comer-cialobancare, cărora guvernul englez le-a acordat o autorizaţie de comerţ şi colonizare, sub forma unei carte. Pentru unul sau două decenii, a revenit în actualitate metoda colonizării prin intermediul unor companii cu cartă *(chartered).* E o situaţie care aminteşte pe aceea din secolele XVII şi XVIII, dar are o altă bază. Faptul se explică, pe de o parte, prin formarea în aceşti ani a primelor mari asociaţii mo-

---

' **Pentru** Sudan şi mahdism : Hauser-Maur.iin-Benaerts, *op. cit.,* p. 239; Baumont, *op. cit.,* pp. 81—82; Sik, *op. cit.,* I, pp. 357—363 ; Hoit, lucrările citate.

[1] ***CHBE,*** **[II, p.** 162.

nopoliste, interesate în exploata. **ile, iar** pe de altă parte prin tactica **guvernului '■■ itanii ita,** pe cît posibil, angajarea făţişă şi **complkaţiîl< politic»** frecvente ce puteau decurge din competui.i .1 IHIHKVO.ISI- st.m- 111 împărţirea continentului negru.

In Africa orientală, în afară de unele iniţiative prelnm n.in.[1], datorate lui Gordon, activitatea de colonizare a com- ■ iilor cu cartă a fost .'pregătită şi de pătrunderea, pe la 1876, a primelor misiuni religioase britanice în Uganda şi **Ţanganika** [1]. La 1886 şi-a început activitatea „Imperial Bri- 1.I1 l'.ist Africa Company" (I.B.E.A.), prin delimitarea **tei** sale de influenţă faţă de Compania germană a Africii **orientale.** Acest aranjament lăsa Kenya în sfera de acţiune **britanică,** iar Ţanganika în cea germană. Ceva mai **înainte** l.i 1884, Anglia îşi stabilise protectoratul la **extremitatea iticS** a Africii, în Somalia britanică. Paralel cu aceste **eve** uliţe, între 1881 şi 1884, guvernul englez şi-a întărit muh **influenţa** în sultanatul Zanzibar[2].

I.B.E.A. şi-a intensificat activitatea de pătrundere în in- icriorul continentului din 1888, cînd ea a preluat şi servi- H Ic de navigaţie pentru cursele ce făceau escală la Zanzibar. I MI îm acest .an, ;la 3 septembrie, ea a obţinut carta sa ofi- (i.ilă din partea guvernului britanic [s].

Un moment hotărîtor în fixarea definitivă a zonei rezer- **ite** expansiunii companiei a fost încheierea acordului anglo- Trman din 1 iulie 1890. Germania recunoscu protectoratul lez asupra Zanzibarului şi interesele britanice în Kem mda şi Nyassaland. I se garanta în schimb Ţanganika şi .■ restituia insula Helgo.la.nd, din largul estuarului Elbei [l].

Vest tipic aranjament imperialist de împărţire a unei ... din Africa între două mari puteri a conturat limitele

[1] I' ;i u 1 L c s o u **r** d, *L'expansion religieuse,* în *L'Europe du XIX' el* ■*iede,* Milano, [1962], p. 980.

*** Coupland,** *îhe Exptoitation of East Africa,* pp. 377 şi 388. **i r g e r y Perham,** ***Lugard,*** **voi. I,** Londra, **1956, p.** 163. [1] I >. R. G i 11 **a r** d, *Salisbury's African Policy and the Heligoland* ■ ■*l 1890,* în „EHR", 1960, nr. 297, pp. 631—653; G. N. S a n-***The** *Anglo-German Agreement of 1890 and the Upper Nile,* 1 publicaţie, 1963, nr. 306, pp. 49—72. Acordul a fost pre-1 un „agreement" provizoriu, la 26—29 octombrie 1886. ■ !■ I 1 11 d, *op. cit.,* pp. 474—481 şi K e n n e t h I n g h a m, *The Modern Uganda,* Londra, [1958], p. 41.

viitoarei colonii, Africa orientală engleză', consolidînd în ace- *m*
laşi timp dominaţia britanică pe Nilul luperior, care va fi
desăvîrşită prin zdrobirea statului nu Iu l ist, în 1898.

Ca urmare imediată a acordului amintit, în 1891 s-a pro- j
clamat protectoratull britanic în Nyaissalanid, iar în 1894 în]
Uganda. începînd construirea unei căi ferate de la Mombassa, I
pe coasta Oceanului Indian, către lacul Victoria, I.B.E.A. a I
intrat în dificultăţi financiare care au făcut-o să-şi cedeze
drepturile coroanei britanice. In cîţiva ani de activitate, servind
ca paravan destul de transparent, compania adusese ■
Angliei stăpînirea unor noi şi întinse posesiuni coloniale.

Africa occidentală

Rolul pe care în Africa orientală 1-a avut I.B.E.A. a fost]
deţinut în cea occidentală de altă. companie, cu mai vechi
antecedente. încă din 1849 exista o „Asociaţie a Companiei
africane", în scopul exploatării deltei Nigerului. Ea s-a reor-de
cîteva ori, numindu-se în 1879 „United African < ompany", în
1882 „National African Company" şi, în fine, devenind în 1886
companie cu cartă, sub numele de „Royal| Niger Company" *,

Din (punct de vedere politic şi din cel al întemeierii „le-
gale" a limitelor expansiunii, conferinţa internaţională de la
Berlin, încheiată în februarie 1885 printr-un „Gentleman's
Agreement" între marile puteri, a consfinţit împărţirea
Africii ecuatoriale şi occidentale în zone de influenţă, rezer-
yaţe acaparării ulterioare complete din partea unui stat sau a
altuia. Acest aranjament a recunoscut Nigerul inferiori
drept zonă de interese britanice. Ca urmare, Anglia a pro-fl
clamat, la 5 iunie 1885, protectoratul ei asupra acestei zone,J
extinzîndu-1, peste doi ani, asupra tuturor teritoriilor apar-
ţinătoare, atunci sau în viitor, Companiei regale a Nigerului.] în
felul acesta s-a întins considerabil sfera dominaţiei britanice
pe cursul inferior al marelui fluviu vest-african, pu-inndinse
bazele coloniei Nigeria [2].

---

[1] D i k e, *op. cit.*, p. 209. * G i g l i o, *op. cit.*, p. 321; M i c h a e l Crowder, *The Story' of Nigeria*, Londra, [1962J, pp. 167—170.

Pentru a preîntîmpina **împotri nilor, fa-Ja,** 'I de trib răsculat în 1869—18/0, **a fu un pre text** oarecare pe bordul unui **vas britanii jud** pentru „violarea" unui acord **COI** în Tn-diile de Vest. Eliberat în 1891, ci \a **muri *v*<- mul care I i '**

l'rintr-o convenţie cu Franţa, din august 1889, s i **deli** niii.it în mare zona de ocupaţie franceză şi **engleză** în **ba** nul Nigerului[2]. Francezilor le-a fost barată de englezi i nsiunea spre regiunea mai fertilă din valea inferioară I marelui fluviu. Hotarele extreme ale posesiunilor lor se la marginile de sud ale Saharei. „Să lăsăm cocoşul ■alic să scurme în nisip", a fost comentariul lui Saiisbury. [1] ii II r dacă oficial nu se chema deocamdată astfel, viitorul i<>iiu al Nigeriei era constituit. El însemna cea mai m niisa, mai ibogată şi mai populată colonie britanică din **Afrii i dentală.**

în restul coloniilor engleze din aceste părţi n-au survi • liiît puţine schimbări. S-a făcut o hotărnicie între Sici ia I conc şi Guineea franceză, în 1882, completată printr-o **convenţie** din 1895[3], iar în 1888 Gambia a fost separată **idministrativ** de Sierra Leone. S-a intensificat însă mişcarea de **rezistenţă** a triburilor indigene. în 1880 *şi 1890 au loc <re-"• în Sierra Leone, iar între 1891 şi 1894 în Gambia[4]. In 1895, printr-un atac neaşteptat împotriva aşantilor, teritoriul lor a fost ocupat, regele prins şi dus în captivitate în Egipt.

Şi încă un fapt, deocamdată izolat, idar de covîrşitoare în-semnă- ate istorică în perspectiva viitorului. în 1874, la Free-town, capitala Sierrei Leone, a avut loc cea dintîi mişcare grevist cunoscută a unor muncitori africani pe teritoriul Africii[5]

[1] Crowder, *op. cit.,* pp. 179—180. [1] Giglio, *op. cit.,* p. *297.* ■ I yfe, *op. cit.,* p. 524. * Gray, *op. cit.,* pp. 466—468.

[1] *CHBE,* III, p. 76 ; D e m a n g e o n, *op. cit-,* p. 38 ; B a u m o n t, I, *tit.,* p. 102; Sik, *op. cit.,* I, pp. 293—294, 319—320; H u n t o n, ., pp. 15-16.

Descoperirea diamantelor în Al Sud a inaugurat o perioadă agitată în istoria **acestei părţi** a continentului. Anglia va urmări cu consecvenţă, din **acel** moment, lărgirea domeniului ei colonial, prin acapararea republicilor bure. In faţa rezistenţei-acestora, nici un mijloc n-a fost cruţat spre a le supune.

Folosiindu-se mereu de conflictele dintre buri şi indigeni, englezii au crezut, pînă la 1881, că vor putea realiza planurile lor cu uşurinţă. în 1875, Carnarvon, secretarul de stat pentru colonii, a propus o conferinţă a tuturor statelor sud-africane, pentru a adopta o politică indigenă comună, a controla comerţul cu arme şi a aborda chestiunea unei posibile uniuni a Africii de Sud, într-o formă oarecare de confederaţie. Tratativele iniţiate n-au dus la nici un rezultat[1]. Profitînd de războiul dintre buri şi zuluşi, englezii proclamară în 1877 anexarea Transvaalului la Colonia Capului, invocînd o serie de pretexte : că ţara e ameninţată de bancrută şi de **irhie,** că burii întreprind acţiuni de exterminare a indi-lîloi care vor duce la o ridicare generală a acestora, că ■ dintele Burgers caută alianţe cu alte puteri etc. [2]. Proclamarea suveranităţii britanice survenea într-un mo-iiunt de confuzie. Bîntuia războiul cu cafrii şi zuluşii, care l.uea ca o pătură a societăţii bure sa nu fie străină de ideea inexiunii, cu condiţia garantării pentru buri a egalităţii în drepturi cu englezii. însuşi preşedintele Burgers nu se opunea acestei soluţii. Exista însă şi o puternică opoziţie, ataşată independenţei. Ea era reprezentată de pătura fermierilor şi păstorilor, ale căror opinii le întruchipa vicepreşedintele Kriiger. Acesta a întreprins două călătorii la Londra, pentru a protesta contra anexiunii, dar tot ce a putut obţine a fost promisiunea de a se acorda Transvaalului autoguvernare, în cadrul unei federaţii sud-africane, sub suveranitate britanică. Nemulţumită de această soluţie, opoziţia bură, în frunte cu i Kriiger, a constituit la începutul anului 1879 o ligă pentru I recîştigarea independenţei [3].

---

[1] < i i g l i o , *op. cit.,* p. 128.
[1] *CHBE,* VIII, pp. 464—465.
• < : i g l i o , *op. cit.,* pp. 135—136, 140—141.

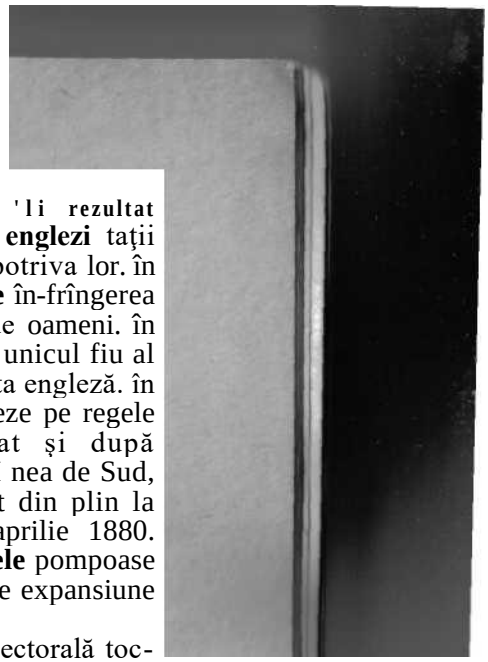

în afară de agitaţia stîrnită **printre burii ttfl 'li rezultat** concret al anexiunii a fost asumare.i **de către englezi** taţii războiului cu zuluşii, care întoarseră armele împotriva lor. în ianuarie 1879, zuluşii pricinuiră trupelor **britanice** în-frîngerea de la Isandhlwana, în care ele pierdură 1 500 de oameni. în luna iunie, acelaşi an, muri într-o ciocnire izolată unicul fiu al lui Napoleon al III-lea, înrolat ca ofiţer în armata engleză. în septembrie, generalul Wolseley reuşi să captureze pe regele zuluşilor, Cettiwayo, dar luptele au continuat şi după această dată. Dificultăţile războiului din AI nea de Sud, împreună cu cele din Afganistan, au contribuit din plin la înfrîngerea electorală a conservatorilor în aprilie 1880. Opinia publică britanică şi-a dat seam.i **cS fra zele** pompoase ale lui Disraeli despre „imperiu" şi politica s.\ de expansiune sînt îmbinate cu riscuri care costă scump.

Gladstone şi liberalii îşi axaseră campania electorală tocmai pe această stare de spirit, promiţînd o renunţare la costisitoarele aventuri coloniale. Dar liberalii, reprezentînd, în Ionii, aceleaşi interese ale marelui capital, nu şi-au respectat In-omisiunea. Ei deciseră să menţină în vigoare actul anexării l'i.insvaalului. Noi complicaţii nu întîrziară a se ivi.

La 16 decembrie 1880 izbucni o revoltă a burilor, proelamînd din nou independenţa. Un triumvirat insurecţional, în frunte cu Kriiger, lansă apelul general la arme. Generalul **[oubert** înfrînse pe englezi la Majuba-Hill (27 februarie 1881). Gladstone fu obligat să cedeze şi să deschidă tratative. l i Pretoria, la 3 august 1881, delegaţii britanici semnară rei **unoaşterea** independenţei Transvaalului, cu condiţia dreptului Angliei de control asupra relaţiilor externe ale republicii ■ <le intervenţie în eventualele conflicte dintre buri şi indim. Ultimele rezerve rămaseră literă moartă. O nouă con**enţie,** din 27 februarie 1884, nu mai face nici o aluzie la **NUn** rest de suzeranitate engleză. Transvaalul îşi recucerise pun luptă deplina independenţă. Din 1883, implacabilul i devenise preşedinte al republicii *.

[1] I ///</■:, **III,** pp. 51—54, 58, 134—136 ; Hardy, op. ***cit.,*** pp. 211—H.iuser-Maurain-Benaerts, *op. cit.*, pp. 236—238 ; B a u- *op.* ***cit.,*** pp. 62—63, 73 ; S î k, op. cit., I, pp. 378—379.

Witwatersrand, „Cumpăna apelor **albe",** ajunse din august 1885 .una din cele mai irîvinke şi **mai** disputate regiuni. După diamante, Africa de Sud scotea la iveală cele mai bogate zăcăminte de aur din lume, situate între rîul Vaal şi izvorul <rîukti Limpopo [1]. Autorul descoperirii, George Harrison, era un fost căutător de aur în Australia. De altfel, semnalări izolate despre existenţa preţioaselor zăcăminte s-au făcut cu începere de la 1834 şi mai ales prin 1852—1853, dar nu li s-a dat atenţia cuvenită [2].

La fel cu California sau Australia, Africa de Sud cunoscu frigurile aurului, invazia căutătorilor, cu tot cortegiul de consecinţe economice, sociale şi politice decurgînd din-trun astfel de eveniment.

Imperialismul colonial britanic făcu o problemă de căpe- **tenie** pentru el din acapararea republicilor bure, pe. teritoriul ie **ifla** regiunea auriferă. Capitalurile engleze se avîn- i în speculaţii şi investiţii importante. în scurtă vreme după descoperirea aurului, Rândul era legat cu coasta prin i linii ferate, venind de la Capetown, Port Elizabeth şi l'.ist Landou, în lungime totală de cîteva mii de kilometri.

Marea finanţa britanică dezlănţui o propagandă violentă împotriva burilor, a acestor „ţărani proşti", deveniţi „regi ai ţării aurului şi diamantelor". Legile republicilor bure, care impuneau capitalurile străine investite la anumite obligaţii financiare faţă de stat, erau denunţate ca „tiranie avidă şi tracasantă a lui Kriiger şi a bandei sale corupte". Pe lingă tactica mai veche, a incitării indigenilor contra burilor, se uzează acum din plin de pretextul apărării drepturilor „uitlanderilor", ale emigranţilor, cărora legile bure le refuzau

[1] Ca o curiozitate înregistrăm aci faptul că prin anii 1880—1885 economia Coloniei Capului a făcut afaceri excelente din creşterea struţilor (150 000 de bucăţi), pentru penele lor preţuite ca podoabă. Caracterul trecător al acestui capriciu al modei şi apoi descoperirea aurului au orientat **tttlS** viaţa economică sud-africană pe alt făgaş. Cf. M o r a z e, *op. cit., p.* 318.

• J a m e s a n d K t h e 1 L. *Gr ay, A History of **the** Discovery o} **the** Witwatersrand Goldfields,* Johanncsburg, **1940, pp. 1—4,** 84, 98, **113—116.**

naturalizarea şi drepturile politice, **înainte** <! ■ i unui număr de ani de la stabilirea în **(arii Dai fiind numitul** excepţional de mare al noilor veniţi, **acordarea fărî** drepturilor politice pentru aceşti.i ai li putui însi-mn.i .Ic .1 dreptul sfîrşitul dominaţiei bure. Ii explicabil; **cenţa** preşedintelui Kriiger în această problemă. „I. **[ara** mea, sfiit legile mele" — răspundea el, tuturor atacurilor. „Cei ce mi vor să asculte de ele, n-au decît să părăsească ţara" [1].

Cecil Rhodes, „Napoleonul Africii de Sud"

In faţa rezistenţei burilor contra amestecului economic şi politic în afacerile lor interne, Anglia a pus în aplicare un plan vast de izolare a republicilor Transvaal şi Orange, prin anexiuni de teritorii în jurul lor, continuînd în acelaşi **timp** toată gama presiunilor ce trebuiau să ducă la slăbirea lui Kriiger.

martie 1885, regiunea denumită Bechuanaland a losi lamată protectorat britanic. în septembrie acelaşi an, partea ei sudică a devenit colonie a coroanei. Aceasta spre a **izola** republicile bure de colonia germană întemeiată în Africa de Sud-Vest.

Executantul principal al planului de încercuire a burilor .1 fost însă Cecil Rhodes (1853—1902), unul din cei mai tipici reprezentanţi ai imperialismului colonial englez strîns **legat** de interesele marelui capital monopolist.

Emigrat **în** Africa de Sud la 1871, el făcu avere din comerţul cu diamante, ajungînd şeful unei companii în această **branşă.** Societatea lui reuşi — varietatea metodelor nu e greu **d** imaginat — să înghită pe toate celelalte, unificîndu-le în uriaşul trust diamantifer „De Beers Mining Company". **Fondată** în 1880, această societate monopolistă şi-a sporit de **peste** 10 ori capitalul, în timp de numai opt ani, ajungînd i ofere acţionarilor, în intervalul 1 aprilie 1887—31 martie 1**888,** dividente de 25% [2].

• Baumont, op. *cit.,* pp. 214—215 ; Slk, *op. cit.,* I, pp. 379—382.
« *CHBE,* VIII, p. 776 ; Mondaini, *op. cit.,* I, pp. 396—397.

în 1886 a luat ființă un **cnut fturifi** l isemănător, „Gold Fields of South Africa Co". **Timp** ani, Rhodes a realizat din afacerile acestor **douJ** *H* **tîți** profituri personade de 300 000—400 000 de lire **anual** '.

El puse și bazele societății **„British South** Africa Company", cu un capital inițial de 100 000 de lire sterline, dotată din 1889 cu o cartă oficială, după modelul asociațiilor colonialiste asemănătoare din Africa orientală și occidentală. Compania anunța ca obiectiv „dezvoltarea Bechuanalandu-Iui". Scopul adevărat al lui Rhodes era însă, în prima etapă, ocuparea teritoriilor de la nordul republicilor bure, pînă la hotarele Congoului belgian și ale Africii germane de est. Apoi înglobarea celor două state ale burilor și, în perspectivă, crearea unui imperiu colonial neîntrerupt de-a lungul Africii, „de la Cap la Cairo", lozincă pe care presa inspirată de el a lansat-o în 1889. Din 1890, Rhodes deveni primministru al Coloniei Capului.

Prin felurite manopere și presiuni, înșelînd și dezbinînd pe șefii triburilor matabele și barotse, agenții lui Rhodes acal'.n M *i,* între 1888 și 1890, teritoriul de la nord de Limpopo ' imlie/i. Trupele companiei zdrobiră, în lupte grele, **revoltele** izbucnite în special printre matabeli, după ce șefii ■.tara s-au văzut înșelați și supuși [2]. Infiltrația Companiei l-Africane provocă un conflict cu Portugalia. Aceasta intenționa, ila rîmdu-i, să-și constituie un vast imperiu colonial în Africa, unind posesiunile sale din Angola cu cele din Mozambic. Se ajunse pînă la incidente armate între englezi și portughezi, urmate de un ultimatum al Angliei adresat Portugaliei. Aceasta trebui sa se încline în fața concurentu-) lui mult mai puternic. Acordurile anglo-portugheze din 20 august 1890 și 11 iunie 1891 fixară frontiera între Mozambic *și* zona **răsăriteană** a teritoriului acaparat de compania luî Rhodes. întreg acest uriaș teritoriu, dovedit ulterior și extrem de bogat în resurse ale subsolului, va fi organizatj la sfîrșitul secolului al XlX-lea, în coloniile Rhodesia și

---

' Ibidem, p. 782.

* P h i l i p Mason, *The Birth of a Dilemmct. The Conquest an Settlement of Rhodesia*, Londra, 1958, pp. 118—120, 124, 129 și urni., 164 ; G i g l i o, *op. cit.*, p. 274.

din

Nyassaland *. Asupra celei
a fost proclamat în 1891.

încercuirea republicilor **bure** le **reali** **fel, aproape** complet. Rămînea de văzut, **daci** în noile condiţii **preşedin tele** Kriiger va capitula sau va **prefera** .1 n **ni la** ultimele consecinţe. Rhodes trebuia ***$i*** **abordeze 1 .....** n **etapa** .1 doua, cea mai dificilă, dar şi cea mai tentanţii, 1 l **tnizS** economică, a planurilor sale imperialiste : anexarea statelor bure.

Australia, Noua Zeelandă, Oceania

Oceania a fost o altă zonă de manifestare a intensificării tendinţelor expansioniste ale marilor puteri, ale Angliei în primul rînd, la sfîrşitul secolului al XlX-lea. **Ocuparea** 1 numeroase arhipelaguri din Pacificul de sud şi vc-.i .1 **fotl** săvîrşită în mare parte şi la îndemnul cercurilor **conducătoare** coloniale din Australia şi Noua Zeelandă.

încă din 1883, burghezia din Queensland insista **pentru** anexarea Noii Guinee şi chiar trimise acolo unităţi de ocupaţie, dar Anglia dezaprobă acţiunea. în conferinţa lor de la Sydney, din iulie 1884, coloniile australiene acceptară să-şi asume cea mai mare parte a cheltuielilor de administraţie, în cazul cînd o asemenea anexiune s-ar fi produs. Date fiind pretenţiile germane asupra insulei, Anglia s-a mărginit, în octombrie 1884, să proclame protectoratul ei numai asupra colţului de sud-est al Noii Guinee (Teritoriul Papua), care în 1887 fu trecut sub administraţia coloniei Queensland[2].

---

[1] B a u m b n t, *op. cit.,* pp. 213—215 ; *CHBE,* III, p. 141 ; H a r d y, *op. cit.,* pp. 215—217; S f k, *op. cit.,* I, pp. 304, 311, 391—395; D cmangeon, *op. cit.,* pp. 39—40, 74; Brunschwig, *L'Aţrique bri-icinnique,* în „Revue Historique", an. 81 (1957), tom. CCXVIII, pp. 101—102.

[2] *CHBE,* III, pp. 143—144; Demangeon, *op. cit.,* p. 222; Baumont, *op. cit.,* p. 111. Queenslandul dobîndise o importanţă economică sporită, prin descoperirea pe teritoriul său, între 1873 şi 1882, a unor mine de aur şi aramă. In 1883 s-au găsit şi în Noua Galie de Sud, la Broken Hill, mari zăcăminte de argint, plumb şi zinc. Toate acestea vor fi întrecute însă de descoperirea aurului în Australia de Vest, la Coolgardic şi Kalgoorlie, în 1892—1893. *CHBE,* VII,, pp. 322, 367, 385—386 ; Grattan, *op. cit.,* p. 279.

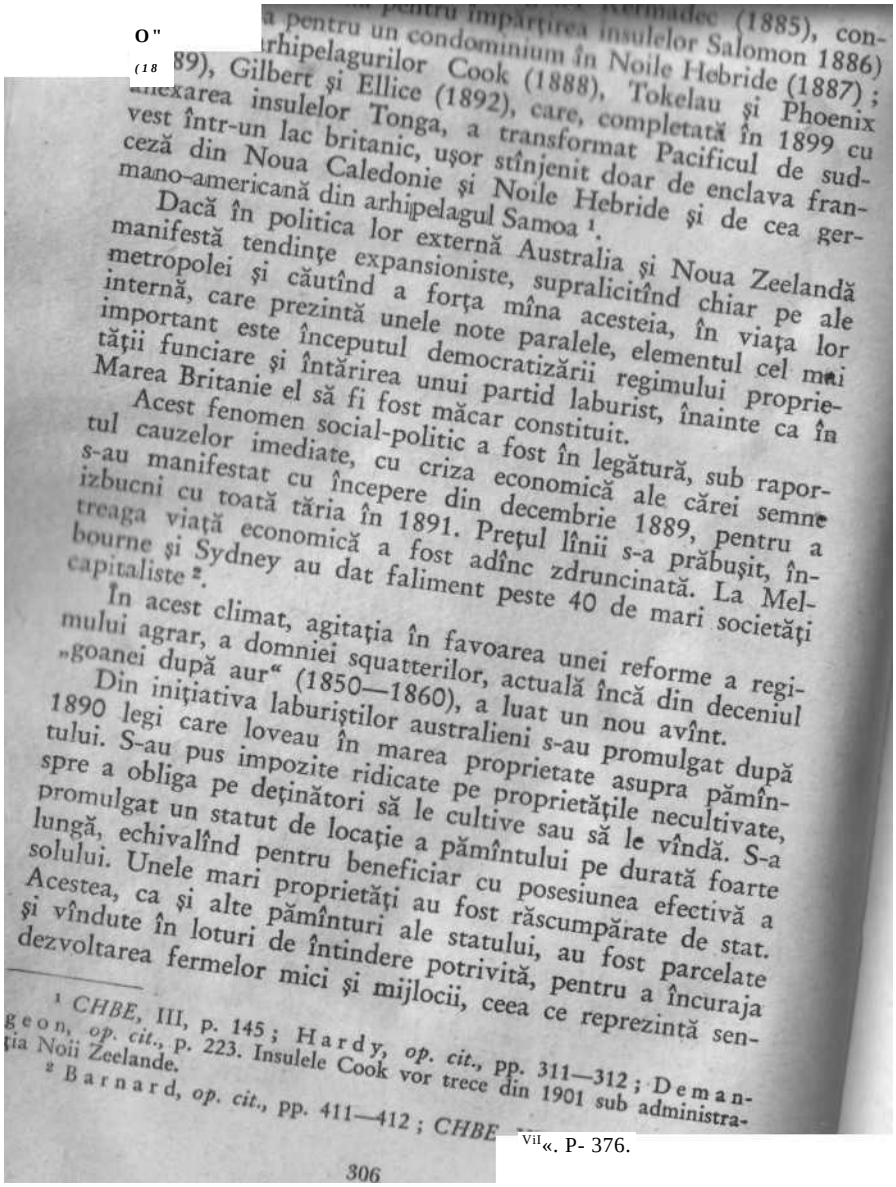

pentru împărţirea insulelor Kermadec (1885), con-
pentru un condominium în Noile Hebride (1887);
arhipelagurilor Cook (1888), Tokelau şi Phoenix
89), Gilbert şi Ellice (1892), care, completată în 1899 cu
anexarea insulelor Tonga, a transformat Pacificul de sud-
vest într-un lac britanic, uşor stînjenit doar de enclava fran-
ceză din Noua Caledonie şi Noile Hebride şi de cea ger-
mano-americană din arhipelagul Samoa [1].

Dacă în politica lor externă Australia şi Noua Zeelandă manifestă tendinţe expansioniste, supralicitînd chiar pe ale metropolei şi căutînd a forţa mîna acesteia, în viaţa lor internă, care prezintă unele note paralele, elementul cel mai important este începutul democratizării regimului proprietăţii funciare şi întărirea unui partid laburist, înainte ca în Marea Britanie el să fi fost măcar constituit.

Acest fenomen social-politic a fost în legătură, sub raportul cauzelor imediate, cu criza economică ale cărei semne s-au manifestat cu începere din decembrie 1889, pentru a izbucni cu toată tăria în 1891. Preţul lînii s-a prăbuşit, întreaga viaţă economică a fost adînc zdruncinată. La Melbourne şi Sydney au dat faliment peste 40 de mari societăţi capitaliste [2].

În acest climat, agitaţia în favoarea unei reforme a regimului agrar, a domniei squatterilor, actuală încă din deceniul „goanei după aur" (1850—1860), a luat un nou avînt.

Din iniţiativa laburiştilor australieni s-au promulgat după 1890 legi care loveau în marea proprietate asupra pămîntului. S-au pus impozite ridicate pe proprietăţile necultivate, spre a obliga pe deţinători să le cultive sau să le vîndă. S-a promulgat un statut de locaţie a pămîntului pe durată foarte lungă, echivalînd pentru beneficiar cu posesiunea efectivă a solului. Unele mari proprietăţi au fost răscumpărate de stat. Acestea, ca şi alte pămînturi ale statului, au fost parcelate şi vîndute în loturi de întindere potrivită, pentru a încuraja dezvoltarea fermelor mici şi mijlocii, ceea ce reprezintă sen-

[1] *CHBE*, III, p. 145; Hardy, *op. cit.*, pp. 311—312; Demangeon, *op. cit.*, p. 223. Insulele Cook vor trece din 1901 sub administraţia Noii Zeelande.

[2] Barnard, *op. cit.*, pp. 411—412; *CHBE*

Vil«. P- 376.

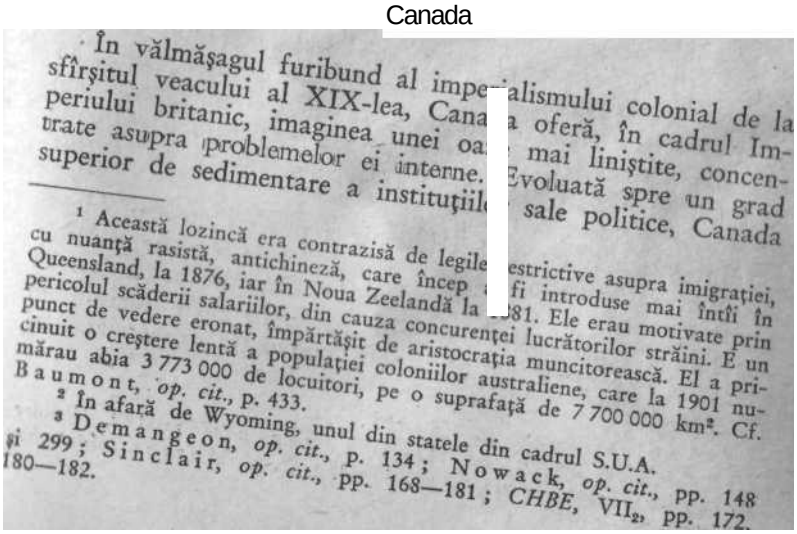

În vălmăşagul furibund al imperialismului colonial de la sfîrşitul veacului al XIX-lea, Cana[da] oferă, în cadrul Imperiului britanic, imaginea unei oa[ze] mai liniştite, concentrate asupra problemelor ei interne. Evoluată spre un grad superior de sedimentare a instituţiil[or] sale politice, Canada

[1] Această lozincă era contrazisă de legile restrictive asupra imigraţiei, cu nuanţă rasistă, antichineză, care încep[ând] fi introduse mai întîi în Queensland, la 1876, iar în Noua Zeelandă la [1]881. Ele erau motivate prin pericolul scăderii salariilor, din cauza concurenţei lucrătorilor străini. E un punct de vedere eronat, împărtăşit de aristocraţia muncitorească. El a prilejuit o creştere lentă a populaţiei coloniilor australiene, care la 1901 numărau abia 3 773 000 de locuitori, pe o suprafaţă de 7 700 000 km². Cf. Baumont, *op. cit.*, p. 433.

[2] În afară de Wyoming, unul din statele din cadrul S.U.A.

[3] Demangeon, *op. cit.*, p. 134; Nowack, *op. cit.*, pp. 148 şi 299; Sinclair, *op. cit.*, pp. 168—181; *CHBE*, VII$_2$, pp. 172, 180—182.

A urmat anexarea **arhipelagului Kermadci** (1885), convenţia cu Germania pentru împărţi ic.i in uleloi Salomon 1886) şi vcu Franţa pentru un condominiuin **în** Noile I [obride (1887) ; ocuparea arhipelagurilor Cook (1888), **Tokelau** şi Phoenix (1889), Gilbert şi Ellice (1892), circ, **completat*** în 1899 cu anexarea insulelor Tonga, a transformat Pacificul de sud-vest într-un lac britanic, uşor stînjenit doar de enclava franceză din Noua Caledonie şi Noile Hebride şi de cea ger-mano-iamericană din arhipelagul Samoa '.

Dacă în politica lor externă Australia şi Noua Zeelandă manifestă tendinţe expansioniste, supralicitînd chiar pe ale metropolei şi căutînd a forţa mîna acesteia, în viaţa lor internă, care prezintă unele note paralele, elementul cel îmi important este începutul democratizării regimului proprietăţii funciare şi întărirea unui partid laburist, înainte ca îa Marea Britanie el să fi fost măcar constituit.

Acest fenomen social-politic a fost în legătură, sub raportul cauzelor imediate, cu criza economică ale cărei semne s-au manifestat cu începere din decembrie 1889, pentru a **izbucni** cu toată tăria în 1891. Preţul lînii s-a prăbuşit, **întreaga** viaţă economică a fost adînc zdruncinată. La Mei**bourne** şi Sydney au dat faliment peste 40 de mari societăţi i ipii.ali.ste *.

în acest climat, agitaţia în favoarea unei reforme a regimului agrar, a domniei squatterilor, actuală încă din deceniul „goanei după aur" (1850—1860), a luat un nou avînt.

Din iniţiativa laburiştilor australieni s-au promulgat după 1890 legi care loveau în marea proprietate asupra pămîntului. S-au pus impozite ridicate pe proprietăţile necultivate, spre a obliga pe deţinători să le cultive sau să le vîndă. S-a promulgat un statut de locaţie a pămîntului pe durată foarte lungă, echivalînd pentru beneficiar cu posesiunea efectivă a solului. Unele mari proprietăţi au fost răscumpărate de stat. Acestea, ca şi alte pămînturi ale statului, au fost parcelate şi vîndute în loturi de întindere potrivită, pentru a încuraja dezvoltarea fermelor mici şi mijlocii, ceea ce reprezintă sen-

---

[1] ***CHBE,*** III, p. 145; Hardy, *op. cit.,* pp. 311—312; Deniageon, *op. cit.,* p. 223. Insulele Cook vor trece din 1901 sub administraţia Noii Zeelande.

* B a r n a r d, *op. cit.,* pp. 411—412 ; *CHBE, VU,,* p. **376.**

sul acestei întregi politici agrari'. **Laburiştii lulţineau** ni tatea unei „colonizări mai dense" ***(elosei settlement),*** **ca** o condiţie a dezvoltării agriculturii **auKKfclieae'•** IM mi se putea realiza decît prin slăbirea marii proprietăţi şi încurajarea fermieratului bazat pe munca proprie.

AustraJia tinde, aşadar, din ultimul deceniu al secolului trecut, către un fel de **echilibrare** a proporţiilor dintre proprietatea funciară mare, mijlocie şi mică.

Un proces similar e sesizabil şi în Noua Zeelandă, înfăptuit cam cu aceleaşi metode de partidul liberal-Iaburist, împotriva celui conservator, legat de pătura marilor proprietari. Partidul liberal-Iaburist şi-a avut principalii conducători în persoana lui John Ballance şi mai ales Richard John **Seddon** şi William Pember Reeves. Acest partid reprezenta o **nuanţl** sensibil diferită de liberalismul englez : el preconiza **necesitate** I intervenţiei statului în viaţa economică şi socială. Aflaţi Ia putere mai bine de două decenii (1890—1912), liberal-laburiştii au căutat să sprijine mica proprietate, prin legi de răscumpărare şi redistribuire a marilor proprietăţi. în 1893 ei au acordat dreptul de vot femeilor, Noua Zeelandă fiind prima ţară din lume [2] care a introdus această măsură [3].

Canada

■ în vălmăşagul furibund al imperialismului colonial de la sfîrşitul veacului al XlX-lea, Canada oferă, în cadrul Imperiului britanic, imaginea unei oaze mai liniştite, concentrate asupra iprdblemeloir ei interne. Evoluată spre un grad superior de sedimentare a instituţiilor sale politice, Canada

---

[1] Această lozincă era contrazisă de legile restrictive asupra imigraţiei, cu nuanţă rasistă, antichincză, care încep a fi introduse mai întîi în Queensland, la 1876, iar în Noua Zeelandă la 1881. Ele erau motivate prin pericolul scăderii salariilor, din cauza concurenţei lucrătorilor străini. E un punct de vedere eronat, împărtăşit de aristocraţia muncitorească. El a pri cinuit o creştere lentă a populaţiei coloniilor australiene, care la 1901 nu mărau abia 3 773 000 de locuitori, pe o suprafaţă de 7 700 000 km^2. Cf. B a u m o n t, *op. cit.,* p. 433.

[2] în afar.ă de Wyoming, unul din statele din cadrul S.U.A.

[3] Demangeon, *op. cit.,* p. 134; Nowack, *op. cit.,* pp. 148 fi 299; Sinclair, *op: cit.,* pp. 168—181; *CHBE,* VII$_2$, pp. 172, 180—182.

a cunoscut o **perioadă** de certă — deşi **nu** ***t/pti*** I.H ulară — dezvoltare economică şi de excepţionali **stabilitate** guvernamentală. Populaţia ei creşte, de la 3 635 000 **în** 1871, la 5 371 000 în 1901.

La 1886 s-a încheiat construcţia primei căi ferate transcontinentale canadiene — „Canadian Pacific Railway". Din 1901 a început a se construi a doua linie — „Canadian Northern". Acestea, împreună cu o ramificaţie a ultimei, numită „Grand Trunk Pacific", au constituit armătura unităţii economice şi politice a Canadei şi premisa dezvoltării impetuoase a Far-Westuliui canadian, în primele decenii ale veacului nostru [1].

Construirea căilor ferate a accelerat deposedarea de pământuri a indienilor şi a metişilor din Manitoba. Pe primii, guvernul federal a decis să-i fixeze în rezervaţii, ceea ce i-a împins la o răscoală în 1885. în acelaşi an s-au răsculat şi metişii din Manitoba, sub conducerea lui Louis-David Riel, **întors** <lni **exilul** său în Statele Unite. Revolta a fost înfrîntă, **Riel** prins şi executat. Indienii au fost constrînşi şi ei la **capitulare** şi la acceptarea teritoriilor limitate ce li se mai **l&sau** [2].

Scena politică a Canadei e dominată între 1867 şi 1896 de partidul conservator, condus la început de John Macdonald. El se retrase în 1873, sub presiunea unui scandal financiar — în legătură ou construirea căii ferate „Canadian Pacific" — şi a marii crize economice din acel an. Liberalii lui Alexander Mackenzie au urmat la putere, pentru o perioadă de cinci ani, după care, din 1878, conservatorii au revenit, menţinîndu-se pînă ila 1896.

Intermezzoul guvernării liberale a pus cu tărie problema oportunităţii protecţionisimiuliui vamal. Pe de o parte, politica liber-schimbistă a Angliei prejudicia dezvoltarea industriei autohtone, canadiene. Pe de altă parte, în 1874 liberalii au eşuat în încercarea de a reînnoi convenţia comercială cu

---

[1] **F o h 1 e n,** *op. cit.,* pp. 106—107.

[2] 'G i r a u d, *op. cit.,* **pp. 113—115; Frlgault-T rudei,** ***Histobe*** *du Canada dans Ies textes,* **I, pp. 43—48** ; **W. L.** Morton, ***Manitoba,*** pp. 213 *şi* 226.

Statele Unite (pe baze liber-schimbisti . uipunîndiu li K pirotecţionismul american.

Partidul conservator canadian fi I făcui Itunci 0 veri tabilă platformă politică din pn i de mSsuri protecţioniste. Şi o aripă a partidului liberal îşi iliulon scama că pentru Canada o atare politică economică c cea mai Indicaţi. Un reprezentant al acestei aripe liberale, Wilfrid Laurier, declara în 1876 în parlamentul canadian : „Protecţionismul e o necesitate pentru o naţiune tînără, spre a-şi putea realiza dezvoltarea deplină a propriilor resurse. Dacă aş fi în Marea Britanie, m-aş declara liber-schimbist; dar sînt canadian.., şi cred că avem nevoie de protecţionism" [1].

Cîştigînd net alegerile din 1878, conservatorii preluară puterea şi introduseră în anul următor primul tarif vamal complet şi decis protecţionist pentru industria canadiana. II atingea interesele de export ale industriei engleze şi, pe un plan mai general, punea în discuţie însăşi problema raportu rilor dintre Anglia şi Canada, a independenţei tot mai largi de acţiune pe care ultima o afirma.

Protecţionismul vamal adoptat de o parte a Imperiului britanic, în contrast cu liberalismul economic ce persista în politica metropolei, a derivat în mod direct, după cum e evident, din interesele dezvoltării burgheziei industriale autohtone. Contradicţia dintre aceste interese şi cele ale burgheziei britanice semnifică o fisură în unitatea economică, politică şi spirituală a imperiului, obligînd la reconsiderări, în formule din ce în ce mai suple, a relaţiilor interimperiale.

Pe fondul acestor aspiraţii către o mai largă libertate de acţiune, sînt încurajate şi sentimentele naţionaliste şi separatiste care stăruiau în rîndurile unei părţi a minorităţii franceze, reprezentate în această perioadă de partidul naţional al lui Honore Mercier şi de extremismul catolic al lui Henri Bouorassa. Ele sânt temperate însă de irealitatea procesului de fuziune anglo-franceză, de existenţa unui sentiment naţional, canadian, depăşind deosebirile de limbă şi tradiţie, sentiment căruia acelaşi Wilfrid Laurier îi dădea formularea următoare: „Iubesc Franţa, care ne-a dat viaţă, iubesc

[1] *CHBE,* III, p. 184.

Anglia, care ne-a dat libertatea; **dai primul** loc în inima mea este pentru Canada, patria şi **pămtntul** meu natal"[1].

Afirmînd tot mai mult poziţia **de Bine** SI n.itoare a statului canadian în raport cu metropola, guvernul său ceru în 1879 ca reprezentantul Canadei **la Londra** să poarte titlul de ministru-rezident, cu un statut **„cvasidiplomatic".** Guvernul englez reuşi să ajungă la un compromis pe această temă cu cel din Ottawa, adoptîndu-se de comun acord titlul de „înalt comisar al Canadei la Londra" [B].

Rolul guvernatorului general, reprezentantul coroanei britanice, se estompează aproape complet în faţa guvernului ales. Un istoric a sesizat prezenţa din ce în ce mai formală a acestei instituţii, printr-o imagine spirituală : „Canada se roagă în fiecare duminică în biserici ca guvernatorul să guverneze bine ; dar ea presupune că cerul nu va fi niciodată atît de neconstituţional, îneît să asculte această rugăciune" [3].

Modul în care marile colonii de limbă engleză — Canada, Australia — ridicau problema drepturilor lor specifice, în plină perioadă de potenţare din partea Angliei a politicii **unităţii** imperiale, a determinat iniţierea unei noi practici în **raporturile** dintre metropolă şi guvernele responsabile din **colonii** : convocarea periodică a conferinţelor imperiale, penii II discutarea şi adoptarea unor hotărîri comune în ches-**tîunile** de interes general, interimperial.

Prima dintre aceste conferinţe, ocazionată de jubileul de cincizeci de ani al domniei reginei Victoria, a avut loc la Londra între 4 aprilie şi 9 mai 1887. A doua s-a ţinut la Ottawa, între 28 iunie şi 4 iulie 1894 [4].

în cadrul ultimei conferinţe, Canada, interesată în lărgirea relaţiilor sale cu Australia şi Noua Zeelandă, a obţinut pentru toate coloniile ce dispuneau de autoguvernare dreptul de a încheia între ele acorduri comerciale pe baze diferenţiate, fără amestecul metropolei[5].

---

[1] Z i e fi e n, *op. cit.,* p. 512.
[2] *CHBE,* III, p. 63.
[1] Z i e h e n, *op. cit.,* p. 529.
[1] *CHBE,* III, pp. 406—411 ; pentru Canada la sfîrşitul secolului al XIX-lca, vezi şi : D e m a n g e o n, *op. cit.,* pp. 70—72. « C h c v a 11 i e r, *op. cit.,* I, pp. 214—215, 232.

~i

Aceste conferinţe au constituit, bl perspectivă, prilejul formulării aspiraţiilor burgheziei coloniale (itre *o* m.xi largă autonomie, fără a merge însă pîn;i la di/olv.uc.i **completă** a legăturilor cu Anglia. în cadrul lor se vor elabora doctrinele şi măsurile care, în secolul al XX-lea, vor încerca să concilieze tendinţele contradictorii din sînul imperiului, suprimînd acest nume şi, o dată cu «1, icăutînd să suprime impresia unei subordonări faţă de Anglia, din partea coloniilor sale.

CAPITOLUL

IN LUPTĂ PENTRU **REÎMPĂRŢIREA** LUMII (1895—1918)

Deşi, în politica britanică, imperialismul se manifestă mai curînd, totuşi anii 1895—1918 pot fi consideraţi perioada sa clasică, întrunind toate caracteristicile acestui ultim şi cel mai înalt stadiu al capitalismului, în forma lor deplin conturată.

în economia engleză de la sfârşitul secolului al XlX-lea, formarea monopolurilor şi a capitalului financiar — prin fuziunea dintre cel industrial şi bancar — e un fapt împlinit şi totodată un proces în dezvoltare spre forme tot mai cuprinzătoare.

Acest fenomen, în general, dar în special pentru Anglia, se află într-o relaţie strînsă, riguros determinată economiceşte, cu cel al expansiunii coloniale, al luptei pentru împărţirea şi re**fonpăi ţirea** hunii. Monopolurile — spune Lenin — „sînt deosel>n de n.unice cînd *toate* izvoarele de materii prime sînt con**Cfntrate** într^o singură mână... Numai posedarea coloniei asii .i pe deplin monopolul împotriva oricăror surprize în lupta

rivalul... Cu cît dezvoltarea capitalismului e mai mare, cu i îi lipsa de materii prime se simte tot mai mult, cu cît concurai ţa şi goana după izvoare de materii prime în întreaga lume sînt mai ascuţite, cu atât este mai înverşunată lupta pentru dobîndirea de colonii" [1].

Pentru capitalul financiar, spune tot Lenin, au însemnătate pînă şi izvoarele posibile de materii prime, ţinînd seamă de dezvoltarea rapidă a tehnicii, care poate transforma mîine în surse de profituri pămînturi care astăzi nu sînt bune de nimic. „După cum trusturile capitalizează averea lor printr-o evaluare de două sau de trei ori mai mare, ţinînd seama de profiturile «posibile» în viitor... aşa şi capitalul financiar tinde, în genere, sa acapareze cît mai multe pămînturi, oricare ar fi ele, oriunde ar fi şi prin orice mijloace, în speranţa de a găsi surse de materii prime..." [2].

---

[1] V. I. L e n i n , *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului,* în *Opere complete,* voi. 27, p. 386.

[2] V. I. I. e n i n, *op. cit.,* pp. 387—388.

E un iapt pe care-l mărturisesc **unii roprc/.i** *M.*\\\\ nialismului britanic (Lugard, guvernator ni **Nigeriei"), înc3** din ultimul deceniu al veacului trecut'.

Exportul de capital, o altă trăsătura **caracteristici B in** perialismului, împinge de asemenea la cucerirea **da Colonii,** deoarece pe piaţa acestora e mai uşor a înlătura pe concurenţi prin mijloace monopoliste, asigurând producerea mărfurilor în condiţii mai ieftine şi desfacerea lor cu profituri maxime.

Dar expansiunea colonială, transformată în dogmă de reprezentanţii intereselor uniunilor 'monopoliste, are şi profunde resorturi sociale, mărturisite franc de Cecil Rhodes, într-un moment de sinceritate. în intenţia colonialiştilor, ea trebuia să fie — concepţie ide altfel veche —- o supapă de canalizare a nemulţumirilor sociale generate de agravarea exploatării maselor, în condiţiile capitalismului monopolist: „Am fost ieri în East End [2] — spunea Rhodes în 1895, într-o convorbire cu cunoscutul ziarist William Stead — şi am asistat la o întrunire a şomerilor. Şi cînd, după cuvântările sălbatice auzite acolo şi care nu erau decît un singur strigăt : pîine ! pîine !, veneam spre casă şi mă gîndeam la cele văzute, eraim convins mai mult ca oricînd de însemnătatea imperialismului... Ideea mea cea mai scumpă este rezolvarea problemei sociale, anume : pentru .x salva de la un război civil ucigător cele 40 de milioane de locuitori ai Regatului Unit, noi, oamenii politici colonialişti, trebuie să cucerim noi teritorii pentru plasarea prisosului de populaţie, qpentru a dobîndi noi pieţe în vederea desfacerii mărfurilor produse în ifabrici şi în mine. Imperiul, asta am spus-o mereu, este o chestiune de stomac. Pentru a evita un i **Izboi** civil, trebuie să deveniţi imperialişti" [3].

Este punctul de vedere al unui om pentru care orice tratare .i problemei sociale trebuia să presupună menţinerea şi chiar întărirea forţei economice şi politice a burgheziei, păstrarea **neatinsă** a proprietăţii ei asupra mijloacelor de producţie. Colo-Mi ilismul, conceput ca remediu preventiv contra revoluţiei so-

---

[1] Cf. A. A. G o u b e r — A. F. M i 11 e r, *Changements politiques et •i/ues dans Ies pays d'Asie et d'Afrique au XXe siecle,* în *XI I^e Con- International des Sciences Historiques, Rapports,* voi. II, Viena. IW5], p. 135.

" (Jartierele sărace din răsăritul Londrei. După V. I. L e n i n , *op. cit.,* pp. 382—383.

ciale, avea un anume ecou şi în i-îmlul maselor muncitoare „neexjportate" în colonii ca „ipi IM", **de populaţie".**

„Politica colonială desfăşurau **ipe «oară** largă — constată Lenin — a făcut ca proletarul european să ajungă *în parte,* în situaţia că întreaga societate să nu fie întreţinută prin munca lui, ci prin munca băştinaşilor din colonii, aduşi aproape în sclavie. Burghezia engleză, de pildă, stoarce mai multe venituri din munca zecilor şi sutelor ide milioane de locuitori ai Indiei şi ai celorlalte colonii ale ei, deoît din cea a muncitorilor englezi, în aceste condiţii se creează, în anumite ţări, o bază materială, economică pentru molipsirea de şovinism colonial a proletariatului dirutr-o ţară sau alta" *. Ceea ce însemna o diversiune utilă pentru burghezie, introdusă cu scopul de a slăbi lupta de clasă a proletariatului.

Paroxismul expansiunii coloniale, generat de intrarea capitalismului în noua sa fază de (dezvoltare, a creat, cu deosebire în această perioadă, un şir întreg ide forme intermediare ale ilopandenţei diverselor regiuni ale globului faţă de marile pui'ri, în frunte cu Anglia. în aifara celor două grupuri principale ■ le ţ.iri : metropolele şi coloniile, apare şi categoria ţărilor dependente — cu una din formele isale : semicoloniile — de sine stătătoare din punct de vedere politic formal, dar prinse în fapt îmtr-o reţea de dependenţă financiară şi diplomatică [2].

Omul zilei : Joseph **Chamberlain**

Disraeli fondase, teoretic şi practic, doctrina unităţii Imperiului britanic şi a expansiunii sale nelimitate. Cecil Rhodes, teoretician şi el, dar mai ales om de acţiune, dăduse o eclatantă expresie practică acestei doctrine, prin cuceririle coloniale din Africa de Sud, extinzînd considerabil sfera de dominaţie a capitalului monopolist englez.

Pe această linie, începînd din 1895, Anglia a cunoscut, timp cam de un deceniu, o veritabilă (febră şovină [3], comparabilă în

[1] V. I. Lenin, *Congresul socialist internaţional de la Stuttgart,* în *Opere complete,* vol. 16, Editura Politică, Bucureşti, 1963, p. 71.
[2] V. I. Lenin, *Imperialismul...,* în *Opere complete,* vol. 27, p. 389.
[3] Brunschwig, *La politique coloniale...,* în „Revue an. 85 (1961), tom. CCXXVI, p. 452.

esenţă cu naţionalismul burghez contincn I de un colorit dominant colonialist. Omul care ,i pensoniii'ii ,11 n • .I-,I i si,in- de spirit, alimentată de interesele **monopoluriloi** ii ilului li nanciar, a fost Joseph Chamberlain. A I nuna în primul rînd a descifra resorturile **obiective . i l < atitudinilo]** şi teoriilor sale, exprimate în fraze grandilocvente. **Era** un mare industriaş din Birmingham, reprezentant al industriei **metalurgice** britanice, ameninţate de concurenţa germană şi americană mult mai mult decît industria bumbacului. Birmingham contra Manchester. Industria grea şi interesele ei, faţă în faţă cu cele ale industriei textile. Un sector economic sever concurat pe piaţa externă, încereînd să-şi impună punctul de vedere în politica britanică, în raport cu altul, dispunând încă de poziţii suficient de solide pe piaţa mondială.

Aceste interese diferenţiate sînt concentrate şi filtrate In activitatea lui Joseph Chamberlain, nuanţînd **personalitatea lui** aparent contradictorie, atitudinile sale mult discutate. Pe această bază „omul din Birmingham" se ridică împotriva citadelei liberalismului — Manchester — şi preconizează cu hotărî re convertirea Angliei la protecţionism, lansînd lozinca „fair-trade", în loc de „free-trade" [1], rupînd cu liberalii [2] şi trecînd la conservatori, la „bătrînul partid stupid". în imperialismul colonial şi în protecţionism, el vedea „o politică reală, înţeleaptă $i economicoasă", destinată să apere Anglia în special de concurenţa Germaniei şi Amerieii [3]. Ohamberlain n-a avut în politică alte principii decît acelea ale intereselor marelui capital britanic, pe care le-a promovat fără scrupule sub raportul metodelor şi s-a priceput să le exprime într-o ideologie şi un limbaj aproape romantic, străduindu-se să exalte imaginaţia colectivă, să aprindă orgoliul naţional şi şovinismul. „Cred în .iceastă rasă — spunea el — cea mai mare dintre rasele guvernante pe care ikimea ie-a cunoscut vreodată ; cred în această rasă angloHsaxonă, mîndră, tenace, hotărîtă, încrezătoare în ea însăşi, pe care nici un climat, nici o schimbare n-ar putea-o face să devină bastardă şi care, mai presus de orice îndoială,

---

[1] „Comerţ corect", în loc de „comerţ liber".

[2] Joseph Chamberlain s-a opus acordării autonomiei Irlandei, propusă de Gladstone, devenind şeful grupului „liberalilor unionişti", la început .iliaţi, iar ulterior contopiţi cu conservatorii.

[3] V. I. L e n i n, *Imperialismul,..,* în *Opere complete,* voi. 27, p. 382.

va constitui forţa predominaui.i .1 **iltoriei** viitoare şi a civili/.1 ţiei universale ; şi mai cred în viitorul »< estui imperiu vast **cil** lumea, idespre care nici un **englez nu poate** vorbi fără un fior de entuziasm" [1].

Accentele lui Chamberlain sînt **asemănătoare** cu ale pangermaniştilor şi izvorîte, de fapt, din situaţii şi scopuri analoge.

In cabinetul conservator prezidat de lordul Salisbury, venit la putere în 1895, „Joe" Chamberlain a deţinut Ministerul Coloniilor, exercitînd o mare influenţă asupra întregului guvern.

El a prezidat, în 1897, conferinţa imperială de la Londra, ocazionată de jubileul de 60 de ani de domnie al reginei Victoria, „bunica Europei monarhice", jubileu ale cărui serbări au fost anume regizate ca o apoteoză a imperiului şi orgoliului britanic.

Sub egida lui Chamberlain au fost întreprinse războaiele imperialiste .împotriva statului mahdist, a burilor, umilirea Franţei la Fachoda, împărţirea Chinei în zone de influenţă, terminarea aproape integrală a împărţirii Africii. Absorbit de însemnătatea expansiunii coloniale pentru interesele monopoliştilor [britanici, Chamberlain a văzut la un moment dat în **Franţa** principalul rival al Angliei, şi s-a lăsat înclinat către o înţelegere cu Germania, voind astfel să pună capăt politicii „splendidei izolări", a neangajării în problemele europene prin tratate de durată. I s-a opus însă bătrînul Salisbury, conserva**tor** de şcoală veche, pătruns de ideea că : „Nici o ţară din lume nu e în situaţia Angliei de a-şi putea permite să renunţe la prietenia altora. Forţa sa nu depinde de legăturile sale cu. alte puteri, ci irezidă an falezele ei de calcar şi în flota sa" [2]. \

Istoria i-a dezminţit, în oîţiva ani, pe amîndoi. Anglia a. trebuit să renunţe la „splendida izolare", dar esenţială s-a dovedit contradicţia sa ou imperialismul german, sosit mai tîrziu la împărţirea coloniilor şi aspirând la reîmpărţirea lumii prin mijloace violente. Anglia şi-a putut mai uşor rezolva, prin compromisuri, diferendele sale coloniale cu Franţa, aliindu^se cu ea împotriva imperialismului german (1904). Rămîne un fapt că aceste blocuri imperialiste agresive, care gravitau în jurul Angliei pe de o parte şi a Germaniei pe de altă parte, au fost determinate de interese economico-ipolitice la scară tmon-

---

[1] După Hardy, *op. cit.,* p. 75.

[2] După 15 a u m o n t, *op. cit.,* p. 293.

dială, iar nu europeană. „Balcanii >i turnul **catedralei din** Strasbourg" [1] nu mai sî-nt probleme **de prim** plan **In** polii marilor iputeri.

Dezminţit şi chiar înfrunt a fost Chambei lain şi în **lupta ia** în favoarea adaptării protecţionismului. Opoziţia cercurilor industriale încă neinteresate în abandonarea liberului-schimlv s-a unit cu rezistenţa ipăturilor mk-burgheze şi a maselor imuncitoare care se temeau că protecţionismul va însemna o scumpire a vieţii. Liberalii au folosit această conjunctură, au răsturnat pe conservatori şi au câştigat alegerile din 1905. Este anul care marchează sfîrşitul „crizei" expansioniste a imperialismului britanic. Liberalii revin ila o conduită mai moderată în problemele coloniale. Aceasta în primul rînd pentru că Anglia e absorbită de expectativa confruntării armate cu **Imlperialis** mul german, tot mai agresiv.

Oricum, interesele uniunilor monopoliste şi ale capitalului financiar englez se puteau declara satisfăcute. La 1876, Imperiul britanic avea 22,5 milioane de kilometri pătraţi şi 251,9 milioane locuitori. La 1914, el cuprindea 33,5 milioane de kilometri rpătraţi, cu 393,5 milioane locuitori[2]. Disraeli, Rhodes şi Joseph Chamberlain... Acest triumvirat lăsase urme, în trecerea lui prin istoria imperiului...

Relaţii economice înterimperiale

E inutil a mai reveni asupra faptului că toată „problema imperială" de la sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul veaculuі nostru, în termenii inauguraţi de politica lui Disraeli, se reducea, în ultimă instanţă, la un substrat economic. „Imperiul... este o chestiune de stomac", declara brutal Rhodes. Şi tot el considera că singura legătură <pe care Anglia poate spera s.i-şi bazeze raporturile cu coloniile, spre a evita secesiunea lor, este de ordin practic, fiindcă generaţiile următoare n-aveau

---

[1] Expresie designînd cauzele de încordare politică în Europa, în decern, ii 1870—1880 : slăbirea Imperiului otoman, lupta de eliberare a po-M lor din Balcani, rivalitatea marilor puteri pentru influenţa în această

■ }i asupra strîmtorilor (Bosfor şi Dardanele), iar pe de altă parte pro vinciile Alsacia şi Lorena, cu pierderea cărora, în 1871, Franţa nu se pu ii i împăca.

[1] V. I. L e n i n, *Imperialismul...,* în *Opere complete,* voi. 27, p. 384.

să mai fie născute în Anglia, **aţa** îm îl ai < ■ micuţul sentimental pentru ea va slăbi treptat *.

Faptul că intenţia de a **transforma Imperiul** britanic într-o unitate economică şi politică strîns.i n .1 reuşit, apare limpede. O dovedesc opoziţia coloniilor **faţă** tic o politică vamală comună, eşecul protecţicnisnuilui, veleităţile spre libertate de acţiune din partea coloniilor, tendinţa unora de a fi tratate pe picior de egalitate cu metropola, lupta de eliberare naţională a altora.

întrebarea care se pune e numai dacă întreg efortul de unificare imperială avea sau nu o bază economică ? Răspunsul obligă la o dificilă analiză a relaţiilor economice din interiorul imperiului.

Ea trebuie să ţină seama iîn permanenţă de un element fundamental : pierderea din partea Angliei a primului loc în lume în producţia industrială. La 1860, Marea Britanie producea aproximativ jumătate din totalul mondial al cărbunelui, fierului brut şi bum'bacului. La 1913, cota care-i revine la nrticole oscilează între 13 şi 23% din producţia mon-**dial&.** Această proporţie reprezintă însă în cifre absolute o **producţie** mult mai mare decît în 1860. Potenţialul industrial englez a continuat să crească şi el era capabil să acopere, în li **rgă** măsură, cererile coloniilor.

în cifre absolute, media valorii anuale a exportului Marii Britanii în imperiu a crescut între 1850 şi 1913 de la 19 la **161** milioane lire sterline, iar aceea a importului ei din imperiu de la 39 da 173 milioane lire [2]. O creştere considerabilă cuantumu/lui exportului şi importului se observă mai ales după 1892, cînd cifrele respective erau de 81 îşi 97 milioare lire[3]. Dar cu toate -că Anglia întreprinde efortul monopolizării pieţei coloniilor sale şi le inundă cu cantităţi sporite de mărfuri, în comerţul exterior al acestor colonii ponderea schimburilor cu Anglia este într-o scădere continuă.

De pildă: între 1870 şi 1880 mărfurile britanice acopereau 54% din importul Canadei, 85% din al Indiei, 83% din al Africii de Sud şi 73% din al Australiei.

---

[1] D e m a n g e o n , *op. cit.,* p. 188.

[8] C r o u z e t , *Commerce et empire,* în „Annales", an. 19 (1964). nr. 2, pp. 295 şi 298.

[3] *CHBE,* III, p. 204. In 1901, aceleaşi cifre însumau 104,6 şi 105,4 milioane lire. Cf. *Ibidem,* p. 441, nota 3.

La 1913, proporţia mănfuriloi iadei era de numai 21%, în cel al Endiei li 66°/o, în al Africii de Sud la 56%, în al Australiei I l **52°/o** '.

înainte de a trage o concluzie asupi neţuri .i relaţiilor comerciale interimperiale, sînt de **reţinui tnd douS** elemente. întîiul este demarajul investiţiilor de **capital** în inM riorul imperiului, care cresc între 1870 şi 1913 de la 270 Li 1 780 milioane lire sterline, ajungînd să reprezinte 47% din totalul exportului britanic de capital în străinătate [2]. Al doilea este faptul că pînă spre sfîrşitul secolului al XlX-lea cota-parte *a.* exporturilor britanice spre imperiu variază contraciclic ; ea croşte în perioadele de criză şi descreşte în cele de prosperitate, ceea ce evidenţiază faptul că imperiul joacă un rol compensator yi stabilizator în economia engleză. în perioada următoare însă, aceste oscilaţii se conformează curbei mondiale, adică scad şi cresc paralel cu anii de depresiune şi de avînt[s].

Revenind la (dificila chestiune a unei concluzii asupra datelor de mai sus, ise poate aprecia că ele relevă, în ansamblu, incapacitatea economiei engleze de a-şi asigura o poziţie de monopol pe piaţa imperiullui. Această stare de lucruri a derivat, j>e de o parte, din concurenţa străină [4]. în al doilea rînd, din însăşi dezvoltarea economică a coloniilor, care duce la stabilirea de mai intense şi mai avantajoase relaţii comerciale directe între unele din ele. Investiţiile masive de capital britanic în imperiu au avut acest efect contradictoriu : au subordonat economia coloniilor, dar au creat şi posibilităţi de relaxare a legăturilor lor comerciale cu (metropola. Necesităţile coloniilor au crescut în ritm şi în proporţii mai mani deoît capacitatea industriei engleze de a le acoperi la preţuri avantajoase în raport eu concurenţa străină.

Examinînd sub un alt aspect structura raporturilor econonine dintre Anglia şi imperiul ei, reies de asemenea unele Inmbări substanţiale, după greutatea relativă pe care diverse mărfuri o au iîn acest circuit. La importul Angliei, creşte con-

---

[1] C r **o** u z e t, *op. cit.,* p. 302.

» *Ibidem,* p. 288. Ele sînt îndreptate, în proporţie de peste 5O°/o, spre I ....**nioanele** albe" : Canada, Australia, Noua Zeelandă.

[1] *Ibidem,* p. 300.

[4] Exemplu tipic : concurenţa Statelor Unite în Canada ; aceasta, la n,nul secolului trecut, îşi acoperă 57% din import cu mărfuri din S.U.A-

siderabil proporţia pe care o **ocupi ceri alele,** ceaiul, carnea şi produsele alimentare în general, **ipri din** imperiu. Scade în schimb importul'de cafea, za'lur, lemn, **bumbac,** pentru care Anglia se adresează unor surse **din afara imperiului. La** exportul sipre imperiu, faptul principal **este decanul** articolelor de bumbac şi creşterea produselor **metalurgice.** Iată cîteva date, privind proporţia pe care mărfurile de **mai** sus provenite din Imperiu, o deţin lîn importul total **al** Marii Britanii, în anii 1854, 1890 şi 1913.

Importuri din imperiu ,	*procente*		*total* [1]
	1854	1890	1913
Cereale	5,8	16,5	35,8
Ceai	0,7	71,7	87,3
Carne	0,9	15,4	24,7
Produse alimentare în ansamblu	19,1	19,1	27,0
Cafea	76,[illegible]	33,0	18,7
Zahăr	64,[illegible]	15,8	8,7
Lemn	55,[illegible]	26,7	16,2
Bumbac	8,4	11,2	3,0

Cît priveşte exporturile spre imperiu, proporţia produselor textile scade între 1854 şi 1913, în ansamblul exportului britanic, de la 64 la 51°/o, din care cele de bumbac de la 42 la 33%. Articolele metalurgice, în schimb, sînt orientate spre imperiu în proporţie de 16% în 1854 şi de 32% în **1913** [2].j

Pe cap de locuitor, consumul de mărfuri engleze este mult **mai** mare în colonii decît în oricare ţară europeană, sau **în]** Statele Unite [3]. Ceea ce, alături şi de alte date, îndreptăţind

[1] C r o u z e t, *op. cit.,* p. 290.
[2] *Ibidem,* p. 297,
[3] De pildă, în anul 1913 valoarea mărfurilor engleze importate **sel** cifra la aproximativ 10 lire sterline pe cap de locuitor în Noua Zeelandă, 7 lire în Australia şi cîte 3 pînă la 4 lire în Canada şi Africa de Sud, **faţă de** 6 şilingi în S.U.A., 1 liră în Elveţia, 2 lire în Suedia, 2 lire 9 şilingi în Olanda. Cf. Dtmangcon, op. ***cit.,*** p. 190. ■

il.i **a nereuşitei** n. **riului** într-un
• închis, arată că **eforturile capitalului** monopo-
dui totuşi la anumiţi- **rezultate, în** sporirea şi
uluirilor interimpcrialc, **rezervînd** coloniile ca
i de exploatare de prim ordin. Se con-
ni **Lenin,** făcută încă la sfârşitul secolului
I.I **o originală** diviziune a muncii între
dintre are unde produc mai cu seamă
iele pentru cele din Europa" [1].
.....ni urilor importate sau exportate din
igliei oscilează aproximativ între Ini
totalul comerţului exterior, se poate ;c
încadrează mai curînd în **prima** ni,
diferenţiate de Lenin, **din** ■ nglia, cu
toată aparenţii **oari** ■ illă totuşi în
frunţi
.....I amplorii legăturilor eoonon
,i ,l
ii-i inipcrial în avantajul metropo-
iiul, I.i insistenţele Angliei, guver-
l mărfurile britanice un tarif
[1] 1 /2% a taxelor, modificat
i l,i 25 şi 33 1/2% reducere. La acest
" se vor ralia, nu fără ezitări,
landă în 1907, apoi şi Austra-
in ml i **intermediară,** limitată, pînă la
nul lui Joseph Chamberlain şi al
protecţionist în raport cu lumea
ii libera circulaţie a mărfurilor în

iii M Iniilor interimperiale, după 1895

•r dintre Anglia şi imperiu
• ! ′ ii **structurii** raporturilor econo-
ndinţa creării de instituţii care

•*it U cartea lui Parvus, „Piaţa mondială ţi*
, voi. 4, p. 60.
iip. 195^-197 ; B a u m o n t, *op. cit.,*
<: li e v a 11 i e r, *op. cit.,* I, pp. 233—234.

să favorizeze unitatea imperiului i **;te însă** de **progresul** deliberat al „autonomismuilm ' **coloniilor** de emigraţie şi de creşterea valului luptelor **de elibei**

Cu începere din primii ani ai **vesu ului al** XX-lea survine 0 dirijare a emigraţiei, o specială încurajare a ei înspre colo niile britanice, mai ales Canada, Australia, Noua Zeelandă şi, în -măsură anai mică, Africa de Sud. Conferinţele imperiale din 1907 şi 1911 adoptă oficial o asemenea hotărîre, menită să contribuie, fără îndoială, la sudarea spirituală a imperiului. Pînă ipe la 1903—1904, emigraţia britanică se îndrepta, în proporţie de peste 50%, către Statele Unite. In 1913, damanioanele absorb deja peste 70% din emigranţii englezi, al căror număr e considerabil : după 1910 o medie anuală de aproape 400 000 *K*

Conferinţele imperiale devin o instituţie permanentă şi se succed cu regularitate. Cea mai importantă are loc la Londra, între 15 aprilie şi 9 mai 1907. De fapt, este prima care poartă i.i 1 denumirea de „conferinţă imperială", sugerînd astfel 1 M **ai Cerul** de întrunire *inter pares* [2]. Ea a adoptat termenul de **«dominion"** pentru principalele colonii, dotate cu guvern res ponsabil. S-a luat tot acum hotărîrea convocării acestor confei *iu\e* la fiecare patru ani. în cadrul guvernului britanic, la ce rerea reprezentantului Australiei, Deakin, s-a constituit un departament separat al daminioanelor, desprins din vechiul „Colonial Office". Există, aşadar, de acum înainte, trei or gane de legătură cu imperiul : Departamentul Dominicanelor, al Indiei şi al **Coloniilor,** separate după natura diferenţiată a relaţiilor de subordonare dintre Anglia şi posesiunile sale. S-a creat de asemenea, în 1909, statul-major imperial, cu sarcina coordonării forţelor şi organizării militare a întregului im periu [3].

Regimul de „dominion" îşi face loc larg. Canada era, pînă la 1901, singura >care-l dobîndise. In acest an, unificarea coloniilor din Australia într-o federaţie (Commonwealth of Austra-

---

[1] *CHBE,* III, pp. 479—480 ; D e m a n g e o n, *op. cit.,* pp. 62—63 *p* **194.**

[1] „între egali" (lat.).

' ***CHBE,*** I I I, pp. 422—430, 588, 755; Hardy, *op. cit.,* p. *77;* (i i i ni ,i 1, *op. cit.,* p. 86 ; **Chevallii r, <<*i*>.** *cit.,* **1, p.** 246.

i-stora acelaşi statut. ' < Noua 'Avlandă,
rica de Sud (Union ..I South Africa) în 1909.
iimperială din 1911 a acceptai ca Marea Brita-
Diiducereaîşi controlul general al ipoliticii externe
ii cu recomandarea ca dominioanele sS fie con-
nu 11 posibil.
n i . nc,i sistemului „preferinţelor imperiale" în
i IS98 se iau imăsura în vederea unificării
imperiul. 'La aceeaşi scară se întoc-
i i . n c i centralizate şi se înaintează (proiecte
■ lefilor de naturalizare şi de acordare a bre-

unor „împuterniciţi comerciali" în
,i observa şi raporta asupra posi
i schimburilor comerciale cu metropola,
■ i . i limita injoncţiunile străine, denotS
[oi politice pentru coeziunea economică a
idiază şi congresele Camerelor da
în 1886 la Londra — care se ţin
in pi im ipalele centre economice ale domi-
iydney.
u ud pretutindeni, tot imai adînc în interior.
in I [ganda ; în aceeaşi perioadă au loc
Da de Aur :şi Sierra Leone. în Africa
i < .ipctown ajunge în 1909 pînă la
jian. In Australia, unde construcţiile
pe colonii, se fac proiecte de unifi-
liil -ritclor linii de cale ferată, ipe baza
Mhl.

Războiul anglo-bur

Ici, aceea dintre zonele de expan-
oeuipă iprimul loc în atenţia Marii
frica de Sud. Aci întreprinde
Im I..... tipice ale epocii imperialiste,
I II In II i le procesului (împărţirii lumii între

i n - . ' • bui i v e a la bază dorinţa capitalului mono-
icapara şi dispune după plac de imensele

bogăţii minerale descoperite în **subsolul republicilor** bure. Pre- . şedinţele Krtiger n-a acceptat **faisS ifice** de bunăvoie independenţa economică şi politica a **popoi** ului său.

în repetate rînduri, englezii **au căutat** să-l atragă în tratative şi să-l convingă. Cecil Rhodes, ca prim-iministru al Coloniei Gapului, a avut un rol de căpetenie în aceste demersuri, îmbinate alternativ cu presiuni şi provocări.

Transvaalul rezistă încercărilor de a fi atras într-o uniune vamală cu Colonia Capului şi Natal ; Orange însă a acceptat, semnînd în schimb, în 1889, o alianţă defensivă cu cealaltă republică bură. Eşuară şi insistenţele lui Rhodes pentru o federaţie a acestor state cu Colonia Capului. în cursul întrevederii celor doi adversari, la Pretoria, în 1894, Kriiger rămase neclintit. Divergenţele se. acumulau, ipe tema impozitelor pentru companiile miniere străine, a drepturilor politice pentru proaspeţii imigranţi, a tarifelor vamale şi a căilor ferate.

Rhodes îşi pierdu răbdarea. Agenţii săi puseră la cale o răscoală printre imigranţii din Johannesburg, sub pretextul indicării de drepturi politice. în momentul izbucnirii ei, **trupele** Companiei Africii de Sud, puse sub comanda unui aven- **ier,** Jameson, urmau să intre pe teritoriul Transvaalului, pen- „proteja" pe cetăţenii străini „ameninţaţi".

Planul a eşuat lamentabil. Complotul de la Johannesburg a fost descoperit şi prevenit. Jameson, nefiind la curent, a intrat t în Transvaal, în ifruntea unui detaşament de 470 de călăreţi, la data fixată. El a fost înifrînt şi prins de buri la 27 decembrie 1895. Situaţia Angliei era penibilă. Jameson proclamase intervenţia în favoarea unor „oprimaţi" siliţi să- se răscoale, dar răscoala nu izbucnise, ceea ce demonstra dincolo de orice evidenţă uneltirile puse la cale de Compania Africii şi de guvernul Coloniei Capului.

Chamberlain, proaspăt ministru al coloniilor, s-a iritat pentru această gaifă, care a însemnat sfârşitul carierei politice a lui Rhodes. Ca prim^ministru al Coloniei Capului, el se străduise să atragă la colaborare pe burii care trăiau aci. Aceştia se constituiseră, de prin anii 1878—1884, sub conducerea lui Jan Hendrik Hofmeyx, într-o iligă politică al cărei program moderat nu respingea conlucrarea cu englezii, mărginindu-se la revendicarea unor drepturi mai largi pentru buri[1]. După raidul

[1] *CHBE,* V I I I , p. 491—493; G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. 124—125.

aceşti „afrikaanderis" 9 au indignat, începînd cola-
i'olitkă cu regimul şi siliiwlu 1 pe Elhodes să dimi-
sînt însă de loc lipsite de temei supoziţiile că'
li fost la curent cu urzelile lui RIKKICS, deza-
lipa eşecului pentru a se salva pe sine [1].
ii |.imeson a creat Angliei şi .complicaţii interna-
i, care pusese mîna pe Africa de sud-vest,
mulţumirea abia mascată a Angliei, vedea în
in aliat âimpotriva acesteia. Kaiserul Wilhelm
preşedintelui Kriiger o telegramă în care îl
iptul că : „..jfără a face apel la sprijinul puteri-
l înfrfîngă „bandele înarmate care invada-
111 A iirni.it o tensiune diplomatică anglo-ger-
I I I pi II de speranţa Germaniei într-un conflict
;i de politica de apropiere a lui Cham
■ iiii icuraiate de eşecul britanic, triburile
din teritoriul concesionat Companiei
H L l.irii în martie 1896. Ele fură înfrînte
Răscoala fu urmată de măsuri admi-
[900) menite a întări controlul asupra Rho-
!. cuiiTi începeau deja a fi numite aceste

nele 'bure răscumţpărară, conform unui
M tea de pe teritoriul lor din căile ferate
iwn. Societăţile britanice de căi ferate
I reducerii veniturilor pe care o atrăgea

l lui Rhodes, atitudinea burilor a rămas
1 fameson a fost predat tribunalelor en-
n), iar cei implicaţi în complotul nereuşit
•r.iţiaţi.
l idoptl O atitudine tot mai revendicativă.
M masive de acţiuni, proprietarii şi
lin Africa de Sud au provocat o
II MI lui acţiunilor. Micii acţionari au fost

■ 196 Maurice Crouzet, *Joseph Cham-
rpansion imperialiste* [Col. „Colonies et em-
I lui (li Aud. ■,'• Julien, seria I, nr. 5], Paris, 1949,

Rhodtsia, **pp. 196 şi** 209; Giglio, ***op.*** *cit.*, **pp.** 267—

spoliaţi prin aceasta manevră, **cârca** i ii d re.pt scop dezorien tarea opiniei publice şi crearea unui i **iimai** de „indignare" îm potriva lui Kriiger şi a burilor. **Polii** ia ira era prezentată de presa britanică drept vinovată **de prăbuşirea** de la bursă[1]. Charnberlain, în 1898, redeschide **în parlament** problema ra porturilor cu burii, expunînd-o **tendenţios.** în mai 1899, la cererea **(lui** Milner, noul înalt comisar britanic pentru Africa de Sud, are loc da Bloemf ontein o întrevedere a acestuia cu Kriiger şi cu Stein, preşedintele republicii Orange (ales în 1897). Milner ceru în cursul tratativelor ca burii să acorde drept de vot ce tăţenilor care se stabiliseră pe teritoriul lor de cel puţin 5 ani. Kriiger nu voi să admită decît termenul minim de 7 ani. Tra tativele se rupseră. Ulterior, Kriiger comunică acceptarea pro punerii engleze, dar nici aceasta concesie nu mai fu considerată satisfăcătoare. Anglia se decisese la o acţiune armată.

în octombrie 1899 izbucni războiul[2]. Englezii debarcară în Africa de Sud 25 000 de soldaţi. Parvenindu-i ştirea, Kriiger adresă la 9 octombrie un ultimatum, cerând oprirea trimiterii **trupe** şi retragerea celor existente de pe frontieră. în cazul **unui răspuns** nefavorabil în termen de 48 de ore, se considera Luată starea de război. La 11 octombrie, Anglia respinse **ultimatumul.** în aceeaşi seară, burii începură ostilităţile. Infe rioritatea lor faţă de resursele colosului care se pregătea să-i **fhită** îi obliga la tactica ofensivă, mai înainte ca englezii şi fi putut concentra toate forţele ide care dispuneau. Mobili y.înd pe toţi bărbaţii între 18 şi 50 de ani, burii abia dacă reu şeau să întrunească 28 000 de soldaţi. Cu voluntarii sub 18 şi peste 50 de ani, la care au -făcut apel în ultima instanţă, ei au atins un maximum de aproximativ 50 000 de luptători.

Generalii buri acţionară cu repeziciune. Joubert pătrunse în Natal, repurtând o victorie la Ladysmith. Cronje înfrînse

---

[1] G i g 1 i o, *op. cit.,* pp. **180—181.**

[2] Antecedentele imediate ale războiului: B a u m o n t, *op. cit.,* pţ>. 213—216, 307—308; S î k, *op. cit.,* I, pp. 382—386; Hardy, *op. cit.,* pp. 218—221. In pregătirea diplomatică a războiului, Anglia se asi gurase de neutralitatea Germaniei, promiţîndu-i acesteia Angola, „în cazul în care, din nefericire, s-ar considera imposibilă menţinere.i **integrităţii** po milor africane ale Portugaliei" (tratatul secret din 30 **august** 1898). An- i înşelat însă Germania, deoarece prin **aii tratai secret, din** 14 **oc tombrie** 1899, ea a garantai Portugaliei **integritatea posesiunilor** sale în **ichimbul** interdicţiei importului **de arme pentru buri** prin aceste posesiuni. i I. li .i u in o n t, *op. cit.,* pp. 26

Icze comandate de Baden Powell la Mafeking şi
ilterley. O coloană bur.i **-pâtrunise ipre Jud,** în Colo-
nliii, ilctorminînd alăturare.i la lupt.i ,i **unora din** com-
> .11 r locuiau aci[1].

lecembrie, englezii trecură la contraofensivă,
întinderii respinşi. Lordul Methuen, în fruntea a
ni, încercă să deblocheze oraşul Kimberley, dar
rsfontein. Generalul Buller, atacînd. dinspre
i de oameni, e bătut pe imalul rîului Tugela,
MU englez, Gatacre, cu 4 000 de oameni, înre-
■ 'i-niherg.
nu .ile războiului, cu neaşteptatele succese in
o largă 'popularizare în ipresa mondială, ni ilc
Mii»|).itic pentru cauza lor şi de admiraţie in Mu
Ici ii ido vadă.

i ..i mersul războiului ise schimbă. I
i iot hnpuriul britanic se concentraseră la dis
MIiin,i englezi, Roberts, Kitchener şi French.
II 105 000 soldaţi, în martie 200 000. Cu
numerică, englezii despresurară Kimber-
ircuiră la Paderberg ipe generalul
lameni, dbligî,mdu-l să capituleze după
mcene, la slîrşitul lui februarie englezii
mit li, In martie ei cuceresc Bloemfontein, la
Mafeking, ipeste 2—3 săptămîni
apoi Pretoria, capitala Transvaalului.
trecu în colonia portugheză Mo-
i' i rcă pentru Eurqpa. Generalul Roberts
i.li ii două republici bure. In decembrie el
liind numit comandant suprem al armatei

iînşit. O pante a generalilor buri a
succese parţiale, lupte de guerilă.
hristian de Wett se distinseră prin

l n hener .nplică atunci tactica pămîntului în lagăre de concentrare a tuturor in lupi.itoi iloi bu

VIII, p. 601.

Lupta se ducea în condiţii **prea** ini >e putea pre- lungi peste o anumită limită. In eneralii buri iniţiară tratative de pace. Guvernul **b** **e** arătă mai con- cesiv decît era de aşteptat. **Prelun** **oiului,** impopular în Anglia şi în întreaga lume, **an** de resurse umane şi materiale deasupra oricăror prevederi, prilejuiseră dezlănţuirea unei violente campanii politice a liberalilor împotriva conservatorilor. Războiul costase 250 milioane de lire şi peste 40 000 de oameni, morţi şi răniţi. Fusese o lecţie dură pentru colonialismul britanic. Ea a marcat — spune un istoric contemporan — momentul din care „încrederea în dinamica expansiunii imperiale a murit ; publicul britanic n-a mai investit capital emoţional în politica imperială..." *.

în luna mai 1902, con ducătorii rezistenţei bure se întruniră la Vereenigung şi deciseră acceptarea condiţiilor engleze[2]. în discuţii, generalii Botha şi Beyers relevară una din cauzele înfrîngerii : ostilitatea populaţiei indigene faţă de buri.

într-adevăr, atmosfera de simpatie care a înconjurat lupta burilor pentru apărarea libertăţii statelor lor nu trebuie să **altereze** aprecierea obiectivă a isensului acestei lupte. Burii şi-au independenţa ; eroismul lor a fost incontestabil, iar **boiul** pe care l-au purtat a avut un caracter antiimperialist i dat lovituri grele colonialismului britanic. Dar burii erau <> minoritate opresoare, care trata masa populaţiei indigene, maure, cu tot atîta cruzime şi lipsă de consideraţie ca şi ori-i • regim ide idominaţie colonială. Lupta lor a avut şi reversul reacţionar al apărării poziţiei de minoritate exploatatoare şi asupritoare.

La 31 mai 1902 s-a semnat ipacea de la Pretoria. Transvaal şi Orange erau anexate Imperiului britanic, dar burilor li se garanta libertatea individuală şi dreptul **la** instrucţiune în limba maternă. Guvernul britanic (promitea 3 milioane de lire pentru refacerea distrugerilor pricinuite de război. Generozitate explicabilă, ţinînd seama de marile interese economice ale capitalurilor engleze. Se promise şi acordarea, în timp cît mai scurt, de instituţii reprezentative.

---

[1] A. P. Thornton, *The Imperial Idea and its Ennemies. A Study in Britisb Power*, Londra, 1959, pp. 109—110. * *CHEF,* VIII, p. 611.

lemnarea ypăcii, **generalii bu** **primiţi cu** onoruri
I ' **Kjiiger** refuză orice **ooropromis. Refugiat** în Eu-
i zadarnic să obţină un ajutor pentru cauza po-
I trăi în Elveţia şi Olanda, murind în 1904, în
iii[1] .mi.
frica de Sud după războiul **anglo-bur**

ii din 1902, Anglia s-a arătat deosebit
din toate punctele de vedere, urmele răz-
■-misiunile făcute, pe linia generală a
i n i m i i In ir. Mai multe erau considerentele
interesele capitalului britanic pen-
onomică, permiţînd reluarea **explo i**
mdiţii normale a bogăţiilor miniere ; faptul
. **ite** a contradicţiei dintre opre-
nă cădea pe raporturile dintre en-
i'iiiini .ni **acum** interesul a-şi alia elementul
' U a populaţiei de culoare ; dorinţa
nie problema Africii de Sud din atenţia
■siunea britanică şi de atro-
!ii motiv ide atitudine îm/pă-

iniiiliii imilitar se introduse ifoarte curând admi-
< iste republici fiind tratate după un
l l ll î

p p
(hapului şi Natalului. în 1903 se i i i
între coloniile Africii de Sud. Ferii
i i u l t - n i restabiliţi în drepturile de pro-
lispune în favoarea regimului britanic şi
.iio'/.uvernării, de care Transvaalul 16,
i a r Orange în iunie 1907 [2]. 11 i partidul
unificării sau al pro-i ! ifrkan sau
naţionalist, în frunte partide înclinau în
favoarea intenţiilor
■ mini I .....!■ .1 **uni** cele patru colonii, ridicîndu-le la
li 'I" .....in n i . Ii I . I I i- partid spera ca, în aceste noi con-

Iwiul uiglo-bur vezi şi Baumont, *op. cit.,* pp. 308—
i pp. 386—389.
op. cit., I, pp. 140—142.

diţii, să cîştige majoritatea **absolută In iduna** i reprezentativă, deci controlul politic al întregii Al iu i de **Sud.** Din partea lui Botha şi a fracţiunii sale, **majoritare în partidul** naţionalist bur, angajarea în sprijinul constituirii **dominionului** marca o capitulare faţă de imperialismul britanic. Gruparea Botha reprezintă tot mai clar burghezia bură legată de capitalul industrial-comercial, dispusă la o colaborare **cu** englezii, pe bază de afaceri comune îşi de cointeresare în ^profiturile marilor uniuni monopoliste străine. Ceea ce nu o împiedică, ba chiar o îndeamnă, să-şi mascheze atitudinea printr-o vehementă demagogie naţionalistă. Principalul sprijinitor al lui Botha era generalul Smuts, *în* vreme ce alt conducător militar bur din vremea războiului, Hertzog, va trece curînd în opoziţie. Reprezentînd pe fermieri, fracţiunea Hertzog adoptă o.poziţie mai intransigentă faţă de englezi şi revendică independenţa.

în anul 1908, la iniţiativa faimosului dr. Jameson, devenit prim-ministru al Coloniei Capului, s-a ţinut la Durban o con- Wnnţă a reprezentanţilor guvernelor celor patru colonii sud- \ **africane.** Ea a accqptat, în principiu, ideea uniunii. între oc- **tombrie** 1908 şi martie 1909, o convenţie naţională, compusă **de** .isia dată din delegaţii adunărilor legislative ale coloniilor, ,i **prelucrat** şi adoptat proiectul de constituţie a viitoarei uniuni. P.irilamentud englez a dezbătut şi votat între 4 şi 19 august 1909 acel „South-Africa Bill" pe care guvernul britanic îl confirmă în septembrie[1], pentru ca în 'mai 1910 noul dominion, Uniunea Sud-Africană, să se constituie efectiv cu un guvern responsabil unic, o adunare legislativă bicamerală şi consilii legislative regionale. Africanii erau excluşi însă de la drepturile politice — în afară de Colonia Capului, unde în principiu participau la alegerile pentru consiliul regional. Noul idominion prezintă deci o particularitate, în comparaţie cu celelalte. El este expresia politică exclusivă a unei minorităţi dominante. Constituirea sa a fost rezultatul compromisului dintre coloniştii britanici şi buri pe socoteala indigenilor, adică a peste 80[n]!i din populaţie.

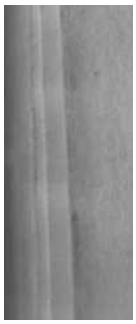

La alegerile din 1910 partidul bur s-a prezentat unit şi **a** obţinut majoritatea absolută. Botha a format **guvernul,** în **cari au** intrat, ca principali colaboratori, Smuts şi Hertzog. Dir

' I v o r J c n n i n g s — C. M. Y o u n g, *Constituţional Laws of th* •*ealih,* Oxford, 1952, pp :

începură **insă diferendele vizibile dintre grupa-**
Smuts şi cea a lui 1!' **rima iprijinea credi-**
\ oltarea industriali/.u u, **pi [oua le com-**
id pe primul plan interesele **fermierilor. Botha** se
>l cu ipartkiparea Africii de Sud **alături de** A.n-
i ilitatea izbucnirii unui război imperialist. El
i **leze** şi să anexeze Africa germană
ii **naţionaliştii** buri radicali se opuneau
di o **parte** din oroarea ide a colabora pe plan
care-1 combătuseră şi care-i tratase fără
■ ani înainte, pe ide altă parte -din vechea
ni.mia, idin victoria căreia într-un viitor
• o prăbuşire a colonialismului englez, den
Hti ilc rodobîndire a independenţei bure; **şi grupul**
i-.'■!' se întemeia în strategia sa **politică toi**
11>*-i i.ilismul, **doar** că el se orienta în **favoarea**

racţiuni **se** ajunse la o ruptură. Botha i
l.u.i I lertzog. La conferinţa partidului suid-
nbrie 191 \, **din** 221 de delegaţi 131 se decla-
ate a lui Botha. Hertzog şi de Wett
i dţie, gruparea lor adoptînd numele de
i indii şi programul pe revendicarea in~

hoiului angloibur, aprecierea poziţiei aces-
M,I cu toată circumspecţia, în funcţie de
concrete din Uniunea Sud-Africană.
udul **naţionalist,** revendicînd independenţa,
ti imperialist, antibritanic, pe cîtă vreme par
ii **Cea** în ritm destul de rapid într-un
inului englez. Pe de altă parte însă, lupta
iiin independenţă necondiţionată era dusă de
nlii.inaţionalismului şi rasismului unei
;e roadele libertăţii politice numai
a, **prin** metodele cele mai brutale
dominaţi i|i i ploatarea marii majorităţi a popu
lând, **dupS** al doilea război mondial, sub con-
i **lui** i Verwoerd, a obţinut într-adevăr indepen-
Uniunii Sud-Africane faţă de Imperiul
El i rat însă un regim ultrareacţionar, de te-

roare rasială, care, din punctul di majorităţii indigene, reprezintă un pas înapoi iţă ide fostul regim •colonialist englez.

După izbucnirea primului război **mondial,** guvernul şi parlamentul Uniunii Sud-Africane au adoptat, la 9—12 septembrie 1914, hotărîrea intrării în război şi a invadării Africii germane de sud-vest.

Elemente extremiste ale partidului naţionalist bur — De la Rey, De Wett, C. F. Beyers, J. C. G. Kemp şi S. G. Maritz — •au intrat în legătură cu germanii, voind să-fi procure arme pentru dezlănţuirea unei insurecţii. Comandantul german^ din "Africa de sud-vest (von Heydebreck), nu-i arătă suficientă încredere lui Maritz, omul de legătură al conspiratorilor. Germanii ar fi preferat, în locul unei răscoale bure, o dezertare masivă şi constituirea, sub comanda lor, a unui „Vrij Korps tuf Afrikaianers" (Corp liber de africani — buri). __

Cu toate dificultăţile colaborării cu germanii, revolta întcpu, la 9 octombrie 1914. Ea a fost însă înăbuşită destul de n , **izbucnind** în unităţi izolate ale armatei sud-africane, preite pentru invazia în Africa germană de sud-vest. De la Rey **fusese** ucis la Johannesburg, încă la 15 septembrie, de un poli- **(ilt.** „Un accident", s-a spus în versiunea oficială, nelipsind "iiurile că amorul s-ar fi produs din ordinul guvernului, tare avea unele informaţii despre pregătirea răscoalei. Maritz a dezertat la germani, iar apoi s-a refugiat în Angola portugheză. De Wett a fost făcut prizonier, în vreme ce Beyers, •urmărit, s-a înecat la trecerea peste un rîu.

Pînă în februarie 1915, revolta a fost complet lichidată[1].

Aspecte economico-sociale ale dezvoltării Africii de Sud, în perioada constituirii dominionului

încadrarea statelor Transvaal şi Orange în posesiunile engleze din sudul Africii a avut din unele puncte de vedere, limitate şi mai mult formale, repercusiuni pozitive. „Normaliza-

[1] Organizarea dominionului sud-african : S î k, *op. cit.,* II, pp. 35—39; Hardy, *op. cit.,* pp. 223—225; **rlscoill** din 1914: *CHBE,* III, pp. 619—620; T. R. H. **Davenpoi t,** ***Tht South*** *African Rebellion, 1914,* în „F.HR", 1963, voi. LXXVIII, m. **506,** pp. 73—94.

Mri politice din Africa **de** Sud, **prin** ră/boi şi sub
i britanice, a permis **maxiloi** monopoluri o cxploa-
■ intensivă a bogăţiilor **acestor ţinuturi,** Valoarea
i Africii de Sud engleze era în 1913 de trei ori mai
dia exporturilor aceloraşi teritorii între anii
' I)in cele peste 66 milioane de lire sterline — va-
u în 1913 — aproape 8O°/o reprezentau produ-
ii primul rînd aurul şi diamantele, iar 18,8%
■ Ic- agricultură, şi creşterea animalelor[1]. Polari-
lui în jurul acestor două categorii de produse
'le — denotă subordonarea şi dirijarea eco-
■ în funcţie de interesele metropolei.
i intensivă şi unilaterală a bogăţiilor Africii de
i una din condiţii, compromisul politii
irte a burgheziei bure, a cărei **expresie l**
i dominionului Uniunea Sud-African.i. El »
e probleme sociale, toate centrîndu-se,
icrificarea masei indigene, pe asuprirea
i M n i j i l u obiect de exploatare.
i i , interesele fermierilor buri şi englezi (cei din
i număr) au dus la promulgarea în 1913 a
ives Land Act" (legea cu privire la pămîn-
Ka limita dreptul indigenilor de a cumpăra şi
Aceştia, de patru ori mai numeroşi decît albii,
• proprietăţile lor în rezervaţii[2]. Pămînturile de
" i i i slabă, reprezentau aproximativ 8°/o din
I M' ^a sub pedeapsă fermierilor albi să acorde
n t, sub orice" titlu. Indigenii nu puteau fi an-
decît ca lucrători salariaţi. Constrânşi de ipămîn-
ilitatea lui slabă, ei trebuiau să se angajeze pen-
i astfel lqgea asigura în condiţii aproape
....ii ilr lucru ieftină pentru fermele coloniştilor albi.
• .u politicii agrară abuzivă constituie una din bazele
■ne din Africa de Sud. Chiar comisiile de an-
I britanice au conchis, încă din această perioadă, că indi-
n *A M A* **nevoie** de cel puţin încă o dată atîta pămînt. O

Op. cit., II, pp. 20—21.
VIU, p. 658.

nouă lege, din 1916, a stabilit .la 87"/.» **ţi** >'7o raportul dintre proprietăţile agrare ale albîloi iilor, ceea ce reprezenta un corectiv cu totul **insufi** ntru a nu **mai** vorbi de flagranta nedreptate **în sine unei** repartiţii care rezerva cam unui .sfert din populaţie imai Inne de 4/5 din fondul funciar.

Situaţia de mai sus, ca şi asuprirea fiscală a indigenilor, au provocat, în 1906, răscoala din Natal condusă de şefii zuluşi Bambata şi Sigananda şi înăbuşită în sânge de englezi *. Ea a fost urmată de procesul şi condamnarea la muncă silnică a altui şef zulus, Dinizulu [2]. în parte sub impresia acestei .mişcări, englezii s-au preocupat ceva <mai mult, de pe la 1908, de atragerea unor reprezentanţi ai triburilor în consiliul legislativ din Natal şi de constituirea unor adunări locale indigene.

în afara dominionului, în colonia Nyassaland, a izbucnit în 1915 mişcarea lui Chilembwe, pastor negru, educat în Ame rica de misionari baptişti. Ea avea un program democratic, de **împărţire** cu forţa a părriînturilor. Răsculaţii au fost zdrobiţi, i u < Iii] a murit în lupta[3]. Mişcarea sa rămîne un moii **important** în trezirea africanilor la lupta pentru **libertatea** sociala şi politică ; ea a fost prima în cadrul căreia uni-**elor** răsculaţi nu s-a realizat pe baza apartenenţei de **trib,** ci **pe** a celei de clasă.

„Problema indigenă" a comportat unele nuanţe datorită întrucîtva şi concurenţei ce se declară, pentru acapararea mîinii de lucru ieftine, între fermieri şi societăţile proprietare de întrqprinderi 'miniere. Aspectul acesta nu era însă esenţial. Deosebit de importantă şi complexă este în schimb problema muncitorească în Africa de Sud, cu notele sale specifice, derivate din discriminarea practicată de* patroni şi de stat între muncitorii albi şi de culoare [4].

---

[1] *Ibidem*, pp. 627—628.

[2] Pe care Botha, fiind prieten cu el, 1-a graţiat în 1910, **o»recum** în ciuda englezilor.

[3] George Shepperson — Thomas Price, *Independent African. John Chilembwe **and** the Origins, Settin^ **and Significance** of the Nyassaland Native Rising of 1915*, **Edinburgh, 1958, pp,** 2<S7~317.

[4] ifk, ***op.** cit.*, **II, pp.** 39—41, **52—51 , Demangeon,** *op. cit.*, p. 218.

^i dezvoltarea luptei **muncitorimii lud-africanc**

i i . bogăţiilor miniere **ale** A!m ii **de Sud,** dezvol-
i extensiune şi bază tehnica, a dus La **Formarea** în
i continentului a unui proletariat numeros şi
prin concentrarea sa covârşitoare în ramura
■/una determinată. în schimb, un factor pe care
ni lolosit pentru a întîrzia oît mai mult cristali-
l|tiinţei intereselor de clasă comune ale acestui ip.ro-
prezenţa din ce în ce mai numeroasă a munci-
■l.ituri de cei albi. Diversiunea rasială a fost
uium, spre a dezbina pe minerii sud-africani.
ntrodusă sub forma deosebit de perfidă a acor-
iliţii materiale aparte, mult superioare, munci-
presrnd în acelaşi timp asupra lor prin amenin
i din partea muncitorilor negri, rimii care au
fost în măsură a se organiza şi a di rpturile lor
au fost minerii albi. Ei reprezentau, i.itea
muncitorilor. încă în anul 1870, în urma de
salarii în minele de diamante, minerii au pă-•
>l>t,inînd cîştig 'de cauză [1].

i exploatărilor miniere a dus la angajarea maori
africani, mai întâi în muncile necalificate, ,.i în
celelalte. Raportul general numeric s-a răs-nirea
muncitorilor negri. în muncile calificate el
intajos celor albi.

ui de această circumstanţă, ea însăşi un semn al
II imenţionate, uniunile monopoliste au acordat sa-
ili mai mari albilor decît negrilor. în anul 1911, minerii
număr de 25 000, tirştigau în medie 198 de lke anual
■ni.i, pe cînd cîştigul imediu anual al fiecăruia din cei
00 de angajaţi negri era aproximativ 20 de lire[2].

[1] ' **mişcare** grevistă, izbucnită iniţial printre minerii albi, în 1913, a fost urmată de una a negrilor, ceea ce a avut
■ inţă, la 4 iulie 1913, dezlănţuirea celei dinţii greve i ilc în celebrul „Rând" aurifer din Africa de Sud. Trupele

Hunto a, op. ***cit.,*** p. 54.
Hunto n, *op. cit.,* p. 55 ; autorul dă venitul în dolari ; la cursul
1 I n i Mi'rlină era egală cu 4,86 dolari.

trimise contra grevi̦tilor au făcui , ca urmare s-au înregistrat 20 de morţi şi 250 de **răniţi**

în ianuarie 1914 a fost înfrântă, toi cu armele, o grevă a muncitorilor de la căile ferate. **Conducătorii** ei au fost închişi fără judecată, sub regim de deportări[1].

De teama consecinţelor, în special pentru a contracara energic făurirea unei unităţi de luptă a muncitorilor africani, fără deosebire de rasa, care părea să se schiţeze, guvernul Botha a votat în prima jumătate a anului 1914 cîteva legi concesive pentru muncitori. Prin conţinutul lor, ele căutau să menţină un climat de rivalitate între aceştia, pe baza avantajelor acordate cu prioritate albilor [1].

Partidul laburist care a luat fiinţă în Africa de Sud se sţprijinea exclusiv pe muncitorimea albă, iar o fracţiune a sa, condusă de Creswell, promova o linie vizibil preimperialistă. Luptele muncitorimii pentru condiţii mai bune de muncă şi ale triburilor, pentru pămînt şi împotriva fiscalismului, au constituit răspunsul spontan al celor asupriţi, la „problema indigenă" deschisă de politica discriminatorie a imperialismului **britanic, în** alianţă cu burghezia bură. Ele prevestesc ridicarea mişcări pe o treaptă superioară, organizată, conştientă de interesele specifice ale majorităţii indigene asuprite. Un semn al evoluţiei spre o nouă etapă îl constituie înfiinţarea la Johannesburg, în 1917, a „Ligii muncitorilor industriali", prima organizaţie profesională unitară a muncitorilor negri.

Teama elementelor dominante faţă de perspectivele dezvoltării luptei indigenilor pentru libertate s-a evidenţiat şi printr-o politică de limitare a imigraţiei hinduse, puternică îndeosebi în Natal, unde la 1913 trăiau deja circa 140 0.00—150 000 de indieni.

în decursul acţiunilor de combatere a restricţiilor şi persecuţiilor la care şi această minoritate a început a fi supusă de guvernul sud-african, a devenit cunoscut marele conducător al luptei poporului indian, Mahatma Gandhi. Printr-o înţelegere verbală cu Smuts, el a reuşit să smulgă acestuia o garantare a drepturilor indienilor deja stabiliţi în Natal. în timpul primului război mondial, Gandhi, după ce se remarcase ca apărător

---

[1] Acum a fost recunoscută de guvern **„Federaţia** industrială sud-africană", ca organizaţie **profesionala repre** ,i muncitorilor albi. Cf. *CHBE,* VIII, p. 802.

n . ^naţionalilor săi emigraţi **în Africa de** Sud, **a India,** unde timp de aproape 30 de ani va fi în 'intra dominaţiei britanice '.

cenţi ni I

Africa orientală

Domin mică în Africa de răsărit n-a înregistrat **schimbări** ..... i-nte de importanţă deosebită, în perioada 1895—l'M-l (olonialismul englez este, în aceste părţi, în expect i cel german, implantat în Africa germană de I **ultimul obstacol** în calea realizării planului Angliei, a **lanţului** »i de posesiuni „ide la Cap la Cairo".

în IS'M I ,ia I.B.E.A. a fost lichidată, contra unei **com** 150 000 de lire sterline, iar din fostele teritorii **adiii** ite de ea s-a constituit „Protectoratul britanic al **Afrii ii** **colonie** a coroanei (actuala Kenya)[2].

în anii **următori,** colonialiştii britanici au trebuit să lupte împotriva **revoltelor** din Uganda, conduse de şefii Mwanga şi **Kaba** |Ha a fost pacificată numai prin 1899—1900, prinţi **un** LI ord cu urmaşii-fantomă ai lui Mwanga, ca şi prin termin.in i **liniei** ferate, în lungime de 935 km, de la Mornbassa **la Port** Florence, pe ţărmul lacului Victoria.

în I **896,** englezii, nemulţumiţi de noul sultan, Seid Haled, bombaRl,ii.i Zanzibarul *. Sultanul se refugie la germani, iar în locul **său fu** instalată o marionetă, Aii ben Hamud, care în 1911 avu aceeaşi soartă, numai că în mod mai paşnic, fiind obligat ■ agă „din motive de sănătate" în favoarea fiului său, Seul **ben** Aii. Controlul britanic asupra sultanatului era complet, autonomia internă a acestuia cu totul iluzorie.

Răscoale icpetate au avut loc împotriva dominaţiei engleze în **Somalia** britanică, sub conducerea lui Mohamed ibn Abdullah. După **o** prima fa/ă, între 1899 şi 1904, în decursul căreia **somalezii sînt înfrînţi** de colonialişti, răscoala a reîn-

[1] S î k, *op. cit.,* II, |>|). **43—46;** Hun ton, *op. cit.,* pp. 54—57; *CHBE,* III, p, 481 şi VIII, **pp,** 656—657.

[2] G e o r g e Benncn, ***Kenya,*** *a Political History. The Colonial Period,* London, 1963, ;

[3] Ingham, *The Making of Modern Uganda,* pp. 70—71 ; Idem, *A History of East Africa,* pp. 183—184.

[4] I d e m, *A History of East Africa,* p. 175.

ceput în 1906, obligînd pe brii.im >iru ani, să evacueze părţile centrale ale coloniei. **Mohamed** ibn Abdullah a reuşit să rămână ân stăpînirea **acesto** |iuni pîna la afîrşitul primului război mondial.

Coloniile din Africa orientală **erau mai** cu seamă agrare, exploatate de metropolă pentru produsele lor specifice. Şi aci, ca şi în Africa de Sud, a fost practicată faţă de triburile indigene o politică drastică de deposedare a lor de majoritatea pămînturilor, în primul rînd de cele mai bune, în favoarea unei pături foarte subţiri de colonişti-fetimieri britanici. Pentru a-i constrînge pe indigeni la muncă şi la achitarea impozitelor, din anul 1909 a fost aplicat în Kenya un „decret de pedepsire colectivă", prin care se instituia, în ifa.pt, munca forţată a negrilor ân profitul colonişti lor [1].

Africa occidentală

Pe plan politic-teritorial, istoria coloniilor engleze din de vest înregistrează între 1895 şi 1914 o delimitare **mai** precisa a frontierelor lor, o reorganizare repetată a regimului administrativ a unora din ele şi o accentuare a rezis-**tenţei** populaţiei împotriva exploatării britanice.

La 14 iunie 1898 s-a încheiat convenţia anglo-franceză de stabilire exactă a hotarului dintre Nigeria şi posesiunile franceze unite din Sudan îşi Congo, lăsînd în suspensie pretenţiile franceze în Sudanul oriental.

După încheierea convenţiei, la 27 iulie 1900 guvernul britanic a răscumpărat carta companiei „Royal Niger", transformând Nigeria în colonie a coroanei, ce îngloba posesiunile anterioare : Coasta Nigeriei şi Lagos. Revoltele neîntrerupte ale unor triburi din interior între 1900 şi 1907 [2] au obligat Anglia la diverse formule administrativ-teritoriale, pentru eficienţa controlului asupra întregului teritoriu. în 1906, colonia a fost organizată în două „protectorate" separate : Nigeria de Nord şi de Sud, ultimul cuprinzând şi colonia Lagos. In sfârşit, în

[1] Sik, *op. cit.,* I, p. 350 şi nota 1, 351 ; II, pp. 15, 56—61 ; Demangeon, *op. cit.,* p. 39 ; Baumont, *op. cit.,* p. 101 ; Hiinton, *op. cit.* p. 72.

[2] Crowder, *op. cit.,* pp. 196—197.

■ .irţi sînt **reunite definitiv, sub numele de** „Co-
i ,uul Nigeriei" '. **Toi**
lintii organ **consultativ** .îl **coloniei, formai** din
ui incluşi şi **reprezentanţi ai populaţiei**

iii **ale** Africii occidentale stăruie de ase-
ligene. O insurecţie de durată se desfă-
1901)-. tn Siepra Leone se răscoală,
' l i riburi din vecinătatea frontie-
i **de** Aur a izbucnit în'primăvara anu-
ială generală a neîmblînzitului popor
i **după** 8 luni[8]. Regatul aşanti, aflat sub
:xat Coastei de Aur, în septem-
MI',.1. în iStare de revoltă în părţile
rin l[l]>03—1904. In anul 1916, **Co**
: **&uţie",** care instituia o adunare I
membri : din aceştia, 9 erau **numiţi**
■ I M egale, dintre reprezentanţii eomer-
ni, burgheziei africane şi şefilor

ilin Alriea occidentală îşi profilează în
aţie întrucîtva aparte, pe planul
ii sociale interne. Aci, spre deosebire
ientală, pămîntul n-a fost luat tribu-
te numai terenurile necultivate de indi-
i **fost** investiţi cu autoritate legală, prin
l'rema autoritate britanică din colonie.
n liestiunile interne ale triburilor, a;^-
[1] sale, menţinerea ordinii, aplii
i i.ixclor pentru cheltuielile generale **de**
icelora cuvenite şefilor locali (sistemul
promovat în Nigeria de guvernatorul
in **o** pătură, cît de ek de importantă, de

1-69 470.
The Drums of Ramaşi. The Story of the Asbantl
.. 13—19, 186—196.
pp, 320—327; II, pp. 66—69; Hardy, *op. cit.*,
00, 202; Dcmangeon, *op. cit.*, p. 38; Baumont,

[1] i ham, *Lugard,* voi. II, Londra, 1960, p. 155

colonişti englezi amplasaţi **în** calitate de fermieri. Britanicii au preferat, **ţinînd leamă** şi de specificul produselor naturale ale zonei, să k> **obţină** pun metoda obligaţiilor impuse indigenilor înşişi. Coasta **de** Aur începe, pe această bază, a se înscrie printre marii producători de cacao din lume (50 500 de tone exportate în 1913), iar Nigeria produce în acelaşi an 83 000 de tone ulei de palmier şi 170 000 de tone de copra [1].

Peste structura precapitalistă, tradiţională, a relaţiilor de proprietate agrară şi de exploatare, s-a suprapus concentrarea în mîinile capitalului străin a poziţiilor-cheie din economie : bănci, comerţ exterior, căi ferate, transporturi navale şi fluviale, minerit. în dependenţa acestui capital s-a format ceva mai ourînd o burghezie africană relativ **dezvoltată,** de care se leagă şi şefii de triburi. în schimb, a rămas în urmă dezvoltarea proletariatului, în special a celui agrar. De un proletariat industrial se poate vorbi în oraşele portuare şi în minerit (aur şi din 1915 mangan în Coasta de Aur, diamante în Sierra Leone).

Circumstanţa'arătată explică motivul pentru care coloniile britanice din Africa occidentală sînt sediul celor mai timpurii manifestări de activitate politică organizată din partea unei burghezii africane. în 1898, un igrup de intelectuali de culoare şi şefi de triburi au constituit „Uniunea pentru apărarea drepturilor Coastei de Aur", formă incipientă de organizare a unei mişcări naţionale africane [2].

Egiptul şi Sudanul oriental

în nord-estul Africii, evenimentul cel mai important şi mai bogat în consecinţe internaţionale din istoria Imperiului britanic la sfârşitul veacului al XlX-lea a fost expediţia de cucerire a Sudanului oriental, adică a statului mahdist din valea mijlocie şi superioară a Nilului.

Legată de preocuparea de ordin strategic a consolidării stă- I pînirii Egiptului şi Suezului — „noul Bosfor al noii chestiuni orientale", — expediţia a fost decisă încă din martie 1896.

---

[1] C. W. Newbury, *The Western Slave Coast and its Rulers,* Ox ford, 1961, pp. 211—212.

[2] S i k, *op. cit.,* II, pp. 15, 22, 26, 68 ; H a r d y, *op. cit.,* p, 378.

[1] i ' iIIi<v,i".i însă şi în rivalii.. Jo-franceză, în cursa
nin.irea împărţirii Africii **ţi** .1 **realizării** rutei brita-
la Cairo". în luna **mai** 1894, pentru a stăvili
nceză din Africa ecuatorială spre răsărit, An-
■."iilui belgian „în arendă" regiunea Bahr ci
'Ic Nilul superior, de la lacul Albert pînă la
i n schimb, ea obţinuse o fâşie de teritoriu, de
t, pînă la lacurile Albert şi Eduard. Franţa
moască tratatul, care, instituind, fie şi arbitrar,
de drept asupra unui teritoriu cu o situaţie
II'.pensie, crea dificultăţi în calea intenţiilor
iiune în direcţia Nilului. în faţa ameninţării
IVoma [1], Congoul belgian a renunţat la exe-
r«t n**ului,** ceea ce a constituit o înfrângere pentru di-
ii ,i, dar şi un avertisment cu privire la **iminenţa**
mterese între ea îşi Franţa, în Sudanul orient,ii.
a în Sudan a fost pusă sub comanda gene-
i li I . l'.a cuprindea aproximativ 25 000 de soldaţi,
n.ni modern, cărora li se opunea forţa statului
lin. La 2—3 septembrie 1898, la Omdurman,
I**robit** pe „dervişi". A fost mai curînd un masa-
rie. O ultimă izbucnire de eroism fanatic, do-
ult cu arme albe, a sucombat în faţa mitralie-
lolosite aci pentru întîia dată. Vreo 10 000 de
ui pe cîmpul de luptă. Khartum fu cucerit.
lor englezi a fost, cu această ocazie, sub orice
loriografia britanică nu poate înregistra astăzi
iprobare devastarea mormintului lui Mahdi, îm-
• uluitelor sale, unele ajunse „obiecte de amintire"
i[c],;atori.

....ni spre sud, armata engleză întîlni în ziua de 18 sep-
I u li oda, un detaşament francez, compus din 8 ofi-
1*0')* soldaţi, sub comanda căpitanului Marchand. El
• l u i (]ongo francez în iulie 1896, cu misiunea de a pro-
i .initatea franceză în regiunea Nilului superior. In-
:;ă, Marchand refuză. Englezii nu voiră să re-

i, l.i vărsarea fluviului Congo în Oceanul Atlantic. în text s-
a ' iiiiţţo belgian ca de un stat aparte. Formal, după conferinţa
de el aparţinea regelui Belgiei, Leopold al II-lea ; a fost
i.itului belgian numai în 1908.

curgă la arme, spre a nu prilejui di nediată a unui conflict. Incidentul Fachoda se **tram** cancelariile diplomatice, rezolvîndu-se la 3 **noiembrie 1898 printr-un** ordin de retragere dat de guvernul **(francez lui** Marchand. Ministrul de externe al Franţei, Delcasse, **motivă** i ipitularea diplomatică a ţării sale, spunînd : „Noi nu avem acolo decît motive întemeiate, pe cînd *ei* au soldaţi".

Frază de diplomat, menită să-i ascundă gîndurile. De fapt, incidentul Fachoda, care în aparenţă a dus Anglia şi Franţa pînă în pragul războiului, a fost utilizat de ultima pentru a j forţa un aranjament general de împărţire a Africii de nord. El a avut loc pe calea mai multor convenţii, dintre care prima, din 21 martie 1899, stipula renunţarea Franţei la pretenţii teritoriale în bazinul Nilului, recunoscindu-i-se în schimb libertatea de navigaţie pe Nil şi afluenţii acestuia dinspre vest, şi garantîndu-i-se, din'partea Angliei, stăpînirea asupra Tunisului [1]. Ulterior, la 8 aprilie 1904, acordul anglo-francez care a pus bazele „Antantei cordiale" între cele două ţări a comple-i.u ;ii.injamentul amintit, recunoscînd Marocul ca zonă de **influenţa** franceză.

Englezii au continuat luptele împotriva ultimelor rezistenţe m.ihdiste. La 25 noiembrie 1899 ei au surprins şi ucis pe califul Abdullah, iar în ianuarie 1900 au înfrînt şi pe cel mai aprig general al acestuia, Osman Dinga. „Dervişii", aderenţii sectei mahdiste, internaţi în colonii de muncă, au fost exterminaţi în cea mai mare parte.

Sudanul este declarat ca reintegrat Egiptului, în forma unui „condominium" anglo-egiptean (în 1899).

Administraţia britanică în Egipt şi Sudan a căutat în continuare să organizeze economia ambelor ţări în aşa fel, îneît ele să devină surse de exploatare convenabile intereselor engleze. în anul 1902, lordul Cromer mărturisea ca în cei douăzeci de ani trecuţi de la ocuparea Egiptului, englezii cheltuiseră jumătate din bugetul ţării pentru acoperirea datoriei sale publice, ceea ce însemna satisfacerea debitorilor britanici sau de alta cetăţenie, în orice caz străini de Egipt. Numai 8% din totalul cheltuielilor guvernamentale fuseseră destinate lucrărilor publice,

---

[1] A r t h u r Marsden, *Hritain and the „Tunis Base", 1894—1899,* în „EHR", 1964, voi. LXXIX, tir. 310, p. 93.

ia redusă era totuşi **de cin<** i **ori luperioarî** celei iiiei şi sănătăţii[1].

n acest timp, o (politica **forţată de extind** I'.u ului. La 1904, din cele 2 300 000 **de hectare de** i l n l din Egipt 600 000 erau cultivate cu buin- • ■' onomică dictată de interesele industriei brita- I i ilezcchilibru economic intern, la slăbirea po- 'li ilnnentare a ţărănimii egiptene, la scăderea

ulministraţia britanică a emis pe de o parte **celor** 5 feddani", de protejare a proprietăţii > Iară inalienabile proprietăţile agrare mai mici iHi .i de 2 hectare şi 10 ari[3]. Pe de altă parte, '.u l u i t şi aci să extindă cultura bumbacului. în ■ ' ui iinpus indigenilor sâ-şî **închirieze dreptu** i|H! timp de 40 de ani. Terenul astfel **dobtndit** • **i . . l H unei** societăţi private, care a investit capitalurile msăimînţări şi irigaţii. Veniturile recoltei **de** irţite între ţăranii care prestau muncile ca . api talul privat [4].

itic, după anul 1900 s-a intensificat activitatea ■iialiste ale burgheziei şi feudalilor egipteni, 'i.iei britanice.

u căutat, din partea lor, să menţină în limite ic competenţa instituţiilor legislative admise de pentru a restrânge cît mai mult posibilitatea de !purilor naţionaliste. în 1913, Consiliul Le- i N'In na rea Generală au fost contopite într-un singur IIe.i Legislativă.

ni.ii tîrziu, după izbucnirea .primului război mon- l'urciei în conflict împotriva Angliei a prilejuit • **relaţiei** teoretice de dependenţă între kedivul Egip- **uhamul otoman.** La izibucnirea ostilităţilor între An- **ircia, I edivul** Abbas Hilmi, plecat la Istanbul, a lan- **iţie prin care** declara că nu va reintra în Egipt

....., *cit.* !n „American Historical Review", 1963, voi. *i* II '■. i' 655.

i i ....., *Imperialismul...,* în *Opere complete,* voi. 27, p. 388.

l.l.m — 42 de **ari.** ' i '

I v, *op. cit., p. 377.*

decît în fruntea unei armate tun puns, englezii îl declarară decăzut din drepturi, instituind protectoratul britanic asupra Egiptului, la 18—19 **decembrie** 1914. In fruntea ţării a fost proclamat un nou **«uveran,** Hussein Khamil, cu titlul de sultan *.

India

în cadrul dezvoltării expansiunii coloniale, se admite că primul deceniu al veacului nostru şi îndeosebi anul 1905 reprezintă momentul crucial de intrare a Europei în faza de recul, determinată de. afirmarea generală a conştiinţei şi a luptei pentru libertate în ţările slab dezvoltate şi dependente [2]. Această constatare, de acceptat cu inevitabilul coeficient de convenţional în privinţa fixării unei date precise, e valabilă mai ales pentru Asia, unde atît prima revoluţie rusă, cît şi victoria Japoniei (stat asiatic) asupra Rusiei ţariste (stat european) au putut deştepta un ecou mai apropiat.

Un suflu nou cuprinde India, în toate domeniile de viaţă.

ivitatea popoarelor sale, zguduite de puternice dar scurte **izbucniri** de revoltă spontană contra dominaţiei străine, face **loc** unei activităţi organizate, care cîştigă an de an în extenie, profunzime, varietate a domeniilor şi formelor de mani Icstare. Posibilitatea puterii britanice de a modela evoluţia istorică a Indiei după interesele sale încetează. Cercetarea perioadei degajă impresia 'netă că India reîncepe a-şi scrie singură istoria şi că ocupantul englez, în cronica sa, e silit să intercaleze capitole tot mai ample din această istorie, iar concluziile să le tragă în funcţie de conţinutul lor.

Luarea cu asalt a resurselor ţării, construcţiile ramificate de căi ferate, investiţiile ide capital, apreciate la sfîrşitul secolului al XlX-lea la aproape 400 de milioane de lire sterline, într-un

---

[1] A se mai vedea, pentru Egipt şi Sudan în această perioadă : B a u m o n t, *op. cit.,* pp. 258, 263—264 ; S î k, *op. cit.,* I, pp. 364—365 ; *Vsemirnaia istoriia,* voi. VIII, Moscova, 1961, p. 464 ; M a r 1 o w e, *op. cit.,* pp. 138—157, 160—193, 215—218; Hoit, *A Modern History of* ***the*** *Sudan,* pp. 113—123 ; C h e v a 11 i e r, *op. cit.,* II, p. 1000.

[2] D e n i s e F a u v e l - R o u i f, *La participation des classes populaires (masses et cadres) aux mouvements nationaux d'indcpendance en Orient et en Occident,* în *Xlfc Congres* ***International*** *des Sciences Historieues, Rapports,* voi. III, Viena, [1965], p. 125.

ci lusese destinat **să menţin,1 India ca** >> perpetuă de exploatare, au gener.it **o**

reacţie, .iză un progres al spini u l m **industrial** în me-**ţionari** indieni au **participaţii** în plantaţiile de de zahăr, de bumbac, iută, în minele de căr-i de cărbuni a Indiei a atins 16 milioane de , .i dezvoltat în special în raport cu necesită-i ale aprovizionării flotei britanice din orient. **dji** Tata, membru al comunităţii parse [2] din Im fondatorii marii industrii de bumbac din studia problema înfiinţării unei uzine si-′ autohton şi cu colaborare tehnică ameri-i Uzează ideea. în 1910, în satul Sakehi, de-Ipur în Orissa, uzina îşi deschide porţile, |**niţt.tl** lontă, din 1913 şi oţel, iar în timpul **primo** li.il şine de cale ferată. întreprindere de **mari** circa 45 000 de angajaţi, aproape toţi indieni, nclusiv.

n.ilurilor indigene în mari întreprinderi e sem-m.irii tendinţei de emancipare economică. O lă, ca aceea care se dezvoltă acum, are o i mult mai solidă decît burghezia comercială, **depinzînd** fie de capitalul industrialo-comer-producţia agrară.

ii liană devine conştientă de posibilităţile eco-pe care tinde să le canalizeze în profitul pro-< şi în înfiinţarea unor mari bănci pe acţiuni, M.iilivts (1906—1907). Contradicţia cu interesele **llc metropolei** se instalează pe o bază mai largă, as-cu politica puterii dominante.

ui i ..i .mticipat de aşa-zisa mişcare „swadeshi", termen ce s-ar p r i n „lăureşte-ţi singur"; ea încuraja producţia autohtonă, ■ u i/.i **rezistenţa** contra manufacturatelor britanice. In (primul război mondial), englezii au avut interes să promo-i i . l de producţie, iar ulterior Mahatma Gandhi o va încorpora llui **ilu.** Cf. Demangeon, *op. cit.,* pp. 245—246. După ex-ii I > II |> n i s, *op. cit.,* p. 280, a fost o acţiune de „decolonizare **dlbutilfd** cu mai bine de patru decenii înaintea celei politice. **idenţi** ai persanilor refugiaţi, în India din faţa invaziei pere din secolul al VIII-lea e.n. Adepţi ai cultului lui Zo-ii i **i v i** în viaţa comercială. Astăzi, Bombay e centrul lor ' mt.

In mod deosebit, oprirea **afluxului** de mărfuri engleze în timpul primului război mondial **a urajat** dezvoltarea industriei autohtone, cu corolarele ei • •■ **ile.** Intre 1911 *şi* 1921, numărul întreprinderilor **industriale** a crescut de la 7 100 la 15 700, iar al muncitorilor **(inclusn** i ei de pe plantaţii), de la 2,1 la 2,7 milioane *.

Mişcarea naţională indiană între 1895 şi 1914

Traducerea pe plan politic într-o largă şi viguroasă mişcare de eliberare naţională a acestor realităţi economico-sociale — dezvoltarea industriei autohtone, a burgheziei şi proletariatului — se leagă strîns în India de progresele învăţămîntului şi ale intelectualităţii burgheze, (pătura cea mai activă în conducerea şi organizarea luptei politice a poporului indian.

în 1901, numărul celor care ştiau scrie şi citi englezeşte era de aproximativ 700 000. Peste zece ani el crescuse cu încă **un milion.** Către 1918 aproape un milion de elevi şi studenţi] **erau** înscrişi în şcoli medii şi superioare.

între 1901 şi 1918 numărul celor care, anual, au obţinut o licenţă, a crescut de la 1 200 la 4 500, iar al laureaţilor cu un titlu ştiinţific, de la 150 la 800 [2].

Tînăra generaţie intelectuală devine sediul elaborării unei ideologii >politico-naţionale radicale, alimentată larg de hin-1 duism şi de tradiţiile filozofiei indiene, prelucrate într-un spirit nou, impregnat de influenţe ale gândirii social-politice **euj** ropene, din care nu lipsesc cele ale socialismului î>n general, şij chiar ale marxismului.

Spre a exemplifica doar două aspecte ale sintezei originale între tradiţia contemplativă şi noile sale interpretări militante, cu valenţe predominante socialHpolitice, se poate aminti, în cadrul acestei ideologii a mişcării naţionale, transplantarea monismului spiritualist al filozofiei indice în ideea necesităţii unităţii poporului, prin identificarea ipăturii sale conducătoare ca

[1] N e h r u, *op. cit.,* pp. 330, 393 et passim ; Demangeon, *op cit.,* pp. 229—230, 244—248 ; *Vsemirnaia Istoriia,* voi. **VIII, p. 433.**

[2] D i e t m a r R o t h c r m u n d , *Die Rolle der ivestlichen Bildungsschicht in den politischen Massenbewegungen in Indien im 20. Jahrhundert* în *XIIe Congres International des Sciences Historiques, Rapports,* voi. 19 Viena, [1965], p. 163,

•lor ; de **asemene** **Ituşării** in-
ilin Linţurile existenţei n în
li'M'i • .uii naţionale, a **de** i **din** Lunurile **do-**

',i.i britanică e împinsă pas cu pas în defensivă mişcării naţionale care, împletită cu lupta so-.1 proletariatului, se manifestă în forme tot .11 oare.

i, sub viceregele lord Curzon — „procon-îl numeau unii — guvernanţii englezi au tăvilirea progreselor mişcării prin iniţierea din ■i a unei politici „active", de reforme so-'ror efecte erau prezentate amplificat, ale.

[1] un „Punjab Land Alienation Act" **proclama** eşti în Pendjab, interzicînd **ipoi** i i'iinînuirilor către alte persoane decît agri-

i>l II lui nostru s-a creat în guvernul Indiei uluirii, urmat curînd de unul pentru

din I *>05, istoria internă a Indiei ,se structu-iiItantă a ciocnirii dintre mişcarea de **ganizată** împotriva ei, din partea regi-ră **administrativă** din acest an — des-lul.....i **două** provincii — provoacă izbucnirea .....i. Separaţia avea şi un substrat pro-oasă şi naţională. Bengalul de est, ■ ■ 11 ii11.i, avea o populaţie în majoritate maho-i "inpliea prin aceea că numeroşi hin-n < alcutta, îşi aveau în Bengalul **de** est vi musulmani. Prin măsura ad-i i provincie era despărţită de Calcutta şi jurisdicţia tribunalului suprem ilui **de** est, ceea ce prejudicia inte->i i hinduşi[4].

it., în *L'Europe du XIX' et du XX? siede,* p. 1060. '/., p. 367. **Ii i ■ IM II ii d,** ***op. cit.,*** **p. 166.**

în octombrie 1905 a început **agitaţia** pentru boicotarea mărfurilor engleze, dublată **curîod** de formularea unor noi revendicări, ca de pildă **înfiinţarea** miversităţi naţionale indiene în Bengal. Mişcarea a eşuat, **chiar** şi în realizarea obiectivelor sale imediate, în special din **cauza** slabelor legături ale elementelor care iniţiaseră boicotul cu mediul comercial[1].

întrucât musulmanii acceptau scindarea administrativă a Bengalului, frămîntările amintite au contribuit la constituirea în anul 1906 a unei organizaţii politice separate de Congresul naţional : Liga musulmană [2].

0 altă mişcare violentă de protest a fost prilejuită de condamnarea la închisoare a luptătorului şi publicistului de mocrat Bal Gangadhar Tilak, principalul conducător al agita ţiei din Bengal. Scena acestor tulburări a fost mai ales oraşul Bombay (în 1907—1908).

în anul 1909, guvernanţii britanici au introdus reformele numite Morley-Minto, prin care se lărgea eligibilitatea şi dreptul de critică al reprezentanţilor hinduşi în adunările legislative [3], dar 'neacondîndu4i-ise responsabilitate şi drepturi deliberative în problemele supuse lor spre consultare.

Guvernarea Indiei rămîne „un despotism binevoitor în a i ousulta, pînă la o limită, dorinţele supuşilor, fără a fi dispus. s.i cedeze vreo fărîmă din puterea sa" [4]. De altfel, încurajarea eligibilităţii era făcută astfel, îneît să favorizeze corpul electoral musulman, fapt în care hinduşii au văzut imediat un act tipic de *divide et impera* [5].

în focul acestor evenimente, Congresul naţional indian s-a scindat, după congresul de la Surat (1907) în două aripi : una moderată, angiieizantă, dispusă a vedea în dominaţia britanică un instrument al ordinii divine şi neîmpingînd revendicările ei decît cel mult pînă la o autonomie internă ; alta, radicală, a tinerilor, militînd hotărît pentru independenţă. Tot de atunci însă, în parte şi sub impresia unei oarecare agresivităţi naţiona- ; liste a curentului nou, Liga musulmană a început a se îndepărta definitiv de Congresul naţional[6].

---

[1] Rothermund, *op. cit.*, p. 166; Demangeon, *op. cit.*, p. 237.|
[2] Dupuis, *op. cit.*, p. 305.
[3] Dezvoltînd, pe această **linie,** o reformă similară, din 1892.
[4] *CHBE,* III, p. 12.
[5] Bennett, *op. cit.*, pp. 1082—**1085.**
[6] *lbidem,* pp. 1075—1076.

Icrată a Partidului **Congresului** era condusă de
i Gokhal, iar cea rădic. 1I.1 de l'ilnk. Pe o po-
dc a lui Tilak, dar fără a împărtăşi alunecările
tica terorii individuale, nici exclusivismul său
ii făcea să refuze integrarea în cultura indiană
iu aspecte din cultura occidentală, se situa
0 «.mii (1872—1950). Om de o vastă cultură, bucu-
tul şi autoritatea necesară pentru a putea ii
rente politice şi sociale, el părea indicat a de->i 111
mişcării de eliberare a Indiei. S-a retras însă < i
i.tiv.i în 1910, consacrîndu-se literaturii[1].
tensiune politică din India în aceşti ani a pri-
1 rînduri revelatoare : „în India — scria
ni ii capitaliştilor englezi «civilizaţi» prici
■ni iimp o îngrijorare nqplăcută «stăpînilor- **lor.**
• lentele şi jaful care ipoartă numele de sistemul
leza a Indiei... Dar în India începe să se ri-
ipă rărea publiciştilor şi conducătorilor ei poli-
in India proletariatul s-a ridicat pînă la nivelul
conştiente de masă, şi din moment ce aşa stau
mnă că s-a terminat cu rînduielile engleze-ruseşti

II înşişi devin conştienţi de faptul că ei sînt în India
i unei civilizaţii beligerante... ai păcii impuse

India în timpul primului război mondial
ta s-a întărit, în ambele tabere,
în ia aceas anii pri-**boi** mondial. Relativa
dezvoltare a industriei autoh-Miită de stagnarea
exporturilor britanice şi chiar de • n i Angliei de a-şi
lărgi baza furniturilor militare, a fost ilulansată de
numeroase şi grave neajunsuri, pricinuite de

II i s, *op. cit.*, pp. 303—304. V I I i n i n, *Material inflamabil în politica mondială,* în *Opere*
■I 1/, Editura Politică, Bucureşti, 1963, pp. 184—185.
mingeon, *op. cit.*, p. 226.

Mari cheltuieli militare, **mobilizai** i ***i*** peste 1 milion de oameni, din care mor 62 000 în **lupt** li din Dardanele, Irak şi de pe frontul occidental, **creşterea** , reţurilor >şi a impozi telor, gripa spaniolă (12—13 **milioane de** victime) şi regiuni atinse de foamete sînt aspecte edil i ale acestor suferinţe.

Ele au contribuit la adîncirea orientării Congresului naţional spre o politică de înţelegere a greutăţilor prin care treceau masele, de însuşire a revendicărilor lor, pentru a cîştiga sprijinul şi alianţa acestora.

Congresele de la Lucknow (1916), Calcutta (1917) şi Bombay (1918) au avut ca rezultat, în condiţiile agravării situaţiei economico-sociale interne, unificarea Partidului Congresului, cu prevalenta curentului radical al lui Tilak şi stabilirea unei acţiuni comune cu Liga musulmană, în vederea obţinerii pentru India a statutului ide dominion, deci a autonomiei, cu guvern responsabil, în vara anului 1918, numeroase greve în principalele oraşe dovedeau prezenţa activă a proletariatului în lupta ipolitică. Se constituie şi primele sindicate, influenţate iniţial de burghezia naţională.

în această atmosferă, Anglia a anunţat încă din august 1917 **nţia** introducerii în India a unor noi reforme politice. **Propunerea** lor concretă a format obiectul faimosului raport Montagu-Chelmsford, din iulie 1918, care prevedea dezvoltagradual ă a unor instituţii de administraţie autonomă, la ni vei provincial. Chiar şi în provincii însă, anumite atribuţii, ca de pildă menţinerea ordinii (deci controlul aparatului poliţienesc) şi lucrările publice rămîneau de resortul puterii centrale [1]. S-a recunoscut despre acest raport că el cuprindea „tot ce se putea face mai puţin, faţă de aspiraţiile politice ale indienilor" [2]. La o lună după apariţia sa, o sesiune extraordinară a Congresului naţional, luîndu-1 în dezbatere, 1-a declarat nesatisfăcător. Cu această ocazie, aripa moderată a Congresului, care s-a pronunţat pentru acceptarea reformelor, a părăsit partidul, formînd Federaţia liberală hindusă.

Cu toate deficienţele recunoscute şi în ciuda respingerii sale de către cea mai importantă organizaţie politică a poporului indian, raportul Montagu-Chelmsford a format baza

---

[1] *CHBE,* III, p. 13 ; Gr **im al,** *op. cit.,* p. 93. Edwin Montagu era secretar de stat pentru India, **iar Chelmsford** — viceregele de atunci.

[2] *CHBE,* III, p. 13.

ormă a guvernării **Indiei", adoptai de pariata** 1919. Această lege a **inaugurai sistemul** aşa-iici", adică al împărţirii **sarcinilor administra**-între autorităţile engleze şi vîrfurile societăţii

• si erelor dominaţiei imperialiste în Asia

r.i.uic, exceptînd teritoriile ocupate ,mai îna-itiniu după 1895 obiectul expansiunii făţişe, prin i i posesiune, din partea Angliei. Ea a fost însă ,l în toate momentele împărţirii Asiei în sfere **icepînd** cu vasta arenă pe care şi-o **disputa cu** irn\ă statele imperialiste — China.

irie 1898, Salisbury tplănuia un acord cu **Rusia,** rţire simultană a sferelor de influenţă **între** itît în Ghina, eît şi în Turcia. Aranjamentul nu însă în această iformă, deoarece Rusia n-a chestiunile Extremului Orient de ale Orien-

pi.it.

nparea Port Arthurului de către Rusia, Anglia im- în aprilie 1898, cedarea iportului Wei-hai-Wei, iar im următori, profitând şi de izbucnirea şi înăbuşirea lor[2], şi-a stabilit ca zonă de influenţă valea î, prin aranjamente succesive cu Rusia şi I ic 1899 şi octombrie 1900)[3].

ind-est, Anglia a încheiat în 1896 o convenţie **iii** limiitîndu-işi reciproc sferele de influenţă în Siam i '/.una mai întinsă şi poziţiile mai importante în ii MI.i a ţării reveneau Angliei. în cadrul convorbirilor Li încheierea Antantei cordiale din 1904, ambele **ia problema** „armonizării" intereselor lor reci-

i n i l i . i în timpul primului război mondial, vezi şi Deman-i ■■*:* pp, 227, 238—239; *Vsemirnaia istoriia,* VIII, pp. 432—435.

i **site, de fapt, o denumire** improprie, încetăţenită în istorio-i n . i din cauza unei înţelegeri greşite a numelui mişcării; în i : Yi-ho-t'uan = miliţiile justiţiei şi concordiei. Cf. G. G. H. ni < i, *Le mouvement des Boxeurs,* în „Revue Historique", lom. CCXXXI, p. 388, nota. n 0 II t, *op. cit.,* pp. 234, 292, 312.

proce îm Siatn [1]. Printr-un tratat ultei cu Siamul, în 1909, Anglia a impus protectoratul ei asuprn unor stătuleţe din peninsula Malaoca : Kedah, Perlis, Kefantan şi Trengganu [2].

Tot Chinei i s-a impus în 1906 aoceptarea unei separaţii de fapt a Tibetului, după ce cu doi ani înainte detaşamente anglo-inidiene pătrunseseră în Lhasa, sub pretextul liniştirii unor tulburări[3].

în Afganistan, influenţa britanică a atins unul din punctele sale culminante prin tratatul din 1905, încheiat cu emirul Ha-f bibullah, care supunea controlului englez politica externă a' ţării. în timpul primului război mondial însă, această influenţă a început să scadă. Afganistanul, profitând de conjunctura generală, tinde să-^şi recâştige independenţa deplină[4].

Persia, prin descoperirea resurselor petroliere din sudul ei, a început a atrage cu insistenţă plasamentele de capital britanic, urmate ide aceeaşi operaţie diplomatică a delimitării sfe relor de influenţă între marile puteri. în 1907 a fost stabilită o asemenea împărţire a Persiei, între Anglia şi Rusia. O mişcare pentru apărarea independenţei a fost înăbuşită în comut de irupele celor două mari puteri, instituindu-se în fapt, dir 1909, un protectorat ruso-britanic. Spre sfârşitul primului război mondial, pentru a-şi crea o bază de intervenţie împotriva regiunilor transcaucaziene ale tînărului stat sovietic, imperialiştii englezi au ocupat întreaga Persie ; trupele lor s-au retras abia în 1921 [5].

Canada : erupţia demografică şi economică a vestului

Sfîrşitul veacului al XlX-lea şi primele două decenii dir secolul al XX-lea au însemnat în istoria Canadei o perioadă echivalentă cu ceea ce reprezentase în istoria Statelor Unite

---

[1] *Ibidem,* pp. 256 şi 353.

[2] S a u l Rose, *Britain and the South-East Asia,* p. 53 ; K e n n e d y, *A History of Malaya,* p. 245.

[3] A l a s t a i r Lamb, *Britain and Chinese Central Asia. The Road to Lhasa, 1767 to 1905,* Londra, 1960, pp. 302—303.

[4] H a r d y, *op. cit.,* pp. 278—280, 282.

[5] *Ibidem,* pp. 276 şi 281. Cu privire la rolul Angliei în Persia în anii 1907—1908, vezi şi V. I. L e n i n, *Material inflamabil în politica mondială,* în *Opere complete,* voi. 17, pp. 180—183.

pkale. **S-au** ventil **ali-**
luni politice între Can.ul.i şi **mdiile di** 11,
al .politicii **ezi**
robleme principale : relaţiile cu **metropola**
ir. Ultimele intensifică penetraţia lor eco-
uiude lla rfîrşitul primului război mondial
in v i l i u re de peste 2 miliarde dolari [2]. Im-
inire 1895 şi 1918 SÎnt acoperite în propor-
[1] i 8 '"/o) de mărfurile americane. Absor-
.1 nadei în sfera de interese a capitalismu-
i, în măsură egală, tendinţe de fuziune
i, care se reflectă şi in raportu-
iii-.i franceză rezistă energic înclinării
nii ilm .uri,ÎŞI considerent ca si la sfîrşitul
II I. i !■ mu <l<-a fi repede dizolvată în in i
ai Kiuri prin unirea Canadei cu S.U.A.
sloi forţe de atracţie contrare, în conduita
nadii ic is-a cristalizat *şi* mai mult aspi-
' ni iiid iprin conceptul de „alianţă
rămăşiţele raporturilor *de* subor-
adrul imperiului.
mul **canadian** s-a creat un depar-
lăspunzînd unui curent de opinie
..... lirijarea acestor afaceri de parlamen-
;)ffiice. încă de pe atunci a în-i
dreptului Canadei **la.** repre-ii MI
străinătate [3].
înainte, comandantul englez al armatei
denii: ioneze, pentru că manifestase inii <\c
război federal. în contextul UI |-reluarea
de către trupele sale a li I itoriul ei. După
cum se exprimă Moinei relaţiilor Angliei
cu domi-iinperializa» serviciile naţionale,
se I i ule-" [4].

rit pp '08—209.

' *liangle, p.* 238.

. I r i c d. Citat după Demangeon, *op.*

Pe de altă parte, în 1911, *dn* I r,prezece ani de guvel nare, remarcaibilă sub multe aspecte, Wilfrid Laurier a trabu să demisioneze, datorită negocierilor duse de el cu Statele Unit care i-au atras acuzaţia de a anexiunea Canadei acestea [1].

în timpul primului război mondial, canadienii n-au accej tat să vfindă grîu Angliei decît în condiţii convenabile. To odată, pe plan militar, corpul canadian a adus o contribuţ importantă ,pe frontul de vest, mai ales în ultima ofensivă g nerală (4 august—11 noiembrie 1918), denumită de unii şi „cel 100 de zile ale Canadei" [2].

Australia şi Noua Zeelandă

Evenimentul principal în istoria Australiei şi Noii *Ze* lande*, la începutul veacului nostru, a fost ridicarea lor la raJ gul de dominion.

tn Australia, faptul a avut loc o dată cu crearea unei £ deraţii a coloniilor de pe teritoriul ei, realizînd deviza : „U continent, o naţiune". Tendinţele unioniste dintre coloniile ad traliene se afirmaseră progresiv în ultimele decenii ale secolj lui al XlX-lea, mai întîi ţprintr-o anume uniformizare intrj dusă în legislaţia şi administraţia lor. Din 1886, reprezentam guvernelor coloniilor se întruneau aproape anual, într-un coj siliu consultativ, ale cărui dezbateri, printre altele, au conta buit şi la concilierea treptată a intereselor diverse care împiţ geau Noua Galie de Sud către o politică liber-schimbistă, l când restul coloniilor erau protecţioniste.

Tendinţele spre uniune au fost favorizate de asemenea d dezvoltarea comunicaţiilor *şi* stimulate de apariţia Genmanid Statelor Unite şi Japoniei în calitate de competitoare ale îrj părţirii Oceanului Pacific.

N-au fost, probabil, lipsite de urmări în înfrângerea coj servatorismului local, particularist, nici progresele lente ale d mooraţiei, care au atras ia drepturi politice noi alegători, >ma

---

[1] G i r a ud, *op. cit.*, p. 127.

[2] *CHBE*, VI, p. 755.

Dispunfnd de superioritatea iiIoi<i >i g **resurselor imperiului,**
i cucerit -destul de uşor **coloniile germane,** i.im i le
metropola lor.

• fîrşitul lunii august 1914, australienii **şi neozeelandezii**
insulele Samoa de vest, care fură trecute sub adminis-
ii Noii Zeelande. Colonia igermană Togo, din Africa **de**
i merită în aceeaşi lună ; Camerunul, în schimb, rezistă
l;i începutul anului 1916.

.....inbrie 1914, un detaşament britanic din Wei-hai-
pat, alături de japonezi, la ocuparea portului M
ie germană. Insulele aparţinând Germaniei în in
sînt cucerite în colaborare, pînă în luna "'II,
de trupele japoneze şi australiene.

Uricii germane de sud-vest de către Uniunea
i încheiat la 9 iulie 1915.

i s-au menţinut trupele germane din Africa da «le
Lettow-Vorbeck. Rezistenţa lor organizată ni
noiembrie 1917, iar detaşamente izolate au IM
iluipă încheierea armistiţiului generali[1], ti" I'M6, aşa-
zisuil tratat Sykes^Picot — un „exer-" — a împărţit
anticipat zonele de influenţă în Orientul Apropiat,
în teritoriile aparţinu i Imperiului otoman[2]. Revolta
arabă, încu-iM-itamiei, .şi campania trupelor engleze,
întărite Ltăţi octloniale, au realizat acest plan în anii
lucind suib influenţa sau directa stăpânire a itlnj
I'.ulcstina, viitoarea Iordanie, Irakul, în vreme
tratatului amintit, a rămas Franţei[3]. iltc
probleme mai interesante, la care merită să I
ipuns, în legătură cu Imperiul britanic în pri--
i.li.il. De i^Idă : care a fost contribuţia impe-
< aliaţilor ei ? **ilustrat** complet prin
cifre, e dificil din cauza
ni..... '.tei contribuţii şi a diversităţii datelor
,i din anumite ipuncte de vedere, in-
iii diminuate, în funcţie de interese.

. 608—622.

Imperial Idea..., p. 164 şi

iS—622.

.". urm.

In cei ipatru ani de război, dorninio.inelc (Canada, Australia, Noua Zeelandă şi Africa de Sini) împreună cu India au mobilizat în total aproximativ 2 750 000 ele oameni. Ele au avut peste 200 000 de morţi *. Legile de ireonutare obligatorie, ceva mai uşor aplicate în Africa de Sud şi Noua Zeelandă, au întâmpinat rezistenţă în Australia şi Canada. în Australia, legea a fost supusă unor referendumuri succesive, primele două respingînd-o. în Canada s-au înregistrat acte de rezistenţă pasivă ;la irecrutare şi chiar răscoale locale [2].

Pe plan financiar, dominioanele au adus o contribuţie de; 862 milioane de lire sterline, reprezentând numai -cheltuielile militare propriu-zise. Ţinîrad seaima de faptul că, în timpul i ostilităţilor, întreaga economie era destinată, direct sau indirect, războiului şi constituia un element principal de susţinere al acestuia, cifra de mai sus trebuie de cîteva ori multiplicata, j pentru a avea o imagine cu totul aproximativă despre datoria pe care Anglia a contractat-o (faţă de coloniile sale, obligate să | participe la război.

I)atoria publică a tuturor dominioanelor a crescut de cîteva] ori, atingînd pe cap de locuitor, în unele din ele, valori mai: rid icate daoît în metropolă [3].

Importanţa acestei contribuţii a imperiului la război a obli-j gat Anglia la mai multă condescendenţă în relaţiile sale cu] dominioanele, întrucîtva şi cu celelalte colonii, în primul rîndl India. Situaţia excepţională creată ide război a constituit un element care a favorizat consolidarea aspiraţiilor dominioanelor spre staibilirea unor raporturi de ega'litate în drepturi cu Anglia.

Primul ministru al Canadei (R. Borden), apoi cel al Austra-j liei (W. M. Hughes) au fost invitaţi cu începere din 1915 la! unele şedinţe ale cabinetului britanic şi ale Comitetului dej război.

La 20 mamtie 1917, premierul englez Lloyd George a invitat pe primii (miniştri ai tuturor dominioanelor la Londra, pentru] o conferinţă imperială, dar şi pentru „o serie de întruniri ex-J traordinare ale Comitetului de război". Ca urmare *a* acestor întrevederi, care au durat şase săptămâni, s-a constituit Corni-'

---

[1] *Ibidem,* pp. 641—642.
[2] *Ibidem,* pp. 633—634.
* *Ibidem, p.* 643 ; D e m a n g c o n, *op. cit., p.* 179.

război, format din II membri : X <lin partea
i partea dominioancloi, cu rolul COOraonării
.ii imperiului şi al consultării în vederea i
(I în problemele polii boi.
organ din vara anului 191S a avut chiar, ca
, pregătirea tratatelor de pace *.
nlcra, aşadar, că perioada anilor 1914—1918,
II. icter de excepţie al relaţiilor interimioeriale,
mele către o modificare a structurii politice a
„Trebuie să se schimbe ceva", declara mi-
I urnei Curtis. Iar premierul canadian Robert
n.iioarea observaţie : „Spiritul de orgoliu na-
boiul e în curs de a-1 dezvolta poate foarte
'iiiliţii psihologice pe care voi, în Marea Bri-
riţi şi si orienteze evoluţia imperiului în sensul
mai i-ii'nînd decît al centralizării" [2]. UJI termeo
acela de *Commonwealth,* menit să înlocuiască
Mitre, cuprinsă în cuvîntul *Empire.* Sugestia
MiMimitate liber consimţită de naţiuni egale în
I" i l.uută de ministrul sud-african Smuts, în apri-

roloniile — pe unele le crease ea însăşi,
i(n >i paralel cu aceasta fundase un vast orga-
iir, it în conformitate cu interesele sale eco-
I)upă încheierea primului război mondial,
ci ca de al căror punct de vedere, exprimat de
i lor conducătoare, trebuie să se ţină per-
meiul acestei optici, întregul edificiu urma
moi. într-un sens, mai adîne în orice caz
dispariţii a unui termen, aceasta înseamnă
IM -nMlui" imperiului.

IM, pp. 631—632.
■ M i e I'. *Op. cit.,* I, pp. 323 şi 327.
Tbl Concept of Empire, pp. 389—394.

PARTF.A AlV-a

DECLINUL

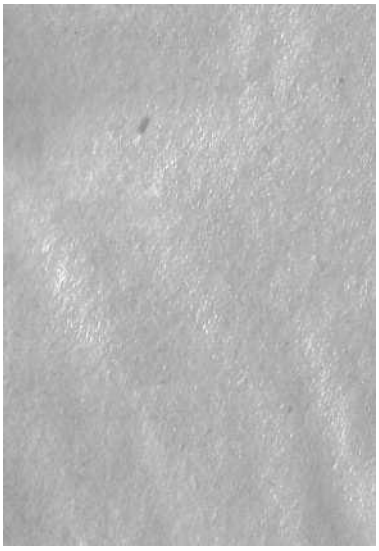

CAPITOLUL I

IN RĂZBOI LA ALTUL (1918—1939)

inului război mondial a așezat Imperiul bri-
u.nei epooi contradictorii din dezvoltarea sa.
\ictoria dobîndită de Anglia și de aliații ei
Iiismului german a însemnat debarasarea mo-
nI.Ii primejdios rival în lupta pentru reîmpăr-[1]
nul britanic ar fi fost îndreptățit să respire ■
i a înainte cu o sută și ceva de ani, cînd î! i
pol eon. Suprafața .sa, rotunjită prin anexarea
părți a fostelor colonii germane și a terito-
rținuseră Turciei în Orientul Apropiat, **atinge**
milioa/ne de kilometri pătrați, cu peste 400 mi i
e însă, războiul lăsase urme adînci în viața
r.le s-au resimțit în evoluția Imperiului bri-
i umpănă valoarea victoriei militare dobândite.
i în dome, războiul agravase mizeria și nemul-
u <atît mai mult în mijlocul acelor colecti-
împinse în conflict pentru interese străine.
itate de scăderea nivelului de trai se în-
;nță și împotriva dominației străine.
liniare a popoarelor subjugate de colonialism
MI mai favorabile de desfășurare. în ansamblu,
IH>Î a imperialismului, aparatul său de repre-
l>ite în urma efortului de irăzboi, chiar și în
ilc puteri învingătoaire.
ibuția lunană la oare coloniile fuiseseră supuse crease
popoarelor acestora efective militare instruite, mult
înainte. Iar contribuția economică dezvol-
• I i<I,i **politicii** tradiționale a metropolei, branșe in-
Intl... ui totodată pe cele vechi. Burghezia și
ml **din tăriile** coloniale făcuseră progrese sub ra-
iJ conștiinței ide clasă. Victoria Revoluției
iKinbrie a constituit un exemplu pentru lupta
lahi și națională a tuturor popoarelor asuprite.

Tratatele de pace **imperialiste din** 'M9 1920 n-au putut crea stabilitatea dorită de autorii fii iarii lor. Pe lingă factorii amintiţi mai sus, apar **oontradicţii** chiar între puterile învingătoare, fiecare aspirîmd **ila** avantaje economice şi teritoriale, an dauna celorlalte. în **urma** .inilor de avînt revoluţionar de ipînă da 1923, caracterizaţi prin recesia economică provocată de consecinţele războiului, sistemului capitajist ou d-a reuşit decît o stabilizare relativă, precară, întreruptă de criza mondială din 1929, iun alt moment de agravare acută a multiplelor contradicţii care îl macină.

Criza a dat un mou avînt .şi luptelor revoluţionare, dar a alimentat şi tendinţele politice cale mai reacţionare. Anii care i-au urmat stau sub semnul unei şi mai mari incertitudini, a pregătirilor febrile pentru mn nou război imperialist de reîmpărţire a lumii.

în aceste împrejurări, Imperiul britanic face încă o figură de mare, de foarte mare putere. In 1939 în cuprinsul său trăieşte uin sfert din omenire. El furnizează jumătate din producţia mondială de orez, cacao, ceai, dină, cauciuc, cositor, **tnangan,** trei sferturi din cea de aur şi nichel, o treime din de aramă, cărbuni, zahăr şi 15% din producţia de grîu, **came,** unt, bumbac, fier şi oţel. în Orientul Apropiat şi prin capitalurile plasate îm diferite părţi ale lumii, el deţine sau controlează o parte apreciabilă a producţiei mondiale de petrol[1].

Dar aparenţele, oricît ide extraordinare, înşală. Stabilitatea şi unitatea sa economică şi pdlitică sînt afectate profund. Ideea imperială e imai mult decât în defensivă : în retragere. Anglia oscilează, caută forme de reorganizare, tratează cu coloniile turbulente, suportă tonul imperativ al dominioanelor, înăbuşă într-un loc o răscoală, care reizbucneşte în altă parte, trece de la excese de duritate la menajamente şi concesii. Nu mai sînt căutările suverane ale celui sigur de forţa sa, tinzînd spre formule superioare de integrare şi dominaţie, ci calculele înfrigurate ale unor soluţii de salvare.

---

[1] Hubert Deschamps, *La fin des empires coloniaux,* ed. a III-a, Paris, 1963, p. 30.

ni fapt semnificativ pentru **evoluţia raporturilor** i imperiu se profilează cu **ocazia Conferinţei** de li Paris. După lungi discuţii şi tatonări, **interne** şi cu puteri, mai ales cu Franţa îşi Statele Unite, domi- 11iiIia sînt admise ila tratative, separat de Anglia. Africa de Sud şi India cu cîte doi repre- i r Noua Zealandă ou unuil. Dominioanele sînt Naţiunilor. A fost, evident, şi interesul i un număr sporit de voturi pe care să poată i l t ă parte aceste precedente au fundamentat .iţiile cunoscute ale domkiioanelor la dreptul ■ II 11 «• în politica lor externă.

I'" -i. Hului de ila Versailles, >prin adoptarea aşa- ţi.....I mandatelor — formulă elaborată şi susţinut.i dintele Statelor Unite, Wilson, şi de repn- ii ilc Sud, generalul Smuts — s-a încercat • le reîmpărţire a coloniilor. Potrivit acestei ,i fostele colonii germane şi teritoriile **opiat** care aparţinuseră Imperiului otoman i de anexiune sau de instituire a unui pro- ' atribuite administrării Societăţii Naţin- i **«vei** sa îndeplinească această sarcină prin man- ire ale unor asemenea mandate urmau a le i rolul Societăţii Naţiunilor. în teritoriile sub isă instalarea ide baze militare.

it, în această formă, fostele teritorii oto- coloniile germane din Africa orientală şi . pţia Camerunului, din care a înglobat Ni- Itkti . mica parte, suprafaţa mai mare luînd-o Franţa. III.I de sud-vest a trecut sub mandatul Uniunii insulele germane din sud-vestul Pacificului, ii ni S.uiiDa de vest, au avut ca mandatari NOII.I Zcolaindă[1]. Dominicanele îşi confirmă şi **„tic** i n i e", poziţia lor de state suverane. Ele au **mate direct faţă** de Societatea Naţiunilor.

|.< i n u t i l ;i mai adăuga că prevederile regimului ii .in fost ^respectate şi că Imiperiul britanic a tins

iii ■ Ic l.i nord de ecuator le-a administrat Japonia.

spre a. trata teritoriile respective colonie, în imă-sura în care cele stabilite iniţial au **trebuii** puse îm aplicare, faptful sau s-a datorat **autorităţii** iaţii Naţiunilor sau respectului pentru angajamente **ilegal** contractate, în cadrul dreptului internaţional, ci luptei 3« eliberare care s-a dez-voltat în ţările şi teritoriile de sub mandat.

Reorganizarea imperiului

Sfîrşitul primului .război mondial îşi încheierea tratatelor de pace accentuaseră diversitatea Imperiuilui britanic, din mai multe puncte de vedere. In structura sa politică internă, ală-turi de dominioane şi colonii se introdusese noţiunea nouă de teritorii sub mandat, diferenţiate, da rândul lor, după autori-tatea care ile administra direct : Anglia sau unul din domi-nioane. Un alt element nou : prezenţa masivă în interiorul imperiului a popoarelor musulmane, răspândite omogen, din Egipt şi Sudan până (în India 'de nord. Element cu atît mai redutabil, cu cît războiul purtat împotriva Imperiuilui otoman

lestrămarea acestuia, la care Anglia îşi dăduse largul său ! urs, animase un spirit de protest şi de solidaritate musul-ă, a cărei bază religioasă nu va **întîrzia** să evolueze către i fluenţa ou mişcarea .politică prqpriu-zisă, pentru libertatea ji unitatea lumii arabe.

Concepţia imperială britanică se contrapunea, jenant, prin-cipiului autodeterminării popoarelor, în jurul căruia „Cele 14 puncte" ale lui Wilson şi climatul în care se desfăşuraseră tratativele de pace făcuseră o colosală publicitate, întreţinută pentru a abate atenţia de la substratul imperialist al rezol-vării marilor probleme internaţionale. Se simţea, în subsidiar, necesitatea de a întreprinde un pas şi pe arena imperiului, spre a combate impresia că Anglia susţine .autodeterminarea numai acolo unde inu-i lezează interesele.

în sfârşit, avîmtul revoluţionar care «e manifesta şi sub forma luptei de eliberare naţională din colonii, atirugînd din plin posesiunile britanice, a îndemnat clasele dominante en-gleze la punerea în scenă **a** unui nou act al politicii lor, ca-racterizate prin arta compromisurilor, prin îmbinarea rigi-dităţii şi supleţei, iprin tactica reformelor temporizatoare,

pornjte zgomotos **şi apoi oprite pe** in frîi n i i , 171 mai aproape de **punctul dincolo de care intereilor** încetau.

ormă politică imperială în condiţiile de după primul lundial era normal să se îndrepte către concilierea i metropolei cu acele componente ale imperiului care iiujoru perspective de a rămîne în cadrul său şi a fi nsolidarea lui. Acestea erau dominicanele, inoile wve : c«le mai stnîns legate de metropolă \iilor de capital şi a relaţiilor cornerul ilo dezvoltare şi structura lor de clasă, mai metropolei, prin .tradiţiile şi sentimentele de-lond etnic comun, prin .regimul politic privi-- olewiii, care făcea ca între dominioanc de ifapt, contradicţii de ineînlătiii.ii I i ce se contura la orizont după **primul i fel** sub semnul polarizării intereselor puri de popoare şi state aflate sub In raţa intensificării tendinţelor spre 'U'lor de milioane de hinduşi, arabi şi dominantă se regrupează, caută să-şi larme într-un consorţiu. Operaţie re-i ea răspundea dezideratelor vechi de 11 II in.ne încontinuu din .partea dominicanelor. **Ulii** li .1 muie ale acestui proces s-au succedat destul i aiul Smuts anticipa asupra caracterului „Sîntem un sistem de naţiuni. Nu un < de state şi naţiuni... Un sistem de state, l'i.l, ci .un sistem ân mişcare, ce evoluează prin i către noi destine" *.

..... ii|>riulă din 1921 a avut loc în atmosfera l'ortni dominată de opiniile şi interesele n ui dominioanelor. Răspunzînd pro , ilr a realiza o federalizare a inuperiulu!, ii o delegare către un organ de conducere I.....II .Im atribuţiile guvernelor din domkiioane, i .cralian Hughes spunea : „Multe persoane .I.Iic vorbesc despre o constituţie imperială, con-

i *op. cit.,* p. 187; B e n n e t t , *op. cit.,* p. 389. 371

struită după un plan logic, ân locul ***t**** **estei** structuri empirice, ilogice, modelată de timpul şi **circumstanţele** în care am trăit. Ble visează um Consiliu Central, **învestit** ou puteri asupra diverselor părţi ;ale imperiului. Ele uită că imperiul a. existat vreme de secole fără aceste lucruri... Cel mai bun mijloc de a distruge acest puternic imperiu este să te ocupi de constituţia lui. Fundamentul **unităţii** sale este completa autonomie a părţilor eare-1 compun... Asigurarea unei depline libertăţi pentru fiecare parte «garantează unitatea spirituală care ne leagă pe toţi... Principiul relaţiilor între Marea Britaoie şi dominioanele sale este libertatea de acţiune" *.

La conferinţa imperială din 1921 s-a adoptat hotărîrea ca .pe viitor politica iganerală a imperiului să fie stabilită în acord cu avizul domiinioamalor. Se transforma astfel în sistem permanent, ceea ce se iniţiase, dictat de împrejurări excepţionale, în martie 1917, sub forma creării Comitetului limperial de război. Faptul nu putea isă rămână fără consecinţe adînci. Domiinioanele erau mai puţin interesate de politica europeană. Nu numai fricţiunile cu Franţa îin jurul problemelor germane, **de obicei** citate ca motiv în analele diplomatice, ci şi consi**derente** legate de punctele de vedare ale dorninioaaelor, mai i abile, de pildă, la problemele Pacificului dedît ale Europei, ■iu înclinat politica engleză către o îndepărtare oarecare de complicaţiile vechiului continent[2].

Conferinţa imperială din 1923 a marcat un nou punct; ca a admis că orice guvern din imperiu iare dreptul de a încheia cu alt stat un tratat de orice natură, isub rezerva de a avertiza în prealabil metropola, sau acele dominioane care ar putea fi interesate [3].

Trei ani mai tîrziu, în (noiembrie 1926, o mouă conferinţă imperială a dat o baza puternică transformării structurii constituţional-juridice a imperiului, âneepînd de ila suprimarea termenului însuşi şi înlocuirea sa pr,in acela de „Commonwealth". „Cuvintele *imperiu* şi *imperial* — spunea lordul Miilner — sînt în multe privinţe nefericite. Ele evocă dominaţia şi supremaţia, stăpînirea unui stat -superior asupra vasalului" [4].

---

[1] Demangeon, *op. cit., p.* 188.
[a]~ *Ibidem,* pp. 182—183.
[3] H a r d y, *op. cit.,* p. 372.
[4] După C o x, *op. cit.,* p. 28.

i adoptat ca **bazî a relaţiiloi dintre A.nglia** şi di I iniţia lui Balfour, ***citt*** **CO** .iţa unor **onome** în cadrul Imperiului (britanic, egale : un fel subordonate una alteia în vreun aspect interne sau externe, unite însă prim supunerea coroană şi asociate liber, ca membri ai Cole Naţiuni" [1].

iiii>nîml o controversă de durată, s-a hotărît n'ral al fiecărui dominion să fie numit conguvernu'lui respectiv ; el va reprezenta corauJ englez. Forai de legătură între iguvernul ioanelor urma a fi constituit de înalţii co....Ii I numiţi de celle din urmă, ca un fel de repre-

ul Statut de la Westminster a **consfinţii** .witcrioare, defimitivîind reforma imperiului. **o lege** votată în parlamentul unui dominion in ilul.ua pe motiv că ar fi fost în contradicţie cu im **Britanii.** Dominioanale erau autorizate a proixiiMtoritorial. Nici o ilege britanică nu-şi 1 11111.11 (■ ,i asupra domimioaneilor decît la cererea in* i un dominion nu putea fi angajat la acceptarea li .Ic ordin internaţional decît ou consimţământul i i '■'. Termenul de Conumonweakh se aiplica grupu-.ivi-au guverne responsabile : Marea Britanie, i Zedlandă, Canada, Irlanida [3] şi Uniunea Sud-i, de fapt, au încetat ia se mai numi domi-. Imperiul [britanic" se va înţelege de **atunci** , înN.im'bilul politic format din ţările Common-**Colonii,** protectorate şi teritorii sub mandat. rmă astfel impresia că reforma imperială 'de **după oi mondiali** a reprezentat, în ultimă instanţă, o în .ı ı 11 **dificultăţile** şi răspunderile Angliei în do-

III, p. 11.

i . i . ... n, *A Short History...*, II, p. 354 ; Gr im al, *op. cit.*, , i

■.t regim după primul război mondial (1921). .orc va continua însă a se numi „al dominioanelor" l deveni „Minister pentru relaţiile în interiorul Com-

minaţia asupra imperiului, creînd **i orul** său iun grup de state privilegiate în raport cu **altele.** (ptate de la acest regim, deşi aveau o populaţie mult **mai** numeroasă, rămîneau pe un plan de inferioritate politică şi lîcă.

Soarta acestora, perspectivele Jor de viitor, aspiraţiile spre libertate pe care şi ele le nutreau erau trecute sub tăcere.

în perioada de efervescenţă a proiectelor de reformă imperială şi totodată într-unui din momentele de remarcabil avînt revoluţionar, clasa muncitoare britanică s-a ridicat cu hotărâre în sprijinul popoarelor subjugate de imperialismul englez. Congresul trade-unionurilor, întrunit la Scarborough în 1925, a adoptat cu 'imensă majoritate de voturi (3 082 000 contra 79 000) o rezoluţie care constata că dominaţia guvernului britanic peste popoare nebrkanice este o formă de ex- ' ploatare capitalistă, ce are drept scop obţinerea de surse de materii prime ieftine, precum şi de mană de lucru ieftină şi neorganizată, a cărei concurenţă e folosită pentru reducerea nivelului de trai al muncitorilor din Marea Britanie. Congresul şi-a exprimat opoziţia sa faţă de imperialism şi a decis să **ijine** pe muncitorii din întreg Imperiul britanic, în lupta lor **pentru** organizare sindicală şi politică. Rezoluţia apăra prin- i t l dreptului tuturor popoaredor din imperiu la autodeterminare, mergînd pînă la dreptul separării lor complete[1].

In subteranele Imperiului : o incursiune în economie

Pe fiecare treaptă a evoluţiei sale, Imperiul britanic, fenomen politic, de suprastructură, a oglindit, în ultimă instanţă, dezvoltarea bazei sale economice. O judecată de valoare asupra evenimentelor prin care trece imperiul după primul război mondial, asupra eforturilor de a-1 reorganiza, nu se poate dispensa de o privire în adîncime, către substratul intereselor care pretind *şi* încearcă menţinerea lui.

Economia imperiului e dominată de marele capital monopolist. In sine, această realitate ar fi trebuit să constituie una din forţele sale de coeziune. Concentrarea sub un control

[1] După R. P a l m e D u t t, ***Criza*** *Imperiului Britanic,* Bucureşti, 1951, p. 159.

lirelor multiple **ale vieţii econom** **,** cel
i un l i . lor potenţial de unii
ri'iit însă. în realitate, metodele de exploatare
lonopoliste au conservat şi chiar au accentuat
burii economice a imperiului, deosebirile de
componente, rămânerea unora în urma
decurge din interesul monopolurilor de a
i unui ile de producţie care oferă uin maximum
Umilever" se implantează după primul
lonomia Africii de vest ; prin sucursale ca
iiipany", înfiinţată în 1929, el acaparează
i ii i ore a fructelor şi seminţelor olea-
i.i- < i.l i a sa de afaceri comerciale ou Africa
ii duliei ra/boi mondial, la sute de milioane

rropiai .i fost luat cu asalt de marile trusturi
In 1928, î i u i c reprezentanţii acestora a survenit un
• ■ ' ' l i .I.I.4U'1 Achnacarry din Anglia, în baza că-
■ iK-1C- de prospecţiune şi exploatare, precum
- ila investiţii şi profituri — între so-
ii ic si franceze [2].
a însemnat, în fond, o înfrîngere a
i p i i a l englez, care n-a reuşit a-şi păstra
i vastele terenuri petroliere din fostele pro-
HIui otoman. Penetraţia în Imperiul
i iine, în special americane, e sesiza-
I ie pildă, între 1910 şi 1914 exportul de
Im Uniunea Sud-Africană era în
dr dolari anual. între 1926 şi 1930 media
se la peste 50 de milioane de
i.l american în coloniile britanice
nilioane de dolari în anul 1912,
ine de dolari în 1931. Capitalul ame-
;e, prin eliminare, unor capitaluri
de milioane de dolari. în Canada,
itiţiile de capital american depăşesc pe

■ i *ii.*, p. 45. Coasta de Aur devine, în această peri-
i'ortatoare de cacao din lume, iar Nigeria o mare
ulei de palmier. Cf. p. 340. *Im pire by Treaty*, p. 22.

cele engleze[1]. Pe itărîm comerciali, în perioada crizei, între 1931 şi 1933, is-a înregistrat o sev iţă japoneză, în „dumping", din Egipt până în **Afj** iud, ceea ce a dus la instituirea, în 1933—1934, a onor v.umi protecţioniste de 35% în Africa de est şi Uniunea Sud-Africană, îndreptate împotriva invaziei de mărfuri japoneze "-'.

Investiţiile de capital, stimulate în timpul primului război mondial şi de 'necesităţi strategice, au dat, *în ansamblu,* economiei coloniilor britanice caracterul unei dezvoltări mai complexe. Dar din punctul de vedere al *fiecărei colonii în parte,* considerată ca o .unitate economică „penitru sine", ele au adînoit dezvoltarea lor unilaterală, flagrantele inegalităţi între sectoarele şi ramurile economice, menţinîndu-le astfel în înapoiere şi puoîndu-le grave probleme.

Mai mult: după cum constată recent unii cercetători, capitalul monopolist n-a distrus în colonii relaţiile de producţie şi instituţiile sociale perimate. El le-a conservat în mare parte, pentru a contracara, iprin aceasta, dezvoltarea burgheziei naţionale şi a proletariatului. In elementele sociale suprapuse ininplet aservite — feudali locali sau burghezie „compra-**doră"** — a căror existenţă capitalul monopolist încearcă să o **iţină,** el află aliaţi în exploatarea şi ţinerea în supunere a popoarelor din ţările coloniale [3].

Concluzia ce se poate desprinde este că, iîn intervalul dintre cele două .războaie mondiale, persistenţa dominaţiei coloniale britanice, ca instrument al marelui capital monopolist, se relevă din ce în ce mai ireconciliabilă ou interesele coloniilor. Baza sa economică e tot mai şubredă, mai subminată de contradicţii. Pentru a putea exploata avuţiile coloniilor, Anglia a avut nevoie de stimularea în imperiu a anumitor forţe de producţie, a unei anumite dezvoltări economice şi sociale. Ajunse acestea pe o anumită treaptă, metropola *e* confruntată de o dilemă insolubilă : interesele ei i-ar pretinde, dintr-un punct de vedere, să dezvolte în continuare aceste forţe econo-, mico-sociale, iar dintr-altul să le frîneze sau să le distrugă.

---

[1] 3,16 miliarde dolari, faţă de 2,59 miliarde. Cf. Brebner, *Nortb Atlantic Triangle,* p. 238.

[2] Sîk, op. *cit.,* II, pp. 144—146.

[3] Gouber-Miller, *op. cit.,* pp. 138—139.

Criza economică **mondiala difl 1929** 1933
şi urmările sale pentru Imperiul britanic

crizei economice din toamna anului 1929 a
nai mult baza economică a imperiului, adîncind
I' din cadrul său. Criza a atins grav coloniile,
.....i lor *se* afla în mîinile diverselor societăţi
l'opulaţia şi-a văzut agravată mizeria, munci-• i u
cili.ni ori s-au ales cu salarii reduse la mini liaotic
al umor interese ce se disputau la i New York. Au
reieşit cu toată vigoarea i l i n *Ar* exploatare care
răpise coiloniilor orice Mii|>imî,ndu-le introducerea
culturilor des-ilczvokînd, de pildă în industrie,
exclusiv

i " ţ ' l<spi-r,U;i .i capitaliştilor din toata lumea în
l< supraproducţie, ale prăbuşirii preţurilor,
liul.i breşe ad&nci în economia imperiului, în
I I C'l'ol.l.
- de altfel, în posibilităţile sale de desul i.i la. Anglia
şi-a intensificat brusc ofen-i|" '"i""i mim, în sensul
menţinerii coeziunii sale i I n.u ii .sale ifaţă de
interesele britanice. IIuli importante în această
direcţie a fost **etalonului** aur, devalorizarea lirei
■ i u i valutare a lirei, cuprinzînd în **prm**-^l.ii ;,i
ailte ţări, legate de acesta prin re-• *i* (de pildă,
Portugalia, statele scan-

. i . i l i . n i i l i i i aur s-a făcut pentru a împiedica,
i, «căderea rapidă a rezervelor de am
l i c i nu mai putea fi obligată, de **drept,**
i îui aur.
i i ă cu circa 25°/o, devenea mijlocul
i plaţilor, în cadrul zonei valutare
posesiunile britanice erau obligate să de-
\ 11 -, 11<■ i rezervele de aur şi de valută. Necesi-
■I-iitru comerţul în afara zonei, le erau
• mă la concurenţa unei anumite sume

din valoarea rezervelor de aur **depiue,** îl şi în funcţie de posibilităţi şi urgenţă a intereselor.

Ţările Commonwealthului, de la care era de aşteptat principala rezistenţă, au acceptat crearea */.anei* lirei sterline şi integrarea lor în acest sistem (în afară de Canada), din cauza propriilor lor dificultăţi economice, generate de criză, a legăturilor tradiţionale cu Anglia .şi restul imperiului, facilitate prin tarifele preferenţiale existente. Pe de altă parte, Statutul de la Westmioster, adoptat tot în 1931, venea să de confirme, în compensaţie, libertăţile tpolitice pe care ele le urmăreau de **mult.**

Zona lirei sterline ,a fost o instituţie care a căutat să atenueze forţele centrifuge ce se manifestau In imperiu pe plan economic şi în special comercial. Ea a reuşit să păstreze, cam la nivelul de 33—36% din total, proporţia importurilor şi exporturilor britanice în imperiu, înlesnind totodată şi dirijarea investiţiilor de capital britanic în interiorul ei. Sernnifi-**caţia** vi **se** înscrie pe linia, puternic afirmată la începutul ului, dar abandonată curînd, a încercărilor de transfor-in.MC a imperiului într-^uin sistem economic închis. Ea se impunea acum, în condiţiile excepţionale create de criză, avînd im rol preventiv *şi* compensator al unei alte măsuri, adoptată **itc** cîteva lumi de Marea Brkanie itot în mod forţat, din pricina crizei.

E vorba de „moartea liberului schimb secular", de. convertirea oficială a Angliei la protecţionism, consfinţită prin legea din 29 'februarie 1932, oare instituia o taxă de 10% ad valorern pe toate importurile, exceptînd grîuil, ceaiul, peştele uscat, bumbacul şi lîna brută. Legea tarifului protecţionist a fost propusa de guvernul de coaliţie laburistă-conservatoare Maodonald-Baldwin, în cadrul căruia cancelar al eşichierului era Neville Chamberlain, un fiu al lui Joseph Chamberlain.

în acelaşi an, 1932, conferinţa imperială de la Ottawa a confirmat acceptarea din partea ţărilor Commonwealthului a noii politici vamale britanice ; ele au căzut de acord, totodată, asupra instituirii unui sistem de tarife preferenţiale în interiorul imperiului [1].

---

[1] M a x i m e Mourin, *Histoirc des Crandes Puissances, 1918—1958. ed.* a IH-a, Paris, 1958, pp. 247—248.

crizei în politica economică a **Angliei** şi a impresia dr **con.Br;** .ibilitate, •i linii precise, de **imposibilitate obiectivă** a ur- **monea** ilinii. E greu să mu se considere ca atare **uri** care depreciază lira şi o **fixează** în ace- inijloc de plată îm locul aurului, creează i **lirei** cu intenţia facilitării schimburilor şi *Ar* si instituie apoi tarife protecţioniste, Im urmă erau alcătuite în aşa fel ca să rne-. MI ni exporturile ţărilor din imperiu. Ceea ce imblu de măsuri logice în conjunctura i .1 însă o inevitabilă sursă de complicaţii a viitorului, a revenirii spre o **sili ales,** o sursă de adîncire a neconcor-: **metropolei** şi dezvoltarea pe o I ncă a aspiraţiei coloniilor **spre li**

iinfirmă impresia notată de Aaidre inului contrar al metropolei şi im- de/.voltării lor inegale, .ca ritm. Prima e i Liuropei ; cal de al doilea — cu tine-

lmli.1 : Mahatma Gandhi

■ li- probleme care s-au ivit Angliei între cele **indiale,** în cadrul guvernării imperiului, au de eliberare din India. **Lupta**

■ iprintre evenimentele remarca- ic înţelegerea şi explicarea ei nece- Ij .r.ii|>i.i activităţii şi concepţiei aceluia -r.in i.n.i invariabil: Mahatma **Gandhi,** •nicrnică şi interesantă, chiar pentru . iMitestabiile.

hand Gandhi[2] s-a născut în 1869, fiu i/S, ministru într-un principat indian. A

. ii *La Crise Britannique au XXe siecle,* ed.

upr.xnume, inscmnind „marele spirit .

studiat în Anglia şi a practicat un **timp** avocatura. La începutul veacului nostru, mumele său .1 de onii cunoscut, ca apărător al drepturilor emigranţilor **indieni** în Africa de Sud. în aceeaşi vreme însă, el a pus bazele unei concepţii politice proprii, integrate într-un cuprinzător sistem de gîndire, cu adînci implicaţii filozofice :şi morale, cu care a căutat a fi consecvent în primul rînd el însuşi, prin toată conduita sa. Bogat, cult, de o formaţie intelectuală occidentală, efl renunţă la profesiunea sa, consideriînd-o imorală şi îşi impune o existenţă modestă.

în 1915 a revenit în India ; s-a declarat în favoarea sprijinirii Angliei în război, crezând că, drept recompensă. India va primi independenţa.

Din primele sale lucrări, Gândiri pleacă de la o critică a civilizaţiei moderne, de pe poziţiile unei morale idealiste. El denunţă această civilizaţie ca sclavă a maşinismului şi a banului, indiferentă faţă de nevoile sufletului. Refuză să accepte o astfel de civilizaţie, preconizând inaderenţa la ea prin rezistenţă pasivă, non-violentă şi reîntoarcerea la formele vechi ilc economiei.

Doctrina lui Gandhi exprima, în forme specifice tradiţii-I01 filozofiei hinduse, o modalitate de rezistenţă împotriva **Forţelor** asupritoare ale poporului indian. Slăbiciunea ei ţfbn-J.unontală era ignorarea luptei de clasă. De aci proveneau, în ultimă instanţă, greşelile şi inconsecvenţele sale. Gandhi condamna civilizaţia modernă, fără a discerne îndeajuns faptul că aspectele sale negative provin din condiţiile sociale în care ea se dezvoltase. Era indus astfel către soluţia utopică a reîntoarcerii -la munca manuală. E drept, el urmărea prin aceasta şi scopul practic al boicotării produselor engleze şi al restituirii unei relative independenţe economice ţăranului indian, conferind totodată acestui precept şi un sens etic. Gandhi scăpa de asemenea din vedere contradicţiile de clasă proprii ale societăţii indiene ; schiţîndu-şi ţelurile, el scria : „Voi lupta pentru o Indie în care oamenii cei mai săraci să simtă că este într-adevăr ţara lor, în construirea căreia ei să aibă cuvîntu! hotărîtor, pentru o Indie în care să nu existe o clasă de oameni de sus şi o olasă de oameni de jos, pentru o Indie în care toate comunităţile să trăiască într-o înţelegere deplină" *.■

[1] După M e h r u, *op. cit.,* pp. 405 -406.

ţinînd saamS de diferenţele specifice ale so-
iţă de cea europi ritkă a **gandhismului**
ilifiente **precauţii. Se pol** în **schimb nota** cu
sale, în fruntea **cărora** Jawaharlal Nehru
mi, pe acela de *a* fi transformat Congresul
iun o **organizaţie** democratică şi de masă.
■ **poporului,** idee împărtăşită de Gandhi
mtomporanii săi de generaţie din intelectua-
'■ combată sistemul castelor, dezfoi-
■ii.im şi hinduşi, să militeze pentru eman-

rnetodele sale de acţiune, ca şi prin ex-
l.uii.iii- personală, Gandhi ,a reuşit să păs-
Itul burgheziei /naţionale asupra maselor popular,-,
I **coloniali»]....**iui britanic. El a dat un nou **im**
treaptă superioară mişcarea de **eliberare**
fost în fruntea acesteia pînă la inii i
dobîndirii independenţei. Poporul indian
..... **puii** vieţii, ca şi după moartea sa, cu
Y'iînil „să-i ciUiprindă personalitatea, Nehru
■i mi.u ii lirice, descriindu-i apariţia: „...Ca
ppoupat care ine-a făcut să ne înidreptăm
n adînc ; ca o rază de lumină, el a brăzdat
rîs vălul de pe ochi; ca o vijelie, el a
II primu/l irîmd gândirea omenească"[1].

m **pi rioada** avîntului revoluţionar de după 1918

H au pus iîin aplicare reforma guvernării **baza**
recomandărilor raportului Mom **[ea** instituirea pe
lîngă vicerege şi ii Iiiuliri .1 unui Consiliu de
stat, format **ain** şi a unei Adunări legislative,
compuse «Im care două treimi erau aleşi. Faţa de
iu udările origanelor de mai sus, viceregele .1. 111
<| • 1111 de veto. Dreptul de vot pentru locurile ilativă
11 aveau circa 900 000 de indieni, 124 000 000 de
locuitori.

it., p. 400.

In administraţia provinciilor[1], .111 **fosi** stabilite drept adunărilor (consiliilor) provinciali' di le în materie de impozite şi taxe -locale, de **admini** urbană şi rurală, de instrucţiune publică, de lucrări **publice** ile interes secundar şi de igienă. Adunările (provinciale **cuprindeau** membri aleşi, în proporţie de patru cincimi. Dreptul de vot pentru -aceste adunări era ceva mai larg. Dispuneau de ci peste 5 milioane de indieni.

Congresul indian, considerînd reforma insuficientă, a decis, sub influenţa lui Gandhi, să adopte linia non^cooperă;rii, a respingerii oricărei reforme din partea englezilor, deci, în fond, să se angajeze într-ium gigantic boicot politic.

In februarie 1919, Gandhi înfiinţase liga „Satyagraha" {Perseverenţă în adevăr), care milita pentru această idee.

Musulmanii, exprimînd resentimentul stîrnit printre ei de politica Angliei ifaţă de Imperiul otoman, au proclamat India o „Dar-fUl-Harb" (Ţară a neliniştii) şi au răspîndit consemnul refugierii într-o „Dar-ul-Islam" (Ţară a supunerii, a credinţei), lîiii urma căruia s-a observat un apreciabil exod al lor spre **Afganistan** -.

Englezii răspunseră la aceste tulburări, în fază încă incipită, prin introducerea legii Rowlatt, care lărgea **competenţa** şi drepturile represive ale aparatului administrativ-poliţienesc. Ca protest, Gandhi proalamă pentru 30 martie un ***har tal,*** adică o zi de pocăinţă, prin încetarea tuturor muncilor. De fapt, era un apel ia grevă generală, exprimat în termeni care -să fie înţeleşi şi să-1 facă să fie urmat de cît mai mulţi. Mari demonstraţii şi ciocniri cu poliţia continuară în primele zile din aprilie.

La 13 aprilie 1919, în oraşul Amritsar din Pendjab, trupele deschiseră focul în plin asupra mulţimii care participa la un miting. *Căzură* sute de morţi şi răniţi. A fost unul din cele mai sîngeroase episoade ale represiunilor engleze în India. întreaga ţară fu cuprinsă de revoltă, se trecu la acte de violenţă, aruncări în aer de căi ferate şi poduri. Starea de asediu se introduse In multe regiuni. In Pendjab, aviaţia britanică interveni împotriva grupurilor locale de răsculaţi.

---

[1] Erau 9 mari provincii în India, la acea dată.

[2] R o t h e r m u n d , *op. cit.,* p. 167 ; W i 11 i a m s o n, *A Short History,* II, p. 308.

II.\i maselor apucase pe un l^gaş violent, niHToluil Partidului Congresului şi contrave- undhi, conducătorii politici indieni cău- i în decembrie 1919, ci se declarară pentru . ivennării Indiei.

! i cva mai liniştit. La iniţiativa lui Gandhi, re politică între Congres şi Liga mu- iccstui am, Partidul Congresului renunţă englezii. Mişcarea spontană a ma- ise vi existau acum condiţii de a o re- inh ■'•nirolul burgheziei naţionale. Congresul n .ii „non-colaborării mon-violente progre- i etape, renunţarea hinduşilor la toate ■ ic de guvern, boicotarea organelor efuzuil general de a plăti impozitele. npniHTc nu rămase însă nici acum în li liniile de iniţiatorii ei. Puternice răsro.ilr niiileudal, dar şi antiibritanic, zguduiră ita Malalbar.

i ioadă, după ce în toamna anului 1920 l întîiul Congres al sindicatelor din în-at şi primele grupuri comuniste, printre

i[1]' 'I mu 'fost boicotate de indieni. Numai un ni prezentat la alegerile pentru consiliile ■ num.ii o cincime la cele pentru Adunarea le-

ului 1922, Gandhi, care avea din parii.i li iu-împuterniciri spre a conduce campani;i de nceput a o slăbi, insistînd asupra renunţării la iolenţă. Popularitatea Partidului Congresului .i idere bnucă. El s-a scindat într-o aripa «Ir tre 1 Icea parte şi Mothilal Nehru, tatăl lui |,i ■ o aripă de stînga, în frunte cu Gandln. niiiii colaborarea cu englezii, pe baza in 1919. ■ •Ini.ii.ii.ir s-a potolit treptat. Gandhi a fost ares-

1922 şi 1924. El şi-a elaborat în această constructiv" de reînviere a meseriilor cas-

nice — ţesutul, torsul. Practicarea loi era printre condiţiile cerute, spre a fi primit membru a<l (ion ;resului. De asemene.i. Gândii pune un accent mai mare pe lupi i contra alcoolismului *şi* opiomaniei *.

Noua activizare a mişcării de eliberare. Criza economică în India

în anul 1927, Jawaliarlal Nehru s-a întors în India dintr-o j lungă călătorie în străinătate, în cursul căreia vizitase, printre altele, şi Uniunea Sovietică. E/l şi un alt membru al Congresului, Subhas Ghandra Bose, au pus bazele organizaţiei Liga independenţei, reprezentând aripa stingă a burgheziei naţionale hinduse. Sub influenţa acestei organizaţii, Partidul Congresului a înscris pentru întîia 'dată *în* mod explicit în programul său j revendicarea independenţei complete a Indiei.

în anul 1928, la Calcutta, s-a constituit Partidul Muncitoresc-ţărănes'C panimdian, prin unificarea unor organizaţii formate în anii precedenţi la scara [provincială. Acest partid bucurat de sprijinul grupurilor comuniste. Bl se situa şi mai la stingă decît Partidul Congresului, programul său rămînînd însă unul de caracter general democratic. Principalele Iui revendicări erau independenţa Indiei îşi desfiinţarea proprietăţii moşiereşti.

Criza economică din 1929, prin consecinţele pe care le-a atras şi asupra Indiei, a constituit cadrul în care mişcarea anticolonialistă a intrat antr-o nouă fază de avînt.

Criza a avut ca urmări reducerea producţiei şi închiderea unor întreprinderi, de unde au rezultat vreo 400 000 de şomeri. Salariile au fost scăzute cu 30—40%. Preţurile produselor agricole s-au prăbuşit, încît ţăranii aveau dificultăţi şi mai mari la plata impozitelor.

încă. din 1928, muncitorimea indiană şi îndeosebi puternicul sindicat al textiliştilor din Bombay organizaseră câteva greve importante. în anii crizei, grevele de protest au cuprins de asemenea pe muncitorii din industria textilă din Bombay, pe cei din industria iutei din Calcutta, pe feroviarii

---

[1] Demangeon, *op. cit-*, pp. 239—241 ; *Vsernirnaid istoriia,* voi. VIII, pp. 433—443 ; voi. IX, Moscova, 1962, pp. 127—129.

• in Madras l.ahore. Unele din ace **e, bine** organizate, .iu durai de 11 ise luni pînă la un an.

Pariului < ongresului, în conferinţa sa anuală ţinută în 19 29 l.i **Luhore,** a reafirmat revendicarea independenţei de- plii ie şi i o nouă campanie de nesupunere. Ne Jawaharlal

iru a **fod** Ies preşedintele Congresului. Ziua de 26 ianuarie 1930 a fost declarată zi de luptă pentru independenţă.

La sfîrşitiil lui ianuarie 1930, Gamdhi a formulat o serie de condiţii, pentru a înceta campania de nesupunere *şi* boicot. Printre acestea erau : reducerea cu 50% a impozitului funciar, desfiinţarea impozitului pe sare, reducerea cheltuielilor militare şi a salariilor funcţionarilor englezi, introducerea unor tarife protecţioniste pentru industria textilă indiană, prohibirea vînzării băuturilor alcoolice, eliberarea deţinuţilor politici şi desfiinţarea poliţiei secrete.

Revendicările fiind respinse, Gandhi a lansat, în cadrul campaniei de nesupunere, boicotul monopolului pe sare şi prepararea sării prin mijloace proprii. El însuşi, împreună cu 78 de adepţi, a organizat un „marş al sării" în provincia Gudjarat, pe malul mării, preparînd acolo sare, timp de trei săptămîni.

imvpînd cu luna aprilie 1930 şi pînă în anul următor, în lilii i uni ,ale Indiei, în Caşmir, în delta Gangelui, au **H** n i i **tulburări** ţărăneşti. în oraşul Peshawar, trupele him- ■ .ui **reftizat** să tragă în musulmani, fapt care a lăsat **o puternică** impresie.

in **martie** 1931, Gaindhi a acceptat să încheie cu viceregele **[ndiei** .işa~numitul „pact de la Delhi". El prevedea suspen- < li rea temporară a campaniei de nesupunere şi participarea

n aici şi al recunoaşterii oficiale a Partidului Congresului ca 11 izaţie politică legală.

La Londra, în august 1931, Gandhi >n-a obţinut din partea guvernului englez satisfacerea nici uneia din revendicările esen- e ale poporului indian. Winston Ghurchill, deşi în acel timp nu ocupa **o** poziţie de natură a-4 autoriza să exprime o opinie ială, reflecta totuşi adevăratele gînduri ale .guvernanţilor britanici, atunci cînd se pronunţa, în cursul anilor 1930—1931 l-mitru „zdrobirea" **lui** Gandhi, **a** Congresului naţional indian ,.i .i tot ceea ce susţinea el. „Nu avem de gînd — spunea i delegaţii a Congresului naţional la o consfătuire cu gu- l britanic la Londra, în schimbul eliberării deţinuţilor f d l i l

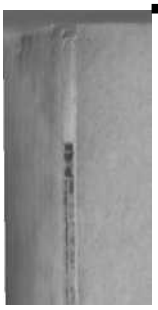

Churchill — să (renunţăm la cea ma lucitoare şi mai ore ţioasă perlă a coroanei regale, care oonstituie, mai mult decîi toate celelalte dominioane şi posesiuni, forţa şi gloria Impi riu'lui britanic". El se pronunţa pentru .1 minarea *sine die* .< acordării istatucului ide dominion pentru India, sau, dacă s-ar face, îm nici un caz în sensul drqpturilor de care se bucur Canada. „Dacă Anglia ar pierde India şi aceasta n-ar mai I, o parte â imperiului ei, ea ar înceta pentru totdeauna să mai existe ca mare putere" [1].

în urma eşecului tratativelor de la Londra, Gandhi a reluat, în ianuarie 1932, campania de nesupunere civilă, care s-a desfăşurat în tot cursul anului, dar fără a mai atinge amploarea fazei imediat anterioare, din cauza vastei acţiuni represive a autorităţilor britanice. în anul 1932, tribunalele din India au pronunţat circa 60 000 de condamnări.

Tot în perioada aceasta s-a desfăşurat cunoscutul proces de la Meerut, împotriva a 33 de -fruntaşi ai mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti din India, arestaţi încă din martie 1929, sub învinuirea de a fi pregătit o răscoală armată contra stăpînir:: engleze.

Procesul a avut un larg ecou intern şi internaţional. S-a li Minat un comitet de apărare a acuzaţilor, din care făcea parte şi Nehru. Personalităţi proeminente din cultura şi ştiinţa mondială — Romain Rolland, H. G. Wells, Albert Einstein — .in luat poziţie împotriva justiţiei colonialiste britanice. Aceasta a condamnat pe acuzaţi ia închisoare pe diferite termene, dar mu după mult timp, sub presiunea opiniei publice, a fost obligată să-i pună în libertate.

în (noiembrie 1933 s-a constituit Partidul Comunist Indian, pe care ansă englezii l-au scos în afara legii, în iulie 1934 [2].

India în anii premergători celui de-al doilea război mondial

Luptele poporului indian în perioada crizei economice n-au fost cu totul în zadar. Guvernul britanic, sub presiunea acestor mişcări, care au slăbit îmtrucîtva, dar n-au încetat, a crezut

[1] După Nehru, *op. cit.*, pp. 495—496.

[2] *Vsemirnaia istoriia,* voi. IX, pp. 129—131, 255—259; Hardy, *op. cit., p. 272 ;* D u p u i s, *op. cit.*, pp. 316—329 *şi* urm. ; C o u p l a n d , *The Indian Problem,* pp. 7—13.

;i la noi concesii parţiale, conţinute în legea inistrarea Indiei, din 1935. Ea prevedea o inie pentru organele administrative provim- întregii Indii ca o federaţie de provincii şi rea dreptului de vot (numai în provincii) ă beneficieze de el cam 10—12% din să

sului n-a acceptat, în principiu, reforma ileeis să participe (la alegeri, pentru a folosi li de acţiune pe care .aceasta i le oferea.

un adunările legislative ale provinciilor, or-', au adus la urne aproape 30 de milioane de ii Congresului a cîştigat majoritatea fin 9 din în care se împărţea acum India. Bl a acceptat, iţia aripei sale de stînga, să formeze **guvernele** inaugurat astfel ceea ce Netaru a **nuna** iţie parţială" (1937—1939), în care **timp** ***ti*** Uirgheziei naţionale hinduse, stăpîni pe guverin-lr ii.ijoritari în adunările legislative, sprijiniţi de Uni Horească şi ţărănească, inclusiv de partidul Iu în ilegalitate, au reuşit să introducă o serie de **Util*** intereselor poporului indian. S-^au promulgat [1] montare a arenzilor, de limitare a cametei, de mo-ii datorii, au fost eliberaţi deţinuţii politici, s-au u n i energice de introducere a limbilor naţionale luat măsuri de promovare a industrializării şi i proiecte de desfiinţare a proprietăţii moşiereşti, i i i ca proprietate socială a poporului a pămîn-l'.ulurilor, apelor şi bogăţiilor subsolului. S-a încu-i de cooperative ţărăneşti de producţie **agricolă.** ml acesta — limitat prin ;faiptull că puterea centrală mîimile britanicilor, iar pe pian economic, **de** i|Mi.iilurile engleze deţineau poziţii „de forţă", fiind • împiedice lărgirea (reformelor — a putut fi parii **datorită** sprijinului larg al maselor. însuşi Partidul u l u i **alcătuia** o organizaţie ^puternică, avînd aproxi- **imlioane** de membri, din care 80% erau ţărani, mun- **fotelectuali** nelagaţi de proprietatea capitalistă bur- i i i moşierească. Muncitorimea sindicalizată număra .1. **membri.** Alte organizaţii importante erau uniunile ■ ml în 1939 cam 800 000 de membri.

In anul 1939, poziţia Partidului .ului a slăbit. O grupare, în frunte cu Subhas Ghamli.i Bose, preşedintele său (din 1938), a alunecat, din ură faţă de Amglia, pe linia unui naţionalism extremist, care a împins-o pînă la simpatii pentru fascismul german şi militarismul japonez [1]. între această grupare şi majoritatea Congresului, care, ataşată ideilor democraţiei burgheze, era potrivnică fascismului, s-a ajuns la o ruptură.

După izbucnirea celui de-al doilea război mondial, guvernul central aii Indiei, sub pretextul situaţiei excepţionale, **a** început o serie de ingerinţe în activiitatea guvernelor provinciale, în semn de protest, acestea au demisionat în noiembrie 1939, Partidul Congresului reintrînd într-o opoziţie activă, axată pe o declaraţie de principii care enunţa atît combaterea nazismului, cât şi a imperialismului britanic, pînă la obţinerea independenţei Indiei [2].

în jurul Indiei: Birmania, Ceylon, Afganistan

Cucerirea Birmaniei, oficial încheiată în 1885, nu s-a desăvîrşit, în fapt, la acea dată. Rezistenţa împotriva cotropirii străine a continuat, cunoscînd faze acute, în cursul cărora ea s-a manifestat sub forma unor adevărate răscoale sau războaie Jocale de partizani. Pînă prin 1922, englezii au mai trebuit să facă faţă acestei lupte, ireizbucnite mereu, cînd într-o regiune cînd într-aita a ţării.

înglobată din punct de vedere administrativ posesiunilor britanice din India, Birmania a căutat să-şi apere individualitatea, ameninţată să fie amalgamată de colonialişti în marea masă indiană. Budismul, religia dominantă aci, **a** servit pînă la un punct drept stindard al acestei rezistenţe în favoarea păstrării specificului naţional. După aplicarea legii de reforma a administraţiei Indiei, din i919, s^a accentuat şi *m* Birmani.i lupta pentru independenţă. „Asociaţia tineretului budist" .1

---

[1] In timpul războiului, Bose a fugit în Japonia, devenind o unealta a fascismului.

[2] N e h r u, *op. cit.,* pp. 63, 408, 426, 444—445, 449, 452, 476, 482 484 ; *Vsemirnaia istoriia,* voi. IX, pp. 454—457 ; Coupland, *Indian l'ulitics, 1936—1942,* ed. a IlI-a, Oxford, [1943], pp. 26—27.

i unei constituţii şi a unui guvern responsabil
i Anglia a răspuns prin aşa-numitul proiect
roiect de constituţie care refuza introducerea
iptlnd organele administrative inferioare.
i'invocat o mişcare de protest, cu metode ase-
d i u India, dacă nu ohiar inspirate de campa-
.i!e lui Gamdhi. S-au organizat un boicot
nij>cne *şi* acţiuni de protest împotriva invaziei
I **e** acaparase în special bogăţiile subsolului, e
cu destinaţie comercială şi comerţul în ţţreve
printre lucrătorii de pe orezarii, în ■ Im
liotei de pe rîul Irawaddy şi al funcţio-i
urmare, la 1 ianuarie 1923 englezii au în
Birmamia sistemul „diarhic", după m<> im
ţiona în India, din 1919 *. mi **crize** economice,
ţărănimea a fost i i l r tulburări şi răscoale
locale. Cea mai Lm-i an dusă de Saya San, a
durat din decem-nn i|>rilie 1932 [2]. Burghezia
naţională şi intern rol din ce în ce mai activ în
conducerea **lliste.** încă. în anii imediat
următori primului iiidenţii binmaaii au
organizat mişcări de ivorsi taţii din
Rangoon, recent fondată de

ocul diarhiei, britanicii au acceptat instituirea
l'onsabil faţă de o cameră a reprezentanţilor.
responsabil şi-a luat funcţiile în primire în
i**lupa** ce foi anul precedent avuseseră loc alegeri.
ei greve studenţeşti din 1936 s-a făcut rc-
îotîia dată tînărul studemt Aung San, atunci
18 ani, viitorul conducător al luptei de eliberare
firman împotriva imperialismului japonez şi

-n **are** W, între cele două războaie mondiale, o
inaţională, animată în parte de exclu-
i i x s budist, renitent faţă de hinduismul Indiei în-
«**i** < l > n **baza** mişcării era oferită şi (sau mai ales) de dez-

***cit.,* pp. 189-UO—317. t.M—387.**

193, 201—230.

voltarea unei pături instruite **a** bu i, îmbogăţite din co inertul cu ceai. Din riîndurile ei M înfiripă organizaţii recla mînd autonomia internă şi, treptat, chiar independenţa. reformă constituţională de tip indian a fost efectuată de en glez>i în Ceylon, în anul 1931 \

Relaţiile cu Afganistanul trec prin faze sinuoase. La 21 februarie 1919, emirul Habibullah, care înfeudase ţara englezilor, **a** fost asasinat de necunoscuţi. Urmaşul său, Amanullah, **a** dus o politică progresistă, de emancipare de sub tutela br tainică şi de solidaritate cu lupta pentru libertate a poporul u indian. El a notificat viceregelui Indiei voinţa Afganistanulu de a-şi redobîndi libertatea deplină de acţiune şi, după ce în mai—iunie 1919 s-a apărat cu succes împotriva unui atac an britanic, a încheiat cu autorităţile engleze, la 8 august 191' tratatul de la Rawalpindi, prin care acestea recunoşteau independenţa ţării. După zece ani, la 15 octombrie 1929, Amanullah a fost asasinat; urmaşul său, Nadir Khan, a avut aceeaşi soartă, în 1933. Atît sub cel .din urmă, oît şi sub domnia lui Mohamimed Zabir, emirul de după 1933, Anglia **a reuşit** să-şi recîştiige, parţial, influenţa politică pierdută tn

Orientul Apropiat : Iran, Irak, Iordania

La sfîrşitul primului război mondial, trupele engleze au ocupat întreg Iranul, iar la 9 august 1919 Anglia a încheiat cu această ţară un tratat care însemna, în fond, instituirea protectoratului britanic. în schimbul unui împrumut de 2 milioane de lire sterline, Iranul accepta fixarea unor tarife vamale avantajoase exporturilor engleze, deschidea şi mai larg porţile capitalului străin, acordînd concesiuni pentru construirea de căi ferate, armata iraniană şi posturile-cheie din aparatul administrativ erau puse sub controlul unor consilieri englezi.

Această înrobire a ţării a stîmit o mişcare de protest, condusă de grupări ale burgheziei naţionale şi ale ofiţerilor ira-

[1] Williamson, *A Short History...,* II, pp. 330—331.

[2] D e m a n g e o n , *op. cit.,* pp. 252—253; Hardy, *op. cit.,* pp. 282—283 *;Vsemirnaia istoriia,* voi. VIII, pp. 462—463; Gouber-Miller, *op. cit-, p.* 136.

I Mimed, plecat la Londra în noiembrie 1919, a ■ II nave menite să-i consolideze, cu sprijin englez, de mişcările populare. După un şir de re-iliste care au frămîntat în cursul anului 1920 d, nord-vest şi sud ale ţării, la 21 februarie ■•I ' l.i Teheran o lovitură de stat, care a adus la heziei naţionale. Posturile de prim-ministru •'boi au revenit principalilor conducători ziaristul şi politicianul Seid-ed-Din şi lo-MMIUI ik- cavalerie Reza-Khan. Noul guvern a • • t•• imediat un tratat de reglementare a relaţiilor - I Jltejaor — însă cu preţul retragerii pe pla-ii Soid-ed-Din, care era anglofil — a fost ,mo-**liul** ilm 1919 cu Anglia. în octombrie 1923, K< MM ,|>rmi-ministru, iar în 1925 el a înlătur.u proclamat însuşi şah, sub **numele de R** nnpul său Iranul n-a reuşit să se **eliberez*** iluilui străin, masiv investit în ţară şi stăpîn ■ ii.mte sectoare economice (de exemplu indusei .i reuşit totuşi, pe plan politic, să oprească ipletă subordonare a ţării din partea imperia-i 1931 a anulat concesiunea societăţii pe-n Persian Oii Co.", reuşind, după şapte ani, să it r.ista un contract mai puţin oneros pentru Persia [1].

■>riu sub mandat, a fost declarat formal inde-I nil cu Transiordania, la 1 octombrie 1932, în baza ?iat în 1930. Cu ambele ţări, Anglia a încheiat iţă, menite în primul imnd să garanteze marile le avea aci societatea petrolieră „Irak Petro-î fruntea Irakului şi

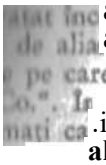

a Transioridaniei au losr suverani doi emiri arabi[2], foşti conducători în ilâ amiotomană din timpul primului ră/l»>i l'nrnită cu sprijinul activ al agenţilor englezi, i nu internă .i Irakului a rămas precară. Şi aci, de fapt, l< **alianţă** cu Anglia reprezenta mai mult un p **deghizat) iar** principalele bogăţii ale ţării erau i

imoni, *Empire by Treaty, p.* 21.

I risal ; în Transiordania, numită astfel din 1921, după I **Palestina,** şi administrată din **1923** sub mandat aparte, in un foarte constant exponent al subordonării **tării**

ploatate în beneficiul capitalului I iii anii 1935—1936, în cursul unor puternice tulburări \.\< meşti, în Irak a luat fiinţă un comitet central al frontului mtiimperialist, organizaţie politică sprijinită de forţele democratice din ţară, printre care şi partidul comunist. Ea urmărea atît o serie de reforme sociale şi politice interne, cît şi înlăturarea dependenţei economice şi politice faţă de Anglia.

în toamna anului 1936, o parte a armatei, în alianţă cu partidul reformelor naţionale, reprezentînd burghezia progresistă, naţională, a efectuat o lovitură de stat, instaurând un nou guvern^ sub preşedinţia lui Hikmet Suleiman. Sub acest guvern au fost 'legalizate sindicatele, s-a promulgat o legislaţie de protecţie a muncii în întreprinderi şi s-a iniţiat un program de reforme pentru dezvoltarea economiei naţionale. Reacţiunea internă, reprezentată de elemente moşiereşti, sprijinită de manevrele societăţii „Irak Petroleum", a organizat în august 1937 o contralovitură, în cursul căreia a fost asasinat ministrul de război Bekir Sidhki şi răsturnat guvernul Hikmet Suleiman. Noul prim-iministru, Nuri Said, a fost un exponent al liniei de subordonare a ţării imperialismului britanic, iar în interior -i .mulat măsurile sociale ale predecesorului său, care loveau In supraprofiturile companiilor petroliere. Partidul comunist a fost dizolvat, iar sindicatele scoase în afara legii. Şi în Irak, la fel ca în India, unele elemente politice, mînate de ură contra dominaţiei britanice, s-au lăsat tîrîte de simpatii profasciste, crezînd că o victorie nazistă ar putea consolida independenţa ţării. Prezenţa unei asemenea grupări, devenită, de fapt, o agentură a fascismului german, crea un oarecare pericol de a transforma Irakul într-o bază de operaţii pentru armata germană. Folosind ca pretext această împrejurare, trupe en<-gleze au ocupat Irakul, prin Lupte, în aprilie 1941 *.

Egiptul

Paralel cu India, Egiptul a fost, după primul război mondial, scena celei mai organizate mişcări de eliberare naţională. Era una din ţările relativ dezvoltate, cu tradiţii propriii de

---

[1] *Vsemirnaia istoriia,* VIII, pp. 458- 461 ; IX, pp. 466—468 ; A r-n a u 11, *op. cit., p.* 123 ; F i t z s i m o n s, *op. cit., p.* 43.

(3 în viaţa economică ;i **de Itat, care datau** <lc la i-colului al XlX-lca. Bureln ia naţională se îata-n a doua jumătate a **aceluiaşi secol, iar sub** ocu-i a<:est proces continuase.

ni primului orăzboi mondial, elementele conducă-burghezia şi o parte a rnoşierimii, interesată în or, speraseră în obţinerea independenţei, în u i politici leale faţă de Anglia, în cadrul conflic-n i . i MI Imperiul otoman. Englezii au transformat, la UUil i i boiului, regimul de ocupaţie în protectorat. ■ i ■ 1111 11 s concesie de ordin politic nu era însă consi-ă, iar pe de altă parte ea nu putea estompa i m ornice în care intrase Egiptul în timpul razie bumbacului au scăzut, fapt care a adus pierii a agravat mizeria ţăranilor. în 1917, ctnd i început din nou să urce, guvernul englez a cum-olta, la preţuri inferioare celor ale pieţei. S-au hiziţiile de război, recrutările, care au contribuit la • unui climat de nemulţumire profundă, de care a ' i jţliezia naţională, pentru a intensifica acţiunile sale pi u,■ împotriva dominaţiei străine.

Ouă zile după încheierea armistiţiului, un grup de oa-ici egipteni au alcătuit o delegaţie care a început nai întîi cu înaltul comisar britanic în Egipt, apoi cu guvernul englez, solicitând acordarea indepen-p i n l Egiptului de a fi reprezentat la conferinţa de II susţinerea acestei acţiuni (politice s-a constituit legaţiei (Wafd), reprezentînd burghezia naţionala trimci liberală. Preşedintele partidului era Saad

. respins acţiunea partidului Wafd şi, în faţa liilor de protest organizate de acesta, au arestat în ■ **1919** pe Zaghlul-paşa şi alţi lideri egipteni, deportîn-n ni , u l a Malta. Drept urmare, în Egipt a izbucnit o răs-i, înăbuşită în sînge. Wafdiştii, care erau pentru **Itdenţi,** dar nu prin metode revoluţionare, au lansat ila IM nu .upel de ■încetare a luptei. Conducătorii lor au fost Hi Mişcarea din Egipt, datorită şovăielilor waifdiştilor,

•iau să-şi sprijine lupta pe avîntul revoluţionar al

lowi, op. *cit.*, p. 229 şi urm. **393**

poporului, n-a avut forţa şi autoritau\i necesară pentru a im pune revendicarea independenţei îiii faţa forurilor internaţii» nale. Conferinţa de pace de la Paris .1 confirmat protectoratul britanic asupra Egiptului.

Situaţia în ţară se menţinea încordată. Nici misiunea spi- cială a lordului Milner, de da sfîrşitul anului 1919, nici tr.i tativele duse de Zaghlul-paşa la Londra, în august 1920, n-au reuşit să aducă o destindere. Anglia propunea abolirea formală a protectoratului, dar menţinerea trupelor sale de ocupaţie. Tulburările interne continuînd, în decembrie 1921 englezii arestară din nou pe Zaghlul, deportîndu-1 de astă dată în insu lele Seyehelles şi apoi la Gibraltar[1].

Avîntul revoluţionar din Egipt a stat nu numai sub sem- nul luptei anticolonialiste în .general, ci *şi* sub .acela al întri ririi luptei şi organizării clasei muncitoare. A crescut numărul sindicatelor şi s-a creat, în 1921, Confederaţia generală muncii din Egipt, reunind circa 300 de organizaţii, cu 50— 60 000 de membri. Partidul socialist al Egiptului, constituit în 1920, a aderat în 1922 da Internaţionala a IlI-a şi s-a trans- format iîn partid comunist.

Ţinînd seama de presiunea continuă a mişcării de eliberare ji foilosiinidunse de absenţa celor mai intransigenţi wafdişti, aflaţi îm deportare, guvernul englez a reuşit să încheie cu sultanul si cu cercurile conducătoare egiptene din ţară un acord de compromis : Anglia a proclamat la 28 februarie 1922 in- dependenţa Egiptului, cu anumite condiţii ce răpeau acestui act veritabilul său conţinut[2].

Se menţinea ocupaţia militară, sub pretextul dreptului An- gliei de a apăra Egiptul, în caz de agresiune străină. Se păstra controlul englez asupra „căilor de comunicaţie imperiale" (Suezul). Rămîneau în vigoare drepturile cetăţenilor străini, prevăzute în tratatele pe baze de inegalitate, impuse anterior Egiptului. Continua regimui de condominium anglo-egiptean asupra Sudanului, ceea ce a nemulţumit pe naţionaliştii egip- teni, care revendicau alipirea Sudanului la Egipt. Sultanul Fuad a adoptat titlul de «rege.

în 1923, liderii wafdişti s-au întors din exilul lor forţat. Ei aiu obţinut, în acelaşi an, o răsunătoare victorie electorală

---

[1] *Ibidem,* pp. 239—246.

[2] *Ibidem,* p. 248.

i format primul gu ndepen-
in i "24, el a propus primului ministru [aburişi britanic,
M.tc-Donaltd, internaţionalizări > (amakikii Suc/., sub
Ligii Naţiunilor. Nu numai i -i propunerea a tost
dar, profitînd de unele tulburări şi arate teroriste iz-
l.i Cairo împotriva lor, englezii au prezentat guvernu-
ifdisi un ultimatum, ameminţîndu-l cu o intervenţie ar-
> in felul acesta, ei au răsturnat pe wafdişci de la putere.
ttunci, Anglia a eliminat Egiptul de la administrarea în
MM ,i Siici.wiuilui *.

ii In! Wafd a reluat puterea în ianuarie 1930, sub pre-
lui Nfahas-ipaşa, noul său lider, de la moartea lui
lilni ită în 1927. Anglia socotea oportună aducerea
ihu l.i putere, deoarece spera că popularitatea lor va
i itarea de spirit revoluţionară a maselor .popul
de criza economică, ce pricinuise o fa.ll
i, ii lui bumhaou'lui şi a exporturilor ţării. Nahas-ipaşa a pus problema pretenţiilor Egiptului n, contestând drepturile Angliei acolo, regele Fua\d 1-a ni iunie 1930 şi a adus la putere un guvern reacţionar Miă forte", emanaţie a partidului „ipoporuilui", partid mic, reprezentând interesele moşierimii conservatoare şi ■heziei legate de capitalul străin. Cu toate metodele bru-■uvernare ale acestui partid, mişcarea socială şi naţio-I i-a înteţit. Anii 1931—1933 au fost marcaţi prin num-*c tulburări şi greve politice de protest. Forţe engleze au I concentrate în principalele oraşe. în mai 1931, în carele muncitoreşti din Cairo s-au desfăşurat timp de trai fcile ic de baricade între armată şi populaţia ca itr.i alegerilor ţinute de guvern într-o atmosferii de Beri mpotriva cărora partidul Wafd lansase lozinca boicotului, I >u,p;î traversarea fazei de depresiune a crizei econom i .muiimiperialistă în ai cărei conducători se ei ni i continuat, însă pe o bază ceva mai moderată. But; naţională egipteană nu mai e atît de intransigentă, în ciuda ■mini că în 1934 ea lansează lozinca de luptă : „Anglia — ni inul nostru !". De o pante — cimaumstanţă explicabilă şi i grevează asupra aprecierii atitudinii sale — partidul

---

***Ibidtm*, pp. 268—269; Hoit,** *A Modern History of the Sudan.*

Wafd privea cu neliniște la aspirațiile grandilocvente ale fascismului italian către o supremație mediteraneană. Da>r pe de altă parte — fapt esențial — wafdiamul suferea de contradicția inerentă oricărei mișcări anticolonialiste conduse de o burghezie națională bine dezvoltată, împărțită între ura față de imperialismul străin și temerea față de proletariatul și masele țărănești din interiorul țării. Programul adoptat de partidul Wafd în 1935, în cadrul unui grandios. congres ținut la Cairo sub cerul liber, dovedea prezența acestei tare în desfășurareia acțiunii sale, prin manifestarea intenției de a ține sub propriul control dezvoltarea mișcării sindicale și organizarea politică a muncitorimii egiptene. Totodată, wafidiștii n-au atacat ou hotărîre rezolvarea problemei agrare. Un milion și jumătaite de feliahi posedau un total de 600 000 de feddani[1]. în fața acestei situații, programul wafdijst venea cu soluția de a se vinde pămînt țăranilor din fondurile statului. Or, în cazul Egiptului, singura și urgenta soluție ar fi fost o radicală reformă agrară, cu desființarea proprietății moșierești, ceea ce însă era împotriva intereselor directe ale moșierimii liberale din cadrul partidului.

Iată de ce, în același program din 1935, wafdiștii preconizează dezvoltarea industriei naționale „prin cooperarea capitalului autohton cu cel străin" și de ce ei acceptă introducerea unor tarife ridicate la importul textilelor japoneze, pentru a nu concura nici pe cele autohtone, dar nici pe cele engleze. E adevărat că, în schimb, wafdiții au respins pretenția guvernului englez ca Egiptul să se angajeze la importarea unei anumite cantități de produse textile britanice.

După izbucnirea războiului kalo-abisinian în noiembrie 1935, campania politică antibritankă s-a intensificat, partidul Wafd speculînd, pînă la un puniot, dificultățile internaționale prin care trecea Anglia și importanța pe care Suezul o dobîndise, în conjunctura creată de agresiunea fascistă în Africa orientală. Wafdiștii au repurtat o categorică victorie electorală în mai 1936 și Nahas-pașa a format din nou guvernul. La 26 august 1936, el a acceptat încheierea unui nou acord anglo-egiptean, potrivit căruia englezii păstrau dreptul de a ține trupe numai în zona Suezului, aviația lor însă putea

[1] Aproximativ 250 000 ha, deci cam 0,17 ha de persoană.

teritoriul eg
M !,i Alexandria se **menţinea o i ilS britanici.**
de război, Egiptul **se obliga •>! puni la dispoziţia**
i engleze toate bazele aero-miav.i.li-, **mijloacele de oomu-**
i instalaţiile militare.

totodată, asupra Sudanului se restabilea regimul de con-
iiII, suspendat de englezi îin 1924 '.

Im **heierea** acestui tratat a demonstrat inconsecvenţa Wafd-
lupta pentru independenţa deplină a ţării şi i-a scăzut
IHilaritate. La sfârşitul anului 1937, noul rege, Faruk, a
unu demite ipe Nahasnpaşa, adueînd Ja putere un partid de
ii11 II, li! n-ral-icanstituţionalist[2].

Potrivii prevederilor tratatului din 1936, izbucnirea celui
'I **doilea** război mondial a readus Egiptul, în fapt, dacă nu
pt, sub un regim de ocupaţie militară britanică, expu-
Imlii I .«.nourilor terestre şi aeriene ale puterilor Axei şi unor
i|'i, -irle care s-au dat pe teritoriul său.

Alrica de Sud: spre independenţa dinainte condamnată

vokarea internă a Uniunii Sud-Africane între cele
i/jboaie mondiale se caracterizează printr-o continuă şi
•mpliicată oiocnire de forţe şi tendinţe sooialipolkice diverse,
nid varietatea contradicţiilor care stau la baza structurii
ilc sociale.

(la în toate posesiunile britanice, inclusiv acelea care se
Murau de statutul de dominion, principalele pîrghii ale vieţii
i'oiunnice — în cazul de faţă industria extractivă — **M aflau**
ia cajpitaluiui monopolist interniaţional, partea maii un ii
revenindu-i celui englez. Trustul „De Beans", **fundal *t*** ('ivii
Rhodes, se .transformase într-un consorţiu amgilo-ame-iii,
coratrolat de marele financiar Ernest Oppenheimer.

[1] Ma r 1 o w e, *op. cit.,* pp. 300—309, 444—447.

[1] Dcmangeon, *op. cit.,* pp. 255—261 ; *Vsemirnaia istoriia,* VIH, II 464—467 ; IX, pp. 267—269, 460—463 ; Hun ton, *op. cit.,* p. 281 ; ■ i ii *y, op. cit.,* pp. 178—180; a se vedea şi A b d a r r a h m a n i ' II, *Vosstanie 1919 goda v Eghipte,* Moscova, 1954 ; A. M. Gol- *I ybipetskaia revoliuţiia 1919 goda,* Leningrad, 1958 ; S. R. A s- **kf**ÎL ***Rdtvttii*** *naţionalno-osvoboditelnogo dvijeniia v Eghipte (1882—* losi-ova, 1961.

Pe plan politic, o parte a bui-Ji. bure, legată de inte resele capitalului monopolist, fuziona ■ <~.....plot, din punct de vedere programatic, ou elementck- colonialiste britanice. Ea era reprezentată prin partidul sml african, prezidat, după moartea lui Botha (1919), de Jan SmuCS. Considerând posibilă dominaţia politică a burgheziei bure numiai în alianţă cu Anglia, Smuits a preconizat integrarea leală şi definitivă a Uniunii Sud-Africame în Imperiul britanic şi a devenit unul din ideologii de prestigiu ai unităţii imperiale, în noua formulă a Comrnonweailthuiui, devansînd uneori, prin contribuţia sa în aceasită direcţie, chiar pe oamenii de stat englezi.

Ca reprezentant tipic al alianţei dintre o parte a burgheziei coloniale şi marele capital străin, partidul sud^african abandonase, aşadar, ideea redîşjtigării independenţei depline. în aceeaşi calitate, una din constantele sale a fost politica antimunoitorească, pe care a practicat-o îmbinînd represiunea brutală cu folosirea tuturor mijloacelor de diversiune şi dezbinare. Una din armele oare i-au stat la dispoziţie în acest sens a fost diversiunea naţională şi rasială. Cu o deosebită abilitate şi perfidie, partidul sud-iafiriican a căutat să înfăţişeze această politică sub haina demagogică a „înţelegerii" manifestate de el faţă de anumite revendicări ale populaţiei de culoare.

De pildă : muncitorimea albă era mai bine organizată şi mai activă în lupta pentru drepturile ei. Liderii ei sindicali, precum şi ai partidului laburist din Africa de Sud se postau *însă.* pe o poziţie seatară şi periculoasă, potrivnică solidarităţii de clasă, tipică pentru mentalitatea „aristocraţiei muncitoreşti". Pornind de la constatarea că negrii, ţinuţi în mizerie, ignoranţă şi tatallă inferioritate politică, puteau fi angajaţi de patroni pentru salarii mult mai reduse, concurând astfel mîna de luaru albă, ei s-au ridicat vehement împotriva calificării muncitorilor de culoare.

Partidul sud-afriqan, aflat la putere pînă în 1924, a speculat această situaţie ; el a sprijinit, cel puţin în vorbe, dreptul muncitorilor africani de a dobândi o calificare. I-a reuşit astfel o lovitură cu efect multiplu : în caz de tulburări muncitoreşti, gtieve etc, guvernul Smuits slăbea rezistenţa părţii mai organizate a muncitorimii, încurajând angajarea muncitorilor de culoare şi întreţinând astfel dezbinarea ; el servea în acest fel interesele manilor uniuni miniere. Totodată, împrejurarea îi îngăduia să se drapeze în apărător al unor principii mai de-

utice, de egalitate în **drepturi, indifcmii** l.....**iiderente** **'i** nM'nalc **sau** rasiale.

0 al**i i aripă** a burgheziei **bun** **u pătura** i m u l ildi, **farana** partidul **naţionalist, prezidai de Hei** **I**[1] **■ iţi a n erta** şi mai contradictorie. II **ie opunea** .1 UM (.iiicr **■i capitalului** monqpoliist smrăiin, **reclama introducerea** unor **tarife piatecţioniste** şi milita în continuare pantru indqpen- **■** I **aţa completă** a Uniunii **Sud-Africane.** Dair naţionaliştii buri **• wwepeau** independenţa de pe o bază exclusivistă şi rqacţio- ii H I . O voiau, pentru a asigura dominaţia unai minorităţi, i ■ 111/.înііd orice drepturi marii majorităţi a populaţiei de **cu loare.** Ei se opunaau, de pildă, calificării muncitorilor africani, • 'n u l astfel rnîna cu anistocraţia muncitorească albă şi servind **■i** interesele marilor fermieri, pentru care calificarea in- in.ii.i a -negrilor însemna perspectiva reducerii mîinii de (n agricultură. Folosind, la rându-i, şi conflictele **dintre COrime** şi societăţile miniere exploatatoare, partidul na- i i**aliat** a reuşit să atriagă pe odl laburist într-un cartel elec- 'I, cu ajutorul căruia a oîştigait alegerile din 1924 şi a ajuns *ii*ore.

iţa politică a Uniunii Sud-Africane ne întâmpină, prin ....turc, cu acest paradox: partidul proenglez şi proiimţperia- **li\t** este mai moderat în atsituidini, faţă de prdblemele sociale **olitice** interne, îndeosebi faţă de aceea fundamentală, a irii popudaţiei de culoare ; partidul care luptă pentru i ivmdienţă este cu mult mai reacţionar. Pe cîtă vreme, **în pirţi** ale imperiului, burghezia naţională, în lupta sa pon- ii II iindependenţă, caută să atragă masele în sprijinul ei, anră- 1 **o anuimkă** solicitudine pentru revendicările acestora, în i de Sud burghezia naţională vede în **independenţi mij de** a zdrobi definitiv asipi raţiile spre emancipare **politici** **I ■** iiJturală ale maselor. Explicaţia acestui aparent **paradox** i l l . i ou uşurinţă în remamorarea condiţiilor **istorice de deZ'** e a Africii de Sud, în suprapunerea succesivă, peste i ţ i a autohtonă, a două valuri străiine de cucerire, coloşi asuprire : burii şi apoi englezii, ultimii aivînd posibi-ln ni'.i de a folosi, pînă la un punat, contradicţiile dintre in- • I oua şi primai lor asupritori.

[1] -i-li- **două** partide atle burgheziei bure, împreună cu labu- [■itizentînld o minoritate a miuncitorimii — cea albă —

nu mai sînt însă, între cele dou, Mondiale, singurele forţe politice în ţară.

în 1920, în Africa de Sud a luai fiinţa cel dimtîi partid comunist de pe continentul africani. Ii a fost singurul care a căutat să unească muncitorimea, pe baza scrlctă a intereselor de clasă şi peste orice alte deosebiri, cambăcînd deopotrivă atât burghezia naţionalistă bură, cît şi dominaţia uniunilor monopoliste şi a imperialismului britanic.

Se constituie în organizaţii propriii, pentru apărarea drepturilor sale, şi populaţia indigenă. în 1921, la Bloemfontein, organizaţia „Congresul naţional indigen din Africa de Sud" face apal la regele Angliei să uzeze de dreptul său de veto împotriva legilor parlamentului Uniunii Sud-Africane, contrare principiilor egalităţii rasiale. Ea cere, de asemenea, egalitate de reprezentare pentru negri, în diversele instituţii constituţionale '.

Evenimente interne mai importante

Conferinţa de pace de la Paris a confirmat Uniunii Sud-Africane administrarea, sub formă ide mandat, a Africii gerni.me de sud-vest, ocupată la începutul războiului.

Prin 1922 s^au dus itriataitive pentru o eventuală alipire a Rhodasiei ide Sud [2] la Uniunea Sud-Africană. In anul următor însă, un referendum al coloniştilor albi s-a pronunţat pentru menţinerea Rhodesiei de Sud ica o colonie separată. Cu data de 1 octombrie 1923, ea a dobândit autonomie internă, dar de drepturi politice beneficiau exclusiv albii, care aci erau în majoritate englezii, iar nu buri. Rhodasia de Nord a devenit colonie a coroanei, la 31 mamti-e 1924 [3]. E de reţinut, aşadar, faptul că Anglia nu are iîn Rhodesia uşoarele reticenţe pe care le manifestă *în* Uniunea Sud-Africană faţă de perspectiva instaurării unui regim bazat pe drepturile exclusive ale minorităţii albe.

---

[1] Sfk, *op. cit.*, II, pp. 156—157; *Vsemirnaia istoriia*, VIII, p. 316.

[2] Rhodesia de Sud şi Rhodesia de Nord fuseseră definitiv scoase de sub orice pretenţii din partea Companiei britanice a Africii de Sud *ţi* declarate, în 1918, prima : colonie a coroanei, iar a doua, protectorat.

[3] *CHBE*, VIII, pp. 667—670.

în 1919—1920, Africa de **Sud** on-
liinctură favorabilă pe plan economii irea
preţurilor ila aur, ila bumbac, **creţ** **oduoţiilo** :ive
ii general a 'exportului de **produşi** **e** de
rea din Europa, devastată de război. în 1921 **însă,** preţurile vcăzut
idin iniou, iar o pante din fermieri, care se avântaseră : iv.estiiţii
bazate ,pe împrumuturi, s-au văzut ruinaţi. A fost iprejurare care a
favorizat întărirea partidului naţionalist; de o parte pentru că
acesta ştia să uzeze de demagogie în i.irea fermierilor
nemulţumiţi, pe de altă parte pentru că ■ ermierii deveneau mai
aprig interesaţi în a-şi asigura rnîna Luonu semirobită, extrem de
ieftină, a lucrătorilor africani : MI **mai** receptivi pentru „şovinismul
ailb" al maţionalişti-ntjru a face încă o observaţie necesară,
(rasismul bur rădăcini în însuşi sistemul colonialist; el se men-<
mi produs, în condiţii particulare, al imperialismului ca I unor
variaţii conjuncturale pe care anarhia produc-il Jiste le
generează. Naufragiatul căruia i-au mai ră-(.ioar puţine provizii
pentru a trăi — fermierul bur — e 11 sa se salveze, sacrificând
pe cel mai slab decît el — IUTI I,1 negru. Dar oare, într-o
asemenea dramă fatricidă, iderea nu apasă şi asupra aceluia
care a trimis echipajul < II.; j>e un vas şubred, defectuos construit
?

Guvernul Smuits a (trebuit să înfrunte, până în 1924, un pu-
Mtfimic avînt revoluţionar al maselor muncitoare, nuanţat prin
in II i.i ca populaţiei africane în lupta politică organizată.
In 1918—1920, minerii africani se alătură ;tot mai das miş-■ '
lor greviste, sau se numără chiar printre iniţiatorii lor. Ii
Iiinţă prima organizaţie sindicală naţională a muncitorilor
.ini, „Uniunea imunei torilor industriali şi comerciali". O i de
Glemenit Kiaidalie, originar din Nyasisaland, ea **inn** in itcază
de la 30 000 până la 100 000 de membri.

La 8 ianuarie 1922 a izbucnit o mare grevă a **minerilor din**
K.iiiul, Ja care s-au alăturat şi muncitorii africani, fie şi inumai
r 'i i II .simplul motiv /că, întrerupând lucrul munckanii califi-
i oei inaaalificaţi nu puteau continua munca. Guvernul
its .i uzat cu această ocazie atât de forţa armată, cît şi de
i diversiunii rasiale, amenînţlînd cu angajarea de mi-
jri, iîn looul greviştilor albi. Grevia, înăbuşită dujpă două
Iutii, i costat viaţa a peste 200 de mineri, albi şi negri, ucişi

în timpul ciocnirilor cu armata. Au U roii de mini dintre care 1 409 deferiţi justiţiei mii

Greva din Rând a permis partidului naţionalist să atrag.i de partea sa (partidul! laburist îşi conducerea mişcării sindicale a muncitorilor albi. Pentru a contracara propaganda naţion.i liişitilor în mijlocul populaţiei albe, agitaţia llor şovină pe terna „pericolului" african, guvernul Smuls a votat iim 1923 legea cu privire lla limitarea accesului africanilor în oraşe. Manevr.t lui Smucs n-a fost inspirată. Ea n-a izbutit să menţină lîn jurul partidului sud-african elementele mic-burgheze îşi aâe anistooraţiei muncitoreşti, atinse de propaganda 'naţionalistă. In schimb, a agitat maselle indigene, care au ţinut conferinţe de protest la Pretoria şi Biloemfionteăn, cu participarea delegaţiilor tutu re i organizaţiilor africane, de orice *iei.*

în 1923, Partidul Comunist din Africa de Sud, la cel de-al III-lea Congres aii său, a pus capăt rămăşiţelor de „şovinism alb" ale unor elemente din conducerea sa şi şi-a deschis larg rândurile înscrierii muncitorilor de culoare.

Un an mai tîrziu, venirea /la puitere a naţionaliştilor lui Hertzog a (înăsprit teroarea socială şi naţională, in 1926—1927, **acest** guvern a interzis prin lege calificarea de muncitori africana. A limitat *şi* dreptul la grevă, ceea ce a provocat o sciziune în partidul laburist : o aripă a sa a refuzat să mai acorde sprijin guvernului.

In opoziţie, Smuts şi-a luat libertatea unor declaraţii umanitare, crkicînd legile rasiste ale lui Hertzog pentru că ele făceau imposibilă concilierea albilor şi a negrilor şi constituiau o recunoaştere implicită a slăbiciunii albilor în concurenţă cu negrii.

în 1928, conferinţele comune ţinute la Capetown *şi* Johannesburg de reprezentanţii organizaţiilor politice şi sindicale africane [2], ai partidului comunist şi ai aripii stingi din partidul laburist şi (din (Sindicatele muncitorilor albi, au marcat constituirea unui front unit al africanilor şi al tuturor dementelor

[1] Louis C. D. Joos, *Breve histoire contemporaine de l'Afrique Noire,* voi. II, Paris, [1964], pp. 251—252.

[2] E vorba de Congresul naţional indigen din Africa de Sud, ca organizaţie politică, şi de Federaţia sindicatelor africane, care se constituise în urma alunecării spre reformism şi spre Internaţionala socialistă de la Amsterdam a „Uniunii muncitorilor industriali şi comerciali", conduse de Kadalie.

mate, împotriva masuriloi **uvernul**

temibnie 1929, acest fnwn i > în
litru drepturile popoarelor african
■ onomică idin 1929—1933 .i .nur. cel mai ;;ivu agri-
[nidustria minieră n-a prea suferit, deoarece în vremea
preţul aurului nu s-a prăbuşit, aşa că extracţia a conti-l
II.I I luetuaţii însemnate.
i asigura fermierilor şi plantatorilor mîna ide lucru
nul Heritzog ,a introdus legea permiselor de li-
e : un indigen nu putea părăsi locul de muncă în
LIItură, mici nu putea obţine un nou angajament, decît pe
I unui **aot** de lidenititaite şi a unei (adeverinţe ide învoire,
patronul său *. Un „Riotous Assemblies Act", din
- ic 1929, interzicea întrunirile, iar o altă lege, promul-
N l i î h i d f ă ă jd i

, g, p
■ Natal, permitea închiderea fără judecată a o r i , . u n i
in, i'iii.i ta o duraită de 3 luni.
nasuri au provocat noi tulburări printre indigeni ; uit
conştiinţa lor, s-a întărk unitatea organizaţiilor pe ■ K-
aveau. Ziua de 16 decembrie 1930 — sărbătoarea Din-
r numită astfel iîn memoria unui conducător zulus care se
c ou buriii în 1838 — a fost proclamată zi naţională oo-
i populaţiei africane,
l'.ulicaîizarea treptată şi creşterea în amploare a mişcării
ne organizate au dus la o schimbare fundamentală de i
din partea burgheziei bure şi engleze, schimbare încu-11 > i
.i de guvernul britanic.
In 1933 s-a alcătuit, tot sub preşedinţia lui Hertzog, un
n de coaliţie între cele două partide : naţionalist fi **lud**
m. A fost primul pas către contopirea lor, în **1934,** i
....ui partidul uniunii, în care prevalenta o va avea WÎpa lui
i. Partidul uniunii, ţiniînid seama şi de pi la (M
circ fascismul german începea să o desfăşoare îm losi.i A.I i u I
nă de sud-vest, a atenuat politica brutală faţă de imdi In
1936, guvernul a emis o lege prin care se angaja **Cft,** icnnvcn
de 5 ani, să cumpere pămînt îm valoare de 10 mi lithine de
lire sterline, uirmînd a-1 distribui aipoi indigenilor.

---

[1] **In COtll,** „libertatea de mişcare" a indigenului era condiţionată de **feluri** de adeverinţe, una din ele trebuind să certifice că res-ul le posedă pe toate celelalte !

In anul următor, Smuts a **inaugural** u mare ceremonial **aţu** zisuil Consiliu indigen, ide fapt un **organ** pur consultativ, **cred** pentru a încerca isă înşele pe **africani** u iluzia că air avea şi ci un drept de reprezentare.

îo preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, partidul uniunii a început a da semne de destrămare. Aripa Hertzog susţinea neparticiparea la un eventual război, simyu tizînd în ascuns cu Germania şi reluînd tactica dinainte cu un sfert de veac : speranţa că o înfrîngere a Angliei va da ocazie obţinerii independenţei complete a Africii de Sud. Ea mai cerea şi alipirea la Uniunea Sud-Africană a protectoratelor britanice învecinate. Smuts era pentru participarea ila război alături de Anglia ; eil urmărea totodată încetarea mandatului Ligii Naţiunilor asupra Africii de sud-vest şi anexarea corn pletă a acestei foste colonii germane.

Dezacordul a mers pînă ila crearea din nou a două partide : naţionalist, condus de Malan, şi partidul numit „al Dominionului". Poziţia lor era aproape aceeaşi cu a partidelor naţionalist şi sud-african de la sfârşitul primului război mondial ••

Africa de vest

Coloniile (britanice din Africa occidentală — Nigeria, Coasta ide Aur, Gambia, Sierra Leone — fuseseră transformate, din punct de vedere agricol, în regiuni de imonooultură. Nigeria şi Sienra Leone erau producătoare de copra şi ulei de palmier, Gambia — de anahide, Coasta de Aur — de cacao. In timpul războiului din 1914—1918 s-a (dezvoltat extracţia minereului de mangan în 'Coasta de Aur şi de plumb în Nigeria, iar în Sierra Leone erau zăcăminte diamaintifere.

Creşterea impozitelor asupra indigenilor, în timpul războiului, a provocat în Nigeria răscoale ţărăneşti în 1918 şi 191V.

Se semnalează, de asemenea, mişcări greviste în Sierra Leone şi înfiinţarea de sindicate muncitoreştii în Gambia si Coasta de Aur, dar în general, în aceste colonii, datorită caracterului economiei lor, proletariatul era mai puţin dezvoltat.

'D e m a n g e o n , *op. cit.,* p. 216; *Vsemirnaia istoriia,* VIII, pp. 315—317; IX, pp. 471—472; S i k, *op. cit.,* pp. 155—167, 176—183, 191 ; H u n t o n, *op. cit.,* pp. 40, 58—59, 62.

.ifricană, relativ putern* I O bazS
il.i proprie. Ea se dezvoltaşi ■- i i»nil eo-
I, Iiind deci legată de si n primul
i metropola. Poziţia sa podkii îi i-i i, in îi lipsea, cel puţin în această perioada, vehemenţa im-H^indmtiistă a unei veritabile burghezii iiuţionale.

i! ganizaţie comună a ei, Congresul naţional vest-african, uită în primăvara anului 1920 la Acera, exprima aceste formiste în tratativele ipe care reprezentanţii săi le i (ii guvernul britanic, accentuând doar asupra reven-
• Irii de a fi reprezentaţi mai larg africanii în consiliile leloeale. Cerea şi unele reforme culturale. Un partid democrat, format în Nigeria la 1922, împăr-iceleaşi metode şi revendicări moderate. Guvernului bri-iiii i a venit prea greu să introducă în acelaşi an în Ni-ulterior şi în restul coloniilor vest-africane, „consti-n i- satisfăceau cererile de mai sus.

in timpul crizei economice au izbucnit mişcări sociale, cu cr mai ales antifiscal. Ele, din cauza poziţiei ilegaliste a ■i, nu au fost atrase şi încadrate foi mişcarea naţională iă de aceasta. Cele mai -importante mişcări antifiscaile .urat în Nigeria în decembrie 1929, în Sierra Leone bruarie 1931 [x] şi în Coasta de Aur în 1931—1932. în ţKruvt.i ultimă colonie, indigenii au declarat în noiembrie 1930 .oit împotriva companiei engleze exportatoare de cacao, • e le oferea preţuri de achiziţie foarte reduse. Tulburări ■iicnit şi printre minerii africani, din icane mulţi fuseseră ftin «iliaţi (în Nigeria circa 20 000, între 1929 şi 1932), iar tftl.tuilc scăzuseră la jumătate.

unii următori crizei, autorităţile engleze au pus an mitul, *m* |">li.iiica lor, pe o apropiere de şefii triburilor şi p&tUH K>r
ună, prin metode simple, care nu compontaii co forme, ci mai mult răspîndirea impresiei de ro*] |lln i-uţii lor strict locale, prin încurajarea tradiţiilor culturali jiora, în cadrul organizării unor serbări şi schimburi de „oficiale" [2].

[1] **Mifcarea** de boicotare a impozitelor, condusă de Hidara Kontofili, **a foit** ucis într-o ciocnire cu armata. Crowder, *op. cit.,* p. 232.
[2] I' r m *a.* n g e **o** n, *op. cit.,* pp. 253—254 ; S î k, *op. cit.,* II, pp. 249, I, **ÎS4,** 257—260 ; *Vsemirnaia istoriia,* VIII, pp. 473—474 ; IX, p. 473.

Coloniile britanice din Africa oi icneală — la care s-a a< gat, ica teritoriu .sub mandat, numii T.inganika, şi fosta Alru.i germană de est — au constituit între cele două războaie num diale sediu] unei mişcări africane de eliberare mai puternici decât în Africa de vest şi cu un caracter mai popular. Aceasta datorită faptului că în Africa de est, ca şi în cea de Sud, britanicii au (practicat exproprierea triburilor în folosul colon i lor *şi* constrîingerea indigenilor la muncă pe plantaţii. Prevalau aşadar, forme de exploatare mai grele, mai făţişe decât în Afr de vest, unde pămîntul fusese lăsat triburilor, iar exploata lor se realiza prin obligativitatea predării, la preţuri scăz^ a unei părţi din recoltă, în beneficiuil unor companii comerc:

Exproprierea fermierilor germani din Tamganika, între prinsă în ianii 1921—1922, n-a adus nici o ameliorare lipsei de,. pământuri de calitate a triburilor indigene. Vândute, ferm expropriate au fost achiziţionate fie de colonişti britanici, mai cu seamă, de imigranţi indieni, element bine reprezentat aci, iîn special în comerţ.

Agricultura Kenyei s-a resimţit grav de cniza postbelică din 1920—1921, caire venea după creşterea apreciabilă a preţurilor de export la cafea şi bumbac, înregistrată ân timpul războiului. Apărînd interesele plantatorilor îşi fermierilor albi, autorităţile engleze au aruncat greutatea crizei pe umerii indigenilor, i rindu-le obligaţiile de muncă gratuită şi reducând salariile, în cadrai muncilor plătite. Asemenea hotărîri erau uşor de adus, dacă ţinem seama de făptui că în „Adunarea legislativă" a Kenyei luau loc 11 europeni, 5 indienii şi 1 arab, dar nici un reprezentant al africanilor, cu toate ,că aceştia, în număr de 3 milioane, formau 97% din populaţie. La fel în Uganda, simula cru! de regim reprezentativ, organizat printr-o lege din 1926, excludea de la drepturi politice pe africani, care alcătuiau 99"/» din populaţie.

O serie de legi „contra vagabondajului", emise în 1924 î;i Kenya şi Tangamika, asigurau, ân fond, mina de (lucru forţai.i pe plantaţii ; guvernul colonial punea astfel în aplicare ţelul „nobil", exprimat lîntro declaraţie de la sfârşitul primului ra/ boi mondial : „...dacă măsurile de persuasiune nu-şi vor ating*

.i 11 de datoria **noastră** *ti* l.i **pen-**
I I I I i i I I I I I M C I I H M **pe indigeni** sa i i'îii.l.i

Kenya, înăsprirea muncii forţi riilor

i l u n i i o mişcare de protest a popu l..ni i-i **looftle, In Iunie** 1921,
■ >l>i, s-a constituit o **asociaţie e»i africani » tineretului** I s i k u y u [a], al cărei conducător era Harry Thuku. Asociaţia a re-il i' ui un tnomoriu ide protest împotriva măsurilor britanice. In HI . I I iu- 1922, Harry Thuku şi fratele isău au fost arestaţi, ■ ■ ■ i . c ,i prilejuit o furtunoasă manifestaţie şi declanşarea unei
l i n partea populaţiei indigene. Reprimarea acestor miş-**■ftri s-a** soldat ou vreo 20 de morţi şi răniţi, cu dizolvarea aso-i deportarea lui Thuku şi a altora într-o regiune din nordul **coloniei** *.

In 1932, descoperindu-se aur într-o rezervaţie indigenă din idus o nouă lege de expropriere sforţată a unor tri-I M I I i, ,c,ire s-au opus prin ckeva revolte Iacale. Mişcări ale culti-■ n o i l o r indigeni împotriva exploatării exercitate de compa-iaile engleze au avut loc în 1933 şi în Tanganika.

Tot în aceşti ani s-a ventilat proiectul unei federalizări a Al i Leii britanice de est în jurul Kenyei. Viitoarea federaţie urma i dispună de o „autonomie" de genul Rhodesiei, adică de un ni reprezentativ, limitat la coloniştii albi. Guvernul britanic i soi ietăţile monopoliste care aveau interese în Africa de est miisiiderau că prin federalizare s-ar putea organiza **o** exiploatare III II raţională a aurului din Kenya, mineralelor din Tanganika ,*i* bumbatouilui din Uganda.

Tinîndu-se seama de dificultatea juridică de a **anula regimul** .... (datului, căruia era supusă Tanganika, s-a **renunţam li I**

Era perioada în care fasciştii italieni, **pregătind** *3* • ici împotriva Abisiniei, începuseră a desfăşura în **Kenya |i ■**. u i i k a o propagandă demagogică antibriitaniică ţi Jlmpoi I talului monopolist, atrăgând elemente dintre **coloniştii albi** i, o întărire a drepturilor acestora în **conducerea** unei imn mii unificate, nu era, pentru moment, **convenabilă Angliei • In, punpt** de vedere politic.

[1] I l u n t o n , ***op. cit., p.*** **37.**

* **Numele populaţiei indigene majoritare în Kenya.**

[1] **I 11 t; h aţm,** ***A History of East Africa,*** **pp. 279**—284.

Tot acum, autorităţile **britanici** nit mai îngăi toare faţă de organizaţiile indigene-, care din 1922 aviusesi mai mult o existenţă ilegală. I voiau să ifolosească .v timentele de solidaritate africana, **pentru** a combate pro ganda **fascistă** în Africa de est. Aşa se face că „Organizaţia centrală Rikuyu", în conducerea căreia activa Jomo Kenyatta, a putut organiza la Nairobi, la 28 noiembrie 1935, o mare adunare populară, exprimând solidaritatea indigenilor cu poporul abisinian, ameninţat de agresiunea fascistă italiană. Adun? a cerut guvernului britanic să permită înrolarea de voluntari africani în apărarea Abisiniei şi a făcut apel la toţi muncitori i de culoare din lume să boicoteze orice mărfuri livrate Italiei. Dar organizaţia Kikuyu nu s-a lăsat manevrată, în atitudinea faţă de conflictul kalo-abisinian, numai în limitele intereselor Angliei. Ea a făcut şi un apel la toţi africanii să tragă din agresiunea italiană concluzia necesităţii eliberării populaţiilor de culoare de sub toate regimurile de dominaţie, din partea oricărei puteri imperialiste străine [1].

Cele cîteva date din istoria Africii britanice de est între primul şi al doilea război mondial, alăturate evenimentelor dintr-o serie de ake posesiunii britanice din Asia şi Africa, întăresc impresia unei sensibile schimbări în ceea ce s-ar putea numi cu titlu precar „viaţa internă" a Imperiului britanic. Pînă la 1918, istoria raporturilor sale cu aceste posesiuni era dominată ide iniţiativa engleză, de efortul de a le supune şi a le încadra sub dominaţia Marii Britanii. După primul război mondial e cu neputinţă de evitat constatarea că aspectul relevat mai sus se transfigurează, se inversează. Istoria acestor colonii nu mai e „făcută" de sus, nu mai are drept conţinut principal acţiunea colonialismului britanic. Pretutindeni începe a se impune o alta istorie, făurită de .popoarele supuse, ale cărei evenimente converg, în ulitimă instanţă, spre anularea dominaţiei engleze. E semnull neîndoielnic al maturizării celor mai importante dintre forţele centrifugale care pregătesc destrămarea Imperiului britanic.

---

[1] *Vsemirnaia istoriia,* **VIII, p. 475 ; IX, p. 473 ; Si k,** ***op. cit.,*** **II, pp. 123, 125, 136—137; Hun ton,** ***op. cit.,*** **pp. 36—38; B r e n t j e s,** ***op. cit.,*** **pp. 341—342.**

(Dominioanele albe" : Canada, **Australia,** N.uu **ZeelandS**

c, o apropiere intre istoria a Iri nu e
! i numai prim caracterul loi in.ii ales
marea regimului lor politic şi a raporturilor consti-
ii metropola în cadrul imperiului — mai precis
[1] < oiumimwealthului. Ele, în primul irînd, alcătuiesc gru-
i legiate pe plan politic, recunoscute ca parteneri
; faţă de Uniunea Sud-Africană, au avantajul
ilc o gravă problemă indigenă ,şi de o ciocnire
se între două minorităţi dominante, de naţio-
Mltuic diversă. Chestiunea franceză din Canada e departe de
' i termenii celei a burilor din Africa de Sud. " I n , mai
puţine complicaţii interne lîn istoria aa i ioane, aflate
în curs de a-şi tăgădui titlul şi a se I.Iie în adevăratul
înţeles al cuvântului. Dezvoltarea i.ilr.i.i, la nivelul
oricărei ţări înaintate, generează fără i probleme sociale,
însă de natura celor pe care ile pu-■ l u i şi mtr-un stat
european. Burghezia şi proletariatul I i i bine conturaţi ai
acestor societăţi: între ei se inter-ituira fermierilor, aflată
într-un permanent proces de
■re.

Slîrsitul primului irăzboi mondial a însemnat în istoria Ca-
lomontul în care pentru întîia dată în viaţa sa internă
M ' M i i t limpede contradicţia fundamentală dintre burghezie
l'iolet.triat. Avântul revoluţionar al maselor s-a **nwnifeftai**
u o îarie deosebită. In vreme ce guvernul conservator,
prezidat de Robc-nt **Bor**
ungaja în intervenţia antisovietică, munciitorinu • nA
proitesta ■împotriva intervenţiei, saluta lupta clasei n k»«rc
din Rusia şi ţelurile ei : dictatura proletariatului şi i
inului. în acest spirit s-a desfăşurat, în mantie 1919, la > l
11 v, în provincia Alberta, conferinţa organizaţiilor mun-lorrţti
din Canada de vest.

l i I mai 1919 a izbucnit greva metalurgiştilor din oraşul
Inuipcfţ, cerînd ridicarea salariilor şi ziua de muncă de
• <> De la 15 maii, greva a devenit generală. Ea a durat pînă
mnie. în aoest interval, vreme de două săptămâni, gre-

viştii au fost stăpîni pe oraş şi din punct de vedere politifl administrativ[1].

Tot în acest an au luat fiinţă primele nuclee comunişti*, j Ulterior, în cursul conferinţei de li Toronito din 22—23 ff bruarie 1922, aripa ide stingă a organizaţiilor muncitoreşti dia Canada a creat Partidull Muncitoresc Progresist, acesta mi mindu-se, din 1924, Partidul Comunist al Canadei.

Avântul revoluţionar a cuprins şi masa fermierilor. în rîn durile sale însă, exprimarea nemulţumirilor a alunecat rapoil spre forme de luptă politică legală. Rămîne semnificativ faptţl că s-a putut constitui acum un partid aii fermieri/lor (Nationa Progresive Party), care la alegerile federale din decembrie 192 a obţinut 65 de mandate, înitrecând pe conservatori şi *ami* ninţînd astfel echilibrull celor două partide tradiţionale burgheze. Atraşi însă de iluzii .reformiste, conducătorii fermierik: au colaborat ou liberalii şi partidul lor a fost absorbit trepta de aceştia.

Alegerile amintite maii sus au fost câştigate de liberali, sul conducerea lui W. L. Mackenzie-King, un descendent al „re Iu Iui" din 1837. 'Exicaptiând intermezzoul conservator dint 1930—1935, liberailii vor domina viaţa (politică a ţării într cele două războaie mondiale.

în relaţiile sale cu imperiul şi în politica ei externă, nimentele principale simt deja cunoscute. Canada a fost un element activ al reformei imperiale care a dus la creaiv i Commonwealthului şi la adoptarea Statutului de la We-.t minister.

Ea acţionează tot mai vădit ca un stat suveran, în tei atribuţiilor pe care Anglia i le acordă. Se opune chiar seni nării unor tratate internaţionale încheiate de Anglia, perfa tează tratate comerciale proprii, convine asupra unui sistai de tarife preferenţiale cu Indiile de Vest şi Australia, promulg ■ şi lărgeşte legi de protejare a industriei naţionale. Din 1931 guvernatorul ei e numit pe baza recomandării guvernului ci nadian. Deja la 1925 se pune problema drapelului propriu, care s-a dezbătut îndelung, rezolvîindu-se abia recent, turile sale strânse cu S.U.A., materializate în masivele investiţii

[1] W. LMorton, *Manitoba,* pp. 365—370.

L

i estora în Can.ul i i, la
i unui ministru plenipou-iii, IM **canadian la Washington.**
inului valutar **introdu! tn lumea capitalistă,** .\
11 li Uitaţii aurului în valut.i **servind ca mijloc** in-
mail de plăţi, Canada ;se va sima în **zona dolarului,** iar
eiline [1].

In **Auttrailia,** ca şi în alte dominioane şi posesiuni engleze,
l economică forţată de necesităţile războiului a fost
riza din 1920—1921 ; ea a orientat guvernele
întărirea protecţionismului, a întărit activitatea
pari ulului agrar, ai fermierilor, şi a radicalizat maş-
'lum'itorească. La 30 octombrie 1920, la Sydney, a luat
Partidul Comunist din Australia. întîrqpinînd iniţial
n Litäţi, scindat în două fracţiuni, el s-a unificat defi-
n ilocembrie 1922. Congresul uniunilor **sindicale din**
1, ţinui în luna iunie 1921 la Melboume, a **recomandai**
ului **laburist** înscrierea în programul său a socializării
'lor de producţie şi repartiţie. La Brisbane, în octom-
[1] ' I, congresul partidului laburist a acceptat această su-
Tot din partea unui Congres aii uniunilor sindicale,
U Li Sydney în 1923, s-a insistat şi asupra realizării unităţii
ui.1- a clasei muncitoare din Australia. Justă în esenţă,
T.iM.i recomandare a avut însnisă urmări foarte discutabile în
1 *c,* prin aceea că elemente comuniste au intrat în partidul
burist, neglijând stabilirea prealabilă a unei platforme de
e pe principiile revoluţionare, leniniste. iJicultura
australiană, ramură extrem de **importanţi a** niei, face
progrese în sensul introducerii unei **mai mtri** 1' 11 lĂţi de
culturi. Se pun în valoare resursele **Queenslaniduilui,**
"luna sa tropicală. Cultivarea trestiei de zali[1] I»|HTC din
1925 consumul intern ; în 1938, Queeinsihnnlul Im **r.ca/a**
pentru export jumătate din producţia sa **de zahăr, telcxşi**
progrese spectaculoase le face cultura orc/ului, in MIUS.»
în 1925 ; peste patru ani satisface deja cererile **pieţei**

Inel din 1853, Canada avea ca unitate monetară dolarul canadian, **oduieie** sistemul decimal. Pentru Canada în această perioadă, vezi : **HMM** *istoriia,* VIII, pp. 312—315; *CHBE,* VI, pp. 768—769; l u, *op. cit.,* pp. 532—534; G i r aud, *op. cit.,* pp. 127—131.

Se extind suprafeţele culturii'- liere, iar creşterea *vi»* taior, alături de ©ea tradiţională, a oilor, transformă Australia, şi îndeosebi Queenislaradul, într-o mare producătoare de lactate şi carne, dezvoMadu-se şi industria frigorifică.

Repartizarea producţiei pe diferitele ramuri agricole se face tot mai armonios, agricultura, în ansamblul ei, devenind în acelaşi timp mai autarhică.

în structura (proprietăţii, persistă tendinţa oficială de a încuraja fermele de suprafaţă mică şi mijlocie. Statisticile arată într-adevăr o uşoară tendinţă de scădere a numărului fermelor uriaşe, de (peste 20 000 de acri. Creşte însă numărul celor între 5 000 şi 20 000 de acri şi se dublează proprietăţii între 500 şi 5 000 de acri. Răscumpărarea din partea statului a pământului unor mari fermieri a dus, pîraă în 1934, la instalarea a 25 000 de noi ferme, *pe o* suprafaţă de 8,3 milioane acri *.

în Noua Zeelandă, notabile sînit mai ales progresele electorale ale partidului laburist, care în toamna anului 1935 reuşeşte pentru întîia dată să formeze singur guvernul, sub preşedinţia lui Joseph Savage [2].

„Dominicanele albe" par a îlnfăţi^a şi ar trebui să reprezinte un factor de coeziune al imperiului, în concepţia sa nouă de „comunitate de state libere, asociate". Desigur, tendinţele centrifugale nu sînt aci aicît de manifeste ca în ake posesiuni şi în nici un caz ele ou apar sub aceleaşi forme.

Nu pot fi însă trecute cu vederea, cel puţin ca semne de întrebare, toate acele fenomene economice, sociale şi politice care derivă chiar din conceptul formal de „stat liber". Politica economică proprie, autarhia şi protecţionismu, ponderea specifică diversă a anumitor probleme sociale şi de proprietate, relaţiile externe şi *pwiatde* de vedere proprii în domeniuJ lor, riscul permanent al neconcordanţelor dintre echipele politin-guvernamentale[3], toate acestea ce itaseamnă şi amcotro duc ?

---

[1] Revenindu-le o întindere medie de aproximativ 330 de acri.

[2] El se desprinsese *de* liberali în 1909. *CHBE,* Vile, p. 191. Pentru Australia şi Noua Zeeland! : *Vsemirnaia istoriia,* VIII, pp. 317—318 | Nowack, *op. cit.,* pp. 126—127, 139—141, 150—151, 301.

* Un singur exemplu, din multe : în 1935 în Anglia sînt la puter» conservatorii, în Canada — liberalii, în Noua Zeelandă — laburiştii.

iiiiW.ii.i, conjunctura **intei** **jdia comuni**
gerTnamo-italiano-j.ii" **dai un imbold** umi-
....nioiiwcakhuilui şi **partici|pw«i li** .ii **doilat** război
UHII.J .1 stat sub semnul unei mai **strfnse tolidtrit&ţi dactt** cea
IIIII tnul război. Dar un atare factor, **contingent,** nu poate na
definitiv semnul de întrebare pe care îl ridică pro-i
duratei acestor legături. Analogiile cu alte exemple isto-ic
n Midomma să opinăim că atunci *câmd* legăturiile dintre iii
m.II multe organisme statale se îngustează în jurul
..uniuni personale", al unui „simbol constituţional", uaii-
iii.n mult o ficţiune convenţională.

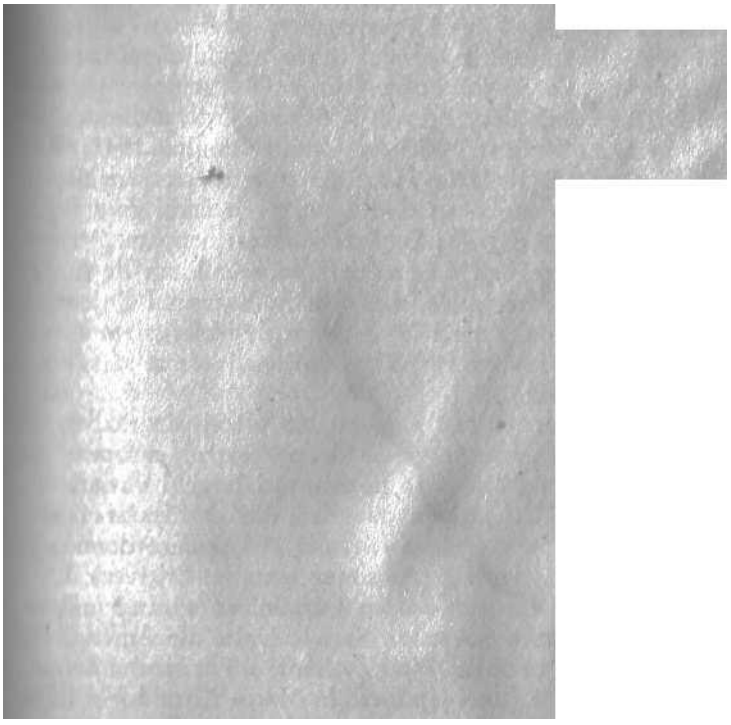

CAPITOLUL M

DESTRĂMAREA IMIT. RI ULUI

Al doilea război **mondial**

Imperiul britanic a fost ou mult mai serios zdruncinat î cursul celui de-al doilea război mondial, decît în 1914—1918 Nu e vorba numai de consecinţele ulterioare, evidente pentru toată lumea, ale conflagraţiei izbucnite în 1939, oi de aspectul militar ca atare. Din iunie 1940, Anglia a fost redusă la apărarea coastelor sale, cu forţe terestre şi cu o dotare tehnică foarte limitate. Noul rol al armei aeriene şi superioriitjatea temporară a Germaniei biuleriiste în acestt domeniu puneau în discuţie eficienţa flotei de război. După ce agresiunea germană asupra Uniunii Sovietice a îndepărtat definitiv pericolul unei invadări a Angliei, Imperiul britanic a continuat totuşi să treacă prin clipe grele. în primul război mondial, posesiuni\c engleze de dincolo de mări n-au fost nici un moment primei duite. De astă dată însă, Egiptul şi Suezutl sînt ameninţate do forţele germano-italiene, pînă kt toamna anului 1942. **Bir** mania, Singapurul şi Malaya cad în mâinile japonezilor, în primele lumi ale aceluiaşi an. India este pe puinatul de a fi i n vadată. Posesiunile din Pacificul de sud-vest ocupate, Austni lia trăieşte sub iminenţa debarcării japoneze. Flota de supr.i faţă a suferit pierderi grele, mai ales în Extremul Orient. E adevărat ca războiul submarin, deşi dus de hitlerişti fără cm ţâre, n-a putut provoca în nici o perioadă efecte de gravi tatea ceflor din aprilie 1917.

Imperiul britanic a fost angajat deci efectiv în război, nu numai pentru susţinerea luptelor de pe teatrul european de qperaţii, ci pentru apărarea sa pe fronturi largi şi variate.

Totuşi, chiar iîn perioada de criză din desfăşurarea boiului (pînă în 1942), Anglia a reuşit să lichideze dominaţi i italiană în Africa orientală (Abisinia, Somalia, Eritreea). Ea i ocupat Irakul şi a instituit asupra Iranului un control militar, în comun cu Uniunea Sovietică. Statele Unite ale Americii au preluat apărarea Australiei, Noii Zeelande şi Pacificului de sud vest, iar înfrângerile flotei japonezie în Marea Coralilor şi lînjţă

(mai-iunie 1942) **au** slăbii forţa **militară**[1] **ofen-**

uim.i anului 1942, o **dată** I **U In** idin
i I 'Xii.mihoin, 23 oiotomibric), **Imperiul! britani* H redre-**
II preţul imenselor sacrificii **aduse de coaliţia antibit-**
ifioarelor — în primul rfnd, de Uniunea Sovietică,
hilase pînă la acea dată potenţialul ofensiv ai hitle-i
itorită aportului tehnico-imaterial al Statelor

p|l|>tul «te degajat şi întreaga Africă de nord cucerită,
in H 1943. Debarcarea în Sicillia şi aipoi în Italia con-■
niIic septembrie 1943) a scos definitiv din cauză ■
ne/ui. Victoriile terestre şi navale americane din le sud-
vest (insula Guadalcamal) au îndepărtat pe-il japonez
de Australia şi au pregătit o ofensivă concen-**difl**
Binmainia apuseană, unde acţionau forţele **imperiale** I
recîmid prin întregul arc uriaş de insule care străbate *n* ml
de rest, pînă îin arhipelagul Aleutinalar. > iun **decisivi,**
1944—1945, cînd războiul a fost câştigat M*l'.i, imperiali
a reocupat şi teritoriile temporar pierdute l<> **de** mări. El
ieşise încă o dată victorios, din cel mai sîn->i jţrcu război
cunoscut în istorie, dar de astă dată victo-i p.trteiner
secund, în fapt, dacă nu de drept. îşi datora ii marii
coaliţii a popoarelor — care cuprindea şi po-• ■/. —
împotriva fascismului. Acesteia s-au alăturat nuiele din
imperiu, care, deşi asuprite de **colonialism, au**
totuşi cu abnegaţie cauza omenirii şi a civili, uitate de
fascism. Contribuţiile la război, inclusiv C«l« ic, .iu
fost acceptate cu mai multă uşurinţă decît: **înainte,** ilia,
guvernul condus de laburistul Curtin a **mobiilizat** i <\r la
vîrata de 18 amii. Trupele australiene *AU* **luptat** în
(iiiinee, în Africa de nord şi Italia. Noua **Zeelandă, de**
nc.i sub un. guvern laburist, prezidat de **Fraser,** a **orga**
un corp expediţionar care a acţionat în Pacific, în
rare CU forţele americane. Şi în Africa de Sud, cu **toată**
(i.i lui Hertzog şi a liderului naţionalist **Malan,** partidul
'i.imcntal al lui Smuts a reuşit să impună linia probrita-
iv ut greutace nioi rezerva manifestaită de unii fran-

cezi din Canada împotriva serviciului militar obligatori trimiterii unui oorp expediţion.i i **ura** grainiţelor Cai Forţe canadiene au participat, **printre** akele, la debn din Noranandia.

Din nou, Anglia contractase mari datorii faţă de p< rele din imperiul ei. Condiţiile istorice de după încheierea ce de-al doilea război mondial au fost de asemenea natură, îr ea n-a mai putut să ignoreze aceste datorii şi să nu se plece faţa (revendicării hotărâte a libertăţii, pe care o reafirmă tinse regiuni din Asia şi Africa.

Lupta de **eliberare** a **popoarelor din imperiu** după al doilea **război** mondial, pe **teritoriul asiatic**

In cele două decenii care au urmat războiului al **doile** mondial, Imperiul britanic a trecut prin cea mai prof transformare din istoria sa. Dacă în 1946 numai 18% populaţia imperiului dispunea de un regim de autoguverna în 1962 proporţia acesteia crescuse la 97% şi, pînă astăzi, ea a sporit şi mai mudt.

Cea mai mare parte a posesiunilor britanice au obţinut independenţa, având posibilitatea de a decide dacă rămîn sau nu în cadrul Commonwealthiuluii.

Transformarea survenită în structura imperiului după al doilea război mondial constă, aşadar, în pierderea complet oricărei autorităţi politice asupra unor foste colonii (Birmanu, Uniunea Sud-Af ricana, Sudanul etc.) şi în trecerea celorlalte, cu excepţii neînsemnate, la statutul de ţări independente, asociate Commonweakhului.

Acest ultim fapt implică, la rîndu-i, o extremă diversificare a structurii Commonwealthului. El nu mai reprezintă doar asociaţia unor „dominioane albe", ou o bază economică avansată, cu instituţii vechi de tip european, ale unor noi na ţiuni de limbă engleză.

Commonwea'khul a devenit o asociaţie de state în care majoritatea o constituie popoarele nebritanice. între aceşti parte neri cu drepturi egale, interesele lor diverse ies la iveală cu multă pregnanţă.

ii apreciabile ■**diferenţe di** ni ii d **altirii eco-**
Fuotură socială, **de tradiţii,** in i **tendinţe**
' **Toate** acestea se afirma **lioţpode din monientu] în**
ie întreagă de ţări au **încetai de a** li **tutuite** admi-■
•lonialiste, avftnd.u-şi **guvernele prqpni. In mod** şi mai ilegitim
se poate acum iridica întrebarea dacă **mul politic** actual de
sub egida Angliei mai poate fi consi-ii .i l'Hinînd o
unitate reală? în orice caz, Imperiul bri-i, .i i mu şi-1
închipuiseră Disunaeli şi Joseph Chamber-
i de a mai exista.
l i., im ii \.ii de disoluţie precipitată au fost, pe de o parte,
■ ■ ii **doilea** război mondial, creşterea prestigiului şi influ-
IJ;-.inului socialist îm lume, schimbările generale petrecute i!
de forţe — economice, politice şi militare — din-**lauirul**
socialist şi capitalist şi îin interiorul celui din urmă II presus
de orice, avîntul luptei de eliberare a popoarelor
r.upririi coloniale.
i-.ist.i luptă generală va obţine, pe parcurs, alături de M
roase rezultate concrete, şi un impontant succes principial. **t**
unul din factorii care au determinat Adunarea Ge-lă a
Organizaţiei Naţiunilor Unite să adopte, la 14 de-ie
1960, „Declaraţia cu privire la acordarea indepen-i
ţarilor şi popoarelor coloniale".
st document condamnă asuprirea şi exploatarea unui de
către altul, ca reprezentînd „o negare a drepturilor anuale
ale omului". Proclamă dreptul tuturor popoa-• **la**
autodeterminare, respinge tergiversarea acordării in-enţei
sub pretextul insuficientei pregătiri politice, **eco** .
sociale sau culturale a unor popoare şi cerc **ci** „în
iile de sub tutelă şi cele ce nu se bucură de **autoguvernare,** in şi
în toate aelelalte teritorii care nu şi-au dobîiwlii îm .i
ndenţa..." să se ia „...neîntârziat măsuri pentru **trani** l **te**
rea întregii puteri popoarelor aoesitor teritorii, corospun-**tor**
cu voinţa şi dorinţa liber exprimată de ele, fără condiţii
Pi plan constituţional-juridic, guvernul britanic a introdus la
IV48 un element de „uniformizare", promulgînd legea
intitulată h Nationality Act", prin care se acordă statutul de
cetăţean bri-**uturor** locuitorilor imperiului. Cf. Jen n i n g s-Yo un
g, *op. cit.,* **«76—479.**

sau rezerve şi indiferent de rasă, u l i i . sau culoarea pielii : astfel incit să li se acorde posibilitatea de a se bucura de plină independenţă şi libertate".

La rândul său, această declarare .1 O.N.U. a devenit mi factor de accelerare a luptei pentru independenţă, dusă de po poarele supuse jugului coloniali în perioada care a urmat adoptării ei.

Pînă la impunerea unui asemenea aot însă, lupta pentru libertate a parcurs un deceniu şi jumătate de grele încercări şi eforturi.

în India, dujpă începerea războiului, Congresul naţional s-a declarat de acord să sprijine efortul militar englez, cu con diţia ca Anglia să promită acordarea independenţei, după terminarea conflictului. Gandhi n-a acceptat acest punct de vedere — el era pentru abţinerea Indiei de la orice colaborare — şi astfel, în toamna anului 1940, Sna ajuns, temporar, la o ruptură între el şi Partidul Congresului. Tratativele cu guvernul Chunchill în viederea unor noi reforme politice care să ducă la instaurarea unui guvern naţional în India n-au dai rezultate. Congresul s-a orientat atunci spre revendicarea ne condiţionată a independenţei. în martie 1942, tratativele angli> indiene au fost conduse, din partea engleză, de sir Stafford Cri)pps, laburist, membru în cabinetul de coaliţie prezidat de Cburchill. Misiunea lui Cniipps s-a încheiat de asemenea fără rezultat, deoarece Anglia propunea, în cadrul planului viitoarei acordări a autodeterminării Indiei, şi dreptul oricărei pro vincii sau principat de a-şi declara unilateral independent;!. Planul britanic însemna posibilitatea unei complete fărîmiţări politice a Indiei, cu atît mai mult cu cît în prinicipate, conduse de mari feudali, nu se prevedeau drepturi electorale pentru populaţie. Soarta a 90 de milioane de indieni ar fi rămas asi fel la latitudinea anmuiştorilor feudali.

După întreruperea tratativelor cu Stafford Cripps au iu mat arestări printre membrii Congresului şi o mişcare de nesupunere civilă. La 7—8 august 1942, comitetul executiv al Con greşului, întrunit la Bombay, a adoptat rezoluţia „Afară ti in India", care cerea recunoaşterea imediată a independenţei, „atît în interesul Indiei, cît şi pentru triumful cauzei Naţiu nilor Unite".

11 au reacţionat brut.il. I .1 **B 9 august** I'M2 a fost i.»t.1 întreaga conducere ;i **Congresului** |i **partidul** |HIS în **legii.** Grevele de protest şi **tulburării* care** in urmat i l au fost înăbuşite cu forţa armată. In ciocnirile >< ■ **au** căzut vreo 1000 de morţi şi peste 3 000 de

l ' **iflrşitul** războiului, de prin iulie 1945 (conferinţa de b), tratativele anglo-inidiene s-au reluait. Continuate în **1946,** noul guvern laburist prezidat de Clement Attlee m i c tot pe Scafford Crijpps cu conducerea lor. Asupra ■ 1'i'lnnvi engleze în cursul acestor tratative a avut, foarte 'Ini, o influenţă şi situaţia financiară gravă declarată în Ea **a** silit Anglia să facă apel la ajutorul ţărilor Com- ihli-ului, pentru a anula sau a reduce datoria de **război** .....1.1 l.iţă de ele. India, în timpul războiului, prin **livrările produiie** pretinse de englezi, <nu numai că-şi achitaise toate ! ■ ■ Luă de Anglia, dar devenise la rînidu-i creditoare. IV.itativelle anglo-iindiene au dus în cele din urmă la rezul- i n i l constituirii în India a două state: hindus şi musulman **ndia** şi Pakistanul),'ambele primite în Gommonwealth, cu H.1 **de** 15 august 1947. Ulterior, la 18 aprilie 1949, India s-a nvat republică, dar a continuat să rămiînă membră a ... Mionwealthului.

I liberarea 'de sub jugul imperialist a uriaşului teritoriu '■ l i m, a poporului său de 440 000 000, a însemnat un eve- •11.111 de importanţă istorică -mondială, a dat un **pute** npiils procesului inevitabil de destrămare a ruşinosului 11, condamnat de istorie lla pieire. **Birmania,** duipă tratativele duse la Londra de An nipreuină cu Ne Win fusese în fruntea luptei de elib lArii de sub japonezi, a primit un statut de **au** **nar<** 1, în ianuarie 1947. Un an mai tîrziu ', ci 5 ,1 p i u republică şi s-a pronunţat pentru ieşirea din < **iommon** 1, devenind coimplet independentă.

I 1 ^ februarie 1948 a fost rînidul Ceylonului să dobîinde. • i n t u i de independenţă, irămînînd însă asociat

[1] **Intre** timp, la 19 iulie 1947, Aung San şi alţi colaboratori ;> I victima unui oribil asasinat, pus la cale de **agenţii** unor grupuri

britanice. Această nouă concesie **din** Angliei fusese forţată mai ales de greva generală politică, declarată în insulă în lunile mai-iunie 1947.

în Malaya se desfăşura între timp o luiptă armată de el 1 berare, un veritabil război cu crupele engleze, dus de forţele populare ce luptaseră înainte contra japonezilor. Maliaya va obţine însă independenţa abia la 31 august 1957. Din septembrie 1963 i-au fost alăturate posesiunile britanice din Bor neo de Nord, în cadrul urnei Federaţii malaeze, din care Sin gapuruil s-a desprins în 1965.

Procesul de destrămare a vechilor forme de dominaţie şi influenţă britanică în Asia a cuprins de asemenea vestul şi sud vestul marelui continent. în 1946 a fost recunoscută oficia! independenţa deplina a Iordaniei. Guvernul acesteia şi re gele ei[1] s-au văzut obligaţi ulterior, de presiunea opiniei populare, să refuze a se alătura pactelor militare britanice şi să ducă influenţa engleză în ţară, damiţîind pe ofiţerii englezi cancontinuau să deţină posturi militare de conducere [2].

Grave dificultăţi s-au ivit între Anglia şi Iran în 1951—1952, din cauza intenţiei guvernului iranian de a naţionali/.i bunurile marelui trust petrolier „Anglo-Iranian Oii Co.[K].

Mişcarea revoluţionară din Irak, izbucnită în 1958, caro a înlăturat monarhia şi elementele reacţionare moşiereşti pro engleze din fruntea statului, a scos ţara din cadrul aşa*-zisului „pact de la Bagdad", orienitînd-o spre o politică neutrailistă şi de solidaritate arabo-musiulmană.

Continue tulburări antibritanice au avut loc în perioada postbelică în Arabia de Sud, unde Anglia a creat în 1959 o federaţie de state arabe, în care a integrat în 1963 şi colonii Aden, sediul mişcărilor de eliberare celor mai puternice şi mi des repetate în această zonă geografică [3].

---

[1] Lui Abdullah, asasinat în 1951, i~a urmat nepotul său, Hussein actualul rege.

[8] De exemplu, demiterea şi expulzarea lui Glubb-paşa, în martie **1956** [8] Pentru problemele Asiei, vezi mai ales N e h r u, op. *cit.,* pp. 493 498, 515—518, 526—527, 533, 541—544, 552—553, 574—576 şi **Maximi** M o u r i n, *Histoire des Grandes Puissances,* pp. 283, 285—286.

înregistrează de **pe aieurn**
i totdeauna drept unuil **din coli mai ti** **nimerite**
LIC eliberarea aproape **comrpleitB a oontimeatuAui african**
■ dependenţa colonială, la **începutul celei de a doua ju-**
uiluii al XX-lea. Ea **a însemnat** încununarea lup-
iraţiillor permanente ale popoarelor Africii. După al
boi mondial, dezvoltarea unei burghezii şi a unei
nulităţi africane a oferit acestei lupte baza pentru o
organizată, consecventă, cu un program ferm con-
i'lumente oare se întrevăzuseră deja între cele două răz-
inondiale.
ptul şi-a consolidat independenţa, prin înlăturarea mo-
i transformarea sa în republică, în 1952—1953. A fost
uxrîe a forţelor burgheziei naţionale, cu program consoc-
initiimperialist. P.rintr-un acord cu Anglia, încheiat **în**
nie 1953, Egiptul a recunoscut dreptul la autoguvernare
inului, care s-a proclamat republică independentă la 1 ia-
..... 1956.
iulie 1956, naţionalizarea de către Egipt a Canalului
i eşecul agresiunii anglo-firanoo-israeliene împotriva
irit prestigiul internaţional al statului egiptean, de-
ii n focar de raliere al forţelor care luptau pentru inde-
IIKI şi unitatea popoarelor arabe.

In Atrica răsăriteană, Kenya a fost centrul celor mai imite mişcări de eliberare, cu bază populară, de masă. în , |urao Kenyatta a pus bazele partidului Kenya African I'IIMHI, numit ulterior Kenya African National **Union** (I- AND). în 1950, în Kenya s-a desfăşurat o **grevă generali** in tot atunci a început faimoasa mişcare Mau-Mau ', mu le mai violente răscoale populare antibritanice **de dupi** Ic ti doilea război mondial. Programul ei cerci, **prin** reluarea păirnînturilor răpite de albi, **autonomia, boi** i produselor engleze şi restaurarea vechilor obiceiuri ale > **i ii.Vi.it** şi ţării. Mişcarea avea o puternică **nuanţă** xeno-ii liuzînd şi ura contra misionarilor creştini.

---

le unei asociaţii secrete a populaţiei kikuyu. Sensul, incert, ' i li ii simplă onomatopee.

La 17 septembrie 1952, **autorităţile** engleze au trebuit s.i declare starea de asediu în Kenya, **întruioi** .revolta luase **pro** porţii. Jomo Kenyiatta a fost arest.n h 'I octombrie şi, **după** un (proces care **a** durat pînă în **aprilie** 1953, a fost condamnai la 7 ani muncă silnică. Pînă în 195S, represiunea mişcării **Mau**-Mau făcuse printre indigeni 10 000 de viiatime. Peste 60 000 de suspeicţi fuseseră arestaţi şi **internaţi** în lagăre de oonoen trare. Englezii au căutat în acelaşi **timp** să realizeze o bază de apropiere ou indigenii. La 20 aprilie 1954 au promulgat **o** constituţie, care instituia un consiliu de conducere politici, din 12 membri, în cadrul căruia pentru întîia dată un loc era rezervat unui reprezentant al indigenilor. Un partid politic, „United Cotintjry Party" (Partidul unit al ţării), de sub conducerea lui Michael Blundall, susţinea necesitatea unei politici de colaborare a albilor cu indigenii. O comisie de anchetă a situaţiei din Kenya — aşa-zisa comisie Mitchell — a publicat la 9 iunie 1955 raportul ei, recomandînd dezvoltarea proprietăţii individuale, egalitatea drepturilor de proprietate pentru toţi locuitorii, desfiinţarea rezervaţiilor şi fixarea unui salariu minimal în muncile agricole.

La 1 iulie 1960, Anglia a cedat colonia ei, Somalia britanicii, noii republici independente a Somaliei, formată pe teritoriul fostei colonii italiene cu aceiaşi nume.

Şi în Tangianika se înfiinţase, la 7 iulie 1954, un partid al **libertăţii,** Tanganyka African National Union (TANU), asemănător cu cel din Kenya. La 9 decembrie 1961 a fost proclamată independenţa republicii Tanganika, sub preşedinţia lui Julius Nyerere. Acesteia i-a urmat Uganda, la 9 octombrie 1962, Zanzibar, la 10 decembrie 1963, şi, în fine Kenya[1], la 12 decembrie 1963. Aceste state au intrat într-o umuine vamală, manifestând chiar intenţia de a crea o federaţie. Din acest plan, lansat încă în iunie 1963, s-a realizat unirea Tanganikăi şi **a** Zanzibarului, sub numele de Tanzania.

în Africa de vest, centrai cel mai activ al mişcării de eliberare a fost Coasta de Aur.

Depăşind linia moderată a organizaţiei conservatoare „Convenţia unită a Coastei de Aur", care se mulţumea să revendice un program de reforme constituţionale, se formează

[1] Intre timp, Jomo Kenyatta, eliberat, devenise prim-ministru al Kenyei, în cadrul unui regim autonom, de tranziţie spre independenţă.

1949, „Partidul **populai al (onvenţiei", tub oon** i Inii Kwame Nkrumali, **vechi liţptStoi pentru drepturile** c■•!■■• nnloi .ilni.oane. Acest partul **reclama icotidarea imediata*** .....(.'guvernării. Arestat după **o nerală declanşată luarie 1950,** Nkruimah a fost **eliberai** în **uima** victoriei lirlui .HI în alegerile din februarie 1951, devenind, în i'1 " prim-ministru. Guvernarea sa a pregătit, prin u **cele** ci interne, independenţa. Ea a fost proclamată la '• nu II,- **1957,** cînd noul stat a devenit republică în cadrul < 'iiiiiHMiwcalthului. sub numele de Ghania.

i i **24 februarie** 1966, în Ghana a avut loc o lovitură de MJI.I de unităţi ale armatei. Preşedintele Nkrumah, p i în acel moment din ţară, a fost declarat destituit; **Mrl.(.menitul** ?i guvernul au fost dizolvate, constituţia suspen-I'artiaiuil popular al Convenţiei interzis. La condu-II H s-a instalat un „Consiliu naţional de eliberare", **pre** Ic generalul Ankrah. Acest nou organ a manifestat de **put** intenţia de a obţine din străinătate anumite credite, ■>•■ îi I uscseră refuzate fostului preşediinite.

Nigeria, statul african cel mai dens populat şi cu o eoo- relativ mai evoluată, a cunoscut, la rîrudu-i, intense tul-şi forme variate de luptă îm favoairea independenţei. nmalat rolul mai mare al proletariatului, al {muncitorilor in.-l,-i i în special, greva generală din transporturi şi servicii pu-iliin 1945 şi cea a minerilor de la Enugu, din 1949, care **M loldat** cu 21 de morţi şi 50 de răniţi. Organizaţia politică lată Consiliull naţional al Nigeriei şi Camerunului JC), reprezentî-nid o largă alianţă pentru **iradejpendenţă** >i curente diferite, a purtat repetate trasative **cu gUVW** •litanie, cerlînjd aiutoguvennarea. Nigeria a **obţinui** • I iloininion la 1 ootambrie 1960, iar exact **peste tftt tni I I** i liniat republică independentă, membră a **Common-«■111 li LI Iui.**

i ni Leone a fost proclamată independentă la 27 **iiprili** i ■"•!, iar Gambia a urmat aceleaşi etape, dobîiulind **auto** narea la 4 octombrie 1963 şi **independenţa la 1K februa 1965.**

In Africa de Sud, tabloul acesta al inidqpen/denţei africane e prezintă unele note distincte, discordante. în 1949, Iul naţionalist al lui Ma'lan a înfrânt în ailegeri pe Smints. uii.iugurat pe toată linia o politică de asuprire şi discri-

minare rasială împotriva africanilor. Urmaşul lui Malan, Vei woerd, a continuat cu toata rigoarea aceste măsuri, care au creat o situaţie încordată în ţară, au stârnit oprobriul opiniei publice mondiale şi au pus într-o situaţie delicată guvernul bri tainic : pe măisură ce al era obligat să acorde un loc în Corn monwealth fostelor colonii de culoare, trebuia să ţină seaimi'i de protestul guvernelor acestor state (împotriva tratamentului la care africanii erau supuşi în Africa de Sud. Congresul na ţional african din Uniunea Sud-Africană (ANC), organiza^.* populaţiei indigene de aoi, a iniţiat în 1952 o campanie paşnicS de nesupunere faţă de legile rasiale. Guvernul sud-aiiriean .> luat, ân februarie 1953, măsuri draconice contra participanţii©] la această campanie, pasibili de pedepse pînă ,1a 5 ani închi soare, 500 de lire amendă şi biciuire.

Mişcarea de protest a indigenilor s-a extins şi în cele dou.i Rhodesii. Ea a constituit un pretext pentru guvernanţii albi *de* a lovi, printre altele, şi în organizaţiile politice şi profesionale ale clasei muncitoare.

Partidul Comunist din Uniunea Sud-Africană fusese interzis în 1950. Preşedintele sindicatului feroviarilor din Rho dosia de Nord, Dixon Komkoia, a fost arestat în 1953 şi con damnat la 6 ani muncă silnică. A fost arestată şi conducerea organizaţiei politice a indigenilor de aci, în persoanele lui Hanry Nkumbula şi Kenneth Kaunda [1], preşedintele şi secre tarul ei. Un nou val de arestări printre conducătorii sindicali a avut loc în septembrie 1956, cu ocazia unei greve a minerilor din Rhodesia de Nord, reprimată cu ajutorul armatei şi al bombelor lacrimogene.

între timp, îneereînd să întărească poziţia minorităţii de colonişti englezi din aceste regiuni, guvernul britanic a luat, în 1953, hotărîrea de a constitui o federaţie între cele dou.i Rhodesii şi Nyassaland, acordînd acesteia un mai larg statut de autoguvernare, de care însă urmau să profite doar 300 000 de albi; 8 milioane de negri rămîneau fără drepturi politice. Tu 1957, federaţia a primit statutul de dominion. Cu toate străduinţele guvernului noii federaţii, condus de ultracodonialistul Roy Welenski, tulburările populaţiei asuprite au demonstrat cu-

[1] Ulterior, primul a alunecat pe poziţii *de* compromis.

iaibilitatea acestei formule di pi rpi tuan **deghizaţi** a iţici imperialiste. în **ianuarie 1959** **saland** i iz- ■ **revoltă** făţişă, înăbuşită **prin** **întemniţări** **decată.** Şi aci um partid **african,** „M.il.iwi Congxess ui) conducerea lui Hastings **Banda, *t* detfăfurat,** din ■ mbrie 1959, o energică luptă pentru independenţă.

< II **ocazia** vizitei sale la Capetown, Harold Maicmillan, UIMIM **prian** ministru, declara la 3 februarie 1960 : „Dintre ii|>ii:»iilc pe care le-<am cules din momentul cînd ani II I ondra, cel mai puternic m-a frapat forţa conştiinţei >."i!.ilr ,i africanilor... Indiferent dacă ne place sau nu, I.I.I mistere a conştiinţei naţionale este un fapt politic, pe **trebuie** să-l recunoaştem ca atare şi de care trebuie să ţi- **N ■iMina" [1].**

Divergenţele dintre guvernul rasist al Uniunii Sud-Afri- i restul Commonweakhiului, din cauza politicii faţă de **llaţia** indigenă, au dat ocazie naţionaliştilor sud-africani i re ieşirea statului lor din Commonwealth, la 31 mai '■l **Era,** în felul ei, revanşa bură împotriva Angiliei, pentru **nopdrea** din 1899—1902. Dar independenţa completă a re- sud-africane era recâştigată în asemenea condiţii isto- • ît actu'l de la 31 mai 1961 nu are nici o semnificaţie v.irsi,stă. Dimpotrivă, el a lăsat, într-o ţară de 1223 000 1 in' (siau peste 2 000 000 km^2, socotind şi fosta Africa ger- III.i **de** sud-vest), o populaţie de 12 000 000 de indigeni, la **nul** plac a 3 000 000 de albi şi al legilor inumane dictate de

Din momentul în care naţionaliştilor sud-africani le-a ren n i-.istă lovitură, guvernul britanic a devenit muilt mai **puţin** rtcs.it a susţine minoritatea albă din federaţia Rhodesia- i.il.ind, animată de aceleaşi tendinţe rasiste şi putîimcl fi ■i i(Minată a urma exemplul Africii de Sud şi a căuta spni- il **acesteia.** Englezii au înclinat balanţa tactică în direcţia i|inirii aspiraţiilor spre libertate ale indigenilor. în februa-

[1] Citat după Jack Woddis, *Calea Africii,* Bucurejti, 1965, p. 60.
[1] Textul a numeroase acte de independenţă, la Nicholas Man- i*f* li, *Document* and Speeches on Commonwealth Affairs, 1952—1962,* Ir», 1V63, pp. 50—52, 82—84, 87, *99,* 106. 173, 183, 209—210, •' 1, 272—275, 291—292, 363.

rie 1963 au arondat autonomie intern : W yiassalaoidului, iar în vara aceluiaşi an s-a hatărît *de* • i federaţiei. Rho> de Nord, sub numele de Zanibia, ţi i u un guvern african pre zidat de Kenneth Kaurxda, a devenit autonomă în ianuarie 1964, iar independentă îşi membră a Commonwealthului li 24 octombrie 1964. Nyassaland a beneficiat de aceeaşi situaţie cu încăpere de la 6 iulie 1964, sub numele de republica Malawi.

Rhodesia de Sud a reprezentat şi continuă sa reprezint! chestiunea cea mai spinoasă. Aci, minoritatea albă era reiau \ mai numeroasă, adică reprezenta cam 1/13 din populaţie, faţă de 1/36 în Rhodesia de Nord, sau chiar 1/300 în Nyassaland

Această minoritate reclama la rîndul ei independent,. care guvernul britanic, obligat de opinia „dominicanelor negre" şi de experienţa în problema Uniunii Sud-Africane, o con di ţiona de introducere^ unei legislaţii mai talenante faţă de indigeni. Guvernul rasist al lui Jan Smith a declarat îmsă în mod unilateral — cu de la sine putere — independenţa, ceea ce imiplică ieşirea ţării din Commonweakh. Toată problema se prelungeşte, în fond, nuimiai pentru că guvernul britanii procedează cu infinite precauţiuni faţă de interesele minorităţii .ulbe, în gpatâk cărora stau şi anumite interese financiare, mo nopoliste. Nu este neglijabil însă nici factorul complicaţiilor posibile ou Uniunea Suid-Afnicană, în eventualitatea unui conflict făţiş între Commonweiakh şi Rhodesia de Sud *.

Alte colonii pe drumul independenţei

Deceniile istorice ale destrămării sistemuilui colonial au adus în anii 1950—1960 o înviorare (politică şi în viaţa Indiilor de Vest britanice — colonii crecute pe un plan secundar, din toaupuniotele de vedere, ou începere din a doua juimaitaite a veacului al XlX-lea.

O energică lupta de eliberare 'naţională a început mai alei în Guyana britanică ; Partidul popular progresist, înfiinţat în

[1] Cox, *op. cit.*, pp. 73—75; Hun ton, *op. cit.*, pp. 79—81 179^-180, 205, 213—225, 234—239, 256, 281 ; B r u n s *c* h w i g, *L'Ajnqut britannique*, în „îtevue Historique", an. 81 (1957), tom. CCXVIII, pp. "90—91, 111—112.

l

i **lus** de Cheddi Jagan, a .Im **195** [1] **problema** votului universal, **lai du]** în **deschis** tratative cu **Londra, pentru ubţinerea indepen** \ 111 onijtăţile britanice au **rnane\ rsw *ki* ti tis temporizator,** ui unele diferende dintre **populaţia originară** din imi- **Lndieni,** care reprezintă 44%> **din flotai, fi descondenţii filoj negri,** alcătuind un procent de **29%. Partidul** lui l oază mai mult pe **sprijinul** elementului indian. El i dobândească, în 1961, o deplină autonomie internă. **tombrie** 1963, Anglia a rupt tratativele cu guvernul **ulterior** autorităţile **britanice** au reuşit să aducă la ><i.nl.ili partid important din ţară, Congresul naţional condus de Forbes Buimham, mai moderat în programul ne interne [1], dar nerenunţînid nici el la revendicarea i'lentei.

Ii KM Caraibilor, Anglia a organizat în ianuarie **1958 o** ■ .ilinii iilor de Vest, care s-a destrămat însă la **sfîrşkul** i ii 1962, în chiar ziua cînd urma a i se proclama inde- Unele din insulele care o camipuneau, de pildă Ja- s .in pronunţat pentru independenţa separată, pe care din urmă a obţinut-o în august 1962. Tot astfel au independenţa insulele Trinidad şi Tobago, formînd un **MI.**

ernul britanic a încercat, în continuare, să reînjghebeze ,iţie a Antilelor Mici, dar proiectul sna izbk, ca şi mai linii în trecut, de «separatismul diferitelor insule. Grenada, de li. pare a prefera asocierea ou **Trinidaid-Tobago,** iar în l'i.los există un curant în favoarea independomei **proprii)** înd integrarea într-o federaţie cu celelalte insule. **Acoi** i iiidopendenţei Antilelor Mici a survenit în lumile lei.mi .mi ie 1967.

In ifîrjit, în zona Mediteranei, a obţinut **independent** ■ în Commonwealth insula Cipru, la 16 **august** 1960. fmplat pînă şi ceea ce i se părea odinioară de **neconceput** de WefUington : „O constituţie peni ni Malta ? E ca şi

Partidul popular progresist urmărea un program [illegible] vare a iţionale, reforma agrară şi măsuri privitoa[illegible] ltarea ului

cum m-aş gîndi la o constituţii- pi îs de 'război'." 9 totuşi, nu numai că insula Malu > ; nil o constituţie, dar ^ a devenit independentă la 21 **septeml)i** ic 1964.

Canada şi Australia

în raport ou marile evenimente care modifică (profund structura Imperiului britanic, mai ades în Africa şi Asia, istoria ; clasicelor „dominicane albe", cărora li se adaugă, fireşte, Noua Zeelandă, e mai săracă în .desfăşurări dramatice.

Canada s-a aflat, duţpă al doilea război mondial, în perioadă de certă prosperitate economică. Ea ocupă primul loc în lumea capitalistă în producţia de azbest, nichel, pla[1] şi hîritie de tipar ; locul all doilea în producţia de aluminiu, aur, zinc, imateriali lemnos şl igrîu ; locul al treilea în producţia do cadmiu, argint, molibden, magneziu şi energie electrică. Inve ţiale ide capital străin în economia sa ating aproximativ cifra de 20 de miliarde de dolari, 76% revenind capitalului american ţi numai 16°/o celui britanic.

Pe plan politic, un eveniment a fost intrarea Terra Ni în federaţia canadiană, în 1949. Supremaţia politică a labililor, o trăsătură precumpănitoare în viaţa internă a Canadei de aproape şaptezeci de ani, a fost oarecum surprinzător în i ruptă in 1957, de victoria electorală a conservatorilor, care s-a menţinut la putere pînă în 1963.

Ultimii ani au rezolvat după aprinse polemici, chestiunea adoptării unui dnapel naţional .propriu, printr-terţă soluţie[1], care elimină culorile şi emblemele britanice, da fără a reveni la cele regalist-franceze de odinioară, pe care le-ar fi dorit o parte a franco-canadienilor.

în Australia devine tot mai evident fenomenul dezvo! capitalului financiar propriu, al concentrării şi centralii capitalului. Patimi grupuri monopoliste controlează viaţa economică a ţării. Melbourne pare a fi ajuns să egaleze, dacă chiar să întreacă Sydney., ca centru de viaţă economică, sedii aii celor mai mari grupuri financiare.

---

[1] Actualul drapel canadian arc o frunză roşie de paltin, pe un **fond** alb, mărginit de două dungi verticale, de asemenea roşii.

In viaţa politică, din 1949 **guvernai** wţiinuil i 1I11.11 liberal-agrariene, sub preşedinţia Im Uui.cn Mmzies, • alegerile din 1963 i-au consolul.n **majoritatea In parla-. i 111 I adera!** din Canberra.

< 'oniinonwealthul britanic în al şaptelea deceniu al secolului al XX-lea. Retrospective şi perspective

iil.i fază a dezvoltării sistemului politic care gravitează • uni Manii Britanii comportă, pentru judecata istorică, pro- M foarte complexe.

iii

Intervine desigur, âtn primul srînd, situarea acestei faze în i loraneitatea imediată, care îngustează perspectiva şi luie doar o parte limitată a documentării. Chiar presu-I însă, cu trecerea timpului, înlăturată această dificultate, nea dezvoltării Imperiului britanic la mijlocul şi în a i inmăitate a veacului al XX-lea rămâne o problemă, date împrejurările extrem de .complicate ale ansamblului vieţii 'i naţionale îşi procesul rapid îşi profund de transformare a i >\ lunilor dintre Anglia şi fostele sale posesiuni. **Imperiul** britanic, în accepţiunea în care i-ani urmărit ■ ■ HI, cu începere din veacul aii XVI-lea, şi-a încheiat exis-n jurul lanului 1960, după un proces de modificare naturală şi de disoluţie ai cărui germeni trebuie căutaţi în la formării primelor dominioane şi care s-a accelerat i]i.t al doilea război mondial.

(imunitatea Botanică de Naţiuni numără astăzi peste 20 **Biamibri,** dispersaţi geograficeşte, prezentând o largă **diferen N de** structură politică, socială, de faşă, ipoţpulaţic, **limbi,** li UI. I, tradiţie istorică îşi religie. Unitatea economică a **an e&tui** tem politic e relativ întemeiată, prin investiţiile de capital n nuc în cadrul său şi printr-o persistenţă a unor legături ni.uiale, facilitate de tarifele vamale preferenţiale, genera- n*c în itimpull crizei economice din 1929—1933. Aceşti factori i atenuaţi progresiv de dezvoltarea capitalului autohton **Bnale** ţări asociate, de evoluţia altora pe o cale specifică de altare. De asemenea se semnalează penetraţia de capitaluri nur, în special americane, iar în ultimii ani şi vest-germane, **piaţa** Commonweakhului. Exemplul Canadei e inutil a mai

fi invocat. Lui i se poate a<dău,g i.vi recent, cel al Austl < liei. în 1947—1948, investiţiile de ipital american în atei ţară reprezentau mai puţin de 20% din capitalul străin, inc li IM ■• cel britanic. în aproximativ un deceniu, ele au ajuns si stituie peste 40%. în Orientul Mijlociu, înainte de aii doili război mondial, capitalurile britanice interesate în explo. petrolului erau de două ori mai mari decît cele americane. IM perioada postbelică, raportul s-a răsturnat complet : capitalurili engleze plasate aci nu mai reprezintă decît 26% din total, fal de 64% care revin monopolurilor din Statele Unite.

Acelaşi fenomen se observă şi în schimburile de măffui de o pairte, o tamdinţă de sicădere a procentului ide schimburi cui ţările Commonweakhuluii, în ansamblul comerţului exterior britanic ; pe de altă parte o creştere relativă, în comerţul unor ţări idin cadrul Comunităţii, a schimburilor cu alte ţări de< îi Anglia. La 8 (martie 1952, guvernul australian a adus o hota de reducere a importurilor din Marea Britanie, eonsiidarînd că I acestea, beneficiind de taxe preferenţiale, frînează dezvolt, industriei proprii.

Din punct de vedere politic, unitatea' Commonwealthulm i mai mult decît îndoielnică. Ficţiunea unităţii în ju/rul coroana britanice şi-a pierdut sensuil, din moment ce o iserie ide ţări alo Comunităţii s-au proclamat republici. Nu există un sistem complet ide alianţe reciproce, între toţi mambrii. Unele state .ui tratate cu Anglia, oomportîind anumite obligaţii, chiar şi ilc ordin militar, altale nu. Tratatele existente nu sînit bazate atît pe premisa apartenenţei la un organism statal comun, cît tocm.ii pe aceea a suveranităţii fiecărui stat în politica sa extern.i. care-i permite să se încadreze sau «iu în pactele internaţian.in-existente. De altfel, cale mai multe dintre ţările din Asi i Africa, membre ale Commonwealthului, promovează o politici de neutralitate, ide .relaţii paşnice cu toate statale, nefiind de acord cu existenţa pactelor şi sistemelor de blocuri militare.

în însăşi opinia publică britanică şi-a făcut loc impresia i &, în aceste condiţii, Comunitatea Britanică de Naţiuni nu m.ii reprezintă o realitate de fapt sau că ea nu va mai exista mu IM vreme, iar întrunirea anuală a primilor miniştri din ţările Coni-

ealihului reprezintă **„..jriituiriU goali** d **K ale unei** i cărei credinţă a **devenit(lip&itî <l**

Procesul de reorganizare pol ii m .i dosfiisair.w <lc .1 **lungul** ului îngust dintre coeziune **fi daaluţie nu *i* 1 încheiat. In** n.i .inului 1965, ţările **afro-a»iatice din cadrul CotnmoQ-** ■ ilthuiluii **au** lansat ideea constituirii unui :socretairiat al acespună capăit influenţei încă precumpănitoare a un IViii.Hiii în caidraiil său. Guvernul laburist englez e favoIMI ni.ii **degrabă** ideii de a se crea un parlament comun, idee le **itradus** in practică, atk din cauza discuţii/lor inevitabile **jurul** modalităţii de reprezentare într-un asemenea organism **ompetenţei** sale, cît -şi din motivul că deja de pe acum ţăiri contestă principiul adoptării de hotărîri comune prin ■Iiute de votud, dorind a-il înlocui prin cel al unanimităţii, r revine la introducerea unui fel de drept de veto al trui membru, în toate problemele discutate la **conferinţele** n lor Commonwealthului.

* *)* unitate de vederi, în condiţiile intereselor din ce în ce li verse ale unor **ţări** răspândite în toate continentele, iate şansele de a nu se realiza dack cal mulit în chestiuni imul secundare, sau, eventual, de principiu abstract.

Perspectivele Commonweaikhului nu apar (prin urmare nici nici sigure. Actuala sa configuraţie ,s-a conturat ca re-ltAt hibnid a>l ciocnirii intre două forţe diametral opuse : lonialisroul şi lupta de eliberare naţională. Toată evoluţia sa 'i ultima jumăitate de secol confirmă progresele celei de-a MII I **arte.** Nu e nici un motiv care să îngăduie presupunerea că slăbi *şi* că se va opri la un anumit punct al **drumului,** irm.irea istateilor naţionale independente e un **proic** rificat ila scară mondială care a cuiprimis succesiv **Europa,** na, iar în faza actuală se afirmă lîn **viaţa fbceloi** i- .1 căror dezvoltare a fost împiedicată de coloni.ilr.m I.ii normal ca, pe o anumită treaptă a progresului **istori/Cj** '■ a Aisiei şi lumea africană să fi ajuns a înfăptui **cei** .11 te popoare reprezintă un 'bun demult **diştigai** < mza progresului şi civilizaţiei omenirii impune **respec** 'Irqptului fiecărui popor, fie el maire sau mic, de a-şi alege

l>in săptămînalul englez „Observer", citat după John Gritten, I *hi faţa conferinţei Commonwealthului.* în „Lumea", 1964, P. 9.

nestingherit calea dezvoltării polii i . . . iale şi economice, <l<-a-şi afirma fiinţa naţională, de a-yi soluţiona singur treburii.-proprii : aceasta constituie în acelaşi timp o cerinţă esenţiala i menţinerii *şi* consolidării păcii.

Profundul adevăr conţinut în acest enunţ — adevăi cucerit de popoare în practica istorică — indică limi> faptul că perspectivele unui sistem politic de tipul Gomumitiiţn Britanice de Naţiuni <sînt limitate. Cu toate formele şi apa rentele liberale de care ea caută să se înconjure, e mai mult di probabil ca isitoria să n-o înregistreze decît ca fenomen tr.m zkoriu, pe parcursul desăvîrşirii apro^piate a independenţei ji suveranităţii popoarelor care o alcătuiesc.

ANI* XI

REZUMAU

BIBLIOGRAFI K

Indici

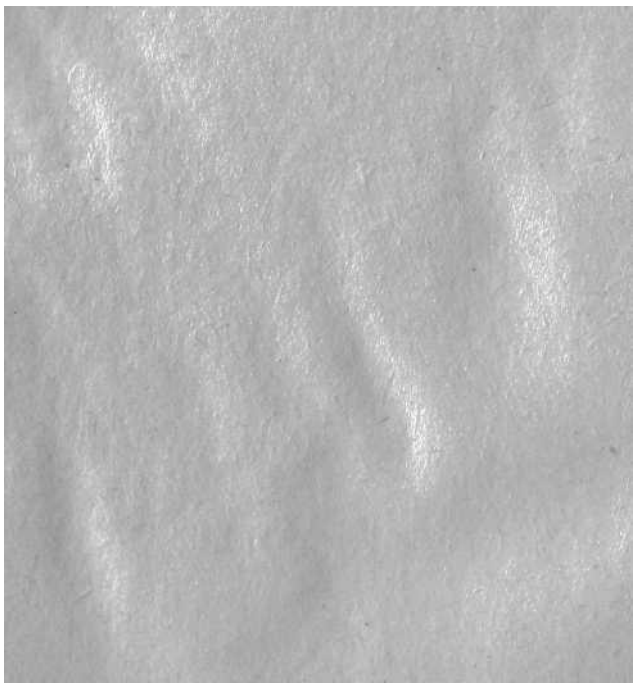

CAMIL MUREŞ AN

THE BRITISI I **EMPIRE**

• - ■ A Short l/i\t< > > v

Summary

The present work is primarily **irttended** lor the public at large as **a** rather detailed means of information, combined with a synthetic interpretation of the history of the British Empire. In this sense, and allowing lor the fact that an exhaustive and strictly specialized study could hardly bc included within the limits of such a restricted volume, the work can ilso be consulted by secondary-school teachers and by students of History I iculties. In order to help the latter we have included in the work a rather comprehensive bibliographical list, classified by categoric, oi works, according to their general or special character, with **special H** <>n those published more recently.

One of the basic ideas of the work is that the British Empire in the historical sense of the notion, may be regarded as a phenomenon that come to an end. This has oceurred in the past two decades, when most of the former British colonies became independent as Common-wealth members on an equal footing with Great Britain, while some of them completely renounced any form of association with her. The pre-**•ent** work considers that, within this new framework, Britain's political nnd economic influence in the world is so different from the older forms oi her domination as to oblige those who want to write her history to 1.1 rt a new chapter, sensibly distinct from the one just ended.

Considering the subject matter in its evolution **towards U end, the** author has done his best to provide the necessary **explanatlong Th«** ni.lin point is that the British Empire is regarded > a **phe.....** • noii • li.ir.icteristic of the capitalist mode of production. **CoiMtquentl)** Kcncsis and its relatively slow early stage of developmeni ***vere*** **uni lin** by the growth of commercial capital during **thf I6th and** l/ili enturies. Its stage of impetuous expansion in thc seconcl li.ill oi **thl** IHili . .miiry (the conquest of India and Canada) w.is **paralleled** by .» clim i ■■. ni ihc development of this form of capital **and** by **the** rising **economic** "iijuncture of the age.

The whole period during which the economic basis ol British **expan-**ion i'onsisted in the activity of commercial capital corresponds to the i **ige** ol development known as "The Old Empire", whose specific features **th«** .uithor has striven to establish.

The first part of the work, comprisiu ir.ht chapters, is dev to the genesis and development of "Tiu- < >M Empire". The last of ii chapters deals with the transition from "The Old Empire" to "The New Empire".

By "The New Empire" we mcant the stage in which British expun sion was founded on the activity of industrial capital.

Thus, the very problem of the transition from „The Old Empire" to the "New" appears as one of the main aspects of the victory ol industrial over commercial capital in Britain's economy. This oceurred in the late ISth and early 19th centuries under the form of the "industrial revolution".

"The New Empire" was the expression of the complex economic, social and juridical changes brought about by the triumph of modern industrial capital in the history of the British Empire. The second part of the work is devoted to these problems ; chronologically, it deals with the period between 1815 and 1874. The outstanding feature of this period, determined by the development of industrial capital, was the fact that the colonies were no more regarded as mere sources of raw materials, but as commodity markets for British products as well. The Outcome was that free competition, a phenomenon induced by the supre-

y of industrial capital, and generally characterizing the economy of

tirne, also extended its influence to the relations between Britain and her colonies. Free competition affected the history of these relations both in practice and as a doctrine. Its classical moment — not confined to Britain's history alone — was the period 1850—1875, which, from a qualitative point of view, can also be considered the upmost limit in the development of „The New Empire", illustrated by the complete crystallization of the liberal institutions and practices regulating Britain's relations with its overseas possessions during that stage of historical development.

From 1815 to 1850 industrial capital did not succeed in completely adapting these institutions and practices to its own interests. This is why we have described "The New British Empire" in the first half of the 19th century as being "in quest of its form".

The third part of the work, entitled "The Imperialist Empire", uses this term in the meaning set in Marxist historiography and political economy by Lenin's well-known work "Imperialism, the Highest Stage of Capitalism". Thus, by "imperialism" we do not mean the phenomenon of large-scale expansion, but the stage in the development of capitalism characterized by the appearance of monopolies and financial capital, by

m# prcvalencc of the export of **capital**

I" iiitciisification of the **tendency** >>! **rsdivlding** the ■ l.l .iniong the Great Powers.

Ii processes began to appear in iii.- **iconotny oi thi Britilh** l'.ni- in the eighth decade of the 19th ccntuiy. Tlicy **rtfllltcd Io I** -.uilden **llification** of British colonial expansion, particularly in Africa. Dis-**li'l iad** Joseph Chamberlain's doctrine were the ideological reflex of l"-.r cvents.

"The Imperialist Empire" is not the same thing as "The New Em- pir" : it is a hypertrophic form of it. It is no longer based on the **Ugth** of industrial capital, but on the formidable monopolistic fusion MO industrial and banking capital.

The defeat of Germany in World War I entailed the British Empire's itest territorial expansion, and the apparent culmination of its power. crtheless, the signs of weakness were present, and the last fifty years it) history, dealt with in the fourth (and final) part of the book, ■;ent the decline and end of the British Empire.

The causes were numerous. The inclusion of vast territories inhabited I'V different peoples, living in different stages of economic, social and ultiiral development, and in different geographical and spiritual cli- mates, eventually raised the eternal problem of any such political aggre- **gations** : the difficulty of maintaining its unity.

Having emerged and developed for the purpose of exploiting the nories it successively included in its structure, the British Empire had to create a certain technical and financial basis for organizing the omic life of the colonies. This required a corresponding reconsi- tion of the policy towards the local populations, as, for instance, the mlarging of public education and the recruitment of natives in the '.Iniinistration. These facts resulted in the development of a **nationtl** liourgeoisie in the colonies. From an auxiliary of the British **JJ dotnination,** it gradually became a factor conscious of its own **lnt*l** «nd began to struggie for the liberation of the colonies. It is **the** economic growth of the Empire as a whole that kept alive **the** di **for** self- government in the British Dominions. Especially **after** 1918 ii" development of the proletariat in the colonies lent a morc radical m.l **ittent** character to the anti-British struggie led by the naţional bour- **geoisie.**

Though one of the victor Powers in the two World Wars, Great **Brittifl** suffered serious economic damage and a weakening of its political l»c'stige and ability to maintain the unity of the Empire by force of

arms and the administration. The **situation** <■ nude cven worsc the world economic crisis of 1929—1933. To nil ilicse facts one **muşi** add, after World War II, attraction ex< the socialist câmp, con siderably strengthened and determining a **Ktuiblc** change in the world balance of power.

The past fifty years thus appear **u** i |>riiod of defensive in **the** British imperial idea. The Empire, confronted with so many centrifug.il factors, attempted a reorganization. It consisted, in 1926—1932, in pin ting the finishing touches to the self-government status of the Dominions, and in the Commonwealth. This formula meant a parţial division of power between Britain and its Dominions. One-country rule now tended to turn into a five-member directorate.

Conceived as an element of balance in order to safeguard the unity of the Empire, the Commonwealth has proved, after World War II, to be an open gate towards dissolution. Being compelled to grant the same status of free association to most of its possessions, Great Britain was unable to prevent the complete separation of some of them. And the Commonwealth, consisting of more than 20 nations, has become a highly heterogeneous organism, whose viability is threatened by multiple-internal contradictions. At any rate, it represents the actual end of the Empire *i* onceived by whole generations from the two Pitts to Winston *l* Imrchill.

Will Britain be able to get through this criticai period and stabilize **chil** .issociation of states with different structures, spreading over five . **ontinents** ?

It is a question to be answered by history ; historians merely ask it.

Based on the experience of the past, which is never complete and cannot offer possibilities of exact anticipation, the historian may state, without committing himself, that the general trend of social development points, in the case of such a structure as the British Commonwealth of Nations, towards the eventual full independence of its component parts.

ВРНТАНСКАН 11А\111 I *III

•■•■ *KparKuu ucfopuiecKiiă oâsop —* РЕЗЮМІ

paâora npeAHa3Ha[i]iena, в nepByio OTepe&b, flJin um-**poKOfl** nyfijiHKH, в *u£]inx.* npeflocTaB^ieiiHH eft cpaBHHTejibHO noApofi-**liwx caesMBHft, D** paMKax o6mero o63opa, 06 HcropHH BpHraHCKoft HM-itppHH. В -iToM CMbicjre, nptmeM c oroBopKoft, MTO cneixHajibHoe H ncnep-**….(aiomee** iiccvit-AOBaHHe Ha TaKyio o6uiHpHyro reMy HeocymecTBHMO IKOM orpaHHMeHHOM o6i>eMe, pa6ora MO>Kex 6birb ncwe3Ha npeno-ir.iflii cpeflHeft uiKOJibi, a TaKxe H cryAeHTaM HcrapimecKHx (pa-reTOB. НМСННО В paoere Ha cTyfleHTOB, pa6ora coaepjKHT AOCTa-1110 o6c'TOHTeJibHbiH cnHCOK jiHTepaTypbi, no KaTeropHHM TpyflOB, CO t>fipa3HO с НХ 6o.nee O6LUHM HJIH 6cwiee cneuHa^bHHM xapaKTopoM, -ipii'icM <Ko6oe BHHMaHHe yAe.iaeTCH pa6oraM ony6jiHKOBaHHbiM В no-IIIICC lipeMH.

OaHa H3 OCHOBHblX HAefl pa60Tbl COCTOHT В TOM, HTO BpHTaHCKaH 111-pun — В CMbICJie, В KOTOpOM 3T0 nOHaTHe BOHI.10[1] В HCTOpHlO — Î M I iibiHe pacc.MaTpHBaTbcH KaK SBJieHHe, OTHOCHmeecH K npoui-iv. Kcmeu ee, cBepuiHBUiHHCn 3a noaneAHHe 10—20 jieT, oaiaaMeHO-11.1 ICU TeM, WTO 60JIblliaH MaCTb 6bIBIUHX 6pHraHCKHX KO'JIOHHa.'lbHHX icniiii npHo6pevia HesaBHCHiviocTb, cTaB paBHonpaBHHMH n.aeHaMH [1] oapyxeCTBa HauHfl» (.Commonwealth")) a iieHoropue OTKa3ajiHCb

6Uie OT BCHKHX CpOpM COAPY>KeCTBa C BeJIHKO6pHTailHPl"l. В liaCTOH' n u l i pa6oTe BbicKa3biBaeTCH Miienne, *mo* iipn co:i,i.iiiiiiciirn **HOBofl** .i|>yi<Type MHpoBoe no.iHTH'iecKoe 11 **3KOHOMil<ieCKOe** ii.iiisniiic An 1 mu nacTOJibKo OTJiH[1]iaeTCH OT npe>KHeft (popMu ee **BASAblitCTBa, UTO** , IUHH HCTOpHK flOJIWeH fiy/U'T OTKpbITb 3ACCI, IIHHylo 1,1,1 11.110 oT.iHnaioinyKJCH OT iipeAHAyineit, nc.i.imio **jasepuieH** 1'iiccMaTpHBaa npeAMeT CBoefl paCora В npoui IUHH, HMC 1 ii .iaBepuieHHe, aBTop nbiTaeTCH AaTi, ofii.iuiu'inic noii .110.uoiiiiii '. iiuiocTH, aBTop **ciHTaeT** H paccMaTpim.ii'i **BpHraHCKyro HMnep.....** 1 ,II> sm;ieHHe, cneu.H(pHMecKoe AJII KanflTajinciii'iccKoro cnoco6a n[n> **OACTBa.** TaKHM o6pa30M, ee 3apowAeHnc n **nepabifl, cpaBHHTM**

.....

1

. IIIII.IM, nepHOA ee pa3BHTHH o6yc;iaB.;niii.iiou 11 p.itiiiiinicM **TOpro** 1 KaiiHTajia В XVI-M H XVII-M **CTaaeTHHX.** >i.m noAbeMa **9KC** MII, OTHOCHLUHHCH KO BTOpOH nOJIOBHHe XVIII-TO CTOJleTHH (ii •IHIIO HHAHH H KaHaAbl), HBJIHeTCS Ky.IbMHliaUHOHHbIM nyHKTOM

pa3BHTHH 3TOH (J)opMH KanHxajia H OTpIJKai (uiaronpHHTHyio MHHeCKyiO KOHT>K)HKTypy TOH SnOXH. BeCb Hr|i|K.)A B npOA<M}KeHHH KO Toporo AeaTenbHocTb Topro-Boro Kanimuia muiHjiacb sKOHOMHietKoi ocHOBoft 6pHTaHCKoft sKcnaHCHH, cooTBercTByeT 3Tany pa3BHTHH HMB nyeMOMy «CTapoft HMnepHeft» (.The Old Empire'), OTJiHiHTeJibHuc KOTaporo aBrop nuraercH BbiHBHTb.

3apo5KaeHHK) H 3BOJIK)I;HH «CTapoft HMnepHH» nocBnmeHa 1-aa paSoTbi, cocToaman H3 BOCbMH pa3aanoB. B nocjieAHe.M pac-Bonpoc nepexo^a or «Crapofi» K «HOBOH HMnepHH». «HOBOH HMnepneft» no«pa3yMeBaeTCH 3Tan, Ha KOTOPOM ■

OCHOBe CpHTaHCKOH SKCnaHCHH JI6XHT AeHTejIbHOCTb npOMblIIUieHHOM-KanHTajia. TaKHM o6pa30M, Bonpoc nepexoAa OT «Cxapoft» K «HoBofl CBOflHTCH, B cymHOCTH, K OAHOMy H3 ocHOBHux acneKn" npoMuuijieHHoro KanHTajia *HSLM*. ToproBHM B aHr^HftcKOH SKO HOMHKC 3TOT *nepexojx npoannsi&rcn* B «npoMbiuMeHHOft peBo^iiouHH» H OTHOCHTCH K KOHuy XVIII-ro H Hawajy XlX-ro croJierHH.

«Hooaa HMnepHH» HBJiHerca BbipaJKeHHeM CJIOHCHUX nepeMeH B o6mecTBeHHOH, nojiHTHiecKOH, ropHAHiecKOH H flpyrax Bbi3BaHHbix TopwecTBOM npOMbiuiJleHHoro Kannrajia B HCTO-pHH BpHTaHCKoft HMnepHH. 3THM nepeMeHaM nocBameHa 2-aa iacTb I>;i6oTbi. XpoHOJiornqecKH ona OTHOCHTCH K nepHCwy 1815—1874 rr. I l|ioo6.iaflaK)meH Hepioft SToro nepnoaa, onpeAeJiaeMoro pa3BHTHeM i!|inMbiui^eHHoro KanHTajia, HBJiaeTCH TOT <paKT, ITO KonoHHaJibHbie B^aAeHHfl yxe pacCMarpHBaroTca He TOJibKO KaK HCTOIIHHKH cwpba, HO H — B paBHoft Mepe — KaK PHHKH *una* c6brra npoAyKUHH MeTpono-^HH, B pe3yjibTaTe iero Ha CHoiueHHHx MeJK^y KOJIOHHHMH H MeTpo-nojineH arpascaioTca nocneACTBHH Apyroro cneuH^HiecRoro xapaKTepHoro *nnn* SKOHOMHKH TOH SITOXH H o6ycjiOBjieHHoro

npoMMinjieHHoro KairaTa^a, a HMeHHO CBO6OAHOH KOHKypeHn,HH 3TOrO flBJieHHH MOHCeT 6bITb OTMeiCHO B HCTOpHH OTHO KOJIOHHHMH H MeTponojmeH, KaK B a6jiacTH npaKTHKH, TaK H B 06jiaCTH AOKTpHHH. KJiacCHqeCKHM MOMeHTOM 3KOHOMHKH *BTOlI* snoxH — H He TOJibKO B HcropHH AHrjiHH — HBJiHexcH cjieAyrotu.ce nocaie 1850-M TOAOM ABaauaTHnaTHjieTHe, paccMaTpHBaeMoe aBTopow OAHOBpeMeHHO H KaK BHCIHHH npeAejI pa3BHTHH «HOBOH HMnepHH» B Ka<JeCTBeHHO'M OTHOineHHH, KOrAa nOJIHOCTbK) BbIKpHCTa^JIH3OBaJIHCb JiH6epajibHHe yqpejKAeHHH H npaKTHKa, perjiaMeHTHpoBaBiuHe orrHO-AHMHH C ee 33MOPCKHMH BjiaAeHHSMH, na yKa3aHHOM arane

| **1815-ro** AO 1850-ro roAa np iuA I.HIIII.II **eutc**
i nOJIHOCTbK) O())OpMHTb 9TH yl|>i I •MII.
MM iiHTepecaM. FIosTOMy B p a (> < > n i;

epsofi ucuioBHHe 19-ro *cioneTua* **oxapaKTepHaoBtHi KBK**
H 11 CTaAHH «nOHCKOB (pOpMbl».

TpeTbH qacTb paâoTH, o3aniaBjieHHaa «MMnopnajineTH'iecKaa Hiune-I , (Hcno^b3yeT nepBbift TepMHH B CMLICJIB, OKOimaT&nbHO yTBepAHB-MH B MapKCHCTCKOfl HCTOpHOrpadpHH H nOJIHTHieCKOft 3K0H0MHH 6jia-ipH H3BeCTHOMy npOH3B6AeHHK) JleHHHa: «HMnepHJIH3M — BblCUiafl IUI K.iiuiTajiH3Ma». TaKHM ofipasoM, noA «HMnepHa;iH3M0M» MM HoiiHMaeM ne HB^eHHe SKcnaHCHH B UIHPOKOM Macuiraâe, a dpa3y pa3-iisi KanHTajiH3Ma, xapaKTepH3yeMyio o6pa3OBaHHeM MOHonojiHft, (pH-OBoro KanHTaJia, npeodjiaAaHHeM aKcnopia KanHrajia HaA SKcnop-HIM TOBapoB, ycHJieHHCM crpeMjieHHH K pa3Aejiy H nepepa3A&ny Bcero **MHpa** ue^HKHMH AepacaBaMH.

nOAo6Hbie HBJieHHSI BO3HHKaK3T B npOIXeCCe pa3BHTHH BpHTaiK Ivllll •I....., B ee sKOHOMHKe, HaiHHafl c 70-x roAOB npoiujioro **Bexa.** [1] 'mi mweiOT nocneACTBHeM pe3Koe ycnjieHHe 6pHTaHCKoft **NoA** 3KcnaHCHH, B oco6eHHOCTO B i>3e4>a MeM6epjieHa HBJIHIOTCH HX HAeoJiornqecKHM OTrcwiocKOM.

«HMnepHajmcTHiecKaH HMnepHa» STO He npoCTO «HoBaa Hinne-**pHn»,** a ee ninepTpo<pHH. OHa ocHOBHBaercfl He TCwibKo Ha Moryme-i mc npoMbimjieHHoro Kannxajia, a Ha MOTOHOM MOHOnojiHCTHqecKOM I lilllllHH MejKAy npOMbllMeHHblM H 6aHKOBCKHM KanHTaJiaMH, FIo6eAa Haa FepMaHHeft B nepBoft MHPOBOH BOHHe npHHOcHT Bpn-KOfi HMnepHH He6biBajibiii pa3Max H BHAHMOCTb anorea ee Mory-i na. HecMorpa Ha Bce STO, npH3HaKH cviaâocTH HajiHU.0, H nowieA-50 .ner ee HCTOPHH, H3Jio>KeHHbie B 4-OH H noc^eAiieft nacro Ha CTonmeft paSoTbi, 3HaMeHyiOT co6oft ynaaoK H KOHeu **HMnepHB,**

Hbl STOMy MHOrOTHCJieHHM. BKJIKWeHHe B C(pepy 6pill.ni(li'" n orpoMHbjx TeppHTopHH, naceneHHbix pa3Hoo6pa.tni.iMii n;i

IMH, HaxoAamHMHca Ha pa3Hbix cTyneHax **SKOHOtumecxoro, ca** mi.i'iMioro H Ky^bTypHoro pa3BHTHa, npowHBaioiUHMH B pa iirniux |i,l(pHiieCKHX H AyXOflHblX KflHMaTaX, nopOAHJIO B KO1ICMIIOM H K l I c ifi(ᵛ>KHyio npofi^eMy Jiro6oro II HMCHHO: TpyflHOCTb coxpaHeHHa ero

lipHTaHCKaa HMnepHH, KoropaH BO3HHK^a H paanHBajiacb no JIH-MIIM sKcnflyaxauHH nocTeneHHo aaxBaneHHHX TeppHTopHH, AOJI-*I Guna* co3AaTb y ce<5a onpefleseHHyio TexHHHecKyro H (JiHHaHco-»V») OCBOBy opraHHSaUHH 3KOHOMH1eCKOH KH3HH B KOJ1OHHHX. 3îO

npeAno.iaraeT cooTBeTCTByiomHH nepecMOTp IIOJIHTHKH no OTHOUKMIIIK» K MecTHOMy Hace.(ieHHK>, BupaxaiOUtHfti », iianpHMep, B pacuiHpt'iimi CHCTeMH HapoAHOro npocBeiueHHH H B npfinjieucHHH Ty3eMueB B aAMH HHCTpaUHIO. Bce 3TO npHBe.TO K p83BHTHIO I! KCMOHHHX HaUHOHa^bMDJi 6yp>Kya3HH. BbicTynan *BuanajK* B Ka>iecTBe noinomHHUbi CpHTaHCKOfl CHCTeMW rocnoACTBa, owa nocTenenHo naqHnaer oco3HaBaTb CBOH cort CTBeHHble HHTepeCbl H CTaHOBHTCH HHHUHaTOpOM 6opb6bl 3a OCBOfiu* AeHIie KOflOHHH.

SKOHOMHiecKoe pa3BHTMe HMnepHH B II&FIOM SjiaronpHHTCTiiyi-i TaK)Ke aBTO'HOMHCTCKHM TeHAeHIlHHM B AOMHHHOHaX.

Pa3BHTHe npo^eTapHaTa B Ko.aoHHflx npHAaeT, ocofieHHO nocjis 1918 roAa 6o.iee paAHKa.nbHbift H *âojiee* nocjieAooaT&jibHbiH xapaKTcp aHTH6pHTaHci<oft 6opb6e, BosrjiaB.ifleMoft HaitHOHajibHoft 6ypxya3Hru

O6e MnpoBbie BOHHH, HecMOTpn Ha TO TO AHIVIHH HHCJiHJiacb cpe;tu CTpaH-nofieAHTe-ibHim, nOAopea.iH ee 3KOH0MHiecKyio inouib, ee npecTHJK H cnoco6HOCTb K noAAep*aHMK) eAHHCTBa Hivinepim apMHH H aAMHHHCTpau.HH. IloAoSHyio *x.e pojib* curpa.i H MH-poiiofl SKOHOMHHecKHti KpM3Hc nepHoAa 1929—1933 rr. Ko BceMy sroiviy HoâaBJrHCTCH, nocie BTopoft MHPOBOH BoftHbi, npHTHraTejibHasî CH.I.I cotwa^HCTHiecKoro .larepa, 3HaiHTejibHO yKpenHBiiieroca *n* BU3B;m CUeTO iviy6oKyio nepeweHy B paBHOBecHH CHJI B M«pe.

TaKHM o6pa30M, nooieAHMe HflTbAecHT JIBT HBJISIOTCH o6opomi UMI.HHM nepHOAOM 6pHTaHCKOft HMnepCKofi HA6H. CTOJIKHyBIUHCb ci' i-KwibKHMH ueHTpo6e>KHbiMH (paKTOpaMH, HiwnepHH nwTaeTcfl npoBecm peopraHH3auHK). 3Ta peopraHH3au.HH COCTOHT B OKOHiarejibHOM yTBep->KAeiIHH CTaTyTa aBTOHOMHH AOMHHHOHOB (1926—1932 rr.), B CO3AaHHII «CoApyxecTBa» („Commonwealth"). Ona O3HaqaeT tjacTHiHbift nepe Aeji B^acTH B HMnepHH iviejKAy AHMHeft H AOMHHHOHaMH. EAHHOII.-I qajiHe npoflBJiHeT TeHAeHUHK) K npeBpameHHio B AHpeKTopHio H3 nsim IJleHOB.

3aayMaHHaa KaK sJieMeHT paBHoBecHfl H cnaceHHH eAHHCTBa HMIIC pHH, (pop.viy.Ta «C o AP y a< e c T B a» nocJie BTopoft MHPOBOH BOiinu oi<a3a;iacb OTKPWTOH AsepbK) K pacnaAy. Be.iHKoSpHTaHHH, nan npeAoctaBHTb TOT xe craTyr CBO6OAHOH accoitHauHH CTBy CBOHX B.iaAeHHH, He MorJia H3fie>KaTb noJiHoro orAciemifl HeKo TOpblX H3 HHX. «COApy>KeCTBO», HaCJHTWBaiOLUee CBbIUJe20 yqacTHHKOll. cîa.io Hpe3BH'iaHHO pa3HOpoAHbiM opraHH3MOM, B HeApax KOTOporo MHoroqnc.?ieHHbie npoTHBopeHHH craiiHT HOA co.MHeHHe ero WH3Hecno-CD6HOCT5. Bo BCHKOM cJiyiae, B rofl (popMe, B KaKoft OHO npeACTan.iw .iocb ne.TMM noKOjieHHHM, Hamniax *or* O6OHX HHTT'OB H Bn^oTi» io

1 " I|'V<M'CTBO» **3HaM«Hyei co**

tCTcn ni Am.mu npeBosMO'n, **HUHt..... ifl** KPHTMVCCKHA **nepiioa** M **ni uipoBaTb** 9Ty dpeAepamiK) **rocyaapcTi c p»**

■ ■ iinihix no nHTH MarepHKJiM ' **Boi BOITpOC, KOTOpult CTB ropHK,** HO 0TB6T Ha KOTOpi.iii **MOOKei [8Tb ..... • HCTOpHH.**

1..... **iBUBSHCb** Ha onHTe npoinjioro, **HHKorfla He HBJiaiomHMCji** ao-

.....IIM.IM H He nOOmpfllOlHHIVI aOcO.'HOTHO TOMHOrO

'.iui B KpaflneM cnyqae yTBep>KAaTb, c Heo6xoAHMoă i'i.nii mi (iiimee HanpaB^ieHHe pa3BHTHSî o6mecTBa, B

...*ti* no;iHTHHecKofl cTpyKTypbi Tiina 6pHTaHCKoro «Co/ipy-, VK;In.iiiaeT Ha npeo6^aAaHHe CTpeMjieHHfl K no.iHoft He3aBH-III iixoaauiHx B ee coctaB y-iacTHHKOB.

CAMIL MUREŞAN

L'EMPIRE BRITANNtQUE

Precis d'histoire

Aper^u

Cet ouvrage s'adresse, en premier lieu, au grand public, ayant but de lui offrir un moyen d'information relativement detaille englnU dans un apercu de synthese de l'histoire de l'Empire britannique. Dani le meme sens et tenant compte qu'une etude de stricte specialite et haustive en meme temps, concernant un sujet aussi vaste, n'est pas reali sabie dans Ies limites d'un seul volume, l'ouvrage pourra egalement etri consulte par Ies professeurs de l'enseignement secondaire et par Ies etu diants des facultes d'histoire. A l'intention de ces Iecteurs, fut in< une bibliographie assez vaste, rangee par categories de travaux, d'aprii leur caractere general ou de specialite et qui met l'accent sur Ies tra vaux parus recemment.

Une idee de base de l'ouvrage est que l'Empire britannique, prii dans le sens consacre par l'histoire, peut etre considere comme etant ph^nomene acheve. Au cours des demiers 10—20 ans, la plus grand pârtie des anciennes possessions coloniales britanniques avaient acquii leur independance et etaient devenues des membres egaux en droits du Commonwealth, ou bien certaines d'entre elles abandonnaient corn tement Fassociation avec la Grande Bretagne. L'auteur considere quc, vu cette nouvelle structure de l'Empire, l'influence politique et ecoim mique de l'Angleterre dans le monde se distingue de son ancienne foni ir de domination dans une mesure telle que l'historien desireux d'^crire sur cette periode est oblige d'ouvrir un nouveau chapitre, sensiblement dif- ferent du chapitre acheve recemment.

Consideram Pobjet de son etude en une evolution, qui sous-entcinl une fin, l'ouvrage s'est propose d'expliquer cette eVolution. L'au considere, en essence, que l'Empire britannique est un ph^nomene cifique du mode capitaliste de production. Cest pourquoi, ii montre **qui** la genese de cet Empire et son developpement au cours de la prern periode, periode relativement lente d'ailleurs, etaient dus au develoi ment du capital commercial au XVI-e et XVII-e siecles. L'essoi l'expansion durant la deuxieme moiti^ du XVIII-e siecle (conquetc l'Inde et du Canada) £tait ddtermin^ par le developpement maximum du capital commercial ainsi que par la conjoncture economique de < periode. Toute cette periode, dont la base economique de l'expan-

m]ue etait constituee pai du Ctpittl CO .....i nil .1 In phase de developpcmnn, dîti dl I A.1.1,11 Iin|.n." (The pire) dont l'ouvrage s'emploie <l<- dlgtgtl bl trtitl cartcteril-

i | ptrtie I de l'ouvrage, comprenant huit chapitres, s'occupe de la ■ et de l'eVolution de r„Ancien Empire". Le dernier de ces cha-du passage de l'„Ancien" au „Nouvel Empire". entend par „Nouvel Empire" la peViode de l'expansion briile >nt la base est constituee par l'activite du capital industriei. roblcme du passage de l'„Ancien" au „Nouvel Empire" est en essence irineipal de la victoire, dans l'economie de l'Angleterre, du ndustriel sur le capital commercial. Cette periode, connue comme l u i ion industrielle", se situe vers la fin du XVIII-e et le comut t i u XlX-e siecle.

Nouvel Empire" est l'expression des changements complexes sur i'conomique, social, politique, juridique, eîc, que d^terminait la du capital industriei dans l'histoire de l'Empire britannique. La pârtie de l'ouvrage est consacree â ces aspects et se rapporte a li 1815—1874. Le trăit specifique de cette periode determinee i li \cloppement du capital industriei, c'est que les possessions colo-nc sont plus consideVe'es uniquement comme sources de matieres . mais, en egale mesure, comme debouches pour la production I li metropole. Les relations entre colonies et metropole subissent par ifnt, les effets d'un phe'nomene bien specifique de la pe'riode de 'i i o n du capital industriei, â savoir la libre concurrence. Dans [1] *e* des relations colonies-m£tropole, cet £tat se manifeste aussi i tant que doctrine que dans la pratique. La periode daaiiqui de I. Itbre concurrence dans l'histoire de la Grande Bretagne — commi . Ile d'autres pays egalement — se situe dans Ic quari ott lifdi i 1850, periode que l'auteur considere comme limite mprlnif de i'i-ment qualitatif du „Nouvel Empire". Au cours de con. plriodl .illisaient les institutions et les pratiques liberales qui UT[1] ii les i.ipports de l'Angleterre avec ses possessions d'omrc M I C I. I l i t r e 1815 et 1850, le capital industriei ne r^ussit pil eneoi ■odflcr entierement, selon ses intirâts, ces institutions et ces pratiquM i |niurquoi, l'ouvrage caracterise le „Nouvel Empire" britannique *4t* li premiere moiti^ du XlX-e siecle, comme etant „a la recherche de . **i.Mine**".

I i IlI-eme pârtie de l'ouvrage porte le titre „l'Empire imperialiste".

[1] Itrme „Imperialiste" est employe dans son acception definie dans

l'historiographie et l'economie politi<|iir marxistes par l'oeuvre **biflj** connue de Lemne „L'imperialisme R>d 'ine du capitalisme' pourquoi, dans l'ouvrage le terme „Imperialisme' n'est pas pris dans | sens d'expansion sur une vaste echellc, mais a le sens de phase de deVi loppement du capitalisme qui se caracterise par la formation d< nopoles, du capital financier, par la preponderance de l'exportation ■ capital sur l'exportation de marchandises, par l'accentuation des CM dances au partage et au repartage du monde entre Ies grandes puK

Ces phenomenes apparaissent dans le developpement de l'Empiri britannique, dans son economie, dans la huitieme decennie du sifci I passe. Ils ont pour consequence l'accroissement brusque de **l'expansiol** coloniale britannique, specialement en Afrique. Les doctrines de DisraW et de Joseph Chamberlain constituent l'expression ideologique de cvin-expansion.

„L'Empire imperialiste" n'est deja plus le „Nouvel Empire", m.ui son hypertrophie. II n'est plus uniquement fonde sur la force du capiul industriei mais sur la fusion, â caractere monopoliste, entre le capiu! industriei et le capital bancaire.

La victoire sur l'Allemagne, au cours de la premiere guerre mini **diale,** porte l'Empire britannique â sa plus grande extension et â **uaj** apparence d'apogee de puissance. Toutefois, les signes de faiblesse pr&ents et les cinquante dernieres annees de son histoire — qui sont trai dans la IV-e et deraiere pârtie de l'ouvrage — representent le declin el 11 fin de l'Empire.

Les causes de cet etat sont nombreuses. L'extension de la sphc la domination britannique â d'immenses territoires, habites par des pcu ples differents, se trouvant â des degres varies de developpei: economique, social et culturel, vivant dans des climats divers, tant graphiques que spirituels, souleva finalement l'eternelle difficulte de toul conglomerat politique semblable : le maintien de sa cohesion.

Etant apparu et s'etant developpe dans le dessein d'exploitci territoires englobes successivement, l'Empire britannique a du creer d.m son sein une certaine base technique et de capital pour l'organisation di la vie economique des colonies. Ceci a conduit â r&onsiderer la poli tique envers les populations autochtones, qui s'exprimait, par exempli dans un elargissement du systeme de l'instruction publique ou dan l'accession des elements indigenes a des postes dans l'administration Ces faits ont eu pour consequence le developpement d'une bourgeoi.sii naţionale dans les colonies. Cette derniere fut tout d'abord un auxiliain du systeme britannique de domination mais, par la suite et graducll.

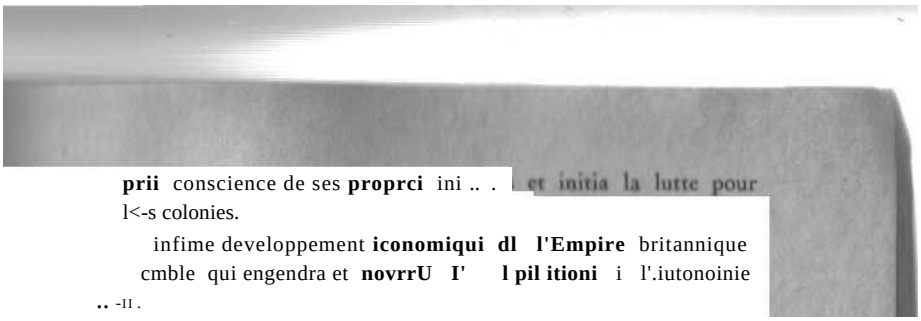

prii conscience de ses **proprci** ini .. . et initia la lutte pour l<-s colonies.

infime developpement **iconomiqui dl l'Empire** britannique cmble qui engendra et **novrrU I' l pil itioni** i l'.iutonoinie .. -II .

loppement du proletariat dans Ies colonies imprima, particu- <\i 1918 un caractere plus radical et plus consequent â 1» britannique que dirigeait la bourgeoisie naţionale.

lin l'Angleterre fut parmi Ies puissances victorieuses dans niondiales, celles-ci ebranlerent sa force economique, •olitique et sa capacite de maintenir l'unite de l'Empire par IMM.V el l'administration. Dans ce sens agissaient egalement la ni....que de 1929—1933 et, apres la deuxieme guerre mondiale, (oeic d'attraction du monde socialiste, considerablement renforce Hi . iicrrc, et qui determinaient un changement notable de Pe'qui-**«dlal,**

rnieres cinquante annees apparaissent pour ces raisons comme i "ii l'idee imperiale britannique est sur la defensive. L'Empire, .-s avec tant de facteurs centrifuges, essaie de se reorganiser ■ i (|ii'cntre 1926 et 1932 Ies statuts de l'autonomie des do- IIIHI» furent ^labores et que fut cree le Commonwealth. Cette der- irmule signifiait deja une division partielle du pouvoir entre nnlrirrrc et ses dominions. La direction unique tendait ainsi â se ier en un directoire â 5 membres.

ne comme un element d'equilibre et de sauvegarde de la de l'Empire, la formule de Commonwealth s'avirttit, april la >..i". guerre mondiale, une porte ouverte vers la disiolutlOB IIMintc d'accorder Ies memes statuts de libre lisoci; .....D ' ti ilc ses possessions, la Grande Bretagne n'a pu ivitei li dfta .Ir certaines d'entre elles. En meme temps, le Conunonvealth, m4 par plus de 20 associes, devint un organi.sinc extrfimemeni In' »(lnr, â l'interieur duquel des contradictions multiple, im i u n sa viabilite. II represente en tout cas la fin di[1] ici I mpiri ni forge des generations entieres depuis Ies deux Pin jusqu'i ... I..II e que l'Angleterre reussira â traverser la periode critique actuelle dre durable cette federation d'Etats, aux structures si differciiM dans Ies cinq continents ? Cest lâ une question que

l'historien se pose, mais ce n'est pas son **râie,** mais celui de l'hiii.ii. d'y re'pondre.

Se fondant sur l'experience du ***puii,*** cjui, d'ailleurs n'est jamaii complete et qui ne peut mener â une preVision rigoureusement i l'historien peut tout au plus affirmer que le sens gene'ral du loppement de la societe va, dans le cas d'une configuration politiqw du type du Commonwealth, vers le renforcement des tendancM | l'inde'pendance complete des parties qui le composent.

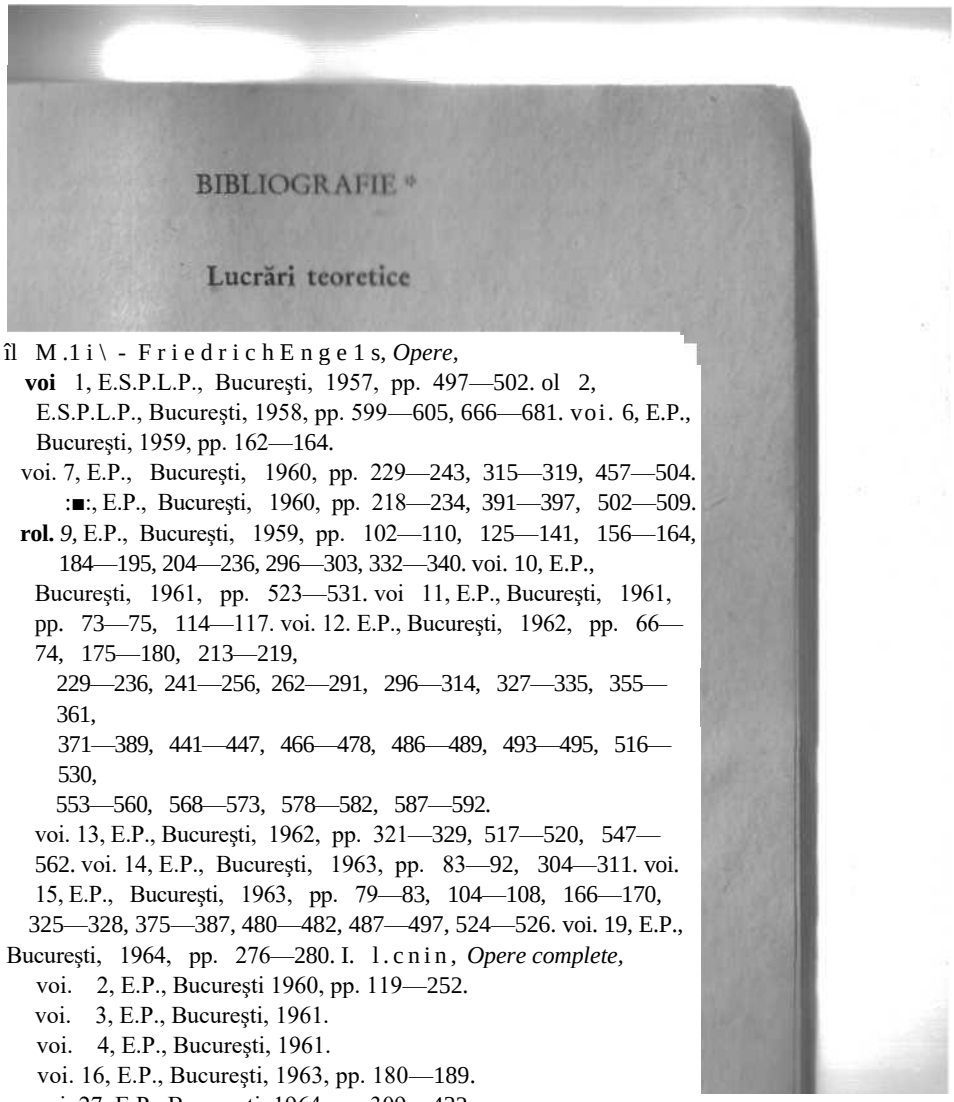

BIBLIOGRAFIE *

Lucrări teoretice

îl M.1i\ - F r i e d r i c h E n g e 1 s, *Opere,*
voi 1, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, pp. 497—502. ol 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, pp. 599—605, 666—681. voi. 6, E.P., Bucureşti, 1959, pp. 162—164.
voi. 7, E.P., Bucureşti, 1960, pp. 229—243, 315—319, 457—504.
:■:, E.P., Bucureşti, 1960, pp. 218—234, 391—397, 502—509.
rol. *9,* E.P., Bucureşti, 1959, pp. 102—110, 125—141, 156—164, 184—195, 204—236, 296—303, 332—340. voi. 10, E.P., Bucureşti, 1961, pp. 523—531. voi 11, E.P., Bucureşti, 1961, pp. 73—75, 114—117. voi. 12. E.P., Bucureşti, 1962, pp. 66—74, 175—180, 213—219,
229—236, 241—256, 262—291, 296—314, 327—335, 355—361,
371—389, 441—447, 466—478, 486—489, 493—495, 516—530,
553—560, 568—573, 578—582, 587—592.
voi. 13, E.P., Bucureşti, 1962, pp. 321—329, 517—520, 547—562. voi. 14, E.P., Bucureşti, 1963, pp. 83—92, 304—311. voi. 15, E.P., Bucureşti, 1963, pp. 79—83, 104—108, 166—170, 325—328, 375—387, 480—482, 487—497, 524—526. voi. 19, E.P., Bucureşti, 1964, pp. 276—280. I. l.c n i n, *Opere complete,*
voi. 2, E.P., Bucureşti 1960, pp. 119—252.
voi. 3, E.P., Bucureşti, 1961.
voi. 4, E.P., Bucureşti, 1961.
voi. 16, E.P., Bucureşti, 1963, pp. 180—189.
voi. 27, E.P., Bucureşti, 1964, pp. 309—432.

• In alcătuirea accscei bibliografi: am avut în vicieri; următorul criteriu : în lob *Lucrări generale,* am trecut studiile care se referă la Anglia numai pariul . *Intrări generale de istorie britanică* figurează studiile de istorie engleza cart ie • it numai în parte la probleme coloniale ; în rubrica următoare, *Lucrâri* gcnrr<i/r > *p t f Imperiul şi colonialismul britanic,* am cuprins lucrările care se îeferă, în i»gul lor, sau cu precădere, la Imperiul şi colonialismul britanic ; în sfîrşit, prin *i'rc'iale,* am înţeles studiile privitoare numai la o problemă, sau numai la o .. ij pottl a expansiunii coloniale britanice. ...

Declaraţie cu privire la poziţia ***PUR*** *l» problemele mijeam muniste şi muncitoreşti internaţional* ***\doptată*** *de Plenara larg a CC al PMR din aprilie 1964,* E.P . Bucureşti, 1964. N i c o l a e C e a u ş e s c u, *Raportul CC al PCR cu privire la activitatea Partidului in perioada dintre Congresul al Vlll-lea şi Congresul al* ***IX-ltt*** *al PCR,* E.P., Bucureşti, 1965.

Rezoluţia Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Roman, în „Scînteia", an. XXXIV (1965), nr. 6689, p. 3.

Izvoare

B e n n e 11, G e o r g e, *The Concept of Empire. Burke to Attlee, 1774-1947,* Londra, [1953]. Commager, H e n r y S t e e 1 e, *Documents of American History.* ed a Vil-a, voi. I : *to 1898,* New York, 1963. F a i r b a n k, J o h n R., *China's Response to the West. A Documentar, Survey, 1839—1923,* ed. a Ii-a, Cambridge Mass., 1961. I ■ r & g a u 11 G u y - T r u d e 1, M a r c e 1 - B r u n e t, M i c h e 1, *Histonr du Canada par Ies textes,* voi. I (1534-1854), voi. II **(1855-1960), Montreal şi Paris, 1963.** Harlow, V i n c e n t - Madden, F r e d e r i c k, *British Colonial Developments, 1774—1834. Select Documents,* Oxford, 1953. J e n n i n g s, I v o r - Y o u n g, C. M., *Constituţional Laws of the Commonwealth,* Oxford, 1952. K e i t h, A r t h u r B e r r i e d a l e, *Selected Speeches and Document. ' on British Colonial Policy, 1763—1917,* ed. a IV-a, voi. I—**II,** [Londra], 1961. K e n n e d y, W. P. M., *Documents of the Canadian Constituţia); J759—19li,* Toronto, 1918. M a n s e r g h . N i c h o l a s, *Documents and Speecbes on Commonwealth Affairs, 1952—1962,* Londra, 1963. S h o r t t, Adam - Doughty, **A r t h u r** G., *Documents concernant l'histoire constitutionnelle du Canada, 1759—1791,* Ottawa, 1911. T y r r e l l, J. B., *Documents relating to the Early History of Hudson Bay,* Toronto, 1931. W a 11 a c e, W. Stevitt, *Documents relating to the North-West C ± pany,* Toronto, 1934.

C. K., *Britain aiul* ***tkt Indepeiuienct of Latin*** *America, IU 12—1830. Selected Di»,* •■ *,1 officcs Archives,* voi. I—II, Oxford, **1931**

Lucrări generale

■ i i ш 1 t, J a c q u e s, *Procesul colonialismului,* Bucureşti, 1960.

intjct, B u r c h a r d, *Urahes junges Afrika,* Berlin, 1963. H n i **o** li w i », Henri, *Les formes et Ies methodes de la colonisation des etats continentaux,* în *l'Europe du XlX-e et du XX-e siecle (1870—1914). Problemes et interpretations bistoriques,* sub red. lui Max B e l o f f, P i e r r e R e n o u v i n, F r a n z S e i m i **b e l** şi F r a n c o V a l s e c h i, voi. II, Milano, **[1962],** pp. 1013—1049.

■ u i i s c h w i g, H e n r i, *Histoire, passe et frustration en Afrique noire,* în „Annales", an. 17 (1962), nr. 5, pp. 873—874. **Iţunu,**

P i e r r e, *L'Amerique et les Ameriques,* [Paris], 1964.

e t, F r a n c o i s, *Angleterre et France au XVIII-e siecle. Essai d'analyse comparee de deux croissances economiques,* în „Annales", **an.** 21 (1966), nr. 2, pp. 254—291. i lumps, Hubert, *La fin des empires coloniaux,* ed. a IlI-a,

Paris, 1963. i r d e s, Michael, *Asia in the Balance,*

[Londra, 1962].

- i i - i l j u n g, Heinrich, *Das Zeitalter des Imperialismul ' 1914,* voi. I—II, Berlin, 1914—1922.

■ ' i i l i c r, A. A., - M i l l e r, A. F., *Changements* ***politiquei tt*** i *miques dans les pays d'Asie et d'Afrique au XX-v* ***tiii li,*** în *XH-e Congres International des Sciences* ***Historiqtut, Rapl*** *voi. II, Histoire des Continents,* Vicna, **[1965], pp** I **I** I **161,** . i r t c n, G e o r g e W. F., ***Imperialismul vot 1914,*** **cd.** ***t*** II **i,** voi. **I—II,** Munchen, 1963.

, **Georges,** *La politique coloniale et It partage de l.i* ***aux*** *XlX-e et XX-e siecles,* Paris, **1937 [Col. „L'cvolutio** I Immanite", voi. LXXXVIII].

Histoire *generale des civilisations,* sub **red. lui** M a u r i, *l* (i o u z e t, voi. IV—VII, Paris, 1953—1959.

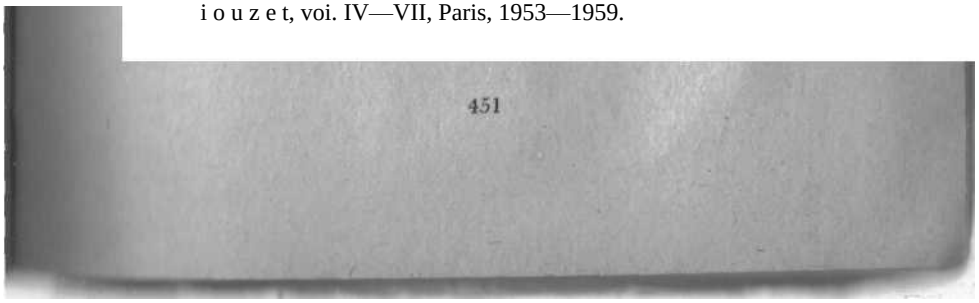

Hunton, Alphaeus W., *Destinele **Africii,*** Bucureşti, 1960.
— *Imperialisticeskaia borba ia Afriku i osvoboditelnoe dvijenie narodov,* Moscova, 1953.
— *Istoria diplomaţiei,* ed. a Ii-a, voi. I, Bucureşti, 1962.
Joos, Louis C. D., *Breve histoire contemporaine de l'Afrique Noire,* voi. II, *De la colonisation â l'independence,* Paris, [1964]. Ju1ien, Ch., Andre, *Les voyages de decouverte et Ies premiers eu blissements (XV-e—XVI-e siecles),* Paris, 1948. Koebner, Richard, *Empire,* Cambridge, 1961. Kulischer, Josef, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit,* voi. II, Miinchen-Berlin, 1929. Lannes, Xavier, *L'expansion demographique,* la Be1off, Renouvin, Schnabel, Valsecchi, *op. cit.,* pp. 871—906.
Legum, Colin, *Le panafricanisme â l'epreuve de l'independancc,* Paris, [1965],
Maghidovici, I. P., *Istoria descoperirilor geografice,* Bucureşti, 1959.
Mahn-Lot, Marianne, *Colotnb, Bristol et l'Atlantique Nord,* în „Annales", an. 19 (1964), nr. 3, pp. 522—530. Mauro, Frederic, *L'expansion europeenne (1600—1870),* Paris, 1964 [Col. „Nouvelle Clio", nr. 27].
Moraze, Charles, *Les bourgeois conquerants,* Paris, 1957. Mouri n, Maxime, *Histoire des Grandes Puissances, 1918—1958,* ed. a IlI-a, Paris, 1958. Nevins, Allan-Commager, Henry Steele, *Istoria Statelor Unite,* Bucureşti, [1945].
— *Novaia istoriia stran zarube]noi Azii i Afriki,* Leningrad, 1954.
— *Noveisaia istoriia Afriki,* Moscova, 1964.
— *Peuples et civilisations,* Histoire generale publiee sous la direction de Louis Halphen et Philippe Sagnac, voi. IX—XVIII, Paris, 1930—1948.
Renouvin, Pierre, *La question de l'Extreme-Orient, 1840—1940,* Paris, [1946].
Sedillot, Reni, *Histoire des colonisations,* Paris, [1958].
Siegfried, Andre, *La Crise Britannique au XX-e siecle,* ed. a IlI-a, Paris, 1931. Sik Endre, *Histoire de l'Afrique Noire,* voi. I, Budapesta, 1961,
voi. II (în 1. maghiară), Budapesta, 1964. Sternberg, Fritz, *Le Conflit du Siecle. Capitalisme et socialisme â l'epreuve de l'histoire,* Paris, [1958].
— *Vsemirnaia istoriia,* voi. VIII—IX, Moscova, 1961—1962.
Woddis, Jack, *Calea Africii,* Bucureşti, 1965.

Allllcy, Maurice, *Great Britaii,* I ***Moiim*** *Ilistory,* Ann **Arbor,** 1961.

k, J. B., *The Reign of Elizabeth, 1558—1603,* Oxford, 1949 *[The Oxford History of England,* voi. VIII], ■-s, MargaretGay, *The Enforcement of English Apprenticeship. A Study in Applied Mercantilism, 1563—1642,* Cambridge Mass., 1956.

I, R a 1 p h, *English Foreign Trade, 1700—1774,* în „The Economic History Review", seria a Ii-a, voi. XV (1962), nr. 2, pp. 285—303.

i i li <• r, F. J. (Sub red. gen. a lui—), *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England, in Honour of R. H. Tawney,* Cambridge, 1961

iner, Samuel Rawson, *History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603—1642,* voi. I—X, Londra, 1884—1886.

fii 11, Christopher, *The Century of Revolution, 1603—1714,* ed. a Ii-a, Edinburgh, 1962 *[A History of England,* sub red. lui Christopher Brooke şi Denis Mac Smith, voi. V].

■inski, E. A.-Levitki, I. A., *Angliiskaia burjuaznaia revoliiţiia XVII veka,* voi. I—II, Moscova, 1954. i on, A. L., *A People's History of England,* LonJi.i, iv.(,. stein, Wallace, *The English People on **the** Eve oj ' zation, 1603—1630,* New York, [1954].

ins, Caroline, *The Eighteenth-Century Common Studies in the Transmission, Development and Circumstcm. English Liberal Thought from the Restoratioii of Charh 11, **nntil** the War with the Thirteen Colonies,* Cambridgi 1961.

■ II, William Robert, *The Constitution and Financi Scottish and Irish Joint-Stock Companies to 1720,* voi. I— 111, Cambridge, 1910—1912.

ptrling, John G., *The South-Sea Company. An Historical Essay and Bibliographical Fgding List,* Boston Mass., 1962.

Lucrări generali despre imperiul şi colonialismul britanic

Adams, James Truslow, *On the Term „British Empire",* în „American Historical Review", XXVII (1922), nr. 3, pp. 485

Amery, Julian, *The Life of joseph Chamberlain,* voi. IV. *1901—1903, At the Height of his Power,* Londra, 1951. Beer, George Louis, *British Colonial Policy, 1754—1765,* Nov York, 1907. Beer, George Louis, *The Old Colonial System,* partea I, 1660—1688, voi. I—II, New York, 1912. Beer, George Louis, *The Origins of the British Colonial System. 1578—1660,* New York, 1908. Bennett, George, *L'Empire Britannique,* la Be1off, Renouvin. Schnabel, Valsecchi, *op. cit.,* pp. 1051—1094. **Brie, Friedrich,** *Imperialistische Stromungen in der Englischen Literatur,* ed. a Ii-a, Halle, 1928. Iiiunschwig, Henri, *La politique coloniale de l'Angleterre du **XVIII-e** siecle â la veille de la guerre de 1914,* în „Revue Historique", an. 85 (1961), tom. CCXXVI, pp. 441—460. Biunt, P. A., *Reflections on British and Roman Imperialism,* în „Comparative Studies in Society and History", voi. VII (1965), nr. 3, pp. 267—288. Burt, **Alfred** Le Roy, *The Evolution of the British Empire and Commonwealth from the American Revolution,* Boston, [1956]. — *The Cambridge History of the British Empire,* voi. I—III, Cambridge, 1929—1959. Chevallier, Jean-Jacques, *L'evolution de V Empire Britannique,* voi. I—II, Paris, 1930.

Cohen, Andrew, *British Policy in Changing Africa,* Londra. 1959.

Cox, Idris, *Aufstieg und Niedergang des Britischen Empire,* Berlin. [1962]. Crouzet, Francois, *Commerce et empire: l'experience britannii/uc du libre-echange â la premiere guerre mondiale,* în „Annales" an. 19 (1964), nr. 2, pp. 281—310.

Crouzet, Maurice, *Joseph Chamberlain,* în *Les politiques d'expan-sion imperialiste,* Paris, 1949, pp. 157—206 [„Colonies et em-pires", col. publicată sub conducerea lui Ch.-André Julien, seria I: „Etudes cdloniales", nr. 5J.

on, A 1 b e r t, ***VEmpire*** *coloniale,* Paris, 1923.

l ' a l m e R., *Criza Imperiului* ***britanic,*** Bucureţti, 1951 I *e,* D. A., *The Commercial* ***Empire oj the*** *Atlantic, 1607—1783,* în „The Economic History Review", seria *t* Ii-a, voi. XV, (1%2). nr. *2,* pp. 205—218.

[1] ; i r e n c e H e n r y , *The British Empire before the American Revolution,* voi. I—III, ed. a Ii-a, New York, 195K—1960, voi. IV—X, ed. I, New York, 1939—1961. 11, Henri, *Histoire du Commonwealth Britannique,* ed. a Ii-a, Paris. 1965.

[1] low, V i n c e n t T., *The Founding of the Second British Empire,* voi. I—II, Londra, 1952—1964.

Il 4 i I o w, V i n c e n t T., *The Historian and British Colonial History,* Oxford, 1951. i e r sori, H. <D., *Colonies and Raw Materials,* Oxford, **1939**

[Oxford Pamphlets on World Affairs, nr. 7]. M , . , l s o n , H. V., *The British Empire,* Oxford, 1939 *[Oxford Pamphlets on World Affairs,* nr. 2].

i ıı i n g s, I v o r, *The Approach to Self-Government,* Cambridge, 1956.

[1] i li, A. B e r r i e d a 1 e, *Constituţional History of the First British Empire,* Oxford, 1930. r, K1 a u s E., *British Colonial Theories, 1570—1850,* Toronto. 1944.

I .1 i n i, G., *La colonisation anglaise,* voi. I—II, Paris, 1920. M o i i o n, W. L., *The Local Executive in the British Empire, 1763—18* în „The English Historical Review", LXXVIII **(1963), U** pp. 436—457.

R o b b i n s o n , Kenneth - Madden, F r e d e r i c k , *Et perial Government, prescnted to Margery Perham,* Oxford, n s o n , Ronald - G a 11 a g h e r, John - **Denny, Alic»,** *Africa and the Victorians,* New York, 1961. **Kpt** K, A. L., *The Eliiabcthan Age. The Expansion of* ***Elizal*** *l'.ngland,* Londra şi New York, 1955.

l y l e r, R o b e r t L i v i n g ş t o n e , *The Fall 4d Colonial System. A Study in British Free Trade, 1770—1870,* New **York,** 1945.

h e y, John, *La fin de l'imperialisme,* Paris, [1961]. 01on, A. P., *The Imperial Idea and its Ennemies. A Study in British Power,* Londra, 1959.

Walker, Eric A., *The British Emjmr , ;trttcture and Spirit,* a Ii-a, Oxford, 1944. Williamson, James A., *A Short History of British Expansi* ed. a III-a, voi. I—II, Londra, 1945. Williamson, James, A., *The Age of Drake,* ed. a Ii-a, Lon 1946.

Lucrări speciale

a) ISTORIA SCLAVAJULUI

Coupland, Reginald, *The British Anti-Slavery Movement,* ed. a Ii-a, Londra, [1964]. Mannix, Daniel P. - Cowley, Arthur, *Black Cargoes. A History of the Atlantic Slave Trade,* ed. a III-a, New York, [1963].

b) COLONIILE ENGLEZE DIN AFRICA

1. Studii generale

Brunschwig, Henri, *L'Afrique britannique,* în „Revue Historique", an. 81 (1957), tom. CCXVII, pp. 86—115. Gig1io, Car1o, *La politica africana dell'Inghilterra nel XlX-me secoln,* Padova, 1950. Pollet, Maurice, *L'Afrique du Commonwealth,* Paris, [1963].

2. Africa de Est şi Ecuatorială

Bennett, Georgc, *Kenya, a Politicul History. The Colonial Period,* Londra, 1963. Coupland, R., *East Africa and its Invaders, from the Earliest Time- to the Death of Seyyid Said in 1856,* Oxford, [1961]. (Reimpri mare a ed. I, din 1938). Coupland, R., *The Exploitation of East Africa, 1856—1890. Thi Slave Trade and the Scramble,* Londra, [1939]. Gi11ard, D. R., *Salisbury's African Policy and the Heligoland* O//r> *of 1890, în* „The English Historical Review", LXXV (1960), nr. 297, pp. 631—635. G1uhov, A. M., *Britanskii imperializrn v vostocinoi Afrike, 1945— 1960,* Moscova, 1962.
Ingham, Kenneth, *A History of East Africa,* New York, [1962].
Ingham, Kenneth, *The Making of Modern Uganda,* Londra, [195S |

ton, Thomas E., />'; ., //>,• *Rtd Sta Area. 1800—1878,* **Hamden** (. . , , , , | i > > . i |

i n d t r i o n , G. N., *The Anglo-Com.i* ■ ***tni*** oj MW ***and tbt Upper Nile,*** în „The Englisl. **Hiltorlctl ELt^tv",** LXXVIII (1963), nr. 306, pp. 49—72.

3. Africa de vest

B **o t** h **e** n, A., *Britain, the Sahara and the Western Sudan,* 1788—1861, Oxford, 1964. ■' w d e r, M i c h a e 1, *The Story of Nigeria,* Londra, [1962].

c s, K. G., *The Royal African Company,* Londra, 1957. I ' ' Ic c, K. O n w u k a, *Trade and Politics in the Niger Delta, 1830—1885,* Oxford, 1956. * y f e, C h r i s t o p h e r , *A History of Sierra Leone,* Oxford, 1962.

J. M., *A History of the Gambia,* Cambridge, 1940. I I <> v d, A 1 a n, *The Drums of Ramaşi. The Story of the Ashanti Wars,* Londra, 1964. i > u r y , C. W., *The Western Slave Coast and its Rulers,* Oxford,

1961. h a m , Margery, *Lugard,* voi. I—II, Londra, 1956—1960.

4. Africa de sud

— *The Cambridge History of British Empire,* voi. VIII, *South Africa, Rhodesia and the Protectorates,* Cambridge, 1936. . - n p o r t , T. R. H., *The South-Afrkan Rebellion, **1914,*** în „Tl.r English Historical Review", LXXVIII (1963), nr. 306, pp / I 94. **l,** Ethel, *The Question of Imperial Complicity in lb< / Raid* în „The English Historical **RevW,** I X V I I I (1 nr. 269, pp. 582—593.

Oftlbraith, J o h n S., *Reluctant Empire. **British Policy** on **tki** South-African Frontier, 1834—1854,* **Berkeley** |i I . > ■ . An 1963. *y,* J a m e s and Ethel L., *A **History** of **thţ** Discovery* oj *tki Witwatersrand Goldfields,* Johanncsbur^, 1940.

I I i i I ci w, Vincen t, *Sir Frederic Hamilton's **Narrative** of Events relative to the Jameson Raid,* în **„The Englisl)** I istorical Re\ < LXXII (1957), nr. 283, pp. 279—305. C o r d , J. J., *South-African Stmggle,* Pretoria, 1952.

Mason, Philip, *The Birth of a* ***Dilemmj.*** *l'he Conquest and Settli ment of Rhodesia,* Londra, 1958. Shepperson, George — **Price,** Thomas, *Independe African. John Chilembwe and the Origins, Setting and Sign ficance of the Nyassaland Native Rising of 1915,* Edinburg] 1958.

5. **Africa de nord, Egipt şi Sudan**

Bouvier, Jean, *Les interets financiers et la question d'Egypte, 1875— 1876,* în „Revue Historique", an. 84 (1960), tom. CCXX1V, pp. 75—104. Go1dovin, A. M., *Din istoria instituirii protectoratului englez asu Egiptului, 1914,* în „Analele Româno-Sovietice", seria **istoriei** an. X (1956), nr. 4, pp. 75—90. Goldovin, A. M., *Eghipetskaia revoliuţiia 1919 goda,* [Leningrad |, 1958. Hoit, P. M., *The Mahdist State in the Sudan, 1881— 1898,* Oxford, 1958.
Idem, *A Modern History of the Sudan,* Londra, [1961]. Marlowe, John, *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyp Relations, 1800—1956,* ed. a Ii-a, Hamden Conn., 1965.
Marsden, Arthur, *Britain and the „Tunis Base", 1894—1896,* în „The English Historical Review", LXXIX (1964), nr. 310, pp. 67—96. Rafin, Abdarrahman Ar-, *Vosstanie 1919 goda v Eghipte,* Moscova, 1954. Rotştein, F. ■ A., *Xahvat i zakabalenie Eghipta,* ed. a Ii-a, Moscova, 1959. Safii, S. A. As-, *Razvitie naţionalno-osvoboditelnogo dvijeniia v 'Eghipte (1882—1956),* Moscova, 1961. Tignor, Robert L., *The „Indianization" of the Egyptian Admi- nistration under British Rule,* în „The American Historical R:[1] view", LXVIII (1963), nr. 3, pp. 636—661.

c) AMERICA DE NORD. CANADA.

Bailyn, Bernard, *The New-England Merchants in the Seventeenth Century,* ed. a Ii-a, New York, 1964. Brebner, John Bartlet, *North Atlantic Triangle. The Interplay of Canada, the United States ad Great Britain,* ed. a IV-a, Nev.-Havcn, [1949],

cbner, J. Bartlet — **Mtitfll** '*A Modern History,* Ann Arbor, | I ■
The Cambridge History oj il>, .1. VI, *Canada and New Foundland,* Cambrai

itipland,' Reginald, *The **Durktm Report,** **ed,* ■ 11-a, Oxford [1946].

tighton, Donai d, *The Story of Canada,* Londra, [1959].

noughue, Bernard, *British Politia and the American Revolution. The Path to War, 1773—1775,* Londra, 1964.

ihlcn, C 1 aude, *L'Amerique anglo-saxonne de ÎS 15 â nos jottrs,* Paris, 1965 [Col. „Nouvelle Clio", nr. 43]. i I l) raith, John S., *The Hudson's Bay Company as an Imperial Factor, 1821—1869,* Berkeley şi Los Angeles, 1957. ■ i LI ti, Marcel, *Histoire du Canada,* Paris, 1946. i I, Hans, *Probleme der Britischen Reichspolitik in Kanada* : *die Rebellion von 1837,* Marburg, 1960.

0UI x, Lione 1. *Histoire du Canada francais depuis la decouverte,* ed. a IV-a, voi. I—II, Montreal, Paris, [1960].

oisa Harold A., *Essays in Canadian Economic History,* [Toronto], 1956.

1in, *The Fur Trade in Canada. An Introduction to Canadian Economic History,* ed. a Ii-a, [Toronto], 1956. nis, Mary Quayle, *An Economic History of Canada,* ed. a III-.i, Toronto [1954]. in II ntagne, Maurice, *Le fcderalisme CMUtdiet) Evolution tt problemes,* Quebec, 1954. I **o** *y* d, Christopher, *The Capture of Quebec,* **Londri [1959]**

0wer, Arthur R. M., *Canada. Nation and Neigkbour,* Toi [1952].

1iIIvr, John C, *Origini of the American Revolution,* ed. a II *l* Standford California, [1959].

DIton W. L., *Manitoba. A History,* **[Toronto],** 1957. lllOn, C. H., *Who captured New Amsterdam :'.* în „The Englisli Historical Review", LXXII (1957), nr. 284, pp. 469—474. iehc n, Eduard, *Canadianism. Zur Ginesil der Kanadischen* A/ii *Hon,* în „Historische Zeitschrift", 1934, voi. 150, caiet 3, pp. 497—558.

inova, K. A., *Angliiskoe **zavOi** Indii v XVIII vele,* Moscova, 1958. Cady, John F., *A History of Modern Burma,* Ithaca (New York), [1958].

— *The Cambridge History of the British Empire,* voi. IV, ***British** India, 1497—1858,* voi. V, *The Indian Empire, 1858-* Cambridge, 1929—1932.

Chand, Tara, *History of the Freedom Movement in India,* voi. I. [Delhi, 1961]. Coupland, R e g i n a l d , *Britain and India, 1600—1945,* ed. a II a Londra, [1946]. Idem, *The Indian Problem, 1833—1935,* voi. I, ed. a IlI-a, Oxford, [1943] ; voi. II, ed. IlI-a, *Indian Politics, 1936—1942,* Oxford, [1943] ; voi. III, ed. Ii-a, *The Future of India,* Oxford, [19441.

Cumpston, Mary, *Some early Indian Nationalists and their Alliff in the British Parliament, 1851—1906,* în „The English Historical Review", LXXVI (1961), nr. 299, pp. 279—297. Dupuis, Jacques, *Histoire de Vinde et de la civilisation indienne,* Paris, 1963. Edwardes, Michael, *The Battle of Plassey and the Conquest < > / Bengal,* Londra, 1963.

Idem, *Battles of the Indian Mutiny,* Londra, [1963]. H **a** m b 1 y, G. R. G., *Richard Temple and the Puhjab Tenancy Act of 1868,* în „The English Historical Review", LXXIX (1964), nr. 310, pp. 47—66. H a r n e 11 y, P., *The Indian Cotton Duties Controversy, 1894—1896,* în „The English Historical Review", LXXVII (1962), nr. 305, pp. 684—702.

Holderness, T. W., *Peoples ans Problems of India,* Londra, [1923].

H u 11 e n b a c k, R. A., *The French Threat to India and British Relations with Sind, 1799—1809,* în „The English Historical Review", LXXVI (1961), nr. 301, pp. 590—599. ■

Kennedy, }., *A History of Malaya, A. D. 1400—1959,* Londra, 1962.

Mac Rae, Malcolm, *Sir Charles Trevelyan's Indian Letters, 1859—1865,* în „The English Historical Review", LXXVII (1962), nr. 305, pp. 706—712. M a r s h a 11, P. J., *The Personal Fortune of Warren Hastings,* în „The Economic History Review", seria a Ii-a, voi. XVII (1964), nr. 2, pp. 284—300.

R. J., *Imperialism and „in* ***Polii*** > *m India, 1853—1854,* în „The Economic HlltOTJ I rll I II ■ >, voi. XVII (1964), nr. 1, pp. 134—145.

N « h r u , J a w a h a r l a l , *Descoperirea Indul,* l'.u, u i c ş i i, 1956 *Novaia istoriia Indii,* Moscova, 1961. *Noveisaia istoriia Indii,* Moscova, 1959.

l'» i p o v, A. M., *K voprosu o rol' radjputskogo krestianstva v indiiskom naţionalnom vosstanii 1857—1859 godov,* în „Voprosî istorii", 1957, nr. 6, pp. 71—83. e, S a u l , *Britain and South-East Asia,* Baltimore, [1962].

H o t h e r m u n d , Dietmar, *Die Rolle der westlichen Bildungsschicht in den politischen Massenbewegungen in Indien im 20. Jahrhundert,* în *XII-e Congres International des Sciences Historiques, Rapports,* voi. II, *Histoire des Continents,* Viena, [1965], pp. 163—176.

'• i n l i a, B a n e r j e e, *Istoriia Indii,* Moscova, 1954.

S i n k e s, E r i c, *The English Utilitarians and India,* Oxford, 1959.

'■ n i l i t r 1 a n d, L u c y S., *The East India Company in Eighteenth-Century Politics,* Oxford, 1962.

e) INDIILE DE VEST $1 AMERICA DE SUD

II nlow, V i n c e n t T., *A History of Barbados, 1625—1685,* Oxford, 1926, i f m a n n , W i l l i a m W., *British Policy and the Independence of Latin America, 1804—1828,* New Haven, 1951.

P i r e s , R i c h a r d , *Merchants and Planters,* Cambridge, 1940.

n>, *War and Trade in the West Indies,* ***1739—1763,*** **Oxford,** i m, *Yankees and Creoles. The Trade between Norlh \m tk(West Indies before the American Revolution,* **Cambrid** 1956.

Mi am son, J a m e s A., *English Colonies* ***in Guian* and*** *on Amazon, 1604—1668,* Oxford, 1923.

f) ORIENTUL APROPIAT ŞI MIJLOCIU. ASIA **CENTRALA** '

Dtlgupta, P a r i m a i , *La politique angluisc en Asie Centrale* ***intri*** *1878 et 1885,* Paris, 1951 (Teză dactilografiată).

l ' . ' i i l a t s h a h i , E s m a e l , *Le conflit anglo-persan â propos de Herat (1828—1857),* Paris, 1959 (Teză dactilografiată).

Fitzsimons, M. A., *Empire by **TtetH** u and the Middle l'.i in the Twentieth Century,* Londra, **196** ■ Lamb, Alastair, *Britain and **Chintst** Central Asia. The Roatl Lhasa, 1767 to 190%,* Londra, [1960]. Monroe, Elizabeth, *Britain's Moment in the Middle East, 191-1 1956,* Londra, 1963. Thornton, A. P., *British Policy in Persia, 1858—1890,* în „The in glish Historical Review", LXIX (1954), nr. 273, pp. 554—579. Woodhouse, C. M., *Britain and the Middle East,* Geneve-P 1959.

g) PACIFICUL. AUSTRALIA ŞI NOUA ZEELANDĂ.

Barnard, Marjorie, *A History of Australia,* [Sydney, 1962]. Brunschwig, Henri, *Colonisation britannique. Ocean Pacifiqut Ocean Indien,* în „Revue Historique", an. 85 (1961), tom. CCXXV, pp. 457—470. — *The Cambridge History of the British Empire,* voi. VII, partea I, *Australia,* Cambridge, 1933 ; voi. VII, partea a Ii-a, *New Zealand,* Cambridge, 1933. (Irk, C. M. H., *A History of Australia,* voi. I, *From the Earliest Times to the Age of Macquarie,* Melbourne, [1962]. I[1]itzpatrick, Brian, *British Imperialism and Australia, 1783—1833, An Economic History of Australasia,* Londra, [1939]. Grallan, C. Harley, *The Southwest Pacific to 1900,* Ann Arbor, [1963]. Nowack, Wilhelm, *Australia — continentul contrastelor,* Craiov.i [f. a.]. Pike, Douglas, *Australia, the Quiet Continent,* Cambridge, 1962. Sinclair, Keith, *A History of New Zealand,* ed. a Ii-a, Londra, [1960]. Williamson, James A., *Cook and the Opening of the Pacific,* ed. a II-a, Londra, 1948. Wright, Harrison M., *New Zealand, 1769—1840. Early Years of Western Contact,* Cambridge Mass., 1959.

ll>i)js Hilmi, kediv al Egiptului **(1892—1914),** 290 nota 2, 343
Abdullah ibn Hussein, emir şi rege **al** Iordaniei (1921—1951), 391 nota 2, 420 nota 1 /Muiullah ibn Mohammed, locuitor al lui Mahdi, în Sudan, (1885—1898), 295—296, 342
' ur-Rahman, emir al Afganis->.inului (1880—1901), 285
in de Moleyns, episcop de i hichester (1445—1450), 13
Alimed, şah al Iranului (1909—1925), 391
Albcmarle, George Monk, duce **de** —, vezi Monk
mdru I, ţar al Rusiei (1801 — 1825), 138
andru VI Borgia, papă (1492 1503), 21 şi nota 2 AM bcn Hamud, sultan al Zanzi-I. irului (1896—1911), 337
Miullah, emir al Afganistanului (1919—1929), 390 Ankrah, general ghanez, 423
nctil-Duperron, Abraham Hyli mtlie, (1731—1805), orienta-**lilt** francez, 87 nota 3
bi, Ahmed, (1839—1911), colonel, conducător al mişcării **na-ile** egiptene, (1881—1882), 291
Ailirhurst, Thomas, călător pe At-**lantic,** la începutul secolului al XVl-lea, 18
fc, Clement Richard, (n. 1883), politic englez, 419
n, (1915—1947), general II de stat birman, 389, 419
■ia 2
. 1), Mare Mogul (1658—i 17), 68—69, 84 nota 6
Amobindo Gosh, (1872—1950), om politic şi literat indian, 349
Bacon, Francis, (1561—1626), filozof englez, 30, 41 Bacon, Nathaniel, conducător al răscoalei din Virginia (1675—1676), 63 nota 2 Baden-Powell, Robert Stephenson Smyth, (1857—1941), **general** englez, 327 Bahadur Şah II, ultimul **Mare** Mogul (1837—1857), 228, 232
Baker, Samuel White, (1821 — 1893), explorator al Africii Ecuatoriale, 253, 256, 293
Baldwin Robert, (1804—1858), om politic canadian, 195 Baldwin, Stanley, lord Bewley, (1867—1947), lider conservator britanic, 378 Balfour, Arthur James, (1848—1930), om politic englez, 373
Ballance, John, (1839—1893), om politic australian, 307
Baltimore, Cecil < **alvert, lord** (1605—**1675), Întemeiem al co** loniei **Maryland, 14,** 43
Bambata, şef **zulus,** 334 Banda, Hastings **Kttnuzu, (a** 1902), om **politii afrii *i* şedinţele republi** **i-i, 425**
Banks, Joseph, (1743—1820), turalisi şi e: ploi itor engli , Iii
Bannerjee, W. int al burgheziei indiene, 239 Bass, George, ţxplorator al Aui traliei (■'< III), **110**
Beaconsfield, **lord** —, vezi **Dil** raeli

Becon, Thomas, (1512—1587), promotor al Reformei anglicane, 26
Beecroft, John, agent comercial englez în delta Nigerului (1849) 212
Bekir Sidhki, om politic irakian, 392
Bell, J. T., agent englez în Abisinia, 256
Bentinck, William, (1774—1839), guvernator al Indiei (1828— —1835) 167, 174
Beyers, Christian Frederick, (1869—1914), general bur, 328, 332
Bismarck, Otto von —, (1815— —1898), cancelar german, 289—290
Blake, William, (1757—1827), poet englez, 131
Bligh William, (1754—1817), guvernator în New-South-Wales, 112
Blundell, Michael, om politic în Kenya, 422
Bonaparte, Eugene Louis Jean Joseph, (1856—1879), fiul lui Napoleon III, 301
Borden, Robert Laird, (1854——1937), prim ministru canadian, 362—363, 409
Bose, Subhas Chandra, (1897——1945), om politic indian, 384, 388 şi nota 1
Botha, Louis, (1862—1919), general şi om de stat bur, 327—331, 334 nota 2, 336, 398
Bourassa, Henri, (1868—1952), om politic şi scriitor franco-canadian, 309
Bourbon, dinastia de —, 72, 143
Boxeri, răscoala — lor, vezi Yi-ho-t'uan
Braddock, Edward, (c. 1695— —1755), general englez, 82
Bright, John, (1811—1889), publicist şi politician liberal, 158, 176, 239
l;.... ki ' harles Vyner, ultimul i .ilb" din Sar.iw.il-. **(1946),** 182 **Brooki** James, primul **„rajah alb"** din Sarawak (1841), IX.»
Bruce, James, explorator al Abisiniei (1768—1772), 106
Brunschwig, Henri, istoric francez contemporan, 262 Buller, Redvers Henry, (183'*—1908), general englez, 327
Bulwer-Lytton, Henry, lord Dall **ing,** (1804—1872), diplonuu englez, ministru la Washington (1850), 188 şi nota 2 Burgers, Thomas Francois, (1834—1881), preşedinte al Transvaalului, 300 Burghley, William Cecil, lord (1520—1598), ministru al reginei Elisabeta I, 16, 22 Burke, Edmund, (1729—1797), om politic englez, 97 nota 2, 123, 129, 133, 160 Burnes, Alexander, trimis engk-/ în Afganistan (1835), 178
Burnham, Forbes, (n. 1923), om politic în Guyana britanică, 427
Burton, Richard Francis, (1821——1893), explorator al Africii ecuatoriale, 253 Bussy-Castelnau, Charles Patissier, marchiz de —, (1720——1785), guvernator francez în India, 102 Byng, John, (1704—1757), amir.nl englez, 83 Byron, George Gordon, (1788——1824), poet englez, 175
Byron, John, (1723—1786), navigator englez, bunicul precedentului, 107 nota 2, 108

Cabot, John, navigator genovei în slujba Angliei (sfîrşitul sa al XV-lea), 17—18, 24, 26

Scbastian, fiul precedentului,
t, l'ierre du —, comerciant in. II canadian, simpatizant al **iluţiei** americane, 94
ion, Verney Lovett, (1844—I X')4), explorator al Africii ■ **uatoriale,** 253
ipbcll, Colin, baron Clyde, **(1792—1863),** general englez, ■|9
(nnning, Charles John, (1821—1862), guvernator al Indiei, **Fiul** lui George Canning, 230—231,255
.....iing, George, (1770—1827), ninistru de externe englez, 185
' uleton, Guy, lord Dorchester, 1/24—1808), guvernator en- i / al Canadei, 89, 91, 93 no- l l
< «rlyle, Thomas, (1792—1881), Io/of englez, 271
• unarvon, Henry Howard Mo- **lyneux** Herbert, lord —, (1831 1890), secretar de stat pen- 11 II colonii, 300
(jrol I, rege al Angliei (1625—1649), 28, 40, 43, 49, 68 [1] II ol II, rege al Angliei (1660—U.X5), 55, 60—61, 64, 68
Carteret, Phillip, navigator en- 1./. în Pacific, 108 KT, Jacques, (1491—1557) pi imul explorator francez al I .madei (1534—1542), 80, 249 **nota 3**
< ic-orges-Etienne, (1814—1873), politician canadian, 249 nota 3 [1]
niwayo, rege al zuluşilor, 301 [1]
li.imberlain, Joseph (1836—1914), om politic englez, 275, H4, 315 şi nota 2, 316—317, 124—326, 378, 417 ■ **hamberlain,** Neville, (1869— IM40), om politic conservator, hui precedentului, 378
' i n velin, Bernard Francois, (1766—1832), trimis francez la I ondra, 133 nota 2
pii, II,
■ ,i **nota i**
(**hild, |ohn, • omandam al ti m** i n i I omp inii i **Indiiloi («fîrţitul i«** - \ i i), M
i liil.l, **[oiian, ni.II.- . omerciant (ifîrţitul lec. XVII),** 58
< lnlombwe, John, (1871—1915), conducător al răscoalei indigene din Nyassaland (1915), 334
Choiseul, Etienne Francois, duce de —, (1719—1785), om politic francez, 107
Churchill, Winston Leonard Spencer, (1874—1965), om de stat englez, 385—386, 418
Clarendon, Edward Hyde, conte de —, (1609—1674), om politic şi memorialist englez, 60
Clarendon, George William li. derick Villiers, lord —, (1800—1870), ministru de externe englez, 242—243
Clayton, John Middleton, (1796—1856), secretar de stat al S.U.A., 188 nota 2
Clayton-Bulwer, tratatul —, între Anglia şi S.U.A. (19 aprilie 1850), 188
Clive, Robert, (1725—1774), comandant militar al Companiei Indiilor şi **guvernator** ii Bengalului, 87, 98, ')'> |i nota 2
Cobden, Richard, **(1804—1865),** om politic **englei** I ***ii***
Colbcrt, Jr.iii **Bâpi** 1682), minî'.ii ii 11 in.. il
Columb, **Cmtofor, (1451** I mare **navigatoi**
Cook, James, (1728-1. explorator engl« II 200, 202
Cornwall.-- I **Ilarii i, (1** II **general engli itoi** 'I Indici, 136
Courteen, Sir William, protnotoi al eoni.-i (ului . olonial **îr** XVII, 36, 40
Craddock, proiectul —, de con stituţii' **pentru** Birmania, 389

Creswell, fruntaş laburist sud-african, 336
Cripps, Sir Richard Stafford —, (1889—1952), om politic englez, 418—419
Cromer, Evelyn Baring, lord —, (1841—1917), guvernator al Egiptului, 291—292, 342
Cromwell, Oliver, (1599—1658), conducător al revoluţiei engleze din 1640—1660, 24 nota 3, 40 nota 3, 46, 52, 53 nota 2, 54—55, 67, 216
Cronje, Pieter Arnoldus, (1838—1911), general bur, 326—327
Cudjoe, conducător al maroonilor din Jamaica, 117
Cunningham, James, promotor al comerţului cu Indiile Orientale, 40
Curtin, John, (1885—1945), om politic australian, 415
Curtis, Lionel, om politic australian, 363
Curzon, George Nathaniel, lord —, (1859—1925), om politic **englez,** vice-rege al Indiei, 347

/'.ilhousie, James Andrew Broun Ramsay, lord —, (1812—1860), guvernator al Indiei, 226
Dampier, William, (1652—1715), navigator şi pirat englez, 108 şi nota 1 ■
Darling, Ralph, (1775—1858), guvernator în New South-Wales (1825—1831), 198
Davis, John, navigator în nordul canadian (1585—1587), 19
Deakin Alfred, (1856—1919), om politic australian, 322
De Beer, fermier bur, pe pămîntul căruia s-a descoperit o mină de diamante, 254 nota 2
Defoe, Daniel, (c. 1660—1731), scriitor englez, autorul lui „Robinson Crusoe", 108 nota 1
De la Rey, Jacobus Hercules, (1847—1914), general bur, 327, 332
Deli i ■ Tlu'ophile, (1852—192t! II II de externe al **Franţtl**

Demangcon, Albert, (1872- TM i.il francez, 114 nota **1 Dcrby, Edward Geoffrey Smith** Stanley, lord —, **(1799—1869)** politician conservator **englez,** 231 nota 5, 235 De Ruyter, Michael Adrianzoon (1607—1676), amiral olandez, (>
De Wett, Christian, (1854—lv general bur, 327, 331—332
Diderot, Denis, (1713—1784), **filo**zof materialist francez, 78
Dilke, Charles Wentworth, **(1843**—1911), publicist şi om politic englez, 271
Dingaan, şef zulus, 403 Dinizulu, şef zulus, 334 Disraeli, Benjamin, lord Beacons field, (1804—1881), om polii i. englez, 139, 158, 165 nota 1, 215, 217, 232, 252, 265, 273, 278, 281, 285, 287—288 şi not.i 1, 296, 301, 314, 317, 417
Dorchester, lord —, vezi **Carie ton,** Guy Dost Mohamed, emir al AI nistanului (1826—1863), 178 şi nota 3, 179—180, 243 Drake, Francis, (c. 1541 — 1596), navigator şi corsar englez yj sec. al XVI-lea, 20—22, 24, 38, 66 Du Bois, William Edward Burhardt, (1868—1963), om de şti inţă şi militant social americiu. 76 Duffy, Charles Găvan, (1816—
—1903), om politic australian. emigrant irlandez, 262 Dupetit-Thouars, Abel Aubcri. (1793—1864), amiral **france*** 203 Dupleix, Joseph Francois, (16<(
1763), guvernator al posesiuni lor franceze din India, 86—87

rban, Benjamin, (1777—1849), i
nator al Coloniei Capului, 207
I'ni li.un, John George Lambton, lord —, (1792—1840), om polinglez, 193 şi nota 2, 194

' I n . ud VII, rege al Angliei i I VOI —1910), 111 l instein, Albert, (1879—1955),

n, James Bruce, lord —, **(1811—1863),** guvernator al ' inadei 195
. Victor Alexander Bruce, lord , (1849—1917), vice-rege al Indiei, 283
I lr..ibeta I, regina Angliei (1558—1603), 12, 16, 20—21, 23—24, 70
I llcnborough, Edward Law, lord , (1790—1871), preşedinte al < onsiliului de control şi guvern.itor general al Indiilor, 180, !31, 232, nota 2
I hot, Hugh, călător pe Atlantic l.i începutul sec. al XVI-lea, 18 i
ngcls, Friedrich, (1820—1895), 132, 209, 212, 217, 229, 231

ik, rege al Egiptului (1936—1952), 397
l ith Aii, şah al Persiei (1798—1834), 141
ii ibn Hussein, (1885—1933), emir şi rege al Irakului (1921 —1933), 391 nota 2 i i in.mi, membri ai unei asociaţii rete irlandeze, 249 şi nota 4 i ilip de Anjou, rege al Spaniei, sub numele de Filip V (1700—1746), 72
Roy, Robert, (1805—1865), guvernator al Noii Zeelande, 202 ;
i **llnders,** Matthew, (1774—1814), l>lorator al Australiei, 110 ■-., Phileas, eroul romanului 'Iul Pămîntului în 80 de **ile",** 278

(9 1806), **om**
94, 102, 160
i **ranl** **'nun. (1706** 1790),
■ MII **polittt** .1 ini'i h.in.
'M li I . I , IV,, ,, (I S X 4 — 1950), om
politii neo zeelandej, 415
Preemantle, ofiţer englez, întemeiază Australia occidentală (1829), 198 French, John Denton Pinkstone, lord de Ypres, (1852—1925), general englez, 327 Freycinet, Charles Louis de Saulces de —, (1828—1923), om politic francez, 288 Frobisher, Martin, navigator în nordul canadian (1576), 19—20
Froude, James Anthony, (1818—1894), istoric englez, 38, 114 nota 1, 272 Fuad I, sultan (1917), apoi **rege** al Egiptului (1922—1936), 394

Gambetta, Leon, (1838—1882), om politic francez, .288—289
Gandhi, Mohandas Karamchand, supranumit Mahatma —, (1869—1948), mare om politic indian, 336, 345 nota 1, 379—386, 389, 418
Gardane, Claude **Matineu,** (1766—1817), **general, ti imis al** l u i **Napoleon** I în IVru.i, I I I
Gatacre, WUlum I **gentral en glez,** 327
George III, i**ege** ii \nglii i (1760—1820), **101** l !, **151**
Ghica, Ion, (1816- I iitOI şi om politic r o n i i n
Gilbert, I **[umphrev,** i.....i . i i **co** I o n i/, II n bi itanu ' peşti tic (mort în 1583), 23- I
Gillam, Zai l i n *y,* i ondui pi Im i **expediţie a (Companiei < rolfului Hudson în < anada (1668),** 61
Gladstonr, William **Ewart,** (1809—18VS), om politic **libei** ii englez, 215, 265, 273, 278, 288, 290, 296, 301

Glubb-pașa, ofițer britanic, în fruntea armatei Iordaniei, **420** nota 2 Godeheu, tratatul lui — (1754), 86—87 Gokhal, Gopal Krishna, (1866—1915), om politic indian, 349 Gordon, Charles George, (1833—1885), guvernator în Sudan, 293—295, 297 Gordon, Simon, căpitan englez, debarcă în Barbados (1620), 36 Gosh Aurobindo, vezi Aurobindo Gosnold, Bartholomew, navigator pe coastele Americii de Nord (1603), 33 nota 2 Grant, James Augustus, (1827—1892), explorator al Africii ecuatoriale, 253 Granville, George Levensgower, lord —, (1815—1891), ministru al coloniilor, 264 Grenville, George, (1712—1770), ministru englez, 125 Grey, George, (1812—1898), guvernator al Noii Zeelande, 202 Grotius (de Groot), Hugo, (1583—1643), unul din fondatorii dreptului internațional, 52

Habibullah, emir al Afganistanului (1901—1919), 352, 390 Habsburg, dinastia de —, 30 nota 1, 72 — Maximilian de —, (1832—1867), suveran al Mexicului, 252 Haider Aii, sultan de Maisur (mort în 1782), 101 — 102 Hakluyt, Richard, (c. 1552—1616), istoric al descoperirilor geografice, 26 Halifax, George Montagu Dunk, lord —, (1716—1771), ministru englez, 125—126 Hampden, John, (c. 1595—1643), conducător al revoluției burgheze din Anglia, 33, 48 Harlow, Vincent Todd, (1894—1961), istoric englez, 147 I Iu ir.un George, descoperă **aui** în Africa de Sud, 302 I In mi, feudal sudanez, 294 I l.istings, Francis Rawdon, **lord** Moira, (1754—1826), **guvernau»** al Indiei, 177 Hastings, Warren, (1732—181K) guvernator general al Indici. 101—103 și nota 4, 104 Havelock, Henry, (1795—ÎS general englez, 228 Hawkins, John, negustor și *a<* englez din sec. XVI, 19—20, 23, 38, 66 Hawkins, William, negustor en glez în sec. XVI, tatăl **prect** dentului, 19 Hawkins, William, negustor, de barcă în India la 1608, 39 Hearne, Samuel, explorator .ii nordului canadian (1770—1772), 95 Hendry, Anthony, explorator interiorului Canadei (1754—1755), 83 Henric IV, rege al Angliei (1 —1413), 12 Henric VI, rege al Anglii i (1422—1461), 13 Henric VIII, rege al Angliei (1509—1547), 23, 25 Hertzog, James Barry Munnik (1866—1942), general și om de stat bur, 330—331, 399, 402—403, 415 Herwick, Abraham van —, gustor din Londra (sfîrșitul **sec.** XVI), 24 Heydebreck, Joachim von (1861—1914), comandant **ger** man în Africa de Sud Vr.i (1914), 332 Hicks, William, (1830—1883), general englez, 295 Hincks, Francis, (1807— 1SSS). om politic canadian, 195, 245 Hofmeyr, Jan Hendrik, (184P 1909), om politic bur în Colo nia Capului, 324 Holkar, principe marat, 228

ic Heke, şef de trib al maorilor, 201
l **ludson,** Henry, explorator la începutul sec. al XVII-lea, 19 kes, William Morris, (1864—I'|C>2), prim ministru australian, **162,** 371
i luskisson, William, (1770—1830), **ministru** de comerţ englez, 156 i nota 1
cin, regele Iordaniei (din **951),** 420 nota 1 I lusscin Khamil, sultan al Egipiiilui (1914—1917), 344 1 Imilman, Henry Mayers, (1842—1921), socialist englez, 282

/.noi» I, rege al Angliei (1603—1625), 28—29, 31—32, 39—40, 42
i lacob II, rege al Angliei (1685—-1688), 60, 64, 66 il>-Han, emir al Afganistanului (febr.—oct. 1879), 285 lunis, Harold A., istoric canadian,

limail, kediv al Egiptului (IH63—1879), 242, 287—288, **[91**
luliu II, papă (1503—1513), 21 ntsu, shogun japonez (sec. XVII), 69

ni, Cheddi Berret, (n. 1918), om politic în Guyana britanică **427**
I.i I.i, şef de trib în sudul Nigeriei, 257, 299
l.imcson, Leander Starr, (1853— l"17), agent colonialist bri-i.uiic, 324—325, 330
o, împărătească legendară a Japoniei (sec. III e.n.), 288 no-

|**ones,** Ernest Charles, (1819—I S'69), poet şi militant chari 160
I iarford, trimis britanic la l.lioran (1808), 140

luni., ,i I[1]. ..... lacobu», (IK34—

i, .un politii 252

A.ii-1 **indigen din** Uganl.i,
Kadalie, Clement, fruntaş sindical sud-african, 401, 402 nota 2
Kaunda, Kenneth David, (n. 1924), om politic african, preşedintele Zambiei, 424, 426
Kelsey, Henry, explorator al centrului Canadei (1690—1692), 62, 83
Kemp, J. C. G., conducător al răscoalei bure din 1914, 332
Kent, Edward Augustus, duce de —, (1767—1820), tatăl reginei Victoria, 93 nota 1
Kenyatta, Kamau wa Ngcngi, Johnstone, supranumit Jomo —, (n. 1893), om politic african, preşedinte al Kenyei, 408, 421, 422 şi nota 1
Kimberley, John Woodhouse, lord —, (1826—1902), secretar de stat al coloniilor, 254 nota 2
King, William Lyon Mackenzie —, (1874—1950), om politic canadian, 410
King, guvernator în Tasmania, întemeiază Mclbourne (1835), 198
Kipling, Rudyard, (1865—1936), scriitor englez, 272
Kitchener, Hor.uio **Herbert, lord** de Chartum, (1850- **1914** neral englez, 327, MI
Konkdhi, **Dixon,** I M U N I **sindicii** din Rhoclcsi.i **de Nord, 424**
Kontofili, Hidara, condui I.....ii unei mişcSri antifiscale în Sicrra Leone (1931 a I
Krugor, **Paul, şedinţe .i i Transvaalului,** 300——303, 305, **324—327,** 329
Kwaku Du.i, ir;v ,il .iş.tiniloi

Z-afontainc, Louis Hippolyu . (1807—1867), om politic **cana** dian, 195

Laird, Mac Gregor, (1808—1 _ comerciant englez pe Niger, 257
Lally-Tolendal, Thomas Arthur de —, (1702—1766), guvernator al posesiunilor franceze din India, 87
Lansdowne, Henry Charles Keith Petty-Fitzmaurice, marchiz de —, (1845—1927), viceregе al Indiei, 283
Laud, William, (1573—1645), arhiepiscop al Angliei, 43
Laurier, Wilfrid, (1841—1919), om politic canadian, 309, 354, 356
Lawrence, John Laird Mair, lord —, (1811 — 1879), viceregе al Indiei, 237
Leeds, Thomas Osborne, duce de —, (1632—1712), om politic englez, 70
Leigh, Charles, negustor din Londra (sfîrşitul sec. XVI), 24
Icnin, Vladimir Ilici, (1870— — 1924), 7, 157, 221, 312, 314, 321, 349
I i opold II, rege al Belgiei (1865—1909), 341 nota 1
rps, Ferdinand de —, (1805—1894), constructorul Canalului Suez, diplomat francez, 243
Lettow-Vorbeck, Paul von —, (1870—1964), general german, 361
Levelleri, membri ai unui curent radical în revoluţia engleză, 49
Lincoln, Abraham, (1809—1865), 163, 245
Livingstone, David, (1813—1873), explorator al Africii, 203, 253
Lloyd-George, David, (1863— —1945), om politic englez, liberal, 362
Locke, John, (1632—1704), filozof materialist englez, 64, *77*
Ludovic XIV, rege al Franţei (1643—1715), 72, 81
Ludovic-Napoleon, vezi Napoleon III
I rederick John Deall (18 ■ 1945), guvernator >l Nigeriei, 313, 339 Lytton, l'.dward Robert Bulv lord —, (1831— 1891), vi. al Indiei, 285

A/ac Arthur, John, aduce oi im rinos în Australia (1794—1 ■ •»,] 199 Macartney, George, (1737— —1806), trimis englez în China (1792—1793), 104 Macaulay, Thomas Babington (1800—1859), istoric engkv, I şi nota 1, 11, 68, 158, 168, I l Macdonald, James Ramsaj (1866—1937), lider laburist l.n tanic, 378, 395 Macdonald, John Alexandci (1815—1891), lider conservata canadian, 246, 249 şi nota 3. 275, 308 Mackenzie, Alexander, (175' 1820), explorator al nordului canadian, 95 Mackenzie, Alexander, (1822— —1892), om politic canadian, 308 Mackenzie, William Lyon (1795—1861), om politic cant dian, 190—193 Mac-Mahon, Mărie Edme Patrii. Maurice de —, (1808—1893), mareşal, preşedinte al Republi cu franceze, 257 Macmillan, Maurice Harold, (n 1894), om politic englez, 425
Macquarie, Lachlan, guvernator în New South-Wales (1809—1821), 112, 220 Magellan (Magalhaes), Fernando, mare navigator, 20 Mahdi, Mohammed ben Ahninl. supranumit —, (1844—1885), conducătorul luptei de eliberare a poporului sudanez (1881 — 1885), 293—296, 341

II. Daniel — Francois, (1874 I"S9), om politic sud-african, **'iln.** inaţionalist şi rasist, 331, 404, 415, 423—424
olm, John, trimis britanic la I**eheran** (1801), 140
'lii.lund, Jean-Baptiste, (1863— I"34), ofiţer francez implicat in incidentul Fachoda, 341—342
In uz, S. G., conducător al răs**coalei** bure din 1914, 332
M.irx, Karl, (1818—1883), 36, 70, 88, 97, 103, 163—164, **166,** 168—169, 178, .181, 227, -241 M.ui-Mau, mişcarea —, în Kenya, 421—422 M.mmilian de Habsburg, vezi
I labsburg, Maximilian de —, M un, Richard Southwell Bourke, lord —, (1822—1872), vicerege .1 Indiei, 243
s, Robert Gordon, (n. 1894), "in politic australian, 429
Mrrcator (Kremer), Gerard, (1512 1594), geograf flamand, 26 I. i. ier, Honore, (1840—1894), politic franco—canadian, .109
ilfe, Charles Theophilus, (1785—1846), guvernator al Canadei, 194
Mrthuen, Paul Sanford, lord —, (1845—1932), general englez, 327
Milner, Alfred, lord —, (1854— 1925), înalt comisar britanic în Africa de Sud, 326, 372, 394
Milton, John (1608—1674), poet nglez, 54
Minto, Gilbert Elliot, lord —, (1751—1814), guvernator al Indiei, 139
Minto, Gilbert John Murray Kynynmond Elliot, lord —, (1845 -1914), vicerege al Indiei, 348
Mitchell, comisia —, pentru an**hetS** în Kenya (1955), 422
un med ibn Adbullah, conducStor al răscoalei din Somalia
Moh MI,iu : mul
Al, .,,,,,..l .II.ulm **(din 1933),** 390
Moii■'. l<'Ti' i *vtzi* i Easi
I'I.III.r.K.iw.i
Moleyns, Acl.im de —, vezi Adam **de** Moleyns
Monk, George, duce de Albemarle, (1608—1670), general şi om politic englez, 60
Montagu, Edwin Samuel, (1879— 1924), secretar de stat pentru India, 350 şi nota 1
Montagu-Chelmsford, raportul —, (1918), 350, 381
Montcalm, Louis Joseph de —, (1712—1759), guvernator **fru** cez în Canada, 83
Morin, om politic canadian, 195
Morley, John, viconte —, (1838,— 1923), om politic englez, 348
Morley — Minto, reformele —, (1909), în India, 348
Morus, Thomas, (1478—1535), celebru umanist şi om politic englez, 25—26
Moshesh, vezi Moskeu
Moskeii, şef al tribului basuto, 254
Mtesa, rege al Ugandei, 293
Murray, James, (1719—1794), primul **guvernator engle;** [« Quebec, 89
Mwanga, şef **indigen din Uganda,** 337

Nadir Klian, **Mohammed** , cmii a' **Afganistanului (1929 1933),** 390 Nahas-Paja, **Mustafa** , (n i
om **politic egiptean,** WS 397
Nana Sahib, **prinţ** indian, 228, 229 Nand KUIII.,1, **rajah** indian,
nota 4 Naoroji, **Dadabhai,** (1825—1917),
comerciant şi politician indian 176, 239, 281

Napier, Robert Cornelis, baron de Magdala, (1810—1890), general englez, 256
Napoleon I, (1769—1821), consul și împărat al Franței (1799—1815), 34, 72, 94, 130 nota 1, 133—135, 137, 138 și nota 2, 140—146, 155, 156 nota 1, 189, 216, 367
Napoleon III, (1808—1873), împărat al Franței (1852—1870), 230, 242, 301 —, fiul lui —, vezi Bonaparte
Ne Win, Shu Maung, supranumit —, (n. 1911), general și om politic birman, 419
Nehru, Jawaharlal, (1889—1964), mare om politic indian, 99, 381, 383—387
Nehru Mothilal, om politic indian, tatăl precedentului, 383
Nicolls, Richard, cucerește Noul Amsterdam (1664), 60
Nkrumah, Kwame, (n. 1909), om politic african, 423
Nkumbula, Harry, om politic nord-rhodesian, 424
North, Frederick, lord Guilford, (1732—1792), om politic englez, 76
Nubar-pașa, (1825—1899), ministru egiptean, 242
Nuri-Said, (1888—1958), om politic irakian, 392
Nyerere, Julius Kambarage, (n. 1921), om politic african, președintele Tanzaniei, 422

O'Donnell, Frank Hugh, lider irlandez, 239 Oppenheimer, Ernest, financiar american, 397
Orania, dinastia de —, 64
Orleans, dinastia de —, 230
Ortelius (Wortels), Abraham, (1527—1598), geograf flamand, 26
Osman Dinga, general sudanez, mahdist, 342
Ou cu, litz-William, ofițer de numu, 211, 213, 257

/'.ilmerston, Henry John Templi viconte —, (1784—1865), om politic liberal englez, 216, *2MI* 231 nota 5, 242, 252
Papineau, Louis-Joseph, (1786 1871), om politic canadian. 191—193 Park, Mungo, (1771—180 explorator al Africii de Vc.i 203 Parkes, Henry, (1815—1896), om politic australian, 275, 357
Parnell, Charles Steward, (1846-1891), lider irlandez, 239—240
Pavel I, țar al Rusiei (1796-1801), 137 Penn, William, 1621—1670), ami ral englez, 61 Penn, William, (1644—1718), fiul precedentului, fondatorul colo niei Pennsylvania (1681), 61
Petty, William, (1623—1687), economist englez, 58 Phillip, Arthur, (1738—1814), o1, țer englez, pune bazele primn colonii engleze în Australia, 110
Pitt, William, lord Chath.im (1708—1778), om politic **englei** 83, 87, 125, 126 nota 1, 127 f| nota 3, 216 Pitt, William, (1759—1806), om politic englez, fiul precedent ulm, 93, 103, 105 nota 1, 110, I U. 133 nota 2, 134, 151—152, **160,** 163 Platon, (427—347 î.e.n), **filozol** grec, 26 Plowden, Sir Edmund, pune **bazeli** coloniei Delaware, 34
Plowden, W. C, agent englez in Abisinia, 256
Poirier, senator canadian, 360
Pomare, regină în Tahiti (1837—1842), 203 Pontiac, șeful răscoalei indieniloi din Canada (1763—1764), 84

ham, Home Riggs, (1762—1820), ofiţer de marină englez, I M **Prctorius,** Andries, (1799—1853),
conducător bur, 207, 209
Pretorius, Martin Vessels, (1819—1901), preşedinte al federaţiei l.urc, 209, 254
hard, George, (1796—1883), msionar englez în Tahiti, 203
l'vin, John, (1584—1643), conduuor al revoluţiei burgheze din **Anglia,** 33, 48

i.'n.ikeri, membri ai unei secte **religioase,** colonizează Pennsylvania i **1681),** 61, *77*

ft.ibeh, general sudanez, 294
Ies, Thomas Stamford, (1781 — 1826), funcţionar colonial britanic, 140, 144 şi nota 3
:gh (sau Raleigh), Walter, (1552—1618), pionier al colonialismului britanic, 23—24, 32
Mohan Roy, (1772—1833), -i nitor indian, 175 I injit Singh, emir în Pendjab, 145 l mp.iraha, şef de trib al maorilor, '01
i ivnal, Guillaume Thomas Franţois, cunoscut ca abatele —, (1713—1796), filozof şi istoric l rancez, 78
Rceves, William Pember, (1857—l"32), om politic australian, 307 l ui, George Houston, (1845—1918), om politic australian, 357 ' tief, Pieter, conducător bur, 207 a-Khan Pahlevi, şah al **Iranului** (1925—1944), 391 **Rhodes,** Cecil, (1853—1902), poli-i iri.in şi om de afaceri englez, 103—305, 313—314, 317, 324— **125,** 397
i.xrd II, rege al Angliei (1377—1399), 12

K„l
i , i n , I u , u , n ui I .,.,. ileloi din **Manitobi**
EUpon, <..... EI Fn dei ii k Samuel Robinion, lord -,(1827- .il huliri, 280
Roberts, Frederick Sleigh, (1832—**1914), general englez,** 285, 327
Roe, Sir Thomas, trimis englez în India (1615), 39 Rolland, Romain, (1866—1944),. scriitor francez, 386 Roseberry, Archibald Philip Primrose, lord —, (1847—1929), om politic englez, liberal, 283, 296 Rotschild, banca —, 287 Rowlatt, legea —, în India (1919),. 382 Rupert, prinţul — von **dei** P1.il/ (1619—1682), 61, 66 Russell, John, lord —, (1792—1878), lider liberal englez, 158, 202 Rut, John, navigator pe Atlantic. la 1527, 18

Saint-John, Oliver, (c. 1598—1673), conducător al revoluţiei burgheze din Anglia, 33
Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cccil, lord —, (1830—1903), om **polii**iii **englez, con servitor,** 283, 296, 299, 316, 351
Saltîkov, Alexei Dimitrîevici prinţ —, (180f. rator rus, 241 **Savagc,**
Joseph, om polii ridez, 412 Saya Sau, luptătoi revoluţionai birman, ■ Saye and Sele, Williim vin.ni, l i| ■ **166** '), 33
Seddon, Richard fohn, 1906), **om politii austi** ilia
Seeley, John Robert, (1834 LI istorii **englez,** 72, 272 Seid ben Aii, sulun al •' mzibam lui, 337 Seid-ed-Din, jurnalist 51 0111 **politii** iranian, 391

Seid Haled, sultan al Zanzibarului, 337
Selden, John, (1584—1654), jurist englez, 52
Selkirk, Alexander, naufragiat pe insula Juan Fernandez, 108 nota 1
Selkirk, Thomas Douglas, lord —, (1771 — 1820), întemeiază colonia Assiniboia, 196
Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, lord —, (1621—1683), om politic englez, 60
Shakespeare, William, (1564—1616), 27
Shelburne, William Petty Fitzmaurice, conte de —, marchiz de Lansdowne, (1737—1805), om politic englez, 152
Share-Ali, emir al Afganistanului (1863—1878), 284
Shujah, pretendent la tronul Afganistanului şi emir (1839—1841), 178 şi nota 3, 179—180
Siegfried, Andre, (1875—1959), economist francez, 379
Siniganda, şef zulus, 334
Skolp, navigator danez (sau norvegian) care ar fi atins Labradorul pe la 1472—1476, 17 nota 1
Smith, Adam, (1723—1790), economist englez, 146—149
Smith, Jan, om politic, ultra-colonialist, în Rhodesia de Sud, 426
Smith, Henry (Harry) George Wakelyn, (1787—1860), guvernator al Coloniei Capului, 208—209
Smuts, Jan Christian, (1870—1950), general şi om de stat sudafrican, 330—331, 336, 363, 369, 371, 398, 401—404, 415, 423
Soliman ibn Zubair, feudal sudanez, 294
Somers, George, naufragiază în insulele Bermude (1612), 27
Somerset, guvernator al Africii de Sud (1819), 205
procesul —, pentru !• irea unui sclav negru 160ke, John Hanning, (1HJ 1864), explorator al Africii < toriale, 253 Stanley, — legea —, de abolire sclavajului în coloniile < 162 Stanley, Edward Henry. Io Derby, (1826—1893), om **polii** englez, 243 Stanley, Henry Morton, 1904), explorator al \fril ecuatoriale, 253 Stead, William Thomas, (1849 1912), ziarist englez, 313 Stein (sau Steyn), Martinus 'I nis, (1857—1916), preşedinte republicii Orange, 326 Stoletov, Nicolae **Grigorievid** (1834—1912), general rus, t ..... în Afganistan (1878), 284
Strachan, John, (1778—18i episcop anglican de Toronio, M Canada, conservator, 190
Strong, John, debarcă în **insulei** Falkland (1690), 107
Strzelecki, Paul, explorator polonez în Australia, 258 nota 3
Stuart, dinastia —, 28—30, 40, 4 I 45—46, 55, 59
Sudan Batta, poet indian, 175
Suffren, Pierre Andre de (1729—1788), amiral france 102 Suleiman, Hikmet, om politic ira kian, prim-ministru **(1936** 1937), 392 Swift, Jonathan, (1667—17 scriitor englez, 78—*79*
Sydenham, Charles Edward I lett-Thomson, lord —, (, 1841) guvernator general ii Canadei,. 194 Sydney, lord —, ministru britanii (1786), 110 Sykes-Picot, tratatul —, (19 361

I lippolyte, (1828—1893), **ittoi** ic şi critic literar francez, 78 i, răscoala — lor (1850— i, 184 şi nota 3 i inii.i Topi, erou al răscoalei **indiene** din 1857, 229 i ni.IM, Abel Janszoon, (c. 1603— **1656),** mare navigator olandez,

F|U ţamşedji Nasarwanji (1839 l|'O3), industriaş indian, 345 **nodorCs,** negus al Abisiniei .-1868), 256 şi nota 4
kediv al Egiptului (1879—1892), 288, 290 nota 2
■ **'hdin.is,** John, călător pe Atlantic, I i începutul sec. XVI, 18 **ompson,** David, explorator al nilui canadian (1797—1811),

in, James, (1700—1748), ni versurilor „Rule Bri-i muia", 80
ii.....ie, Robert, călător pe Atlan- ii. . la începutul sec. XVI, 18
Tlmku, Harry, fruntaş al luptei de liberare din Kenya, 407 l'il.ik, Bal Gangadhar, (1856— l'»20), fruntaş politic indian, ■ IN-349
Ţippu Sahib, sultan de Maisur I **'82—1799),** 102, 137—138.
I . . Mishend, Charles, (1725—1767), 'Ministru englez, 128 I ■
l.iwney, guvernator în Jamaica I 1743), 118 ■
l in key, James Kingston, explora- şi al văii Congo (1816), 212 lor, dinastia —, 28

ouver, George, (1758—1798), **plorator** în Pacific, 109 i, ,
Henry, (1613—1662), con- **lucitor** al revoluţiei engleze, 48
ne, Jules, (1828—1905), scriitor iiicez, 278
voerd, Hendrik Frensch, i l|»01 —1966), om politic sud- ilrican, ultra-naţionalist şi ra- **ilt,** 331, 424

.. *t* i M
***t* \ ogi l. luliui,**
flSÎS i
politii nco ' < I iinl< Voii tii e, Pi
MII oii Mai i« \rouei numii ,
(U.'M 1778), Si

Wakefield, Edward Gibbon,, (1796—1862) promotor al colonizării Noii Zeelande, 201
Walker, William, (1824—1860), aventurier american, dictator în ■ Nicaragua, 188
Waller, Edmund, (1606—1687). poet englez, 54
Wallis, Samuel, navigator englez în Pacific, 108
Walpole, Horace, (1717—1797), politician şi literat, fiul **Iui** K < > bert —, 97 şi nota 3, 132
Walpole, Robert, lord Oxford, (1676—1745), om politic englez, 85, 97 nota 3, 115
Ward, Richard, călător pe Atlantic, la începutul sec. XVI, 18
Warwick, Robert Rich, lord —, (1587—1658), 33, 48, 50
Washington, George, (1732—1799), 82
Welenski, Roy, **politician** i hodesian, **pro-colonialiît,** 424
Wellesley, Rii hard < lolley, 11 'I 1 S42), guvern.uni **ti I ndii** 140 Wellington, Artliur
Welleil •
duce de —, (1769 11 ■ IHT.I1 ***şi*** mu **politic engl nota 2,** 427 **Wells,**
Herben G«T|
19l'>), sii iito **Wilberforce,**
William, (1759— 1833), **orn polii** I 160- **161** Wilhelm II, **împărat genns** (1888—1918), 325 Wilhelm III, **rege** al **Aagliei** (1688—1702), 69 şi nota 4, 7C

Williams, Roger, întemeietorul coloniei Rhode-Island (Providence), 48 ,
Wilson, Woodrow, (1856—1924), președinte al S.U.A., 369—370
Wolfe, James, (1727—1759), general englez, 83
Wolseley, Garnet Joseph, (1833—1913), general englez, 289, 301
) i In. i nan, răscoală în (**hifl** i .351 și nota 2 **York,** ducele de —, vezi Iacob H
Zaghlul-Pașa, Saad —, **(1860** 1927), om politic egipi' 393—395
Zoroastru, întemeietor legenda] -[1] unui cult persan, 345 nota 2

i ti **hen,** pacea de la — (1748), HI, 86
M.r.mia, 106, 213, 256, 407, 414
■Mn.iliam, Colinele lui —, bătălie între englezi şi francezi, pentru • ui crirea Canadei (1759), 83
Almkir, victoria navală engleză de li — (1798), 94
\i idia, regiune în sud-estul Ca- B ulei, 34, 47, 61, 72, 81—82 i.i, capitala Ghanei, 405 V
liceu, vezi Atjeh ' hnacarry, acordul de la —, în Anglia (1928), 375 kdelaida, oraş în Australia, 198, **IS7**—358 nota 4 S.lcn, golful — , **179,** 256 I li II, port în sudul Arabiei, 179,
' 15 nota 1, **287,** 420 •i ■■..mistan, afgani, 88, 141, 177— ISO, 243, 284—286, 301, 352, 1X2, 390 africani 30, 37, 60, 65—67, 74_75s 104—106, 113, 129, 141 — 143, 161, 203, 213, 219 şi nota 2, 244, 253—254, 293, 196—297, 304, 316, 340—341, •s, 398—403, 405—406, 408, 16, 421, 425, 428, 430 ecuatorială, 204, 210, 212, ▶3, 298, 341 lea germană de est, 304, 337, 61, 406 ica de Nord, 342, 415 occidentală, 16, 19, 53, 75, 117, 143, 203. 211, 255, 298—299, 304, 338—340, w,l, 369, 375, 404—405, 422 orientală, 213, 255, 296— ■'S, 304, 337—339, 369, 376, ,•>(„ 406—408, 414
Africa de Sud, 21, 142, 145, 158, 203—204, 205 nota 1, 206—208, 219, 222, 224, 253—254, 300— 303, 318—319, 320 nota 3, 321—323, 325—326, 329—339. 376, 380, 397—402 şi nota *2,* 404, 406, 409, 415, 423—425
Africa de sud-vest, colonie germană, azi anexată la Republica Sud-Africană, 303, 325, 331 — 332, 361, 369, 400, 403, 425
African Company, vezi Compania Africană
Afrikaanders, vezi : buri
Agra, oraş în India, 225 nota 2,. 227, 233
Ajmir, localitate în India nordică, 39
Alaska, peninsulă în nord-vestul Americii, 109, 353
Albany, fort pe ţărmul golfului Hudson, 62
Albanv. ora* în statul New ᵛi (S.U.A.), 82
Albaştri, Munţii —, în **[am** 117
Albemarle, goli teană a Anin ii
Alberta, proviiu ie < **.m.i.l** 409
Albert Nyanza, la< in torială, 253, 256, 11 I
Albreda, fon ^frii occidentală, 25X
Aleutinc, insulele . în Pacifi de nord-vest, 415
Alexandria, **ora?** In Egipt, 23S nota 1, 289, 397
Algonquini, trib al Pieilor R" 36
Allahabad, oraş în India, 101, 227

Alleghany, Munţii —, în S.U.A., 90—91 nota 2, 120, 123—124 şi nota 2, 130 şi nota 1
Alpii Australieni, 112
Alsacia, provincie franceză, 317 nota 1
Amazon, fluviul —, 33
Ambala, localitate în India, 227
Amboina, insulă în arhipelagul Molucelor, 39
America, americani, 14, 18—20, 26, 31, 36, 40, 51, 61, 63 nota 2, 66, 72, 75, 82, 94, 96, 109, 114, 123—124, 127, 131, 146, 185, 375, 429, 431
America centrală şi latină, 20, 33, 73, 117, 135, 185—186, 188, 250
America de Nord, 16—19, 24, 32, 34—35, 41, 44, 51, 58—59, 63, 73, 75—76, 84, 90, 92, 114—115, 119, 124 nota 1, 125, 130 nota 1, 136 nota 3, 147, 196
America de Sud, 32, 38 nota 1, 132, 134—135, 188
Amiens, pacea de la — (1802), 134 şi nota 4, 136 nota 2, 142
Amoy, port în China, 85
Amritsar, oraş în nordul Indiei, 382
Amsterdam, Internaţionala Socialistă de la —, 402 nota 2
Andamane, insulele —, în Oceanul Indian, 104
Anglo-Iranian Oii Company, vezi Compania petrolieră anglo-persană
Anglo-Persian Oii Company, vezi Compania petrolieră anglo-persană
Angola, colonie portugheză în Africa, 304, 326 nota 2, 332
Antarctic, continentul —, 108, 360
Antigua, insulă în Antilele Mici, 38, 50, 61, 188
Antile, insulele —, 17, 19, 22, 36—38 şi nota 1, 40—41, 47—48, 53, 59—60, 65, 73, 75—76, 113—**114** şi nota 1, 115—116, 118—119, 121 — 122, 124, 129, 135—I 16, 144, 150, 161—162, 16 **186,** 203, 213—214, 21'", i ■
Anvers, port belgian, 13 Aotearoa, vezi Noua Zeelandl Arab, Califatul —, 5 Arabia, arabi, 179, 361, 370
391, 406, 421 Arabiei, Marea —, 87 **nott**
179, 181
Argentina, 107, 185, 188— 1X'>,
.' Arrakan, provincie de **coastl**
Birmaniei, 181 Ascension, insula —, în Atlantii ni
de Sud, 144 şi nota 2 Asia, 85, 104, 136, 139, 170, 17
218, 219 nota 2, 220, 26'
344, 351, 408, 416, 420 şi iu..,., | 428, 430—431
— centrală, 155, 178, 284, .
nota 1
— de sud şi sud-est, 15, 30, 68, 147, 182, 235, 242—2 **351**
Asociaţia Companiei Af,i, n, (1849), 298 Assam, regiune în nord-estul In
diei', 181 Assiniboia, colonie scoţiană în (I
nada (1812), 196 Astoria, factorie americană p»
coasta Pacificului, 96
Aşanti, poporul —, în Co;
Aur, 211, 257, 299, 339 Atjeh, regiune în nord-vestul **9ll**
matrei, 38, 244 nota 1
Atlantic, Oceanul —, 38 nou l
60, 65, 90, 92, 106, 109, I I I
114, 144, 147, 341 nota 1
Auckland, oraş în Noua **Zeeland** I 263 Aud, principat indian, 98, I II
177, 226, 228—229, 231
383
Aurangabad, oraş în India, 22K
Austerlitz, bătălia de la — (I 81
94 Australia, australieni, IC
110—113, 124 nota 1, IM
197—200, 204, 210, 215, El '
219—220, 222 şi **nota** I
223—224, 243, 258, 26'

!! i, 302, 305—307, 310,
'■ 19 şi nota 2, 320 nota 3,
(23, 356—357 şi nota l,
U,0 şi nota 1, 361—363,
171, 373, 409—412 şi nota
il-l — 415, 428, 430
V. n.ili.i meridională, 198, 220,
'•>') 260, 262 l« n.ili.i
occidentală, 198, 305
....i 2, 359
ilian, Marele golf —, 198 -,
155
i .1/boiul de succesiune la ui —
ei, 81, 86 > Ungaria, 289 A MU,
comptuar olandez pe Coasta
\ur, 244 A Î M I
insulele —, 21

/'ii' ci Mandeb, strîmtoarea —,
I79 nota 2 l l i l l m . Ţara
lui —, insulă în nor-
<liil canadian, 19 li ii;.l.n!,
capitala Irakului, 140,
'" ' nota 1, 420 llili.inu,
arhipelag în Atlanticul
iii vest, 60, 115 şi nota 1, 251
h i l i n i n , insulele —, în Golful
l'crsic, 179 l i t i u ci Gazai,
regiune pe cursul
uperior al Nilului, 294, 341
mică, peninsula —, 317 şi
... .11
l l i l l j i . i t , centru aurifer în sudul
raliei, 258—259 l i I I I L . I ,
Marea —, 15, 189 **II** imljarmasin,
port în Borneo, 69
< olo, lac în Africa, 253 I.
m i . n u , factorie engleză în Java,

(Ijrli.ldos, insulă în Antilele Mici.
U,—37, 40—41, 50, 59—60, 62,
M, 76, 114 nota 3 şi 4, 116,
' nota 1, 161, 188, 251, 427
ll.tiliu.da, insulă în Antilele Mici,
18, 188
H.iii'illy, localitate în India, 229
Iiiioisi-, trib din Africa de Sud,

trib din Sud,
208.
I M M I , **p** **un** II
M I I . I **dl Slld, LZJ** M.XtlI
Li Otho
I I . H I H I I i t , I > I r , . în < i . i n i l i i . i , 210 —
centru **turifci** în New South-
Wales, 258
Bechuanaland, regiune în Africa
de Sud, azi statul Botswana..
303—304
Behring, strîmtoarea — 109
Belgia 341 nota 1
Belucistan, regiune la vest de
Indus, 285 Bender Bushir, port în
golful Per-
sic, 159, 180, 235 nota 1 Bengal,
provincie în India, 68, 84,. 87 şi
nota 2, 89, 98—99 şi nota 1,
100—101, 104, 132, 136—137,
140, 170, 173, **181,** 227, 234,
237—238, 347—348-—, golful —
, **104, 181** Benin, golf şi regiune
în jurul deltei Nigerului, 30, 212
Benkoelen, port în Sumatra, 6.9,.
145
Benue, afluent al Nigerului, 257
Berar, principat în India, 177
Berlin, conferinţa de la — (1885),
298, 341 nota 1 Bermude,
insulele- —, 27, 31, 50,,
63, 115—116, 251 Bhutan, stai l.i
nord de India, 243.
286
Biafra, golful —, în **Africa, 21**
Bihar, regiune în **rXlîritul tnd**
88, 98, 237
Birmania, 181,
389, 414—416, 419 **Birmingham,**
oraş '" Anglia, ' ' i
315
Blanco, Capul . p i
vest .i A ii ii i i , **66 Bloemfontein,**
ora; în A i M . i ii
Sud, 209, **326—327,** 400, 4
Bloompl.i.ir., **localităţi** în **Afi**
de Sud, 209
Borna, pori la **Rura fluviulu**
Congo, 341

Bombay, oraş în India, 68, 85, 101 nota 4, 175-476, 220, 225 nota 2, 232 nota 1, 233, 235 nota 1, 237, 239, 243, 287, 345 şi nota 2, 348, 350, 383—384, 418
—, prezidenţia —, 101, 170, 228, 237
Bordeaux, port în sud-vestul Franţei, 12
Borneo (azi Kalimantan), 69, 104, 144, 182, 286, 420
Bosfor, strîmtoarea —, 179, 288, .317 nota 1, 340
Boston, oraş în Noua Anglie (S.U.A.), 33, 48, 124, 128
Botany Bay, golf în sud-estul Australiei, 108, 110
Brazii, insulă legendară, 17
Brazilia, 19, 36, 53, 135, 186
Breda, pacea de la —, în Olanda (1667), 61
Bretoni, pescari —,17 nota 1, 26, 106—107 şi nota l
Brisbane, oraş în Australia, 411
Bristol, port în vestul Angliei, 17—18, 38, 41, 75
Britania, retragerea legiunilor romane din —, 278
British North Borneo Company, vezi Compania pentru Borneo de Nord britanic
British South Africa Compauy, vezi Compania Africii de Sud britanice (B.S.A.)
Broken-Hill, localitate minieră în Australia, 305 nota 2
Bruges, port flamand, 13
Brunei, localitate şi sultanat în nordul insulei Borneo, 182, 286
Buenos-Aires, capitala Argentinei, 107, 134—135, 189
Buhara, oraş în Asia Centrală, 284
Bunei Speranţe, Capul —, 66, 110, 142
Buri, 142, 150 nota 3, 204—210, 254, 300—304, 316, 323—326 şi nota 2, 327—333, 336, 398—401, 403, 409, 425
Im, republicile • Transvaal şi Orange ii, vezi Ottawa
(uli/. (Cadix), port în sudul Spiniei. 22
Cafreria britanică, teritoriu Africa de Sud, 209
Cafri, populaţie indigenă în Atu. de Sud, 158, 215 şi nota i 207—208 şi nota 4, 209, 25.1 300
Cairo, 287, 304, 337, 341 396
Calcutta, oraş în India, 69, 85, 8/ 101, 174—176, 225 nou | 227—228, 233, 236, 239, H 350, 384
Calgary, oraş în Canada, 409
California, 169, 217, 222, 258,
Camerun, colonie germană, azi 11 publică independentă în A l m I ecuatorială, 208, 212, 361, 169, 423
Canada, canadieni, 34, 47, 60—d 80—81, 83—84, 86, 88—91 nota 2, 92—93 şi nota 2, 'M 96, 109, 113, 124 şi nota 2, 147, 152, 159, 189—191 şi nota 1, 192—197, 204—205, 209, 21! 219—224, 244—246 şi nota I. 247—248 şi nota 1 şi 2, 249 nota 1, 2 şi 3, 250 şi nota 275—276, 281, 307—310 nota 4, 318—319 şi nota 2 4, 320 nota 3, 321 352—356, 362—363, 369, 373. 375, 378, 386, 409—411 nota 1, 412 nota 3, 416, 428 nota 1, 429
Canberra, capitala Australiei,
Canton (Guancijou), oraş în China, 140, 183
Cap Breton, insulă lîngă coi sud-estică a Canadei, 81 notl 3, 86
Cape-Coast-Castle, fort engkv *m* ţărmul Coastei de Aur (Ghana) 66—67
Capetown, port în Africa de Sh.I. 110 şi nota 1, 204, 20S

302, 304, 323, 325, 33
402, 425
Capului, Colonia —, 141—144, 204—205, 207—210, 215—216, 219, 254, 300, 302 nota 1, 304, 324, 327, 329—330
Caraibilor, Marea —, 18, 32, 38 nota 1, 62, 427
Cariboo, mine de aur în Columbia britanică, 197
Carnaţie, provincie în sud-estul peninsulei indiene, 86—87
Carolina, colonie engleză în America de Nord, 60, 63
— de Nord, 120—121
— de Sud, 120—121
Caşmir, regiune în nordul Indiei, 385
< 'aucaz, munţi şi regiune în sudul
U.R.S.S., 235 nota 1 Olebes (azi Sulawesi), insula —,
104 Ceylon, insula —, 139, 144, 216,
219, 227—228, 389—390, 420
< li.mdernagor, oraş în delta Gangelui, 87, 101
' l>.irak, insuliţa în golful Persic, 180
(li.irles, fort pe ţărmul golfului Hudson, 61
[1] licsapeake, golf pe coasta răsăriteană a Americii de Nord, 34
[1] hichester, oraş în Anglia, 13
< Iu.ia, chinezi, 5, 23, 69, 71, 85, 104, 139—140, 182—184 şi nota I, 2 şi 4, 185, 218, 220, 228, 316, 351—352, 360.
< li ural, regiune în nordul Indiei, 286
[1] ijouşan, insuliţă la vărsarea fluviului Iantzî, 69
[1] **ipru,** insula —, 288 nota 1, 427
i de Aur (azi Ghana), 30, (.(., 210—211, 244, 257,' 323, •340, 375 nota 1, 404—405, **422—423**
i Sclavilor, ţărmul de nord ii **golfului** Benin, 212 ' '■■ **hinchina,** regiune de coastă din inamul de Sud, 69, 104
, (Capul Scrumbiei) în **Noul Arigli i oii iberg Kopje, localitate** dia-
■ ii.i111 iţei .i în \ 11 n .i « I r Sud, 254
nota 2 **Coloanele** lui **Hercule,** vezi Gi-
br.Utar Columbia, rîu în America de
Nord, 96
— stat în America de Sud, 185
Columbia britanică, provincie canadiană, 197, 220, 222, 249, 353
Compania Africană (African Company), 15
Compania Africii de Sud britanice (B.S.A.), 304, 324—325, 400 nota 2 Compania anglo-olandeză a lui
Courteen, 36, 40 Compania aventurierilor care **Fai**
comerţ cu Guinea şi Benin, 30, 49 nota 3 Compania aventurierilor regali în
Africa, 66 Compania pentru Borneo de Nord
britanic, 286 Compania cîmpurilor aurifere ale
Africii de Sud, 304 Compania franceză a Indiilor orientale, 86 Compania germană a Africii orientale, 297 Compania Golfului Hudson, 61—
62 şi nota 1, 81 şi nota 2, 83, 95, 196, 248 Compania
Golfului Sf. **Gto**
108
Compania **imperiala a** A l n .....
entale britanice, 297—29::
Compania Indiilor **Orientale,** 15, 30, 38—40 si ti
67—71, 84—87 şi -
96—97 şi nota 2, !
99—103, 136, **138** 139, 142, 144 nota 2, 163- **166, 168—170,** 172^-173 şi nota 2, l / l
182—183, 226, 232—235
Compania insulei Providence, 33, **48**
Compania insulelor Somers, 31, 64
Compania Levantului, 15

Compania Mării Sudului, 73—74, 79, 85
Compania Massachusetts, 33
Compania minieră De Beers, 303, 397
Compania Moscovei, 14, 18 nota 2
Compania Națională Africană (1882), 298
Compania negustorilor aventurieri, 13—14, 29—30
Compania Noii Anglii, cu sediul la Plymouth, 31—33
Compania Noii Zeelande, 201—202
Compania Nord-Vestului, 95—96, 196 Compania olandeză a Indiilor Orientale, 140—141, 204, 206
Compania petrolieră anglo-persană (anglo-iraniană), 391, 420
Compania petrolieră irakiană, 391—392
Compania Răsăritului, 15
Compania regală africană, 66—67 și nota 4, 74, 105
Compania regală a Nigerului, 298, 338
Compania scoțiană a lui Cunningham, 40
Compania Sierra Leone, 105
Compania Unită Africană (1879), 298
Compania Unită a Africii (1929), sucursală a trustului „Unilever", 330
Compania Virginiei, 31, 40 Con Dao, insuliță lîngă coasta Indochinei, 69
Congo, fluviul —, 204, 253, 341 nota 1
Congo belgian (azi republică independentă cu capitala Kinshasa) 304, 323, 341 și nota 1
— francez (azi republică independentă, cu capitala Brazzaville), 338, 341
Connecticut, colonie în Noua Anglie, azi stat în S.U.A., 33 și nota 3, 44, 120—121
Constantinopol, vezi Istanbul,
Cool insulele —, în Pacific, 20.',
și nota 1
Coolgardie, mine de aur în Australia de Vest, 305 nota 2.
Coppermine, rîu în nordul Canadei, 95
Coralilor, Marea —, 414
Coreea, 288 nota 1
Cosa, vezi Cafri
Creta, insula —, 242
Crimeea, războiul — (1853—1856), 226—227, 245, 255
Cuba, insula —, 119, 186
Curacao, insulă în Antilele olandeze, 135

Dacca, oraș în India, 166
Danemarca, danezi, 12, 135, 211
Dardanele, strîmtoarea —, 288, 317 nota 1, 350
Darfur, regiune în vestul Sudanului, 294
Darling, fluviu în Australia, **199**
De Beers Mining Company, vezi Compania minieră De Beers
Deccan, podiș în India, 86
De Kaap, vezi Capetown
Delagoa, golful —, în Africa de sud-est, 213, 256
Delaware, colonie engleză, stat în S.U.A., 34 și nota 1, 61 120—121
Delhi, oraș în India, 84, 98 și nota 4, 99 nota 1, 173, 225 nota 228—229, 232—233, 279, 385
Demerara, în Guyana engleză, IM
Desirade, insulă în Antilele 135
Diezireh, regiune din Sudan,
Dodowa, englezii învinși pe **asanti** la — (1826), 211
Dominica, insulă în Antilele Mii 188
Dongola, localitate pe cursul **mîj** lociu al Nilului, 295
Durban, oraș în Africa de **Sud** 330

l.nd, cartier din Londra, 313
I.ist London, port în Africa de Sud, 302
Kduard, lac în Africa ecuatorială, HI
I-nipt, egipteni, 137, 140, 179, 213, 242, 256, 286—290 şi nota 2, 291 şi nota 1, 292—293, 295, 299, 340, 342—344, 370, 376, 392—397, 414—415, 421
II Alamein, localitate în Egipt, 415
Elba, insula —, în Marea Tireană, 143
Iha, rîu în Europa, 144, 297
llice_, insule în Pacific, 306
Iveţia, 320 nota 3; 329 nugu, oraş în Nigeria, 423 rfurt, întrevederea de la — (1808), 139
ritreea, fostă colonie italiană, **azi** reunită cu Abisinia, 414
schimoji, 19—20 spafiola, vezi Haiti ■tiopia, vezi Abisinia ■'.ufrat, fluviul —, 235 nota 1 '.ureka, localitate auriferă în sudul Australiei, 259 Europa,-5, 19, 25, 30, 34, 68, 86, 113, 133, 135, 158, 186, 217, 221—222, 234, 253, 276, 289— 290, 316—317 nota 1, 321, 327, 329, 344, 372, 379, 401, 415, 431 — occidentală, 14, 34, 41, 45, 54, 72 Exeter, port în sud-vestul Angliei, 15
Extremul Orient, vezi Orientul îndepărtat,

/■'.ichoda, localitate pe cursul mijlociu al Nilului, 316, 341—342
lalkland, insulele —, 106—107, 188—189
Fao, localitate pe ţărmul Golfului Persic, 235 nota 1
Irrnando Poo, insulă în Golful Guineii, 211—212
liji, insulele —, în Pacific, 202, 224,265
lilipine, insulele —., 119
-ni loi **alitate** în **tndia nordică, 228**
IT.II lin ei. rîu în Alrir.i **de** Sud, 207 **Flandra, provincie** în Ţările de Jos, 11
Florida, peninsula —, 23, 34, 60, 119—120, 130 şi nota 1
Fort-Duquesne (azi Pittsburgh), fort francez în valea Ohio, 82—83
Fort William, ridicat de englezi pe locul Calcuttei de azi, 69
Franţa, francezi, franco-canadieni, 11, 22, 25—26, 34, 38, 41, 59, 61—62, 72, 78, 80—81 şi nota 2, 82—84, 86—87 şi nota 1, 88—94, 101 şi nota 4, 102, 104—105 şi nota 4, 107, 124 şi nota 2, 125—126, 129—130 şi nota 1, 131- I nota 2, 134—135, 137—145, 155, 184 şi nota 2, 188—193 şi nota 2, 194—196, 203, 205, 214, 242, 252, 256—258, 270, 287— 290 şi nota 2, 292, 299, 306, 309, 316—317 nota 1, 341—342, 351, 361, 369, 372, 375
Frazer, rîu în vestul Canadei, 197
Freetown, capitala coloniei Sierra Leone, 105, 299

Gambia, rîu în **Africa** <.!<■ vest, 15, 106 Gambia, colonie **englezi tn africa** de vest, 30—31, 67, **IOC,** 'I 211, 257—258, 299, 339, 404, 423 **Gandanuk,** tui.nul **ar de** la- **(1879),** ! **Gange,** fluviu *ia* **India,** ''K, **87--** 88 **nota I, c',s nota** I I6(..... **3,** 227—228, 237, I
Gasconia, regiune în sudul I ţdi 12 Georgia, colonie engli i i ■ în S.U.A., 120 121 Germani.i, **germani,** 13—14, 204, 235 nota I, 255, 270, 271 297, 305—306, 315—317, 325—326 nota 2, 331—332, 337, 351,

356, 403—404, 406, 414, 429
— , coloniile sale 361, 367, 369
Gibraltar, 54, 72, 117, 142, 235 nota 1, 287, 394
Gilbert, insule în Pacific, 306
Gold Fields of South Africa Company, vezi Compania cîmpunlor aurifere ale Africii de Sud
Gondokoro, localitate pe cursul superior al Nilului, 293
Gorea, fort pe coasta de vest a Africii, 66, 105—106, 143
Grecia, 144, 243 nota 1, 377
— oraşele greceşti din antichitate, 6
Grenada, insulă în Antilele Mici, 32, 134, 188, 427
Griqua, trib din Africa de Sud, 254
Griqualandul de vest, teritoriu în Africa de Sud, 254
Guadalcanal, insulă în Pacificul de sud-vest, 415
Guadelupa, insulă în Antilele Mici, 119, 133, 136
Guancijou, vezi Canton
Gudjarat, regiune în India, 177, 385
Guinea, odinioară denumire pentru coasta de vest a Africii, 19, 30
Guinea franceză, 299
Guinea spaniolă, vezi Rio Muni
Guineii, Golful —, 211
Gurkhas, populaţie din Nepal, 230, 234
Guyana, 24, 32
Guyana engleză, 143, 161, 216, 224, 426
Guyana franceză, 135
Guyana olandeză, vezi Surinam
Gwalior, oraş şi principat în India, 101, 177, 229

Haiber, trecătoare între India şi Afganistan, 286 Haiderabad, oraş şi stat în India, 138, 227—228, 237 Haiti, insulă din Antilele Mari, vezi şi San Domingo, 53
ll.ihi i port în sud-estul **Cana** ,l,i, 81, 93 nota 1, 249
Halmahera (Djilolo), insulă în .11 **hipelagul** Molucelor, 20
Havana, capitala Cubei, 119 I
l.iwai, arhipelag în Pacific, 109, 203 Helgoland, insuliţă în estuarul Elbei, 144, 297 Hansa, (hanseatici), ligă a ora>c lor germane de nord, 12
Herat, oraş în Afganistan, 178—180
Himalaya, munţii —, 170, 177
Hindustan, vezi India Hiva, oraş în Asia centrală, 284 Hobart, capitala Tasmaniei, 224 Hoi-hoi, vezi Griqua Honduras, golful —, 119 nota I Hondurasul britanic, colonie în America centrală, 119 nota 1, 188, 252 Hong Kong, port în sudul Chinei, posesiune engleză, 183, 244
Hotentoţi, populaţie în sudul Africii, 142, 206—207 Hudson, golf în nordul Canadei, 19, 95 Hudson, rîu în America de Nord. 19, 50
Hugli, localitate în delta Gangelui, 68 Huli, port în răsăritul Angliei, 13

/antzî, fluviu în China, 69, 351
île de Bourbon, vezi Reunion, insula —
lle de France, vezi Mauricin, insula —,
Imperial British East Africa Company (I.B.E.A.), vezi : Compania imperială a Africii orientale britanice
India, indieni, 39—40, 53, 67—71, 78, 84—87 şi nota 2 şi 3, 88, 96—98 şi nota 1 şi 4, 99—104, 113, 129, 136 şi nota 4, **137**—**142,** 145, 147, 151 şi nota 1, 152 nota 1, 158, 163—165 ;i nota 3, 166—177 şi nota I, 178—183, 213—214, 218—220,

223—232 şi nota 2, 233—244, **249,** 255—256, 272, 278—285 şi nota 1, 286, 291—292, 296, 314, 318, 322, 336, 344—345 şi nota 2, 346—350 şi nota 1, 351 şi nota 1, 362, 369—371, 379—382 şi nota 1, 383—390, 392, 406, 414, 418—419, 427
I iulian, Oceanul —, 5, 21, 54, 113, 143—146, 150, 213, 253, 298
Indieni Piei-Roşii, 34, 36, 84, llfi, 124, 205, 308
Imliile de Est, 16, 29, 38, 51 nota 2, 142, 145, 166
Imliile insulare, vezi Insulinda
Indiile olandeze, 102, 104 nota 1
lndiile de Vest, 16, 29, 38, 51, 58, 67, 75, 113—114, 122, 133—134, 136, 147, 167, 185—186, 224, 250—251, 299, 354, 410, 426—427
Indonezian, arhipelagul —, vezi Insulinda
Indus, fluviul —, 87 nota 2, 138, **177,** 285
Insulele de sub Vînt, grup din Antilele Mici, 38 nota 1, 135
Insulele Vîntului, grup din Antilele Mici, 38 nota 1
Insulinda, mare arhipelag în sudul Asiei, 38, 182
icnite, insulele —, la apus de Grecia, 144, 243 nota 1
Iordania, 361, 390—391 şi nota 2, 420
loruba, trib de pe coasta Nigeriei, 212
Ipjwich, port în răsăritul Angliei, 13
Irak, 141, 350, 361, 390—391 şi nota 2, 414, 420
Ir.ik Petroleum Company, vezi Compania petrolieră irakiană
li in, vezi Persra
iddy, fluviu în Birmania, 389
Irlanda şi irlandezi, 5, 11, 23 şi nota 2, 25, 41, 50, 110—111, **223** nota 1, 231, 239—240, 249 şi nota 4, 373
i . nulhlwana, zulușii înfrîng pe /i la — (1879), 301
1.1 **mda,** 17
III I.il.nl, 132, 235 nota 1, 242, 288, 290, 343
[tftlia, italieni, 3, 12, 241, 270, 289, 407—408, 414—415

/amaica, insulă în Antilele Mari, 53, 61—63, 105, 114 nota 4, 116—118, 122, 134, 161, 187, 251—252, 427
James River, rîu în Virginia, 31
Jamestown, oraş în Virginia, 31
Jamşedpur, oraş în India, 345
Japonia, japonezi, 69, 270, 288 nota 1, 344, 356, 360—361, 369 nota 1, 376, 388 nota 1, 414—**415,** 419 Java (Djawa), insula —, 15, 38,
140 Johannesburg, oraş în **Africa de**
Sud, 324—325, 327, 332, 336, 402 Johore, sultanat, în peninsula Malacca, 144 Juan Fernandez, insula —, 108
nota 1

/fabul, capitala Afganistanului, 178—180, 284—285 Kalchata, sat pe locul actualului
oraş Calcutta, 69
Kalgoorlie, mine **de** .uit în Australia de Vest, 305 nota 2, 359
Kandahar, oraş **în Afganistan,** 285
Karaci, oraş în Si ml **(azi** in Pi kistan), 138, 179, 235 **nou** I
Kedah, **stătuleț în peninsula Ml** lacca, 352 Kelantan, stătuleț în **pcninsull**
Malacca, 352
Kenya, **colonie** bl ii.....
în Africa, 294, 2'>7, **337—338,** 406—407 şi **nota 2,** 421 -l'' şi **nota** i **Kenaadec, arhipelag în Pacific,**
306 Khanpur, oraş în India, 226,
228—229 Khartum, capitala Sudanului, 295,
341

Kikuyu, populaţia indigenă majoritară în Kenya, 407—408, 421 nota 1 Kimberley, oraş în Africa de Sud, 254 nota 2, 327
Kingston, oraş în Canada, 194
Kingston, oraş în Jamaica, 118
Kolhapur, oraş în India, 228

Labrador, peninsula —, 17 şi nota 1, 18—19, 90
Labuan, insulă la nord de Borneo, 182
Ladysmith, localitate în Africa de Sud, 326—327
Lagos, port în Nigeria, azi capitala ţării, 212, 257
Lagos, colonie britanică, 257, 338
Lahore, oraş în India nordică (azi în Pakistanul de vest), 385
Lancashire, comitat în vestul Angliei, 75, 283
Leeward, grup de insule în Antilele Mici, 38 nota 1, 65, 116, 188
li'vânt, ţărmurile Mediteranei orientale, 51 nota 1 I
hasa, oraş în Tibet, 352
Liberia, stat în Africa occidentală, 339
Limpopo, rîu în Africa de Sud, 302, 304
Lisabona, 18, 235 nota 1
Liverpool, port în Anglia, 38,. 75 şi nota 4, 96
Londra, londonezi, 13, 30—31, 38, 63, 75, 85, 88, 96, 104, 106—107, 118, 123—124, 127—128, 133 nota 2, 137, 143, 178, 192, 199, 203—204, 213, 215, 217, 220, 235 nota 1, 237, 240, 242—243, 245—247, 249 nota 1, 252, 264, 273, 280—281, 283, 287—288 nota 1, 289—291, 300, 310, 313 nota 2, 316, 322—323, 327, 329, 362, 373, 377, 385—386, 391, 393—394, 419, 425, 427 Lorena, provincie franceză, 317 nota 1
fortăreaţă fram e; m.icl.i de sud-est, 81 şi no \, 83, 86
Louisiana, colonie franceză în **A merica** de Nord, 130 nota I
Lualaba, vezi Congo, fluviul —
Lucknow, (azi Laknau), oraş în India, 228—229, 350 Lumea Nouă, vezi America

itfacao, port în sudul Chinei, 140, 182 Madagascar, insula —, 65 nota 2, 121, 213
Madera, insula —, 135 Madras, oraş în India, 40, 68, 85—87, 175, 225 nota 2, 233, 236, 239, 345, 385
— prezidenţia —, 101, 170
Madrid, 38, 53, 61, 107 Mafeking, localitate în Africa .!< Sud, 327
Magdala, oraş în Abisinia, 256
Magellan, strîmtoarea —, 106
Maisur, stat în sudul Indiei, 101, 137—138, 177 Majuba-Hill, burii învinq pe ou glezi la — (1881), 301
Malabar, Coasta —, în India, 38 *
Malacca, peninsula —, 104, 144—145, 244, 352
Malaeză, Federaţia — (1963), 420
Malaezia, 39, 69 Malawi, (fostă Nyassaland), sin în Africa, 426 Malaya, regiune şi stat în Penin sula Malacca, 244, 414, 420 — federaţia de state din (1895), 286 Malouines, vezi Falkland, **insu** lele — Malta, insula —, 134 nota 4, I I I 216, 235 nota 1, 287, 393, 41S, 427—428 Manchester, oraş în Anglia. nota 4, 315
Mangalore, oraş în India, 102
Manila, oraş în Filipine, 119
Manitoba, provincie **canadiană,** 197, 249, 308, 353

11, populaţia indigenă a Noii
înde, 201 şi nota 4, 263 şi ca
4, 264 **aţi,** popor din India,
84—85,
8, 101, 138, 177 i nu federaţia
— lor, 88 i hize, insulele —,
în Pacific, 203
de Lac al Sclavilor, în nordul
< .inadei, 95
le Lac al Urşilor, în nordul
nadei, 95 M.\ria Galanta, insulă în
Antilele
Mici, 135 M.iroc, stat în Africa
de Nord, 66,
258, 342 M.irooni, negri în
Jamaica, 105,
117—118, 134 Martinica, insulă
în Antilele Mici,
119, 133, 135
M.iryland, colonie engleză, azi stat
în S.U.A., 34, 43, 50, 63, 120—
121
at, port în Arabia estică, 179, 'I
\ 255 ioiia, trib din Africa de
Sud,
..ichusetts, colonie în Noua
lie, azi stat în S.U.A., 33, 44,
47—48, 52, 63—64, 81, 120—
122, 128
ulipatam, port în India, 39,
68 . i beli, trib indigen din
Africa
de Sud, 207—208, 304, 325 M
niriciu, insula —, în Oceanul
Indian, 143—144, 213—214,
219—220, 224, 255 Mcditerană,
Marea —, 5, 15, 72,
83, 113, 119 nota 3, 134 nota 4,
144, 179, 243 nota 1, 288, 427
rut, oraş în India, 227—228,
crsfontein, localitate în Africa
l. Ibourne, oraş în Australia, 198,
220, 258, 261, 306, 357—358
» > i a 4, 411, 428
. 185, 252
ly, insulele —, în Oceanul
Pacific, 415
\ l n n i . i in.iil.i **[n MediteranI, 72,**
: **19 nou 1,** 130 **Miquelon,**
insulă lîngă Terra No-
130 **Missiuipi,** fluviul —,
90—91 nota
2, 130 şi nota 1 **Mînecii,**
Canalul —, 14 Moluce, arhipelag
în Pacificul de
vest, 21—22, 38, 140 Morabassa,
port în Africa orientală, 213, 298,
337 Mongol, statul —, 5
Montevideo, capitala Uruguayului,
134, 188 Montreal, oraş în
Canada, 81, 89,
91, 95, 192, 195, 221, 323
Montserrat, insulă în Antilele
Mici, 38, 61, 188 Moonta, mine
de aramă în A us
tralia de Sud, 260 Moose, fort
pe ţărmul **golfului**
Hudson, 62 Moosonee, vezi
Moose Mosquitos, Coasta —, în
Atnei
centrală, 117—119 nota 1, **188**
—, trib indian, 118 Mozambic,
colonie portugheză în
Africa, 304, 327 Murray, fluviu
în Australia, 198—
199
A/agpur, principat în India, 173
nota 3, 177 Nairobi, capitala
Kenyci, 407—
408 Nankin, tratatul **anglo-**
chinei de
la — (1842), **183** IM |i **nou**
2 şi 3 Natal, colonie în **Africa**
il> **Sud,**
207—209, **216, 219** H !53
324, 326, 329, 331
Nationa! **African Compan?**
Compaiii.i **Naţionali** Ai in3
(1882) **Negapatam,** pori în
'.udul **Indici,**
102 Nepal, **stal** l.i **nord** de
India, I
229—230, Nevis, insulă în
Antilele Mici,
65, 188 Newark, oraş **în**
Canada, 93

Newcastle, port în nord-estul Angliei, 13
Newfoundland, vezi Terra Nova
New Hampshire, colonie engleză, azi stat în S.U.A., 120, 122
New Haven, colonie în Noua Anglie, 33
New Jersey, colonie engleză în America de Nord, azi stat în S.U.A., 60, 120—121
New Plymouth, prima aşezare engleză în Noua Anglie, 33
Newport, port în America de Nord, 76, 124
New South-Wales (Noua Galie de Sud), colonie, azi stat în Uniunea Australiană, 110—112, 198—201, 220, 258 şi nota 3, 260—261, 305 nota 2, 323, 356—357, 359
New Westminster, oraş în Columbia britanică, 197
New York, oraşul —, 19, 60, 118, 377
New York, colonie engleză, azi stat în S.U.A., 61, 64, 91, 120—121
New Zealand Company, vezi Compania Noii Zeelande
Nicaragua, 118 nota 2, 188
Niger, fluviul —, 203. 211—212, 257, 298—299
Nigeria, colonie engleză, azi stat în Africa, 208, 298—299, 313, 323, 338—340, 369, 375 nota 1, 404—405, 423
Nil, fluviul —, 106, 204, 253, 293—295, 298, 340—342
Nilul albastru, 106
Ningpo, port în China, 85
Noile Hebride, insule în Pacific, 306
Nombre de Dios, port în America Centrală, 20
Nootka Sound, în insula Vancouver, în vestul Canadei, 95
Nordului, Marea —, 30
Normandia, provincie franceză, 416 Normanzi, 17
nota 1
, regiune pe coasl ■ iteană a Americii de Noul
(1, 13—34, 47, 50, 52, 5S 6 >. 63, 76, 89, 91, 121—123 Noua Caledonie, insulă în Pai i fie, 306 Noua Franţă, veche denumii.■ i Canadei, vezi Canada
Noua Galie de Sud, vezi South-Wales _
Noua Guinee, insula —, 305, 41">
Noua Olandă, colonie olan în America de Nord, (vezi ,' New York, statul—), 50, ′<′. 60—61
Noua Olandă, vezi Australia
Noua Scoţie, colonie engleza !n sud-estul Canadei, 81 şi nota L 82, 91—93, 120, 196, 247—24R
Noua Spanie (vezi şi Amerii > Centrală), 20 Noua Zeelandă, neo-zeelam 108, 200—201 şi nota 3, 202 204, 219, 222, 224, 263—.'< 305—306 şi nota 1, 307 şi nou I, 310, 319 nota 2, 320 nota 321—323, 356, 358—362, V,<>. 373, 409, 412 şi nota 2 si k 414—415, 428 Noul Albion, teritoriu pe ţărmul golfului San Francisco, 20
Noul Amsterdam, vezi New York. oraşul —, Noul Brunswick, colonie cnglr, i în sud-estul Canadei, 93, ivi., 247—248
Nunez, rîu în Africa de Vest, 15
Nyassa, lac în Africa, 253
Nyassaland, regiune, colonie britanică şi stat în Africa, (vezi i Malawi), 297—298, 305, 401, 424—426

Oceania, 84, 107—108, 197,
Oceanul îngheţat de Nord, 95,
Ohio, fluviu în S.U.A., 82, SI. 90—91 nota 2, 125 Olanda, olandezi, 22, 30, 33—34 nota 1, 39, 47, 50—52, 60—61, 65—66, 69, 74, 97r 102, I0S, 134, 139, 141—144 nota 3, 145,

155, 182, 184 nota 2, 204, 210, 244 şi nota 1,257,320 nota 3, 329
* 'mdurman, oraş în Sudan, 295—296, 341 i **Intario,** lac în America de Nord, 91, 93
< 'ntario, provincie canadiană, 248, 354
i **Irange,** stat bur în Africa de Sud, 159, 209, 254, 300, 302—305. 324, 326—329, 332
< *i*ange, rîu în Africa de Sud, 207—208 i **Irange** River Sovereignty, colonie engleză în Africa de Sud, 209
Orientul Apropiat, 140, 179, 351, 361, 367—369, 375 ((**rientul Îndepărtat, 19, 21, 65, 132, 144, 155, 181, 351, 414
Orientul Mijlociu, 180, 430 i Vissa, provincie din India estică, 40, 88, 98, 236, 345 l >tago, localitate auriferă în Noua Zeelandă, 263
< Itoman, Imperiul —, Poarta—ă 140, 179, 242, 288—289, 317 nota 1, 343,. 351, 361, 367, 369—370, 375, 393
Ottawa, capitala Canadei, 248, 310, 378
Oxford, oraş universitar în Anglia, 26

Pacific, Oceanul —, 19, 95—96, 107—109, 112 nota 1, 146, 197, 202—203, 224, 265, 277, 305—306, 356, 361, 369, 372 414—415
l'.idang, port în Sumatra, 104
Paderberg, localitate în Africa do Sud, 327
Pakistan, 166 nota 3, 419
Palembang, port în Sumatra, 145
Palestina, (azi Izrael), stat în Orientul Apropiat, 361, 391 nota 2, 421
Panama, istmul —, 20, 38
P.ingkor, tratatul de la — (1874), 244
Panipat, lupta de la — între maraţi şi afgani (1761), 88
1 • • I• 111, **regiune** în sud-estul Noii < **ruinee,** .505 P.II ,im.HI. i, **localitate** în Australia,

P.ii.ui.i, fluviu în America de Sud, 189
Paris, 216, 287, 290 —, Conferinţa de pace de la — (1919), 369, 394, 400
—pacea de la — (1763), 84, 88, 101
— tratatul de pace de la — (1814), 143
— tratatul de pace anglo-persan de la — (1857), 180
Parşi, descendenţi ai persanilor stabiliţi în India, 345 şi nota 2
Patna, oraş în Bengal, 69
Pegu, provincie de coastă i **Bil** niei, 181
Pekin, 104, 184
Penang, port în **nord-veitul pen** insulei Malacca, 104
Pendjab, provincie în nord-vesiu! tndiei, 138—139, 177—178, 228, 233, 236, 238, 347, 382—383
Pennsylvania, colonie engleză, azi stat în S.U.A., 61, 63, 82, 120—121
Perak, sultanat în peninsula Malacca, 244
Perim, insuliţă în golful Aden, 140, 179 nota 2
Perlis, stăţuleţ în **peninsula** Malacca, 352
Persia (azi Iran), **periani,** I 140—141, i/:; 181 285, 345 nota 2, >5 ' 377, 390—391, 414, 420
Persic, Golful -, 140, 179—180, 213
Peru, 20
Peshawar, i>r.tj în **India** ..... **Iii** 228, 385
Petersburg, (.1/1 Leningrad), I ■' 17S
Philadelphia, ora} m VI.A.. 61 129
Phoenix, **iniule** în Pacific, 30')
Pitcairn, insula în Pacific, 1 1 ' nota 1

Pittsburgh, oraş în S.U.A., 83
Plassey, bătălia de la —, în India (1757), 87, 227
Plymouth, oraş în sudul Angliei, 19, 21, 31—33
Polinezia, 269
Polul Nord, 132, 360
Pondichery, port în sud-estul peninsulei indiene, 87, 101
Poona, oraş în India, 101 nota 4
Port Arthur (azi Liu-da), oraş în China, 351
Port Elizabeth, în Africa de Sud, 204, 302
Portendinck, fort englez în Africa occidentală, 258
Port Florence, localitate pe malul lacului Victoria-Nyanza, 337
Port Jackson, vezi Sydney
Port Phillip, oraşul —, vezi Melbourne
Port Phillip, districtul —, vezi Victoria, colonie în Australia
Port-Royal, port în sud-estul Canadei, 34
Port Said, oraş în Egipt, 235 nota 1
Port Saint-Louis, vezi Port Soledad
Port Soledad, în insulele Falkland, 107
Porto Rico, insulă în Antilele Mari, 38 nota 1, 135
Portsmouth, port în sudul Angliei. 110
Portugalia, portughezi, 19—22, 39, 53, 68, 124, 182, 257, 304, 326 nota 2, 377
Portughez, Imperiul colonial —, 19, 185 .
Pretoria, capitala Transvaalului, 301, 324, 327—328, 402
Prince of Wales, fort pe ţărmul golfului Hudson, 62
Prinţul Eduard, insulă lîngă coasta sud-estică a Canadei, 93, 196, 249
Providence, colonie în Noua Anglie, vezi Rhode Island
Providence, insulă lîngă America Centrală, 33, 48
Qucbt'C, oraş si provincie în Ca II **ida,** 34, 80 şi nota 4 89—90 şi nota 3, 91 şi ni 93 şi nota 1, 94, 124, 129, 190, 193—194 şi nota 2, 215, 247— 248
Queensland, colonie, azi stat în Australia, 198, 305 şi nota 2, 307 nota 1, 411—412

Aadjputana, regiune în India, 177, 236
Rând, vezi : Witwatersrand
Rangoon, capitala Birmaniei, **181,** 233, 389 Rawalpindi, oraş în nordul Indiei
(azi în Pakistan), 390 Red River, rîu în Canada, 196
Reunion, insula —, în Oceanul Indian, 143 Rhode Island, colonie în Nou.i
Anglie, azi stat în S.U.A., 33, 44, 48, 120—122, 124, 126,
Rhodesia, colonie britanică în Africa de Sud, 304, 407
— de Nord şi — de Sud, 325, 400 şi nota 2, 424, 426
Rhodesia—Nyassaland, Federaţin —, 424—426 Rio de Janeiro, 110
Rio Muni (Guinea spaniolă), 211
Roanoke, insulă lîngă coasta răsăriteană a Americii de Nord, 24
Rodriguez, insula —, în Oceanul Indian, 143—144
Roma, 54
Roman, Imperiul —, 5, 278
România, 256 nota 4 Roşie, Marea —, 140, 293 Royal Niger Company, vezi Compania regală a Nigerului Rupert, rîu în Canada, 61 Rusia, 14, 137, 155, 178—179,
184 şi nota 2, 222, 235 nota 1. 284, 288 şi nota 1, 289, 344, 351—352, 409
Saba, insulă în Antilele Mici, 136
Sahara, 299

■ mu Christophcr, insulă în Antî-
lele Mici, 37, 61, 65, 188
•unt Eustatius, insulă în Antilele Mici, 136
Vunt-Germain-en-Laye, pacea de la —, lîngă Paris (1632), 34
• unt Jean, vezi Prinţul Eduard
Saint John's, capitala Terra Novei, 32
unt Louis, port în Africa de vest, 105—106, 143 unt Louis, oraş în insula Mauriciu, 214 **Saint** Malo, port în Franţa (Bretagne), 107
■ unt Martin, insulă în Antilele Mici, 136
Saint Pierre, insulă lîngă Terra Nova, 130
i Thomas, insulă în Antilele daneze, 135
Saint Vincent, insulă în Antilele Mici, 134, 188
\kchi, sat în India, vezi Jam-şedpur
■îlomon, arhipelag în Pacific, 306
imarkand, oraş în Asia centrală, 284
unoa, arhipelag în Pacific, 203, 306, 361, 369
San Domingo, vechiul nume al insulei Haiti, din Antilele Mari, 19, 119, 134
San Francisco, golf pe coasta apuseană a Americii de Nord, 20
S.in Ildefonso, tratatul de la — (1800), 130 nota 1
San Juan de Ulua, port în America centrală, 20
-■and River, convenţia anglo-bură de la — (1852), 209
Santa Cătălina, vezi Providence, insula —,
Santa Cruz, insulă în Antilele daneze, 135
Santa Lucia, insulă în Antilele Mici, 32, 119, 130 şi nota 2, 133—134, 144
Saratoga, lupta de la — (1777), 129
Sarawak, reg.....- în nordul insule **i Borneo,** 182
Saskatchewan, provincie canadia- **ii., 353**
Im.iv.i, peninsula —, 12, 15
Scandinave, statele —, 377
Scarborough, oraş în Anglia, 374
Scoţia, scoţieni, 23, 40, 189—190, 196—197
Senegal, rîu în Africa de Vest, 15
Senegal, colonie franceză, azi stat în Africa de Vest, 105, 258
Seychelles, arhipelagul ■—, în Coceanul Indian, 143—144, 394
Sfînta Elena, insulă în Atlantic, 65, 142—144 şi nota 2 Sfîntul George, fort ridicat de englezi la Madras, 40 Sfîntul Laurenţiu, fluviu în Annrica de Nord, 24, 62, 80, 84, 91, 93, 245
Sheffield, oraş în Anglia, 274
Siam (azi Thailanda), stat în sudestul Asiei, 351—352 Sicilia, insula —, 415 Sierra Leone, rîu în Africa de vest, 15 Sierra Leone, colonie engleză în Africa de Vest, 105—106, 160, 210—211, 257, 299, 323, 339—340, 404—405, 423 Sikhi, populaţie din Pendjab, 177, 226, 230, 234 Sikhim, stătuleţ în Munţii Hnn.ilaya, 286 Simla, localitate în **nordul Indiei,** 419 Sind, regiune li **gurile Fluviului** Indus, 87 noi I19 177—178, 180
Singapur, 113, 144, 229, 287, 414, 420 Siria, 361, 367
Somalia, 414, 422 Somalia **britan**
Somers, **insulele** Southampton, peni în **sudul** An gliei, 169. !59 Spania, spanioli, 12—14, 18 nm.i I. 19—22, 29—30 şi nota I 33, 53, 61—62, 66, 72—74,

96—97, 101, 107, 117—119 nota 1, 120, 124, 130 şi nota 1, 134, 144, 155, 185, 188, 211—212, 252, 258
Spaniol, Imperiul colonial —, 5, 19—22, 29—30, 34, 53, 116, 135—136. 185—186, 211
Statele Unite ale Americii, 34, 91 şi nota 2, 93, 120, 130 nota 1, 147, 163, 184 şi nota 2, 188 şi nota 2, 190, 193, 218, 221—223, 236—237, 245 şi nota 1, 246—249, 251—252, 264, 270, 274, 306—307 nota 2, 308—309, 315, 319 nota 4, 320 şi nota 3, 322, 334, 352, 355—356, 358, 369, 375, 410, 414—415, 428
Stîncoşi, munţii —, 130 nota 1
Stormberg, localitate în Africa de Sud, 327
Straits Settlements, colonie britanică în peninsula Malacca, 244
Strasbourg, oraş în Franţa, 317
Strîmtori, vezi Bosfor si Dardanele
Sudan, sudanezi, 256, 290—291, 293—296 şi nota 1, 338, 340—343, 370, 394—395, 397, 416, 421
Sudbury, localitate minieră în Canada, 354
Suedia şi suedezi, 34 nota 1, 320 nota 3
Suez, canalul — şi portul ■—, 235 şi nota 1, 242—243 şi nota 1, 256, 279, 286—290, 293, 340, 394—396, 414—415, 421
Superior, Lacul —, în America de Nord, 62
Surat, port pe coasta de vest a Indiei, 39, 68, 348
Surinam (Guyana olandeză), 61, 134, 143
Sydney, oraş în Australia, 110, 112, 220, 259, 261, 287, 305—306, 323, 357—358 nota 4, 411, 428
Sumatra fazi Sumatera), insula —, 15, 38, 69, 104, 144—145, 159, 244 şi nota 1
Şipai, ostaşi indieni recrutaţi \n **armata** britanică, 226—227

V'.ilini, arhipelagul — , în **Pacific,** 108, 158, 202—203 Tanganika, lac în Africa, 253, 3 11 Tanganika, regiune şi stat în Ahica, 297, 406—407, 422
Tanzania, stat în Africa răs.n iteană, 422 Tasmania, insulă la sud de **Aus**tralia, 111, 197—198 şi nota *2.* 224, 357 Teheran, 140, 179, 235 not.i I, 391 Teii el Kebir, lupta de la - (1882), 289—290 Tenasserim, provincie de coav Birmaniei, 181 Ternate, insuliţă în arhipei Molucelor, 20, 69 Terra Nova, insulă la răsări i Canada, 17 şi nota 1, 18, 23, 32, 59, 72, 76, 81—82, 90, 93, 130, 196, 249 şi nota 2, 428
Tibet, regiune şi podiş în Chin.' apuseană, 286, 352 Tigru, fluviul —, 235 nota 1 Tilsit, pacea de la —, (1807), **138** Timor, insulă în arhipelagul indonezian, 69
Tobago, insulă în Antilele Mici, 130, 133—134, 144, 188, 250. 427
Togo, colonie germană, azi republică independentă în Africa de vest, 361
Tokelau, insule în Pacific, 306
Tonga, insulele —, în Pacific, 202. 306 Tordesillas, tratatul de la — (1494), în Spania, 21 Toronto, oraş în Canada, 93, 190, 192, 194 şi nota 2, 248, 410
Toulouse, oraş în sudul Franţei, 12
Trafalgar, lupta navală de la — (1805), 135
Transiordania, vezi Iordania
Transvaal, stat bur în Africa de Sud, 159, 209, 300—305, 324—325, 327—329, 332

l'rmgganu, stătuleț în peninsula Malacca, 352 **frinidad,** insulă în Antilele Mici,
134 și nota 4, 144, 216, 224,
■427 'l'ristan da Cunha, insula —, în
Atlanticul de Sud, 144 și nota 2
I mis-Rivieres, regiune din Canala, 89
n-dao, port în China, 361
jțela, rîu în Africa de Sud, 327
nîs (azi Tunisia), stat în Afri-.i de Nord, 342 u reia, vezi Otoman, Imperiul —, urkestan, regiune în Asia cen-**trală,** 285 r.irilc de Jos, 13—14

' j;.uida, colonie engleză, azi stat **in** Africa, 293, 297—298, 323, 137, 406—407, 422 I Inited African Company, vezi ('ompania Unită Africană (1879) Unkiar-Skelessî, tratatul ruso-turc
de la — (1833), 179 nota 3
Hnilever, trust chimic interesat în exploatarea Africii occidentale, 375 I nited Africa Company, vezi Compania Unită a Africii (1929)
iiniunea Sovietică, 384, 414—415
i niunea Sud-Africană, dominion britanic (1909—1961), 330—332 și nota 1, 333, 361—362, 369, 373, 375, 397—402, 404, 409, 415—416, 423—426 **Utrecht,** pacea de la — (1713), 55, 62, 72—74, 81, 84, 104, 115

\ .i.il, rîu în Africa de Sud, 207—208, 302
• ouver, insulă și port în vestul Canadei, 95, 109, 197, 249
Van Diemen, Țara —, vezi Tasmania
Venezuela, 24
Verde, Capul —, în vestul Africii, 21
Vn. localitate în Africa **de lud, Veriâillei, pacea** de la — (1783),
102, 130 Versailles, tratatul de pace de la
— (1919), 369
Victoria, cascadă pe Zambezi, 253
Victoria, colonie în Australia, 198, 200, 220, 258—262, 357, 359
Victoria, fort pe insula Vancouver, 197 Victoria-Nyanza, lac în Africa,
253, 294, 298, 337 Viena, congresul de la — (1814—1815), 143 Virgine, insulele —, în **Antilele**
Mici, 188 Virginia, prima colonie **britanii 9**
în America de Nord, azi stat în S.U.A., 24, 31, 36, 41—43, 47, 50, 60, 63 și nota 2, 76, 82, 120—121 Vishakhapatam, port în India, 68

Waitangi, tratatul de la —, între Anglia și șefii maori (1841), 201 Washington, capitala S.U.A., **249,**
411
Waterloo, lupta de la —, 138 nota 2, 143 Wei-hai-Wei, port în China, 351,
361 Westminster, cartierul p;iil,unrn
tului din Londra, 272
Westminster, catedr.il.i **din** I Ol)dra, 104, 254 Westminster, **Statutul** 'li' **li**
(1931), 373, 378, 410 Winburg, localitate în Africa **de**
Sud, 207 Windward, **grup de insule** în An
tilele Mici, 32, 38 **nota** I. 134 nota 2
Winnipeg, oraș în **Canada,** 409
Witwatersrand, regiune auriln.i în Africa de Sud, 302. 335, 401—402

Wyoming, stat în ta 1

Xosa, vezi Cafri,

Fandabo, tratatul anglo-birman de la — (1826), 181
York, oraș în Anglia, 13
York, oraș în Canada, vezi Toronto
Yorktown, lupta de la — (1781), 129, 136 nota 3

Muviu in Atrica, 304
Zambia, (fostă Rhodesia *m* Nord), stat în Africa, **426**
Zanzibar, insulă lîngă coasta Africii orientale, 213, **255** 297, 337, 422
Zaragoza, oraș în Spania, 21
Zimma, conferința **anglo-afgaal** de la — (1880), 285
Zuluși, populație din Africa <i(Sud, 207—208, 300—301, ui

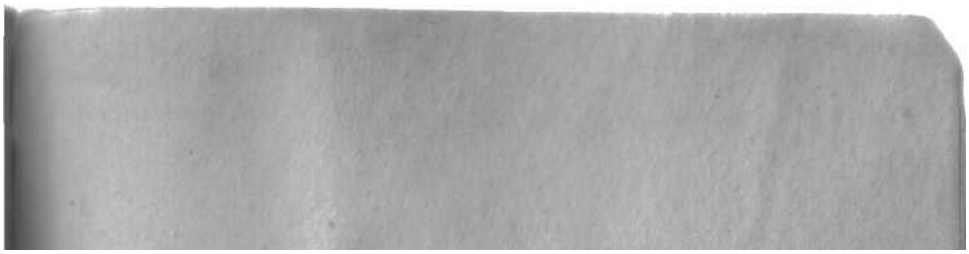

Ilustraţiile au fost reproduse din lucrările : *Spamers Illustrierte Weltgeschichte,* voi. V, **VII,** IX—X ; Th. F l a t h e - *('•.* F. H e r t z b e ir g, *AUgemeine Weltgeschichte,* voi. VII, IX, XII ; W i d m a n n-F i s c h e ir-F e li t e n, *Illustrierte Weltgeschichte,* ed. a Ii-a, voi. **III, IV** ; P f 1 u g k—H a r 11 u n g,. *Weltgeschichte,* voi. **IV, VI** ; Helmolt, *Weltgeschichte,* voi. I; A d o l f R e i n, *Europâische Ausbreitung k'ber die l'.rde ;* Maxime P e t i t, *Histoire generale des peuples de tantiquite â nos jours,* voi. **II—III;** P a u l Herrc, ***Weli** geschichte der Neuesten Zeit,* voi. I—**II** ; W i 1 h e 1 m Nn w a c k, *Australia — continentul contrastelor.*

CUPRINSUL

Structură, bază şi sens .....

I'AKTEA Ii VECHIUL IMPERIU 9

I IN SECOLUL AL XVI-LEA ..... JJ

Comerţul maritim, premisă a expansiunii 11
Navigatori şi comercianţi, precursori ai colonizării . . . 17
Primele încercări de a întemeia colonii 22
Ecouri livreşti 25

li SUB PR1IMII STUARŢI 28

Raporturile dintre stat, burghezia comercială şi problema co lonială 28
Expansiunea în Africa şi în emisfera de vest 30
Englezii în Indiile Orientale 38
nul coloniilor şi rezultatele expansiunii coloniale sub primii Stuarţi 40

III. KEVOLUŢIA BURGHEZA ŞI COLONIILE 45

O eră nouă 4S
Politica colonială a republicii şi protectoratului 49

rV. DE LA RESTAURAŢIE, LA PACEA DE LA UTRECHT (1713) .

Mercantilism şi colonialism sub Restauraţie 55
Coloniile din emisfera vestică sub Restauraţie . . . . .
Probleme de guvernare a coloniilor din emisfera de vest . . 62
Africa 65
Compania Indiilor Orientale 67
Războiul de succesiune la tronul Spaniei şi tratatul de la Utrecht (1713) 72

V. PUNEREA BAZELOR MARELUI **IMPERIU**

Comerţul cu sclavi . . . .
Cucerirea Canadei .....
începutul cuceririi interiorului Indiei 84
Organizarea şi dezvoltarea noilor colonii. Canada . . . 89
Quebec Act .....
Războiul american de independenţă şi urmările sale pentru Canada 91
„Canada Act" 93
Noi explorări în nordul şi vestul canadian .....
Guvernarea Indiei.....
Clive ..... *V**
Legea din 1773 ..... !'■>'
„India Bill" (1784)..... **101**
încercări de lărgire a expansiunii în Asia şi Africa . . . 10M
Un episod izolat : insulele Falkland ..... |f ''
Orizonturi noi : Oceania şi Australia ..... '

VI. INIMILE DE VEST ŞI AMERICA **113**

Indiile de vest **11-4**

Antilele, pînă la mijlocul veacului al XVIII~lea . . . . l h
Ocuparea coastei Mosquitos. Războiul de şapte ani . . . **111**

Coloniile nord-americane ..... II'

Dezvoltarea celor 13 colonii, pînă la războiul de şapte ani . **121**
Conflictul cu metropola ..... **12]**
Războiul de independenţă al coloniilor americane . . . **I2ţ**

VII. RĂZBOIUL CU FRANŢA REVOLUŢIONARA ŞI CU IMPERIUL NAPOLEONIAN . . . . i , |

Războiul în Indiile de vest şi America..... Iii
în Asia..... I>.
Stăpînirea drumului spre Indii : Africa III
Pacea cu Franţa şi aliaţii ei ..... **I** I l

VIII. DE LA .VECHIUL' LA .NOUL" IMPERIU ..... ||i,

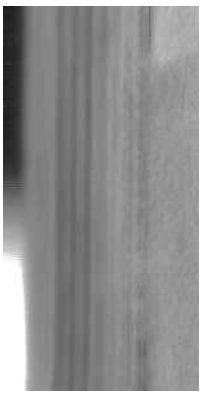

PARTEA A II-A: NOUL IMPEKIU.....

I IN CĂUTAREA FORMEI (1815—1850)..... 155

Problema abolirii sclavajului..... 160

India 163

Compania Indiilor..... 164
Comerţul între Anglia şi India..... 165
Efectele sociale ale comerţului englez. Proprietatea funciară 169
Administraţia Indiei..... 171
Cucerirea completă a Indiei, pînă la 1850..... 177

Alte cuceriri în Asia 173

Războaiele cu Afganistanul şi Persia .....
Frontiera de est a Indiei : Birmania..... 18)
Războaiele opiumului..... 182

Emisfera de vest..... **1SS**

America Latină şi Indiile Apusene 185
Canada..... 189
Kiiscoala din 1837 şi actul de uniune din 1840 193
Alte provincii canadiene..... 196

Oceania..... 197

Australia ..... **'
Noua Zeelandă..... 200
Insulele Pacificului 202

Alri.ii..... 203

1ii1 de M>d..... 204
Aha.! occidentala şi ecuatorială ..... '||1
Alrica orientală..... 213

II IMPERIUL LIBERAL (1850—1874) **215**

Comerţul — sistemul circulator al imperiului .....'! '
Emigraţia .....
Antecedentele marii răscoale indiene din 1857—1858 .
Desfăşurarea răscoalei..... 227
Urmările imediate ale răscoalei..... 230

„Legea pentru mai buna guvernare n Indiei" (1858) . . . 232
Probleme economice în India, dupS 1858 .....
Probleme sociale după marea răscoala 237
Alte evenimente asiatice 242
Canada 244
Federalizarea Canadei 245
Indiile Occidentale şi America Centrală ....., 250
Africa 253
Africa de sud 254
Africa orientală şi occidentală 255
Aur în Australia 25S
Noua Zeelandă şi insulele Pacificului 263

PARTEA A III-A : IMPERIUL IMPERIALIST 267

I. SPRE ÎNCHEIEREA ÎMPĂRŢIRII LUMII (1874–1895) 269

Concepţii colonialiste britanice în pragul trecerii spre impe rialism 271
Cauzele avîntului expansiunii după 1870 273
India şi „neotorysmul" lui Disraeli 278
Adîncirea contradicţiilor anglo-indiene şi dezvoltarea unei mişcări organizate de eliberare 280
Controverse economice 282
Problema frontierelor Indiei : Afganistanul 284
Africa : ocuparea Egiptului 28
Regimul britanic în Egipt 289
Rezistenţa Sudanului : Mahdi 293
Africa orientală 29
Africa occidentală . 298
Africa de Sud 30
Aur în Witwatersrand . 302
Cecil Rhodes, „Napoleonul Africii de Sud" 30<
Australia, Noua Zeelandă, Oceania . 305
Canada 307

II. IN LUPTA PENTRU REÎMPĂRŢIREA LUMII (1895—1918) 312

Omul zilei : Joseph Chamberlain 31-1
Relaţii economice interimperiale 317
Probleme politice ale relaţiilor interimperiale, după 1895 .

Războiul anglo-bur 323
Africa de Sud după războiul anglo-bur 329
Aspecte economico-sociale ale dezvoltării Africii de Sud, în perioada constituirii dominionului 332
începuturile şi dezvoltarea luptei muncitorimii sud-africane 335
Africa orientală 337
Africa occidentală 338
Egiptul şi Sudanul oriental 340,
India 344
Mişcarea naţională indiană între 1895 şi 1914 346
India în timpul primului război mondial 349
Împărţirea sferelor dominaţiei imperialiste în Asia 351
Canada : erupţia demografică şi economică a vestului 352
Australia şi Noua Zeelandă 356
Arctica şi Antarctica 360
Imperiul britanic în primul război mondial .....

PARTEA A IV-A : DECLINUL 365

I. DE LA UN RĂZBOI LA ALTUL (1918—1939) 367

Tratatele de pace 369
Reorganizarea Imperiului 370
în subteranele Imperiului : o incursiune în economie ..... 374 i
economică mondială din 1929—1933 şi **urmările sale**
pentru Irriperiul britanic ..... A 377
India : Mahatma Gandhi .....
liii.h.i în perioada avîntului revoluţionar de după 191S . Nona activizare a mişcării de eliberare. **Criza economici**
In India . . , ...
India în anii premergători celui de-al doilea război **mondial**
în jurul Indiei : Birmania, Ceylon, Afganistan . .
Orientul Apropiat : Iran, Irak, Iordania .....
Egiptul .....
Africa de Sud : spre independenţa dinainte **condamnata** . **W**
Evenimente interne mai importante 400
Africa de vest 404
Africa de est .....
„Dominioanele albe" : Canada, Australia, Nou.i **ZeelanâA** 40*>

II. DESTRĂMAREA IMPERIULUI

Al doilea război mondial 414
Lupta de eliberare a popoarelor din **imperiu,** după al doilea război mondial, pe teritoriul asiatic 41fi
Independenţa Africii 421
Alte colonii pe drumul independenţei 426
Canada şi Australia 42S
Commonwealthul britanic în al şaptelea deceniu al secolului al XX-lea. Retrospective şi perspective 429

ANEXE 433
REZUMATE 433

BIBLIOGRAFIE 449

INDICI . , 463

Redactor resp. de carte: CECILIA IONH A
Tehnoredactor : FLORICA WEIDLE *Dat la cules 30.0S.1967, Bun de tipar 31.08.1967, Apă rut 1967. Tiraj 8000 + 80 ex. Broşate 4000 + 60 \ 40 ex. Legate '/,. Hîrtie scris II A 63 glm'. Format S4'X84/16. Coli editoriale 35,42. Coli de tipar 31,50 + 5 >. 9 planşe A. 6042. Indici de clasificare zecimali bibliotecile mari 9(4}, pentru bibliotecile mici 9(4).*
Tiparul executat sub comanda or. T/451 l.i întreprinderea Poligrafică „Î3 Decembrie M'IS", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Sucuri Republica Socialistă România